Манзар Абдулхайр

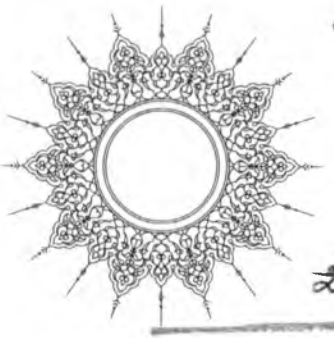
НАВОИЙ асарларининг изоҳли луғати

83.3

Манзар АБДУЛХАЙР

НАВОИЙ

асарларининг изоҳли луғати

2688
10570
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
ToshDO'TAU
AXBOROT-RESURS MARKAZI

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси»
Давлат илмий нашриёти
Тошкент–2018

УЎТ: 81'374.821.512.133(092)
КБТ 83.3(5Ў)
А 15

Масъул муҳаррир: Қ. Содиқов, *ф. ф. д.*

Тақризчилар: Э. Умаров, *ф. ф. д.;*
Б. Юсупов, *ф. ф. н.*

А 15

Абдулхайр, Манзар
«Алишер Навоий асарларининг изоҳли луғати» / М. Абдулхайр. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2018. – 560 б.

Ушбу изоҳли луғат тўрт жилдлик «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га кирмай қолган беш мингдан ортиқ сўз ва ибораларни ўз ичига қамраб олган. Луғат Алишер Навоий асарларининг қўлёзма ва нашрлари асосида тузилди. Унда Навоий ижодиётининг муҳим қирраси бўлган лексик хусусиятлар, маъноси тушунилиши қийин янги аниқланган сўз ва иборалар илк бор аниқланиб изоҳланди. Луғат XV аср ўзбек адабий тили меъёрларини акс эттиради. Мазкур қомус нафақат изоҳли луғат, балки муҳим тадқиқот иши сифатида навоийшунос ва кенг китобхонларга Мир Алишер Навоий меросини чуқур ўрганишда катта ёрдам беради. У мутахассислар учун тарихий, қиёсий-тарихий фонетика, лексика, грамматика ҳамда матншунослик, манбашунослик, тасаввуф бўйича янги маълумотлар беради.

Мазкур китоб Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети кенгаши (2016 йил 29 октябрь, 2-мажлис) қарори билан нашрга тавсия этилган.

УЎТ: 81'374.821.512.133(092)
КБТ 83.3(5Ў)

ISBN 978-9943-07-586-3

© Манзар Абдулхайр
© «Ўзбекистон миллий энциклопедияси»
Давлат илмий нашриёти, 2018

МУҚАДДИМА

Туркий тилдаги сўз ва ибораларни тўплаш, уларни илмий асослаш анъанаси XI асрда яратилган «Девону луғотит турк»-ка бориб тақалади. Зеро, луғат муаллифи Маҳмуд Кошғарий ўз давридаги турли қабила-уруғлар тилига мансуб сўз ва ибораларни ўз асарида акс эттирган. Бу борада луғатшунос шундай ёзади: «Мен турклар, туркманлар, ўғузлар, чигиллар, яғмолар, қирғизларнинг шаҳарларини, қишлоқ ва яйловларини кўп йиллар кезиб чиқдим, луғатларини тўпладим, турли сўз хусусиятларини ўрганиб, аниклаб чиқдим. Мен бу ишларни тил билмаганим учун эмас, балки бу тиллардаги ҳар бир кичик фарқни ҳам аниқлаш учун қилдим. Уларни ҳар томонлама пухта бир асосда тартибга солдим».

Ўрта асрларда туркий қабилалар тилларини бу қадар кенг қамровли ўрганиш Маҳмуд Кошғарийга фақат Алишер Навоийни қиёслаш мумкин. Зотан, улуғ шоир асарларида «Девону луғотит турк»даги кўплаб этнонимлар, соф тилшуносликка оид атамалар, қадимги илмий-бадиий ёзма ва оғзаки ижод намуналари билан бирга кенагас, қовчин, чиғатой, барлос, қиёт, тархон, арлот, жалойир, туркман, найман, манғит, қўнғирот ва бошқа туркий уруғ, элатларнинг номи такрор-такрор келади.

Шоирнинг бой адабий, илмий меросидаги сўз ва ибораларни тўғри шарҳлашда луғат манбаларнинг ўрни беқиёс. Шу жиҳатдан Навоий асарлари юзасидан ўтмишда ва ҳозирда ҳам бир қанча луғатлар яратилган. Масалан, «Бадоеъ ул-луғат», «Хамса бо ҳалли луғат», «Абушқа», «Санғлох», «Луғати атрокия», «Луғати туркий», «Луғати чиғатойи ва туркий-усмоний», «Ҳалли луғоти чиғатойи «Хамса»йи Навоий», «Нисоби Навоий», «Луғати Амир Навоий», «Дар баё-

ни лугати Навоий», «Ҳалли луғоти чиғатойи»* каби қўлёзма ҳамда Порсо Шамсиев, Собиржон Иброҳимов томонидан тузилган «Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача луғат» (1953) ва яна шу муаллифлар иштирокида «Алишер Навоий асарлари луғати» (1972), «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати» (1983–1985), Ботирбек Ҳасанов томонидан тузилган «Навоий асарлари учун қисқача луғат» (1993) каби қомуслар шулар жумласидандир. Бу луғатларда Навоий асарларида қўлланилган минглаб туркий, форсий ва арабий сўз ва ибораларни изоҳланган. Улардан ҳозирча нисбатан тўлароғи тўрт жилдли «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати» ҳисобланади. Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг тарихий лексикология ва лексикография бўлимида (1983–85) тайёрланиб, нашр этилди. У буюк мутафаккир шоирнинг бебаҳо асарларини ўқиш ва тушуниш учун китобхонларга катта ёрдам берувчи фундаментал тадқиқотдир.

60-йилларнинг охирларида ЎзРФА Тил ва адабиёт институтида тарихий этимологик лугатлар бўлими очилиб, изоҳли лугатни тузиш ишлари бошлаб юборилди. Унинг нашр қилиниши ўз даврида тадқиқотчилар учун ҳам бой фактик материаллар беради. Изоҳли луғатдан фақат ўзбек мумтоз асарлари тилинигина эмас, балки қарийб барча туркий халқларнинг адабий ва тарихий қўлёзма манбаларини ўрганишда ҳам фойдаланилади. Аммо шоир асарларининг тил хусусиятларини ўрганиш, унинг янги-янги қирралари мукошафаси давом этаверади. Зеро, Алишер Навоий асарлари мангуликка дахлдор сўз махзани ҳамдир.

Сўнгги йилларда диний қадриятларга, ота-боболаримизнинг меросига муносабат ўзгарди. Илгари мумтоз асарларда «худо», «пайғамбар» сўзлари, ғазаллардаги ҳамд, наътлар тушириб қолдирилган бўлса, эндиликда уларни ёзиш, ўқиш имкониятига эга бўлдик. Бу эса шоир асарларини тўлароқ

* Айни пайтда ушбу қўлёзма луғатлар Тошкент давлат шарқшунослик институти ҳузуридаги Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқ қўлёзмалари маркази фондида сақланмоқда (инвентар рақамлари: №7863, 9954, 6803, 3324, 5197 ва бошқалар).

англашга, тушунишга ёрдам беради. Шоир асарларининг тўла нашр қилиниши унинг луғати ҳам тўла ҳолда нашр қилишни тақозо қилади. Дарҳақиқат, биз ана шу имкониятдан фойдаланиб, шоирнинг 20 жилдлик асарлар тўпламидаги сўз ва ибораларни қарийб чорак аср мукаддам яратилган тўрт жилдлик «Алишер Навоий тилининг изоҳли луғати»га қиёслаб чиқдик. Маълум бўлдики, ҳали жуда кўп сўз ва иборалар изоҳланиши зарур экан. Биз уларни аниқлаб, изоҳлашга киришдик. Шу маънода Навоий асарлари тилидаги янги аниқланган сўз ва ибораларни тўплаш, уларнинг шоир назарда тутган маъно инкишофи асосида алоҳида изоҳлаш катта аҳамиятга эга.

Навоий асарларига кўп луғат тузилган бўлса-да, ҳатто уларнинг барчаси биргаликда ҳам улуғ бобомизнинг сўз бойлигини тўла акс эттира олмайди. Навоий асарларидаги баъзи сўзлар бирорта луғатда қайд қилинмаган. Баъзиларида сўзларнинг маъноси чала изоҳланган. Ҳолбуки, улуғ шоир ижодида сўзларга кўплаб маънолар юкланган.

«Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га кирмай қолган сўз ва иборалар қуйидаги тамойиллар асосида аниқланди:

– янги аниқланган сўз ва иборалар Алишер Навоийнинг 20 жилдлик «Мукаммал асарлар» тўпламидан йиғилди;

– луғатга кирмай қолган сўз ва ибораларни аниқлашда «Алишер Навоий асарлари тилининг тўрт жилдлик изоҳли луғати»га асосланилди;

– луғатга кирмай қолган сўз ва иборалар «Мукаммал асарлар» матнини мисрама-мисра, сатрма-сатр ўқиш жараёнида йиғилди;

– ҳар бир жанр, яъни ғазал, рубоий, қитъадан аниқланган сўз ва иборалар адресати аниқ кўрсатилди;

– нашр ва изоҳли луғатда имловий хатолар билан ёзилган сўзлар қўлёзма асосида тузатилди;

– луғатга кирмай қолган сўз ва ибораларнинг ҳамма маънолари, жумладан, диний ва тасаввуфий маънолари изоҳланди.

ИЗОҲЛИ ЛУҒАТДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАРЗИ

Луғат мақоласининг тузилиши

Ушбу изоҳли луғатни тузишда Алишер Навоийнинг 1987–2003 йилларда нашр этилган шоирнинг 20 жилдлик «Мукаммал асарлар» тўпламига таяндик. Луғатда барча сўз туркумларига доир туркий, арабий, форсий туб, ясама, қоришиқ, қўшма сўзлар, сўз бирикмалари изоҳланди*. Шаклдош сўзлар алифбо тартибида ўз ўрнида бош сўз сифатида берилиб, мустақил равишда шарҳланди.

Луғат мақола қуйидаги таркибга эга:

– бош сўз, аввал транслитерацияси, сўнг унинг этимологияси, қўлёзмадаги арабча шакли;

– сўз маъноларининг изоҳи;

– сўзнинг маъноларини тасдиқловчи мисоллар ва уларнинг адресати.

Сўзнинг фонетик вариантлари луғат мақоласи ичида кўрсатилди. Уларни кўрсатишдан мақсад, эски ўзбек тили шевалари ҳақида тўлиқроқ маълумот бериш. Мисоллар:

АТОРИД [عطارد] **1** Меркурий сайёраси. У мумтоз адабиётда, кўпинча, «Дабир» ва «Тир» номлари билан юритилади.

Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.

Садди Искандарий, 202-б.

Рақам азмиға йўнғач хома бошин,
Аторид йиғди сочилғон тарошин.

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

2 Киши исми маъносида истиора санъати ишлатилган; Суҳайло.

---

* Эслатма: мазкур луғат Навоий асарларини матний тадқиқ этиш асносида юзага келган. Шунинг учун бу луғат, айрим тузилиш хусусиятларига кўра, бошқа махсус луғатлардан фарқланиши мумкин.

Ки, ҳамрағлиғ этиб иқболи жовид,
Аторид сори келмиш ойу хуршид.

Фарҳод ва Ш

АТОРУД [عطارد] қ. **Аторид**.

Равон хоманг учун айлаб мураттаб,
Аторид кўз қаросидин мураккаб.

Бадоеъ ул-

УТОРИД [عطارد] 1 *айн.* **Аторид**. Мирзо, фалак

Онча фарёд этти мутриблар Навоий назм
Ким Уторид шеъридин чарх узра Ноҳид эт

Наводир уш-ш

2 Бунда Ариднинг ёзувчи ва санъаткорларга кўзда тутилган.

Фоидаға аҳли чу очиб варақ,
Гарчи Уторид эса айтиб сабақ.

Ҳайрат ул-аб

Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.

Садди Искандa

УТОРУД *айн.* **Аторид**.

Чун Уторуд чархиға еттим, табиат қилди
Кўргали назминки зоҳир қилди табъи жавдс

Бадоеъ ул-ва

ЙЎҚСУЗЛУҚ, **=лиқ, =лик** [يوقسوزلوق // يوقسيزليك] эмаслик.

2 Камбағаллик, йўқчилик, етишмовчилик, муҳто

3 Фақирлик.

... Бир неча вақт бизинг уйда бўлур эрди ва
сузлуқ даст бериб эрди.

Насойим ул-муҳаб

... Манга деди: чун йўқсузлиқ даст бериб
хирадинки, бу зарфлардадур, невчун қут қ
Дедим: алар бўшдур.

Насойим ул-муҳаб

Жаъфар Хулдий дебдурки, неча кун Ҳамм
шийни кўрмайдур эрдим, уйига бордим ани қ

йўқ эрди, ул йўқсизлик заруратидин аёлининг бурунчакин олиб, бозорға элтган эрмишким, сотиб егулик келтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 59-б.

Лугатда қўшма сўзларнинг биринчи компоненти кўрсатилди:

ИСТИНШОҚ [استنشاق] 1 Сув ёки ҳаво билан бурунни қоқиш.

2 Таҳорат вақтида бурунга сув олиш ёки бурунни чайиш учун сув ишлатиш.

Чу бўлди мазмаза қилмоқ мукаррар,
Бил истиншоқ ҳам мундоқ муқаррар.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Истиншоқ қилмоқ Таҳорат вақтида сув билан бурунни тозаламоқ, қоқмоқ.

Оғизға мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунға даҳи истиншоқ қилғил.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

Бош сўз алоҳида қўлланилмасдан, бирикма ҳолатида ишлатилган бўлса, бош сўздан сўнг ўша сўзнинг бирикмадаги ҳолати шарҳланди, баъзи ўринларда луғатнинг специфик хусусиятидан келиб чиқиб айрим сўзларгина бош сўз сифатида иккинчи компоненти билан бирга қайд этилиб изоҳланди:

ЖАВОНА [جوانه] Полапом; бола.

Жавона чиқармоқ Тухум очмоқ, бола очмоқ.

Ким икки кабутари ягона,
Бир уйда чиқордилар жавона.

Лайли ва Мажнун, 261-б.

Бундан ташқари, янги маъноси аниқланган айрим сўзлар ёки тасаввуфий маъно ташиган сўз бирикмаларининг биринчи компоненти «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»да қайд этилган бўлишига қарамасдан ушбу лугатда изоҳланди. Зеро, бундай сўзлар ҳам бошқа сўзларга бириккандагина тўлиқ бир тасаввуфий, ирфоний маъно англатади:

МАВТ [موت] 1 Ўлим; дунёвий лаззатлардан тийилиш.

Мавти абяз 1) оқ ўлим; 2) очлик. **Мавти асвад** 1) қора ўлим; 2) сабр; 3) одамларнинг туҳмат ва бўҳтонларига сабр қилиш. **Мавти ахзар** 1) яшил ўлим; 2) жулдур кийимдан

жанда тикмоқ. **Мавти аҳмар** 1) қизил ўлим; 2) нафсни енгиш.

[*Ҳотам Асамм қ. с.*]. *Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким бу йўлға кирар, тўрт ўлумни ўзига тутмак керак: Мавти абяз – ва ул қорин очлиғидур ва мавти асвад ва ул халқ изосиға сабр қилмакдур ва мавти аҳмар ва ул нафс мухолафатидур ва мавти ахзар – ва ул хирқаға юрунлар тикмакдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

Луғатда имловий нуқсонлар билан нашр қилинган сўзлар қўлёзма асосида тузатилди:

Қўлёзмада	Нашрда
БЕИЁР [بي عيار] Қадр-қиммматсиз	**БЕ АЁР** [Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б]
ИСТИКБОР [استكبار] Ғурурланиш, такаббурлик қилиш	**ИСТИБКОР** [Вақфия, 239-б]
ТАХЙИР [تخير] Ихтиёр бериш, эркинлик бериш	**ТАҲЙИР** [Сирож ул-муслимин, 280-б.]
САЙРОФ [صيراف] Сарроф, заршунос	**САЙРОТ** [Муншаот, 135-б.]

Айтиш жоизки, мумтоз ўзбек тили имло қоидалари яратилмагани учун улуғ шоир асарларидаги айрим сўзлар турли шаклларда ёзиб келинмоқда: *жомиъ ~ жомеъ* – тўпловчи, *хуршид ~ хуршед* – қуёш, *уйла ~ ўйла* – шундай; *осиб ~ осийб* – зиён, зарар; *оташгоҳ ~ оташгаҳ* – ўтхона, ўчоқ; *масоиб ~ масойиб* – қайғу, алам; *кўкус ~ кўкс* – кўкрак. Биз бу мураккаб масалага тўхталмадик.

Луғатда шаклдош сўзларнинг берилиши

Шаклдош сўзлар I, II каби рим рақамлари билан алоҳида-алоҳида алифбо тартибида берилди:

ҲАНГ I [هنگ] Босиқлиқ, ҳушёрлик; билимли.

Шайх Шариф Балхда дебдурки, бизнинг Абу Мансурға Ҳирийда бир ўғул бўлди. Андоқ ҳанг. Ва ҳанг лафзидурки, жамеъ яхшиликлар анда даржудур...

Насойим ул-муҳаббат, 229-б.

ҲАНГ II [هنگ] Аскар, қўшин, лашкар.

Қирққандин ики-уч кун ўтубон бўлмиш эди,
Ўйлаким ҳанги пай эткайлар ики дилкаш ёй.

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

Кўп маъноли сўзлар изоҳи

Алишер Навоий асарларидаги кўп маъноли сўзларнинг маъно нозикликлари нуқтали вергул (;) ва сўзларнинг мустақил маънолари бир-биридан араб рақамлари билан фарқланди:

АНДУҲГИН [اندوهگین] **1** Ғамга ботган, ғам босган, маҳзун, ғамнок.

Бадан дарддин ранжаву хаста доғи,
Кўнгул ҳажрдин зору андуҳгин ҳам.

Наводир уш-шабоб, 313-б.

2 Ғамгин, дард-аламли, қайғули; маъюс, хафа.

Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳгиндурмен. Андуҳим андиндурки, андуҳгин эмасмен!

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

3 Озурда; озорли, кулфатли.

[*Шайх Абу Али Даққоқ р. т.*]. *... ва кунас сари боқиб айтур эрди: мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўткардинг, ҳеч ерда бу ҳадиснинг андуҳгинига партав солдингму ва ҳеч ерда бу ишнинг зеру забар бўлганларидин хабар олдингму?*

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

Шоир асарларидаги кўп маъноли сўзларни изоҳлашда олдин уларнинг бош маънолари, кейин ҳосила маънолари берилди:

МУҲКАМ [محکم] **1** Мустаҳкам, маҳкам, пухта, қаттиқ.

Гар ул шаҳ базмида бир журъа май топмон ажаб эрмас
Ки, май шўхи кириптур ширадин муҳкам ҳисор ичра.

Наводир уш-шабоб, 399-б.

Гул аҳмар, савсан азрақ бу чаман ичра бўлуб андин
Ки, елдин тарбият кожин аларга еткуруб муҳкам.

Наводир уш-шабоб, 286-б.

Муҳкам бўлмоқ Ёпишмоқ, маҳкам бўлмоқ.

Тўлуптур кўнгул ишқинг ўқидин андоқ
Ки кўп ўқ даги ўққа муҳкам бўлуптур.

Наводир уш-шабоб, 125-б.

2 Ёпмоқ, бекитмоқ.

Элга расво бўлмоғи бўлдум не суд эмди, агар
Юз туман мисмор ила оғзимни муҳкам айладим.

Наводир уш-шабоб, 299-б.

Муҳкам қилмоқ Бекитмоқ, ёпмоқ; бандламоқ.

Ҳар бино рахнасини тутса бўлур турфа буким,
Мумкин эрмас бу ики рахнани қилмоқ муҳкам.

Наводир уш-шабоб, 305-б.

Қароғ эрмаски, қилмишмен кўзум сайли йўлин муҳкам,
Сиришк эрмаски, ул йўл беркимай қилмиш
тарашшуҳ нам.

Наводир уш-шабоб, 310-б.

3 Узилмас; боглиқ (маҳкам боғлиқ).

Тори умрум ажал илгидин узулса ғам эмас,
Тори зулфунгға агар муҳкам эрур пайвандим.

Наводир уш-шабоб, 303-б.

Ҳаво қилғанда зулфунг ҳалқа домидин кўнгул, билдим,
Бу қушнинг ҳам аёғ, ҳам бўйнида муҳкам эмиш илмак.

Наводир уш-шабоб, 238-б.

4 Кучли.

Иштиёқим хиркатиға чорае қил, эй рафиқ
Ким, хароб айлабтурур ҳолимни муҳкам иштиёқ.

Наводир уш-шабоб, 231-б.

Алишер Навоий асарлари матнидаги сўзларнинг маъноларини очишда қуйидаги усуллардан кенг фойдаланилди:

а) эквивалент (муқобил) танлаш йўли билан изоҳлаш:

УҒАР [اوغار] Қашқа.

Уғар қилмоқ Қашқа қилмоқ.

Қилди уғар ўтоғасин ул қотили шижоъ,
Хуршид оразиға ҳамоно хати шиоъ.

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

б) синонимлар билан изоҳлаш:

КЎЗАНАК [كوزنك] **1** Сўзанак, ниначи.

Андоқки, тунглук ва узук ва тўрлуғ ва босруғ ва чиғ

ва қанот ва кўзанак ва увуғ ва боғиш ва бўсаға ва эркина ва ало ҳозал-қиёс.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

2 Юзга тутадиган чиммат; сўзанак.

Эй Навоий, ул маҳи хиргаҳнишин ҳифзи учун
Кўзанак эрмаски, ҳар сори тикилмиш кўзлари.

Наводир ун-ниҳоя, 520-б.

в) қисқа изоҳлаш:

ТУЙҒУН [تويغون] Қирғийнинг эркаги.

Қора қузғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур демаган муқассир.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

г) умумий ва хусусий изоҳлаш:

КЕЛИ [كيلي] Буғдой, жўхори каби донларни майдалайдиган ёки қадимий қўлбола ускуна, ўғир.

Бобо оёғин узатиб, дедиким, бор, кўрай нечук борурсен? Ҳирот Бодғисининг келидин санга беribдурлар, ёниб ўз ишингга бор!

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

д) кенгроқ изоҳлаш:

ТИРСАК [تيرساك] Қўлнинг билак суяги билан елка суяги бириккан жойи, бўғими.

Қаро қайғу мени элтиб қаро зулфунг учун ҳар тун,
Қаро бошни тутуб овуч қаро ерга кириб тирсак.

Наводир ун-ниҳоя, 285-б.

Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,
Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

е) қомусий изоҳлаш:

БИЛГУТ [بيلگوت] Туркий уруғлардан бирининг номи.

Эй Навоий, мени зор айлади бир лўливаш
Ким, ҳам арлот унут бўлди манга, ҳам билгут.

Фавойид ул-кибар, 55-б.

Эй Навоий, манга бас санами лўлийваш,
Бекка қипчоқу оғар, шаҳга қиёту билгут.

Наводир уш-шабоб, 57-б.

ё) Қуръони каримдан иқтибос келтириш йўли билан изоҳлаш:

НАСУҲ [نصوح] **1** Чин кўнгилдан қилинган тавба.

2 Илоҳий тавба; диний манбаларга кўра, қадим замонда бир подшоҳнинг ҳарамига қарашли аёллар ҳаммомида аёл қиёфали, хушсурат бир йигит хизмат қилган экан. Унинг исми Насуҳ бўлган. У ўзининг ташқи кўринишидан фойдаланиб, подшоҳ ҳарамига ўрнашиб олган. Бир куни ҳарамдаги аёллардан бирининг узуги йўқолиб қолади. Подшоҳ мулозимлари ҳарам аёлларини бирма-бир тафтиш қила бошлайдилар. Насуҳ энг орқа қаторда бўлади. Мулозимлар ҳарам ҳаммомидаги ҳар бир аёлни текширганда Насуҳнинг жони гўё ҳалқумига келади, жони танасидан чиқаёзади. Навбат Насуҳга етганида мулозимлардан бири узук топилди, деб қолади. Тафтиш тўхтатилади. Насуҳнинг сири ошкор бўлмайди. Лекин жони омон қолган Насуҳ Аллоҳга минг бора шукроналар келтиради. «Бу ҳарамни елкамнинг чуқури кўрсин, то тирик эканман, ҳаргиз бу ишни бошқа такрорламайман», деб онт ичиб, тавба қилади ва ҳарамга бошқа йўламайди. Насуҳ умрининг охирига қадар шу ваъдасига содиқ қолади. Шунинг учун ҳам Қуръони каримда «Ё айюҳаллазина оману тубу илаллоҳи тавбатан Насуҳан» – «Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсаларинг, худди Насуҳ тавбасидай чин тавба қилинглар», дейилган. [66:8]. Тасаввуфий манбаларда ҳам, аслида, ҳақиқий тавба Насуҳ тавбасига нисбатан айтилиб, илоҳийдир дейилади. Зотан, Нақшбандия тариқатининг машҳур намояндаларидан бири бўлган Хожа Аҳрор Валий ҳам «Барча дунёвий, ухровий, маънавий ва суварий азобларга мустаҳиқ бўлган солик – бу балодан «Тавбаи Насуҳ»га эришиш орқали фориғ бўлади», деган фикрни илгари сурган [Табаррук рисолалар. – Т., 2004, 117-б.].

Буюрма тавба яна, носиҳоки, муғбачалар
Ҳавоси қилди мени тавба тавбасида Насуҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 106-б.

Дайр пири онча тутти элга жоми файзбахш,
Ким қадаҳ бўйла ушатқай тавба бўлса юз Насуҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

«Тубу илаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насуҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

Луғатда иллюстратив мисолларнинг берилиши

Бошқа изоҳли луғатларда бўлгани сингари луғатдаги мисоллар бош сўз мақоласидаги сўз ва ибораларнинг маъно (нозиклик)лари мавжудлигини ва ўша маъноларда ишлатилганлигини тасдиқлаш учун хизмат қилган.

Алишер Навоийнинг насрий баёнларидаги айрим мисоллар қисқартириб берилди. Тасдиқловчи мисолнинг қисқартирилган қисми ўрнига айрим ҳоллардагина кўп нуқта қўйилди:

АТТОРЛИҒ [عطـار لیـغ] Атирфурушлик, атирчилик; турли дориворлар ва хушбўй нарсалар сотиладиган дўкон.

[*Шайх Фаридуддин Аттор Нишобурий қ. с.*]. *...Тавбаларига сабаб бу бўлғондурки, бир кун атторлиғ дўконида муомалаға машғул ва машъуф эмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 459-б.

ФОЙДАЛАНИЛГАН МАНБАЛАР

I. Алишер Навоий асарлари

1. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар. 20 ж. – Т., 1987–2003.
2. Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр // Насрий баёни билан. – Т., 1974.
3. Алишер Навоий. Фарҳод ва Ширин // Насрий баёни билан. – Т., 1989.
4. Алишер Навоий. Лайли ва Мажнун // Насрий баёни билан. – Т., 1989.
5. Алишер Навоий. Сабъаи сайёр // Насрий баёни билан. – Т., 1991.
6. Алишер Навоий. Садди Искандарий // Насрий баёни билан. – Т., 1991.
7. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр // Насрий баёни билан. – Т., 1991.

II. Илмий-танқидий матнлар

8. Алишер Навоий. Хамса. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Порсо Шамсиев. – Т., 1959–70.
9. Алишер Навоий. Наводир уш-шабоб. Илмий-танқидий матн / Нашрга тайёрловчи: Ҳамид Сулаймонов. – Т., 1959.
10. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Ш. Эшонхўжаев. – Т., 1965.
11. Алишер Навоий. Мезон ул-авзон. Илмий-танқидий матн / Тузувчи: Иззат Султонов. Масъул муҳаррир: М. Т. Ойбек. – Т., 1949.
12. Алишер Навоий. Садди Искандарий асосида насрий баён билан. Илмий-танқидий матн / Нашрга тайёрловчи: М. Ҳамидова. – Т., 1991.

III. Луғатлар

13. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. – I–IV ж. – Т., 1983–85.

14. Боровков А. К. Бадаи ал-лугат. Словарь Тали ИманиЕратского к сочинениям Алишера Навои. – М., 1961.

15. Будагов Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. Т. I–II. – СПб., 1869.

16. Девону луғотит турк. Индекс-лугат//.А. Абдураҳмонов ва С. М. Муталлибов таҳрири остида. – Т., 1967.

17. Древнетюркский словарь. – Л., 1969.

18. Миллер Б. В. Персидско-русский словарь. – М., 1953.

19. Навоий асарлари луғати. – Т., 1972.

20. Наджин Э. Н. Историко-сравнительный словарь тюркских языков XIV века, книга I. – М., 1979.

21. Персидско-русский словарь. – М., 1953.

22. Севартян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков. – М.,1974.

23. Шамсиев П., Иброҳимов С. Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача луғат. – Т., 1953.

24. Фарҳанги забони тоҷики (аз асри X то ибтидои асри XX). Т. I–II. – М., 1969.

25. Zenker T. Dictionnaire Turk–Arab–Person. – Leipzig, 1866.

26. Mirza Mehdi Mehmet Han. Sanglax. Lugat-i Nevai. Tıpkıbasım. Yayınlayan Beşim Atalay. – Istanbul, 1950.

27. Sanglax. A Persian Guide to the Turkish language by Muhamad Maxai Xan. Facsimile Text with an introduction and indices by Sir Gerald Glauson. London, 1960.

28. دکتر جعفر سید سجادی - فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات‌عرفانی - تهران. ازانتشارات هطهوری ۱۳۸۶ ش

IV. Диний-маърифий асарлар

29. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ал-Жомиъ ас-саҳиҳ. 2-жилд. – Т., 1997.

30. Муҳаммад Мустафо Муҳаммад. Қуръони карим оятларининг мавзулар бўйича мундарижаси. – Бухоро, 1984.

31. Қуръони карим. (Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур). – Т., 1992.

32. Ҳусайн Воиз Кошифий. Тафсири Ҳусайн (Қўлёзма). Чоп этилган йили 1303/1885–86.

V. Илмий тадқиқотлар

33. Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. – Т., 1973.

34. Батманов Н. А. Язык енисейских памятников древнетюркской письменности. – Фрунзе, 1959.

35. Габескирия Ш. В. Лексика произведений Юнуса Эмре. – Тбилиси, 1983.

36. Гиргас В. Очерк грамматической системы арабов. – СПб., 1873.

37. Капранов В. А. Таджикско-персидская лексикография в Индии. – Душанбе, 1987.

38. Мелоранский П. М. Араб-филолог о турецком языке. – СПб., 1900.

39. Мусаев К. М. Лексикология тюркских языков. – М., 1984.

40. Тюркская лексикология и лексикография. – М., 1971.

105702688

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHDO'TAU
AXBOROT-RESURS MARKAZI

ШАРТЛИ ҚИСҚАРТМАЛАР

а. – арабча
а.-т. – арабча-туркийча
а.-ф. – арабча-форсча
а.-ф.-т. – арабча-форсча-туркийча
а.-ф.-а. – арабча-форсча-арабча
ар. – арманча
а. р. – алайҳир-раҳма – унга (Аллоҳнинг) раҳмати бўлсин!
а. с. – алайҳис-салом – унга (Аллоҳнинг) саломи бўлсин
в. а. – валлоҳу аълам – Аллоҳ билгувчи
к. в. – каррамаллоҳу важҳаҳу – Аллоҳ унинг юзини мукаммал қилсин
м. – мўғулча
м.-ф. – мўғулча-форсча
н.м.н. – наввара марқадаҳу нураи – унинг қабри нурга тўлсин
р. а. – раҳматуллоҳи алайҳи – унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин
с. – суғдча
с.-а. – суғдча-арабча
т. – туркийча
т.-а. – туркийча-арабча
т.-ф. – туркийча-форсча
т-ф.-а. – туркийча-форсча-арабча
т.-ф.-т. – туркийча-форсча-туркийча
тур. – туркманча
ф. – форсча
ф.-а. – форсча-арабча
ф.-т. – форсча-туркийча
ф.-т.-ф. – форсча-туркийча-форсча
ф.-а.-т. – форсча-арабча-туркийча
ф.-а.-ф. – форсча-арабча-фарсча
х. – хитойча
ю. – юнонча
ю.-а. – юнонча-арабча
ю.-ф. – юнонча-форсча
ю.-а.-ф. – юнонча-арабча-форсча
я. – яҳудийча
я.-а. – яҳудийча-арабча
қ. с. – қуддиса сирруҳу (қаддасаллоҳу сирраҳу) – унинг сирри муқаддас қилинди (Аллоҳ сирини муқаддас қилсин)
қ. с. а. – қуддиса сирруҳум азиз – уларнинг азиз сирлари муқаддас қилинди
қ. р. а. – қаддасаллоҳу руҳаҳул азиз – Аллоҳ унинг азиз руҳини муқаддас қилсин
қ. т. р. – қаддасаллоҳу таоло руҳаҳу – Аллоҳу таоло унинг сиррини муқаддас қилсин
ҳ. – ҳиндча
ҳ.-ф. – ҳиндча-форсча
ҳ.-а.-ф. – ҳиндча-арабча-форсча

АБАД [*а.* ابد] Доимийлик, сўнгги йўқ келгуси замон; доимо, ҳамиша.

Абад ул-абад Доимо, умрбод, фаносиз, ҳар вақт; битмас-туганмас, ниҳоятсиз, охирнинг охиригача, интиҳонинг интиҳосигача.

... ва анинг бадан маҳшури бўлғайки, ҳашрдин сўнгра абад ул-абадки, бўлғусидур, анинг била бўлғай, ул мавзеъға назар ва тааллуқи кўпрак бўлғусидур ўзга ердин.

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

АБАДИЯ [*а.* ابديه] Бутунлай; то абад; абадий, даври қиёматгача.

Иблис Одам жиҳатидин лаънати абадияға шойиста бўлуб эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 100-б.

АБАДИЯТ [*а.* ابديت] Абадийлик, доимийлик, мангулик, чексизлик, ниҳоятсизлик.

Илоҳи, азамат ва жабарут сенинг шаънингдадур ва мулку малак – сенинг ҳукму фармонингда, азалиятингға бидоят йўқ ва абадиятингға ҳадду ниҳоят йўқ.

Муножот, 293-б.

АБАҒА [*т.* اباغه] қ. **Абоға.**

АБОҒА [*т.* اباغه] Отанинг оға-иниси, отанинг ака ёки укаси, амаки, амакизода, амакиваччa, ака-укаларнинг ўғил-қизлари.

Ва булар отанинг оға-инисини «абоға» дерлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

АБРКИРДОР [*ф.* ابركردار] Булутдек, булут каби.

... ва бу фурқат чангалидин қурбат саҳросиға қадам урулса ҳам, чун қазо ҳодийси инонкаш бўлғусидур, барқвор секирмакдин ўзга, абркирдор елмакдин ўзга чора бўлмағусидурур.

Муншаот, 148-б

АБТАРЛИҒ [*а.-т.* ابترليغ] **1** Калталик, қисқалик; нуқсонлик.

2 Арзимаслик, кераксизлик.

3 Бахтсизлик; бадбахтлик.

Ким эрур ул маҳз бадгавҳарлиғинг,
Айни бемаънилиғу абтарлиғинг.

Лисон ут-тайр, 69-б.

АБУ [*а.* ابو] Арабларда ва бошқа баъзи мусулмон халқларда кунялар-нинг таркибий қисми бўлиб, «отаси» деган маънони билдиради.

Абу Ҳанифа Имом Аъзам Нўъмон ибн Собит (699–767) – машҳур имом, Ҳанафия мазҳабининг асосчиси, Куфада таваллуд топган. У ҳадис, фиқҳ илмлари билан шуғулланган.

Ҳар нуктаки кўргузуб вузуҳин,
Шод айлаб Абу Ҳанифа руҳин.

Лайли ва Мажнун, 42-б.

АБУҚУБАЙС [*а.* ابوقبيس] Тоғнинг номи.

Гаҳ солиб Абуқубайс уза тоб,
Андин бўлубон ҳарам сафоёб.

Лайли ва Мажнун, 51-б.

АВАЛАМОҚ [*т.* اولا ماق] **1** Уйилмоқ, тўпламоқ.

2 Қўймоқ, ясамоқ.

Ва Шайх Иброҳим Ожурийки, хишт авалабдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

АВВАЛДИН-ОХИР [*а.-т.-а.* اولدين آخر] Бошдан-охир.

Назар айлаб борин аввалдин-охир,
Бўлуб бошдин-аёқ оллимда зоҳир.

Фарҳод ва Ширин, 44-б.

АВРОДЛИҒ [*а.-т.* اوراد لیغ] **1** Бирор сўз ёки ишни қайта-қайта такрорлаш, одат, ҳар кунлик доимий машғулот.

2 Зикрлик; ўз вақтини зикр қилиш билан ўтказишлик, яхши дуолик, яхши нафаслик, пайдар-пай, узлуксиз намоз ўқишлик ва зикр қилишлик.

[*Шайх Абдуллоҳ Барнишободий қ. с.*]. *Софий авқотлиғ ва авродлиғ киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 430-б.

АВТОД УЛ-АРЗ [*а.* اوتاد العرض] **1** Бир жамоанинг улуғ кишилари.

2 *тасаввуфда* Дунёнинг тўрт кунжида жойлашган тўрт устун авлиё; Аллоҳга етишган, Аллоҳ валийси, валиюллоҳ; авлиёлар авлиёси.

«Кашф ул-маҳжуб» соҳиби дер эмишки, ул автод ул-арздиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

АВҚАР [*а.* اوقر] **1** Оғир, вазмин.

2 Олий мартабали.

3 Муомалали.

Шайх Нажибуддин Суҳравардий ва ғайриҳумо бир авқар вақор ва баҳолиғ киши кирди ва дедики, [*Ассалому алайк, эй Аллоҳ валийси!*].

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

АВҚОТЛИҒ [*а.-т.* اوقات لیغ] **1** Вақт ўтказишлик.

2 *тасаввуфда* Покиза, пок умр кечиришлик, ўз вақтини доимо покиза (зикр қилиш ва намоз ўқиш билан) ўтказишлик.

Хонақоҳ ва муридлари бор эрди, покиза авқотлиғ, бийик мақомотлиғ бузург эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 441-б.

АД [*а.* عد] **1** Адад, сон, саноқ, ҳисоб.

2 Ҳаддан зиёд.

Силсила бу навъ азал то абад,
Келгучию кетгучи беҳадду ад.

Ҳайрат ул-аброр, 249-б.

АДАБЛИ [*а.-т.* ادبلي] **1** Одобли, тарбияли.

2 Мулозаматли; таъдибли.

3 Фазлу камолли.

Аллоҳга пинҳон ва ошкор адаб билан муомала қилсанг, ажамий бўлсанг ҳам адабли ҳисобланасен.

Насойим ул-муҳаббат, 98–99-б.

АДАБЛИҚ, -лиғ [*а.-т.* ادب ليـق//ادب ليـغ] 1 Одоблик, яхши хулқлик, яхши равишли; шарм-ҳаёли.

Мавлоно ҳушёрлиғда басе одамиваш ва ҳаё ва адаблиғ йигитдур.

Мажолис ун-нафоис, 73-б.

2 Билимли, фазлу камолли.

3 Танбеҳли, таъзирлик.

Чун саодатманд йигит эрди, таҳсилда саъйлар қилди. Ҳоло яхши толиби илмдур. Воқеан адаблиқ ва тавозуъ ва инсониятлик одми йигит бўлубтур.

Мажолис ун-нафоис, 74-б.

4 Одоб-ахлоқли, илму донишли.

Меҳмонки адаблиқ бўлгай, мунтазир бўлгай, йўққи мутақозий.

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

АДЛОЙИН [*а.-ф.* عـدل أنيـن] Адолатли, инсофли, ҳақиқатпарвар, адолатманд.

Адлойинеким, раият риоятида инсофи деҳқони мададидин
Миррихи қаҳтандеш савобит доналарин сипеҳр мазраъида экти.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

АЁНЛИҚ [*а.-т.* عيـان ليـق] Аниқлик, равшанлик, маълумлик; ошкорлик, очиқлик; комиллик.

...фунун дақойиқи, балки дақойиқ фунунининг мутаввил маоний аёнлиқ ва мухтасар баёнлиқ муҳаддислари ниҳоди...

Вақфия, 234-б.

АЁҚ [*т.* ياق] У ёқ, у томон, яъни осмон ё ўзга макон.

...исён зулматида аёқдин тушганларга хулосаи олам шафоати дастгирдурур ва ул шафеъ-шафоат қилғонларга Холиқи олам ва одам шафоатпазир.

Ҳайрат ул-аброр, 25-б.

АЁҒЛУҚ [*т.* ياغ لوق] Косалик.

Ул қул ҳикоятиким, аёғи тойилиб, аёғлуқ ошини шоҳнинг боши косасига урди ва карамлиғ шоҳ олида ўз ошин пишурди.

Ҳайрат ул-аброр, 343-б.

АЁҒ-ИЛИГ [*т.* ياغ ايليك] Оёқ-қўл.

Таҳорат қилур эрди ва ел келур эрди ва аёғ-илиги ёрилур эрди ва қон келур эрди.

Насойим-ул муҳаббат, 133-б.

АЁҒСИЗ [*т.* ياغ سيز] Оёқсиз, беоёқ, оёғи йўқ, ногирон.

Кафшсизликдин малул бўлмағил, аёғсизларга боқиб шукр қил.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

АЖВИБА [*а.* اجوبه] Жавобгар.

Анинг била Хожа Носируддин Тусий орасида асъилаву ажвиба воқеъ бўлубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

АЖДАҲОШИКОРЛИҚ [*ф.-т.* اژدها شکارلیق] Аждарҳо овлашлик; баҳодирлик, рустамлик.

...ва ул ғазолаи чиний шер суратида майдонға кириб, аждаҳошикорлиқ қилғони.

Садди Искандарий, 431-б.

АЖУЗ [*а.* عجوز] қ. **Ужуз**.

АЖУЗА [*а.* عجوزه] Қари аёл, кампир; айёр кампир.

Жиржис а. с.ни бир ажуза бева уйида банд қилдиларким, очлиғ азоби била ўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо,185-б.

АЖУЗАЛИҒ [*а.-т* عجوزه لیغ] Қари аёл, кампир эканлик; айёрлик.

Ва бу хотун андокки, зуафо расмидур, ул бирга ҳам ўғулсизлиқ жиҳатидин ҳам таън қилур эрди, ҳам ажузалиғ жиҳатидин шамотат кўргузур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 151-б.

АЗАЛИЯТ [*а.* ازلیت] Ибтидосизлик, азалийлик, бошланиши маълум бўлмаганлик, аввалу охирсизлик, қадимийлик.

Илоҳи, азамат ва жабарут сенинг шаънингдадур ва мулку малакут – сенинг ҳукму фармонингда, азалиятингға бидоят йўқ ва абадиятингға ҳадду ниҳоят йўқ.

Муножот, 293-б.

АЗЗ [*а.* عز] Улуғ, буюк, мукаррам.

Азза қадруҳ [*а.* عز قدره] Қадрини улуғ қилди; иззатлилик, мукаррамлик, карамлилик.

Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафеъ,
Азза қадруҳ зиҳе расули шафеъ.

Арбаъин, 261-б.

АЗИМЖУССАЛИҒ [*а.-т.* عظیم جثه لیغ] Катта жуссалик, улкан қоматлик, алп қоматлик, паҳлавон сийратлик, келбатлик; салобатлик.

...ва азимжуссалиғи васфидаким, байзонинг сиймин байзасин жаноҳайни остиға яширур ва ҳар гадоға ул соя тушса, салотин анинг гадойидурур.

Садди Искандарий, 95-б.

АЗИМ [*а.* عظیم] Улуғ, буюк, катта.

Азим ул-хилқа Йирик, каттакон, улкан кўринишли; ҳайбатли.

Чун намоздин фориғ бўлдук, бир азим ул-хилқа яшил қуш ул қушлар орасидин инди ва тобут қошида ўлтурди ва тобутни ютти ва учуб ўзга қушларга қўшулди.

Насойим ул-муҳаббат, 392-б.

АЗИМЛИҒ [*а.-т.* عظیم لیغ] **1** Улуғлик, буюклик, улканлик, зўрлик, катталик.

2 Кўплик, мўллик.

3 Қаттиқлик.

Ва не бу хаёлу муддаодин ўзумни ўткара олур эрдим ва не ишнинг азимлиғи ва душворлиғи жиҳатидин шуруъ қила олур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 12-б.

АЗИМШОН [*а.-ф.* عظیم شان] Қадр-қимматли, юксак мартабали, иззатли.

Гарчи сен ҳам азимшон кишисен,
Олам аҳлида шаҳншон кишисен.

Сабъаи сайёр, 83-б.

АЗОКИРДОР [*а.-ф.* عزا کردار] Аза тутган, азадор, мотамли, мусибатли.

Ой ҳалокимга тутуб мотам, кийиб тундин қаро,
Оразин силли била аҳли азокирдор этар.

Наводир уш-шабоб, 122-б.

АЗОСИЗ [*а.-т.* عزاسیز] Мотамсиз, мусибатсиз; ноласиз, дод-фарёдсиз, фиғонсиз.

Булбул топмай ўзин азосиз,
Бўлғай пари бўйнига қаро кийз.

Лайли ва Мажнун, 278-б.

АЗР [*а.* عذر] Сабаб, баҳона.

Бўлма малул ўлса кенгашда талош,
Азру узун доғи керакмас кенгаш.

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

АЗРОИЛ [*а.* اعزرائیل] Диний манбаларга кўра, одамлар жонини олади-ган фариштга; ажал фариштаси, малак ул-мавт.

Тенгри таоло анинг ўз ўғлини сойир атфолдин мумтоз қилиб, писандида тушмай, Азроилга амр бўлдиким, руҳин қабз қилиб...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 166-б.

АЗҒОС [*а.* اضغاث] Паришон тушлар.

Қози бу тушни азғосу аҳломга ҳамл қилиб яна такя қилди, яна бу воқеъани кўрди.

Насойим ул-муҳаббат, 362–363-б.

АЗҲАР [*а.* ازهر] Порлоқ, ёркин; қуёшга, ойга ишора.

Боргаҳи торами азҳар киби,
Хайли бу торам аро ахтар киби.

Ҳайрат ул-аброр, 204-б.

АЗҲО [*а.* اضحی] Қурбонлик; Қурбонлик байрами, Ийди қурбон, Ҳайит байрами; зулҳижжа ойининг ўнинчи кунларида ўтказиладиган Қурбон ҳайити байрами.

Ул дебдурки, Ибн Хоббоздин эшиттимки, дедимки, азҳо ийдида Жамра яқинида эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

АЙБСИЗ [*а.-т.* عیب سیز] **1** Айби йўқ, беайб; нуқсонсиз, камчиликсиз; **2** Таънасиз, маломатсиз.

Неча фикр қилилса, бу тийра рўзгор накўҳида атвор мусоҳиблигидин ўзга айб онда топса бўлмас, аммо айбсиз тенгридур.

Мажолис ун-нафоис, 142-б.

АЙЛАМАМАК [*т.* ایلامامك] Қилинмаслик.

Илож айламамак Илож қила олмаслик; ор қилишлик.

Сўрдунг эл кўнглини, сўргил чу дедим кўнглумни,
Решга кимса илож айламамиш, санчиб неш.

Фавоийд ул-кибар, 171-б.

Бўлмоқ агар кўп эса ҳам базлсоз,
Бергали ор айламамак бўлса оз.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

АЙЛАМАКЛИК [*т.* ايلا ماك ليك] Айламоқлик, қилмоқлик, этмоқлик.

Эй Навоий, билки топмас лаълидин қути ҳаёт,
Жонни таслим айламакликда мусаллам бўлмаган.

Ғаройиб ус-сиғар, 352-б.

АЙНАЙН [*а.* عينين] Ҳақиқатни билувчи, художўй.

Ва бу вақтда Юсуф а. с. ўтуз ики ёшар эрди ва Зулайхо ўтуз ва бикр эрди. Невчунки, азиз айнайн эрди. Ва Юсуф а. с.ға Зулайходин ики ўғул бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 126-б.

АЙНАН [*а.* عينا] Худди; ўзгинаси, ҳеч қандай ўзгаришсиз, худди ўзидек.

Эй, жамолинг равзаси фирдавс боғидек жамил,
Лабларингнинг кавсари айнан тусаммо салсабил.

Бадоеъ ул-бидоя, 341-б.

АЙНИЙЯ [*а.* عينيه] Рисола номи.

Ул жумладин бири «Айнийя» рисоласидурким, Ҳазрат Махдуми н. м. н. дебдурки, имом анга битибдурки, равонлиғ ва салосатда айтса бўлурки, назири йўқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

АЙН [*а.* عين] Асл; улуғ.

Айн уз-замон 1) киши лақаби; 2) *тасаввуфда* пирдомонлик, замоннинг улуғи.

[*Жамолуддин Гилий қ. с.*]. *Арбаъин итмомидин сўнграки, улуғ маротиб ҳосил бўлди. Айн уз-замон лақаби бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

Айн ул-қузот 1) асл қозилар, арз-дод тинглайдиганлар; 2) *тариқатда* тасаввуф шайхларидан бирининг лақаби, бу сифат шайхнинг соликлик-да кўп иродат кўргизиб, ҳақпараст, тўғри сўз бўлганлиги учун берилган; Шайх Ҳамадонийнинг лақаби.

Айн ул-қузот тил шарафидин Масиҳ гуфтор бўлди ва Ҳусайн Мансур тил суръатидин дорға сазовор.

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

[*Айн ул-қузот Ҳамадоний қ. с.*]. *Куняти ва оти Абулфазойил Абдуллоҳ б. ... Айн ул-қузот лақабидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

АЙНИЯТ [*а.* عينيت] Улуғ, буюк; тенг, баробар.

... ул сифотидин зоти айният мушоҳада қилиб, сабабни мутлақо орадин муртафеъ кўруб...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 13-б.

АЙРУЛУҚ [*т.* ايرولوق] **1** Бошқалик, ўзғалик.

2 Айрилиқ.

Мен дедимким, чун санга келмак бизга Ҳақ с. т.ға машғуллуқлардиндур, анинг учун Тенгридин айрулуққа узр қўлмасбиз.

Насойим ул-муҳаббат, 91-б.

АЙТГУЧИ [*т.* ايتگوچي] қ. **Айтқучи**.

Ким сўзни териб айтгучи оғзига бергай,
Молик ани дўзах ўтининг дудиға тергай.

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

АЙТИЛМАМОҚ [*т.* ايتيلما ماق] Айтилмаслик.

...сипеҳр лужжасиға ташбиҳ қилилса, дарёсидин қатрае айтилмамиш бўлғай.

Муншаот, 144-б.

АЙТУЛҒУЛУҚ [*т.* ايتولغولوق] Айтилғулик, айтилганлик, дейилганлик.

Дедимким: «Бу бир иш эди қилғулуқ,
Бу айтилмағон нукта айтулғулуқ.

Садди Искандарий, 564-б.

АЙТҚУЧИ [*т.* ايتقوچي] **1** Айтгувчи, дегувчи, сўзлагувчи.

...етмиш минг қатла «ло илоҳа иллоллоҳ» демакка айтқучининг нажотиға ё ҳар кишики, анинг ниятиға ўқилмиш бўлғай, тамом асари бор.

Насойим ул-муҳаббат, 387-б.

2 Нотиқ.

... ва зеҳни пок каромат қилибдурки, бу афсоналарни ясаб, бировга боғласалар, эшитган киши инона олмағай, балки жаълийдур деб, айтқучининг такаллумиға қулоқ солмағай.

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

3 Ашулачи, хонанда.

Айтқучи ва чолғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

4 Чақимчи, иккиюзламачи, гап ташувчи, чақмачақар; ғийбатчи.

Ким сўзни териб айтгучи оғзига бергай,
Молик ани дўзах ўтининг дудиға тергай.

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

АЙЮҲАШ-ШАЙХ [*а.* ايها الشيخ] Эй шайх!

Бир кун Шайх Абу Али Бундор Сайрафий анга дедиким, айюҳаш-шайх, бу не эрдики, санга воқеъ бўлди, ул иш қайдин тушти?

Насойим ул-муҳаббат, 162-б.

АЛАВИЙ [*а.* علوي] Ҳазрат Алининг авлоди; ҳазрат Алининг издоши ва тарафдори.

Шайх ул-ислом дебдурки, минг икки юздин ортуқ машойихни танирмен, алардин иккиси алавий эрди...

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

АЛ-АДЛ [*а.* العدل] Одиллик, ҳаққонийлик; Аллоҳнинг гўзал исмларидан бири.

Адолатқа етганда қилмиш худо,
Ўз отини «Ал-адл» бирла адо.

Садди Искандарий, 116-б.

АЛ-АЗИМ [*а.* العظيم] **1** Энг буюк.

2 Аллоҳнинг сифатлари (исмлари)дан бири.

Ҳар паришон сўзки ёздим, ё карим.
Барчадин астағфириллоҳ, ал-азим.

Лисон ут-тайр, 303-б.

АЛАЙКАБЕК [*а.-т.* عليكه بيك] Ҳусайн Бойқаро бекларидан бирининг номи.

«Мир Али Дўст – Рафиқий» тахаллус қилур. Алайкабекнинг набираси бўлур.

Мажолис ун-нафоис, 147-б.

АЛАЙКАССАЛОМ [*а.* عليك السلام] Сенга салом, сенга дуо, сенга олқиш.

Азизе сакраб қўпти ва деди: алайкассалом, нечуксен?

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

АЛАЙҲАССАЛОМ [*а.* عليه السلام] Сенга салом.

Абулхайр Тайнотий асҳобидин бири дебдурки, бир кун Шайх ўлтуруб эрди, дедиким, ва алайҳассалом! Сўрдумки, малойика салом бердики, жавоб бердинг? Деди йўқ, одамизоддин бирав ҳавоға учуб борур эрди, салом берди, жавоб бердим.

Насойим ул-муҳаббат, 150-б.

АЛАЙҲИССАЛОМ [*а.* عليه السلام] Улуғлашни ифодалаш мақсадида пайғамбарларнинг исми шарифига қўшиб айтилади: унга салом, унга тинчлик-омонлик бўлсин; унга саломлар бўлсин, унга мақтовлар бўлсин.

Улусни тутти Навоий сўзи, анинг бирла
Магар Расули алайҳиссалом қилди ҳадис.

Бадоеъ ул-бидоя, 98-б.

АЛАЛ-ИТЛОҚ [*а.* علي الإطلاق] **1** Умуман, умумий равишда, барча-барчаси.

Муножот ул карими Халлоқ ва мукрими алал-итлоққаким, караминиг «коф»и саркашлик билан ёзуқ «қоф»ини ерга паст қилур.

Садди Искандарий, 15-б.

2 Мутлақо, тамоман.

Даҳр халқиға сен келиб халлоқ,
Халқ аро Холиқи алал-итлоқ.

Сабъаи сайёр, 13-б.

АЛАЛ-ХУСУС [*а.* علي الخصوص] Айниқса, хусусан.

[*Хожа Муҳаммад Порсо р. т.*]. *Таважжуҳ била ўзига фуру бормоқ ва хавотир нафйи алал-хусус таманнийи хотири ҳол ва мозий ва мустақбал нисбатиға яхши муассирдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

АЛАМНОК [*а.-ф.* الم+ناك] Аламли, дардли, қайғули, ғам-аламли.

Кишининг неча кўпрак гавҳари пок,
Анинг бедодидин кўпрак аламнок.

Фарҳод ва Ширин, 422-б.

АЛАН [*а.* علن] Очиқ, ошкор, рўй-рост, белгили, ошкоро.

Ғайр нақшидин этиб лавҳи замирин софий,
Ёр қолғай доғи ул балки бири сирру алан.

Наводир уш-шабоб, 319-б.

АЛАФБАҲО [*а.* الفبها] Солиқ номи, солиқ тури, экиннинг кўкига қараб белгиланган солиқ тури.

Бирисидин «алафбаҳо» кўтариб,
Сабзаи умри айшдин кўкариб.

Сабъаи сайёр, 66-б.

АЛ-БАҚАРА [*а.* البقرا] Қуръони каримнинг иккинчи сураси номи.

...ва мусаннафотидин бири «Жавоҳир ут-тафсир»дурким, «Ал-Бақара» сурасин бир мужаллад битибдурким, мунсифи қатъ била юз жуз бўлғай.

Мажолис ун-нафоис, 119-б.

АЛВОҲ [*а.* الواح] **1** Лавҳлар, текис тахталар.

2 Равшан нарсалар.

Бу маҳд алвоҳига қилғон нигориш,
Бу янглиғ қиссага берди гузориш.

Фарҳод ва Ширин, 245-б.

АЛИМ [*а.* عليم] **1** Олим, доно, билимли.

Эрур ҳаййю алиму яна қодир,
Муриду ҳам самеъ ўлдиву нозир.

Сирож ул-муслимин, 277-б.

2 Аллоҳ таолонинг сифат (исм)ларидан бири, илмлар соҳиби.

Алимеки, йўқтур бидоят анга,
Азимеки, йўқтур ниҳоят анга.

Ғаройиб ус-сиғар, 525-б.

АЛИФСИЗ [*а.-т.* الف سيز] Абжад ҳисобида бир рақамига тенг бўлган эски ўзбек ёзувидаги биринчи ҳарф – алиф (ا)сиз.

Гар имон элга раҳматдин нишондур,
Ва лекин чун алифсиздур ямондур.

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

АЛКАҲФ [*а.* الكهف] Қуръони мажиднинг ўн саккизинчи сураси номи.

Деди: Расул с. а. в. дебдурки, агар менинг отимга «Ал-Каҳф»дин ўзга сура инмаса эрди, ҳам кофий эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 221-б.

АЛЛАМАЛ [*а.* علمـل] Қуръони карим сўзи: «Алламал инсона маълам яълам» («У инсонга (инсон) билмаган нарсани ўргатди»).

Алламал инсонга чун айлаб мушарраф ер бериб,
Тахти жоҳу ишрат узра равзаи ризвон аро.

Фавойид ул-кибар, 8-б.

АЛЛОҲ [*а.* الله] Исломда бутун мавжудотни яратган Олий илоҳий куч; Яратувчи.

Аллоҳус самад У (Аллоҳ) ҳеч бир нарсага эҳтиёжсиз ва ҳеч бир нарсага муҳтож эмас. Барча ҳожатларни сўрайдиган Зотдир: итоат қилинган буюк; Усиз ҳеч бир иш битмайди; ҳеч кимга ҳожати тушмайди, ҳамманинг ҳожати Унга тушади. Бутун махлуқот ва наботот битиб тугаса ҳам, Ўзи доим абадийдир.

Эй Навоий, десанг ихлос ила бу сирни тилай
Қулҳуаллоҳу аҳад, сўнгадур Аллоҳу самад.

Фавойид ул-кибар, 91-б.

АЛ-МУТАКАЛЛИМ [*а.* المتكلم] Такаллумли, нотиқи мутлақ; Аллоҳ таолонинг сифатларидан бири.

Бу бандага ҳам чун бу навъ азим давлатки, ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг «Ал-мутакаллим» деган исмига мазҳарият бўлгай...

Муҳокамат ул-луғатайн, 39-б.

АЛ-МУТАХАЛЛИС [*а.* المتخلص] Таҳаллусли.

...назм гулистонининг андалиби нағмасаройи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

АЛОМОНЛИҒ [*а.-т.* الأمان ليغ] Саргардонлик, хонумонсизлик, уй-жойсизлик, бекас-бечоралик, хонавайронлик.

Хонумоним ғаҳ бало тоғи, ғаҳе ғам даштидур,
Бўйла ким кўрди алохонлиғ, аломонлиғ доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

АЛОҚАДР [*а.* علي قدر] Меъёрига кўра..., мос келишга кўра..., лаёқатига кўра...

... хоҳ авлиё гуруҳи, хоҳ сойири нос жамоати алоқадри маротиби ҳиҳим ҳар бири ўз ерида мураттабдур.

Садди Искандарий, 194-б.

АЛОҲОЗАЛ-ҚИЁС [*а.* علي هذاالقياس] Қиёс қилиб бўлмас даражада; қиёси йўқ, беқиёс, қиёсдан ташқари.

Жонға лаълингдин бир ўпмакдур қиёсан илтимос,
Лаълинга ҳам жонни куйдурмоқ алоҳозал-қиёс.

Наводир уш-шабоб, 168-б.

АЛТАФ [*а.* الطف] Латифроқ, нозикроқ, нафисроқ; лутфлар, марҳаматлар.

Бу сўз к-офаринишдин ашрафдурур,
Анинг даҳи мавзуни алтафдурур.

Ғаройиб ус-сиғар, 528-б.

АЛФИРОҚ [*а.* الفراق] Ўзидан кетганда ва ҳижрон ўртаган онларда айтиладиган нидо калимаси. Мумтоз адабиётда кўпинча ундов сўз тарзида ишлатилади (Ажралишганимиз бўлсин! Ажралайлик!).

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,
Борча тароқида аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

АЛЪАМОН-АЛЪАМОН [*а.* الأمان الأمان] **1** Раҳм-шафқат, ёрдам сўраш учун айтиладиган ундов сўз.

2 *тасаввуфда* Солик ёки дарвешнинг Аллоҳ таолодан омонлик ва паноҳ тилаб оҳу нола қилаётган пайтда айтиладиган нидо калимаси: Илтижо-илтижо! Ёрдам бер-ёрдам! Паноҳ бер-паноҳ! Қутқар-қутқар!

Чу бир дамға йўқтур кишига зимон,
Фалак зулмидин алъамон-алъамон!

Садди Искандарий, 470-б.

АЛҚИССА [*а.* القصه] **1** Ниҳоят; хулоса.

Боқиб табассум этар пири дайру муғбача ҳам,
Бу дайр аро кулар алқисса шайху шоб менга.

Наводир ун-ниҳоя, 31-б.

2 Хуллас.

Шайхқа алқисса етти чун фароғ,
Дайр ишидин Каъбаға айлаб ярoғ.

Лисон ут-тайр, 135-б.

3 Хулласи калом, шундай қилиб.

Ул шўх кўнгул лавҳин этиб тийра нафасдин,
Бир тифлдур алқиссаки, кўзгу била ўйнар.

Бадоеъ ул-васат, 124-б.

4 Қисқаси, бир сўз билан айтганда.

Етти алқисса чун муродига шоҳ,
Сўнггидин етти борча хайлу сипоҳ.

Сабъаи сайёр, 374-б.

5 Кичик қисса, қисқа қисса.

Заруратдин алқисса ҳар ҳол ила,
Анинг қиссасин сурдум ижмол ила.

Садди Искандарий, 133-б.

АЛҲАЗАР [*а.* الحذر] Нидо калимаси: Ҳазар қил! Ҳазар эт! Сақлан, сақлан!; Огоҳ бўл! Хабардор бўл! Ҳушёр бўл!

Алҳазар айламак Сақланмоқ, ҳазар қилмоқ.

Қаёнким тавсанин айлаб равона,
Йироқтин алҳазар айлаб замона.

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

АЛҲАМД [*а.* الحمد] Қуръони каримнинг биринчи «Фотиҳа» сураси бошланиш ояти.

Бурун «алҳамд»ни қилмоқ қироат,
Яна бир сура анга қилмоқ изофат.

Сирож ул-муслимин, 283-б.

АЛҲАМДУЛИЛЛОҲ [*а.* الحمد لله] **1** Аллоҳга шукр, Худога шукр, Худо ҳаққига шукр, Ўзингга шукр.

Юзунг кўрди кўзум алҳамдулиллоҳ,
Сени топти ўзум алҳамдулиллоҳ.

Фарҳод ва Ширин, 179-б.

2 Барча сано ва мақтовлар Тангри таолога махсусдир.

Алҳамдулиллоҳ валминна бу учурда ҳукм йўсуни била форсий париишон абёт ва пароканда ашъорни йиғиб, девон йўсунлуқ жилд қилиниб эрди.

Муншаот, 219-б.

АМАКИЗОДА [*а.-ф.* عمکي زاده] Ака-укаларнинг ўғил-қизлари, амаки фарзандлари, амаки қариндошлари.

Дедим: агар бир руқъа амакизодаларингга битилса, сенинг ҳолинг риояти қилурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

АМИН [*а.* امين] **1** Омонатни яхши сақловчи, хиёнат қилмайдиган, ишончли.

2 Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифатларидан бири.

Деб лақабин аҳли тажаммул Амин,
Андин ўлуб ҳамдами Руҳул-амин.

Ҳайрат ул-аброр, 36-б.

АМКИНА [*а.* امکنـه] Жой, ўрин, ер, муқаддас ерлар, муқаддас жойлар, муқаддас макон.

Қачон ул руҳи мусавварки симоъ ичра кирар,
Эврулур бошиға қудс амкинасидин арвоҳ.

Фавойид ул-кибар, 78-б.

АММА [*а.* عمه] Отанинг опаси ёки синглиси.

[*Умми Муҳаммад р. т.*]. *Шайх Абдулқодир Гилонийнинг аммасидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

АММАЗОДА [*а.-ф.* عمزاد] Опа-сингилларнинг ўғил-қизлари, амманинг фарзандлари, амманинг уруғ-аймоқлари.

Шайх Абулазҳар Истахрий дебдурки, ул аммазодасиға мубтало бўлди ва ани никоҳиға киюрди.

Насойим ул-муҳаббат, 153-б.

АМРАД [*а.* امـرد] Кўса, соқолсиз; соқол-мўйлови сийрак ёки йўқ, ёшлигидан то кексайгунга қадар юз-чаккаларига тук чиқмаган киши.

Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. буюрубдурки, улки дерлар амрад эрмиш, Ҳазрат Шайх хидматиға етибдур, хилоф воқеъдур.

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

АМРАҚ [*а.* امرق] **1** Улфат, дўстлик; маҳбуб, марғуб.

2 Овунчоқ.

3 Ишқ билан исиган соф кўнгил.

Бу балоға не даводурки, Навоийни ул ой
Нечак кўрса, муни ишқ анга амрақ этадур.

Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

АМРСИЗ [*а.-т.* امرسیز] **1** Буйруқсиз, ҳукмсиз, фармонсиз, фармойишсиз.

2 Ишсиз, ҳаракатсиз.

Не қадаме амрсиз олиб не дам
Борча вужуд аввалидин то адам.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

АМР I [*а.* امر] Буйруқ.

АМР II [*а.* امر] Иш, юмуш, ҳаракат; воқеа.

Амру Зайд 1) ҳаёт ва туҳфа.

Риштаи тазвир ўлуб ўзига қайд,
Лек арода мужрим ўлуб Амру Зайд.

Ҳайрат ул-аброр, 226-б.

2) ўзбекча «Эшмат, Тошмат» иборасига тўғри келади.

Агар мен ва агар сен ва гар Амру Зайд,
Керакмасдурур рубъи маскунга қайд.

Садди Искандарий, 280-б.

АМУД [*а.* عمود] **1** Чодир устун.

2 Ғурзи.

3 Перпендикуляр.

...нур мунқатеъ бўлгондин сўнгра мен сўзни бас қилдим, яъни ул нурдин амуд осмондин илоҳий мададининг сурати эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

АМУДИЙ [*а.* عمودي] Устундек.

Нури амудий Узунчоқ нур, устундек нур; дастакка ўхшаган бир нур.

Анга дедиларки, фалон дедики, шайх сўз айтур эрди, кўрдумки, осмондин бир нури амудий шайхнинг оғзиға муттасил эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

АМУЗОДА [*а.-ф.* عموزاده] Амманинг ўғил-қизлари.

Ва анинг Исмоил а. с. қизидинки амузодаси эрди, беш ўғли бор эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 121-б.

АНАЛЛОҲ [*а.* اناالله] **1** Мен Аллоҳман, Мен Худоман.

2 Қуръони карим [«Тоҳо» сураси, 14-оят] сўзи.

Дарахтдин Аналлоҳ садоси чиқди. Мансур аналҳақ деса, ажаб эмас...

Насойим ул-муҳаббат, 438-б.

АНАЛҲАҚ [*а.* اناالحق] Мен ҳақман, мен ҳақиқатман, мен худоман.

Мансур «аналҳақ» деса, ажаб эмас...

Насойим ул-муҳаббат, 438-б.

АНАС [*а.* انس] Чин дўст, ҳамдард.

Навоий ўлмади ровий ҳадисидин хушҳол,
Ки бу ҳабибу анис айтур ул ҳабибу анас.

Фавоийд ул-кибар, 158-б.

АНБАР [*а.* عنبر] **1** Мушк каби бир хил мулойим, мумдек хушбўй қора ёки кулранг модда (парфюмерияда амбра).

2 Зулф, соч.

Рухсори жонибида ул холи анбаролуд,
Ўт гўшасида гўё анбар тушуб қилур дуд.

Бадоеъ ул-васат, 96-б.

АНБАРОЛУД [*а.-ф.* عنبرآلود] Анбар аралаш, тим қора ва хушбўй.

Рухсори жонибида ул холи анбаролуд,
Ўт гўшасида гўё анбар тушуб қилур дуд.

Бадоеъ ул-васат, 96-б.

Юзи ўтида зулфи анборолуд,
Ул ўтқа чун ёғиб ашки, чиқиб дуд.

Фарҳод ва Ширин, 360-б.

АНБАРОМЕЗ [*а.-ф.* عنبرآميز] Хушбўйроқ; хушбўй ҳид аралаш, анбарга қоришган.

Юз уза зулфунгни қилдингму паришон ноз ила,
Ким гаҳи гулбору, гоҳи анбаромез эсти ел.

Фавоийд ул-кибар, 158-б.

АНБАРФОМ [*а.-ф.* عنبرفام] Анбар тусли, тим қора тусли.

Анга тегурки мушк сочиб шом,
Қилди олам юзини анбарфом.

Сабъаи сайёр, 140-б.

АНБОН [*ф.* انبان] **1** Тўрва, халта.

2 *тасаввуфда* Солик ёки дарвешлар йўл юрганларида ўзлари билан бирга олиб юрган тўрва-халталари «анбон» деб ҳам юритилган.

[*Мир Ғиёс қ. р.*]. ... *ул вақт биёбон эрди, сокин бўлди. Бир кеча Иброҳим Халил била Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воқеъда кўрдики, келурлар ва Амир ул-мўъминин Али р. а. ҳам алар биладур. Бир анбонда тўла ўтмакдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

АНБОР-АНБОР [*ф.* انبار انبار] **1** Хирмон-хирмон, уюм-уюм.

2 Хашак-хашак.

Ўкулган нофадин харвору харвор,
Тўкулган мушк худ анбор-анбор.

Фарҳод ва Ширин, 121-б.

АНВАРВАШ [*а.-ф.* انوروش] Энг порлоқ қуёш каби, қуёшга ўхшаш, қуёш монанд.

Шоҳ ул шуълада самандарваш,
Не самандарки, меҳри анварваш.

Сабъаи сайёр, 178-б.

АНВОР [*а.-ф.* انوار] Нурлар, ёруғликлар.

Аивори иоҳий Шоҳлик белгиси; шоҳлик нури, улуғ кўриниш.

Сўзидин зоҳир асрори илоҳий,
Жамолидин аён анвори шоҳий.

Фарҳод ва Ширин, 273-б.

АНГЛАҒУЧИ [*т.* انگلاغوچي] Англагувчи, тушунгувчи; фаҳм этгувчи; билгувчи.

Ва Марвға келди ва деди: шаҳрдин шаҳрға кезармен, бир эшитиб, англағучининг орзусида!

Насойим ул-муҳаббат, 123-б.

АНДИҒ [*т.* اندیغ] **1** Бироз, озгина, пича.

2 Атрофи, гардиши.

Агар баъзи мазкур бўлғон азизлардин кичик бўлса, баъзиси улуқтур ва агар баъзи ишлари андиғ ўксук бўлса, баъзиси ортуқдурким, кўпига бу фақири мазлум номақдур риоятлар еткурубдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 74–75-б.

АНДОМЛИҒ [*ф.-т.* اندام لیغ] **1** Баданлик, жисмлик, танлик, бўйлик, қадди-қоматлик.

2 Таносиблик, ўхшовлик, тартиблик.

Эрмас ўтлуғ кўнглум оғзинг нақшидур кўксум аро,
Қатрайи қон оташинг гул ғунчаси андомлиғ.

Ғаройиб ус-сиғар, 246-б.

АНДУҲГИН [*ф.* اندوهگین] **1** Ғамга ботган, ғам босган, ғамнок.

Бадан дарддин ранжаву хаста доғи,
Кўнгул ҳажрдин зору андуҳгин ҳам.

Наводир уш-шабоб, 313-б.

2 Ғамгин, дард-аламли, қайғули; маъюс, хафа.

Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳгиндурмен. Андуҳим андиндурки, андуҳгин эмасмен!

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

3 Ботинан озурда; кулфатли.

[*Шайх Абу Али Даққоқ р. т.*]. ... *ва кунас сари бокиб айтур эрди: мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўткардинг, ҳеч ерда бу ҳадиснинг андуҳгинига партав солдингму ва ҳеч ерда бу ишнинг зеру забар бўлганларидин хабар олдингму?*

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

АНЖУМАНСОЗ [*ф.* انجمن ساز] Ақлли, доно, донишманд.

Борин ҳозир этти тузуб анжуман,
Деди анжумансози лашкаршикан.

Садди Искандарий, 242-б.

АНЖУМОЙИН [*ф.* انجم آئین] Юлдуздек юмалоқ, юлдуз каби думалоқ.

Топиб анжумойину табъин тамом,
Тибои маволиди сифлий мақом.

Садди Искандарий, 395-б.

АНЖУМСИПОҲ [*ф.* انجم سپاه] **1** Аскари юлдуздай кўп, сон-саноқсиз; дурлардай ҳисобсиз.

Ки тўртунчи хайл улча шоҳ эрдилар,
Фалакқадру анжумсипоҳ эрдилар.

Садди Искандарий, 83-б.

Скандар хаёли буким субҳгоҳ,
Таҳаррук топиб хайли анжумсипоҳ.

Садди Искандарий, 335-б

2 Лашкарбоши.

Шоҳ Шужоъдек олийқадр подшоҳлар ва рафеъмартаба анжумсипоҳлар рангин абёт ва ширин ғазалиёт айттилар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

АНЖУМЧА [*ф.-т.* انجمچه] **1** Юлдузлардай юксак.

2 Улкан, энг юқори даражали.

Афлокча тахти иқтидоринг бўлсун,
Анжумча сипоҳи бешуморинг бўлсун.

Муншаот, 228-б.

АНКАЛ [*а.* عنكل] Мубтало, гирифтор, боғланиб қолган, берилиб қолган, ошиқ; туткун.

Куйидин қавланг ҳавосу ақлни, эй дарду ишқ,
Анда саргардон Навоийнинг вале анкал қилинг.

Наводир уш-шабоб, 260-б.

АНОСИЗ [*т.* اناسیز] Беона, волидасиз.

Масиҳо бирла Маръямдин қиёс эт,
Ки имкон йўқтурур бўлмоқ аносиз.

Бадоеъ ул-васат, 490-б.

АНТА [*а.* انت] Сен.

Инни минка анта минни Мен сендаман, сен мендадурсан.

Аниng сариким, ўзи улу ул ўзидур,
Барча «инни минка анта минни» сўзидур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

АНШИ [*т.* انشي] Хушҳол, мамнун, хурсанд.

Кишвар анга нуру сафо хиттаси,
Анши этиб ҳамду сано хутбаси.

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

АНҲОРЧА [*а.-т.* انهارچه] **1** Дарёдай юксак.

Жаннату тажри таҳтуҳол-анҳорча Боғлар, тагидан оқиб турадиган сувлар каби.

2 Улкан, энг юқори даражали.

Куйини ул ҳурнинг селоби ашким касрати,
Айламиш жаннату тажри таҳтуҳол-анҳорча.

Фавойид ул-кибар, 355-б.

АРАБИЯ [*а.* عربيه] Арабий, араб тили; араб тили илмлари.

[*Хожа Авҳаз Муставфий қ. с.*]. *Донишвар киши эрди. Дерларки, улуми арабиядин воқифдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 440-б.

АРАС [*а.* عرس] Ўрта асрларда Сирдарё (Сайхун дарёси) Арас ҳам дейилган.

Баҳри ишқ ичра, Навоий, ошнолиг топмадинг,
То бу бир кўзни Арас, ул бирни Ому қилмадинг.

Бадоеъ ул-васат, 255-б.

АРАСТУШУКУҲ [*ю.-ф.* ارستوشكوه] **1** Машҳур Юнон файласуфи Арастудай улуғвор.

2 Шон-шавкатли; салобатли.

Бори ҳикматойину донишпужух,
Филотунманиш, бал Арастушукуҳ.

Садди Искандарий, 298-б.

АРАФА [*а.* عرفه] **1** Арабистондаги бир тоғ номи.

2 Рамазон ёки Қурбон ҳайитидан олдинги кун; диний таомилга кўра, ҳожилар ҳар йили зулҳижжа ойининг тўққизинчи куни Арабистондаги Арафа ёки Арафот тоғида йиғилишади.

Сендин бизга мундоқ етибдурким, арафа куни ўз еринғдин чиқарсен ва сойир ҳужжож била Арафот мавқеъида ҳозир бўлурсен.

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

АРБАДАЖЎ [*а.-ф.* عربده جو] **1** Урушқоқ, жанжал кўтарувчи; шовқин-сурон қилувчи; бақирувчи, қичқирувчи, тўпаланг қилувчи.

2 Бадмастлик, бемаъни валақловчи, ёмон қилиқли.

Саломат аҳли, тутунг дину офиятқа азо,
Ки масту арбадажў чиқти номусулмоним.

Фавойид ул-кибар, 277-б.

АРБАЪИНОТ [*а.* اربعينات] Қирқ кун чиллада ўтириш, чилла ўтириш, қирқ кун хилватда ибодат қилиш.

Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. т. с. ким, авойилда анда бўлур эркандур ва арбаъинот анда чиқарибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 282-б.

АРЖУМАНД [*ф.* ارجمند] Азиз, ҳурматли, қадрли, қимматли.

Инсоният боғининг дилписандроқ шажари эҳсондур ва одамийлиқ конининг аржумандроқ гавҳари ҳам эҳсондур.

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

АРМАНИВОР [*а.-ф.* ارمني وار] Арманий каби, арманийдек, арманий монанд.

Мени чун қилди моҳи Армани зор,
Чекай бир неча соғар арманивор.

Фарҳод ва Ширин, 222-б.

АРМАНИЯ [*а.* ارمنيه] Арманистон ва арман халқи номи.

Ки чун хайлни ҳайрат қилиб данг,
Қилибон Армания сари оҳанг.

Фарҳод ва Ширин, 232-б.

АРҚАМ [*а.* ارقم] Оқ-қора илон, олачипор илон, холдор илон.

Ҳар эски ёғочини қўнғорурға фалак пили субҳ хартуми била ажз зоҳир қилиб... эашроти маҳбатидин рўзгори букаламун арқами бир пайса таноб ва сабоъи салобатидин чархи дун асадиға паргиздин ясағон шерча ҳисоб.

Муншаот,147–148-б.

АРҒАДОЛ [*т.* ارغدال] 1 Тепа; тоғ ва тепанинг пастқам жойи.

Зулфининг ҳар чинида юз фитнадур дин аҳлиға,
Арғадол ичра қароқчи айлаган янглиғ камин.

Наводир уш-шабоб, 328-б.

2 Пистирма, пана жой.

Арғадол ичра қароқчи маҳфий ўлгондекдурур,
Фитна хайлиға панаҳ зулфунг доғи чину шикан.

Наводир уш-шабоб, 364-б.

АРҒАМЧИ [*т.* ارغمچي] Арқон, ингичка арқон.

Илоҳи, гар дастгир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит ғанчиси ҳамон ва агар пардапўши сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак арғамчиси ҳамон.

Муножот, 296-б.

АРҒУВОНРАНГ [*ф.* ارغوان رنگ] Қизил, қизил ранг, қизил тусли ранг.

Бўлуб жилва қилғон замон арғувон,
Тўни арғувонранг, лек навжувон.

Садди Искандарий, 404-б.

АРҲАМ [*а.* ارحم] Раҳмли, шафқатли, меҳрибон.

Арҳам ар-роҳимин Раҳмлилар раҳмлиси.

Илоҳи, арҳам ар-роҳимин – сен ва мен тийра рўзгор.

Муножот, 294-б.

АСАДУЛЛОҲ [*а.* اسدالله] Аллоҳнинг шери.

Асадуллоҳ ул-ғолиб 1) Аллоҳнинг енгилмас шери; жасур, ботир; 2) ҳазрат Али (к. в.) сифатларидан бири; музаффар, ғолиб халифа Али (к. в.).

Валоят дарёсининг гавҳари ва ҳидоят сипеҳрининг ахтари асадуллоҳ ул-ғолиб, Амир ул-мўъминин Али ибни Абу Толиб, ризо мақоми таърифида...

Маҳбуб ул-қулуб, 64–65-б.

АСА(М)М [*а.* اصم] **1** Кар, ғаранг, қулоғи оғир, қулоғи эшитмайдиган киши.

2 Қаттиқ, маҳкам.

[*Ҳотам Асамм қ. с.*]. *Дерларки, асамм эмас эрди ва бир амре вокеъ бўлдики, ани Асамм дедилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

АСАРИЧА [*а.-т.* اثري چه] Кейинича.

Соҳиби ҳар неча интизор тортибдурлар. Ул пайдо бўлмайдур. Оқибат ани тилай асарича борибдур. Кўрубдурки, ул ўлтурубдур.

Насойим-ул муҳаббат, 85-б.

АСАҲ [*а.* اصح] Энг тўғри, дурустроқ, тўғрироқ, тузукроқ.

Аммо асаҳ улдурким тиҳа балийяси айёмида эркандур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 146-б.

Ва дебдурларким, асаҳ улдурким, Ҳизқил а. с. бўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 151-б.

АСМО [*а.* اسما] Исмлар, номлар.

Асмои ҳусна 1) барча нарсаларнинг исмлари.

...Ҳақ субҳонаҳу ва таоло асмои ҳуснани анга ўргаттиким ва «аллама одамаал асмоа куллаҳо» ва молойикайи муқарраб анинг илмиға муътариф бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

2) Аллоҳнинг 99 та (исми) сифатига ишора.

Исминг жамъи сифоти – асмои ҳусна, раҳмонлиғ ва раҳмлиғингға юз минг ҳамду сано.

Муножот, 293-б.

АСО [*а.* عصا] Ҳасса; Мусо пайғамбарнинг афсонавий таёғи.

Асо ахзар Яшил ранг, абадийлик; яшовчанлик рамзи.

Хирқаси ахзару асо ахзар,
Гўйи ул эрди Хизр Пайғамбар.

Сабъаи сайёр, 217-б.

АСОЙЛАМОҚ [*т.* اسايلا مق] Асовланмоқ; қизишмоқ, ёнмоқ.

...Ҳақ с. т. халқдин ваҳшат берди, андоққи ҳозирдин асойламассен ва ғайбни тиламассен, билки иродаси улдурки, санга ўзи била унсу ором бергай.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

АСРАЪ [*а.* اسرع] Энг тез, энг суръатли.

Бу не рокибдуру маркабки, жавлон вақти бор эрди,
Қуёшдин пояда аъло, фалакдин пўяда асраъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 256-б.

АСРАҒУЧИ [*т.* اسراغوچي] Сақлагувчи, асрагувчи.

Ато-онангга раҳмат, эй ўғилким, кўрмамиш сендек
Не ул тўққуз ато бал не бу тўрт асрағучи доя.

Фавойид ул-кибар, 367-б.

АСРАҒУЛУҚ, -луқ [*т.* اسراغولوق//اسراغولوك] Сақлагулик, асрагулик.

Сувдин асрағулукдур туфроқ ва балчиғ уйин.
Ва ўтдин асрағулуқдур, яғоч ва қамиш уйин.

Маҳбуб ул-қулуб, 126-б.

АСЪИЛА [*а.* اسئله] Савол; асъилаву ажвиба – савол-жавоб.

Анинг била Хожа Носируддин Тусий орасида асъилаву ажвиба воқеъ бўлубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

АСҲОБ [*а.* اصحاب] 1 Қавм.

Асҳоби фил Қуръони каримнинг «Фил» сурасида хабар келтирилишича, исломдан илгари ўтган Абриҳа исмли Яманга ҳоким қилиб тайинланган ҳабашистон (эфиопия)лик тарихий бир шахс филлар ҳужуми билан Макка шаҳридаги Каъбани вайрон қилишга отланади. Бироқ жанг чоғида Аллоҳнинг иродаси билан осмондан Абобил қушлари учиб келиб, душманлар устига тош ёғдиради ва Абриҳа ва унинг қавми қирилади. Тарихда Пайғамбаримиз Муҳаммад (с. а. в.)нинг таваллуд топишларидан эллик кун олдин содир бўлган бу воқеа «Фил минган аскарлар», «Фил жанги» ёки «Фил қавми» номи билан хотирланади. Зеро, Муҳаммад (с. а. в.)нинг «Фил йили»да туғилганлар дейилиши ҳам шунга ишорадир.

Кўрки не бир лаҳзада бўлди қатил.
Тайри абобил ила асҳоби фил.

Ҳайрат ул-аброр, 320-б.

Асҳоби ямин Тўғри, рост йўлдан юрувчи саҳобалар.

Шодлиқ асҳоби яминга рақам,
Сафҳалари лавҳиға етмай қалам.

Ҳайрат ул-аброр, 105-б.

АСҲОБУР-РАЪС [*а.* اصحاب الرأس] **1** Раъс дўстлари, Раъс суҳбатдошлари (Раъс – тарихий шахс номи).

2 Фаҳш аҳли, фоҳишалар. Диний манбаларга кўра, қадимда (Ғарб мамлакатида) Самуд авлодидан Раъс исмли бир худопараст подшоҳ бўлган. Бироқ у умрининг охирларида ўз тожу тахтига мағрурланиб, худоликни даъво қилади. Унинг даврида фаҳш ишлар авжига чиқади. *Ва хотунлар чарм ва теридан олат ясаб, ўзларига истиъмол қилурлар эрди. Ва ҳоло гўёки бу навъ зуафони Раъс ҳам дерлар.* (Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.). ...Раъс ҳақ ҳукми била жазога мустаҳиқ бўлади. Аммо у шунда ҳам тақдир ҳукмига ишонмай, бир мис қопламадан ясалган қўрғонга кириб яширинади, аммо бу фойда бермайди. Зеро, Қуръони каримда: «Валав кунтум фи бурувжим мушайядатин (Қаерда бўлмангиз, ҳатто мустаҳкам қалъалар ичида бўлсангиз ҳам ўлим сизларни топиб олур)», дейилган [«Нисо» сураси 78-оят].

Хантила бинни Сафвон Қаҳр бинни Қаҳитон ўғлидур. Они Тенгри таоло Асҳоб ур-Раъсқаким, Каломуллоҳда мазкурдур, йиборди. Ва Раъс подшоҳе эрди. Самуд наслидин.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

АТО-АНОЛИҚ [*т.* انا اتا لیق] Ота-оналик.

Андоқ чу тузилди кадхудолиқ,
Бу навъ ўлди ато-анолиқ.

Лайли ва Мажнун, 10-б.

АТОРИД [*а.* عطارد] **1** Меркурий сайёраси. У мумтоз адабиётда, кўпинча, «Дабир» ва «Тир» номлари билан юритилади.

Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.

Садди Искандарий, 202-б.

2 Осмон котиби, фалак котиби.

Аторидки, мавлойи даргаҳнишин,
Қачон хома йўнса бўлуб резачин.

Садди Искандарий, 45-б.

Рақам азмига йўнгач хома бошин,
Аторид йиғди сочилғон тарошин.

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

3 Киши исми маъносида истиора санъати ишлатилган; Суҳайло.

Ки, ҳамрағлиғ этиб иқболи жовид,
Аторуд сори келмиш ойў хуршид.

Фарҳод ва Ширин, 137-б.

АТОРУД [*а.* عطارد] қ. **Аторид**.

Равон хоманг учун айлаб мураттаб,
Аторуд кўз қаросидин мураккаб.

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

АТОРУДСОН [*а.-ф.* عطاردسان] **1** Меркурий сайёраси каби, Аторудга ўхшаш, Аторуд монанд.

2 Осмон котиби сингари.

Мулкоронинг тўрт равзаи, Эрам монанд била тўрт қасри фалак пайванд иморатин тўрт айириб ҳар бирига Зуҳалваш саркор ва Аторудсон меъмор таъйин қилиб рубъи маскундек ободлиғига машғул бўлғони.

Фарҳод ва Ширин, 79-б.

АТТОРЛИҒ [*а.-т.* عطار ليغ] Атирфурушлик, атирчилик; турли дориворлар ва хушбўй нарсалар сотиладиган дўкон.

[*Шайх Фаридуддин Аттор Нишобурий қ. с.*]. *Тавбаларига сабаб бу бўлғондурки, бир кун атторлиғ дуконида муомалаға машғул ва машъуф эмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 459-б.

АФГАНЛИК [*ф.-т.* افگن ليك] Отувчилик.

Муборизафганликлари ўз ҳолига, сафшиканликлари ўз ясолига.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

АФГОРЧА [*ф.-т.* افگارچه] Жароҳатланган, хасталанган; эзилган, ғам еган.

Хотири афгорча Жароҳатланган кўнгил.

Гарчи даврон хоридин гул яфроғидур юз тешук,
Ҳажр нешидин эмас бу хотири афгорча.

Фавойид ул-кибар, 354-б.

АФЛОКИЙ [*а.* افلاكي] Осмоний, фалакий.

Зиҳи йўлунгда бир афтода одами хокий,
Ҳавойи ишқингда саргашта меҳри афлокий.

Фавойид ул-кибар, 438-б.

АФЛОКСАЙР [*а.* افلاك سير] Фалакни сайр этувчи.

Бу ашжор учида ҳар жинс тайр,
Бўлуб тойир ўлгонда афлоксайр.

Садди Искандарий, 311-б.

АФСАРПАРАСТ [ф. افسرپرست] Тожпараст, подшо(ҳ)лик ёки юксаклик тожи, баланд мартабага ўч бўлиш, подшо(ҳ)ликка сиғиниш; тожу тахт қулига айланиш.

Яна бўлди Озарми афсарпараст,
Ким ул топти Турон ерига нишаст.

Садди Искандарий, 85-б.

АФСУРДАДИЛ [ф. افسردہ دل] Руҳсизланган, эзилган, сўлғин, маҳзун дил; кўнглидан завқ ва шавқ кўтарилган киши; хастадил, ғамзада дил.

Не тонг, афсурдадил бўлсамки, то ҳусн ўти ўчмиштур,
Кўнгулдин доғи ҳаргиз чиқмамиш бир шуълалик оҳе.

Бадоеъ ул-бидоя, 526-б.

АФТОДА [ф. افتادہ] қ. **Уфтода**.

АФҒОНСИЗ [ф.-т. افغان سیز] **1** Фиғонсиз, дод-фарёдсиз, ноласиз.

Ичимда кирпики, гар нола айласам тонг йўқ
Кўнгулга неш тикилса бўлурму афғонсиз.

Наводир ун-ниҳоя, 181-б.

2 Овозсиз, садосиз.

Гар Навоий чекар ун ҳажр туни,
Йўқ ажаб, тун эмас ит афғонсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

АХЁР [а. اخیار] Хайрли, яхшилар.

...бу китоб муморасотига машъуф бўлгон аҳли тамайюзлар кўнглин мастур бўлгон ахёр футуввати шамойимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

АШБОҲ [а. اشباح] Узоқдан кўринган бирор шаклнинг қораси; кечаси, кечки вақт, кечқурун.

[*Бобо Фарғоний қ. с.*]. *Шахс анга кари қилмаски, они зиёрат қилғайлар ва ашбоҳ зуҳурига ҳеч нима боғлиқ эмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

АШК [ф. اشک] **1** Қадимги Эронда ўтган афсонавий подшоҳлардан бири.

Илоҳий, туман минг бу Ҳорун киби,
Не Ҳорунки, Ашку Фаридун киби.

2 Кўз ёш.

Садди Искандарий, 19-б.

Не янглиғ ёшурай ҳижрон ғаминким, фош этар ҳар дам
Оғиздин шуълалиқ оҳим, назардин ашксиз қоним.

Бадоеъ ул-бидоя, 385-б.

АШО [а. عشا] Шом; кечки овқат.

Учу тўрт англа, мағриб-ла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.

Сирож ул-муслимин, 285-б.

АШР [*а.* عشر] Ўн.

Бал анга ҳар доираи ашр гард,
Рутба аро бир фалаки ложувард.

Ҳайрат ул-аброр, 104-б.

АШРАҚАТ [*а.* اشرقت] Чиқиш, кўтарилиш; таралиш; порлаш.

Ашрақат мин акси шамс ил-каъси анвор ул-худо,
Ёр аксин майда кўр, деб жомдин чиқти садо.

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

АШРОР [*а.* اشرار] Ёмонлар, ёмон қилиқлилар, ярамаслар, бузуқилар, фосиқлар, бадкирдорлар.

Ва ул зония Жариҳқа ўз зиноси била туҳмат қилди. Ва ул ашрор Жариҳнинг бўйнига ип тақиб, маликлари қошига элтиб, малик Жариҳқа қатл ҳукми қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

АШРОҚ [*а.* اشراق] Чиқиш, кўтарилиш, таралиш.

Макка авжида камол тутти, балки анвори ашроқи била машриқдин магрибқача «Кашшамси нисфу-н-наҳор» ёрутти.

Лайли ва Мажнун, 16б.

АШУРО [*а.* عشورا] Диний маросим куни; шиаларда ўтказиладиган мотам маросимлари куни.

Ашуро айёмида жамоати касир алар хизматида ўлтуруб эрдилар ва алар маърифатда сўз айтадур эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 254-б.

АЪЗАМЛИҚ [*а.-т.* اعظم لیق] Улуғлик, улканлик, буюклик.

Эрур бу турфаким, ишқи балоангиз ҳар соат
Бу аъзамлиқ била айлар муаллақ чархи мийнони.

Фавойид ул-кибар, 426-б.

АЪУЗУ [*а.* اعوذ] «Аъузу биллоҳи минаш-шайтонир-ражим»ни айтмоқ.

Ул ўндин бирини истифтоҳ билгил,
«Аъузу» иш бандиға мифтоҳ билгил.

Сирож ул-муслимин, 284-б.

АҚЗАЛ-ҚУЗОТ [*а.* اقضي القضات] Қозиларнинг қозиси, қозикалон.

Бир кун Қози Саъдким, Деҳли шаҳрининг ақзал-қузоти эрди, Шайх Мужирдин сўрдиким, масжиди жомеъға не учун келмассен?

Насойим ул-муҳаббат, 370-б.

АҚЛИЙ [*а.* عقلي] 1 Ақлга мансуб.

2 Улуми ақлий ва нақлий-шуурий илмлар; назарий илмлар.

Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонаға кирди ва улуми ақлий ва нақлий латойифидин мажмуае интихоб қилдики, сафарда анинг муниси бўлғай...

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

АҚЛКУШ [*а.-ф.* عقلكش] Ақлни олувчи, ақлдан оздирувчи.

Жунундин ақлкуш, бал дардкаш ҳам,
Пари рухсора, бал девонаваш ҳам.

Фарҳод ва Ширин, 36-б.

АҚМИША [*а.* اقمشه] Турли хилдаги тўқима моллар, матолар.

...ва маоний ақмишаси нафойисин бу латофат ҳужласи оройиси учун ғайб тужжоридин ҳаёт нақдин бериб савдо қилмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41–42-б.

АҒИРЛАМОҚ [*т.* اغیرلا ماق] Марҳамат қилмоқ, тақдирламоқ, ҳурматламоқ.

Бориб ани ағирла ва айтким, ерингни бадал қилким, бу ер орзу ери эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

АҒЛАЗ [*а.* اغلظ] Энг ғализ, энг қўпол, энг дағал, қўпол бадавийлар, саҳройи араблар.

Ул замонғачаким, халқнинг ашадди ва ағлази аъроб эрдилар...

Насойим ул-муҳаббат, 14-б.

АҲВОЛЛИҚ [*а.-т.* احوال لیق] Ҳолатлик; хокисорлик.

Иккилик бу йўлда аҳволлиқдурур,
Сирри ваҳдатдин муъатталлиқдурур.

Лисон ут-тайр, 234-б.

АҲЛИЯТ [*а.* اهلیت] Лойиқлик, ярашиқлик, муносиблик, сазоворлик.

Иккиси хидматидин хушҳол ўл,
Тенгрига аҳлият бу хидмат била йўл.

Фавойид ул-кибар, 487-б.

АҲЛОМ [*а.* احلام] Уйқусираш, туш кўриш, рўё (рўъё).

Қози бу тушни азғоси аҳломға ҳамл қилиб яна такя қилди, яна бу воқеъани кўрди.

Насойим ул-муҳаббат, 362–363-б.

АҲМАД [*а.* احمد] Муҳаммад (с. а. в.)нинг дастлабки сифатларидан бири.

Аҳмади мурсал Муҳаммад алайҳиссалом, Муҳаммад пайғамбар.

Улки камол аҳлидин акмал дурур,
Шоҳи русул Аҳмади мурсал дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

АҲМАДИЙ [*а.* احمدي] Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифатларидан бири.

Беш навбат ғулғулаким, йўқ ҳади,
Ғулғула йўқ, дабдабаи Аҳмадий.

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

АҲРАМАНВАШ [*ф.* اهرمن وش] Аҳраман каби, Аҳраман монанд, девдек.

...ва Аҳраманваш раҳшин Аҳраман касриға сургони...

Фарҳод ва Ширин, 153-б.

АҲРАМАНКУШ [*ф.* اهرمنکش] Аҳраман ўлдирувчи, дев ўлдирувчи.

Бу маъни кўнглидин зойил қилиб ҳуш,
Равон савдо мизожи Аҳраманкуш.

Фарҳод ва Ширин, 160-б.

АҲҚАР [*а.* احقر] Қадрсиз; ночор; арзимас.

Фалак аъзам, доғимен аҳқар ўлдум офаринишдин,
Менинг қаддимға золим ишқ пайдо айламиш они.

Фавойид ул-кибар, 426-б.

БАВВОБ [*а.* بواب] Эшик соқчиси, эшик оғаси, эшик қоровули, дарвозабон; қоровул; парда тортувчи, пардадор.

... бир эшиккаки, не ҳужжоб кўргайсен анда, не баввоб.

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

БАВЛ [*а.* بول] Пешоб.

Бавл қилмоқ Сиймоқ, ҳожат чиқармоқ.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул ўттуз йил Маккада эрдиким, онда бавл қилмади, Ҳарам ҳурмати жиҳатидин.

Насойим ул-муҳаббат, 65-б.

Дарвешлар таажжубда эрмишларким, ул мушук келиб, ул мусофирларни бирин-бирин ислаб, бирининг устига бавл қилибдур. Таҳқиқ қилибдурлар. Ул киши диндин бегона эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 104-б.

БАГТАРИН [*ф.* بگترین] Темир совут, темирдан ясалган жанг кийими, жангчилар киядиган темир совут, зирҳ (қадимда хос жангчилар жанг майдонига киришдан аввал киядиган махсус темир совут).

Солиб танга сўз жавшану багтарин,
Қўюб бош уза пок назм афсарин.

Садди Искандарий, 39-б.

БАДАНЛИК [*а.-т.* بدن لیك] Танлик, гавдалик, жисмлик.

Жилва қилди даҳр аро кўп ҳусни бехамто йигит,
Гул кеби нозик баданлик, сарвдек раъно йигит.

Фавойид ул кибар, 445-б.

БАДАСЛ [*ф.-а.* بداصل] Ёмон зотли, ёмон хулқли, паст табиатли; чиркин.

Бадасл элга мулояматдин эҳтироз кўсин урмоқу идбор аҳли суҳбатидин ижтиноб қилмоқ...

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

БАДАХШОНЛИК [*ф.-т.* بدخشانلیق] Бадахшонлик, Бадахшон шаҳридан.

Мавлоно Шамсий – бадахшонликдур.

Мажолис ун-нафоис, 155-б.

БАДИАТ [*а.* بدیعت] Мисли кўрилмаган даражадаги янгиликлар; гўзаллик, нафислик.

Ажал пайки қачонким етса филҳол
Бадиатни, – дегач, – топшур. – Десам: – ол.

Вақфия, 247-б.

БАДИИЙ [*а.* بدیعي] Шоир Мавлоно Юсуф тахаллуси.

Мавлоно Юсуф – «Бадиий» тахаллус қилур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 60-б.

БАДНАФСЛИҒ [*ф.-а.-т.* بدنفس لیغ] Баднафслик, нафси бузуқлик; ёмон нафслик.

[*Мавлоно Сонеъий*]. *Вазир эрди, зулм ва баднафслиғи жиҳатидин подшоҳ сиёсатиға гирифтор бўлди ва мақтул бўлди.*

Мажолис ун-нафоис, 65-б.

БАДТАЪМ [*ф.-а.* بد طعم] Бемаза, мазасиз, ёмон таъмли, мазаси ёмон.

... бадтаъм мевалари била номақбул ашжори «ва фавокиҳатун ва нахлун ва руммон» (мевалар, хурмолар, анорлар)дин намудор.

Муншаот, 148-б.

БАДФАРЖОМ [*ф.* بد فرجام] Ёмон оқибатли, оқибатсиз, яхши натижа бермайдиган; бирор ишни охири ёмонлик билан тугаши, ёмон оқибатли.

Бир замон айрилма аҳбоби неку фаржомидин,
Ким эрур охир жудолиғ даҳри бадфаржом аро.

Наводир ун-ниҳоя, 23-б.

БАДХАЁЛ [*ф.-а.* بد خیال] Ёмон ўйли, ёмон хаёлли, ёмон тасаввурли.

Кимки ошиқ бўлса, зору хастаҳол ўлмоқ керак,
Рашкдин олам элига бадхаёл ўлмоқ керак.

Ғаройиб ус-сиғар, 269-б.

БАЁЗВАШ [*а.-ф.* بیاض وش] **1** Оқиш, оқ тусли.

2 Шеърлар тўпламига ўхшаш.

... ва хошоки таърифида баёзваш сафҳа баёзида ахтар монанд жавоҳир тўкубдурур.

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

БАЁНЛИҚ [*а.-т.* بیان لیق] Сўзлик, ифодалик, тасвирлик, таърифлик, изҳорлик.

... балки дақойиқ фунунининг мутаввил маоний аёнлиқ ва мухтасар баёнлиқ муҳаддислари...

Вақфия, 234-б.

БАЖИНС [*ф.-а.* بجنس] Мол, мато, туҳфа, эҳсон билан.

Қуллуқ арзадош улким, Абдулкаримдин йиборган иноятномани бажинс Мирзонинг илгига бердук...

Муншаот, 169-б.

БАЗЗОЗЛИҒ [*а.-т.* بزازلیغ] Ғазламафурушлик, матофурушлик, дўкончилик.

[*Қози Шарафуддин Буҳайро р. т.*]. *Ани отаси аввал баззозлиғ ҳирфосиға топшурди, то касб қилғай... Устод бу сўздин мутаассир бўлуб, Қозини отаси қошиға элтиб, дедики, бу ўғулни ўзга фоидалиғ ишга топшурки, анинг мартабаси андин бийикракдурки, баззозликка бош индургай. Отаси ани илм таҳсилиға далолат қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 360–361-б.

БАЗЛСОЗ [*а.-ф.* بذل ساز] **1** Инъом берувчи, эҳсон берувчи, ҳадя берувчи, саховат қилувчи.

2 Харж қилувчи; сарф қилувчи.

Бўлмоқ агар кўп эса ҳам базлсоз,
Бергали ор айламамак бўлса оз.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

БАЙЗАВОР [*а.-ф.* بیضه وار] Олтин доналари каби, олтиндай.

Қилиб наргис ўз ғунчасин байзавор,
Ки кўзинда эрди рамаддин ғубор.

Садди Искандарий, 378-б.

БАЙН [*а.* بين] Оралиқ, ўрта, ора.

Байн ал-ақтоб 1) икки қутб ораси; 2) *тасаввуфда* икки улуғ ўртаси, икки авлиё ораси.

[*Амир Сайид Али б. ...*]. *Алар Шайх Шарафуддин Маҳмуд б. Абдуллоҳ Маздақонийнинг муридидурлар, аммо одоби тариқат касби соҳибуссирр, байн ал-ақтоб Тақиюддин Али Дўстий қ. р. қошида қилибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 314-б.

Байн ал-ишоайн Икки намоз ораси, аср ва шом намозлари оралиғи.

Яна бирав нақл қилибдурки, Рамазон ойи байн ал-ишоайн бозорға бордим, то аҳлим учун нима сотқун олғаймен.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

Байн ал-манзилайн Икки манзил ораси, икки маскан оралиғи.

... Худоё, сенинг қошингга агар менинг қадрим бўлса, ўлумум байн ал-манзилайнда бўлса эди.

Насойим ул-муҳаббат, 79-б.

БАЙРАМЛИҚ [*т.* بيرم ليق] Ҳайитлик, қурбонлик, байрамлик; байрам шарафига бериладиган ҳадия.

Нотавон жисмимға байрамлиқ била бер сиҳҳате,
Ким кўнгул уммидвору мунтазирдур жон санга.

Наводир уш-шабоб, 18-б.

БАЙТ [*а.* بيت] Уй, хона, жой.

Байт ул-муқаддас 1) Қуддуси Шариф (Фаластин) шаҳри ва ундаги яҳудийларнинг зиёратгоҳи.

Чун «Инжил» Исо а. с.га нозил бўлди, учовда Байт ул-муқаддасқа келиб, Исо а. с. амри илоҳи била халқни Тенгри таоло амриға далолат қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 176-б.

2) *тасаввуфда* қалб поклиги.

БАЛАНДЛИҚ [*ф.-т.* بلند ليق] **1** Юқорилик, баландлик.

2 Мўътабарлик; улуғлик.

Кўрубон ўз ҳақиру пастлиғин,
Қора туфроққа ҳамнишастлиғин.
Пастликдин баландлиқ топқай,
Зўрдин баҳрамандлиқ топқай.

Сабъаи сайёр, 41-б.

БАЛОЛИҚ [*а.-т.* بلا ليق] **1** Балолик, офатлик, мусибатлик; аламлик.

2 Ажойиблик, аломатлик.

3 Маъшуқалик.

Қут бир бодому ерим гўшайи меҳроб эди,
Ғорати дин этти ногаҳ бир балолиқ кўзу қош.

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

БАЛОРАКФИГАН [*ҳ.-ф.* بلارك فگن] Қилич солувчи, ўткир қилич солувчи.

Тўқуз юз минг гул навъ новакфиган,
Не новакфиганким, балоракфиган.

Садди Искандарий, 333-б.

БАЛОСИЗ [*а.-т.* بلا سيز] **1** Офатсиз, азоб-уқубатсиз, мусибатсиз.
2 Аломатсиз.
3 Ёрсиз.

Чун балосиз ком йўқ топмас бако комин магар,
Кимки, ани ўртамас оти фано бўлган бало.

Ғаройиб ус-сиғар, 48-б.

БАЛОХЎР [*а.-ф.* بلا خور] Текинхўр, баднафс, бировнинг ҳаққини егувчи.

Танимдек дарду балохўри поймоли йўқ эркандур, умид улким бўлмағай ҳам, ғаму кўнглумдек- ғаму ибтило андуҳининг ошуфтаҳоли мавжуд эмас эркандур.

Муншаот, 223-б.

БАЛХЛИК [*ф.-т.* بلخ ليك] Балхлик, Балх шаҳрида яшовчи, Балх шаҳридан.

Мавлоно Ҳажрий – балхликдур.

Мажолис ун-нафоис, 88-б.

БАНАҚД [*ф.-а.* بنقد] Нақддай, тайёрдай, нақддек.

Ким манга ҳоло банақд, эй зоди сарви хушхиром,
Сунбулунгдур уқдайи раъсу юзунг моҳи тамом.

Бадоеъ ул-бидоя, 596-б.

БАНД-БАНД [*ф.* بند بند] **1** Қийма-қийма, бурда-бурда; реза-реза, пора-пора; бўғин-бўғин.

Жавр тиғидин танимни қилмадингму банд-банд,
Фурқатингдин банд-бандимни жудому қилмадинг!

Фавойид ул-кибар, 447-б.

2 Инсон тана аъзоларининг қисмлари ёки бўғим, бўғин бўлаклари.

Тош урмоқ ила тани нажандин,
Гўёки айирди банд-бандин.

Лайли ва Мажнун, 263-б.

БАНДАВАШ [*ф.* بنده وش] Қулдек, қулларча.

Ки чексун келиб мол ила пешкаш,
Бажо келтуруб қуллуғинг бандаваш.

Садди Искандарий, 215-б.

БАНДАКИРДОР [*ф.* بنده كردار] Итоаткор, бўйсунган; қулдай, қул каби.

Улуским санга бандакирдордур,
Санга доғи бир қодире бордур.

Садди Искандарий, 548-б.

БАНДАСИЗ [*ф.-т.* بنده سيز] **1** Қулсиз, хизматкорсиз.
2 Итоаткор.
3 Фақир, бечора, нотавон.

Агар сарфароз ар сарафгандасиз,
Бори Тенгрига мен киби бандасиз.

Садди Искандарий, 106-б.

БАНИЙУЛЛОҲ [*а.* بنى الله] Аллоҳнинг фарзанди, Аллоҳнинг боласи; Аллоҳнинг ўғли.

Ибрий тил била они Обир дебдурлар. Ибрий Обирдин муштақдур. Араб Ҳуд деди. Яъни, Банийуллоҳдур. Муъжизоти кўптур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

Қайси тил бирла, ё банийуллоҳ,
Сени таъриф этай мене гумроҳ.

Вақфия, 235-б.

БАННОЛИҒ [*а.-т.* بنا لیغ] **1** Бинокорлик, меъморлик.

Дебдурларки, ул кундуз баннолиғ касбиға машғул эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

2 Усталик, устакорлик.

Сувйи келгач яна ясаб болчиғ,
Ибтидо айлар эрди баннолиғ.

Сабъаи-сайёр, 186-б.

БАРАК [*а.* برك] Эзгулик; саодат.

Барак зарриштаси Саодат нурлари, ҳидоят нурлари.

Бўлубтур сарвинозим ҳусн шамъи, бошида онинг
Барак зарриштаси улким, ёнар бир неча тор андин.

Бадоеъ ул-бидоя, 440-б.

БАРАНДА [*ф.* برنده] Олиб борувчи.

Барандаи роҳ Йўл кўрсатувчи.

Дарёйи карам кимгаки огоҳдурур,
Билдикки, валоят аҳлиға шоҳдурур,
Гумроҳларға барандаи роҳдурур,
Бу бешада яъни Асадуллоҳдурур.

Назм ул-жавоҳир, 135-б.

БАРАСЛ [*ф.-а.* براصل] Аслиятча, ҳақиқий.

Соз этинг аввал ғамимдин нағмаким, барасл эрур
Уй иморат айламак хоро била бунёд этиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 84-б.

БАРГСИЗ [*ф.-т.* برگسیز] **1** Бебарг, япроқсиз; **2** Бенаво; фақир.

Оразингни боғ аро чун кўрди, ҳайрон бўлди гул,
Баргсиз қолди, нединким, бас паришон бўлди гул.

Бадоеъ ул-васат, 277-б.

БАРД [*а.* برد] Совуқ, қаҳратон.

Бард ул-ажуз Совуқ, қаттиқ совуқ, қора совуқ, қиш чиқиши олдидан бўладиган қаттиқ совуқ.

Ул қавмиким ўз кучлариға мағрур эрдилар, хошокдек совуруб, тоғ ва тошға уруб, борисин ҳалок қилди. Ва бу ҳол шаввол ойида бард ул-ажуз вақтида эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 108-б.

БАРДАСТ [*ф.* بردست] Қўли юқори, ботир, жасур.

Бўс бардаст Қўлини ўпмоқ.

Анингдек очти аждар оғзиға шаст
Ки, деди гурди анжум бўс бардаст.

Фарҳод ва Ширин, 147-б.

БАРДАЪ [*а.* بردع] Жой номи; Аррон ҳокимиятининг қадимий пойтахти (кейинчалик Ганжа деб юритилган).

Низомий олса Бардаъ бирла Ганжа,
Қадам Рум аҳлига ҳам қилса ранжа.

Фарҳод ва Ширин, 475-б.

БАРКЎЧ [*ф.-т.* برکوچ] Кўч устига.

Кўч-баркўч Кўч устига кўч; қатор-қатор, жуда кўп юк.

Черик ойини бўлди сарбасар кўч,
Юруш бўлди муқаррар кўч-баркўч.

Фарҳод ва Ширин, 134-б.

БАРНОЗОД [*ф.* برنازاد] Барно йигит, гўзал, чиройли ёш йигит; чиройли латофатли ёр.

Не барнозод сарви бўстони,
Кўрубдур ондин осиби хазони.

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

БАРАКОТ [*а.* برکات] **1** Баракалар, фаровонлик.

2 Хайр-эҳсонлар, эзгуликлар; яхшилик, иқбол, саодат; шарофат.

Аммо фақирларким аларнинг шариф зотлари баракотидин мақфуф ва жонбахш такаллумлари оби ҳаётидин маҳрум қолурлар...

Муншаот, 201–202-б.

БАРПОЙ [*ф.* برپای] Турғун, барқарор, мустаҳкам, устувор, пойдор, асосли.

Ростлиқ таърифидаким, вужуд уйи бу туз сутун била барпой.

Ҳайрат ул-аброр, 200-б.

БАРСАЙР [*ф.-а.* برسیر] Сайр устига сайр.

Кўзу кўнглум баҳру барсайр эттилар ёр истабон,
Бу сафарда топтилар ягмо кўнгул, гарқоб кўз.

Ғаройиб ул-сиғар, 184-б.

БАРФАТҲ [*ф.-а.* برفتح] Забт этишда, зафар қозонишда.

Бир овуч су топмайин ўлсанг керак чун ташналаб,
Баҳр ила барфатҳида ўзни Сикандар бўлди, тут.

Наводир уш-шабоб, 55-б.

БАРШИКАН [*ф.* برشکن] Жингалак; чигал, чувалган, тўзғиган.

Эй Навоий, қаддингга солди шикаст узра шикаст,
Чун санга бўлди ватан зулфи шикан баршикани.

Бадоеъ ул-васат, 410-б.

БАРҚАНДОН [*а.-ф.* برقندان] Шаъбон ойининг ўртасида қилинадиган базм ва суҳбат (бу кун ислом динида байрам ҳисобланиб, барот ёки барот ойи ҳам деб юритилади).

Эй Навоий, бизни ёд этгайму барқандон куни
Ичса жоми Жам тилаб сонийи Афридун қадаҳ?

Бадоеъ ул-бидоя, 109-б.

БАРҚВОР [*а.-ф.* برق وار] Чақмоқдай, яшиндай.

... ва бу фурқат чангалидин қурбат саҳросиға қадам урулса ҳам, чун қазо ҳодийси инонкаш бўлғусидур, барқвор секирмакдин ўзга, абркирдор елмакдин ўзга чора бўлмағусидурур.

Муншаот, 148-б.

БАРҚОЙИН [*а.-ф.* برق آئین] Яшин каби, чақмоқ каби, яшинга ўхшаш, чақмоқ монанд.

Ҳар обдор лафзи куйган кўнгуллар ўтига таскин ва ҳар оташбор калимаси совуғон юраклар ҳароратига барқойин.

Муншаот, 227-б.

БАРҚПАРВОЗ [*а.-ф.* برق پرواز] Чақмоқдек учадиган, яшиндай югурик.

Ки, етти ул барида ҳомили роз,
Қўлинда бир буроқи барқпарвоз.

Фарҳод ва Ширин, 21-б.

БАРҚСАЙР [*а.* برق سير] Яшиндек тез сайр қилувчи.

Демай барқким, тойири барқсайр,
Қўлида бир ул навъким барқтайр.

Садди Искандарий, 25-б.

БАРҚТАЙР [*а.* برق طير] Чақмоқдек тез парвоз қилувчи; яшиндек тез ҳаракат қилувчи.

Демай барқким, тойири барқсайр,
Қўлида бир ул навъким барқтайр.

Садди Искандарий, 25-б.

БАРҚУН [*а.* برق] Яшин, чақмоқ.

Сорт тилида чоқин ва илдиримдек мутааййин ва муътабар икки нимага от қўймайдурлар ва араб тили била «барқун» ва «соиқатун» била адо қилибдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 17-б.

БАСРАЛИҚ [*а.-т.* بصره لیق] Басралик, Басра шаҳридан [*Ҳорис Асад Муҳосибий қ. с.*]. *Асли басралиқдур ва бағдодлиғларнинг пиридур.*

Насойим ул-муҳаббат, 45-б.

БАТИЙ [*а.* بطي] Оҳиста, суст, секин, аста.

Батий сайр Секин юрувчи, оҳиста кезувчи.

Дайр сабукравға нигаҳбон бўлуб,
Лек батий сайру гаранжон бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

БАХАЙР [*ф.-а.* بخير] Хайрли.

Дайр аро тинди қулоғим, роҳибо, зикринг бахайр
Ким саҳар зикр айтурида кўп алоло қилди шайх.

Ғаройиб ус-сиғар, 109-б.

БАХОВАР [*ф.* باخاور] Шарққача; кун чиқишгача.

Ки, Искандарки олиб етти кишвар,
Ҳудуди бохтардин то баховар.

Фарҳод ва Ширин, 168-б.

БАЯКБОР [*ф.* بيكبار] Бир бора, биратўла, яна бир бор.

Маҳжуб эди ул шўх улустин, чу май ичти,
Ҳар хайл била бўлди баякбор мусоҳиб?

Фавойид ул-кибар, 40-б.

БАЯКНОГОҲ [*ф.* بيكناگاه] 1 Тўсатдан, кутилмаганда, бирданига, бехосдан, баногоҳ.

Яна бири дедики, деб эрдики, ямғур ёғиб, сероб бўлғунгуздур! Шайх дедики, ямғур сизга мужда бўлсунки, баякногоҳ булут пай-

до бўлди ва мунташир бўлди ва ёға киришди. Онча ёғдики, сероб бўлдуқ.

Насойим ул-муҳаббат, 411–412-б.

2 Иттифоқ.

[*Мир Муфлисий қ. с.*]. *Табъи назм айтурға мулойим экандур. Баякногоҳ анга жазбае етти ва ақлу хуш ҳулясидин бебаҳра бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 445–446-б.

БАҚАР [*а.* بقر] **1** Сигир.

2 Сигир йили.

Жавзо кўзи тўрт ўлуб Бақардин,
Топиб Саратон ҳам ул назардин.

Лайли ва Мажнун, 24-б.

БАҚЛИЙ [*а.* بقلي] Семизўт; бир навъ ошкўк; ейиладиган ўт тури.

Шайх ул-ислом дедики, Абу Саид Муқрий дедики, Абу Абдуллоҳ Рудборий била бақлий ейдур эрдим. Бир бақлий олдим яна ўрнига қўйдум.

Насойим ул-муҳаббат, 185-б.

БАҚЛО [*а.* بقلا] қ. **Бақлий.**

БАҚҚОЛ [*а.* بقال] Уй-рўзғор буюмлари ва озиқ-овқат билан савдо қилувчи дўкондор, бақкол.

Бир кун Миср мадорисидин бирида кезар эрдим, кўрдумки, мадраса эшикида бир қари баққол эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

БАҒДОД [*а.* بغداد] Ироқдаги пойтахт шаҳарнинг номи.

Бағдод ул-мавлид Туғилган жойи Бағдод, Бағдодда таваллуд топган.

[*Абубакр Шиблий қ. т. с.*]. *Ва Суламий табақотида «Хуросоний ул-асл ва Бағдод ул-мавлид вал-маншаъ» битилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

Бағдодий ул-асл Асл бағдодлик, ҳақиқий бағдодлик, асли келиб чиқиши Бағдоддан.

[*Абулҳусайн Нурий қ. т. с.*]. *Оти Аҳмад б. Муҳаммад. Ал-Бағовийға маъруфдур. Бағдодий ул-аслдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 59–60-б.

БАҒДОДЛИК [*а.-т.* بغداديك] Бағдодлик; Бағдод шаҳридан.

[*Сарий б. ...*]. *Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с.нинг устодидур ва боғдодликларнинг шайхи ва пири.*

Насойим ул-муҳаббат, 46-б.

БАҒИР [*т.* باغير] Жигар; кўкрак.

Тош бағирлиқ Бағритошлик; бешафқатлик; тошюраклик.

Тош бағирлиқ раҳмсиз хунрези айёр истагил,
Лек дермен, даҳр аро ёри вафодор истагил.

Наводир уш-шабоб, 484-б.

БАҲМАНИЙ [*ф.* بهمنى] Каёнийлар сулоласи подшоҳларига мансуб буюк ҳукмдор ёки Исфандиёрнинг ўғли қадим Баҳман подшоҳларидан бирининг номи; шоҳларга мансуб.

Бўлуб кўп Каёний иш эҳдос анга,
Тегиб Баҳманий мулк мерос анга.

Садди Искандарий, 133-б.

БАҲОДИРВАШ [*м.-ф.* بهادر وش] Шижоатли, қўрқмас, жасур; баҳодирдай, қаҳрамон монанд.

Бас баҳодирваш эрур, лекин мулойим ҳам эрур
Ким, Навоий кўнглига тушиш анинг васвоси чўх.

Фавоиид ул-кибар, 83-б.

БАҲОНАСИЗ [*ф.-т.* بهانه سیز] Важ-корсонсиз, рўкачсиз, сабабсиз, асоссиз.

Лабинг баҳонасиз эл қонини тўкар ҳар дам,
Манга чу етти иш, албатта, бир баҳона қилур.

Ғаройиб ус-сиғар, 159-б.

БАҲОРОЙИН [ф. بهارآیین] Баҳорга монанд, баҳорга ўхшаш.

Кўкартурга муҳаббат даштин ашким ёмғури бирла,
Ҳар оҳим дудидин кўк бир баҳоройин саҳоб айлар.

Наводир уш-шабоб, 136-б.

БАҲРАМАНДЛИК [*ф.-т.* بهرمندلیق] Баҳри олувчилик.

Пастликдин баландлиқ топқай,
Зўрдин баҳрамандлиқ топқай.

Сабъаи сайёр, 41-б.

БАҲРАСИЗ [*ф.-т.* بهرسیز] Ҳиссасиз, насибасиз, бебаҳра.

Кўнгулу кўз санга муштоқу йўлуқсанг чиройингдин
Ани бехудлуғ этиб баҳрасиз аммо муни ҳайрат.

Фавоиид ул-кибар, 58-б.

БАҲРНИШИН [*ф.* بهرنشین] Ўтиришга муяссар бўлиш (кема ичидан жой олиш).

Етгач-ўқ музд айлабон таъйин,
Бўлдилар кема ичра баҳрнишин.

Сабъаи сайёр, 268-б.

БАҲРОМИЙ [*ф.* بهرامي] Баҳромга ўхшаш, Баҳром монанд.

Гўр учун очмоқ недур ҳар лаҳза баҳромий каманд,
Чун сени Баҳромдек айлар ажал гўри шикор.

Ғаройиб ус-сиғар, 152-б.

БЕГОР [*ф.* بیگار] **1** Мажбур.

2 Ҳақсиз, тўловсиз мажбурий иш.

Жон фидо қилғумдурур, лаълинг қабул этсун десам,
Дерки: «Руҳуллоҳ бу навъ ишларга бегор айламас».

Бадоеъ ул-бидоя, 222-б.

БЕДАВЛАТ [*ф.-а.* بیدولت] Камбағал, бахтсиз, бадбахт.

Ва Жиржис а. с. уй ичидан солим чиқиб, яна бедавлатлар даъватига машғул бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

БЕДИЛИЙ [*ф.* بیدلی] Ҳиротлик форсигўй шоира тахаллуси.

Андоқ зоҳир бўлурким, волидаси ҳам хуш табъдурур ва «Бедилий» тахаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 134-б.

БЕДОДФАН [*ф.-а.* بيدادفن] Адолатсизликка, ситамгарликка, зулмга ўрганган.

Чархи бедодфан Ситамгарликка ўрганган фалак.

Қадаҳ қалқонин истаким, чарх ўқидин,
Басе ёгдурур чархи бедодфан ўқ.

Фавоийид ул-кибар, 221-б.

БЕДУД [*ф.-т.* بي دود] О **1** Тутунсиз. **2** Оҳсиз, оҳу ноласиз.

Ким эмас бир-бирдин айру нуру зулмат, эй рафиқ,
Шуълаи ишрат қани бедуди меҳнат, эй рафиқ.

Наводир уш-шабоб, 483-б.

БЕЖИГАР [*ф.* بي جگر] Юраксиз, қалбсиз; дардсиз.

Бежигар бўлсам бало тортарга эмди, вах, не тонг,
Борди кўздин чун бағир парголасидин кўпрагим.

Наводир ун-ниҳоя, 352-б.

БЕЗАБОНЛИҒ [*ф.-т.* بي زبان ليغ] **1** Тилсизлик, соқовлик, индамаслик.

Дафъ ўлуб ағёр, топсам бор ул хилват аро,
Безабонлиг бирла шарҳи дарди ҳижрон айласам.

Бадоеъ ул-васат, 307-б.

2 *тасаввуфда* Рамз, ишора, сукут.

Ва ул ва Шайх бир-бири била сирда безабонлиг тили била сўзлар айтиштилар.

Насойим ул-муҳаббат, 341-б.

БЕЗАКЛИК [*т.* بيزك ليك] Ясатиқлик, зийнатлик, пардозлик.

Қабр тошидур безаклик сарбасар гул баргидин,
Тоза-тоза доғ ила кўҳи бало бўлган таним.

Ғаройиб ус-сиғар, 326-б.

БЕИЁР [*ф.-а.* بـي عيار] **1** Маҳак (кумуш ва олтинга суртиб, уларнинг асллигини аниқлайдиган тош)сиз.

2 Қадр-қимматсиз, қимматлилик даражаси паст; ўлчовсиз.

Ва танга ва пул сойир маскукотни нима қотиб беиёр ясар эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

БЕИЛОЖ [*ф.-а.* بي علاج] Иложсиз, давосиз, чорасиз.

Илоҳи, беилож дардга алил қилма ва бемурувват номардга залил қилма.

Муножот, 298-б.

БЕИНОЯТ [*ф.-а.* بي عنايت] Лутфсиз, марҳаматсиз, илтифотсиз.

Ҳар нечаки беиноят ўлуб,
Қилдинг мени бегуноҳ мужрим.

Бадоеъ ул-васат, 473-б.

БЕИНСОФЛИҒ [*ф.-а.-т.* بي انصاف ليغ] **1** Инсофсизлик; **2** Софдилликсиз, тўғриликсиз.

Боғ гулгаштида беинсофлиғдур, гар десам,
Сарвни қаддингга, гулни оразингга ўхшатай.

Бадоеъ ул-васат, 437-б.

БЕИШТИБОҲЛИК [*ф.-а.-т.* بي اشتباه ليك] Хатосизлик, бешаклик, шубҳасизлик, бегумонлик, аниқлик.

Илоҳи, ул бедорлиғни огоҳликка еткур ва ҳушёрлиғни беишти-боҳликка уландур.

Муножот, 295-б.

БЕКОМ [*ф.* بي كام] **1** Умидсиз, маҳрум; бемурод, мақсадсиз, орзусиз. **2** Бахтсиз.

Вафо аҳлини чарх беком этиб,
Жафо хайлини комрон қилдило.

Наводир уш-шабоб, 416-б.

Беком айламак Маҳрум қилмоқ.

Шиква қилсак сендин, эй гардун, раво эрмас дема,
Бизни беком айлаб, эл комин равому қилмадинг.

Бадоеъ ул-васат, 255-б.

БЕКУЛФАТ [*ф.-а.* بي كلفت] Машаққатсиз, ранжсиз, қийинчиликсиз; меҳнатсиз; осонгина.

Алар дебдурларки, биз биравни топалики, сизнинг мусоҳабатингиз ва хидматингизни бекулфат қабул қилғай.

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

БЕКУСУФ [*ф.-а.* بي كسوف] Тутилишсиз; Қуёш тутилишисиз.

Яна бу адад бирла олтун зуруф
Қуёшдек фурузон вале бекусуф.

Садди Искандарий, 297-б.

БЕЛБОҒЧА [*т.* بيلباغچه] Белбоғ каби, камардек, қийиқ каби.

Най кўрунди қоматингча найшакар ширину туз,
Най анинг банди белингга боғлаған белбоғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б

БЕМАЗАЛИҚ [*а.-ф.-т.* بي مزه ليق] **1** Мазасизлик, таъмсизлик. **2** Ярамаслик, ёмонлик, бемаънилик, номаъқуллик.

Ҳолда асҳоб доғи пирдек,
Бемазалиқда бориси бирдек.

Ҳайрат ул-аброр, 138-б.

БЕМАКР [*ф.-а.* بي مكر] Ҳийласиз, фирибсиз, макрсиз.

Бемакру тазвир Ҳийла, фирибсиз, найрангсиз, макру ҳийласиз.

Яна билмакдурур бемакру тазвир,
Ки, Ҳақдиндур ямон-яхшиға тақдир.

Сирож ул-муслимин, 277-б.

БЕМАЛОМАТ [*ф.-а.* بي ملامت] Маломатсиз, таънасиз, дошномсиз.

Каъба истарсен муғилон чекса тил қайғурмағил,
Бемаломат топмади кимса саломат, эй кўнгул.

Наводир уш-шабоб, 279-б.

БЕМАНСАБЛИҒ [*а.-ф.-т.* بي منصب ليغ] Берутбалик, мартабасизлик, беамаллик, бемақомлик.

Ҳеч ким йўқтурки ёр оллида йўқтур мансаби,
Бизга бемансаблиғ ўлмиш мансаб ул даргоҳда.

Наводир ун-ниҳоя, 20-б.

БЕМАР [*ф.-а.* بيمر] Ҳисобсиз, сон-саноқсиз, чек-чегарасиз, ҳадсиз, ҳаддан зиёд, кўп.

Десанг, эй соқий, бадал бўлсун, қадаҳ тут беҳисоб,
Ким тўкар қонимни беҳад, ким эрур бемар яра.

Бадоеъ ул-васат, 28-б.

БЕМАЪНИЛИҒ [*ф.-а.-т.* بي معني ليغ] **1** Маъносизлик, мазмунсизлик.

2 Қуруқ сафсатабозлик, номаъқулчилик.

3 Ахлоқсизлик, ярамаслик, бўлмағурлик.

Ким эрур ул маҳз бадгавҳарлиғинг,
Айни бемаънилиғу абтарлиғинг.

Лисон ут-тайр, 69-б.

БЕМИСЛЛИК [*ф.-а.-т.* بيمثاليك] **1** Мислсизлик, бекиёслик, тенги йўқлик, ўхшаши йўқлик.

2 Ўз гўзаллигига опуфта бўлиб, Аллоҳни унутишлик, ғурурга берилишлик.

Юсуф а. с. бани одам жинсининг жамилроғидур. Бир кун юзин кўзгуда кўруб, андоқки хусн истиғною ғурурға муқтазодур, кўнглига кечтиким, оё агар мен қул бўлсам эди, менинг баҳомни ким бера олғай эрди. Чун бу хиёл далолат бемисликка қилур...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 122–123-б.

БЕМОНАНДЛИҒ [*ф.-т.* بي مانندليغ] Ўхшаши йўқлик, тенги йўқлик, мислсизлик.

Илминг дарёсидин ҳар гавҳар нужум дурларидин покроқ, мулкунг саҳросидин ҳар лола қўёш машъалидин оташнокроқ. Бемонандлиғингга «Лайсака мислиҳи шайъун» (Аллоҳга ўхшаш бирор нарса йўқ) гувоҳи содиқ...

Муножот, 293-б.

БЕНАМУД [*ф.* بي نمود] Кўринмайдиган, кўринмас.

Намуди бенамуд Кўриниб турган нарсалар (аслида) зоҳирда йўқдир; кўриб бўлмайдиган, кўринмаган.

Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду номавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд.

Муножот, 293-б.

БЕНИҚОБ [*ф.-а.* بي نقاب] **1** Пардасиз, тўсиқсиз, ниқобсиз; чачвонсиз, чодирсиз.

2 Ҳақиқатни, ҳақиқий ҳолни пардаловчи воситасиз.

Қошу юзунгни мунажжим чунки кўрди бениқоб,
Деди: Кўрким қавс буржидин туғуптур офтоб.

Ғаройиб ус-сиғар, 57-б.

БЕОЗОРЛИҒ [*ф.-т.* بيازار ليغ] **1** Беазиятлик; қайғу-аламсизлик; ранжсизлик; қийинчиликсиз.

2 Бешикастлик.

Биров ўзни фалак озоридин озод қилдиким,
Фано туфроғи ичра тушти беозорлиғларға.

Наводир уш-шабоб, 414-б.

БЕПАЙВАНДЛИҒ [*ф.-т.* بي پيوند ليغ] **1** Алоқасизлик, муносабатсизлик.

2 Қариндош-уруғчиликсиз.

3 Замон ва макондаги ўзаро алоқаликлардан мустаснолик, воҳидлик, якқалик, ёлғизлик.

Бемонандлиғингга «лайсака мислиҳи шайъун» (Аллоҳга ўхшаш бир нарса йўқ) гувоҳи содиқ, бепайвандлиғингга «Лам ялид ва лам юлад» (У туғмайди ва туғилмайди) далили мувофиқ.

Муножот, 293-б.

БЕПАРТАВ [*ф.* بى پرتو] Нурсиз, ёлқинсиз, ёғдусиз шуъласиз; ёруғликсиз.

Наби шаръидин аёқ чиқарған кажрав ва кўзи зулмат бодиясида ҳидоят шамъидин бепартавдур.

Бадоеъ ул-васат, 487-б.

БЕРАҲМЛИҚ [*ф.-а.-т.* بي رحم ليق] Шафқатсизлик, раҳмсизлик.

Раҳм эмас бераҳмлиқдур сурмасанг бошимға раҳш,
Ким бу кўп қатла анинг помоли бўлған бош эрур.

Наводир ун-ниҳоя, 168-б.

БЕРГУЧИ [*т.* بيرگوچي] Бергувчи.

Олди жон лаълингу элга лаби жон бергучилар
Барча қул бўлсун анинг оллида жондин, ё Раб.

Фавойид ул-кибар, 38-б.

Соликнинг атворига андом бергучи сафар, кўнгулнинг ҳар сари ҳаво қилуриға ором бергучи сафар.

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

БЕРК-БЕРК [*т.* بيرك بيرك] Қаттиқ-қаттиқ, маҳкам-маҳкам.

Икки ёндин қўл ҳамойил берк-берк андоқ чекиб,
Ким яна бир-бирдин айрилмас масаллик ўрмашиб.

Фавойид ул-кибар, 46-б.

БЕРМАМАК [*т.* بيرما ماك] Бермаслик; бермаганлик.

Оғзининг сирри манга маълум агар эрмас не айб,
Ҳеч кимга заррае чун бермамиш ҳақ илми ғайб.

Ғаройиб ус-сиғар, 64-б.

Иё мукрими ҳужра тайёр анга,
Карамдин эмас бермамак бор анга.

Садди Искандарий 256-б.

БЕСАРУДИЛЛИҚ [*ф.-т.* بيسرودل ليق] Дил ўртовчилик, кўнгулни шайдо қилувчилик, кучли эҳтирослилик.

Хотирим савдоомиз хаёллардин мушавваш, бесарудиллиқдин ҳар неча дилкаш сўз бўлса кўнглумга нохуш.

Ғаройиб ус-сиғар, 20-б.

БЕСАРУПОЛИК [*ф.-т.* بي سروپا ليك] **1** Бош-оёқ яланглик.

2 Кимсасизлик, бечоралик.

3 Бевошлик; девоналик, мажнунлик.

Сен нечук ўзунгни мундоқ жунуни бесаруполикка солибсенки, сени тилаб кўрсалар...

Насойим ул-муҳаббат, 72-б

БЕСАРФА [*ф.-а.* بي صرفه] Ўринсиз; беҳуда, бўлар-бўлмас, ноҳақ, бемаъни, ножўя.

Сўзидин кишиким ғаму бало ҳосилдур,
Ҳар нуктада тили деса, бало дохилдур,

Бесарфа деган кишига тили қотилдур,
Алқиссаки, кимсанинг балоси тилидур.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

БЕСИФАТЛИҒ [*ф.-а.-т.* بی صفاتلیغ] Ўхшашсизлик, бемонандлик; ягона ўхшашсизлик.

Дер эмишларки, ҳар қачон қудват ул-авлиё Хожа Муҳаммад Али Ҳаким Тирмизий руҳига таважжуҳ вокеъ бўлур эрди, ул таважжуҳ асари маҳзи бесифатлиғ зуҳури эрди...

Насойим ул-муҳаббат, 85-б

БЕСУТУН [*ф.* بیستون] **1** Устунсиз иморат.

2 Биҳистун – Эронда бир қоянинг номи; Эронда Ҳамадон шаҳридан тахминан 100 км ғарбда жойлашган тоғ қоялари. Унда Аҳамонийлар ҳукмдори Доро I буйруғи билан (мил. ав. 522–486) қоятошга битиклар ўйилган, уларда Доро I нинг турли ўлкаларда жанг қилиб зафар қозонганлиги айтилган.

3 Юксаклик, буюклик рамзи; осмон.

Ва гар минг Бесутундек қилсанг идрок,
Йўлида бир кесак, бал бир овуч хок.

Фарҳод ва Ширин, 12-б.

БЕТААБ [*ф.-а.* بیتعب] **1** Ранжсиз, бемашаққат, қийинчиликсиз.

2 Хасталиксиз, чарчашсиз, ҳоришсиз.

Тенгиз тулу арзин важаб-барважаб,
Топиб зарбу қисмат била бетааб.

Садди Искандарий, 498-б.

БЕТАВАККУЛ [*ф.-а.* بی توکل] Ишончсизлик, беэътиқод; Аллоҳнинг марҳаматига ишонмаслик.

Таваккул сифатию бетаваккуллар мазаммати.

Ғаройиб ус-сиғар, 544-б.

БЕТАКАЛЛУФОНА [*ф.-а.-ф.* بی تکلفانه] Оддийгина, соддагина, ортиқча дабдабасиз.

Ва пашмина кияр эрди ва бетаккаллуфона таом ер эрди, анга-чаки улғайди.

Насойим ул-муҳаббат, 339-б.

БЕТАЪАЙЮНЛУҒ [*а.-ф.-т.* بیتعیینلوغ] **1** Оддийлик, кўримсизлик.

2 Камтарлик, хоксорлик.

Охир бу Қусам Шайх Хожа инқитоъий ва камоли бетаъайюнлуғидин Бухоронинг тимларидин бирида андоқ савдо ва сотиқ қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 259-б.

БЕТАЪН [*ф.-а.* بی طعن] Таънасиз, маломатсиз; таъна-пичингсиз, таъна-дашномсиз.

Бу сўз сидқига даги бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «Кунту канз».

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

БЕТАҲАММУЛЛУҒ [*ф.-а.-т.* بی تحمل لوغ] Бесабрлик, тоқатсизлик.

... ва самоъ суҳбатида бетаҳаммуллуғлар қилиб, азим сайҳалар ва саъқалар тортар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

БЕЧУН [*ф.* بي چون] Ўхшашсиз, монандсиз.

Фано бешаси саҳатида висол шажарисидин самара топғонлар бошиға фалакнинг мухолиф ҳаракатидин ҳар жафо арраси келса, зикриёкирдор тиллари жуз холиқи бечун ҳамдига зокир бўлмоғусидурур.

Муншаот, 146-б.

БЕШИБҲ [*ф.-а.* بي شبه] Ўхшашсиз, бемонанд; ўхшашию тенги йўқ.

Ҳар бири ўз таврида бешибҳу назир,
Бордилар барча – не айлай тадбир.

Фавойид ул-кибар, 505-б.

БЕШУУРЛИҚ [*ф.-а.-т.* بي شعورلیق] **1** Онгсизлик, сезгисизлик, ҳиссизлик; фаҳмсизлик.

2 Ҳушсизлик.

Ва жазба тариқи била ҳар қачон ҳар кимга тиласалар эркан, тасарруф қилурлар эрмиш ва ани бу оламға, ҳузур ва шуур мақомидин ўтказиб, беҳудлиқ ва бешуурлиқ оламиға еткурур эмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 272-б.

БЕЭЪТИДОЛ [*ф.-а.* بي اعتدال] **1** Бир текисда эмаслик, мўътадил ҳолатсиз, эътидолсиз.

Майхораи беэътидол Ўртача ҳолатни йўқотган майхўр, маст гўзал.

Эй Навоий, мен ҳуд эттим тавба, лекин нетгамен,
Ким ажаб майхораи беэътидолим бордур.

Наводир ун-ниҳоя, 135-б.

Девонаи беэътидол Бир меъёрда бўлмаслик, бир зайлда бўлмаслик.

Сўрма кўнглум ҳолини, бедод ила ўлтургуси,
Ўзин ул девонаи беэътидолим бу кеча.

Бадоеъ ул-васат, 372-б.

2 Мувозанатсиз.

Ошкор этмас эдим ишқин, вале ўтган кеча
Бода зўр айлаб, йиғи беэътидол этмиш мени.

Бадоеъ ул-васат, 430-б.

3 Беўлчов, номутаносиб, тартибсиз.

Ичкали лаъли майидин ҳушу ақлим қолмамиш,
Бода маст эрди, ажаб, беэътидол этмиш мени.

Фавойид ул-кибар, 418-б.

4 Адолатсиз.

Даний тажаммулу озоданинг фалокатидин,
Замон табиати беэътидол эмиш – билдим.

Фавойид ул-кибар, 296-б.

БЕҚОНУН [*ф.-а.* بي قانون] Бетартиб, беқоида, қонунсиз, низомсиз, кўрсатмасиз.

Эгриликка шуҳра бўлмоқ истамассен, айлама
Аҳли исён хизматида қадди беқонунни кўж.

Бадоеъ ул-бидоя, 216-б.

БЕҒАЙРАТЛИҒ [*ф.-а.-т.* بي‌غيرت ليغ] Ғайратсизлик, танбаллик, дангасалик, ишёқмаслик, ялқовлик, лавандлик.

Халқ ичинда бор эди беғайрате,
Элга беғайратлиғидин ҳайрате.

Лисон ут-тайр, 67-б.

БЕҒАМХОР [*ф.-а.-ф.* بي‌غمخوار] **1 1** Беғамхўр, бемеҳрибон. **2** Дилсўз эмас, жонкуяр эмас.

Ғам емак бўлмиш ишим, йўқтур вале ғам ер кишим,
Турфа ишким, гарчи беғамхормен ғамхормен.

Наводир уш-шабоб, 342-б.

БЕҒАРРО [*ф.-а.* بي‌غرا] **1** Белгисиз, нишонсиз, аломатсиз.

2 Равшан бўлмаган, ноаниқ.

Шайх ул-ислом дебдурки, бу каромат эмаски, тасаввуф тариқида беғарродур.

Насойим ул-муҳаббат, 142-б.

БЕҲАВСАЛА [*ф.-а.* بي حوصله] Бетоқат, чидамсиз.

Разили беҳавсала мукнат кўрса, ўзин азиз тутмоқ не ғариб ва жоҳ майи нашъасидин ўзин унутмоқ не ажиб.

Бадоеъ ул-васат, 494-б.

БЕҲАНЖОР [*ф.* بي هنجار] Йўл-йўриқсиз, тартиб-қоидасиз, равишсиз, йўсинсиз.

Дайр пири гар деса: бору йўқунгни ўтқа сол,
Йўқ эса қилма йўқу боринғни беҳанжор харж.

Фавойид ул-кибар, 72-б.

БЕҲАРОС [*ф.* بي هراس] Қўркувсиз, ваҳмсиз.

Чу сўз етти бу ерга, мен беҳарос,
Қўпуб айладим бир дуо илтимос.

Садди Искандарий, 578-б.

БЕҲАҚИҚАТ [*ф.-а.* بي حقيقت] **1** Ҳақиқатсиз.

Мажоздин чу ҳақиқатқа йўл топар ошиқ,
Қилур мажозни нафйи улки, беҳақиқат эрур.

Фавойид ул-кибар, 512-б.

2 Аслсиз, келиб чиқиши ноаниқ; бетайин.

[*Бобо Али Пойи Ҳисорий қ. с.*]. ... *ярим кеча Бобо ўз еридин қўпуб, мақтул қошига келиб, кўп йиғлаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенгри сенинг жазонгни бергайки, беҳақиқат эл санга зулм қилдилар, аммо дойим аҳли таққиқка жуҳҳоддин бу навъ ишлар воқеъ бўлгондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 449-б.

БЕҲИЖОБОНА [*ф.-а.-ф.* بي حجابانه] Бепарда, юзсизларча, уятсизларча, беҳаёларча.

Бошлади нукта беҳижобона
Ким, пари қилмиш эрди девона.

Сабъаи сайёр, 320-б.

БЕҲИСОБЛИҒ [*ф.-а.-т.* بي حسابليغ] **1** Беқадр-қимматлик; ҳисобсизлик, сон-саноқсизлик, зиёдалик, кўплик.

2 Ҳисоб-китоби йўқ; бебилиска.

Яфроғи гулуси ҳижоблиғидин туфроғиға ҳаргиз меҳри зарфишон анворидин бир дирам тушмаган ва муртафеъ шажари беҳисоблиғидин сахатиға мутлақ саҳоби гуҳарафшон жавоҳиридин бир жола етушмаган.

Муншаот, 147-б.

БЕҲУДАЛИҒ [*ф.-т.* بـی هـوده لیـغ] **1** Бекорчилик, кераксизлик; бефойдалик.

2 Асоссиз, бемаънилик.

Чекиб борча олудалиғдин аёқ,
Тутуб бори беҳудалиғдин қироқ.

Садди Искандарий, 38-б.

БЕҲУРМАТ [*ф.-а.* بي حرمت] Ҳурматсиз, беобрў.

Тиладики, аларни ранжида қилғай ва беҳурмат этгай.

Насойим ул-муҳаббат, 327-б.

БИДОЯТ УЛ-АНБИЁ [*а.* بدایت الأنبیاء] Пайғамбарларнинг боши, аввали, бошланиши.

Чун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмиға мушобаҳат топар, тариқатда ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

БИДРУД [*ф.* بدرود] Соғлик, саломатлик.

Бидруд бўлмоқ Саломат бўлмоқ.

Бодияда бир кун ўз аҳлиға айтиким, бидруд бўлки, мен бордим.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

БИЁБОНГ [*ф.* بیابانگ] Жой, мавзе номи.

Султон Яъқуб яхши эъзоз ва эҳтиром қилиб Биёбонгни суюргол бердиким, юз минг олтунға яқин ҳар йил тегар эрди.

Мажолис ун-нафоис, 122-б.

БИЁБОНГАРД [*ф.* بیابان گرد] Биёбон кезувчи, саҳро кезувчи.

Бириси Муқбили биёбонгард,
Яна бир Мудбири биҳор навард.

Сабъаи сайёр, 307-б.

БИЁБОНЛИҒ [*ф.-т.* بیابان لیغ] Саҳролик, чўллик, биёбонлик, даштлик.

Фурқати даштида ҳам саргашта, ҳам оворамен,
Ким қуюнлугдур ишим, гули биёбонлиғ доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

БИЁБОННИҲОД [*ф.* بیابان نهاد] Саҳрога ўхшаш, биёбон каби.

Ки Мен ваҳшиймен биёбонниҳод,
Атодин ато ваҳшию ваҳшизод.

Садди Искандарий, 442-б.

БИЙЛАМАК [*т.* بیلا ماك] Қайрамоқ, ўткирламоқ.

Салотин хизматиға жураът кўргузмак, ўз ришгаи ҳаётин узмоқдур... ва аларға тақарруб тиламак ўз қатлиға бало тиғин бийламакдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 96-б.

БИКУЛЛ [*а.* بكلى] қ. **Бикуллий**.

Эй Навоий, шарт қилдимким, агар бўлсам халос,
Ишқидин ўзга бу иш зикрини бикулл қилмайин.

Фавойид ул-кибар, 325-б.

БИКУЛЛИЙ [*а.* بكلى] Бутунлай, тамоман, батамом.

... агар амре ходис бўлсаки, мужиби тараддуди хотир бўлса, даҳоналар тарафидин хотир бикуллий жамъ бўлса.

Муншаот, 190-б.

БИЛГУТ [*т.* بيلگوت] Туркий (чиғатой) уруғлардан бирининг номи.

Эй Навоий, мени зор айлади бир лўливаш.
Ким ҳам арлот унут бўлди манга, ҳам билгут.

Фавойид ул-кибар, 55-б.

Эй Навоий, манга бас санами лўлийваш,
Бекка қипчоқу оғар, шаҳга қиёту билгут.

Наводир уш-шабоб, 57-б.

БИЛИКСИЗ [*т.* بيليكسيز] Билимсиз, илмсиз, ақлсиз.

Сўнгакка иликдур, эранга билик,
Биликсиз эран – ул сўнгаксиз илик.

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

БИЛИС [*а.* بليس] **1** Иблис, шайтон.

2 Алдоқчи, фирибгар, ҳийлагар, ярамас; найрангбоз.

Билиси лаин Лаънати иблис.

Ул деб ани шаҳпари Руҳ ул-амин,
Ташлаб ани гарчи билиси лаин.

Ҳайрат ул-аброр, 268-б.

БИЛКУЛЛИЯ [*а.* بالكليه] Тамоман, куллиятан, батамом, бутунлай, мутлақо.

Яъқубки, муни кўрди, мулкни ўғлиға берди ва ўзин билкуллия шайхқа таслим қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 405-б

БИЛЛУРИЙ [*ф.* بلّوري] Оқ шаффоф тошдай, биллурдай шаффоф.

... ва анинг кўзига сангпора ушоқ тошча ва қизил олтун қаро тўфрогча кўрунмай, кўзи чазъи биллурий дурржға тушуб, сувда меҳри ховарийдек, биллурда ойинаи Искандарийға тушгони...

Фарҳод ва Ширин, 119-б.

БИЛМАКЛИК [*т.* بيلمـــك ليـك] Билмоқлик, англамоқлик, тушунмоқлик; идрок этмоқлик.

Чу анда бул-ажаб кўрди шамойил,
Бўлуб шаҳзода билмакликка мойил.

Фарҳод ва Ширин, 122-б.

БИЛОЛ [*а.* بلال] Соғлом.

Билол Ҳабаший Азон айтган илк муаззин.

Кўзларинг бирла лабинг андоғки урди дин йўлин,
Не балолардин Билол ўткай, не саҳбодин Суҳайб.

Ғаройиб ус-сиғар, 64-б.

БИЛОНИҲОЯТ [*а.* بلانهايت] Ниҳоятсиз, бениҳоя.

Киши туганмагини фараз қилса, ул фаржалар бирла минг, балки юз минг билониҳоят ортар.

Маҳбуб ул-қулуб, 127-б.

БИЛОХИР [*а.* بالآخر] Охиран, сўнгги, кейинги, охирги.

Мисранинг яна бир рукнининг ҳам ушбу ҳукми бор. Яна фасли билохирда ҳазрат махдумзода таърифида муболаға қилиб эрдингиз, ул таъриф мужиби хушҳоллиқ...

Муншаот, 228-б.

БИЛХОСИЯ [*а.* بالخاصيه] Хосиятига кўра, хосияти жиҳатидан, моҳиятан.

Лаъли ёқути муфарриҳдур магар билхосия
Ким, хаёлидин манга йўқтур насиб илло фараҳ.

Наводир уш-шабоб, 78-б.

БИЛХОССА [*а.* بالخاصه] Хусусияти жиҳатидан, хусусан.

Билхосса ишқи хонапардоз,
Кўнгли аро солди махфи ул роз.

Лайли ва Мажнун, 182-б.

БИЛҚИСЛИҚ [*а.-т.* بلقيس ليق] Билқислик, маъшуқалик (диний манбаларга кўра, Билқис – Сулаймон пайғамбарга никоҳ қилинган Сабо мамлакатининг маликаси).

Бир иш Билқислиққа бўлса монеъ,
Сулаймонға пари ҳам келди тобеъ.

Фарҳод ва Ширин, 372-б.

БИЛҲАҚИҚА(Т) [*а.* بالحقيقت // بالحقيقه] Ҳақиқатан, ростдан ҳам, чиндан ҳам.

Арзадошт улким, бу ҳақирни баъзи маслаҳатлар учунким, ул ҳазратнинг маслаҳати даги анинг зимнидадур, агарчи билҳақиқа иккаласи бир маслаҳат – ўқдур, Хуросон вилоятига юборилди.

Муншаот, 151-б.

БИНАФШАГУН [*ф.* بنفشه گون] **1** Бинафша рангли, бинафша гул рангли, гунафша тусли.

Ёпти чу етишти бўйла банди,
Гул узра бинафшагун паранди.

Лайли ва Мажнун, 280-б.

2 Мовий ранг, нилгун.

Бу гулу сабзаким, келиб зебо,
Тўни лекин бинафшагун дебо.

Сабъаи сайёр, 96-б.

БИНАФШАПЎШ [*ф.* بنفشه پوش] Бинафша тусли кийим кийган, бинафша ёпинган.

Эй Навоий, ул бинафшапўш гулнинг васфида
Бўлмасун ҳар не ёзарсен коғазе илло бинафш.

Ғаройиб ус-сиғар, 221-б.

БИННИ [*а.* بن] Ўғил, ўғли.

Баҳром бинни Шопур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 219-б.

БИНТОС [*а.* بنطاس] Сайёра номи.

Қаронғу кеча чиққач ўқи ёдин,
Ўтуб Бинтос фалакдин, йўл Суҳодин.

Фарҳод ва Ширин, 451-б.

БИРИНЖИНА [*ф.* برنجینه] **1** Миснинг сариқ туслиси.

2 Биринж (мис)дан ясалган нарса; сариқ.

Сув юкидин қад қуйи мойил анга,
Барқи биринжина ҳамойил анга.

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

БИРОДАР [*ф.* برادر] **1** Ака-ука, оға-ини.

2 Дўст.

3 Оғайни.

Ижозатномада биродар унвон била зикр қилибдур ...

Насойим ул-муҳаббат, 340-б.

БИРОДАРЗОДА [*ф.* برادرزاده] Ака ёки уканинг фарзанди.

Шайх Абу Язиднинг биродарзодасидур, анинг муридидур.

Насойим ул-муҳаббат, 210–211-б.

БИРОР-ИККИРОР [*т.* بیرارایکیرار] Битта-иккитадан, битта-иккита, битта-яримта.

Тонгласи фақир алар хизматиға еттим, айттиларким: «Бу китобни ғариб навъ битибдур, анга ўхшарким, илтизом қилмиш бўлғайким, ғалатсиз мисраъ битмагай, баъзи ерда ҳам бирор-иккирор, балки ортуқ абёт ҳам тарк қилибтур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 24-б.

БИСМ [*а.* بسم] Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим иборасининг қисқарган шакли.

Нуқтаи бо «бисм» учун тафсир
Юз мужаллад қила олиб таҳрир.

Сабъаи сайёр, 42-б.

БИСЧОҚИЯ [*ф.* بسچاقیه] Шаҳар марказидан узоқ, унча катта бўлмаган овлоқ бир жой номи.

[*Шайх Имодуддин...*]. *Дебдурларки, Макка азимати қилғонда гузари Шерозға тушубдур ва анда Бисчоқия деган зовияда нузул қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

БИТГУЧИ [*т.* بیتگوچی] Ёзгувчи, битгувчи, ёзувчи.

... ва ҳар қайси ўз фаҳму идрокларига кўра баҳра олғайлар, битгучига ҳам бир дуо била баҳра еткургайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 11-б.

БИТИКЛИК [*т.* بیتیکلیك] Ёзилган, битилган, ёзиғлик.

Анда битиклик дурур афсонае,
Ким бу навоҳий аро вайронае.

Ҳайрат ул-аброр, 173-б.

БИТИРГУЧИ [*т.* بیتیرگوچی] Туғатгувчи.

Бу золимлар – мулкни барбод бергучилардур ва мулк аҳли йиғиштургонларин битиргучилардур.

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

БИҲИШТ [*ф.* بهشت] Жаннат; энг гўзал боғ.

Биҳишти соний Иккинчи жаннат; жаннатга ўхшаш, жаннатмонанд.

Тузуб суҳбат «Биҳишти соний» ичра,
Май ичса «Боғинав» айвони ичра.

Фарҳод ва Ширин, 58-б.

БИҲОЗАЛҚИЁС [*а.* بهذالقياس] Шу қиёсда, шунга таққослаб, шу ўлчовда, шу андазада.

Эрур чун тафовут била ул асос,
Асофилга тегру биҳозалқиёс.

Садди Искандарий, 150-б.

БОБ [*а.* باب] Фарғоналик машҳур Умаршайхнинг лақаби.

[*Бобо Фарғоний қ. с.*]. *Оти Умардур. Фарғонада бўлур эрди. Ул ерда улуғ машойихни «Боб» дерлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

БОБАШОРАТ [*ф.-а.* بابشارت] Хушхабарлик, муждалик, башорат қилишлик; башорат билан.

... илоҳий фазл ва икромиға ва қалб қути ва яқин қуввати номутаноҳий файз ва фазлға бор экан вақтда ишорат бобашорат ҳукми билаки...

Насойим ул-муҳаббат, 268-б.

БОБОБЕК [*т.* بابابيك] Ҳурматли, улуғ, буюк диний раҳнамо; донғи кетган шайх.

Агар Бобобек ўғли айлади нақл,
Ҳақ этсун равзани маъвоси анинг.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

БОДАОМЕЗ [*ф.* بادهآ ميز] Майга қоришган, май аралаш, соф майли.

Эрур гул барги узра оби ҳайвон,
Лабинг ул дамки бўлғай бодаомез.

Наводир уш-шабоб, 153-б.

БОДАОШОМ [ф. بادهٔ شام] Май ичувчи; маҳбуба, ёр.

Офият кўйида маҳвашларга йўқтур нисбатим,
Ул муқаммиршева шўхи бодаошомим керак.

Бадоеъ ул-васат, 239-б.

БОДАПАРАСТОНА [ф. باده پرستانـه] Майни яхши кўрувчи; майпарастларча, майпарастлардек.

Соқий бодаи мастона кетур,
Дайрдин бодапарастона кетур.

Фавойид ул-кибар, 475-б.

БОДАПОЛОЛИҚ [*ф.-т.* بـاده بـالا ليـق] Май сузгичлик, май сузиладиган матолик, докалик.

Май учун зоҳид ридоси андин ўлмас раҳнким,
Бодаполопиққа ҳам лойиқ эмас ул порабўз.

Фавойид ул-кибар, 147-б.

БОДАСИЗ [*ф.-т.* باده سيز] **1** Майсиз, шаробсиз.

2 Бебаҳра.

Бу чаманким, тўкулур шом гул, очилса сабоҳ,
Бодасиз шому сабоҳ ўлмоқ эмас бизга салоҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 90-б.

Эй Навоий, чун кўнгул бир дам очилмас бодасиз,
Истасанг ул уйни равшан дам-бадам тутғил аёг.

Наводир уш-шабоб, 215-б.

БОДГИР [*ф.* بادگیر] **1** Елвизак, ҳаво ёки шамол тортадиган туйнук.

2 Инсон тана аъзосининг маълум бир қисми, бурун тешиги, бурун коваги.

Лаъл эшиги узра ики бодгир,
Ҳайати матбуу ўзи дилпазир.

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

БОДОМА [*ф.* بادامه] Бодомдек, бодом каби, бодомга ўхшаш, бодом шаклидаги муҳр.

Ишқ нақди кисасининг ҳифзиға бодома муҳр
Гар тилар бўлсанг, муносибдур бу чок ўлган юрак.

Бадоеъ ул-васат, 236-б.

БОЗОРИЙ [*ф.* بازاری] **1** Бозор ишларига мансуб киши.

2 Бозорчи, савдогар, тижоратчи.

... мен не салоҳият била бу ишни қилурменки, бир бозорий кишиман, уммий ва фуқаро тариқин ва аларнинг одобин билмасман.

Насойим ул-муҳаббат, 406-б.

БОКЛИК [*ф.-т.* باکلیك] **1** Кўркинчлик, хавфлик, ваҳмлик.

2 Андишалик, парволик.

3 Ажаблик.

Ҳусн аро улким насибинг қилмади жуз боклик,
Хотирим лавҳини ғайринг нақшидин пок айлади.

Наводир ун-ниҳоя, 574-б.

БОН [*а.* بان] Чиройли ва ўзидан хушбўй ҳид таратувчи дарахт тури; нафис барглари ёқимли ҳидга эга ва пистага ўхшаш доналари мағзидан хушбўй ёғ олинади.

Хасталиқ давлатидин сургали келдинг бошим узра,
Заъф учун бон берурам гар сен эсанг аҳли иёдат.

Наводир ун-ниҳоя, 65-б.

БОНУ [*ф.* بانو] **1** Хоним, ойим.

2 Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонининг бош қаҳрамонларидан бири, Меҳинбону исмининг қисқарган шакли.

Ул айлаб кўп тазаллумларки, Бону
Лекин дер жонима миннат магар бу.

Фарҳод ва Ширин, 274-б.

БОРГИР [*ф.* بارگیر] Улов; юк ташувчи ҳайвон ёки уловлик учун туя, от кабилар.

[*Жорияи Мажҳула р. т.*]. *Деди: эй жавонмард, тақвони озугунг қил ва зуҳдни йўлунг ва вараъни боргиринг ва қўрқунчлуғлар тариқида сулук қил...*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

БОРДИЛ [*ф.* باردل] Ҳосилли, мевали.

Ёғочининг самари бордил ва самарининг таъми заҳри қотил.

Муншаот, 148-б.

БОРМАМАК [*т.* بارماماك] Бормаслик.

Оби ҳайвонинг ғамидин токи заъфим бўлди саъб,
Бормамиш бир қатра бўғзум ичра, жоно, су ҳануз.

Наводир уш-шабоб, 160-б.

БОРМОҒЛИҚ [*т.* بارماغليق] Бормоқлик.

Вале айлаб Миҳинбону ҳамиша,
Анинг қошига бормоғлиқни пеша.

Фарҳод ва Ширин, 250-б.

БОРУР-КЕЛУР [*т.* بارورکيلور] Бориб-келиш, борди-келди.

Ғофил бўлмай ишингда ғамдин,
Борур-келурингда бир қадамдин.

Лайли ва Мажнун, 212-б.

БОРҒУЛУҚ, =лиқ [*т.* بارغولوق // بارغو لیق] Боргулик.

Муғ кўйи азмидин мени манъ этма, эй рафиқ,
Бу йўл эрур чу аҳли маломатқа боргулуқ.

Бадоеъ ул-васат, 232-б.

Дебдурки, ҳар ишда бўлсанг андоқ бўлки, Азроил бошингга келса, ул ишдин ўзга ишга боргулиқ бўлмағойсен ва бори ҳолатинг сенинг била бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

БОРҒУЧИ [*т.* بارغوچي] Боргувчи.

... ва биёбон қатъ этарга маркабни восита гумон қилсанг таййи арз била боргучилар оллида маркаб не эътибор.

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

БОТИН-ҲУСН [*а.* باطن حسن] Яширин ҳусн, ички ҳусн, ички гўзаллик; кўнгил гўзаллиги; руҳ ботини.

[*Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с.*]. *Ул дебдурким, зоҳир-ҳусн адаби, ботин-хусн адабининг унвонидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 49-б.

БОФАРРУ ЖУД [*ф.* بافرجود] Инъом-эҳсон билан; саховат билан; шон-шавкат билан.

Не янглиғки хукм этти, тутти вужуд,
Ижозат бериб шоҳи бофарру жуд.

Садди Искандарий, 353-б.

БОХАРЗ [*ф.* باخرز] Жой номи.

Мавлоно Малик – Бохарз вилоятида Кориздиндур.

Мажолис ун-нафоис, 89-б.

БОШСИЗ [*т.* باشسيز] **1** Калласиз, бебош; сарбонсиз.

Мен чу кечтим ишқ аро бошдин маломат қилмангиз
Ким, ажабдур бошсиз элнинг қулоғин тўлғамоқ.

Наводир уш-шабоб, 225-б.

2 Учсиз, бирор нарсанинг учисиз.

... ва Хусравнинг туғи бошсиз ва боши худсиз ўрдусиға сурмоки...

Фарҳод ва Ширин, 297–298-б.

БОҚИЙЛИҒ [*а.-т.* باقي‌لیغ] **1** Абадийлик, доимийлик, мангулик, бақолик.

2 Руҳий тириклик.

Фоний эрканнию боқийлиғни ҳам,
Маст эрканнию соқийлиғни ҳам.

Лисон ут-тайр, 237-б.

БОҚЛА [*а.* باقلا] Дони ёки уруғлари пиширib тановул қилинадиган ловияга ўхшаш ўсимлик.

[*Абубакр Кафшириий қ. с.*]. *Ул дебдурки, Бани Исройил тиҳида борур эрдим. Манга парзада ўтмак ва боқла ҳавас бўлди. Филҳол боқла сотқучининг уни келди тиҳдаки қошимға келтурди.*

Насойим ул-муҳаббат, 142-б.

БОҚЛИ [*а.* باقلي] қ. **Боқла**.

БОҒБОНО [*ф.* باغبانا] Эй боғбон.

Даҳр боғида вафо нахли экиб, берди жафо бар,
Боғбоно, деки, не бергамен ул самаримдин.

Фавойид ул-кибар, 304-б.

БОҒ [*ф.* باغ] Мевазор, чаманзор, бўстон.

Боғи нав Ҳирот атрофидаги гўзал боғлардан бири.

Тузуб суҳбат «Биҳишти соний» ичра,
Май ичса «Боғи нав» айвони ичра.

Фарҳод ва Ширин, 58-б.

БУ [*а.* بو] Арабча «абу», яъни «ота» сўзининг қисқарган шакли.

Бу Жаҳл Абу Жаҳл – Муҳаммад алайҳиссаломга қарши кураш олиб борган араб зодагонларидан бири.

Ё Раб, эт бизни ҳабибинг сифатиға росих,
Айла Бу Жаҳл тариқин ичимиздин масқут.

Фавойид ул-кибар, 195-б.

БУЗКУШ [ф. بزكش] **1** Эчки сўювчи қассоб.

2 Улоқчи.

3 Арзимас нарса учун тортишувчи майдакаш киши.

Шайх деди: яхши кўр, онинг карами эмасмукин, бир бузкуш ўғли бузурғлар садрида ўлтурғай.

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

БУЗУРГЛУҚ, -лук//-лик [*ф.-т.* بزرگ لوق//بزرگ لوك// بزرگ ليك] **1** Катталик, ёши улуғлик.

[*Абу Али Сиржоний қ. с.*]. *Ул қарилиғ ва заъф ва бузурғлуки била борур эрди ва яна бир олиб келур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

2 Авлиёлик, покдомонлик, порсолик, тақводорлик; улуғлик, буюклик.

Ва ул фаранги кофир йигит бу ҳолни кўруб, анинг бузурғлуқин билди ва ўз беадаблиқларидин уялиб, бош яланг қилиб, имон келтирди.

Насойим ул-муҳаббат, 336-б.

[*Мир Кориз р. т.*]. *Ҳам Шайх Фаридуддин Аттор баъзи китобида анинг зикрин қилибдур ва адосидин басе бузурғлик фаҳм бўлур.*

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

БУКАНМАК [*т.* بوكان ماك] Букилмоқ, букчаймоқ, қатланмоқ.

Бир манзил Нишобурдин Дизбодғачаки ёғин ёғар эрди. Икки буканиб ҳадис жузвин кўксумда тутуб, боришменки, жузв ул бўлмағай.

Насойим ул-муҳаббат, 231-б.

БУКРАК [*т.* بوكراك] Буйрак.

[*Адиб Аҳмад р. т.*]. *Ҳақ с. т. агарчи зоҳир кўзин ёпуқ яратқандур, аммо кўнгли кўзин бағоят ёруқ қилғондур: лубёға илик суртубдур ва дебдурки, қўй букрағига ўхшайдур ва нахудни бармоғи била силаб, дебдурки, итолғу бошиға ўхшар.*

Насойим ул-муҳаббат, 426-б.

БУЛБУЛВАШ [*а.-ф.* بلبل وش] Булбулдай, булбул каби, булбулга ўхшаш, булбул монанд.

Гулда йўқ бўйи вафо, шамъда йўқ шуълаи меҳр,
Ўзни булбулвашу парвона мисол айламангиз.

Фавойид ул-кибар, 152-б.

БУЛБУЛЛУҒ [*а.-т.* بلبل لوغ] Булбуллик.

Булбуллуғунг бўлса айла парвоз,
Парвоналиғингни қилғил оғоз!

Лайли ва Мажнун, 289-б.

БУЛУЖ [*ф.* بلوج] Форс халқларидаги қабила, уруғ, эл, элат номи.

Ул элгаки дашт соридур майл,
Турку арабу булужу ҳар хайл.

Лайли ва Мажнун, 43-б.

[*Бобо Шиҳоб қ. р.*]. *Булуж элидин эрди. Тағойиси қизиға мутааллиқ бўлуб телбарар эди.*

Насойим ул-муҳаббат, 451-б.

БУЛУТЛУҒ [*т.* بولوت لوغ] Булутлик, абрлик.

Сунбулунгни тарағанда гул уза тонгдур арақ
Ким, булутлуғ кечанинг албатта бўлмас шабнами.

Ғаройиб ус-сиғар, 503-б.

БУЛЪАЛО [*а.* بولعلا] Саҳобалардан бирининг номи.

Каҳр барқи бирла раҳмат ёмғури гар бўйладур,
Эмин эрмас Булъало, навмид эмастур Бу Лаҳаб.

Ғаройиб ус-сиғар, 60-б.

БУЛҚОСИМ [*а.* بوالقاسم] Нишопурлик Шайх Абулқосим Розий Жаъфар ибн Аҳмон ибн Муҳаммад исмининг қисқарган шакли.

Турфа буким, Булбашар келди атоларға ато,
Лек Булқосим деди фарзанд ани беваҳму бийм.

Бадоеъ ул-васат, 279-б.

БУЛҒАНЧУҒЛУҚ [*т.* بولغانچوغ لوق] **1** Булғанчилик, ифлослик, чиркинлик, бузуқи қилиқлик, рост йўлдан озишлик, бузуқ йўлга киришлик, фитна-фасодчилик.

2 Тўполон, қўзғолон.

Ривоятдурки, Ҳизқил а. с.дин сўнгра бани Исроил орасида миллат ҳайсийятидин кўп булғанчуғлуқ воқеъ бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 152-б.

БУЛҒАТМАК [*т.* بولغاتماك] Оғритмоқ.

Хасм неча ҳақир бўлса, кўнгул кўзгатур ва хас неча ушоқ бўлса, кўз булғатур.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

БУНОГЎШ [*ф.* باگوش] Қулоқнинг исирға тақиладиган юмшоқ қисми; қулоқнинг орқаси.

Саф шикан ул турки буногўш ўлуб,
Қатл хаёлига зириҳпўш ўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 195-б.

Эврулубон боши, озиб хуши ҳам,
Ёшунуб эгнига буногўши ҳам.

Ҳайрат ул-аброр, 259-б.

БУРДБОРЛИҒ [*ф.-т.* بردبارلیغ] **1** Вазминлик, оғирлик, виқорлик. **2** Сабр-тоқатлик.

... ва нафс таййиби била киём кўргузмак ва халқ била яхшилик қилмоқ ва бурдборлиғ.

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

БУРЖ БАР БУРЖ [*а.-ф.*-а. برج بر برج] Буржма-бурж (қадимги фалакиёт илмида – қуёшнинг йиллик ҳаракат доирасидаги ўн икки нуқтанинг ҳар бири).

Яна бир хуққа бўлғоч дуррига дурж,
Кезиб ул торам ичра бурж бар бурж.

Фарҳод ва Ширин, 353-б.

БУРЖЛУЛУҒ [*а.-т.* برجلولوغ] Қоровуллик, қўриқлашлик; қарзга олинган маблағлик.

Кисангда агар дирам йўқ, кўнглунгда кисабур ғами ҳам йўқ. Ифлос машаққатин буржлулуғунг йўқидин унут, ҳар ҳолда шукр ва қаноат тариқин берк тут.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

БУТКАРМАК [*т.* بوتكار ماك] Битказмоқ, сўнгига, охирига етказмоқ, адо қилмоқ, тугатмоқ.

[*Абулхусайн ҳаддод Ҳиравий р. т.*]. *Андин сўнг уч кун тирик эрди, тўртунчи кун Тенгри хукмин буткарди.*

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

БУТЛОНИ [*а.* بطلاني] Бузуқ-фосидга ўхшаш; бузуқ-фосид сўз, гаплар, ноҳақ, асоссиз, нотўғри, беҳуда, бемаъни.

Шайх дегандурки, жамеъ милалу ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайдур. Ва яхши боқса, Табиия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур. Ва сўзнинг яқини ва бутлонида кўп сўзлар битибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

БУТМАМАК [*т.* بوتماماك] Битмаслик, ўсмаслик, кўкармаслик, унмаслик.

Боғ нахлининг қадингдек бошида гул бутмамиш,
Ҳусн боғининг бўлур эрмиш ниҳоли ўзгача.

Наводир уш-шабоб, 398-б.

БУТОВ [*т.* بوتاو] Туғма кўр, туғма битилган, кўзи битик.

[*Адиб Аҳмад р. т.*]. *Дерларки, кўзлари бутов эрмишки, асло зоҳир эрмас эмиш. Басир бўлуб, ўзга басирлардек андоқ эмас эрмишки, кўз бўлғай ва кўрмас бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 426-б.

БУХОРОЛИҒ [*т.* بخارالیغ] Бухоролик, Бухоро шаҳридан.

Мавлоно Сайфий-бухоролиғдур, андин Ҳирий шаҳрига келди.

Мажолис ун-нафоис, 72-б.

БУЮКРОҚЛИҒ [*т.* بویوکراقلیغ] **1** Улуғроқлик, буюкроқлик.

2 Валийлик, порсолик.

[*Абдуллоҳ Ҳозир р. т.*]. *Анинг била Юсуф б. Ҳусайн орасида сўзлар борким, барчада, мартабада анинг буюкроқлиғи Юсуф б. Ҳусайндин зоҳир бўлур.*

Насойим ул-муҳаббат, 72-б.

БУЮРҒУЧИ [*т.* بویورغوچی] **1** Амр этгувчи, буюргувчи.

2 Айтгувчи, гапиргувчи.

Ҳунарпарвар – ишни буюрғучидур,
Ҳунарвар, вале, лоф урғучидур.

Садди Искандарий, 578-б.

Айтқучи ва чалғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи. То буюрғучида сила ва инъом бор, алар мулозимдурлар ва хизматгор.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

БЎЁҚЧИ [*т.* بویاقچی] Бўёқчи.

Баланд ҳолот ва аржуманд каромот соҳиби эрди. Отаси бўёқчи эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

БЎЁҒЧИЛИҚ [*т.* بویاغچیلیق] Бўёқчилик.

Ва алар ўн ики киши эрдилар пешалари бўёғчилиқ эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

БЎЗЛУК [*т.* بوزلوك] **1** Кўк рангли кийимлик.

Керак либоси малоҳатда маҳваш эл дилкаш,
Гар эгни ҳуллалиғ ўлсун, ва гар тани бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

2 Ранги бўздай оқарганлик, ранги қув ўчишлик, ранги оппоқ бўлиб кетганлик, ранги ўчганлик.

Рақибдин ул ой афсун била фан ўрганмиш,
Парийга дев не таълим қилди кўр бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б.

БЎЙ [*ф.* بوی] **1** Ҳид, ис, ифор. **2** Нишон, аломат, белги.

2 Умид.

Бўйи вафо Вафо нишонаси, вафо аломати.

Даҳр боғининг гулида йўқтурур бўйи вафо,
Ўзни, эй булбул, агар парканд-парканд айладинг.

Ғаройиб ус-сиғар, 290-б.

БЎЛМАМОҚ [*т.* بولماماق] Бўлмаслик.

Монеъ бўлмамоқ Монеъ бўлмаслик, тўсиқ бўлмаслик, қарши бўлмаслик.

Кишидин талабсиз ғино ҳосил этмас,
Яна жудға бўлмамоқ ҳеч монеъ.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

Мунъақид бўлмамоқ Боғланмаслик (дўстлик ришталари билан).

Дўстлуғ ким қилса, душманлиқ топардин даҳр аро,
Бўлмамиш гўё муҳаббат аҳли ҳаргиз мунъақид.

Бадоеъ ул-васат, 89-б.

Хам бўлмамоқ Хам бўлмаслик, эгилмаслик, букилмаслик.

Ашким артилған учун хам бўлмамиш кирпикларим,
Ким ясабдур кўз хаёлин чеккали куллоблар.

Ғаройиб ус-сиғар, 153-б.

Ҳарис бўлмамоқ Очкўз бўлмаслик, тамагир бўлмаслик.

Гарчи билдимки ҳарис ўлди жаҳонда маҳрум,
Бўлмамоқ мумкин эмас ёр висолига ҳарис.

Наводир уш-шабоб, 199-б.

БЎЛМАМОҒЛИҚ [*т.* بولماماغليق] Бўлмаслилик.

Ғофил бўлмамоғлиқ Бехабар бўлмаслилик, ғофил бўлмаслилик.

... ё бу икки ишга далолат қилурдек бир амрдин ғофил бўлмамоғлиқ авлодурур.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

БЎЛМАСЛИҚ, -лиғ [*т.* بولماسليغ//بولماسليق] Бўлмаслик.

Нокас киши бўлмасликда ва ножинс киши жинси бўлмасликда.

Наводир уш-шабоб, 521-б.

Кўнгли ранж била куюб жононига демағонин булбул куйса гули хандонига ғам бўлмаслиғин ташбиҳ қилиб, ишқ чаманида булбулдек гулбонг урғони.

Мажолис ун-нафоис, 196-б.

БЎЛМОҚЛИК [*т.* بولماقليك] Бўлмоқлик.

Ул ошкор этти, дорға ток бўлмоқлик насиб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

БЎЛМОҒЛИҚ, -лиғ [*т.* بولماغليغ//بولماغليق] қ. **Бўлмоқлик.**

Бу оламда бўлмоғлиқ офоқғир,
Яна олам аҳлида жаннат сарир.

Садди Искандарий, 124-б.

Биров топса бир ишга мунча сабаб,
Жаҳонгир бўлмоғлиғи не ажаб?

Садди Искандарий, 125-б.

БЎЛҒУЧИ [*т.* بولغوچي] Бўлғувчи.

Борчани ҳам, қилғучи нобуд ўзи,
Борча бориб, бўлғучи мавжуд ўзи.

Ҳайрат ул-аброр, 102-б.

БЎРА [*ф.* بـورە] Кўпинча тиббиётда қўлланиладиган туз моддасининг бир тури, танокор.

Гаҳ кўзидин ўлтурур, гоҳи лабидин жон берур,
Шўхлиғидиндур анга ҳар дам бўрайи мунқалиб.

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

БЎРЁБОФ [*ф.* بوریباف] Бўйра тўқувчи, бўйрасоз, бўйра тайёрловчи.

Биров кўнгли олиндаким софдур,
Агар заркаш, ар бўрёбофдур.

Садди Искандарий, 51-б.

БЎРКЛУК [*т.* بورکلوك] Бош кийимлик; (қалпоқлик, телпаклик) саллалик.

Абу Абдуллоҳ Диноварий дарёда кема ичида қолди, мураққаъин кесар эрди ва тикар эрди, то бир бўрклукка еткурди.

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

БЎСТОНИЙ [*ф.* بوستاني] Боғ, бўстонга оид, чаман, гулзорга тааллуқли. Бўстонлик, гулзорлик, чаманзорлик.

Шаҳ қилиб хилъатини райҳоний,
Рост андоқки, сарви бўстоний.

Сабъаи сайёр, 202-б.

Гулрух андоқки сарви бўстоний,
Кисват айлаб ҳарири райҳоний.

Сабъаи сайёр, 235-б.

БЎТАЛИҒ [*т.* بوتالیغ] Бўталоқли, болали.

Бўталиғ тева Болалик туя, бўталоғи бор туя.

Алар ожиз бўлгондин сўнгра, Солиҳдин ғариб мўъжиза тиладиларким, хора тошдин дуо қилиб, бир бўталиғ тева чиқоргил. Солиҳ а. с. дуо қилиб, Ҳақ таоло ул тошни шақ қилиб, тева бўтаси била тош орасидин чиқти.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

БЎТРАШМОҚ [*т.* بوتَرشماق] Қочмоқ.

Бўтрашти чу ҳар бириси бир ён,
Қолди орада ғариб гирён.

Лайли ва Мажнун, 229-б.

БЎТРАТМАК [*т.* بوتَراتماك] Совирилмоқ.

Бўтратқали молини ҳаводис,
Қўймағай агар бор ўлса ворис.

Лайли ва Мажнун, 59-б.

БЎШЛУҒ [*т.* بوشلیغ] **1** Бўшлик, бўш бўлиш.

2 Оч бўлиш, очлик.

Ва бу зуруф ошлиғ зуруфидур ва буларнинг қути ошлиғдур, чун қорин очлиғи, яъни бўшлуғи зоҳир бўлса, ани ошлиғ ва ҳубоб била тўла қилурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

БЎЮН [*т.* بویون] Бўйин, гавданинг бош билан танани бириктирувчи қисми.

Бўюн сўнмамак Бўйсунмаслик.

Ва «Нафаҳот»да мундоқдурки, ҳеч валий қолмадики, бу сўзга бўюн сўнмамуш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 377-б.

Бўюн қўймоқ Бўйин эгмоқ, бўйинини паст қилмоқ, бўйсунмоқ, итоат қилмоқ; розилик бермоқ.

Барча авлиё бўюн қўйғайлар. Ва Шайх Ҳаммод беш юз йигирма бешда Рамазон ойида оламдин ўтубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

ВАДИАТ [*а.* وديعت] Омонат нарса.
Вадиати ниҳоний Жон омонати.

Чун етти суруши осмони,
Топшурди вадиати ниҳони.

Лайли ва Мажнун, 260-б.

ВАДОЪ [*а.* وداع] Алвидо, видо, хайру хуш; видолашиш.

Мен Рамазон ойидурмен, келибменки, эътизор қилғаймен, ул умурдинки, менда санга муқаддар бўлуб эрди ва санга вадоъ қилғайменки, бу охир ижтимоъдур, сенинг била менинг орамда, деди ва қайтти.

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

ВАЖҲСИЗ [*а.-т.* وجه سيز] **1** Бесабаб, беваж (ҳ), боиссиз; далилсиз. **2** Юзсиз, жамолсиз, чеҳрасиз.

Чеҳра ёпиб мени куйдурма, ахи,
Важҳсиз жонима ўт урма, ахи.

Наводир уш-шабоб, 462-б.

ВАЖҲУЛЛОҲ [*а.* وجه الله] Аллоҳнинг жамоли.

Юзунг лавҳида важҳуллоҳ аёндур,
Не тонг гар олмасам ул кўзгудин кўз.

Наводир ун-ниҳоя, 192-б.

ВАЗЗУҲО [*а.* والضُّحى] Чошгоҳ билан қасам; Қуръони каримнинг «Ваззуҳо» ояти билан бошланувчи сураси маъносига ишора. Бу сурада Муҳаммад алайҳиссалом шарафланиб улуғланади.

Ул шамъки, «ваззуҳо» қуёш юзидур,
Мазоғ била сурма чекилган кўзидур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ВАЙ [*т.* وي] Оҳ, вой.

Эй кўнгул, ҳижрон куйидур, тортиб афғон йиғлағил,
Вай кўз, айрулғунгдур ул гулчеҳрадин, қон йиғлағил.

Бадоеъ ул-васат, 274-б.

ВАЙРОНАЛИК [*ф.-т.* ويرانه ليك] Харобалик, бузуқлик.

Туттилар аҳли жунун вайроналик ул жамъдин
Ким, паришонлиғлар ичра бўлди вайрон мен кеби.

Наводир уш-шаббоб, 439-б.

ВАЛИЙМА [*а.* وليمه] Зиёфат, тўй, базм, никоҳ тўйи.

Суфилар кадхудо бўлдилар ва валийма берур эрдилар. Ул ҳам уйланди.

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

ВАЛЛОҲ [*а.* والله] Худо ҳаққи, азбаройи Худо.

Кўюнг уммиди, юзунг ҳасрати бирла, агар ўлсам
Ёвумай равзаға валлоҳ, тиламай ҳурни биллаҳ.

Ғаройиб ус-сиғар, 422-б.

ВАРАЪПЕША [*а.-ф.* ورع پیشه] Парҳез қилувчи, тақво қилувчи, покдомонлик қилувчи; тақводор, парҳезкор, покдомон, порсо.

Ул дебдурки, отам манга васият қилдики, илм ўрган, зоҳир одоби учун ва вараъпеша қил, ботин одоби учун.

Насойим ул-муҳаббат, 152-б.

ВАСАТ [*а.* وسط] Ўрта, ўрталиқ.

Васат ул-ҳаёт Ҳаёт ўрталари.

Ва учунчи девонким, васат ул-ҳаёт майхонасида ишқ била шавқ паймонасининг юзланган бадиъ нишотлар кайфиятин ёзилиб эрди.

Ғаройиб ус-сиғар, 19-б.

ВАСЛАЛИҒ [*а.-т.* وصله لیغ] Ямоқ, йиртилган; ямоқлик тўн.

Силк этак зарришта бирла гул тўқулгон жинсдин,
Ким эмас тори чу бўлган васлалиғ мошобдек.

Ғаройиб ус-сиғар, 264-б.

ВАСОВИС [*а.* وساویس] Шайтон, иблис; васваса.

... ва замир хилватгоҳини хавотир ғавғосидин муаррову кўнгул зистгоҳини васовис ҳужумидин мубарро қилдим.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ВАСОТАТ [*а.* وساطت] Восита бўлиш, ўртага тушиш, ўртага юриш, ўртакаш.

Шайх буюрдиларки, аларнинг иродати мундин сўнгра санга маънинг иродатимдур, аммо сенинг васотатинг аларға нафъ қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 310-б.

ВАССОБИҚУН [*а.* والسابق] Қуръони каримда келган оятнинг маъноси (ҳаммадан илгари келганлардан ҳам илгари бор эди)га ишора.

Ул эди олам элига раҳнамун,
Келди чун вассобиқун ассобиқун.

Лисон ут-тайр, 21-б.

ВАФОЖЎЙ [*а.-ф.* وفاجوي] Вафо истовчи, вафо қидирувчи.

Вафо бозорининг косидлиғида ва вафожўйлар хаёлининг фосидлиғида.

Наводир уш-шабоб, 513-б.

ВАФОИЙ [*а.* وفائي] Киши (шоир Аҳмад Ҳожибек) тахаллуси.

Аҳмад Ҳожибек – Султон Малик Кошғарийнингким, замонининг бебадалларидин эрди, ўғлидур. «Вафоий» тахаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

ВАҚОР [*а.* وقار] **1** Оғир, вазмин.

2 Салобатли, улуғвор, олий мақомли.

3 Муомалали.

Шайх Нажибуддин Суҳравардий ва ғайруҳумо бир авқар вақор ва баҳолиғ киши кирди...

Насойим ул-муҳаббат, 378-б.

ВАҚТШУНОС [*а.-ф.* وقت‌شناس] Вақт (кун)нинг хосиятли ёки хосиятсизлигини билувчи, аниқловчи (вақтнинг қадр-қимматини билувчи).

Ҳукамо бўлдилар чу вақтшунос,
Бўйла соат ишига бўлди қиёс.

Сабъаи сайёр, 138-б.

ВАҲДОНИЯТ [*а.* وحدانیت] **1** Тасаввуф таълимотларидан бири (Ваҳдониятга кўра, ҳамма нарсанинг яратувчиси яккаю ягона Аллоҳдир); яккаю ягоналик, танҳолик.

Ваҳдоният сифатида шарику вазирдин мубарро ва фардоният сийратида волиду валаддин муарро.

Муножот, 293-б.

2 Аллоҳнинг бирлиги, ягоналиги; ёлғизлик.

Тенгри сўзин эшитти, ваҳдоният кўнглига кашф бўлди ва инсоният сифоти маҳв бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 48-б.

3 Ёлғиз ўзига, Аллоҳнинг ягоналигига эътиқод қилиш, иймон келтириш.

Бир ўзининг ваҳдониятига ва пайғамбарининг рисолатига иқрор қилмоқдур.

Муншаот, 221-б.

ВАҲЛ [*а.* وحل] Лой, балчиқ.

Дунё сориким майл ўқин отти, ахий,
Анинг ваҳлига белича ботти, ахий,
Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,
Дунёга бировки дунёни сотти, ахий

Назм ул-жавоҳир, 160–161-б.

ВАҲМЛИҒ [*а.-т.* وحم لیغ] **1** Қўрқувлик, ваҳималик, ҳаяжонлик.

2 Сақланишлик, хавф, хатар.

Бўлуб савру ҳут авжидин ваҳмлиг,
Тубидин топиб кўп ўю балиг.

Садди Искандарий 508-б.

ВАҲМНОК [*а.-ф.* وحمناك] **1** Ваҳимали, қўрқувли.

2 Сақланишли.

Булуб эл бу ики балодин ҳалок,
Кириб нақб аро бир неча ваҳмнок.

Садди Искандарий, 274-б.

ВАҲШАТАФЗО [*а.-ф.* وحشتافزا] **1** Қўрқинч орттирувчи, хавф-хатар орттирувчи.

2 Ёлғизлик, одамлардан узоқлаштирувчи.

Ғам туни эрмаски, оҳимдин қоронғудур сипеҳр,
Бу қўҳан дайр ичра беҳад ваҳшатафзо бўлди дуд.

Фавоийид ул-кибар, 88-б.

ВАҲШАТОБОД [*а.-ф.* وحشت آباد] Дунё, жаҳон, олам.

Дема мулкким, ваҳшатободи зишт,
Тамуғ билгуруб ғойиб ўлғач биҳишт.

Ғаройиб ус-сиғар, 531-б.

ВАҲШИЙШИКОР [*а.-ф.* وحشی شکار] Ваҳшийларни қўлга туширувчи; душманни асир олувчи; ваҳимали овчи.

Кўп этти чу лутфу карам ошкор,
Деди: «К-эй адувбанд, ваҳшийшикор,
Ўзунгни аён қилки, кимсен, равон
Ки, шавкунг сенинг биздин олди тавон»!

Садди Искандарий, 439-б.

ВИЛОҲАТАФЗОЙ [*а.-ф.* ولاهت افزاي] Саргашталик, сарсонлик, саргардонлик; мафтунлик.

Вов харфининг вилоҳатафзойларининг воқеъи «наводир» дин.

Наводир уш-шабоб, 367-б.

ВИТР [*а.* وتر] Хуфтон намозининг суннатидан кейин ўқиладиган уч ракаатлик витр намози.

Ики субҳу яна тўрт ўлди пешин,
Яна аср ичра бўлди тўрт таъйин.
Учу тўрт англа, магриб-ла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ВИҚОРЛИҚ [*а.-т.* وقارليق] **1** Оғирлик, вазминлик, улуғворлик; ўзини тутган, босиқ одам; олий мақомли.

2 Сабрлик, бардошлик.

Бир пир йўлиқди, яхши юзлуғ, ҳайбатлиқ ва виқорлиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

ВОДИЙ [*а.* وادي خرم] Кенг бўшлиқ, дара, дашт.

Водийи хуррам Шодлик водийси, хурсандлик водийси; поклик водийси; дилписандлик водийси.

Йўл эмас, Ясрибда йиртибтур юзин тирноғ ила
Мақдаминг то етмади ул водийи хуррам аро.

Бадоеъ ул-бидоя, 33-б.

Водий ул-қария Қишлоқ водийси, қишлоқ дараси; қарилик водийси; нотавонлик маскани.

Баъзи кутубда мундоқ дебдурларким, бир заифаким, оти Вазиъа эрди ва аёғ-илки мафлук ва Солиҳ а. с. ға доим тил текурур эрди, ўлмай қолди ва тани дуруст бўлуб, ул диёрдин водий ул-қарияға келди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 110-б.

Водий ун-Намл Қадимий жой номи.

Водий ун-Намлға еттиким, баъзи Ани Тойифи Ҳадидо дебдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 162-б.

ВОЖИБ [*а.* واجب] Исломда ҳар бир мусулмонга Муҳаммад (с. а. в.) томонидан буюрилган, бажарилиши мажбурий, зарур бўлган амал тури.

Вожиб ул-вужуд Ўрта аср Шарқ фалсафасидаги тасаввуфий тушунчалардан бири. Форобий бутун мавжудотни 6 даражага бўлади. Шулардан биринчиси Вожиб ул-вужуд – Аллоҳ; қолган 5 таси: ақл, жон, шакл, борлиқ, осмон – мумкин ул-вужуд. Қуръони каримда эътироф этилганидек, вожиб ул-вужуд Аллоҳни билдиради; вужуди унинг ўз зотига боғлангандир ва ҳеч кимга муҳтож эмас; қатъий мавжуд зот, Аллоҳ.

Таоло шаънука ва аммо эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ё вадуд ва Маъбуди вожиб ул-вужуд.

Муножот, 293-б.

Вожиб ут-таъзим Ҳар қанча улуғлаш, ҳурматлаш, таъзим бажо келтириш лозим бўлган Зот, Аллоҳ, таъзим бажо келтириш лозим.

Зиҳи исминг азим, раҳмонлиғу раҳимлиғинг – Вожиб ут-таъзим.

Муножот, 293-б.

ВОЛАЛИҒ [*а.-т.* والهليغ] Мафтунлик, шайдолик, берилишлик, ҳайратда қолганлик, ўзини йўқотишлик.

Даме васли ичра волалиғ била рухсорим эгнида,
Яна бир дам ниёзу ажз ила бошим оёғинда.

Ғаройиб ус-сиғар, 47-б.

ВОРАСТАЛИҒ [*ф.-т.* وارستهليغ] Қутулганлик, халос бўлганлик, озодлик.

Чун фано аҳлиға қайд ўлди сочинг силсиласи,
Қилмади нафъ тажарруд била ворасталиғим.

Бадоеъ ул-васат, 305-б.

ВОРИССИПОР [*а.-ф.* وارث سپار] Меросхўрга қолдирувчи, варасага қолдирувчи; меросхўр.

... ва ўз молин тамғодин ўғурлаб ўзига мазаллат етгай, ё ворисипор учун йиғинғай...

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

ВОСЕЪАТ [*а.* واسعت] Кенгликлар, бепоёнликлар.

Агарчи ул фаржа зоҳир бўлган такмили учун яна хишт соли(н)са, арзи Аллоҳ восеъат юзин, балки курраи арз даврасин тамом хишт солмоқ лозим бўла келур.

Маҳбуб ул-қулуб, 126-б.

ВОСИЛОТ [*а.* واصلات] Етишганлик, комилликка эришганлик.

[*Туҳфа р. т.*]. *Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ВОСИТИЙ [*а.* واسطی] Восита, воситалик; ўрта, ўртадаги; сабабчилик.

Воситий ул-асл 1) ҳақиқий восита, асл сабабчи, бош сабабчи; 2) ҳаққа етишган, ҳаққа восил бўлган.

[*Бунон б. ...*]. *Учунчи табақадиндур. Воситий ул-аслдур ва Мисрда сокин эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

ВОҚИФЛИҒ [*а.-т.* واقف ليغ] хабардорлик, огоҳлик, боҳабарлик.

... ва огаҳлиғдур, башарият инодиға воқифлиғдур, нафси амора фасодиға ва кўнгулға нафармонлиғдин мутағаййир бўлмоқдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 47-б.

ВОҲИД [*а.* واحد] Якка, ягона, ёлғиз, битта [Аллоҳ].

Ройинг ичраким келибдур ҳар ёруғлуғ манбаъи,
Фарди воҳид боҳир айлаб ўз жамоли раҳматин.

Бадоеъ ул-васат, 482-б.

ВУЗАРОТ [*а.* وزرات] Вазирлик, подшо(ҳ) саройи.

Қубод фарзандининг мулоқотин шугун тутуб, ҳоқон черикин ҳам андин қайтариб, ҳарам била ўғлин олиб, Мадойинға етиб, подшоҳлиққа ўлтурди ва Сухрони вузаротдин азл қилмади.

Тарихи мулуки ажам, 240-б.

ВУСУЛФИКРЛИК [*а.-т.* وصول فكرلیك] **1** Васл хаёллик, висол ўйлик.
2 Етишганлик.

Жамилзикрлиг ўлган жамолинг этти таманно,
Вусулфикрлиг элга висолинг ўлди тавалло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

ВУСУҚ [*а.* وثوق] Ишонч, таянч, суянч, тўғри, ҳақиқат.

Вусуқи тамом Тўлиқ ишониш, бутунлай хотиржам бўлиш.

... ва рафоҳият ҳолида ва вусуқи тамом, илоҳий фазл ва икромиға ва қалб қути ва яқин қуввати номутаноҳий файз ва фазлға бор экан вақтда...

Насойим ул-муҳаббат, 268-б.

Г

ГАВҲАРАФШОНЛИҒ [*ф.-т.* گوهرافشانلیغ] **1** Гавҳар сочувчилик, гавҳар ёғдирувчилик.

Агарчи хомамнинг гавҳарафшонлиғиға ниҳоят йироқдур ва лекин дуо гавҳарфишонлиғи била ихтисор қилмоқ яхшироқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 22-б.

2 Чиройли маъноли сўзловчилик; ширин сўзлик, фасоҳатли нутқ; аниқ ва равшан сўзлаш.

Кўнглумга ўзга қувват кирди ва таъбимға ўзга жавдату жалодат ҳосил бўлди, килким жардайи тезкомиға ўзга равонлиғу хаёлим саҳоби барқхиромиға ўзга гавҳарафшонлиғ юзланди.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ГАВҲАРКАШ [*ф.* گوهرکش] Гавҳар ташувчи, гавҳар келтирувчи.

Пили гавҳаркашдурур ҳар ён саҳоби пилранг,
Бошида чангак ҳилолу ёнида хуршид занг.

Бадоеъ ул-васат, 241-б.

ГАВҲАРМЕҲР [*ф.* گوهرمهر] Порлоқ қуёши, нурли қуёши, қуёш.

Илми дарёсиға ҳубоб сипеҳр,
Йўқки, ул баҳр ичинда гавҳармеҳр,
Кашфи ҳикмат иши камоҳи анга
Ҳам табиию ҳам илоҳи анга.

Сабъаи сайёр, 41-б.

ГАВҲАРНИШОН [*ф.* گوهرنشان] **1** Гавҳар аломатлик; гавҳар асарлик.
2 Гўзал хатлик.

... икки забоналиқ килки зулфиқоридин нишона ва ул килки забоналари суръатда дулдулидек равона бу баргузиданинг назми гавҳарнишони ва насри луълуъ фишонидур.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

ГАВҲАРОЙИН [*ф.* گوهرآئین] Гавҳар сифатли.

Мурассаъ эгар бирла тазйин топиб,
Яна гошия гавҳаройин топиб.

Садди Искандарий, 309-б.

ГАВҲАРСИЗ [*ф.-т.* گوهرسیز] Дурсиз, гавҳарсиз, қимматбаҳо тошсиз.

Гар ул бўлмаса кимсага йўқ шараф,
Анингдекки, гавҳарсиз ўлгай садаф.

Садди Искандарий, 40-б.

Сахосиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ГАВҲАРФУРУШ [*ф.* گوهرفروش] **1** Гавҳар сотувчи.
2 Синчиклаб, танлаб сўзлайдиган шоир.

Бу дурларниким сочти гавҳарфуруш,
Садаф оғзидек сойил ўлди хамуш.

Садди Искандарий, 105-б.

ГАВҲАРШОДБЕГИМ [*ф.-т.* گوهرشاد بیگم] **1** Ҳиротдаги (Афғонистон) мадраса номи.

2 Темурийзода Шоҳрухнинг хотини.

Ҳоло маҳди улё «Гавҳаршодбегим» мадрасасида ва яна баъзи мадорисда мударрисдур.

Мажолис ун-нафоис, 117-б.

ГАДОВАШ [*ф.* گداوش] **1** Гадодай, тиланчи каби.

2 Фақирдек.

Ниёзу ажзидин ар ўлса дам-бадам, не ажаб,
Гадовашеки, анга подшо эрур мунис.

Бадоеъ ул-васат, 168-б.

ГАДОЛИКЧА [*ф.-т.* گدالیکچه] **1** Тиланчиликча, гадоликларча.

2 Фақирликларча.

Бўлмаса ҳақ ёдидин огоҳлиқ,
Билки гадоликча эмас шоҳлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 320-б.

ГАДОПЕША [*ф.* گداپیشه] Гадойликка одатланган, гадоликни касбкор қилиб олган киши, тиланчилик қилувчи.

Деди сургон дам ул гадопеша.
«Ҳожатимдур бир арра, бир теша».

Сабъаи сайёр, 239-б.

ГАЖДУМ [*ф.* گژدم] **1** Чаён.

2 Ёрнинг зулфи.

Оразинг кофурида ул зулфи мушкин гаждуми,
Анбарин қошинг хамида холдек кўз мардуми.

Бадоеъ ул-бидоя, 597-б.

ГАЗДАСТА [*ф.* گزدسته] Қамчи.

Сойислиғига зуҳал уруб фол,
Газдаста била қўлида ғирбол.

Лайли ва Мажнун, 24-б.

ГАЗИСТОН [*ф.* گزستان] Юлғунзор, бутазор.

[*Абу Сулаймон Хаввос ...*]. *Улдурки, бир кун бир газистон орасидин эшак миниб борур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ГАНЖБАХШ [*ф.* گنج بخش] **1** Хазина бағишловчи, бойлик бағишловчи.

2 Бахт қуши.

... ва ганжбахшеким, рўзафзун жаноби исмидин кишваркушойлиқ сиккасининг миръоти беҳбуд нақшин зоҳир этти.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ГАНЖ [*ф.* گنج] **1** Қимматбаҳо нарсалар (олтин, кумуш, лаъл ва бошқ.).

2 Бойлик, хазина.

Ганжи равон 1) ҳаракатланувчи хазина; 2) Қуръони каримдаги равон оқувчи «кавсар» сувига ишора, оқар хазина; диний манбаларга кўра, ер остидаги ҳаракатланувчи [ҳаракатланиб турувчи ёки ҳаракати Қорун томонидан бошқарилиб турувчи] тахти равонга туташган Қорун хазинаси; ганжи Қорун.

Олиб заҳмати жисму ранжи равон,
Хирад айтибон они «ганжи равон».

Садди Искандарий, 236-б.

ГАНЖРЕЗ [*ф.* گنج ریز] **1** Бойлик тўкувчи; тилло тўкувчи.

Кўнгли билик гавҳаридин ганжхез,
Илги саховат кафидин ганжрез.

Ҳайрат ул-аброр, 69-б.

2 Сўз хазинасини тўкувчи.

Ҳам ул ганжрезу ҳам ул ганжпош,
Бўлуб базмидин даҳр аро ганж фош.

Садди Искандарий, 44-б.

Чу қилдим қалам нўгини нуктабез,
Қила бошлади нўгидин ганжрез.

Садди Искандарий, 566-б.

3 Маънолн сўз айтувчи.

Ганжа ватан, кўнгли анинг ганжхез,
Хотири ганжуру тили ганжрез.

Ҳайрат ул-аброр, 49-б.

ГАНЖФИШОНЛИҚ [*ф.-т.* گنج فشانلیق] **1** Хазина сочувчилик.

2 Бебаҳо сўзлар айтишлик.

... ва Ганжа ҳакими таърифидаким, ганжи Қорун анинг «Панж ганж»и қошида ганж олида вайронадек кўрунгай – ганжфишонлиқ қилмоқ.

Лайли ва Мажнун, 29-б.

ГАНЖХЕЗ [*ф.* گنج خیز] **1** Хазина қадар бебаҳо.

Бировга етишгонга қиймат пашез,
Яна бирга қиймат келиб ганжхез.

Садди Искандарий, 44-б.

2 Сўз жавоҳирларини берувчи; латиф маънолар берувчи.

Ганжа ватан, кўнгли анинг ганжхез,
Хотири ганжуру тили ганжрез.

Ҳайрат ул-аброр, 49-б.

Кўнгли билик гавҳаридин ганжхез,
Илги саховат кафидин ганжрез.

Ҳайрат ул-аброр, 69-б.

ГАНЖХОНА [*ф.* گنج خانه] **1** Қимматбаҳо тошлар тўпланган жой.

2 Сўз махзани.

3 Маъно хазинаси.

... ўз хизонайи хотири ганжхонасидин ёқуту лаъли рангин ва гавҳару дурри самин била ул зебу зийнатқа табдил еткуруб, ҳар ғазални тартиб юзидин ўз ўрнига рақам қилур эрди.

Ғаройиб ус-сиғар, 17–18-б.

ГАРАВ [*ф.* گرو] Гаров, ваъданинг бажарилишига ишонтириш учун қолдириладиган омонат нарса.

Гарав боғламоқ Бас боғлашмоқ, гаров боғлашмоқ, гаров ўйнамоқ.

Сизга ўз муддаомни собит қила олмон, аммо бир кишини ҳакамлиқға мусаллам тутсангиз, гарав боғлармен.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 18-б.

ГАРДАНГЕЗ [*ф.* گردانگیز] Чанг, тўзон кўтарувчи; чангитувчи, ғубор қўзғатувчи, чанг-тўзон қўзғатувчи.

Маркаб эрмаским сабо майдонда гардангез эрур,
Рокиб эрмас, барги гулдурким, сабодин тез эрур.

Наводир уш-шабоб, 141-б.

ГАРДАНГИЗ [*ф.* گردانگیز] қ. **Гардангез.**

ГАРДАНКАШ [*ф.* گردنکش] Бўйин товловчи, итоатсиз.

Чун чиқиб тахти хилофат уза ҳақдин, бўлубон
Ҳукми гарданкашига мулкдин амри ихрож.

Бадоеъ ул-васат, 72-б.

ГАРДЛИҚ, -лиғ [*ф.-т.* گرد لیق//گرد لیغ] **1** Чанглик, ғуборлик.

2 Юрувчилик, кезувчилик.

3 Ғам-ғуборлик; ҳасратлик.

4 Асарлик, нишонлик, излик; фойдалик, баҳралик.

Агар кўнгда ўлтурмоқ топар жонига юз миннат,
Агар йиллар Навоий бу ҳавода гардлиқ қилса.

Бадоеъ ул-васат, 396-б.

Гардлиғ чавгон хамида ахтар ўлган ўйлаким,
Гўйи ғабғаб даврида чавгон зулфи мушкбез.

Наводир уш-шабоб, 147-б.

ГАРДУНМАҚОМ [*ф.-а.* گردون مقام] Баланд мартабали, осмондек баланд мартабали, олий мақомли, баланд мақомли; олий мартабали зот, буюк зот.

Ул кеча ким, ул шаҳи гардунмақом,
Ким они ҳақ истади гардунхиром.

Лисон ут-тайр, 16-б.

ГАРДУНМАҲАЛ [*ф.-а.* گردون محل] Аршдек юксак мақомли, фалакдек баланд мартабали.

Яна сўрди доройи гардунмаҳал.
Ки эй чарх ашколи олингда ҳал.

Садди Искандарий, 407-б.

ГАРДУННАБАРД [*ф.* گردون نبرد] Чархи кажорафтордек уришқоқ, фалак каби жангжў.

Мураттаб қилиб шоҳи гардуннабард,
Кириб кемага, бўлди дарёнавард.

Садди Искандарий, 504-б.

ГАРДУННАВАРД [*ф.* گردون نورد] Осмон хабарчиси; Жаброил исмли фаришта.

Қолиб пўядин пайки афлок гард,
Қадам олмайин рахши гардуннавард.

Садди Искандарий, 29-б.

ГАРДУННАЗИР [*ф.-а.* گردون نظیر] Фалакдек, осмонга ўхшаш, осмоннинг энг баланд жойи, фалакнинг авжи нуктаси.

Деди: «К-эй шаҳаншоҳи гардунсарир,
Сарингга йўқ авжи гардунназир».

Садди Искандарий, 349-б.

ГАРДУННАҲИБ [*ф.-а.* گردون نهیب] Фалак толон-тарожи, чарх ғорати; фалак кўркинчи, чарх ўлжаси.

Ки: Айлаб карам шоҳи гардуннаҳиб,
Бу кишварга рухсоридин берса зеб.

Садди Искандарий, 307-б.

ГАРДУННИШИН [*ф.* گردون نشین] Кўкда яшовчи, кўкда ўтирувчи, осмонда яшовчи, фалакда турувчи; баландда турувчи.

Қаро юз била чархи гардуннишин,
Нечукким, харос уйи ичра чибин.

Садди Искандарий, 10-б.

ГАРДУНРАВ [*ф.* گردون رو] Осмондек тез юрувчи, чархдек тез айланувчи.

Худ риёзида фикри гардунрав,
Айириб чарх мазраин жав-жав.

Сабъаи сайёр, 41-б.

ГАРДУНСО [*ф.* گردون سا] Осмонга тегувчи.

Деди: «Шаҳридур ул биҳиштосо,
Нахли тўби мисоли гардунсо.

Сабъаи сайёр, 241-б.

ГАРДУНФИРОШ [*ф.* گردون فراش] Осмондек кенг ўрин, фалакдек кенг дастурхон.

Талаттуф била шоҳи гардунфирош,
Бериб дўстлардек адувсиға ош.

Садди Искандарий, 278-б.

ГАРДУНЧА [*ф.-т.* گردون چه] Осмонча, фалакча.

Қуёшдектур тўла куп оғзи давридин майи софий
Ки, гар бўлди қуёш авло буким, гардунча бўлғай хум.

Фавойид ул-кибар, 278-б.

ГАРМЛИҒ [*ф.-т.* گرم لیغ] Иссиқлик, қайноқлик; жўшқинлик.

Не гармлиғни қўяр, не фусурдалиғни башар
Нечаки куюб эрур ўту муз кеби қишу ёз.

Ғаройиб ус-сиғир, 172-б.

ГАРММЕҲР [*ф.* گرم مهر] Қизғин меҳрли, оташин муҳаббатли, иссиқ муҳаббатли; жўшқин муҳаббатли.

Ул қуёш ҳар дам бўлур бир зарра бирла гарммеҳр,
Меҳр шамъин сен дағи бир ўзга ой бирла ёрут.

Ғаройиб ус-сиғар, 78-б.

ГАРМШИКОР [*ф.* گرم شکار] **1** Қизғин ов, овнинг қизиган палласи.

2 Ёрнинг ўткир нигоҳи.

Жунун эрмас кийиклар суҳбати дермен манга шояд,
Бир ўқ теккай ғалат, ул қоши ё гармшикор ўлғач.

Ғаройиб ус-сиғар, 97-б.

ГАРОНЖОН [*ф.* گران جان] **1** Ялқов, танбал; суст, бўш.

Дайри сабукравға нигаҳбон бўлуб,
Лек батий сайру гаронжон бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 87-б.

2 Оғир, вазмин, босиқ.

Қарида гарчи сабук руҳлуғ фаровондур,
Вале йигитлар аро чун кирар, гаронжондур.

Фавойид ул-кибар, 97-б.

ГАРОНСИЗ [*ф.-т.* گران سیز] Беқадр, қадр-қимматсиз.

Жаҳонни ул қуёшининг барқи хусни ўртағай эрди,
Гаронсиз баҳри ашким бўлмаса эрди агар монеъ.

Ғаройиб ус-сиғар, 241-б.

ГАРРО [*ф.* گرا] Қул, ғулом, банда.

Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва қул керак бергил, Хайрчага сен бассен!» Шайх ул-ислом дебдурки, ул гарро ҳоли маҳалли ғайратдур, аммо Ҳақ ихтиёри бандаларга бесабабу иллатдур.

Насойим ул-муҳаббат, 239-б.

ГАРРОЙ [ф. گرای] Сартарош; қон олувчи.

Луъбати чин гар чин гар тилар хоқон, не тонг, гар ройи ҳинд,
Севди эрса бир малоҳат шевалик гарройни.

Фавойид ул-кибар, 423-б.

ГЕТИ [*ф.* گیتی] Олам, дунё, жаҳон.

Бўлуб гети аро меҳри само ул,
Ҳамул ойинаи гетинамо ул.

Фарҳод ва Ширин, 169-б.

ГЕТИНАМОЙ [*ф.* گیتی‌نمای] **1** Жаҳоннамо, жаҳонни кўрсатувчи.

2 Тасаввуфий манбаларга кўра, Жамшид исмли подшоҳнинг бир пиёласи (жоми гетинамой) бўлиб, унда дунёда юз бераётган ҳамма ишлар кўриниб турган.

Бўлуб шаҳга ул навъ ишратфизой
Ки, ёд айламай жоми гетинамой.

Садди Искандарий, 253-б.

ГИЛАЛИК [*ф.-т.* گله لیك] Гиналик, ўпкалашлик; шикоятлик, ҳасратлик.

Кўрубон ғайрға лутфунгни агар дам урмон,
Дема, йўқтур гилалик, айламон изҳор гила.

Наводир ун-ниҳоя, 497-б.

ГИЛАМАНД [*ф.* گله مند] Ўпкалаш, гина қилиш, шикоят қилиш.

Абнойи жинсимдин халқ гиламанд эдиларким, элдин номақдур олурлар, нима бермас деб мендин ҳам шикоят қилурлар.

Бадоеъ ул-васат, 502-б.

ГИЛШОҲ [*ф.* گل شاه] **1** Лойдан яратилган киши, балчиқдан яратилган одам.

2 Каюмарснинг нисбати. У қадимда Пешдодийлар сулоласига мансуб Эрон ҳукмдори бўлган.

Одам деганлар қавли била ани гилшоҳ дебдурлар, бу маъни биланким, балчиғдин яратилди, яъни киши пуштидин эмас эрди.

Тарихи мулуки ажам, 197-б.

ГИРДБОД [*ф.* گرد باد] Хас, тупроқларни ҳавога кўтариб кетувчи қаттиқ шамол, қуюн, айланма шамол.

Совурғил ақл уйин, гардун, мени мажнун агар ўлсам,
Таним туфроғию оҳим елидин гирдбод айлаб.

Наводир уш-шабоб, 48-б.

Гирдбодки, софи ҳавода ердин қўпар. Бир минора сурати била мустатил ва ўзига чирманур. Киши анга боқса соғинурки, туфроғ ўзин чирмайдур ва тебранадур ва андоқ эмасдур.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ГИРДИБОЛИШТ [*ф.* گرد بالشت] Атрофига гажимлар тутиб безалган юмалоқ болиш.

Гирдиболишт анга хуршид ўлди,
Ул эрур Исои Марям ғўё.
Олам асбоби учун ғам емагил,
Арзимас бунчага олам ғўё.

Фавойид ул-кибар, 25-б.

ГИРЕҲКОРЛИҒ [*ф.-т.* گره کار لیغ] қ. **Гириҳкорлик**.

... ва Билқиси узмо Гавҳаршод ого «Наварра-л-лоҳи марақадаҳу» мадрасаси сориким, кошиси гиреҳкорлиғидин хирад муҳандиси сар-гардондур – борур.

Вақфия, 259-б.

ГИРЁНЛИҒ [*ф.-т.* گریان لیغ] Йиғловчилик, йиғлаб турганлик.

Ўлтуруб тун, субҳ тиргузмак мени зоҳирдурур,
Шомнинг гирёнлиғию субҳнинг кулгусида.

Бадоеъ ул-васат, 392-б.

ГИРИБОНЛИК [*ф.-т.* گریبان‌لیق] Ёқалик.

Чоки гирибонлик Ёқа йиртишлик.

Хаста жоннинг сўгида девонаедур мотами,
Кўкрагимнинг захмидин чоки гирибонлик кўнгул.

Бадоеъ ул-васат, 278-б.

ГИРИҲ-ГИРИҲ [*ф.* گره گره] **1** Тугун-тугун, чигил-чигил.

2 Эгри-эгри, қинғир-қинғир.

3 Ўрим-ўрим соч.

Гириҳ-гириҳ чу тугарсен етар оёғингга соч,
Гириҳларин чу очарсен, тушар қулоч-қулоч.

Наводир ун-ниҳоя, 88-б.

ГИРИҲКОРЛИК [*ф.-т.* گره کار لیق] **1** Чигаллик, мушкуллик.

Борча чаманлар гулу гулзорлиқ,
Ҳар чамани йўли гириҳкорлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

2 Кажавалилик, жингалаклик, ўрамалилик, ҳалқадорлик, бурамалилик.

... ва Билқиси узмо Гавҳаршод ого «Наварра-л-лоҳи марақадаҳу» мадрасаси сориким, кошиси гириҳкорлиғидин хирад муҳандиси сар-гардондур – борур.

Вақфия, 259-б.

ГИРИҲНОК [*ф.* گره ناك] **1** Тугунли.

Сарриштаи диққати гириҳнок,
Ҳар бир гириҳида юз дури пок.

Лайли ва Мажнун, 31-б.

2 Қийин, мушкул; чигал.

Ҳар лаҳза ишимни чархи бебок,
Ул ришта била этиб гириҳнок.

Лайли ва Мажнун, 15-б.

ГИРОМИЙ [*ф.* گرامي] **1** Қимматли, азиз, ҳурматли.

2 Севикли.

Неча ул дурри гиромий шавқида ҳижрон туни,
Кўз етишгунча сиришким сайлини дарё кўрай.

Ғаройиб ус-сиғар, 495-б.

ГОЗИРГОҲ [*ф.* گازرگاه] **1** Ювиниб-таранадиган жой; кийимларни ювадиган жой.

2 Ҳиротдаги Ансорий исмли суфий шоир дафн қилинган жой номи ёки тоғ этагидаги хушманзара майдон.

Ва алҳақ ул ередур, Ҳирот дор ус-салтанасининг равзаи эрам зийнатлик ва байт ул-ҳарам манзилатлик балдаи фоҳирасининг шимол ҳаддидаким, Гозургоҳнинг ушоқ тоши лаъли кони ва гавҳари уммонийга танноз...

Вақфия, 256-б.

ГОЗИРУН [*ф.* گازيرون] Кубод даврида Эронда барпо этилган шаҳар номи.

Гозируний ул-асл Асли гозирунлик.

[*Шайх Рўзбехони Кабир Мисрий р. т.*]. *Гозируний ул-аслдур, аммо Мисрда бўлубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 286-б.

ГОЗУРГОҲ [*ф.* گازر گاه] қ. **Гозиргоҳ**.

Ва Шайх Сайфуддин етти юз саксон учда дунёдин ўтубдур ва қабри Хилватийлар гўристонидадур. Гозургоҳ кўпруки бошида Жаҳонорой боғининг ёнидадур.

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

ГУВАЛАК [*т.* گوه لك] Қуюн, уюрма, шамол, довул; тўфон.

[*Абу Абдуллоҳ...*]. *Будурки, жамоате била кемада эркандурким мухолиф ел эсиб, гувалак бўлубдур ва ул жамоат тазарруъ била назрлар қилибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 79-б.

ГУВОҲЛИҒ [*ф.-т.* گواه لیغ] Гувоҳлик, шоҳидлик, исботлик.

[*Абуаббос Сурайж қ. т. с.*]. *Улким Шерозга келди ва аларнинг мартабаю мақомин баён қилди ва алар тили била сўз айтти ва аларнинг фазлиға гувоҳлиғ берди.*

Насойим ул-муҳаббат, 105-б.

ГУЛГУНАЛИҚ [*ф.-т.* گلگونه ليق] Қизиллик, қип-қизиллик, қизил гулранглик.

Қон тўкар кўз оразинг гулгуналиқ кўрган маҳал,
Не учунким суйи анинг қон ила бўлмиш бадал.

Ғаройиб ус-сиғар, 300-б.

ГУЛГУНЛУҚ [*ф.-т.* گلگون لوق] **1** Упа-эликлик, зийнатлик.

2 Гул ранглик, қизиллик, қип-қизиллик.

3 Чеҳралик, юзлик.

Ораси гулранги гули тозаси,
Гул уза гулгунлуқ анинг ғозаси.

Ҳайрат ул-аброр, 188-б.

ГУЛГУНҚАБО [*ф.-а.* گلگون قبا] **1** Қизил кийим кийган.

2 Чиройли, гўзал, зебо.

3 Санам, севгили, маъшуқа.

Бир қадаҳ гулгун май, эй соқий, тўла тутким, кўнгул
Ул бути гулгунқабо бедодидин ғамгин эрур.

Бадоеъ ул-бидоя, 175-б.

ГУЛЗОРЛИҚ [*ф.-т.* گلزارليق] Гулзорлик, чаманлик, гулбоғлик.

Борча чаманлар гулу гулзорлиқ,
Ҳар чамани йўли гириҳкорлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 311-б.

ГУЛРЕЗЛИК [*ф.-т.* گلريز ليك] **1** Гул тўкувчилик, гул сочувчилик.

2 Ўт ўйинининг бир тури бўлиб, унда ёқилган ўт учқунлари юқорига кўтарилади ва юқоридан гул тўкилгандай бўлиб тўкилади; мушак учқунларининг осмондаги гул шакли.

Неча тикон янглиғ этиб тезлик,
Тонг елидин бошига гулрезлик.

Ҳайрат ул-аброр, 218-б.

ГУЛСИЗ [*ф.-т.* گلسيز] **1** Бегул.

Ки эй гулсиз ўлгон хазондийда боғ,
Ёруғ нуридин айру тушган чароғ.

Садди Искандарий, 537-б.

2 Майсиз, бодасиз.

Токим ул гулсиз булут янглиғ ҳавойий бўлмишам,
Базми айши ёдидин ошким қолинмас бодадин.

Бадоеъ ул-бидоя, , 412-б.

3 Ёрсиз (Аллоҳсиз).

Каъбадин дайр сари чек мениким,
Ринд ўлур кирса порсо анда.
Фурқат ичра Навоий ул гулсиз
Булбуледурки, йўқ наво анда.

Бадоеъ ул-васат, 25-б.

Оразинг ҳижронидин келмас манга гулзор хуш,
Гулсиз андоқким эмас гулбунда юз минг хор хуш.

Наводир уш-шабоб, 194-б.

ГУЛФОМИЙ [*ф.* گلفامي] Гул рангли; қизғиш рангли, қизил гулранг тусли.

Ҳамул кундин сариғ чеҳрамда гулгун ашкдур, эй шайх,
Ки бир зарбафти гулфомий кийиб чиқти гуландоме.

Бадоеъ ул-бидоя, 532-б.

ГУЛЧЕҲРАЛИК [*ф.-т.* گلچهره ليك] Гул юзлилик, гўзаллик, чиройлилик.

Хижолатдин қизармиш, гул таҳаррук сарвдин кетмиш,
Магар боғ ичрадур гулчеҳралик сарви хиромоним.

Наводир ун-ниҳоя, 343-б.

ГУЛШАНОЙИН [*ф.* گلشن آئین] Атиргуллар экилган жой каби, гулзор монанд, гулзорга ўхшаш.

Гулу сабза айёмида бўлди тўй,
Бўлуб гулшаной ин била шаҳру кўй.

Садди Искандарий, 400-б.

ГУМНОМЛИҒ [*ф.-т.* گمنام لیغ] **1** Номи ўчганлик, эътибордан қолганлик, биров танимаслик, номашҳурлик.

2 Беномнишонлик, номаълумлик.

3 *тасаввуфда* ўзлигини йўқотиб, бошқача тус олишлик.

Яна муқаррар бу иш воқеъ бўлди. Шайх Абу Али Даққоқдин мунинг сиррин сўрдум, деди: ул дунёда гумномлиг ихтиёр қилиб эрди, Ҳақ с. т. ҳам ани пинҳон асрор эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 129-б.

ГУНАГУН [*ф.* گونه گون] Ранг-баранг, турли рангдаги; турли, ҳар хил, турли-туман.

Ҳажр ўтида ҳам жунунга солғай,
Ҳам меҳнати гунагунга солғай.

Лайли ва Мажнун, 122-б.

ГУРОЗ [*ф.* گراز] Ёввойи чўчқанинг урғочиси, дапт чўчқаси, ёввойи чўчқа.

Ва сорт барчасин «хук» ва «гуроз» лафзи била айтур.

Муҳокамат ул-лугатайн, 20-б.

ҒУРУҲО-ГУРУҲ [*ф.* گروها گروه] Гуруҳ-гуруҳ, тўда-тўда, даста-даста; гала-гала; саф-саф.

Ҳар сори журм аҳли гуруҳо-гуруҳ,
Юкланибон журмлари кўҳ-кўҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 27-б.

ГУҲАРНИГОР [*ф.* گهرنگار] Жавоҳирлар билан безатилган, гавҳар билан зийнатланган; гавҳар безакли.

Азоси бобида дурбор қаламдин гуҳарнигор рақамким, саҳфайи кофурий нажодни нуктайи мушкин савод била оройиш бериб эрди – етишти.

Муншаот, 224-б.

Хомаи гуҳарнигор Гўзал тасвир солувчи, зийнатловчи, гўзал тасвирловчи, дур-гавҳар сочувчи қалам.

Маъшуқ умидида дарду ҳасратини изҳор қилиб бетоқатлигига раҳм этмасида у матлаъда – ўқ жавоб ул табъи дурарбордин ва хомаи гуҳарнигордин рақам топибдуркким, васфида ақл ҳайрон ва фаҳм саргардон.

Мажолис ун-нафоис, 190-б.

ГУҲАРНИСОР [*ф.-а.* گهرنثار] **1** Гавҳар сочувчи, гавҳар тўкувчи; чиройли ва маъноли сўзлар сочувчи.

2 Ёмғир ёғдирувчи.

Бу дамки гуҳарнисор хоманг,
Таҳрир этибон етишти номанг.

Лайли ва Мажнун, 205-б.

ГУҲАРПОШЛИҚ [*ф.-т.* گهرپاشلیق] **1** Гавҳар сочувчилик, гавҳар тўкувчилик, нур сочувчилик; гўзал ва маънодор сўзлар сочувчилик.

2 Кўз ёши тўкувчилик.

... ва баъзи замонда айшу нишот била шиги зарпошу баъзи авонда тоату ибодат била кўзи гуҳарпошлиққа мутааммилу муштағил учун бу хошок дарёдек кўнглига кирмасу бу зарра қуёшдек замирига пайдо эрмас.

Ғаройиб ус-сиғар, 15-б

ГЎЁЛИҒ [*ф.-т.* گویا لیغ] Кўп орифона сўзлар айтишлик, аниқ ва равшан сўзлашлик.

Мажолисда маориф кўп айтур эрмиш. Дер эрмишки, Мусо а. с. воқеъада манга бир аёқ шарбат беribдур, бу гўёлиғим боиси улдур.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

ГЎШАНИШИН [*ф.* گوشه نشین] **1** Жамиятдан холи, ёлғиз ҳаёт кечирадиган киши.

2 *тасаввуфда* Хилватга кирувчи, хилватда ўтирувчи суфийлик ҳаётидаги киши.

Ҳар гўшанишину бенавойи,
Қилғайлар анинг учун дуойи.

Лайли ва Мажнун, 141-б.

ГЎЯНДАЛИҚ [*ф.-т.* گوینده لیق] **1** Сўзловчилик, нотиқлик; хонандалик, ҳофизлик, мутриблик, ашула айтувчилик; чолғучилик.

2 Бахшилик, жирловчилик.

Пурҳол ва пурзавқу шавқ киши эрди. Ваъз мажлисида хонандалик ва гўяндалик ва самоъ суҳбатида бетаҳаммуллуғлар қилиб, азим сайҳалар ва саъқалар тортар эди.

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

D

ДАБИҚА [*ф.* دبیقه] Мисрнинг Дабиқ номли шаҳрига нисбат бериб юритиладиган сифатли ва нафис ипак матонинг бир тури (ипак матонинг бу тури фақат Дабиқ шаҳрида тайёрланган учун ҳам «Дабиқа» номи билан машҳур бўлган), ипакдан тайёрланган мато.

Бир кун Рай масжидида пайтобае тилади, бирав анинг олдига дабиқа солди. Бир пайтобалиғин йиртуб, оёғига чирмади ва ортуғин ташлади.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ДАВЛАТҚАРИН [*а.* دولت قرین] Давлат эгаси.

Бўлуб шод Хоқони давлатқарин,
Дуолар била айлабон офарин.

Садди Искандарий, 349-б.

ДАВОСИЗ [*а.-ф.* دواسیز] **1** Давосиз, бедаво.

2 Чорасиз, тадбирсиз, иложсиз.

Фироқинг зулмидекдур шоми ҳажрим муддати, яъни
Давосиз дардим ул янглиғдурурким, субҳи йўқ шомим.

Наводир уш-шабоб, 306-б.

Не рафиқеким, давосиз дарди ҳолимни десам,
Не шафиқеким, ниҳоятсиз малолимни десам.

Бадоеъ ул-васат, 292-б.

ДАЙР [*а.* دیر] Дунё, жаҳон, олам.

Дайри қуҳун 1) кўҳна дунё, эски жаҳон.

Дайр эрди биноси бесару бун,
Ўйлаким бу рафъи дайри куҳун.

Сабъаи сайёр, 187-б.

2) *тасаввуфда* эски майхона.

Гўрдек тийра эрди дайри куҳун,
Чарх ул тийраликда бесару бун.

Сабъаи сайёр, 118-б.

ДАКЛА [*т.* دکله] Енги калта кийим.

Ва маъҳудий албисадин мисли: дастор... ва дакла ва ялак... йўсунлуғ нималарни борисин турк тили била айтурлар.

Муҳокамат ул-лугатайн, 21-б.

ДАЛЛАТ [*а.* دلالة] Ҳийлагар, айёр хотин.

Даллат ул-муҳтола Афсоналарда ўз ҳийлакорлиги ва айёрлиги билан ном чиқарган жодугар хотин номи.

Атаб кўк пир золи хола они.
Ано деб Даллат ул-муҳтола они.
Этиб тадбир ила ул холани бикр,
Ҳар оқшом Даллат ул-муҳтолани бикр.

Фарҳод ва Ширин, 397-б.

ДАЛИРЛИК [*ф.-т.* دلیر لیك] **1** Шижоатлилик, жасоратлилик, ботирлик, дадиллик.

2 Паҳлавонлик, баҳодирлик.

3 Уятсиз, бешарм.

... ва баъзи ҳушмандликда бўлса, баъзи девоналиқда воқеъ бўлуб эрди; ораларида, шоядки, фоҳиш тафовут бўлғай деб жамъ қилмоғида далирлик қилинмас эрди...

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ДАМЛИҚ [*ф.-т.* دم لیق] Лаҳзалик, нафаслик.

Сенсиз эрур ўйла дарду ғамлиқ
Ким қолмишдур бир-икки дамлиқ.

Лайли ва Мажнун, 216-б.

ДАМСАРДЛИҚ [*ф.-т.* دمسرد لیق] Совуқ нафаслилик; номаъқул сўз юритувчилик.

Қизигроқдурмен ул ой ишқида, ҳар нечаким носиҳ
Бу иш таркида ўзни гарм этиб дамсардлиқ қилса.

Бадоеъ ул-васат, 396-б.

ДАН [*а.* دن] Катта хум.

Соқиё, ўзлук ила мушкул эрур қатъи анинг,
Дермен ўздин борайин жомима қўй дурди дан.

Наводир ун-ниҳоя, 386-б.

ДАНГОНА [*ф.* دنگانه] Бир нарсани кўпчилик бўлиб сотиб олиш учун ўртада пул йиғиш, шерикчиликда тўпланган пул.

Неча муфлис истаб дедим май учун
Қалали ичин оро дангонае.

Ғаройиб ус-сиғар, 516-б.

ДАНДОНАСИЗ [*ф.-т.* دندانه سیز] Тишнинг учидаги арра-арра жойисиз, дандонасиз.

Оғиз ўлуб дурж, вале донасиз,
Тишлар ўлуб «син», вале дандонасиз.

Ҳайрат ул-аброр, 287-б.

ДАРАК [*а.* درك] **1** Чуқурлик.

Дарак ул-асфал Иши пастга кетишлик, иши юришмаслик.

... ва ғазаби номутаноҳий била аларға ҳам не расволиғлар насиб этти ва дарак ул-асфалға кетиб, ишлари не ерға етти.

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

2 Бирор нарса ёки хусусиятдан далолат берувчи нишона; аломат.

ДАРАХТИСТОН [*ф.* درختستان] Дарахтзор, сердарахт жой, дарахтлари кўп жой.

Тенгри таоло етти кун ҳавонинг ҳароратини ул мартабада қилдиким, ул қавм бетоқат бўлуб, аёл ва атфоллари била шаҳрларидин чиқиб, беша ва дарахтистонға юзландилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

ДАРАХШ [*ф.* درخش] **1** Равшанлик, ёруғлик.

2 Чақмоқ, яшин.

Секкизинчи фалакка сурди чу рахш,
Нуридин собитот олди дарахш.

Сабъаи сайёр, 24-б.

ДАРАХШАНДА [*ф.* درخشنده] Равшан, ярқироқ, порлоқ, ярқировчи.

Дарахшанда бўлмоқ Порламоқ, ярқирамоқ.

Ўйлаким, туғса меҳри рахшанда,
Тоқ лавҳи бўлур дарахшанда.

Сабъаи сайёр, 19-б.

ДАРБ [*а.* درب] Дарвоза, эшик; жой, мавзе.

Мазори Ҳирий шаҳрида Хушк ва Ферузобод дарби орасидадур.

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

ДАРБАНДОНЛИҚ [*ф.-т.* دربندان لیق] Муҳосара, қамал, қуршовда қолишлик; маҳкамлик, басталик.

Ки, бу муддатки дарбандонлиқ эрди,
Фалакдин бизга саргардонлиқ эрди.

Фарҳод ва Ширин, 430-б.

ДАРВЕШСИЙРАТ [*ф.-а.* درویش سیرت] Юриш-туриши дарвешона, дарвеш хислатли, дарвеш равишли, дарвеш ҳолатли.

Ҳокимсурату дарвешсийрат, балки Дарвеш исми ҳукумат қисм...

Садди Искандарий, 559-б.

ДАРГАҲҲИРОМ [*ф.* درگه خرام] Хизматкор бўлиб юришлик; хизматкорлик.

Ёниб чун бўлуб ўрнига раҳхиром,
Яна бир бўлуб хоки даргаҳхиром.

Садди Искандарий, 160-б.

ДАРГОҲЛИҚ [*ф.-т.* درگاه لیق] Эшиклик, остоналик, бўсағалик.

Хоки даргоҳлиқ Эшик ости тупроғилик; хизматкорлик.

Санга айлабон хоки даргоҳлиқ,
Аниng отин этсам эди шоҳлиқ.

Садди Искандарий, 523-б.

ДАРДИСАР [*ф.* درد سر] Ортиқча ташвиш, дахмаза.

Навоий жони сенсиз дардисардур,
Борурда они ҳам олғай эдинг кош.

Бадоеъ ул-бидоя, 234-б.

ДАРЁБОР [*ф.* دریابار] **1** Денгиз; катта денгизлар.

Искандарнинг ҳукомодин дарёбор вазъин савол этгони ва Суқротнинг курраи арз даврида сувнинг не навъ эҳота қилғонин шарҳ қилғони...

Садди Искандарий, 485-б.

2 Дарё каби бой деб ўйлаш, билиш.

«Бадоеъ ул-васат» муқаттаотининг сарсуханлари Тенгрининг хазонаи карамин мамлу билиб элдин тамаъ қилган дарёборида хўй суйидин дур тилаган бўлгай.

Бадоеъ ул-васат, 487-б.

ДАРЖЛИҒ [*а.-т.* درج لیغ] Садаф қутичалик, хазиналик; фасоҳатлилик.

Ва икки мураттаб бўлган девонлардин янги айтилган абёт ада-

ди аксар ва ҳар байти лафзу маъно била даржлиғ гавҳар демайким шуълалиғ озар...

Ғаройиб ус-сиғар, 11–12-б.

ДАРЗДЎЗЛИҚ [*ф.-т.* درزدوزلیق] Девор, идиш, мато ва шу кабиларнинг ёриғи, чокини игна ва арқон сингари ямоқчилик асбоблари билан ямамоқ; ямоқчилик.

... ва бу фано хирқасини заъфу ифтиқор ямоқларин кирпик синуқ игнасига ашк узук торин тоқиб, юз дарздўзлиқ била ямамоқнинг эҳтитоми ва ул меъморлиқ хижолатидин узр ҳужрасиға юз урмоқ...

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

ДАРМОНДАЛИҚ [*ф.-т.* درمانده لیق] Аросатда қолганлик, аро йўлда, қийин аҳволда қолганлик, ҳайронлик, нотавонлик, мубталолик.

Кўзни уюб, кўнгулни ўртайки, ёр истаб,
Солди кўнгул мени бу дармондалиққа ё кўз.

Наводир уш-шабоб, 160-б.

ДАРМОНСИЗ [*ф.-т.* درمان سیز] **1** Кучсиз, қувватсиз; давосиз.

2 Чорасиз, тадбирсиз, беилож.

Ёр васлида ҳижрон балоси биймидин ўлум орзу килмоққи, ҳижрон доғи била ногаҳ қуймаки ва васл аро ўртағон доги дармонсиз дебтур, яъни маҳзи дармон.

Мажолис ун-нафоис, 193-б.

ДАРСХОН [*а.-ф.* درس خوان] Дарс олиш, сабоқ ўқиш, таълим олиш, ботин илмларини ўқиш.

Эй ақл, қўй фасонаки, бир вақт бор эди
Ҳар поя минбар уза мулки дарсхонимиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 202-б.

ДАРҲАМЛИҒ [*ф.-т.* درهم لیغ] **1** Сочилганлик, ёзилганлик, паришон бўлганлик.

2 Чирмашганлик.

3 Ўраб олганлик.

Ўйлаким тун дудини оҳим паришон айлади,
Тонг елидиндур муанбар сунбулунг дарҳамлиғи.

Наводир уш-шабоб, 456-б.

ДАСТАФШОНЛИҒ [*ф.-т.* دستافشان لیغ] Тарк этишлик, воз кечишлик, қўл силташлик.

Дину дунё нақдини сочтим, чу кирдим дайр аро,
Бу эди аввал қадаҳ ичканда дастафшонлиғим.

Ғаройиб ус-сиғар, 340-б.

ДАСТБАНДИ [*ф.* دست بندی] Айрим суфийларнинг шеър боғлами ҳолатида битилган жоиз ёки ножоиз ҳукмнамо ёзишмалари, фармони.

Яъни суфийларнинг дастбандидин қутқардим. Шайх ул-ислом, дебдурки, кўрубмен бир ердаким, суфийлар дастбанди битибдурки...

Насойим ул-муҳаббат, 128-б.

ДАСТ-БАРДАСТ [*ф.* دست بر دست] Қўлма-қўл.

Машаққат хайлидин бўлғон сойи паст,
Етиб ул хайл, хайли даст-бардаст.

Фарҳод ва Ширин, 471-б.

ДАСТЗЎР [*ф.* دست زور] **1** Кучли қўл, забардаст, бақувват билак.
2 Паҳлавон.

Бу янглиғ чу кўрди алар дастзўр,
Хаёл айлаким, тушти дарёға шўр.

Садди Искандарий, 462-б.

ДАСТЛИҚ [*ф.-т.* دست لیق] Қўллик.

Соқий, эрур коми дилим мастлиқ,
Монеъ эрур лек тиҳи дастлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 256-б.

ДАСТОРЧА [*ф.-т.* دستار چه] **1** Юз-қўл артиш ёки бирор нарсани ўраб-чирмаш учун газмол ё ипак матодан тайёрланган бир парчалик, рўмолча.
2 Рўмол, салла.

Мавлоно енгларидин бир дасторча чиқариб анга берди. Ул хушдил бўлуб, яна кўнглига кечурдиким, агар амомасидин ҳам бир парча иноят қилсаларким, ўғлум бошиға чирмасам. Мавлоно дедиким, ул дасторчаниким сенга бердук, эски амомамиздин ясаббиз.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

ДАСТПЕЧ [*ф.* دست پیچ] **1** Асос, дастак, ушлаш.
2 Имтиҳон.
3 Баҳона.
4 Сабаб.
Дастпеч қилмоқ Маҳкам ушламоқ.

Улки қаноатни қилиб дастпеч,
Ҳолиға бу печ етушгайму ҳеч.

Ҳайрат ул-аброр, 170-б.

ДАСТРАНЖ [*ф.* دستـرنج] **1** Касб-кор; қўл меҳнати, қўл иши, қора меҳнат; машаққат.
2 Иш ҳақи.

Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рўзини тилар таркини бир осойиш,
Рўзи тилар эрмиш сени қил осойиш.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

ДАСТУРСИЗ [*ф.-т.* دستور سیز] **1** Ижозатсиз, рухсатсиз.
2 Йўл-йўриқсиз, йўсинсиз.
3 Қўлланмасиз, намунасиз.

Деди андин дастурсиз ва йўлға мутаважжиҳ бўлубсиз, қайтинг, даги анинг хидматиға боринг!

Насойим ул-муҳаббат, 165-б.

ДАХЛСИЗ [*а.-т.* دخل سیز] **1** Аралашмаслик, муносабатда бўлишмаслик. алоқада бўлишсиз. **2** Бедаромад, киримсиз, бебаҳра.

Хато ройи ўнг келмаса, дахлсизларға ширкат, балки нақиз тутқонларга зиёда туҳмат.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ДАШНА [*ф.* دشنهٔ] Ханжарнинг бир тури.
Дашнаи тез Ўткир тиғли ханжар, ўткир учи калта ханжар.

Назар Фарҳодға чун солди Парвез,
Дегил кўксига тегди дашнаи тез.

Фарҳод ва Ширин, 300-б.

Яна чун қатл ҳукмин қилди Парвез,
Дегон сўзлар нечукким дашнаи тез.

Фарҳод ва Ширин, 357-б.

ДАЪ [*а.* دع] Ташла, йўқ қил.

... ва башарият иқтизоси била ҳадсиз лоф зоҳир қилмоқдинким ўз нафйиға «Ло»дурур – уёлмоқ ва ярим учун даъво кўргузмакдинким ўз манъиға «даъ» дурур – хижолатқа қолмоқ.

Фарҳод ва Ширин, 468-б.

ДАЪВООМИЗ [*а.-ф.* دعوآمیز] **1** Даъволи, исботли.
2 *тасаввуфда* Ҳақиқатни қарор топтиришга журъат этишлик.

Ани баъзи ҳам сиёдатқа мансуб қилибдурлар. Ва турк улусида «Ато» дерлар. Ва шуҳрати бағоят кўндур ва даъвоомиз сўзи ҳам кўп.

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

ДАҚОЙИҚШИОР [*а.* دقایـق شـعار] **1** Назокатли, латиф ва нафис дидли; фасоҳатли ва нозик маъноли сўзларни теран фарқловчи, нозик таъбли.
2 Мулойим сўзли.

... ва ул ҳазратнинг дақойиқшиор таъблари назм ойини ва интишорига толиб ва ҳақойиқосор зеҳнлари шеър тартиби ва иштиҳорига роғиб ...

Мезон ул-авзон, 43-б.

Яна дақойиқшиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор мудаққиқлар ҳазратида арзим улдурким, бу паришон абётким, шарҳ қилғондек тартиб топти.

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ДАҲАНБЎСТ [*ф.* دهن بوست] Оғзи очиқ, рўзасиз.

Авом рўзасин баён қилмоқ ва даҳанбўстлар очлиғин аён қилмоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 551-б.

ДАҲРИЯ [*а.* دهریه] Тариқатдаги бир мазҳабнинг номи.

Шайх дегандурки, жамиъ милалу ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайдур. Ва яхши боқса, Табиия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

ДЕБСАМАК [*т.* دیبسـا سـاك] Тепинмоқ, депсинмоқ, ер тепмоқ, ер тепиб турмоқ.

Дебсабу сайҳа чекиб андоқки пил,
Чангаки нафс олида хору залил.

Ҳайрат ул-аброр, 136-б.

ДЕВЗОДА [*ф.* دیـوزاده] Дев насаб, дев авлоди, девдан туғилган, девдан тарқаган.

Чарх мисосида булутдек ғирев,
Девзода ўйлаки кўрганда дев.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

ДЕВКИРДОР [*ф.* دیوکردار] Ёмон табиатли, бадкирдор, ярамас, фосиқ; ёмон феълли, ёмон одатли, ёмон қилиқли.

Ва ошиқ мундоқ балонинг гирифтори ва мундоқ офатнинг беихтиёри, мундоқ тўфоннинг ғариқи ва бу навъ соиқанинг ҳариқи, мундоқ ғаддорнинг забуни ва мундоқ паризоднинг мафтуни ва мундоқ девкирдорнинг мажнуни.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

ДЕВОНА [*ф.* دیوانه] Шоир Паҳлавон Ҳусайн тахаллуси.

Паҳлавон Ҳусайн – «Девона» тахаллус қилиб эрди.

Мажолис ун-нафоис, 65-б.

ДЕВОНАСОЗ [*ф.* دیوانه ساز] **1** Девона қилувчи, ақлу ҳушдан оздирувчи.

2 Ошиқ қилувчи.

Қилиб ваҳмким ишқи девонасоз,
Анга қилмағай ногаҳ ифшойи роз.

Садди Искандарий 226-б.

ДЕВҲУШ [*ф.* دیوهوش] **1** Девсифат, шайтонсифат, махлуқсифат.

2 Маккор, фирибгар.

Чиқти бир неча девҳуш бирла,
Кинакаш, балки хиракаш бирла.

Сабъаи сайёр, 258-б.

ДЕГУЧИ [*т.* دیگوچي] Гапирувчи, сўзловчи.

Кўп дегучи, кўп егучи – тамуғ тўрига ошуқуб кетгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 105-б.

ДЕЙИЛМАМАК [*т.* دییل ما ماك] Айтилмаслик, дейилмаслик.

... ва бу мунҳасиф ҳилоллар сайрининг суръати била бир ойға дегинча ул мартабада эрдиким, ҳар бир кун минг йилчилиқ йўл бор эмиш дейилса, мингдин бирини дейилмамиш бўлғай.

Муншаот, 144-б.

ДЕЙИШМАК [*т.* دییشماك] Айтишмоқ, дейишмоқ.

Рашкдин ишқинг тутармен жону кўнглумдин ниҳон,
Бўлмас эл сиррин дейишмак икки номаҳрам била.

Фавойид ул-кибар, 362-б.

ДЕМАКЛИК [*т.* دیماكلیك] Демоқлик, айтмоқлик.

Десамки, эрур сохо анга фан,
Демаклик эрур қуёш равшан.

Лайли ва Мажнун, 40-б.

ДЕМОҚЛИК [*т.* دیماقلیك] қ. **Демаклик**.

Бўлмайин равшан онинг нурига кўз,
Ўз демоқлик бирла келмас рост сўз.

Лисон ут-тайр, 198-б.

ДЕҲҚОНЧИЛИК [*ф.-т.* دهقانچیلیك] **1** Деҳқон иши, касби.

2 Ерга экин, яъни дон экиб озиқ-овқат етиштириш, экинчилик, зироатчилик.

Аммо хабарда андоқ келтирурким, чун Ҳазрати Одам Сафий (салавоту лиллоҳи алайҳи) дунёга келгондин сўнг Худойи таоло анинг гуноҳин бағишлади. Эрса Жаброил (а.с.)га амр бўлдиким, Одамға деҳқончиликни ўгротғил.

Рисолайи тийр андохтан, 303-б.

Жаброил (а. с.) келиб айди. – Ё Одам, Худойи таоло санга айди, андин сўнг амр қилдиким, деҳқончилик қилсун.

Рисолайи тийр андохтан, 303-б.

ДИГАР [*ф.* دیگر] **1** Ўзга, бошқа; бошқача, ўзгача.

2 Иккинчи бор, ундан сўнг, кейинги, минбаъд.

Намози дигар Кун ботиш олдидан ўқиладиган намоз, беш вақт намознинг учинчиси – аср намози.

Ва Мавлоно ҳазратлари анинг бошин кўтариб, илтифот ва навозиш қилиб, пешиндин ва намози дигаргача Мавлоно ҳазратлари самоъда эрмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ДИКЛА [*т.* دکله] қ. **Дакла**.

ДИЛАФГОРЛИҒ [*ф.-т.* دلافگارلیغ] **1** Ғамгинлик, қайғулилик, ўйчанлик, дил хасталик, кўнгли вайронлик, маҳзунлик.

2 Ошиқлик, маҳбублик.

Хаста кўнглини Навоийнинг олиб асраки, бор
Санга дилдорлиғ иш, бизга дилафгорлиғ иш.

Ғаройиб ус-сиғар, 216-б.

ДИЛАФРЎЗЛУК [*ф.-т.* دلافروزلوك] Дилни ёритувчилик, кўнгилни очувчилик, кўнгилни шод этувчилик.

Илоҳи, гул узориға дилафрўзлук ҳам сен бердинг ва булбул фиғону зориға жигарсўзлуқ ҳам сен бердинг.

Муножот, 297-б.

ДИЛБОНГ [*ф.* دل بانگ] Дил ноласи, дил фарёди, дил садоси.

Ки то бўлғай жаҳон боғи бу гулшан мевазор ўлсун,
Ҳаримида бу булбулларга бу дилбонг бор ўлсун.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

ДИЛКАШНАВО [*ф.* دلکش نوا] Ёқимли, дилни ўзига тортадиган куй, наво, дилкаш наво.

Сурук турфа тўтийи дилкашнаво
Ки, ҳарён тутуб беша ичра ҳаво.

Садди Искандарий, 311-б.

ДИЛОВАРСИФАТ [*ф.-а.* دلاور صفت] Шерсифат, шерюрак.

Бўлуб илму ҳикматқа ҳамдаст ҳам,
Диловарсифатдур, забардаст ҳам.

Садди Искандарий, 141-б.

ДИЛОРОЛИҒ [*ф.-т.* دلآرالیغ] Кўнгилни юмшатишлик, дилоролик.

Дилоролиғ анда жаҳон дар жаҳон,
Латофат ани кўздин айлаб ниҳон.

Садди Искандарий, 41-б.

ДИЛХАСТАЛИҚ [*ф.-т.* دلخسته لیق] Кўнгли эзилганлик, кўнгли дардлик, дили вайронлик; ошиқлик.

Кимга ким дунёгадур вобасталиқ,
Етса ул андешидин дилхасталиқ.

Лисон ут-тайр, 146-б.

ДИЛХАШ [*ф.* دل خش] Яхши, ёқимли, дилкаш, ёқимли бўлмоқ.

Ғамимдин бўлмадинг бир лаҳза дилхаш,
Ҳамиша бор эдинг зору мушавваш.

Фарҳод ва Ширин, 413-б.

ДИЛШИКАН [*ф.* دل شکن] Хафа қилувчи, кўнгилни синдирувчи, дилни сиёҳ қилувчи.

Гар дил шикаста бўлса, Навоий, ажаб эмас,
Нечунки, дилшикан эруру шайх дилбари.

Фавойид ул-кибар, 436-б.

ДИЛШИКАНЛИК [*ф.-т.* دل شکن لیک] Кўнгилни синдирувчилик, дилни сиёҳ қилувчилик.

Бедил эл дилжўйлуқ ё дилшиканлик расмини
Фаҳм қилмаслар, бу ишни дилситонлардин сўрунг.

Фавойид ул-кибар, 241-б.

ДИНОЙИН [*а.-ф.* دین‌آئین] Дин одатли, дин равишли.

Эй зоҳиди динойин, дайр ичра тутуб таскин,
Зуннор ипини тортиб, хирқанг ямадинг боре.

Ғаройиб ус-сиғар, 492-б.

ДИРАМСИЗ [*ф.-т.* درم سیز] **1** Дирҳамсиз, тангасиз, тийинсиз; кумуш тангасиз.

2 Бепул.

Чун юди кўзлар саводин ашк ёрут юз очиб
Ким, дирамсиз элга бой эл фарздур бермак закот.

Ғаройиб ус-сиғар, 80-б.

ДИРНО ТАЛОЛО [*ф.* درنا تلا] **1** Тўполон, қий-чув, шовқин-сурон.

Ғафлатдин авродида алоло, нечунким мастлар базмида «дирно талоло».

Маҳбуб ул-қулуб, 44-б.

2 Қўшиқда бир турли нақарот; қўшиқнинг ҳар бир бандидан сўнг қайтариладиган қисми.

Аригнинг икки ёнидин алоло,
Нишот аҳли тузуб дирно талоло.

Фарҳод ва Ширин, 265-б.

ДИҚҚАТОЙИН [*а.-ф.* دقت آئین] **1** Ингичкаликка ўхшаш, нозикликка ўхшаш.

2 Синчковлик, нозик нарсаларни кўра билишлик; қунтлилик, ўткир зеҳнлилик.

Маълум бўлдиким, сўзга маротиб бор ва ҳар мартабада ҳунар маъйиб ва ул маротиб ижмоли юзидин идрок ва диққатойинлари ва уқул хурдабинлари қошида уч қисм бирла мунқасимдурур.

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

ДОВАРЛИҒ [*ф.-т.* داورلیغ] **1** Одилона ҳукм чиқаришлик, ҳакам.

2 Ҳокимлик, ҳукмронлик; подшоҳлик.

3 Шикоятлик.

Саййид Ажалки, Нишобурнинг улуғи эрди, Шайх ёнида ўлтуруб эрди. Шайх Абулаббос Шақоний келди. Шайх ани Саййид Ажалдин юқорироқ ўлтуртти. Саййид андин ранжа бўлди ва кўнглига доварлиғ кирди.

Насойим ул-муҳаббат, 218-б.

4 Худолик.

ДОВУДТИМСОЛ [*я.-а.* داودت تمثال] **1** Мусиқадаги бир куйга ўхшаш, хушнаводек.

2 Довуд пайғамбардек.

Руҳпарварлиқда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳгустарлиқда анинг ҳаётосо алҳонидек довудтимсол.

Муншаот, 225-б.

ДОВУЛҒА [*т.* داوولغا] Жанг майдонида тиғ ва ўқ ўтмаслиги учун бошга кийиладиган темир ёки пўлатдан ясалган бош кийими, шлем.

Довулға бўлуб тўппи янглиғ бари,
Ўтоға бош узра сариқ қуш пари.

Садди Искандарий, 174-б.

ДОИРА [*а.* دائره] **1** Тўгарак, айлана; тўгарак чизиқ.

Доираи муштабиҳа Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

... аларни даги бир доирага киюруб, бу мухтасарга дохил қилилдиким, ул доирадин орий бўлмагай ва ани «Доираи муштабиҳа» дебдурлар, бу сурат биладур.

Мезон ул-авзон, 58-б.

2 Майдон; ҳад-чегара, гардиш.

ДОМА [*а.* دامه] Давом этсин, доимий бўлсин.

Дома тавфиқаҳ Унинг ёрдами доимий бўлсин!

... ва туркийшиор йигитлар сархайли ёри азиз Суҳайлий дома тавфиқаҳким, форсий ашъор баҳорида файз саҳобидин ёққан маоний ёмғурининг ҳар қатраси риштасиға шўхтабъ абкори бармоғлари учи била юз гириҳ тугар...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ДОМҒОН [*ф.* دامغان] Жой номи.

Мавлоно Шомий – Домғондиндур.

Мажолис ун-нафоис, 76-б.

ДОНАДЎСТ [*ф.* دانه دوست] **1** Дон билан озиқланувчи, дон ейишни хуш кўрувчи, донхўр; донга ошиқ.

Донадўст бўлмоқ Донга ошиқ бўлиш.

Зулфига тушса Навоий холи шавқидин не тонг,
Домдин йўқ чораси ҳар қушки, бўлгай донадўст.

Ғаройиб ус-сиғар, 90-б.

2 Нафсга берилиш.

ДОНАК [*ф.* دانك] **1** Меваларнинг данаги, данак, уруг.

Ул дебдурки, косибеки касб ҳақиқатин риоят қилғай, ҳаргиз Абу Муҳаммад Атойидийдек кўрмадим. Ҳар кун ярим донак касб қилур эрди ва анинг қути андин эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

2 Поклик тимсоли.

ДОНИШМАНДЛИК [*ф.-т.* دانشمند لیك] Билимдонлик, олимлик, донолик.

Бовужуди доништмандлик, шеър ва муаммо ва саноъъда даги маҳорат пайдо қилди ва муаммоға кўп машғул бўлур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 118-б.

ДОНИШОГОҲ [*ф.* دانشگاه] Билимли, доништманд, олим.

Скандар соридин доги шоҳлар,
Хирадпешау донишогоҳлар.

Садди Искандарий, 356-б.

ДОРАЙН [*а.* داریں] Икки дунё, бу дунё ва у дунё.

Саодати дорайн Икки дунё саодати.

Иноят қилиб дойимги дастур била ваҳийосор руқъалар била сарафроз қилилса, бу фақирнинг мужиби саодати дорайни бўлғусидур.

Муншаот, 168-б.

ДОРОНАЖОД [*ф.* دارانژاد] Доро авлоди, Доро наслидан.

Яна ҳукм қилдики, доронажод,
Қаёнким киши бўлса гамгину шод.

Садди Искандарий, 204-б.

ДОРОСАРИР [*ф.-а.* داراسریر] Доро шавкатли, Доро тахтли.

Анга бўлди иш бўйла суратпазир,
Вале шоҳи Жамқадру Доросарир.

Садди Искандарий, 248-б.

ДОРОШУКУҲ [*ф.* داراشکوه] Доро мартабали, Доро шавкатли.

Жаҳондори Дорошукуҳ Доро мартабали жаҳондор.

Ҷу Доронн даҳр этти жондин сутуҳ,
Скандари жаҳондори Дорошукуҳ.

Садди Искандарий, 193-б.

ДОР УС-САЛТАНА [*а.* دارالسلطنه] Пойтахт, подшоҳ яшайдиган жой.

Батахсис Ҳирот дор ус-салтанасининг амнободи тавсифидаким...

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

ДОСТОННАВОЗ [*ф.* داستان نواز] **1** Овозаси кетган, ҳамма хуш кўрувчи, машҳур.

2 Достон айтувчи.

Менки ул шаҳр нағмасози эдим,
Базмлар достоннавози эдим.

Сабъаи сайёр, 342-б.

ДОШЛИҚ [*ф.-т.* داشلیق] Хумдонлик, сопол, ғишт, оҳак ва бошқа нарсаларни пиширадиган ўтхоналик.

Деди: «Ридонгни менга бер!» Анинг ридосин ўз ридосиға чирмаб дошлиқ ўтға ташлади ва анинг кейнича дошқа кириб, олиб чиқди.

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

ДОҒЛИҒ [*ф.-т.* داغ لیغ] **1** Белгилик, нишоналик, излик, асарлик.

2 Куюклик, доғлик.

Недур ой сафҳаси бўлған қорадин доғлиғ, гўё
Жамолинг дафтарин ёзганда бўлмиш бир варақ ботил.

Ғаройиб ус-сиғар, 295-б.

ДОҒСИЗ [*ф.-т.* داغ سیز] **1** Белгисиз, нишонсиз, изсиз, асарсиз.

2 Бедоғ.

Юзун кўр, қилмағил мужгону хатту холидин нола
Ки бўлмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лола.

Наводир ун-ниҳоя, 458-б.

ДОҒЧА [*ф.-т.* داغ چه] **1** Белгича, нишонча.

2 Куйикча, доғча.

Равзадин дузаҳқа тушканнинг ўтининг шиддати,
Йўқтурур куймакта ҳижронингда қўйған доғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ДУБАЙТИЙ [*ф.-а.* دوبیتـی] Икки байтлик; ҳажази мусаддаси маҳфуз ё мақсур [мафоъийлун мафоъийлун мафоъил ёки фаъилон] вазнидаги рубоийнинг бир тури.

Рубоий вазниким ани «дубайтий» ва «тарона» ҳам дерлар.

Мезон ул-авзон, 66-б.

ДУДСИЗ [*ф.-т.* دود سیز] **1** Тутунсиз.

2 Оҳсиз, оҳ-ноласиз.

Юзун кўр, қилмағил мужгону хатту холидин нола
Ки бўлмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лола.

Бадоеъ ул-васат, 364-б.

ДУКУЛДАМАК [*т.* دوکولدامـاك] **1** «Дук-дук» этган овоз чиқармоқ (юрак ҳақида).

2 Ўйнамоқ, тез урмоқ, тепмоқ, дукилламоқ.

Не тушки, ҳажри балосин кўрарда сескансам,
Дукулдамак била қўшнини уйғотур юрагим.

Бадоеъ ул-бидоя, 362-б.

ДУНЁВИЙ [*а.* دنیاوي] Дунёга, борлиққа оид, ҳаётий.

Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъияки, ҳар маҳалу мақомда қилилди, барчанинг диний ва дунёвий масолиҳи эрди ва ул қасд бу башорат муқтазоси била мақбул...

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

ДУНЁЛИК [*а.-т.* دنیا لیك] Бойлик, мол-ашёлик.

Гулханийдин гулхан олотин тамаъ қилмоқдурур
Ҳар киши дунёлик этса аҳли дунёдин тамаъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

ДУОҒЎЙЛИҚ [*а.-ф.-т.* دو عاگـوي لیـق] Дуо қилувчилик, дуо тиловчилик, бировнинг ҳаққига яхши ва хайрли тилак тиловчилик, тилакдошлик; хайрихоҳлик; ошиқлик.

Илоҳи подшоҳи Исломни муслимин бошига тутқил бардавом, яъни бандаларнинг устига қўланкангни қил мустадом, то шоҳу гадоға дуоғўйлиқ қилмиш бўлғаймен, вассалом.

Муножот, 299-б.

ДЎСТДОР [*ф.* دوستدار] Дўст тутувчи, муҳиб.

Ва агар мунинг била мағлуб бўлмаса муттафиқ аҳбоб ва мувофиқ асҳоб ва вафокеш ёрлару хайрандеш дўстдорлар, дилсўз мулозимлар ва меҳрандўз ходимлар, балки хурдабин душманлар хирадойин ғадрфанлардин ҳар тадбиру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англағай.

Муншаот, 226-б.

ДЎСТДОРИЙ [*ф.* دوستداری] Дўстсеварлик, меҳрибонлик.

Не даврида хайли дўстдори,
Не олида сарви гулъузори.

Лайли ва Мажнун, 88-б.

ДЎСТ-ДУШМАНЛИҒ [*ф.-т.* دوست دشمن لیغ] Дўст-душманлик.

Недур ажзим олинда тавсанлиғинг
Ангаким эрур дўст-душманлиғинг.

Садди Искандарий, 412-б.

ДЎСТЛУК [*ф.-т.* دوست لوك] Дўстлик, иноқлик.

Ул дебдурким: Мен Ҳақни дўстлук ва севуклук юзидин парастиш қилурмен.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

ДЎҒ [*ф.* دوغ] Қатиқ, ёғсиз қатиқ.

Ва дебдурки, қирқ йилдирки нафсим бир ичгуча совуқ сув ва аччиқ дўғ тилар.

Насойим ул-муҳаббат. 210-б.

Е

ЕГУЧИ [*т.* ییگوچی] **1** Егувчи, ошагувчи, озиқланувчи.

Тева қумалоғин сотарда қанд дегучи, маъракасидаги муътақидлари ани сотқун олиб егучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.

2 Қўшма феъл ясашда иштирок этадиган тўлиқсиз феъл.

Ғам егувчи Ташвиш қилувчи, ўйловчи.

Шоҳға дунёда чин сўз дегучи ва анинг охирати ғамин егучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 14-б.

ЕЛЛАНМАК [*т.* یل‌لانماك] **1** Ҳаволанмоқ.

2 Мағрурланмоқ, кеккаймоқ.

Не елланмакдур, эй шаҳ, мўр хайлидек чирикдинким,
Сулаймондек бу водий ичра барбод ўлди чандинлар!

Бадоеъ ул-бидоя, 138-б.

ЕМАК-ИЧМАК [*т.* ییماك ایچماك] Емоқ-ичмоқ.

Ер-ичари борча ҳарому ҳариш.
Бу емак-ичмакдин анга парвариш.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

Бу тоифа анга кўшиш қилурким, андоққи, емак-ичмакдин бўғузға савм буюрғайлар.

Насойим ул-муҳаббат,17–18-б.

ЕМАКЛИК [*т.* ییماك لیك] Емаоқлик; егулик.

Шаҳи даштпаймо басл оч эди.
Бағоят емакликка муҳтож эди.

Садди Искандарий, 389-б.

ЕМАМАК [*т.* ییما ماك] Емаслик.

[*Шайх Али Деҳистоний р. т.*]. *Ва ул мақомедурки соликка андин эҳтиёж егуликка қолмас. Чун ул мақомда ўзин кўрди, ғурруре анда пайдо бўлди ва ўзига дедики, нима емамак Ҳақ таоло сифатидур ва бу манга ҳоло ҳосилдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

ЕНГСИЗ [*т.* ییڭسیز] Енги йўқ, беенг.

Танга тошу қўлга тиш захмики солди телбалик,
Фош қилди элга кўнглаксиз бадан, енгсиз илик.

Наводир ун-ниҳоя, 307-б.

ЕР-ИЧАР [*т.* ییر ایچار] Овқатни еб-ичишлик; очофатлик.

Ер-ичари борча ҳарому ҳариш.
Бу емак-ичмакдин анга парвариш.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ЕТАР-ЕТМАС [*т.* ییتار ییتماس] **1** Маълум мўлжал, меъёрдан бир оз камроқ.

2 Бирор манзилга ҳали етмасдан, яқинлашиб қолганда.

Эй Навоий, дам бу дамдур-тут ғанимат, бода ич,
Ўзга бир дамга етар-етмаска чун воқиф эманг.

Бадоеъ ул-васат, 242-б.

ЕТКУРГУЧИ [*т.* يتكورگوچي] Етказувчи.

Шоҳга то давлат бор – душман эрур хор ва хоксор. Давлатга еткургучи Тенгри ҳам олғувчи, ҳам бергучи Тенгри.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ЕТКУРМАМАК [*т.* يتكورماماك] **1** Етказмаслик, келтирмаслик.

Давр аёғин, соқиё тутғонда лаълинг қил газак
Ким, майи еткурмамиш жуз заҳри даврон оғзима.

Наводир уш-шабоб, 391-б.

2 Баҳраманд бўлмаслик.

Жаҳон хокий эрур бир кесак, валe нопок,
Этак етурмамак авло мулаввас ўлса кулух.

Наводир уш-шабоб, 82-б.

ЕТКУЧИ [*т.* يتكوچي] Еттувчи.

Мен арода бўлғомен ҳукм эткучи,
Ёрғу айлаб, узрунгузга еткучи.

Лисон ут-тайр, 159-б.

ЕТМАМАК [*т.* يتما ماك] **1** Етмаслик; тугулланмаслик.

Магар шоҳ девонига кетмамиш,
Етар махзан ичра магар етмамиш.

Садди Искандарий, 137-б.

2 Етмамиш эрди Ёзиб тугалланмаган.

Бу янглиғ етиб тўрти итмомға.
Бири етмамиш эрди анжомға.

Садди Искандарий, 61-б.

3 Ҳалал етмамак Шикастламаслик

Сойири аъзоға халал етмамак,
Шаръ хилофиға шуруъ этмамак.

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

ЕТМАКЛИК [*т.* يتماك ليك] Етмоқ, бирор мақсадга эришмоқ.

Етмаклик эрур мушкул мақсадға, нединким бор
Кўз хираву тун тийра, от оқсоғу йўл бурток.

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

ЕТТОВ [*т.* يتاو] Еттов, еттита, етти нафар, етти киши, еттитаси.

Хилофи шаръ агар етти кўкка чиққунгдур,
Яқинки, етти тамуғдин батардур ул еттов.

Фавойид ул-кибар, 343-б.

ЕШИЛМАК [*т.* يشيل ماك] Ечилмоқ, ёзилмоқ.

Далил эрурки, кўнгулларни қилмиш ўлғасен озод,
Бу ким салосили зулфунг тугунлари ешилибдур.

Ғаройиб ус-сиғар, 134-б.

Ё

ЁВУЗ [*т.* ياووز] Ёмон, баттол, ярамас.

Бошдин-оёқ кимсаки, туздур сўзи,
Ёки бўёлғону ёвуздур сўзи.

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

ЁДАМОҚ [*т.* يادامق] **1** Бўшашмоқ. **2** Заифлашмоқ, кучсизланмоқ.

Ишқим ўтида ёдарму эркин,
Ҳажрим ғамида чидарму эркин?

Лайли ва Мажнун, 138-б.

Дардимдин ўзи ёдоб экинму,
Ҳажримдин иши хароб экинму?

Лайли ва Мажнун, 139-б.

ЁДАТМОҚ [*т.* يادت ماق] Кучсизлантирмоқ, бўшаштирмоқ, заифлаштирмоқ.

Кўруб заиф мени туҳмат этма жаврунггаким,
Ёдатти ҳажр мени йўқса жаврдин ёдаман.

Наводир уш-шабоб, 331-б.

ЁДОМОҚ [*т.* يادامق] қ. **Ёдамоқ**.

Дардимдин ўзи ёдоб экинму,
Ҳажримдин иши хароб экинму?

Лайли ва Мажнун, 139-б.

ЁЗҒУЧИ [*т.* ياز غوچي] Котиб, ёзувчи, ёзадиган.

Фасонам ёзгучи, билким, битик узра сочар кулдек
Куюб сочилғуси коғазга илгингдин қалам бир кун.

Бадоеъ ул-бидоя, 442-б.

Лавҳда ҳар нақшки, бўлмиш рақам,
Ёзгучи бир-бир қалам ўлмиш қалам.

Ҳайрат ул-аброр, 224-б.

ЁЛҒОНЛИҒ [*т.* يالغانليغ] Ёлғонлик.

Ёр келгумдур дебон, борди-ю келмас, ваҳ, яна
Бевафолиғ зоҳир этти, аҳди ёлғонлиғ доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

ЁЛҒОНЧИ [*т.* يالغانچي] Ёлғончи, ёлғон гапирадиган одам; алдамчи.

Кимсага ёлғончи дебон қолса от,
Бу от ила чорласалар ўзу ёт.

Ҳайрат ул-аброр, 209-б.

Кирса ёлғончи қуйғай андоми,
Пишгай ул сувда пайкари хоми.

Сабъаи сайёр, 314-б.

Ёлғончи киши эмас, ёлғон айтмоқ эранлар иши эмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 124-б.

ЁЛҒУЗЛУК [*т.* يالغوزلوك] Яккалик, танҳолик, ёлғизлик.

Мен дедим: Ҳеч ёлғузлук вахшати топмассен? Деди: [*Жорияи Мажхула р. т.*] *Мендин йироқ бўл, ул менинг кўнглумни ҳикматининг латойифидин ва муҳаббатидин андоқ тўла қилибдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ЁНДУРМАМАК [*т.* ياندورماماك] **1** Ёндирмаслик; **2** Қайтармаслик.

Қайси ҳижрон даштиким қасдимға тортиб ғам сипоҳ,
Ул черикнинг ўтин оҳим шуъласи ёндурмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

ЁНДУРМОҒЛИҒ [*т.* ياندورماغ ليغ] Ёндирмоқлик, ёқмоқлик, куйдирмоқлик.

Бу янглиғ ўтға ёндурмоғлиғ они,
Кул ўлғоч кўкка совурмоғлиғ они.

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ЁНМОҒЛИҒ [*т.* يانماغ ليغ] Қайтмоқлик.

Ким Навфал иши ажаб кўрунди.
Ёнмоғлиғи бесабаб кўрунди.

Лайли ва Мажнун, 173-б.

ЁНЧОҚ [*т.* يانچاق] Безатилган от ёпиғининг икки ёни, ёпиқнинг этаги.

Тазарве эрди раънолиқда оти,
Икки ёнчоқ бўлуб икки қаноти.

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

ЁНҒОҚ [*т.* يانغاق] Ёнғоқ.

Суфрада нон эрди ва ёнғоқ ва туз. Мен оч эрдим, емакка машғул бўлдум.

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

ЁПИШМОҒЛИҚ [*т.* ياپيشماغ ليق] **1** Етишмоқлик.

2 Осилмоқлик.

Жаҳондин силкиниб чиққан этак топиб ёпишмоғлиқ
Муяссар бўлса, не ишдур талаб йўлинда хок ўлмоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 260-б.

Ё РАБ-Ё РАБ [*а.* يارب يارب] Эй Худо-эй Худо!

Чарх тоқидин садо эрмас, малойик зикридур,
Чун Навоий еткурур гардунға ё раб-ё рабин.

Фавойид ул-кибар, 311-б.

ЁРАНМАК [*т.* يارانماك] Хушомадгўйлик қилмоқ, тилёғламалик қилмоқ.

Не назмики ўтлуғ кўнгулдин чиқардим,
Дедиким, менинг хотиримға ёранғай,
Манга онча ўт солди ҳар байтким табъ,
Гар оби ҳаёт ўлса андин ўсонғай.

Наводир уш-шабоб, 509-б.

ЁРАСИЗ [*т.* ياراسيز] **1** Бешикаст, жароҳатсиз.

2 Беғам. **3** Ғам-ташвишдан холи; беташвиш, хотиржам.

Эй парий, юз ёралиқ кўнглум сари наззора қил,
Ёрасиз ҳар қайдаким топсанг, ани ҳам ёра қил.

Бадоеъ ул-васат, 273-б.

ЁРМАШМАК [*т.* يارماش ماك] **1** Чирмашиб чиқмоқ, ўрмалаб чиқмоқ.

Чиқти туз ҳар нарх уза бир ишқпечон ёрмашиб,
Ваҳки, бир қад ишқидин жисмимда печу хам ҳануз.

Бадоеъ ул-бидоя, 207-б.

2 Ёпишмоқ, тирмашмоқ, осилмоқ.

Чиқти зулфин солғач ул чоҳи занахдондин кўнгул,
Анкабут ул навъким,ториға чиққай ёрмашиб.

Наводир ун-ниҳоя, 43-б.

ЁРСИЗЛИҒ [*т.* يارسيزليغ] Ёрсизлик, дўстсизлик; маҳбубасизлик, севгилисизлик.

Ёрсизлиғдин Навоийни яна қўрқутмангиз,
Ким ба саъб ишга юрак бости кўнгул тўқтоди ҳам.

Бадоеъ ул-васат, 294-б.

Ғаҳи ёрсизлиғлар айлаб ҳалоким,
Ғаҳи дарду ғам кўргузуб ёрлиғлар.

Фавойид ул-кибар, 110-б.

ЁС [ф. ياس] **1** Ёсаман (ёсамин//ёсмин) сўзининг қисқарган шакли; хуш исли, оқ ва сариқ тусли гул, жасмин.

2 Сарғайган юз, ҳоли хароблик.

3 Юз, рухсор.

Жафокорким мен онглабмен жаҳондин,
Вафо сендин манга ғолибдурур ёс.

Наводир уш-шабоб, 494-б.

ЁСТУҒ [*т.* ياستوغ] Болиш, ёстиқ.

[*Иброҳим Утруш р. т.*] *Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул мутааххирларидиндур. Ул дебдурки, суфийнинг рикваси овучидур ва ёстуғи қўли ва хазинаси улдур, яъни Ҳақ субҳонаҳу таоло.*

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

ЁТМАМАК [*т.* ياتماماك] Ётмаслик, дам олмаслик.

... ва кеча ул ерда Тарсус деган мавзедаки, кофирлар мусулмонлардин олиб бузубдурлар, сабоҳгача намоз қилмоқ керак ва бир замон ётмамак керак, шоядки машойих кўнгли сени қабул қилғай.

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ЁТУҒОН [*т.* ياتوغان] Мусиқа асбоби.

Эй йиров сен ҳам ишингни кўргуз,
Ётуғон бирла улуғ йирни туз.

Фавойид ул-кибар, 484-б.

ЁТУҒОНЧИ [*т.* ياتوغانچى] Ётуғон мусиқа асбобини чалувчи, созанда, мусиқачи.

Ётуғончию йиров тузған ун,
Сен қадаҳ олу тўқуз қатла юкун.

Фавойид ул-кибар, 484-б.

ЁТҚУЗМАК [*т.* ياتقوزماك] Ётқизмоқ.

Ётқуздилар они маҳд ичинда,
Гул ёфроғи тушти шаҳд ичинда.

Лайли ва Мажнун, 60-б.

ЁШ [*т.* ياش] Янги, соф; пок; ёр.

Нақш тушмиш кўзда ёшим менинг,
Ўйлаким, бормас буен ёшим менинг.

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ЁШИМОҚ [*т.* ياشماق] Роҳатланмоқ, шодланмоқ, хурсанд бўлмоқ.

Ёшибон заррин камар нозук белин қилсам халос,
Тортибон гулгун қабо сарви саҳи рафторидин.

Наводир уш-шабоб, 336-б.

ЁҚИЛҒУЧИ [*т.* ياغلوچي] Ёқилувчи, ёндирилувчи, куйдирилувчи.

Ҳусн малоҳатин идрок қилғучи ҳам, кўнгул ва ишқ ўти ёлиниға ёқилғучи ҳам кўнгул.

Маҳбуб ул-қулуб, 92-б.

Ким экин ул шуълаға ёқилғучи,
Ё бу жароҳатқа даво қилғучи.

Ҳайрат ул-аброр, 59-б.

ЁҒДУРМАМАК [*т.* ياغدورماماك] Ёғдирмаслик.

Янаким ҳукм қилдинг тийр борон,
Санга ёғдурмамиш ўқ хайли ҳижрон.

Фарҳод ва Ширин, 327-б.

ЁҒЛИҒ [*т.* ياغلیغ] Ёғли, мойли.

[*Абу бакр Шаъроний р. т.*]. *Деди, ё Або Абдуллоҳ, бу кун сенинг баракатингдин ёғлиқ таом егумиздур.*

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ЁҒСИЗ [*т.* ياغسيز] Беёғ, мойсиз.

Шайх дебдурки, муни кўрунг, ҳарисани ёғсиз еяолмас, мендин ёғ тилар.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

Ж

ЖАББ [*а.* جبّ] Аруз атамаси; аруз қоидаларидан бири.

«Жабб» – икки сабаби хафиф исқотидур, бас, мафоъийлундин мафоъ қолғай ва фаъул анинг ўрниға қўярлар.

Мезон ул-авзон, 48-б.

ЖАБИНФАРСОЛИҚ [*а.-ф.-т.* جبين فرسالیق] Бошни саждага эгишлик, пешанани ерга тегизишлик.

Кўп қилма намоз амрида бепарволиқ,
Ракъат била қил оҳ хадангин ёлиқ,
Қилсанг кеча саждаға жабинфарсолиқ,
Кундузунга ул намоз эрур зеболиқ.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

ЖАБҲАТ [*а.* جبهت] Олд томон, пешана, манглай.

Дулугадин тиғким ўт секретиб, рангин қилиб,
Шуъласи Баҳром важҳин, дуди Кайвон жабҳатин.

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ЖАВ-ЖАВ [*ф.* جو جو] Майда-майда, муфассал синчиклаб, бир-бир, зарра-зарра.

Ҳуд риёзида фикри гардунрав,
Айириб чарх мазраин жав-жав.

Сабъаи сайёр, 41-б.

ЖАВДАТ [*а.* جودت] Сезгирлик, баркамоллик; нуқсонсизлик.

Кўнглумга ўзга қувват кирди ва табъимға ўзга жавдату жалодат ҳосил бўлди, қилким жардайи тезкомиға ўзга равонлиғу хаёлим саҳоби барқ хиромиға ўзга гавҳарафшонлиғ юзланди.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

[*Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Асад қ. с.*]. *Зоҳир улумдин табъ жавдатиға ва фаҳм ҳиддатиға шуҳрати бор эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 322-б.

ЖАВОМЕЪ [*а.* جوامع] Тўпловчилар, жам этувчилар; ўз ичига қамраб олганлар.

Жавомеъ ул-калим Чуқур маъноли сўзларни ўзида мужассам этувчи; кам сўзли ҳикматли гап.

Сен бўлмасанг анбиёда кимдур
Ким, нутқи жавомеъ ул-калимдур.

Лайли ва Мажнун, 18-б.

ЖАВОНА [*ф.* جوانه] Полапом; бола.

Жавона чиқармоқ Тухум очмоқ, бола очмоқ.

Ким икки кабутари ягона,
Бир уйда чиқордилар жавона.

Лайли ва Мажнун, 261-б.

ЖАВОНМАРДЛИҒ [*ф.-т.* جوان مرد لیغ] **1** Ёшлик, ёш йигитлик.

2 Олижаноблик, ҳимматлилик, яхши хислатлилик, олийҳимматлилик, сахийлик; довюраклик, жасурлик; ўз ёш умрини эзгу ишларга, Аллоҳ йўлида инсонларга ёрдам беришга бахшида қилишлик ва қилган эзгу амалларини унутишлик.

Маккадин Шайх Абулаббос Қассобқа келди ва сўрдиким, жавонмардлиғ недур? Шайх дедики, жавонмардлиғ улдурки, ҳарисани ёронларға совутмағайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

Кўр, не жавонмардлиғ бўлғайким, умрини суфий хурматини тиламакка ийсор қилғай.

Насойим ул-муҳаббат, 115-б.

ЖАВОҲИРСЕВАР [*а.-т.* جواهرسیور] Қимматбаҳо гавҳарларни яхши кўрувчи, мол-дунёга ўч.

Жавоҳирсевар салотин инкоридаву анинг тошқа мушобаҳати изҳорида.

Гаройиб ус-сиғар, 553-б.

ЖАВРАНДИША [*а.-ф.* جوراندیشه] Зулм қилувчи, ситам қилувчи.

Чархи жаврандиша Золим фалак.

Масту беҳуш ўлмоғим тун-кун, Навоий, сўрмағил,
Чархи жаврандиша жуз ғаддорлиғ билмас, нетай?

Наводир уш-шабоб, 466-б.

ЖАДВАЛСИЗ [*а.-т.* جدول سیز] **1** Чизиқсиз, китоб ёки дафтардаги хат чизиғисиз.

2 Тўсиқсиз.

3 Графиксиз, белгиланган аниқ режасиз, тўғри йўлсиз.

Ва пайғамбарлиғи даъвосида муъжизаси паргорсиз доира ва қалам жадвалсиз мустақим хат изҳор қилибдур.

Тарихи мулуки ажам, 232-б.

ЖАДДУ ОБО [*а.* جدّوآبا] Ота-боболар.

Жадду обо санга авлоди қани,
Оға-ини санга аҳфоди қани?!

Фавойид ул-кибар, 473-б.

ЖАДЪ [*а.* جدع] Аруз вазнидаги баҳр.

«Жадъ» – мафъулотунинг иккала сабабининг исқоти ва «то»сининг исконидур – лот қолур, фоъ анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ЖАЗАБОТ [*а.* جذبات] **1** Тортиш, берилиш, жалб этилиш; ҳаяжонга тушиш.

2 Жазбалар, суфийларнинг ўзидан кетиш ҳолати, жазба ҳолати; кўнгил интилиши.

Андоққи, дер эрмишларки, мабодии аҳволда бир кеча ғалаботи жазаботдин Бухоро мазоротидин уч мозорға етишдим.

Насойим ул-муҳаббат, 261-б.

ЖАЗАЪКОР [*а.-ф.* جز عکار] **1** Бесабр, тоқатсиз, қарорсиз.

2 Хавф, хатар, қўрқинч.

3 Тавба-тазарру.

Бу дард ичра улким жазаъкорроқ,
Ризо бермаган дарди душворроқ.

Садди Искандарий, 536-б.

ЖАЙРАН [*т.* جیرن] Буғу, кийик, оҳу.

Гавзи жайран Кийикнинг бир тури.

Илгингга хино ёқиб муайян,
Гаҳ жайрану гоҳи гавзи жайран.

Лайли ва Мажнун, 187-б.

ЖАЛИЛ [*а.* جلیل] Улуғ, буюк.

Жалил ул-қадр Қадри баланд, улуғ мартабали.

[*Шайх Муфарриж р. т.*]. *Кўп жалил ул-қадр ва кабир уш-шаън экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 413-б.

ЖАЛЛА [*а.* جلّ] Улуғ, қудратли.

Жалла зикруҳ Унинг ёди улуғ бўлсин! (Аллоҳ сифатидан сўнг қўшиб айтиладиган жумла).

Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафеъ,
Азза қадруҳ зиҳе расули шафеъ.

Арбаъин, 261-б.

ЖАМЖАНОБ [*ф.-а.* جم جناب] Жамшид мартабали, баланд мартабали.

Хосса базмиким қуёш жомин шафақ роҳи била
Элга тутқай хусравий анжумсипоҳи Жамжаноб.

Ғаройиб ус-сиғар, 57-б.

ЖАМЛИҚ [*ф.-т.* جملیق] Қадимий Эрон шоҳи Жамшид исмининг қисқарган шакли, жамшидлик.

Фано дайри гадойимен, майим эски сафол ичра,
Тамошо айлаб, эй шайхлар, кўрунг ул жом ила жамлиқ.

Фавойид ул-кибар, 216-б.

Искандару жамлиқдур ишқингда Навоийға,
Ким рахшинг изу наълин кўзгу била жом этмиш.

Ғаройиб ус-сиғар, 214-б.

ЖАМОЛНАМОЙ [*а.-ф.* جمال نمای] Гўзалликни намоён этувчи.

Ойинаи жамолнамой Гўзалликни кўрсатувчи кўзгу.

Зиҳи тажаллий ҳуснунг келиб жаҳонорой,
Жамиллар санга ойинаи жамолнамой.

Наводир уш-шабоб, 417-б.

ЖАМРА [*а.* جمره] Жой номи; оловнинг чўғи.

Ул дебдурки, Ибн Хаббоздин эшиттимки, дедиким, азҳо ийдида Жамра яқинида эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ЖАМШИДВОР [*ф.* جمشیدوار] Жамшиддек, Жамшид каби.

Кириб боргоҳ ичра Жамшидвор,
Бўлуб бахту давлатдин уммидвор.

Садди Искандарий, 439-б.

ЖАМШИДЛИҒ [*ф.-т.* جمشیدلیغ] Жамшидлик.

Зотиға Жамшидлиғ ойин бўлуб,
Кўзгу анга жоми жаҳонбин бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 255-б.

ЖАМШИДСОЗ [*ф.* جمشیدساز] Жамшид тайёрлаган.

Жоми Жамшидсоз Жамшид тайёрлаган қадаҳ, май пиёласи.

Кетур соқий, ул жоми Жамшидсоз
Ки, қилғай жаҳондин мени бениёз.

Садди Искандарий, 77-б.

ЖАМҚАДР [*ф.-а.* جم قدر] Жамшид мартабали, Жамшиддек қадрли, улуғ мартабали, энг юқори мартабали.

Анга бўлди иш буйла суратпазир,
Вале шоҳи Жамқадру Доросарир.

Садди Искандарий, 248-б.

Билки эрур мояи амну амон,
Хисрави Жамқадр Бадиуззамон.

Ҳайрат ул-аброр, 318-б.

ЖАНДАЛИҒ [*ф.-т.* ژنده لیغ] **1** Эски либослик, жулдур кийимлик.

2 *тариқатда* Суфийлар киядиган жанда гўн ёки пўстин; дарвишлар тўнини кийганлик.

Ишқ кўйининг гадойменким, анда тенгдурур
Шоҳ эса зарбофтлиғ ё сойил ўлса жандалиғ.

Бадоеъ ул-васат, 215-б.

ЖАННАТ [*а.* جنت] Биҳишт; гўзал боғ, бўстон.

Жаннат ул-маъво Жаннат бошпана; жаннат боғчалари; биҳишт, жаннат.

Ҳақ таолодин ўлсун қабри пурнур,
Равони жаннат ул-маъвода масрур.

Муншаот, 224-б.

ЖАННАТМИСОЛ [*а.* جنت مثال] Биҳиштдек, жаннатдек; боғу бўстондек.

Жамолинг жаннатмисол айлади,
Буюнг тубийосо ниҳол айлади.

Садди Искандарий, 283-б.

Яна онча товуси зебо жамол,
Латофатда товуси жаннатмисол.

Садди Искандарий, 298-б.

ЖАРОЙИМ [*а.* جرایم] Гуноҳлар.

Шояд бу маҳал бир оҳ урғай
Ким, гарди жароймим учурғай.

Лайли ва Мажнун, 313-б.

ЖАРРОРЛИҚ [*а.-т.* جرارلیق] Жанговарлик, довюраклик, ботирлик.

Тайёр қилиб сипоҳи жаррор,
Жаррорлиқ ичра барча тайёр.

Лайли ва мажнун, 162-б.

ЖАСРАТХОН [*а.-ф.* جسرت خان] **1** Жасоратли.

2 Киши лақаби.

Жумлаи олам ичра ҳашматрон,
Эл ани дерлар эрди «Жасратхон».

Сабъаи сайёр, 142-б.

ЖАТУТ [*ҳ.* جتوت] **1** Жатлар, Ҳиндистонда яшовчи бир халқ ёки ҳинд лўлиларининг бир тоифаси.

2 Ҳайвон ўйнатувчилар.

Эй Навоий, айлади лўливаше кўнглумни қайд,
Халқни атрок асир этти, вале бизни жатут.

Фавойид ул-кибар, 66-б.

ЖАФОГУСТАР [*а.-ф.* جفاگستر] Халққа жабр-зулм қилувчи; жафо қилувчи, ситамкор, жафогар.

Гар жафоси бор-у, раҳми йўқ, анга не эътироз,
Ким Худо бермайдур ул шўхи жафогустарга раҳм.

Фавойид ул-кибар, 294-б.

ЖАФОКАШЛИК [*а.-ф.-т.* جفاکش لیك] Жафо тортувчилик, эзилганлик, қийналганлик, жабру ситам кўрганлик.

Жафогарликда йўқ эрмиш сенингдек, дерга йўқ ҳаддим,
Йўқ эркандур жафокашликда боре мен кеби ҳаргиз.

Бадоеъ ул-васат, 153-б.

Фақирни жафокашликка нисбат қилибтурлар.

Муншаот, 229-б.

ЖАФОКОРЛИҒ [*а.-ф.-т.* جفاکارلیغ] Жафо қилувчилик; золимлик.

Иш вафо қилмоқ эрур, гар қила олсангки эмас,
Эй вафосиз, бу жаҳон ичра жафокорлиғ иш.

Ғаройиб ус-сиғар, 215-б.

ЖАФОКЎШ [*а.-ф.* جفا کوش] Жафо қилишга тиришувчи.

Они доғи гунбази жафокўш,
Ўз жуфтиға айлади ҳамоғўш.

Лайли ва Мажнун, 261-б.

ЖАФОПАРДОЗ [*а.-ф.* جفاپرداز] Жафокор, жафо қилувчи, ситам қилувчи.

Чархи жафопардоз Золим фалак.

Чарх ўртангай қуёш ўтиға кўрганни десам,
Ул қуёш бедодию чархи жафопардоздин.

Наводир уш-шабоб, 321-б.

ЖАФОПЕША [*а.-ф.* جفاپیشه] Золим, ситамкор.

Чун жафопешалар йироқ борди, жафокаш оғзидин бир ушолғон дирам чиқарди. Жаъмики ани кўрдилар.

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

Чархи жафопеша Золим фалак, ситамкор фалак.

Ғаме етти чархи жафопешадин,
Ҳамул анжуми хориж андешадин.

Ғаройиб ус-сиғар, 527-б.

ЖАЪЛИ(Й) [*а.* جعلي] Қалбаки, сохта.

Субҳоналлоҳ! Офарин ул сонеъғаким, бир соҳиб давлатқа мунча ҳусни хулқ ва камоли фазл ва баланд идрок ва табъ ва зеҳни пок

каромат қилибдурки, бу афсоналарни ясаб, бировга боғласалар, эшитган киши инона олмағай, балки жаълийдур деб, айтқучининг такаллумига қулоқ солмағай.

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

Ошуфтаваш ва девонасор киши кўрунур. Аммо бу тариқлари жаъли(й) ранг ҳам бор.

Мажолис ун-нафоис, 159-б.

ЖАЪФАРИЙ [*а.* جعفري] **1** Зиравор сифатида ишлатиладиган, хушбўй кўкат, ошкўк. **2** Тилла рангли хушбўй гул номи. **3** Заҳарли қора илоннинг бир тури.

Уйлаким шоҳ морға бўлғай мумид ҳам жаъфарий,
Ё вабоий халққа тоун ҳам ўлғай бир сари.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ЖАҲДСИЗ [*а.-т.* جهدسز] Беҳаракат.

[*Шайх Абу Абдуллоҳ Мавло қ. с.*]. *Илоҳи, ишгинаки санга керак, қила олғайсен, яъни агар иноятинг бўлса, дўстларингнинг ишин сабабу жаҳдсиз ясарсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 187-б.

ЖАҲОНГАРДЛИҚ, □**лиғ** [*ф.-т.* جهان گرد ليغ // جهان گرد ليق] Жаҳонгашталик; дунё кезувчилик.

Недур мунча лофи жаҳонгардлиқ,
Эрур бу сифат лофи дамсардлиқ?

Садди Искандарий, 477-б.

Ким: жаҳонгардлиғ эрур ҳавасим,
Йўқ ани манъ этарга дастрасим.

Сабъаи сайёр, 145-б.

ЖАҲОНКУШОЙЛИҚ [*ф.-т.* جهان كشاي ليق] Жаҳонни фатҳ этувчилик, оламни очувчи; оламни ёритувчилик.

... жаҳондорлиғ кишварининг соҳиб сарири ва жаҳонкушойлиқ сипеҳрининг меҳри мунири Султон Бадиуззамон баҳодир мадҳида.

Садди Искандарий, 71-б.

... ва Арастуға жаҳонкушойлиқ тили очилмоқ ва адл натижаси жаҳонгирлик эрканин собит қилмоқ ва одилға ул жаҳон саодати ҳам топилмоқ.

Садди Искандарий, 124-б.

ЖАҲОННАМОЛИҚ [*ф.-т.* جهان نمالیق] Жаҳонни кўрсатувчилик.

Ҳам зотингга дарж кимиёлиқ
Ҳам ойинаи жаҳоннамолиқ.

Лайли ва Мажнун, 293-б.

Топқоч ани бу сифат зиёлиқ,
Тоқти отиға жаҳоннамолиқ.

Лайли ва Мажнун, 295-б.

ЖАҲОНТОБЛИҒ [*ф.-т.* جهان تابليغ] Жаҳонни ёритувчи.

... ва васл гавҳари шабчароғининг жаҳонтоблиғи ва гавҳари шабчароқ васлидек ноёблиғи.

Садди Искандарий, 445-б.

ЖАҲОНХУСРАВ [*ф.* جهان خسرو] Жаҳон шоҳи, жаҳон ҳукмдори.

Жаҳонхусрав ул чоғда Доро эди,
Анга шоҳлиғ ошкоро эди.

Садди Искандарий, 133-б.

ЖАҲҲ [*а.* جهف] Аруз вазнидаги баҳр, аруз атамаси.

«Жаҳф» – фоъилотунни хабн қилмоқдур ва фосилани искот қилмоқ, тун қолғай, фаъ анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

ЖИҒАРРАНГ [*ф.* جگررنگ] Жигар ранг, қип-қизил.

Жигарранг ўлуб қон аро ҳайъати,
Бўлуб боис ул ишга қон туҳмати.

Садди Искандарий, 320-б.

ЖИГАРСЎЗЛУҚ [*ф.-т.* جگرسوزلوق] **1** Бағрини куйдирувчилик; изтироблилик.

2 Ғамхўрлик.

3 Қаттиқ азоб берувчилик, қийновчилик.

Илоҳи, гул узориға дилафрўзлук ҳам сен бердинг ва булбул фиғону зориға жигарсўзлуқ ҳам сен бердинг.

Муножот, 297-б.

ЖИЗЯ [*а.* جزيه] Мусулмон бўлмаганлардан олинадиган солиқ тури.

Ва ул вақтда Фаластин мулки Жолутнинг истилосидин бани Исроил ул ерга етиб эрдиким, борча зулм кўрарлар эрди. Сўнгра аларга жизя таъйин қилиб эрди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 156-б.

ЖИЛАВДОР [*т.-ф.* جلودار] Жилов тутувчи, жиловбардор.

Оғзим қуруб, дамим тутулуб, секридим, не тонг,
Ким телба чобукумга жилавдормен яна.

Ғаройиб ус-сиғар, 424-б.

ЖИЛВАОЙИН [*а.-ф.* جلوه آئين] Жилва қилиш, жилва қила бошлаш.

Гул этти чиқиб жилваойин яна
Тикиб жойбиға нофаи чин яна.

Садди Искандарий, 406-б.

ЖИСМЛИҒ [*а.-т.* جسم ليغ] Ғавдалик, жуссалик; заиф кўринишлик.

[*Жорияи Мажҳула р. т.*]. *Дедилар: бир дайрда харобдур! Ул дайрға бордим, кўрдум, асру заиф жисмлиғки, уйқусизлик асари анда зоҳир эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ЖИСМОНИЯ(Т) [*а.* جسمانيت//جسمانيه] Жисм; жисмоний жисмга тегишли, жисмлилик.

Шайх Муҳйиддин Арабий баъзи расойилда дебдурки, бу тоифадин биз баъзини кўруббизки, аларнинг руҳоният суратлари мутажассид ва мутамассил бўлур, жисмоният суратларига ва ул мутажассида суратларига афъолу аҳвол ўткарурлар, кўрганлар соғинурларки, ул аҳвол аларнинг жисмония сувариға ўтадур.

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

ЖИҒОН [*т.* جيغان] Камбағал, фақир, ҳеч вақосиз.

Тиндурур бою жиғонни ҳокими равшанзамир,
Ёрутур обод ила вайронани меҳри мунир.

Фавойид ул-кибар, 530-б.

ЖОЙНАМОЗ [*ф.* جاینماز] Мусулмонлар намоз ўқиш учун ерга тўшайдиган мато, палосча.

[*Шайх Шайхзода Абулҳасан қ. с.*] *Ҳазрат Махдумий н. м. н. шарафи мажлисиға мушарраф бўлуб, алардин илтифотлар топиб, алар ўз мусаннафотларидин бир китоб ва жойнамоз ва бир рўпок анга бергандурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 424-б.

ЖОМАБОФЛИҚ [*ф.-т.* جامەبافلیق] Кийим тўқувчилик; бўзчилик.

Мавлоно Нажмий – ҳам машҳадлиғдур, Жомабофлиқ ҳирфасиға мансубдур.

Мажолис ун-нафоис, 99-б.

ЖОМЕЪ [*а.* جامع] Жамловчи, тўпловчи, ўз ичига қамраб олувчи.

Жомеъ ул-фазойил Барча фазилат ва етукликни ўзида мужассам этувчи, яхши фазилат ва хислатлар соҳиби.

[*Форс шоири – Мавлоно Риёзий*]. *Жомеъ ул-фазойил ва муқавий уд-далойил киши эрди ва етти қалам била хатни хуб битар эрди...*

Мажолис ун-нафоис, 59-б.

ЖОМИЙ [*а.* جامي] Жомлик, Жомда туғилган.

Жомий ул-асл Асл жомлик, асли келиб чиқиши Жомдан.

Кунияти Абулфазлдур. Жомий ул-асл, Нишобурий ул-мавлид.

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

ЖОМРАСОН [*ф.* جام رسان] Ҳаёт жомига етказувчи, завқу сафо қадаҳига етказувчи.

Танга ҳаёт жомидур комрасон,
Бўл танга нишот комидин жомрасон,
Жонга ҳам ўлумдин бурун оромрасон
Ким, туғмоқ эрур ўлумга пайғом расон.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

ЖОНГУДОЗЛИҚ [*ф.-т.* جانگدازلیق] Жозибалилик, кўнгилга ҳарорат солувчилик.

Шоҳиди раънодин лаъб андузлиқ тила ва ринди фарзонадин жонгудозлиқ ва дилсўзлиқ иста.

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

ЖОНИЙ [*ф.* جانی] Журжонлик форсигўй шоирлардан бирининг тахаллуси.

Мавлоно Жоний – журжонликдур. «Райҳоний» тахаллус қилур эрди, вилояти муносабати била анга «Жоний» тахаллус буюрулди.

Мажолис ун-нафоис, 86-б.

ЖОНОНА [*ф.* جانانه] Маҳбуба, севгили, маъшуқа.

Шамъдек қомату юз шамъи ила жонона,
Қилди ўртарга кўнгуллар қушини парвона.

Фавойид ул-кибар, 360-б.

ЖОНОНСИЗ [*ф.-т.* جانان سیز] **1** Севгилисиз, маҳбубасиз, маъшуқасиз.

Жоним ол, эй ҳажру жононсиз манга ранж истама,
Чунки жононсиз Навоий жонидин ранжон эрур.

Ғаройиб ус-сиғар, 150-б.

2 Дўстсиз, беёр.

Деб эдинг жононсиз ўлсанг, жонинг олғум, эй ажал,
Жон фидонг, ар ваъдани ўткармасанг мийодидин.

Бадоеъ ул-васат, 328-б.

3 Ғувоҳсиз.

4 Аллоҳсиз, Тангри васлисиз.

Манга жононсиз ўлмоқ яхшироқ, эй Хизр, юз қатла,
Кетурсанг мужда ўлмоқ бирла умри жовидондин ҳам.

Наводир уш-шабоб, 290-б.

ЖОНОФАРИН [*ф.* جان افرین] **1** Жонбахш, ҳаётбахш.

2 Аллоҳнинг сифатларидан бири, Аллоҳ, Тангри таоло.

[*Шайх Малик Насируддин Маҳмуд қ. с.*]. *Ва шаҳодат бармоғин қойим қилиб, калимаи шаҳодат баёни қилди ва жонни жонофаринға топшурди.*

Насойим ул-муҳаббат, 373-б.

ЖОНСИТОНЛИҒ [*ф.-т.* جان ستان لیغ] **1** Жонга човут солувчилик, жон олувчилик, ҳалок қилувчилик.

2 Қаттоллик, бераҳмлик.

Бирида аждар айлаб жонситонлиг,
Дамидин қилғуси оташфишонлиг.

Фарҳод ва Ширин, 139-б.

ЖОНФАРСОЙ [*ф.* جان فرسای] Ҳалокатли.

Лабида асради жонимни, ишқи жонфарсой
Қурутти қонини қон ичра айлади маҳфуз.

Бадоеъ ул-васат, 208-б.

ЖОРИЯ [*а.* جاریه] **1** Қиз.

2 Чўри, канизак.

[*Шайх Имраъатун Мажҳула р. т.*]. *... Ул ун сўнгича бордим, кўрдумки, жорияе Каъба асторига осилибдур ва айтадур...*

Насойим ул-муҳаббат, 493-б.

ЖОСУС [*а.* جاسوس] Айғоқчи; хуфия; хабарчи.

Жосус ул-қулуб Қалблар сирини билувчи, дил сирини ўгирловчи.

[*Шайх Абулҳасан Бишр Сижзий қ. с.*]. *Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирларимдиндур. Бу машойихдинки, мен кўрубмен, уч киши улуқ эди: Харақоний ва Тоқий. Ва иккаласи жосус ул-қулуб эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 232-б.

ЖОҲВАШ [*ф.* جاموش] **1** Мансабдордек, мартабалидек.

2 Улуғлардек.

Васл аро ўзни хаёл айлаб нишотим бордур,
Сойил андоқким ясағай ўзни аҳли жоҳваш.

Бадоеъ ул-васат, 181-б.

ЖУВОНМАРДЛИҒ [ф.-т. جوان مرد لیغ] қ. *Жавонмардлиг.*

Ангадур жаҳон аҳлидин фардлиғ
Ки, ойини бўлғай жувонмардлиғ.
Ани бил жувонмард ёхуд карим
Ки, бедодидин бўлмағай элга бим.

Садди Искандарий, 315-б.

ЖУДОЛИҚ, -лиғ [*ф.-т.* جدالیق//جدالیغ] **1** Алоҳидалик, бир-биридан узоқлашганлик.

Сенким, элдин қилиб жудолиқ,
Қилмишсен аларға ошнолиқ.

Лайли ва Мажнун, 156-б.

2 Айрилиқ, жудолик; фироқлик.

Жудолиққа шод ўлма асҳобдин,
Жафо етса айрилма аҳбобдин.
Чу гардун иши бевафолиғдурур,
Саранжоми расми жудолиғдурур.

Садди Искандарий, 471-б.

ЖУЗА [*а.* جزء] Бўлак, бошқа, ўзга; майда.

Ишқ дардиға жуза ўлмак йўқ эмиш ҳеч илож,
Бош қўюб оллиға анингки бу маънони билиб.

Ғаройиб ус-сиғар, 75-б.

ЖУЛДУ [м. جلدو] Совға, инъом.

Ҳажр аро тузди Навоий васл мулкин берди ёр,
Андоғ иш қилғонға мундин кам керакмас жулдуси.

Бадоеъ ул-бидоя, 521-б.

ЖУМЛАФУРУШ [*а.-ф.* جملەفروش] **1** Гап сотувчи.

2 Ҳамма нарса сотувчи;

3 Бозорнинг шу ном билан юритилиши («гап сотувчилар бозори»).

Бир ўт пайдо бўлубдур ва масжидқа, чун йиғочдин экандур, туташибдур ва андин ул бозорға тушубдурки, ани «жумлафурушлар бозори» дер эмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

ЖУМРИЙ [*т.* جمري] Саркаш.

Жумрий ўкунуб бийик бўлмас, ўчку югуриб кийик бўлмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 123-б.

ЖУНАЙД [*а.* جنيد] Киши исми, машҳур шайхлардан бўлиб, Саййид ут-тоифа Жунайд Бағдодий мақомига мушарраф бўлган.

Жунайди соний 1) Иккинчи Жунайд (ушбу байтда Ҳусайн Бойқаро назарда тутилган).

Ҳиммат тутубон Жунайди соний,
Очтим бу хазойини маоний.

Лайли ва Мажнун, 38-б.

ЖУНОҚ [*т.* جوناق] Эгарнинг қоши.

Гардундин ўтар замон буроқи,
Ой-кун бўлубон ики жуноқи.

Лайли ва Мажнун, 20-б.

Пўя қилурда чобуқум учти рикобида парий,
Нақш соғинма зеб учун сизған анинг жуноқиға.

Ғаройиб ус-сиғар, 416-б.

ЖУРЖОНЛИК [*ф.-т.* جورجان لیك] Журжон шаҳридан, Журжон шаҳрида яшовчи.

Мавлоно Жоний – журжонликдур.

Мажолис ун-нафоис, 86-б.

ЖУРМСИЗ [*а.-т.* جرم سیز] Гуноҳсиз, бегуноҳ; айбсиз.

Журмсиз ёр агар ўлтурди, Навоий, фарах этким,
Ҳусн хайлиға будур шеваю ишқ аҳлиға одат.

Фавойид ул-кибар, 58-б.

Бир ўт эсаки манга журмсиз вафони кам эттинг,
Юз ўтдур улки жиҳатсиз улусни муҳтарам эттинг.

Наводир уш-шабоб, 261-б.

Ёзуқсиз, журмсиз бедод этар фош,
Манга ул сурмасиз кўз, вўсмасиз қош.

Бадоеъ ул-бидоя, 228-б.

ЖУРРАБОЗ [*ф.* جرەباز] Нар лочин, лочиннинг эркаги.

Фалак жавфида ғарқ ўлуб журрабоз
Пару бол урар чун нишебу фароз.

Садди Искандарий, 255-б.

ЖУФТЛУҒ [*ф.-т.* جفت لوغ] **1** Жуфтлик.

2 Нар ва модалик.

3 Бараварлик, тенглик.

... ва Сулаймони замон рисолатин қушлар тили била арз қилғони ва товусни Анқо жуфтлугиға сўз солғони...

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

ЖУҲҲОД [*а.* جحاد] Инкор қилувчилар; ҳақиқатни инкор қилувчилар; мушриклар.

[*Шайх Бобо Али Ҳисорий қ. с.*]. *... ярим кеча Бобо ўз еридин қўпуб, мақтул қошиға келиб, кўп йиғлаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенгри сенинг жазонгни бергайки, бехақиқат эл санга зулм қилдилар, аммо дойим аҳли таҳқиққа жуҳҳоддин бу навъ ишлар воқеъ бўлгондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 449-б.

ЖЎ(Й) [*ф.* جوی] Сўз бирикмасида «истовчи, қидирувчи» маъноларида келади.

Жўёйи мақом Жой истовчи, жой қидирувчи. **Жўёйи мақом бўлмоқ** Ўз жойига қайтмаслик, ўз ерини қидирмаслик.

Топтилару ром бўлмади ҳеч,
Жўёйи мақом бўлмади ҳеч.

Лайли ва Мажнун, 262-б.

ЖЎЛАҲА [*ф.* جولهه] **1** Тўқувчи.

2 Пахтани чигиридан чикариб, чигитдан ажратувчи; наддоф.

ЖЎЛАҲО [*ф.* جولها] қ. **Жўлаҳа**.

Жўлаҳо гирвошида оҳордек,
Йўққи заган паррида мурдордек.

Ҳайрат ул-аброр, 258-б.

ЖЎЛИДАМЎ(Й) [*ф.* جولیدمـوي // جولیدمـو] **1** Хаёлпараст, паришонхотир, тарқоқ фикрли.

2 Сочлари тўзғиган; девонасифат.

Суроҳий то майи лаълинг висоли орзу қилмиш,
Ани бу мастлиг девонаи жўлидамў қилмиш.

Наводир ун-ниҳоя, 225-б.

[*Шайх Мир Ғиёс қ. р.*]. *Мир чун Машҳадқа етти, бир кеча Имом Али алайҳит-таҳияту вас-салому равзасида иҳё қилур эрдиким, бир жўлидамўй киши зоҳир бўлуб, анга дедиким, улча анинг талабидасен, ул биздадур, деб ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ЖЎШКУРМАК [*т.* جوشکورمك] Алангаланмоқ.

Субҳдин лек ўйла жўшкурди
Ким, дамидин ул ўтни совурди.

Сабъаи сайёр, 334-б.

З

ЗАВ [*а.* ضو] Қуёш нури, нур.

Файз кўз тутма риёзатда тешилмай юрагинг,
Очмайин равзана, уй ичра қуёш солмади зав.

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

ЗАВИЙ [*а.* ذوي] Уста, моҳир; хосланганлик.

Завий ул-ихтисос Бирор илм, фан ёки бирор нарсага хосланган киши, мутахассис, ўз ишининг устаси.

Мазмуни буким, эй қадимий бандайи хосу эй бойирий ходими завий ул-ихтисос, бурунғи икки девонким, бизнинг ҳукму хитобимиз била мураттаб қилдинг...

Ғаройиб ус-сиғар, 13–14-б.

Завий ул-ҳаёт Бирор нарсага хосланганлик; яшовчанлик.

Зол ҳарфининг завий ул-ҳаётларининг зуфунунлуғи «ғаройиб»дин.

Ғаройиб ус-сиғар, 121-б.

ЗАИФМИЗОЖ [*а.* ضعیف مـزاج] Суст табиат, сустмизож, хулқ-атвори заиф; бечораҳол.

Ҳидоятинг қўлидин шарбати шифо топибон,
Аники иллати куфр айлабон заифмизож.

Наводир уш-шабоб, 72-б.

ЗАЙД [*а.* زید] **1** Фалон киши.

2 Лайлининг қабиладоши, икки ошиққа ҳамдард, уларнинг ишқий номаларини бир-бирига етказиб турувчи шахснинг исми.

Ул хайл отим хитоб этиб Зайд,
Бир хайли аёл этиб мени қайд.

Лайли ва Мажнун, 174-б.

3 Кўпайтириш, қўшиш.

4 Заргарнинг номи.

Айлаб ул икки нукта ичра фасиҳ,
Зайдни айламоқ учун тафзиҳ.

Сабъаи сайёр, 184-б.

Бу тараф Зайд ўлуб, замин поймой,
Жонни қутқарғали қадам фарсой.

Сабъаи сайёр, 187-б.

Зайд Заҳҳоб Зайд исмли заргар.

Зоти аҳли ҳунар мубоҳоти,
Зайд Заҳҳоб ўлуб онинг оти.

Сабъаи сайёр, 179-б.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ЗАЛАЛ [*а.* زلل] **1** Хато қилиш; янглишиш; хато, нуқсон.

[*Шайх Исрофил Мағрибий р. т.*]. *Уч кундин сўнгра дедиким, манга жавоб айттиларки, агар амалдин бурун савоб раво бўлса, залалдин ҳам бурун азоб раво бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

2 Аруз атамаси.

«Залал» – «ҳатм» ва «харм» ижтимоидур, мафоъийлунда бас фоъ қолғай.

Мезон ул-авзон, 48-б.

ЗАЛАМА [*а.* ظلمه] Золимлар, зулм қилувчилар.

Заламно раббано Қуръони каримдан иқтибос. Тангри таоло одамга жон ато этаётганида, унинг (одам) биринчи бор аксириши ва барча малоиклар истиғфор келтириши, шайтон алайҳи лаъна эса: «Мен нурдан, одам балчиқдан яралди», деб, сажда қилмай кибрга кетганлиги каби илоҳий маъноларга ишора.

Чекмай малак лутфунг куни жуз зикр ила тасбиҳ уни
Одам дебон қаҳринг туни ҳар дам «заламно раббано».

Фавоийд ул-кибар, 7-б.

Заламно раббано анфусано Эй раббим, биз ўзимизга зулм қилдик.

ЗАЛИЛЛИҚ [*а.-т.* ذلیل لیق] **1** Беъэтиборлик.

2 Хорлик, тубанлик, пастлик, фақирлик.

Нафсни чун тақво риёзати била зеридаст қилдилар – шайтонни залиллиқ била ерга паст қилдилар.

Маҳбуб ул-қулуб, 122-б.

ЗАЛЛА [*а.* زله] **1** Қолдиқ овқат, сарқит.

2 *тасаввуфда* Айрим суфийлар кўнгилдан кибрни қувиш, халқ иззасига сабр қилиш ёки ўз шахсини паст тутиш мақсадида тўй-ҳашам, зиёфат ёки умумий овқатланишдан сўнг қолган сарқит таомларни кўтаришни одат қилишган.

Залла боғламоқ Ўтирган жойидан ўзи билан бирга қолдиқ озиқ-овқатларни – сарқитни бирор нарсага ўраб-чирмаб олиш.

[*Шайх Фатҳ б. Али Мавсилий қ. р.*]. *Егулик келтурдилар, ончаки матлуби эди, еди, қолганини чирмаб кўтарди. Биров кўруб дедиким, Фатҳни дерларки, мутаваккилларнинг имомидур, онак залла боғлади.*

Насойим ул-муҳаббат, 43-б.

Залла қилмоқ Қолдиқ таом кўтариш; еб-ичишдан қолган егуликларни олиш.

Ул жамъдин бировнинг хотирига кечмиш бўлғайки, агар Мавлононинг каромати бор, бизинг учун кишмиш келтургайки, залла қилғайбиз.

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

ЗАЛУМ [*а.* ظلوم] Ўта золим, ортиқ зулм қилувчи.

Парий қабул эта олмай ани, магарким мен
Қилиб отимни залуму жаҳул бирла адо.

Наводир уш-шабоб, 7-б.

Залум айламак Зулм қилмоқ.

Ғайри инсонким қилиб они қабул,
Ҳам залум айлаб хитобин, ҳам жаҳул.

Лисон ут-тайр, 9-б.

Залум этмак Зулм этмоқ.

Бўлмаса эрди Навоий сирри ишқингга амин,
Не залум эткай эдинг анинг хитобин, не жаҳул.

Ғаройиб ус-сиғар, 300-б.

ЗАМАН [*а.* زمن] Замонлар (замон сўзининг бошқа шакли).

Чаманда маст елдин, ваҳки, ҳар ён ҳам бўлур гулдек
Замоне жилва айлаб, бизни расвойи заман қилдинг.

Бадоеъ ул-бидоя, 314-б.

ЗАМЗАМ [*а.* زمزم] Маккада Каъба яқинидаги мусулмонлар муқаддас ҳисоблайдиган қудуқ суви, обизамзам.

Тийғи бот-бот захм урардин зор жисмим қилди заъф,
Замзам ўлсунким, кўп ичса еткурур озор су.

Ғаройиб ус-сиғар, 400-б.

ЗАМИНРЎБ [*ф.* زمین روب] Ер супурувчи.

Тош узра қилиб танини саркўб,
Мижгонини айлабон заминрўб.

Лайли ва Мажнун, 265-б.

ЗАМИРОН [*а.* ضمیران] Жойлашиш, жойлашиш ўрни.

Зод ҳарфининг замирон бўйларининг зиёси «наводир»дин.

Наводир уш-шабоб, 200-б.

ЗАМО [*а.* ظما] Бир нарсани қаттиқ орзу қилмоқлик, орзумандлик.

Дайр пири мангаву муғбачалар
Неча урса юзига замо хирад.

Наводир уш-шабоб, 92-б.

ЗАНБИЛ [*ф.* زنبل] Сават, замбил.

[*Шайх Абулхайр Тайнотий қ. т. с.*]. *Занбил тўқир эрмиш. Киши кўрмайдурки, нечук тўқур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

ЗАНГ [ф. زنگ] Қора танли, қора сочли одам; ҳабаший, ҳабаш; Ҳабашистон.

Гар эрур занг аҳли зулмони ва лекин қор ила
Қил тун зангисини аҳли сафову нур қиш.

Бадоеъ ул-васат, 194-б.

ЗАНГИ [*ф.* زنگي] Ҳабаш, қора танли.

Зангийи хунхор Қонхўр ҳабаш.

Ушбу ҳолатда зангийи хунхор,
Тоғ аро ул сифатки тийра бухор.

Сабъаи сайёр, 229-б.

Зангийи девсор Дев сувратли қора танли, дев кўринишли ҳабаш.

Шоҳ худ турмиш эрди майдонда,
Зангийи девсор жавлонда.

Сабъаи сайёр, 231-б.

Занғийи наҳс Миррих сайёрасининг қора рангли белгиси.

Зангийи наҳс қўйди қалъаға пай,
Саъдни ғор ичинда бости май.

Сабъаи сайёр, 230-б.

ЗАНЖИ [ф. زنجي] қ. **Занги**.

ЗАРАНДУД [ф. زراندود] Олтин қопланган, зар югуртирилган, олтиндек ялтирайдиган.

Базми ғамида шаҳмен, сариғ юзумда қон ёш,
Бу лаълранг бода, ул соғари заранду д.

Бадоеъ ул-васат, 97-б.

ЗАРБАТ [а. ضربت] Уриш, зарб билан уриш, зарба.

Балорак зарбати Кескир қилич зарби.

Шахс жисми лойи нафй ўлғай бақоси шонида,
Хасми топқоч хасм илгидин балорак зарбатин.

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ЗАРДВАШ [ф. زرد وَش] Сарғиш, сариққа ўхшаш.

Яна бир хилъате кийиб заркаш,
Зардваш уй ичра роҳи асфаркаш.

Сабъаи сайёр, 47-б.

ЗАРДУШТ [ф. زردشت] 1 Қадимги Эронда (Гуштасп замонида) оташпарастликка асос солган шахс ёки файласуфнинг номи.

Вале тутти Зардушт ойини ул,
Мажус ўлди истаб, алар дини ул.

Садди Искандарий, 79-б.

2 Ўтпарастлик, оташпарастлик.

Батахсис, булут мушкфом ҳавоға қорнинг суда сиймидин кофурбор ва дай шоҳи шабихунидин ўт зардуштининг хайли манқал қўрғонида ҳисорий...

Муншаот, 140-б.

ЗАРКЎБ [ф. زركوب] 1 Тилла варақлар, олтин, кумуш, нуқра безаклар ясовчи заргарлар.

2 Тиллага кандакорлик ишловини бериш.

Мавлоно Жалолуддин хидматлари заркўблар ҳовлисидин ўтарда, аларнинг зарби унидин аларға ҳол воқеъ бўлубдур ва самоъға кирибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ЗАРНИСОР [ф.-а. زرنثار] Зар сочиш, зар чочқи.

Сарф эттим анга умр баҳорин дағи,
Бўстони ҳаёту лолазорин дағи,
Оллида хазони зарнисорин дағи,
Кофурфишон қиш била қорин дағи.

Ғаройиб ус-сиғар, 19-б.

ЗАРОАТ [а. ضراعت] Илтижо қилмоқ.

Сўзим чун туганди дуо айлайин,
Зароат тариқин адо айлайин.

Садди Искандарий, 555-б.

ЗАРОЙИФШИОР [а. ظرايف شعار] Нозик маънолик.

... ва сабт бўлган ашъор барча заройифшиорким, эллик, олтмиш ё юз ғазалға яқин йиғилса эрди...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ЗАРОФАТЛИҚ [а.-т. ظرافت ليق] 1 Зийраклик, нозик фаҳмлилик, ҳозиржавоблик, қочирим сўзлик.

2 Ҳазил-ҳузуллик, ҳазил-мутойибалик.

[*Форсиғўй шоир – Адҳами Иброҳим*]. *Туркман бекларида мутааййин хуштабъ ва зарофатлиқ киши эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 158-б.

ЗАРРАЧА [а.-т. ذره چه] Энг кичик зарра, энг майда бўлакча.

Ул қуёш ишқи қавийроқдур, Навоий, нечаким,
Заррача ҳам қўймади ҳижронда миқдоримни заъф.

Фавойид ул-кибар, 211-б.

Ул юзга бу ҳавойи саргашта меҳрининг,
Хуршид бирла заррача бор элга шуҳрати.

Фавойид ул-кибар, 396-б.

ЗАРРОҚ [а. زراق] Маккор, ҳийлагар; алдоқчи.

[*Мирчаи Сафолфуруш қ. с.*]. *Бир заифа етишти ва анга деди, эй зарроқ, фалон киши фавт бўлди, намозига бормассен?*

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ЗАРУРИЯТ [а. ضروريت] Зарурат; табиий эҳтиёж.

[*Шайх Абулҳасан Кардуя р. т.*]. *Шерозда олтмиш йил ўз уйида мунзавий эрдики, жумъа намозидин ўзга ва баъзи зарурияти дин ўзга ишга уйдин чиқмади.*

Насойим ул-муҳаббат, 181-б.

ЗАФАРНОМА [а.-ф. ظفرنامه] Қўлга киритилган ғалабалар, зафарлар қиссаси.

Рақам айлаган бу зафарномани,
Адо бўйла қилди бу ҳангомани.

Садди Искандарий, 203-б.

ЗАХМИЙ [ф. زخمي] 1 Яралилик, жароҳатлилик.

2 Дардлилик, аламлилик.

3 Ошиқлик.

Захмий оғзида лабинг зикрию оҳволи қатиқ,
Жон етиб оғзига ҳол устидадур хаста кўнгул.

Ғаройиб ус-сиғар, 302-б.

ЗАЪҚА [а. زعقه] 1 Бақириш, қичқириш.

Заъқа урмоқ Бақирмоқ, қичқирмоқ.

[*Шайх Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Асад қ. с.*]. *Самоъ мажлисида ҳоли мутағаййир бўлуб, андоқ сайҳалар ва заъқалар урар эрдики, асари мажлис аҳлиға сироят қилур эрди ва вақтлари хуш бўлур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 323-б.

2 Ун тортмоқ.

[*Шайх Исрофил Мағрибий р. т.*]. *Муни деди ва заъқа урди ва шўрға тушди ва андин сўнгра уч кундин ортуқ тирилмади ва борди.*

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

ЗАҲРЛИК [*ф.-т.* زهرلیك] Заҳарли.

Ўз қатлини айламиш эди биг,
Пинҳон қилиб эрди заҳрлик тиг.

Лайли ва Мажнун, 244-б.

ЗАҲРНОК [*ф.* زهرناك] Заҳарли.

Афлок ҳайъати шикоятидаким, ҳар бириси дурже кўрунур ва ҳар кавкаби бир гавҳари пок, аммо ҳуққаедурур заҳрнок, балки заҳри ҳалок.

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

ЗАҲРОШОМ [*ф.* زهرآشام] Заҳархўр, заҳар ичувчи; оғу ичувчи.

Жоми ҳижрон чеккали билдимки, жавринг саъб эмас,
Май неча талх ўлса, кўрмас ани заҳрошом талх.

Ғаройиб ус-сиғар, 107-б.

ЗАҲРПАРВАРД [*ф.* زهرپرورد] Заҳарли, қаттиқ жароҳатловчи.

Қилса кўнглум чок тиғи заҳрипарварди анинг,
Кўймангиз маҳрамки, ўлтурсун мени дарди анинг.

Наводир ун-ниҳоя, 316-б.

ЗАҲРЧАШМ [*ф.* زهرچشم] Қаҳр-ғазабнинг кўзда (тез) ифодаланиши.

Оғиздин аччиғ сўз айтиб зоҳир этса заҳрчашм,
Айб эмастур, писта шўру, тонг эмас, бодом талх.

Бадоеъ ул-бидоя, 111-б.

Заҳрчашм айламоқ Қаҳр қилмоқ; ғазабланмоқ.

Нетай ҳуру пари базминки, қатлим ё ҳаётимга
Аён ул заҳрчашм айлаб, ниҳон бу нўшханд этмас.

Бадоеъ ул-бидоя, 223-б.

ЗАҲҲОД [*а.* زهاد] Суфийлар; тариқат йўлига кирган солик.

Эй Навоий, дайр пири нуктасин заҳҳод аро
Демаким, ҳар кимса ҳақ сирриға маҳрам бўлмағай.

Наводир ун-ниҳоя, 569-б.

ЗАҲҲОКЛИҒ [*а.-т.* ضحاكليغ] Заҳҳок каби иш тутишлик, Заҳҳок феъллилик (Заҳҳок – пешдодийлар сулоласининг бешинчи золим ҳукмдори).

Зулмда Заҳҳоклиғи билгуруб,
Икки йилон эгнида ҳалқа уруб.

Ҳайрат ул-аброр, 267-б.

ЗЕБНОМА [*ф.* زيبنامه] Чиройли ҳуснихат, зебо хат.

Чу йўндум хомаи мушкин шамома,
Қилай деб Ҳақ оти бирла зебнома.

Сирож ул-муслимин, 273-б.

ЗЕБОРЎЙ [*ф.* زيباروي] Чиройли юз, гўзал чеҳра.

[*Язид бинни Маҳлойил*]. *Дерларким, Язид бағоят зеборўй ва писандидахўй эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103-б.

ЗЕБУ ЗАЙН [*ф.-а.* زيب وزين] Зеб-зийнат.

Вужудидин офоқ аро зебу зайн,
Улус хон бин хони Султон Ҳусайн.

Садди Искандарий, 65-б.

Даҳрға берсун мудом мақдамидин зебу зайн,
Шоҳ Муҳаммад Бадиъ ибни Музаффар Ҳусайн.

Муншаот, 199-б.

ЗИ(Й)БАҚ [*а.* زيبق] Симоб; кумуш суви.

Хиром вақтида суръатидин юзики терлаб бўлуб биайниҳ,
Гул узра шабнам йўқ эрса, хуршид уза сочилған сиғор зийбақ.

Наводир уш-шабоб, 227-б.

ЗИДДИЯТ [*а.* ضديت] Қаршилик, қарама-қаршилик, келиша олмаслик.

Сув бирла ўт аро зиддият ўлди чун азалий,
Агар ҳаёт суйидурки, ўтга офат эрур.

Бадоеъ ул-бидоя, 632-б.

ЗИЁДАТЛИҒ [*а.-т.* زيادت ليغ] Ортиқлик, кўпайишлик.

Ложарам оташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдатлиғининг истидъосида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

ЗИЁЛИҚ [*а.-т.* ضيا ليق] Нурли, ёруғлик, шуълали.

Топғач ани бу сифат зиёлиқ,
Тоқти отиға жаҳоннамолиқ.

Лайли ва Мажнун, 295-б.

ЗИЁРАТГОҲ [*а.-т.* زيارت گاه] Зиёрат қилинадиган жой, маскан.

[*Шайх Мавлоно Калон Зиёратгоҳий қ. с.*]. *Зиёратгоҳдин шаҳрға масжиди жомеъға келур бўлса, уй миниб келур эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

ЗИКРИЁКИРДОР [*а.-ф.* ذكرياكردار] Зикриё пайғамбардек, Зикриё монанд.

Фано бешаси сахатида висол шажарисидин самара топғонлар бошиға фалакнинг мухолиф ҳаракатидин ҳар жафо арраси келса зикриёкирдор тиллари жуз холиқи бечун ҳамдиға зокир бўлмоғусидурур...

Муншаот, 146-б.

ЗИЛЛАЛЛОҲ [*а.* ظل الله] **1** Аллоҳнинг сояси, подшоҳ; **2** Тангрининг паноҳи; Тангрининг ҳимояси.

Эй ким, нафсингни ҳақ деди зиллаллоҳ,
Яъни, оним зулм қуёши ногоҳ.

Муншаот, 227-б.

ЗИЛЛУЛЛОҲ [*а.* ظل الله] қ. **Зиллаллоҳ**.

Бировким ола ичра шоҳ келмиш,
Улус бошиға Зиллуллоҳ келмиш.

Фарҳод ва Ширин, 108-б.

Ваҳдати жовид топқай шоҳға,
Восил этгай ўзни зиллуллоҳға.

Лисон ут-тайр, 39-б.

ЗИНДАГОНЛИК [*ф.-т.* زنده گانليك] Умр кечиришлик, яшашлик; ҳаёт кечиришлик.

Ва ҳам ул дебдурки, ажаб келур манга биравдинким, билгандин сўнграки, анга Тенгри сари йўлдур, анинг ғайри била нечук зиндагонлик қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 152–153-б.

ЗИНДАДОР [*ф.* زنده دار] Яшовчи.

Ул ой васлин тилар бўлсанг Навоий,
Ҳам ўл шаб зиндадору ҳам саҳархез.

Наводир уш-шабоб, 153-б.

ЗИНО [*а.* زنا] Беникоҳ эркак билан аёлнинг яқинлик қилиши; суҳбат, муошират.

Журму гуноҳлардин ўтуб, келтурма юзга қўрқутуб,
Лола агар соғар тутуб, мусича гар қилмиш зино.

Фавойид ул-кибар, 7-б.

ЗИСТГОҲ [*ф.* زیست گاه] **1** Тириклик чашмаси.

2 Ҳаёт боғи.

... ва замир хилватгоҳини хавотир ғавғосидин муаррову кўнгул зистгоҳини васовис ҳужумидин мубарро қилдим.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ЗИШТЛИҚ [*ф.-т.* زشت لیق] Ёмонлик, қабиҳлик, чиркинлик.

Ҳаққа муҳаббати софий бўлмагай, то зиштлиқни барча оламда қўймагай.

Насойим ул-муҳаббат, 73-б.

ЗОВИЯ [*а.* زاویه] **1** Бурчак.

2 Чекиниш жойи.

Зовияи зуҳур Пайдо бўлиш жойи, кўриниш жойи; майдонга чиқиш бурчаги.

... аммо баъзи вужуд анжуманида зовияи зуҳур ва бақодадурлар, маъдумларни ҳақ раҳмати мағфиратидин баҳраманд қилсун...

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

ЗОЙИД [*а.* زاید] Ортиқ, ортиқча, зиёд.

Зойид ул-ҳад Ҳаддан зиёд, ҳаддан ортиқ.

... ва дилпазир мустазодлар, барчанинг васфи зойид ул-ҳад; ва беназир фардлар барча лутфу равонликди муфрад.

Бадоеъ ул-бидоя, 22–23-б.

ЗОЛИЗАР [*ф.* زال زر] **1** «Тилла кампир».

2 Киши лақаби.

Сим кучидин бўлубон симбар,
Халқ лақаб айлаб анга «Золи зар».

Ҳайрат ул-аброр, 132-б.

ЗОНАИ [*а.* زانهٔ] Аруз атамаси.

Ўйла йўқ де – фоилотун вонаи фар – фоилотун – зонаи – фоилун.

Мезон ул-авзон, 60-б.

ЗОНИЙ [*а.* زانی] Зинокор киши, зино қилувчи; эркак ва аёлнинг никоҳсиз ўзаро жинсий яқинлик қилиши.

Сукр ғалаёни ва шаҳват туғёнидин анга майл қилди. Қиз ибо қилдиким, агар ҳожатимни раво қилурсен, бу иш бўлур... Ул зоний бу зония хотири учун Яҳё маъсум қатлига ризо берди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 175-б.

ЗОНИЯ [*а.* زانیه] Зинокор аёл, зино қилувчи заифа; бузуқ аёл.

... Яъни Тенгри таоло санга зония хотунларнинг юзин кўргузсун.

Ва онасининг бу дуоси мустажоб бўлуб, жамъики анинг қасдида эдилар, бир зонияни мол ваъдаси била фирифта қилиб, Жариҳнинг ёнмасиға рақнамолиғ қилдилар. Ва ул зония Жариҳқа ўз зиноси била туҳмат қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

ЗОРИ-ЗАБУН [*ф.* زار زبون] Хор-зор, ожиз-нотавон, бечора.

Кано амри юки оғирлиғидин фалак қади ничундур ва қадар панжаси зўридин фалак мартабалари зори-забун.

Муншаот, 153-б.

ЗОРЛИҚ [*ф.-т.* زارلیق] Зор этишлик, ёлворишлик.

[*Шайх Музаффар Кирмоншоҳий Қирмисий қ. с.*]. *... Ва ўзига зорлиқ қилиб, бу байтларни ўқур эрдиким...*

Насойим ул-муҳаббат, 154-б.

ЗОТЛИҒ [*а.-т.* ذات لیغ] **1** Асллик, моҳиятлик.

2 Эгалик, соҳиблик;

3 Шахслик, улуғ зотлик.

... ва нигаҳбонлар анинг [*Фарҳоднинг*] *малакий сифат ва фаришта зотлиғин билиб қайдин итлоққа бадал қилиб дашт юзлари ва тоғ қулларида мутлақ ул-инон қилғонлари...*

Фарҳод ва Ширин, 335-б.

Яъқуб Мирзо – туркман салотинида анингдек писандида зотлиғ ва ҳамида сифотлиғ йигит оз бўлғай.

Мажолис ун-нафоис, 167-б.

ЗОТ [*а.* ذات] **1** Эга, соҳиб.

2 Моҳият.

Зот ул-имод 1) устунлар соҳиби, баланд бинонинг эгаси (Боғи Эрам сифати). 2) ислом динининг асоси бўлган беш устунларига эга бўлишлик.

Бириси будурким, чун кишига абадий давлат ва сармади саодат ва ҳаёт чашмасининг навиди ва нажот манзилининг умиди исломнинг беш сутунлуқ зот ул-имодига кирмагунча мумкин эрмас...

Вақфия, 261-б.

ЗОҲИР-ҲУСН [*а.* ظاهر حسن] **1** Кўриниб турган ҳусн, ошкора ҳусн.

2 Ҳусннинг сирти.

[*Шайх Абу Ҳафс Ҳаддод қ. с.*]. *Ул дебдурким, зоҳир-ҳусн адаби, ботин-ҳусн адабининг унвонидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 49-б.

ЗУБДА [*а.* زبده] **1** Қаймоқ.

2 Бирор нарсанинг яхши қисми, сараси, қаймоғи, яхши натижаси, хулосаси, сара.

3 Сарвар, Аллоҳ.

Чун коинот зубдаси ожиз кўруб ўзин,
Ҳамд эта олмас онча фасоҳат била санга.

Бадоеъ ул-бидоя, 31-б.

ЗУЛ-ЖАНОҲ [*а.* ذو الجناح] **1** Қанот соҳиби, қанотли.

2 Икки қанотли, икки қанот эгаси.

3 Учқур от.

[*Шоҳ Қубод бинни Феруз*]. *Ва анинг замонида Яман мулкининг мулукидин Шумур зул-жаноҳ хуруж қилиб, анга юруди. Ва ул анинг била муқоваматдин ўзин ожиз кўруб, ярашти ва қолин туҳфа ва табаррук бериб ўткарди ва Шумур зул-жаноҳ Жайҳундин ўтуб, Мавароуннаҳрни олди.*

Тарихи мулуки ажам, 241-б.

ЗУЛ-ИҚТИДОР [*а.* ذوالاقتدار] Қудратли, икки ҳисса, иқтидорли, бақувват, кучли.

Сипеҳри даввор шабнам рашошасиға анжум зиёси беribдурур ва чархи зул-иқтидор туфроқ ажзосини қуёшдин ўткарибдурур.

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

ЗУЛМАТЗУДО [*а.-ф.* ظلمت زدا] Зулматни тарқатувчи.

Зулфи зулмат шомию давлат тонгидур орази,
Тийра ҳажрим шомидин зулматзудо бўлса не тонг.

Наводир уш-шабоб, 265-б.

ЗУЛМАТОБОД [*а.-ф.* ظلمت آباد] **1** Жуда қоронғи жой, зимистон.

2 *тасаввуфда* Паст олам, жаҳон, дунё.

Менмудурменким қуёш кулбамни равшан айламиш,
Оби ҳайвон зулматободимни гулшан айламиш.

Наводир уш-шабоб, 189-б.

ЗУЛМГУСТАР [*а.-ф.* ظلم گستر] Зулм тарқатувчи, ситам берувчи, озор берувчи.

Бериб зулмгустарга фарсудалиқ,
Раиятқа еткурсун осудалиқ,

Садди Искандарий, 108-б.

ЗУЛМКАШ [*а.-ф.* ظلم کش] Зулм тортувчи, мазлум.

Қилма бедод бурунроққи кетургайлар юз
Ангаким, зулмкаш эл чекса фиғону дод берур.

Наводир ун-ниҳоя, 165-б.

Не золимки, бир кимсага зулм этар,
Ики фоида зулмкашга етар.

Садди Искандарий, 119-б.

ЗУЛОНА [*а.* ذلانه] Хор бўлишлик, ҳақир бўлишлик.

Бир парийдин гар санга банди жунун тушти не тонг,
Эй Навоий, қочмағай девоналар зулонадин.

Бадоеъ ул-васат, 346-б.

ЗУЛҚОФИЯТАЙН [*а.* ذوالقافيتين] Икки қофияли, икки қофияли байт.

Зулқофиятайндур ва қофиялари тарди акским, жавоб айтмоқ бу фақир қошида маҳолатдиндур.

Мажолис ун-нафоис, 68-б.

ЗУЛҲАЁТ [*а.* ذوالحيات] **1** Икки ҳаёт, абадий ҳаёт, ҳаётлик, қувватлик.

Зол ҳарфининг зулҳаётларининг зуфунунлиги «наводир»дин.

Наводир уш-шабоб, 97-б.

2 Сувда ва қуруқликда яшовчи ҳайвонларнинг бир тури, қурбақа (амфибия).

Коҳинлар ушбу тарихда деб эрдилар, бир зулҳаёт дарёдин чиққайким, анинг оғзи луобидин ул мараз дафъ бўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 134-б.

ЗУМРА [*а.* زمره] Жамоа(т), гуруҳ, тўда.

Зумраи ислом Ислом жамоати, дин аҳли.

Ул бирига вайл бўлди мақом,
Зумраи исломға дор ус-салом.

Ҳайрат ул-аброр, 110-б.

ЗУМУРРАДНИШОН [*ю.-ф.* زمردنشان] **1** Яшил кўринишли, яшил аломатли.

2 *тасаввуфда* Муқаддас файздан нафси амморанинг барҳам топиши.

Ери сабза бирла зумурраднишон,
Анга чархи мино забаржадфишон.

Садди Искандарий, 312-б.

ЗУННУРАЙН [*а.* ذوالنورين] **1** Икки нур соҳиби.

2 Муҳаммад алайҳиссаломнинг икки қизини (Руқайя, Умми Кулсум) олгани учун Усмон ибн Аффонга берилган ном.

Ул ҳаё коники нур ул-айн эди,
Ўйлаким айнайн зуннурайн эди.

Лисон ут-тайр, 24-б.

ЗУРУБ [*а.* ضروب] Зарблар, зарба уриш.

... ва вафо шажараси соясида мурод самарасидин натижа кўргонлар оёғига чархнинг мутаоқиб зурубидин ҳар ситам тешаси тегса мансурвор нутқларини ғайри сонеъ кун фаякун шукрига такаллум қилмоғусидур.

Муншаот, 146-б.

ЗУРУФ [*а.* ظروف] 1 Зарфлар, суюқлик ёки нарса солинадиган идиш, товоқ, коса.

2 Қадаҳ, жом.

3 Ғаладон.

Яна бу адад бирла олтун зуруф,
Қуёшдек фурузон вале бекусуф.

Садди Искандарий, 297-б.

Ҳар ниманинг қути анга муносиб бўлғай ҳожат вақти. Ва бу зуруф ошлиғ зуруфидур ва буларнинг қути ошлиғдур...

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

ЗУФУНУНЛУҒ [*а.-т.* ذوفنون لوغ] Ҳунар эгасилик.

Зол ҳарфининг завий ул-ҳаётларининг зуфунунлуғи «бадоеъ»дин.

Бадоеъ ул-васат, 98-б.

ЗУЪМ [*а.* زعم] Фикр, ақида.

Улки хато сўзига ойин эрур,
Зуъмида улким, бу хато чин эрур.

Ҳайрат ул-аброр, 206-б.

ЗУҲАЛ [*а.* زحل] **1** Сатурн юлдузи (Кайвон сайёраси).

Тоқиға кўк поясидин нардбон,
Кунгури даврада Зуҳал посбон.

Ҳайрат ул-аброр, 312-б.

Қўюб кўнглин чу афсуну ҳиялга,
Қуёшни айлабон ошиқ Зуҳалга.

Фарҳод ва Ширин, 396-б.

Наҳсиятидин Зуҳал юмуб чанг,
Тунга берур эрди юзидин ранг.

Лайли ва Мажнун, 248-б.

2 Бадиий адабиётда юксаклик рамзи, буюклик тимсоли.

Тошида муҳандис Зуҳал пайкари
Ичида мударрис бўлуб Муштарий.

Вақфия, 234-б.

Зуҳал асбобин айлади бир-бир,
Ҳиндуйидекки, бўлса маъракагир.

Сабъаи сайёр, 24-б.

Қил даватимни, эй Зуҳал, мамлу,
Хайи рухсорадин солиб қора сув.

Сабъаи сайёр, 59-б.

Моҳрух бурж устида ҳозир,
Меҳри анвар Зуҳал сори нозир.

Сабъаи сайёр, 231-б.

ЗУҲРА [*а.* زهره] **1** Чўлпон юлдузи (Ноҳид ёки Венера сайёраси); Зуҳра каби порлоқ, чиройли.

Меҳру моҳу муштарию зуҳра чун қилди тулуъ,
Ҳеч наҳс ахтар тулуъи анда қатъо бўлмаса.

Фавойид ул-кибар, 22-б.

Зуҳра не ўқуб, не чолибон чанг,
Парда аро кирмак айлаб оҳанг.

Лайли ва Мажнун, 248-б.

Ки: Ҳусн ичра хуршиди тобон эрур
Яна Зуҳра янглиғ хушилҳон эрур.

Садди Искандарий, 439-б.

Тунд сендин сипеҳр Баҳроми,
Чангзан Зуҳранинг Дилороми.

Сабъаи сайёр, 7-б.

2 Бадиий адабиётдаги Дилором тимсоли; осмон чолғувчиси, созандаси.

Зуҳра бир лаҳза чолма соз охир,
Чекмагил лаҳни дилнавоз охир.

Сабъаи сайёр, 59-б.

ЗЎРБОЗУ [*ф.* زوربازو] Кучли қўл, бақувват билак, билаги кучли.

Кўнгул фано кучидин зўрбозу истарким,
Ҳавос панжасини англамиш бағоят шах.

Бадоеъ ул-бидоя, 110-б.

ЗЎРДАСТ [*ф.* زوردست] Қўли кучли, кучли, бақувват.

Ки, ҳар ким анга кўргузуб зўрдаст,
Чу зўр айлабон, илги топиб шикаст.

Садди Искандарий, 562-б.

ЗЎРСАНЖ [*ф.* زورسنج] Куч ўлчови.

Солиб панжаким, бўлғали зўрсанж,
Топиб панжа ул панжада тобу ранж.

Садди Искандарий, 562-б.

ЗЎРХОНА [*ф.* زورخانه] **1** Ҳарбий машқ қилинадиган бино, жой.

2 Мустаҳкам уй, хотиржамлик уйи.

... соҳибқиронеки, зафар пайкар ливосини «инна фатаҳно лака фатҳан мубийнан» (маъноси: Биз сенга очиқ-ойдин қилиб очдик)... зўрхонасида варзеш тобкон қўлдин ўзга қўл чека билмас.

Вақфия, 241-б.

И

ИБН [*а.* ابن] Ўғил.

Ибн Салом Арабларнинг Бани Асад қабиласи бошлиғи, катта бойлик эгаси; Лайлига уйланмоқчи бўлган шахс [Ибн Салом].

Лайлининг сарви хиромони гулшандин уйга хиром қилғонда Ибн Салом кўнгли қуши ул сарв сори ҳаво қилғони...

Лайли ва Мажнун, 126-б.

ИБН-АММ [*а.* ابن عم] **1** Амаки фарзанди, амакизода.

2 Муҳаммад алайҳиссаломнинг куёвлари (Ҳазрат Али).

Дарёйи улумиу меҳри буржи карам ул,
Олам танининг жонию жонони ҳам ул,
Султони русул бирла қадам барқадам ул,
Фарзанду рафиқу куёву ибн-амм ул.

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

ИБНУЛЛОҲ [*а.* ابن الله] Аллоҳнинг ўғли.

Баъзи ерларда ёшурун қолғонни муқобала қилдилар эрса, бир ҳарф ортуқ-ўксук эмас эрди. Баъзи бу ғариб ҳолатдин Узайр а. с. ни Ибнуллоҳ дедилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ИБОРАТЛИҚ [*а.-т.* عبارت لیق] **1** Баёнлик, талқинлик, ифодалик; баён қилишлик.

2 Иборалик, сўзлик. **Салис иборатлиқ** Равшан иборалик, теран сўзлик.

... ва нозук хаёллиқ, салис иборатлиқ, латиф адолиқ шеър фақир кўрмайдурмен, бовужуди улким, қасидагўйларким муқаддамдурлар, қасойидларин кўп мутолаа қилибмен...

Хамсат ул-матаҳаййирин, 16-б.

ИБТИДО [*а.* ابتدا] **1** Ҳар бир иш ёки нарсанинг бошланиши.

2 Шеъриятга оид атама; кейинги мисранинг олдинги рукни ёки сўзи.

Чун муқаддимот баёнига кирди, аммо билмак керакким... ва сўнгги мисранинг бурунқи жузвин «ибтидо» дерлар ва сўнгги жузвин «зарб». Ва улча «садр» ва «аруз» ва «ибтидо» ва «зарб» орасидадур, ани «ҳашв» дерлар.

Мезон ул-авзон, 63-б.

ИБТИЛОСИЗ [*а.-т.* ابتلا سیز] **1** Мубталоликсиз, балога дучор бўлмаслик.

2 Синовсиз, беимтиҳон.

Нафас қатъ ўлди ул юз фурқатидин, кўзгу келтурманг
Ки, мен эмди қутулдим ибтилосиз имтиҳондин ҳам.

Наводир уш-шабоб, 290-б.

ИБҲОМ I [*а.* ابهام] **1** Сўз ва ибораларнинг маъноси ноаниқ ва шубҳали бўлиши, ноаниқлик, фикр дудмоллиги.

2 Шеъриятда бир-бирига зид маъноли бўлиши мумкин бўлган ибораларни бир жойда келтириш.

Бориб келури бўлуб ики гом,
Қай бир бурун эрканида ибҳом.

Лайли ва Мажнун, 29-б.

ИБҲОМ II [*а.* ابهام] Катта бармоқ, бош бармоқ.

Яна сўл пошна устида ором,
Қилмоқ қибла сори мойил ибҳом.

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ИДМОН [*а.* ادمان] **1** Ҳар кун қиладиган одатий иш.

2 Машқ, бирор ишга берилиш, ишқибоз бўлиш.

Шоҳким, бир кийикка урди хаданг,
Десам идмонни ишга келди батанг.

Сабъаи сайёр, 109-б.

ИЁЛ [*а.* عیال] Аёл, хотин, бола-чақа, оила.

[*Хожа Пир Аҳмад Наққош қ. с.*]. *Авойилда салотин хидматиға машғул эрди, сўнгралар гўша тутуб, ибодат ва иёллар маоши учун касбға машғул эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ИЁСИЗ [*т.* ایا سیز] Эгасиз.

Бир иёсиз ит бўлуб эрди Навойи ёрсиз,
Бўлмасун, ё рабки, ҳаргиз банда султондин жудо.

Наводир уш-шабоб, 479-б.

ИЖЛОЛ [*а.* اجلال] Буюклик, улуғлик.

... Ва кўрадурменки вақт авлиёси барча бўюнларин санга паст қилибдурлар, ижлолу икромингдин.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

ИЖТИМОЪ [*а.* اجتماع] Мажлис, йиғин, тўпланиш.

Хизр а. с. дедики, Мусо б. Имрон с. р. а. учун валодати кунидин анинг била ижтимоъ кунигача минг масъала анинг учун муҳайё қилиб эрдим. Ул алардин уч масъалаға сабр қила олмади.

Насойим ул-муҳаббат, 397-б.

ИЗЗ [*а.* عز] Азизлик, иззат.

Иззу шон Иззат ва шараф.

Борчаси Аҳмадда топиб иззу шон,
Ўғлида уч ҳарф атодин нишон.

Ҳайрат ул-аброр, 33-б.

ИЗОЛА [*а.* ازاله] Аруз баҳрларидан бири.

«Изола» – мустафъилуннинг охиридағи ватади мажмуъға бир сокин орттурмоқдур, мустафъилон бўлур.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ИЗОМАТ [*а.* عظامت] Катталик, улуғлик.

Мавлоно султонға дедиким, салтанат тожини бошингдин ол ва изомат камарин белингдин ешиб ерга сол.

Насойим ул-муҳаббат, 357-б.

ИЗОР [*а.* ازار] **1** Ички кийим, зержома.

Муртаъишнинг бир мирзи бор эрди ва пўстини. Мирзни изор қилди ва пўстинни сотти ва бир табақ нон ва узум олиб, Иброҳим Қассорға йиборди.

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

2 Иштон, шалвар.

Абу Амр Истахрий дебдурки, ғусл қилур эрдим, изорим очилди, кўрдумки, икки илиг кейнимдин пайдо бўлуб, изоримни белимга маҳкам боғлади...

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

ИЗТИҲОР [*а.* اظتهار] Зоҳир бўлиш.

Имомнинг равзаи пур анвори изтиҳоридур ва шаъмлари анвориким, кавкабу собитот намудори.

Фавойид ул-кибар, 517-б.

ИЗҒИМОҚ [*т.* ایز غیماق] Санқимоқ, изғимоқ.

Васлидин, ваҳ, не сўз айтайким эмас мумкин валек,
Холи изғиши ҳам эрмас ҳар замон отилмоғи.

Наводир ун-ниҳоя, 516-б.

ИЙД [*а.* عید] Байрам, ҳайит.

Ийди акбар Улуғ байрам, катта ҳайит.

Эй, сенинг қошинг қилиб зоҳир янги ой хижлатин,
В-эй, юзунг шарманда айлаб ийди акбар талъатин.

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

ИЙСИ [*а.* عیسي] Исо алайҳиссалом.

Ийси эъжоз Исонамо мўъжиза кўрсатувчи.

Ўлтурди хатиби Ийси эъжоз,
Ҳақ ҳамду саносин айлаб оғоз.

Лайли ва Мажнун, 234-б.

ИКМОЛ [*а.* اکمال] Комиллик, мукаммаллик, камолотлик; камолга етказиш.

[*Хожа Алоуддин Аттор қ. с.*]. *... ва алар суҳбати юмни тарбияти натижасидин кўп толиблар буъуду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол пешгоҳига етибдурлар ва такмилу икмол мартабаси топибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 265-б.

ИКАВ [*т.* ایکاو] Икки киши.

Хаттидин лаълиға еттим, лаълидин топтим ҳаёт,
Ул икав бўлди манга, эй хаста жон, Хизру Масиҳ.

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

ИКАВЛОН [*т.* ایکاولان] Икковимиз, иккимиз, иковлон.

Не хуш бўлғай икавлон маст бўлсақ васл боғинда,
Қўлум бўлса анинг бўйнидаву оғзим қулоғинда.

Ғаройиб ус-сиғар, 47-б.

ИЛБОС [*а.* الباس] Кийинтириш.

Фисқ бари тарийқда ёмондур ва порсолиқ илбосида ёмонроқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 110-б.

ИЛИК-АЁҒ [*т.* ایلیك اياغ] **1** Қўл-оёқ.

2 Қўркувдан қўл-оёқ қимирламай қолиш, ўрнидан қўзғалмай қолиш.

Хайл ичра шукуҳидин таваҳҳум,
Андоққи қилиб илик-аёғ гум.

Лайли ва Мажнун, 290-б.

Илик-аёғ урмоқ Ўзидан кетмоқ (тариқатга дахлдор ҳолат) ҳушидан кетмоқ, беҳуш бўлмоқ.

Беҳуш бўлдим ва йиқилдим. Ва калонинг оёғи остида илик-аёғ урар эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

ИЛИК-ИЛИК [*т.* ایلیك ایلیك] Қўл-қўл; қўлма-қўл, қўлдан-қўлга.

Муҳтож бўлуб илик-иликка,
Сайр этсам эди эшик-эшикка.

Лайли ва Мажнун, 121-б.

ИЛИТМОҚ [*т.* ایلیتماق] Иситмоқ, илитмоқ.

Юзланди атосиға иситмоқ,
Тер суйини жисмидин илитмоқ.

Лайли ва Мажнун, 259-б.

ИЛЛИК [*т.* ایللیك] Йиллик.

Фалак сайридин тез ором анга,
Минг иллик фалак сайри бир гом анга.

Садди Искандарий, 26-б.

ИЛМ [*а.* علم] Таҳлил этиш билан эришиладиган билим, фан.

Илм ул-яқин 1) ҳар нарсанинг моҳият ва кайфиятини билиш, очиш; 2) *тасаввуфда* ҳақиқат нурининг пайдо бўлиши.

Шаҳ улдурким шиори илми диндур,
Нединким илми дин илм ул-яқиндур.

Фарҳод ва Ширин, 464-б.

ИЛО [*а.* علی] ...-гача.

Илохазал қиёс Шу қиёсгача, шу таққосгача.

Жонға лаълингдин бир ўпмакдур қиёса илтимос,
Лаълинга ҳам жонни куйдурмак илоҳазал қиёс.

Наводир ун-ниҳоя, 198-б.

ИЛТИҲОБ [*а.* التهاب] **1** Ловиллаб ёниш, ўт олиш; иссиқлик, алангалик.

2 Асабийлашмоқ, қизишмоқ.

Эсиб халқ сари насими висол,
Менга ҳажр ўтидин етиб илтиҳоб.

Наводир уш-шабоб, 49-б.

Тиғ селобидин бериб бас кин,
Кин ўти илтиҳобиға таскин.

Сабъаи сайёр, 62-б.

ИМОМ [*а.* امام] Эргаштирувчи, пешво.

Имом ул-мужтаҳид Имомлик мазҳаби, раҳбарлик силсиласи, насл-насабнинг улуғлик шажараси.

[*Абдураҳмон Жомий*]. *Аларнинг олий насаблари имом ул-мужтаҳидин Муҳаммад бинни Ҳасан бинни Абдуллоҳ бинни Товус бинни Ҳурмуз Шайбонийға боруркум...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 10-б.

Имом ул-муслимин Мусулмонлар имоми, мусулмонлар пешвоси.

Мавлоно анинг инонин тутуб деди: ё Имом ул-муслимин, Боязид бузургракдур...

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

Имом ул-муттақин Тақводорлар имоми, раҳбари, парҳезкорлар пешвоси.

Аҳли дин ичра амир ул-муъминин,
Тақвий аҳлиға имом ул-муттақин.

Лисон ут-тайр, 26-б.

Имом ул-умом Умматлар имоми, пешвоси, раҳбари.

Зумраи роз аҳлиға маснаднишин,
Даҳр имом ул-умами фахри дин-
Қилди чу Хоразмни оромгоҳ.
Кўрмагиға келмади Хоразмшоҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 221-б.

ИМОТА [*а.* اماته] Ўлим, ўлимга етишлик.

... ва мавто иҳёси ва иҳё имотаси ва жамодот ва наботот ва ҳайвонот каломининг самоъи ва маонийсиға вуқуф топмоқ...

Насойим ул-муҳаббат, 22-б.

ИМРОН [*а.* عمران] **1** Ҳаёт.

Лутф ишида кўргузур ҳар дам яди байзо ул ой
Не ажаб гар элтса Мусойи Имрондин шиғ.

Ғаройиб ус-сиғар, 266-б.

2 Киши исми.

Икаласининг ҳарамлари эгачи-сингил эрдилар. Имронға фарзанд кўп бўлди ва Зикриё а. с. ға бўлмади.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ИНАБ [*а.* عنب] Узум.

Инаб ус-саълаб Тулки узум.

[*Шайх Иброҳим Мутаваккил р. т.*]. *Чун бир неча қадам бордуқ, бир миқдор инаб ус-саълаб йўлда тушуб эрди, ани олди ва юди ва еди ва ўлтурди. Ва дедикм, сен борки, манга ушбу кофийдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 175-б.

ИНГ-ИНГ [*т.* اینگ اینگ] Мунг-мунг; мунгли-мунгли, дардли-дардли.

Эй Навоий, дам-бадам афгор кўнглунг соғиниб
Инг-инг овуну эл кўнглини афгор айлама.

Наводир ун-ниҳоя, 473-б.

ИНДАМАМАК [*т.* ایندامامك] Индамаслик.

... ва мунғанмак ва индамамак ва тергамак ва теврамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

ИНДАТМАК [*т.* ایندتماك] Чақиртирмоқ, чорлатмоқ.

Хушвақт ўлубон қўюб тарабнок,
Индатти қабила аҳлини пок.

Лайли ва Мажнун, 233-б.

ИНДУРМАМАК [*т.* ایندومامـك] **1** Бош эгмаслик; бош энгаштирмаслик, таъзим қилмаслик.

2 Саждага бош қўймаслик.

Қадингға сарв бош индурмамиш эмас акси
Ки, даҳр адаб қилур ани солиб су ичра нигун.

Ғаройиб ус-сиғар, 387-б.

Ва шариат жодасида мардона турмоқдур. Ва бошни риёйи саждаға индурмамакдур, балки андоқ тоатни хаёлға кечурмамакдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ИНЖОҲ [*а.* انجاح] Мақсадга етишиш, муваффақият.

Чун Навоий ишқ розин асрай олмай қилди фош,
Отини роз аҳли туморинда инжоҳ қилмангиз.

Бадоеъ ул-васат, 158-б.

ИНЖУЛИК [*т.* اینجولیك] Бойлик, дур-жавоҳир.

... ва аларнинг мухталиф муддаоси била эъзоз қилиб, номақдур матлублари била ватанларига юбормакнинг балоси, озодларнинг инжуликка кирмак тамаъидин ташниъи...

Вақфия, 263-б.

ИНОНКАШ [*а.-ф.* عنان کش] Етакловчи, бошқарувчи, (жиловни тутувчи).

Ва агар ватан ҳажри айёмига муқтазий бўлуб, бу фироқ бешасидин висол даштиға юз қўюлса ва бу фурқат чангалидин қурбат саҳросиға қадам урулса ҳам чун қазо ҳодийси инонкаш бўлғусидур...

Муншаот, 148-б.

ИНОНМОҒЛИҒ [*т.* اینانماغلیغ] Ишонмоқлик.

Анинг маънисидур тил бирла иқрор,
Кўнгул бирла инонмоғлиғ даги бор.

Сирож ул-муслимин, 276-б.

ИНСОНИЙЛИК [*а.-т.* انساني ليك] **1** Етуклик, комиллик.

2 Инсоний эҳтиёжлар.

[*Абу Яъқуб Мазобилий р. т. с.*]. *Андин сўрдиларким, тасаввуф недур? Дедиким,* [*тасаввуф бир ҳолдурки, унда инсонийлик аломатлари йўқ бўлиб кетади*].

Насойим ул-муҳаббат, 91–92-б.

ИНТИСОБЛИК [*а.-т.* انتساب ليق] Нисбатлилик, тегишлилик.

[*Шоҳ ва дарвеш Муҳаммад Султон*]. *... ва яна ҳам анга қаробат ҳисоблиқ тезфаҳм шаҳзодалар ва мусоҳиб интисоблиқ хуштабъ мирзодалар мутааддид савод қилиб, сойир улусға ёйилур эрди.*

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ИНФОҚ-ЭҲСОН [*а.* انفاق احسان] Харж-эҳсон қилиш, сарф-эҳсон қилиш, нафақа бериш, маош бериш, совға қилиш; ҳадя-эҳсон.

Кимки, бойлик, инфоқ-эҳсонни фақирликдин афзал деса, гўё тавба шарофатидин гуноҳни тоатдин афзал билган одамга ўхшайди.

Насойим ул-муҳаббат, 285-б.

ИНЧКАЛИК [*т.* اینچکه ليك] Диққат этиш, икир-чикиригача текшириш.

[*Шайх Арун б. Вассоба қ. с.*]. *Ул дебдурки, ҳисобимни қилдилар инчкалик била, сўнгра миннат қўюб, озод қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 74-б.

ИНШОАЛЛОҲ [*а.* انشاءالله] Аллоҳ хоҳласа, Худо хоҳласа.

Иншоаллоҳ ул-азиз Улуғ Аллоҳ хоҳласа, Худо хоҳласа.

Ва анинг баъзи ҳолати Юсуф а. с. қиссасида ижмол била иншоаллоҳ мазкур бўлғай. Иншоаллоҳ ул-азиз.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 122-б.

Иншоаллоҳ ул-азизким, ўз маҳалида шарҳ била битилғай ва нақиру қатирига дегинча шарҳ қилилғай.

Тарихи мулуки ажам, 236-б.

Иншоаллоҳ таоло [*а.* انشاءالله تعالي] Улуғ Аллоҳ хоҳласа.

Ва умидим будурким, ҳамиша ул ер бу давлатқа сазовор ва мудом бу хоксор ҳам бу иноятқа бархўрдор бўлғаймен. Иншоаллоҳ таоло.

Вақфия, 257-б.

ИОНАТ [*а.* اعانت] **1** Кўмак, ёрдам.

2 Садақа.

Ҳам ҳаракотидин ионат етиб,
Етгали мақсудқа таҳрик этиб.

Ҳайрат ул-аброр, 14-б.

ИПЛИК [*т.* ايپلك] Ришгали.

Ул халойиқ орасида бу сўз сиҳҳатқа етибдурким, ҳар кишига ришта заҳмати бўлсаким, Турклар ани «иплик» дерлар чун бир ришта Хожанинг қабриға боғласа, тахаллуфсиз ул мараз дафъ бўлур, в. а.

Насойим ул-муҳаббат, 359-б.

ИРИМАК [*т.* ايرى مك] Айнимоқ, чиримоқ, иримоқ.

[*Шайх Абубакр Заққоқи Сағир қ. с.*]. *Вараъдин, очлиқдин бир кўзум ириюб юзумга оқди. Ул дебдурки, қирқ йилдурки, Жунайддин фанода бир сўз эшитибмен, ҳануз анинг чошниси жонимдадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 124-б.

ИСАВИЙ [*а.* عيسوي] Исога мансуб, нафаси Исо; ҳаётбахш.

Ғамидин ўлдиғу ул исавий дам айламади,
Иёдат айлагали ранжа бир қадам бизга.

Фавоийд ул-кибар, 24-б.

ИСИРҒА [*т.* ايسيرغه] Хотин-қизларнинг қулоққа тақиладиган олтин, кумуш каби металлардан ясаладиган зираги, сирға.

Олтун исиргаки қулоқ оғритур,
Зарҳал этукдурки, аёқ оғритур.

Ҳайрат ул-аброр, 167-б.

ИСИТМОҒЛИҚ [*т.* ايسيتماغليق] Иситмоқлик, қиздирмоқлик, куйдирмоқлик.

Ул ўтни тонг ели бирла дам айлаб,
Иситмоғлиқ учун қаддин хам айлаб.

Фарҳод ва Ширин, 104-б.

ИСИҒЛИҒ [*т.* ايسيغ ليغ] Ҳарорат, иссиқлик.

Исиғлиғдин танинг ўт бўлди, тонг йўқ, неча толпинса,
Ҳароратдин қолибтур шуъла дойим изтироб ичра.

Бадоеъ ул-васат, 376-б.

ИСКАНДАРИЙ [*ю.-а.* اسكندري] Искандари Зулқарнайнга тегишли.

Не иқлим балким жаҳон кишвари
Ки, топмиш эди фатҳи Искандарий.

Садди Искандарий, 39-б.

Ҳирот ўлди алқоби Искандарий,
Дедилар авом они лекин – Ҳирий.

Садди Искандарий, 237-б.

Хуршиди искандарий Қуёш чиқиши.

Чу хуршиди искандарий очти чеҳр,
Скандардек офоқ уза солди меҳр.

Садди Искандарий, 342-б.

ИСКАНДАРИЯ [*ю.-а.* اسكندريه] Хўжанд сарҳадидаги Сирдарё қирғоғига якин жойда Искандар қурдирган таянч манзилгоҳ ёки қалъа номи.

Мундоқ нақл қилибдурки, Шайх Нажмуддин Кубро Ҳамадонга бориб, Ҳадис ижозати ҳосил қилди ва эшиттики, Искандарияда муҳаддисе борки, олий санади бор.

Насойим ул-муҳаббат, 289-б.

ИСЛОМИЙ [*а.* اسلامي] Ислом динига алоқадор, ислом динига мансуб, Аллоҳга итоаткорлик.

Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қуддуса сирруҳу мадҳидаким, Сунъ наққоши ҳикмат хомаси била рўзгор саҳифасида анинг вужуди нақшин исломий тарҳ этти.

Ҳайрат ул-аброр, 96-б.

Ва шайхнинг валодати отасининг исломий замонида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 179-б.

ИСЛОМСИЗ [*а.-т.* اسلام سيز] Бедин.

Ком ила исломсиз ўлмак, мусулмонлар, не тонг,
Мендек улким қотили бир кофири худкомдур.

Бадоеъ ул-васат, 137-б.

ИСМАТ [*а.* عصمت] Поклик, бегуноҳлик.

Исмат уд-дунё Оламнинг поклиги, оламнинг софлиги.

Навоий гар қуёш норанжидин беҳрак кўрар, тонг йўқ,
Беҳиким лутф қилмиш маҳди улъё исмат уд-дунё.

Бадоеъ ул-бидоя, 60-б.

ИСМ [*а.* اسم] **1** Ном; киши оти.

2 Нарса-буюм оти.

Исми Аъзам 1) Қуръони карим сураси; 2) Аллоҳнинг номларидан бири, диний эътиқодга кўра агар ҳар ким уни билса, ичида такрорлаб юрса, муваффақият қозонади.

Ўқурда «исми аъзам» тутма ором,
Ўқумай «исм» қўйма йўлда бир гом.

Фарҳод ва Ширин, 166-б.

Ки, қалқон қуббасида мисли ҳотам,
Сулаймон ёздурубтур исми аъзам.

Фарҳод ва Ширин, 149-б.

Тўш ўлгоч Аҳраманга исми аъзам,
Қўлидин зўр кетти, жисмидин ҳам.

Фарҳод ва Ширин, 158-б.

ИСМИ-Л-ЛАТИФ [*а.* اسم اللطيف] Гўзал исм.

Ул сифат зотинг тенг латофат айнидин жонбахшдур
Ким, ҳамоно они мазҳар қилди исми-л-латиф.

Наводир ун-ниҳоя, 264-б.

ИСНАЙН [*а.* اثنين] Икки.

Йўққи бу иснайн ани солис дебон,
Балки наби ўзига ворис дебон.

Ҳайрат ул-аброр, 217-б.

Сонийи иснайн Йўлдош, иккинчи одам.

Улки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳумо филғоридур.

Лисон ут-тайр, 21-б.

ИСНАЙНИЯТ [*а.* اثنينيت] Икки худолик (дуализм), иккилик, жуфтлик.

Бал келди алар демак хатодин,
Иснайният чиқиб ародин.

Лайли ва Мажнун, 28-б.

Ишқида мендин асар йўқ, кимга бўлса мултафит,
Токи иснайният ўлмас, мумкин эрмас иттиҳод.

Фавойид ул-кибар, 88-б.

ИСОБА [*а.* اعصابه] Пешанабоғ, пешонабанд, пешона билан танғиб ўраладиган кичик рўмол.

Бир хотун кишининг исобаси боқий қолдики, ияси пайдо эмас эрди. Шайх ани олди ва ўз муборак эгнига солди. Солғоч филҳол ул исоба Шайхнинг эгнидин ғойиб бўлди. Ман ҳайрон қолдим. Чун Шайх минбардин тушди, анинг кайфиятин манга айттики, чун мажлис аҳли бизинг мувофақатимизга дасторларин минбар оёғига солдилар, бизнинг бир синглимиз бор Исфоҳонда, ул ҳам исобасин солди.

Насойим ул-муҳаббат, 496–497-б.

ИСОНАФАС [*а.* عيسي نفس] Нафаси Исо дамидек шифобахш, ҳаётбахш.

Деди нуктапардози Исонафас
Ки: Гар мен ҳақир эрсам андоқки хас.

Садди Искандарий, 556-б.

ИСООСО [*а.-ф.* عيسي آسا] Исо каби, Исодек; Исо нафасидек (Исо – насронийларнинг пайғамбари. Унинг Масиҳ//Масиҳо, Руҳуллоҳ сингари сифатлари бор. Масиҳ жонлантирувчи, тиритирувчи маъноларини ифодалайди). Исо мўъжизаси деганда унинг ўликларни тиритириши кўзда тутилади. Мумтоз адабиётда лирик маъшуқа лаблари жон бағишловчи Исо нафасига ўхшатилади.

Бу янглиг мени айлабон гунгу лол,
Аён айлади Исоосо мақол.

Садди Искандарий, 564-б.

Тонг насимин Исоосо айлади,
Боғ амвотини эҳё айлади.

Лисон ут-тайр, 8-б.

ИСОСИРИШТ [*а.-ф.* عيسي سرشت] Исо табиатли, Исо хулқли; Исо нафасидек.

Назоҳатда гулшан, нечукким, биҳишт,
Ели борча анфоси Исосиришт.

Садди Искандарий, 404-б.

ИСОСИФАТ [*а.* عيسي صفت] Исо хусусиятли, Исо сифатли.

Жон берурда лаълидин Исосифат жононае,
Кўнгул олурда юзидин Юсуфойин дилбаре.

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

ИССИҚ-СОВУҚ [*т.* اسيق ساووق] Иссиқ ва совуқ; ҳаётнинг оғир-енгил, яхши-ёмон кунлари.

Гармрав ашку совуг оҳ эттилар ожиз мени,
Ваҳки, ишқингдин юзумга келди кўп иссиқ-совуқ.

Бадоеъ ул-васат, 227-б.

ИССИҒ-ИЛИҒ [*т.* ايسيغ ايليغ] Ўз вақти-соатида, эртароқ, барвақт.

Кўйидин қовса, Навоий, сени ёр,
Оҳу ашкинг била чиғ иссиғ-илиғ.

Фавойид ул-кибар, 209-б.

ИСТАМАКЛИК [*т.* ايستاماكليك] **1** Чақиртирмоқлик; хоҳламоқлик. **2** Қидиртирмоқлик.

Не ҳад кўнглакинг истамаклик валек
Ярам тиккали бир анинг торини.

Бадоеъ ул-васат, 440-б.

ИСТАТМАК [*т.* ايستاتماك] Чақиртирмоқ.

Истатти ҳашам уруғларин бот,
Арз этти аларға бу мақолот.

Лайли ва Мажнун, 222-б.

ИСТЕҲКОМЛИҒ [*а.-т.* استحكام ليغ] Маҳкамлик, мустаҳкамлик, қаттиқлик.

Кўз ёшимдин нам топибдур, гарчи меъмори қазо,
Боғлади кўк гунбади тоқини истеҳкомлиг.

Ғаройиб ус-сиғар, 246-б.

ИСТИБЪОД [*а.* استبعاد] **1** Ақлдан йироқ деб ҳисоблаш. **2** Эҳтимолдин холи ҳисоблаш.

Истибъод қилмоқ Эҳтимолдан холи деб билмоқ.

Аммо мажоли таманно қилиб, шайхқа арз қилдурубдурларки, агар бу расмни бажо келтурса, бир лакки юз минг дирам бўлгай, ниёзмандлиг қилғайлар. Шайх қабул қилмай истибъод қилиб, бу байтни дебдурки...

Насойим ул-муҳаббат, 475–476-б.

ИСТИВО [*а.* استوا] **1** Тенглик, баробарлик, ўрта даража, тенг бўлиш.

Хати истиво Экватор; кун ўртаси, туш пайти; қиёмат вақти.

2 Тўғрилик; барқарорлик, устуворлик.

Икки букулган қадду мадди асо,
Чархи нигун бирла хати истиво.

Ҳайрат ул-аброр, 287-б.

ИСТИДОМАТ [*а.* استدامت] **1** Бирор ишни давом эттишини хоҳлаш, исташ, доимо ниманидир хоҳлаш.

2 Давомийлик, дойимийлик; асослилик, устуворлик.

Андин андуҳ ила надомати бор,
Ёки айш ичра истидомати бор.

Сабъаи сайёр, 363-б.

ИСТИЗҲОР [*а.* استظهار] **1** Бирор кишидан паноҳ ва ҳамроҳлик хоҳлаш.

2 Тиргаклик, суянчиқлик, пушт-паноҳлик.

3 Тасдиқ қилиш, таъкидлаш; тасдиқ, таъкид.

Қанот кўп урмоғ ила бир қори учарлари йўқ,
Учарда гарчи қоридур аларга истизҳор.

Бадоеъ ул-бидоя, 664-б.

ИСТИКБОР [*а.* استكبار] Ғурурланиш, такаббурлик қилиш, ўзини катта олишлик.

... ва нубувват сирри ҳамдамларининг эъжози або саҳбосидин сарҳушроқ, истикбор ҳавосидин саркашроқ бўлуб, Расул ҳавориқин саҳарга тушурса...

Вақфия, 239-б.

ИСТИНШОҚ [*а.* استنشاق] **1** Сув ёки ҳаво билан бурунни қоқиш.

2 Таҳорат вақтида бурунга сув олиш ёки бурунни чайиш учун сув ишлатиш.

Чу бўлди мазмаза қилмоқ мукаррар,
Бил истиншоқ ҳам мундоқ мукаррар.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Истиншоқ қилмоқ Таҳорат вақтида сув билан бурунни тозаламоқ, қоқмоқ.

Оғизга мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунга даги истиншоқ қилгил.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

ИСТИОНАТ [*а.* استعانت] Ёрдам сўраш.

Истионат қилмоқ Ёрдам сўрамоқ, кўмак сўрамоқ.

[*Шоҳ Баҳром Бинни Баҳром*]. *Халойиқ анинг бадхўйлуғидин ожиз бўлуб, муъбадлар ва ҳакимларга истигоса кўргузуб, истионат қилдилар.*

Тарихи мулуки ажам, 227-б.

ИСТИСВОБ [*а.* استصواب] Сайланган, сараланган, бирор кишининг ишини маъқул топмоқ ва тўғри ҳисобламоқ; маслаҳат қилмоқ, маслаҳат сўрамоқ.

... бурунги икки девонким, бизнинг ҳукму хитобимиз била мурат-таб қилдинг ва куллиётту жузвиётин бизнинг машварату таълиму истисвобимиз била тузатингким, биринг ишқомиз абётидин бу эски дайрнинг рафиъ тоқида ушшоқнинг шўру ғавғосидур...

Ғаройиб ус-сиғар, 14-б.

ИСТИСҚО [*а.* استسقا] **1** Ёмғир ёғдириш дуоси номи.

Ҳам бу хушксолда Деҳли аҳлидин акобиру ашраф Қози хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Қози қабул қилиб, дашт азимати қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

... Мавлоно хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Мавлоно шаҳрнинг ийдгоҳига бориб, истисқо дуоси қилди...

Насойим ул-муҳаббат, 357-б.

Масжиди жумъага бордим. Кўрдумки, меҳробда ўлтурубдур, истисқо дуоси ўқийдур. Ҳам ул замон андоқ ёғин туттиким, уюмга кела олмадим.

Насойим ул-муҳаббат, 65-б.

2 Сув хоҳлаш, сув талаб қилиш; ёғин тилаш, ёмғир талаб қилиш.

Эл истисқоға чиқиб эрдилар, мен ҳам била эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 74-б.

[*Шайх Саъдун Мажнун қ. с.*]. *Ва сўрдиким, бу не ғавғодур? Дедим қаҳт ва қуроғлик жиҳатидин халойиқ истисқоға чиқибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

Дерларки, бир қатла Гилонда қурғоғлиқ бўлди. Халойиқ истисқоға чиқдилар ёғин ёғмади. Барча халқ Умми Муҳаммаднинг уйи эшикига келдилар ва ёмғир дуосини тиладилар.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

3 Сувчечак; қоринга сув йиғилиш касали.

Истисқое азим Катта сувчечак, касалликнинг оғир тури.

Аммо Мустафо с. а. в. истисқое азим ва сувсизлиғ устиға сувсизлиғ эрди ва муборак кўкси шарҳи била бўлуб эрди. Ложарам оташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдатлиғининг истидъосида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

ИСТИТОАТСИЗ [*а.-т.* استطاعتسز] Кучсиз, қудратсиз, иқтидорсиз.

Олам элида биров саодатсиз ўлур –
Ким, фақр йўлида иститоатсиз ўлур,
Иззат топмаским қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

ИСТИФОДАТ [*а.* استفادت] **1** Баҳраманд бўлиш, фойдаланиш, илм олиш.

2 Касб қилиш.

Эй зойири каъбаи саодат,
Лутфунгдин этармен истифодат,
Ким, бизни даги дуода ёд эт,
Бу ишқ ўти шуъласин зиёд эт!

Лайли ва Мажнун, 148-б.

ИСТИҚРОР [*а.* استقرار] **1** Қарор топиш, ором топиш.

2 Сабот, матонат, бардош, чидам; ўз жойида, мустаҳкам туриш.

Ва бир қарн бўла бордиким, истиқлол била аморат ва истиқрор била подшоҳга наёбат қиладурким, ҳеч киши андин бир номулойим нимаким, мужиби эътироз бўла олғай, нақл қилмайдур.

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

ИСТИҒНОЛИҒ [*а.-т.* استغنالیغ] **1** Муҳтож бўлмаслилик, эҳтиёжсизлилик; давлатмандлилик, озга қаноат қилишлилик.

2 Ҳеч кимга муҳтож ва қарам бўлмаслилик; ўз иззатида туришлик.

3 Такаббурлилик; ғурурлилик.

4 Ноэлилик, қарашмалик.

Бўлмағай эрди бу бепарволиғинг,
Ғафлат ичра маҳз истиғнолиғинг.

Лисон ут-тайр, 193-б.

ИСТИҒОСА [*а.* استغاثه] Ёрдамга чақириш, мадад сўраш, кўмак сўраш.

Истиғоса қилмоқ Ёрдамга чақирмоқ, кўмак сўрамоқ; дод-вой қилмоқ.

Ул заифа бизга истиғоса қилди. Иброҳим Саъд ул черигчи била сўзлашди, сўзин қабул қилмади.

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

[*Шайх Зайниддин Абубакр Хавофий қ. с.*]. *Ул бўркни мендин тилади, андоқки, фақру дарвешлик муқтазоси бўлғай, анга бердим. Кеча воқеъда кўрдумки, ул бўрк менинг қошимда истиғоса қиладур.*

Насойим ул-муҳаббат, 347-б.

ИСТИҲЁ [*а.* استحيا] Беҳаёлик, ҳаёсизлик, уятсизлик, беавратлик.

[*Шайх Аммор Ёсир қ. р.*]. *Ва азм қилдимким, агар манга чиқмоқ доияси ғолиб бўлса, кийганимни йиртайин, то сотири аврат қолмағай ва то истиҳё хуруж манъи бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 286-б.

ИСТИҲЛОЛ [*а.* استحلال] Ҳалоллаш, бир нарсанинг ҳалол бўлишини исташ, ҳалол.

... Ул итнинг боши тилга келиб дедики, бу ул кишининг сазосики, Абу Зуръа уйида исланган этни емагай. Шайх сафардин қайтди ва Шайх Абу Зуръа уйига бориб, истиҳлол қилди ва биҳиллик тилади ва андин сўнгра сафарга чиқди.

Насойим ул-муҳаббат, 222-б.

ИСҚАРМОҚ [*т.* ايسقارماق] Титмоқ, юлмоқ.

... ва яшкамоқ ва исқармоқ ва кўнгранмоқ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

ИСҒО [*а.* اصغا] Қулоқ тутиш, эшитиш, сўзга қулоқ тутиш.

Исғо қилмоқ Эшитмоқ, тингламоқ.

Ҳар ким ихлос юзидин исғо қилмаса, имонининг тубин ва динининг шохин кесиб, ани судрай-судрай сақар мустақаррига элтурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 335-б.

ИТИРМАК [*т.* ايتيرماك] Йўқ қилмоқ, йўқотмоқ.

Ориф кўнглин дарёга нисбат берурки, анда ҳар не тушса сингурур балки итурур.

Наводир уш-шабоб, 512-б.

ИТИТМАК [*т.* ايتيتماك] Ўткир қилмоқ.

Бало аро чу мен ўлдум, бало қиличларини,
Не тонг ититкали лавҳи мазорим ўлса билов.

Бадоеъ ул-васат, 361-б.

Қора-қора мужа ханжарларин ититмак ишинг,
Ҳаёт нахлини кескан қиё-қиё боқишинг.

Фавойид ул-кибар, 234-б.

ИТЪОМ [*а.* اطعام] Таом бериш, ейиш-ичиш.

[*Шайх Малик Насируддин Маҳмуд қ. с.*]. *Ҳамиша зиёрат тариқини маслук тутар эрди ва фуқарову ғурабо итъомида кўшиш кўргузур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

ИФОФ [*а.* عفاف] **1** Иффат, маъсумлик, поклик.

2 Номус, покдомонлик.

Салоҳ аҳлида гарчи қўймадинг сатру ифоф, аммо
Сени ҳақ асрасин ўз пардаи сатру ифофинда.

Бадоеъ ул-васат, 383-б.

ИФРОД [*а.* افراد] Бирор нарсадан жудо қилиш, ажратиш; ёлғизликка маҳкум этилиш.

Сойири ифрод иши бу бўлса, улким фард эрур,
Барча элдин ҳусн аро оздур анга юз мунча ҳам.

Фавойид ул-кибар, 269-б.

ИФТИРО [*ф.* افترا] Туҳмат, бўҳтон.

Нафсинга раҳмати ҳақ била иқтирон,
Муъжиз отингга сеҳру фусун ифтиро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

ИФТИҚОР [*а.* افتقار] **1** Камбағаллик, муҳтожлик, бечоралик.

... юз оҳу сўз била сувомоқнинг итмоми ва бу фано хирқасини заъфу ифтиқор ямоқларин кирпик синуқ игнасига ашк узук торин тоқиб, юз дарздўзлиқ била ямамоқнинг эҳтимоми.

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

2 *тасаввуфда* Фақирлик; тупроқ мисол ному нишонсиз бўлишлик.

Ва «Савоиҳ» фузулидин бири будурким, маъшуқ барча ҳоли била маъшуқдур, бас истиғно анинг сифатидур. Ва ошиқ барча ҳоли билан ошиқдур, бас ифтиқор анинг сифатидур. Ошиққа ҳамиша маъшуқ кераклик, бас ифтиқор анинг сифатидур.

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ИХВОН [*а.* اخوان] **1** Ака ёки ука; биродарлар.

2 Дўстлар, ёрлар, содиқ дўстлар, дўсту ёрлар, қардошлар.

Жонинг агар ком эса ихвонинга,
Сарф эту қўй миннатини жонинга.

Ҳайрат ул-аброр, 300-б.

ИХТИЁРСИЗ [*а.-т.* اختيارسيز] Хоҳишсиз, беихтиёр.

Кўнгли сабру қарорсиз бўлди,
Нуктада ихтиёрсиз бўлди.

Сабъаи сайёр, 248-б.

ИЧГУЧИ [*т.* ايچگوچي] Араққўр, майхўр, кўп ичувчи.

Ямонроқ ичгучи анга маълуброқ, ҳар неча ямонлиғи зоҳир бўлса анинг қошида маҳбуброқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 104-б.

ИЧМАК-ЕМАК [*т.* ايچمك ييمك] Ичиш-ейиш; сув ва нон.

Андуҳ еб, этиб жафо майи нуш,
Ичмак-емаги бўлуб фаромуш.

Лайли ва Мажнун, 152-б.

Ҳажрингда қону ғуссадур ичмак-емакларим,
Ишрат суруди нолаи зор айламакларим.

Бадоеъ ул-васат, 289-б.

ИШВАГАРЛИК [*а.-т.* عشوه گرلیك] Каришмалилик, ноз қилувчилик.

Ишвагарлик қилсалар ғаммоз ўлуб,
Пардадарлик этсалар танноз ўлуб.

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ИШКАМИШ [*ф.* ایشکمیش] Бадахшон.

[*Мавлоно Муҳаммад Бадахший*]. – *Қундузнинг Ишкамиш отлиғ кентидиндур.*

Мажолис ун-нафоис, 123-б.

ИШРАТПАРАСТ [*а.-т.* عشرت پرست] Айш-ишратга берилиш; хурсандчиликни хуш кўрувчи, дилхушликни хуш кўрувчи, маишатпараст.

Чу Хусравға ул ики иш берди даст,
Ниҳот айлабон бўлди ишратпараст.

Садди Искандарий, 398-б.

Бу тақдир ила шоҳи ишратпараст,
Неча кун тараб жомидин бўлди маст.

Садди Искандарий, 409-б.

ИШРАТОЙИН [*а.-т.* عشرت آیین] Айш-ишрат палласи, дилхушлик чоғи.

Ғалат қилдим, бўлуб Фарҳоду Ширин,
Риёзи жаннат ичра ишратойин.

Фарҳод ва Ширин, 447-б.

ИШРАТСИГОЛ [*а.-ф.* عشرت سگال] Ишратга мойил.

Ҳаким англамиш эрди чун, барча ҳол,
Бу иқболдин бўлди ишратсигол.

Садди Искандарий, 92-б.

ИШРОФ [*а.* اشراف] **1** Юқори бўлиш.

2 Мушарраф бўлиш, баланд мартаба соҳиби бўлиш; олий рутбали.

[*Шайх Абулҳусайн Сирвонийи Сағир қ. с.*]. *Ва ҳам ул дебдурки, Абулхайр Тайнотий дедики, манга дўзах аҳлиға ишроф бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 190-б.

Шайх Баҳоуддин Валад қ. с. нинг асҳоби ва муридларидиндур. Анинг хавотирға ишрофи жиҳатидин Саййиди сирдонға машҳурдур.

Насойим ул-муҳаббат, 324–325-б.

ИШСИЗ [*т.* ایشسیز] **1** Беиш, бекорчи.

2 Вазифасиз; амалсиз.

[*Муъаммил Жассос р. т.*]. *Ҳар қачон бир мусулмон ишига машғул бўлса, ишсиз киши саломиға жавобдин ўзга сўз демас эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 171–172-б.

ИШТАРАК [*а.* اشتراك] Бирлашган; шерик бўлган.

Туз кўринур меҳр чу турғон суда,
Эгри бўлур иштарак урғон суда.

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

ИШФОҚ [*а.* اشفاق] Шафқат, аяш, меҳрибонлик.

Ишфоқ этмак Меҳрибонлик қилмоқ.

Ҳар гавҳари туфроғ уза бир қатра су янглиғ тушкач адам ўлғай,
Гар қилмаса ишфоқ этибон Хусрави Ғозий назми сари парво.

Ғаройиб ус-сиғар, 499-б.

ИШЪОР [*а.* اشعار] Хабардор қилиш, маълум қилиш, огоҳ қилиш.

Ишъор қилмоқ Хабардор қилмоқ.

Аммо дўстларим насиҳат юзидин ишъор қилурлар эрдиким, ҳар муҳра тожға тикилган била феруза бўлмайдур...

Мунша от, 216-б.

ИШҚ [*а.* عشق] **1** Севги, муҳаббат.

2 Кўнгилнинг ошиқ томон кучли интиёқ билан интилиши.

Ишқ булбули Фарҳод кўзда тутилган.

... балки гул иси била ул ишқ булбулининг ҳушин учурғони...

Фарҳод ва Ширин, 313-б.

ИШҚБОЗЛИК, -лиғ [*а.-ф.-т.* عشقباز لیغ // عشقباز لیك] Бировга кўнгил боғлашлик, ошиқлик, ишққа берилганлик.

Мавлоно ҳазратларига ҳам-ул ишқбозликким, Шайх Шамсуддин Табризий била эрди, анинг била бунёд қилдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

... ва хилофатлари Чалабий Низомуддинга мунтақил бўлди ва ишқбозлиғ анинг била бунёд қўйдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 333-б.

ИШҚИЯ [*а.* عشقیه] Тариқат силсиласига оид суфиёна истилоҳ; ишқия тариқати.

Ишқия силсиласида Шайх Абулҳасандин сўнгра гўё андин улуғроқ киши йўқ эркандур.

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

ИШҚОЙИН [*а.-ф.* عشق آیین] Ошиқ, ишқ равиши.

Ҳукамо ҳам келиб алар била рост,
Қилдилар шаҳға ер ўпуб дархост
Ки: Кеча шаҳға ишқойиндур,
Лек кўҳ виқору тамкиндур.

Сабъаи сайёр, 367-б.

ИШҚОМИЗ [*а.-ф.* عشق آمیز] Муҳаббатли, ошиқона.

... Бирининг ишқомиз абётидин бу эски дайрнинг рафиъ тоқида ушшоқнинг шўру ғавғосидур ва яна бирининг шавқангиз ғазалиётидин бу қадимий маниъ гунбад равоқида муҳаббат аҳлининг ҳўю алолоси.

Ғаройиб ус-сиғар, 14-б.

ИШҚСИЗ [*а.-т.* عشق سیز] Беишқ, бедард, муҳаббатсиз, андуҳсиз.

Чу ишқсиз эди зуҳд аҳли келди ноболиғ,
Эрурлар атфол эл гарчи дерлар они шуюх.

Наводир ун-ниҳоя, 93-б.

Гар солиб юз минг балоға мендек ўзни бўлмаса
Ишқсиз бир дам санга ҳам сабру тоқат, эй рафиқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 261-б.

Малойик ишқсиз гар эрди сен бор улки ҳажрингда,
Туташти барчаға ўт шуълаи ишқим шароридин.

Бадоеъ ул-васат, 326-б.

ИҚОБ [*а.* عقاب] Жазо; азоб, озор; қийноқ, уқубат.

[*Имом Аҳмад Ҳанбал р. т.*]. *Бағдодда Муътазила ғалаба қилғанда, анга таклиф қилдиларким, Қуръонни махлуқ дегай, демади. Ва қари бўлуб эрди ва заиф ҳам, иқобига торттилар ва минг қамчи урдилар, ҳеч фойда қилмади ва ҳам ул озор била оламдин ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 33-б.

ИҚТИРОН [*а.* اقتران] **1** Яқин келиш, йўлиқиш, учрашиш; бир-бирига яқин дўст бўлиш.

Нафсинга раҳмати ҳақ била иқтирон,
Мўъжиз отингга сеҳру фусун ифтиро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

«Ре» лариким зоҳир этиб иқтирон,
Фош ўлуб ондин зарари бегарон.

Ҳайрат ул-аброр, 12-б.

... ва самин жавҳарларнинг бир-бирига иқтирони дилпазир кўрунуридин, назм таркибин наср тартибига таржиҳ қилмоқ.

Ҳайрат ул-аброр, 57-б.

2 Икки ёки бир қанча сайёранинг бир-бирига дуч келишига ишора.

Қарн ила даврон топибон иқтирон,
То бўлубон бир киши соҳибқирон.

Ҳайрат ул-аброр, 216-б.

Й

ЙИГИТЛИҒ [*т.* يېگيت لېغ] Ёшлик, ўсмирлик.

Йигитлиғда йиғ ишнинг махзани,
Қарилиғ чоғи харж қилғил ани.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 194-б.

ЙИРТУҒЛУҒ [*т.* يېرتوغلوغ] Йиртиқлик, йиртилиб кетганлик, йиртилганлик.

Дастор йиртуғлуғидин ғам ема, боши ёруғларға боқиб, Тенгри ҳамдидин ўзга дема.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

ЙИТИЛМАК [*т.* يېتىلماك] Ўсмоқ, ўсиб етилмоқ, ўсиб кетмоқ.

Алқисса, бир бузуқда имомни топмишким, паришон зоҳир била сочи, тирноғи йитилган, чопон кийиб, сару по бараҳна қибла сари мутаважжиҳ. Қуръон ўқуб ўлтуруб эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 72-б.

ЙИҚИЛА-ҚЎПА [*т.* يېقىلا قوپا] Йиқила-сурила, йиқила-тура.

Чун хайға йиқила-қўпа етти,
Жон оқзиға етти, ҳуши кетти.

Лайли ва Мажнун, 101-б.

ЙИҒИСИЗ [*т.* يېغي سيز] Кўз ёш тўкмаслик, йиғи-йиғисиз.

[*Шайх Шаъвона р. т.*]. *Ул дебдурки, ул кўзки, маҳбуби лиқосидин йироқ қолғай ва анинг дийдориға муштоқ бўлғай, йиғисиз яхши кўрунмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

ЙИҒЛАҒУЧИ [*т.* يېغلاغوچي] Йиғлагувчи.

[*Шайх Абулҳасан Ҳаракоий р. т.*]. *Дебдурки, биров била суҳбат тутмангизки, сиз Ҳақ дегайсиз ва ул ўзга нима дегай ва дебдурки, андуҳ тиланг, то кўз суйи ҳосил бўлғайки, Тенгри йиғлағучиларни суяр.*

Насойим ул-муҳаббат, 210-б.

ЙИҒМОҒЛИҚ [*т.* يېغماغلىق] Тўпламоқлик, уймоқлик, йиғмоқлик.

Чун айлар хурда йиғмоғлиққа оҳанг,
Тутар бу хурдадин даҳр они дилтанг.

Фарҳод ва Ширин, 97-б.

ЙИҒОЧЛИҒ [*т.* يېغاچ لېغ] Узунлик ўлчовининг номи, масофалик, ўлчовлик.

Уч йиғочлиғ Уч қулочлик (қарийб ўн икки километрдан ортиқроқ) масофалик.

Мушгул – бир кентдур, Мисрнинг уч йигочлиғида.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

ЙЎЛСИЗ [*т.* يول سيز] **1** Йўлсиз, бероҳ.

... Алар бу ҳолни маълум қилиб, иттифоқ била шаҳрларидин қочиб, эл йўлуқур ваҳмидин йўлсиз биёбонга тушуб, бир қўйчиға учраб, қўйчи дағи аларға қўшулуб, қўйчининг ити ҳам эришиб Рақим отлиғ горға кирмишлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

2 Беусул.

Шоҳ улдурким – йўлидин қойтасен,
Ҳар замон йўлсиз ҳадисе ойтасен.

Лисон ут-тайр, 56-б.

3 Бемаслак, бетариқат.

Ким тун-кун ўлгамен рафиқинг,
Йўлсиз югурурда ҳамтариқинг.

Лайли ва Мажнун, 196-б.

Туштилар бир йўл аро икки рафиқ,
Бир эди йўлсиз, бири соҳибтариқ.

Лисон ут-тайр, 71-б.

ЙЎЛЧИ [*т.* يولچي] Йўловчи, йўл юрувчи.

Йўл неча туз, йўлчиға мақсад қариб,
Хамлиғидин тушса йироқ йўқ ажиб.

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

ЙЎНМОҚЛИҚ [*т.* يونماقليق] Тарашламоқлик.

Кўнгул саргашталикдин бўлди йўқ оғзинг кеби, гўё
Ани чарх айлагандур ғунча йўнмоқлиққа инкора.

Наводир уш-шабоб, 386-б.

ЙЎРҒА [*т.* يورغا] Майда қадам ташлаб тез юрадиган (от, эшак, ҳўккиз ҳақида).

Бу навъ ораста қилғондин сўнгра чанбаршоҳ йўрға ўйга тескари миндургайлар ва шаҳрнинг кўй ва маҳаллотиға кездургайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ЙЎХСУЛЛИҚ [*т.* يوخسوللیق] Камбағаллик, бечоралик, нотавонлик; фақирлик.

Борлиғки, лутфу карами ом бўлғай, йўхсуллиқда анга барча элдин ком бўлғай, ком бўлса, боре хижолат бўлмағай ва эл сарзанишидин малолат боре бўлмағай.

Маҳбуб ул-қулуб, 103-б.

ЙЎҚСИЗ [*т.* يوق سيز] **1** Мавжуд эмас.

2 Йўқликсиз, адамсиз.

3 Фаносиз.

Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўпдур,
Йўқ бок агар ҳаққа ризоси кўпдур
Борлиқда агар даҳр жафоси кўпдур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўпдур.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

ЙЎҚСУЗЛУҚ, =**лик** [*т.* يوقسوزلوق // يوقسيزليك] **1** Мавжуд эмаслик.

2 Камбағаллик, йўқчилик, етишмовчилик, муҳтожлик.

3 Фақирлик.

... Бир неча вақт бизинг уйда бўлур эрди ва манга йўқсузлуқ даст бериб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

... Манга деди: чун йўқсузлиқ даст бериб дур, ул захирадинки, бу зарфлардадур, невчун қут қилмассен? Дедим: алар бўшдур.

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

Жаъфар Хулдий дебдурки, неча кун Ҳаммод Қурайшийни кўрмайдур эрдим, уйига бордим ани кўргали. Ул йўқ эрди, ул йўқсизлик заруратидин аёлининг бурунчакин олиб, бозорға элтган эрмишким, сотиб егулик келтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 59-б.

К

КАВКАБМИСОЛ [*а.* كوكب مثال] Сайёралардек, юлдуз каби.

Ул хазратнинг сипеҳросо тахти кавкабмисол сабот ва давом гулмиҳлари бирла истиҳком топсун.

Муншаот, 209-б.

КАВКАБАФРУЗ [*а.-ф.* كوكب افروز] Юлдуздай порлоқ, юлдуздай ёритувчи, юлдуз каби нур сочувчи.

Ҳар лаган дуржи кавкабафрузи,
Кавкаби гавҳари шабафрузи.

Сабъаи сайёр, 8-б.

КАВОШОНЛИҒ [*ф.-т.* كواشان لیغ] Кавошонда яшовчи, Кавошонлик.

Ва Кавошонлиғ Бишр бобидаким, кабутархона анинг ишорати била йиқилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

КАВСАРМИСОЛ [*а.* كوثرمثال] Ҳаётбахшлик хусусиятига эга сув, биҳиштдаги кавсар булоғи каби.

Вале бу сифат наҳри кавсармисол
Ки, андин жаҳон коми топиб зилол.

Садди Искандарий, 236-б.

КАДУД [*ф.* كدود] **1** Бигиз.

Ва «ёйий» мисол уч ҳаракатдин ортуқ топилмас: бийзки сорт «кадуд» дер ва бизки «мо» ва «наҳну» маънаси биладур ва бийзки «дарафш» дерлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 19-б.

2 XV асрда Хуросонда яшаб ижод этган олим, форсигўй шоир Хожа Авҳад Муставфий лақаби.

Хожа Авҳад Муставфий – анинг лақабин «Кадуд» ҳам дерлар.

Мажолис ун-нафоис, 32-б.

КАЁНИЙНАЖОД [*ф.* كیانی نژاد] Каёний авлодлари, Каёний наслидан; Каёний зот.

Яна қавму хайлимға қилма инод
Ки, дерлар аларни Каёнийнажод.

Садди Искандарий, 191-б.

Атодин Скандарниҳод ўлғай ул,
Анодин Каёнийнажод ўлғай ул.

Садди Искандарий, 192-б.

КАЁСАТЛИҒ [*а.-т.* كیاست لیغ] Зийрак, ҳушёр, басир, фаросатли.

... Манзар бинни Умарким, ақлу каёсатлиғ киши эрди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 164-б.

КАЖРАВОЙИН [*ф.* كجروآیین] Тескари айланувчи дунё.

Тузулди ўйла базми хусравойин
Ки, кўрмай ўйла чархи кажравойин.

Фарҳод ва Ширин, 271-б.

КАЛЕЗ [*ф.* كلیز] Асалари, ари.

Шакар тунгини айлади шаҳдрез,
Кўп ул шаҳд зимнида неши калез.

Садди Искандарий, 413-б.

КАЛЛА [*ф.* كله] Бош, калла, инсон ва ҳайвонларнинг бош қисми.

Кўргузубон лола ўюн ичра жўш,
Ел учуруб калласидин каллапўш.

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

КАЛЛАПЎШ [*ф.* كله پوش] Бош кийим, қалпоқ, дўппи.

Кўргузубон лола ўюн ичра жўш,
Ел учуруб калласидин каллапўш.

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

КАЛО [*ф.* كلا] Эчки.

Ва нима ўқумайдурмен, манга кало ўтлатмоқ била хуш эрди. Бир кун пайғоҳда кало ўтрусида ўлтуруб эрдим. Ногоҳ манга ҳоле макшуф бўлди ва жазба зоҳир бўлди ва ҳижобни кўзум оллидин олдилар. Беҳуш бўлдум ва йиқилдим. Ва калонинг оёғи остида илиг-аёғ урар эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

КАЛОМ [*а.* كلام] **1** Сўз.

2 Қуръони карим.

Каломи мажид Шарафли Қуръон.

Ва анга воситасиз ўз каломи мажидимизга такаллум қилиббиз.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 142-б.

КАЛОҒПО(Й) [*ф.* كلاغ پای // كلاغ پا] Ола қарға ёки калзоғ оёғи изидек варақни бўяб, чизиб ёзадиган бадхат хаттот, бесавод котиб.

Аммо ул сафҳа рақамин ўзларидин ўзга киши билмас ва ул калоғполарни ул савод аҳлидин ўзга биров ўқумас ва фаҳм қилмас.

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

Котибки калоғпойи зоғи мулаввас аёғидин манкуброқ ўз олида Жаъфар (изоҳ: машҳур мусаввир) ва Азҳар (изоҳ: қилқалам хаттот, Жаъфарнинг шогирди) хатидин маҳбуброқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 72-б.

КАМАРДЎЗЛИҚ [*ф.-т.* كمردوزلیق] Белбоғчилик; белбоғ тикувчилик.

Мавлоно Толеъий – камардўзликка мансубдур.

Мажолис ун-нафоис, 30-б.

КАМБАҲО [*ф.* كمبها] Қадрсиз, паст.

Илоҳи, сенинг йўлунгда туфроғ етса, тутиёдур ва кесак йўлуқса, кимёдур, ғайрингдин қизил олтун қора туфроғдек беқадру камбаҳодур.

Муножот, 295-б.

КАМИТ [*а.* كمیت] Миқдор, ҳисоб, саноқ; ўлчов, қолип.

Бордилар ёмғур дуосин қилғали аҳли риё,
Мен ниёз аҳли эдим, даъви камитин сўрмадим.

Наводир уш-шабоб, 520-б.

КАМИ(Й)ЯТ [*а.* كميت] қ. **Камит**.

Ҳақир кўрма фано аҳлини палос ароким,
Камият ҳимматиға жул сипеҳри атласдур.

Фавойид ул-кибар, 132-б.

Андаким, ҳажр камиятин сўрдум,
Бир-икки ёр санга топшурдум.

Фавойид ул-кибар, 489-б.

КАМО [*а.* كما] Худди, шундай.

Халқ дастури била борур эрди, камо беш-тўрт қадам боргунча бир хатм қилдики, ҳарф-баҳарф фаҳм бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 400–401-б.

КАМСАРМОЯ [*ф.* كمسرمايه] Қадрсиз, бечора, нотавон, эътиборсиз; пулсиз, сармоясиз.

... ва ул меҳри авжи камол била бу зарраи камсармоя орасида ўтган ҳолотдин бир неча варақ нигориш қилғаймен...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 8-б.

Гадое камсармояи баландпоя ҳикоятиким, шоҳи баландпояи камсармояға насиҳатда сўз юзин ирик қилди...

Садди Искандарий, 555-б.

КАМ [*ф.* كم] Оз, озгина, арзимас.

Каму костлиқ Кам-кўстлик, етишмовчилик.

Кимки бу давронда қилур ростлиқ,
Йўқтур иши ғайри каму костлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 206-б.

КАННУЖУМ [*а.* كنجوم] Юлдузлар сингари, юлдузлар янглиғ; юлдузларга ўхшаш; асҳоби каннужум–менинг ҳамсуҳбат (аҳл)ларим юлдузларга ўхшашдир.

Нубувват сипеҳрида қуёш эркони маълум,
Мусоҳиблар шаънида асҳоби каннужум.

Маҳбуб ул-қулуб, 8-б.

КАНАРКАМАК [*т.* كنارمك] Кўндирмоқ, иқрор қилдирмоқ.

... ва сирмамак ва канаркамак ва сиғриқмоқ...

Муҳокамат ул-луғатайн,12-б.

КАРАГ [*ф.* كرك] қ. **Карак**.

КАРАК [*ф.* كرك] Булдуруқлар туркумига мансуб бўлган чўл қуши, булдуруқ қуши.

Пардаги ўлди эгин ичра карак,
Учти очиб парадаларин шабпарак.

Ҳайрат ул-аброр, 82-б.

КАРАМЛИҒ [*а.-т.* كرم ليغ] Марҳаматлик.

Ул қул ҳикоятиким, оёғи тойилиб, оёғлуқ ошини шоҳнинг боши косасиға урди ва карамлиғ шоҳ олида ўз ошин пишурди.

Ҳайрат ул-аброр, 343-б.

КАРВОНСАРОЙ [*ф.* كروان سراي] Карвонлар қўниши тунаши учун махсус мосланган жой, сарой, келиб-кетиш жойи; работ.

[*Мавлоно Шамсуддин...*]. *Охир ҳолида доим сафар қилур эрмиш ва қаро кийиз кияр эрмиш ва ҳар мулкка борса, карвонсаройда тушар эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

Чун Димашққа етсанг, Солиҳияда карвонсаройдур машҳур, яксар анда борки, ани анда топарсенки, бир фаранги соҳибжамол йигит била шатранж ўйнайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 335–336-б.

КАРДА [*ф.* كرده] Қилинган.

Кардаву нокарда Иш, амал қилинган иш, амалга оширилган иш; амалга оширилган-оширилмаган иш.

Чун чекибон лутф саропардасин,
Кечсанг алар кардаву нокардасин,
Бўлса наво бирла бори муҳтарам,
Айлама маҳрум Навоийни ҳам.

Ҳайрат ул-аброр, 32-б.

КАРИ [*ф.* كري] Арзимас, арзигулик эмас.

Қилмас кари Ўйлашга арзимайди.

Гар ватанинг Шом дурур, гар Ҳири,
Шому Ҳири фикрға қилмас кари.

Ҳайрат ул-аброр, 294-б.

КАРКЗЎР [*ф.* كركزور] Каркидон номли катта ҳайвон, каркидек зўр.

Басе тезрав, рахиш хорошикан,
Бори каркзўру бори пилтан.

Садди Искандарий, 309-б.

КАРОМАТГЎЙ [*а.-ф.* كرامت گوي] **1** Каромат қилувчи; башоратгўй.

2 Хушхабар айтувчи; сахий зот, ҳиммат қилувчи; мурувват қилувчи.

Эй карометгўй, ишим огози худ исён эди,
Шамъи раҳмат партави етгайму анжомимга айт.

Наводир ун-ниҳоя, 80-б.

КАРОНСИЗ [*ф.-т.* كران سيز] **1** Қуйисиз, чегарасиз, ҳадсиз; таши йўқ.

Фалак жавфида бир овуч хокдек,
Каронсиз тенгиз ичра хошокдек.

Бадоеъ ул-бидоя, 16-б.

2 Қирғоқсиз, соҳилсиз.

Жаҳонни ул қуёшнинг барқи ҳусни ўртагай эрди,
Каронсиз баҳри ашким бўлмаса эрди агар мониъ.

Бадойиъ ул-бидоя, 259-б.

КАРОҲИЯТ [*а.* كراهيت] Дилғашлик, нафратланиш, нафрат.

Бир бузуққа кирдим, кўрдумки, Шайх Жаъфар Ҳаффор Бағдодий ўлтурубдур. Ранжур бўлдумки, анга кароҳият етмиш бўлғай...

Насойим ул-муҳаббат, 116-б.

[*Шайх Абу Жаъфар Мажзум р. с*]. *... Менга салом бериб дедиким: эй Абулҳусайн, ҳажга озимсен? Кароҳият била дедим: Бале!*

Деди: ҳамроҳ керак? Ўзумга дедимки, саҳиҳ ҳамроҳлардин айрилдим, бу навъ маъюбқа йўлуқтум, тийралик юзидин.

Насойим ул-муҳаббат, 119-б.

... Дедиким, сен ҳамроҳ қилмасингга онт ичтинг, менга сенинг онтингни ёлғон қилурга кароҳият келур.

Насойим ул-муҳаббат, 120-б.

КАРРАМУЛЛОҲ [*а.* كرم الله] Аллоҳнинг саховати, Аллоҳнинг ҳиммати, Тангрининг каромати.

Каррамуллоҳи важҳа Аллоҳнинг саховати ҳақи.

Ва гунашни Ювшаъ а. с. дин бошқа Тенгри таоло Сулаймон а. с. била амир ал-мўминин Али каррамуллоҳи важҳа мўъжиза ва кароматидин мағрибдин машриқ сори ҳаракат берди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 150-б.

КАРХ [*ф.* کرخ] Бағдод жанубий-ғарбида жойлашган бир маҳалла номи.

Фано тариқида бирдек эмас бори маъруф,
Бирига Карҳдурур жилвагаҳ, бирига курух.

Наводир уш-шабоб, 85-б.

КАСБСИЗ [*а.-т.* کسبسیز] Ҳунарсиз.

Мулк ва мулксиз вилояти бор ва олату касбсиз рўзе ер ва элга едирур ва бу каромат эмасму?

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

КАСИР [*а.* کسیر] Синиш.

Касир ул-вуқуъ Арузда бир баҳр (вазн)нинг жузвларида бўладиган (синиш юз бериши) ўзгариш.

Ва улча бу секкиз усулдин форсий шеърда касир ул-вуқуъдур – бешдур.

Мезон ул-авзон, 47-б.

КАСРАТ [*а.* کثرت] Кўплик, кўпчилик; мўллик, кенглик.

Касрати ҳасаб Донг таратиш, шуҳрат қозониш, ўзини улуғлаш, қадрлаш.

[*Форсигўй шоир Мирхонд*]. *... ўзи йигитликда улум такмили қилди ва ҳоло бовужуди кибари син ва улви насаб ва касрати ҳасабки барча мужиби ужб аноният дурлар, ул миқдор бетаайюн ва фоний машраб ва хуш ахлоқ кишидурким, андин ўтмас.*

Мажолис ун-нафоис,121-б.

КАТУН [*а.* کتون] Канопдан ишланган мато, кийим.

Ким кафанни ёд этар, андин ўлук огоҳроқ,
Гар либосин билсаким, эрур катон ёхуд катун.

Бадоеъ ул-бидоя, 417-б.

КАФ [*а.* کف] Аруз баҳрларидан бири.

«Каф» – бешинчи ҳарф исқотидур, бас фоъилотун фоъилон бўлғай.

Мезон ул-авзон, 49-б.

«Каф» – мафоъийлун «нун» унинг исқотидур, то мафоъийлу қолғай.

Мезон ул-авзон, 48-б.

КАФТОР [*ф.* کفتار] Териси хол-хол бўлган итсимон ўлаксахўр ваҳший бир ҳайвон.

Аммо анинг сўрхўлуғиға гулгуна сазовордур ва оқлиғиға муносиб сапида бордурким, қари муханнас мабҳут ва анинг холазодаси кафтори фартут ширкат била машшоталиқ тузгайлар...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

КАШМИРЗОД [*ф.* کشمیرزاد] Кашмир зоти, кашмир авлоди.

Канизеким ул бўлса ҳиндийнажод,
Не ҳиндийнажод, айт кашмирзод.

Садди Искандарий, 413-б.

КАШОКАШ [*ф.* کشاکش] **1** Қийинчилик, машаққат, азоб.
2 Низо, мухолифат; жанжал, ғавғо.

Бу кашокашу изтиробда не уйқум қолди ва не қарорим.

Насойим ул-муҳаббат, 418-б.

КАШТИ(Й) I [*ф.* کشتی] Кема, қайиқ.

Ваҳки, ул каштийда дарёкуш, манга худ йўқ ҳаёт
Эл дегандинким, фалоннинг кофири бебокидур.

Ғаройиб ус-сиғар, 125-б.

КАШТИ(Й) II [*ф.* کشتی] Май ичадиган қадаҳ, кема шаклидаги май идиш.

Йўққи, май каштийси ғам тўфонидин айлар халос
Ким, топар андин киши бир қатра ичса умри Нуҳ.

Наводир уш-шабоб, 81-б.

КАШФ [*а.* کشف] Аруз атамаси.

«Кашф» – мафъулоту «то»синиng исқотидур, мафъулун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

КАШФГОҲ [*а.-ф.* کشفگاه] Бир нарсанинг сирини топиш жойи, сирни очиш жойи (остона).

Бир кунки, Шайх ҳазратлари самоъда хушҳол бўлуб эрдилар. Шайх Саъдуддин Шайх Маждуддинга хабар қилди. Ул аёғ яланг келди ва бир таштда ўт тўлдуруб, бошиға кўтариб, кашфгоҳда турди.

Насойим ул-муҳаббат, 293-б.

КАЪБ [*а.* کعب] **1** Оёқнинг тўпиғи.
2 Азиз-авлиёларнинг қадамжоси.

Каъби ери давраи иродат,
Давр аҳлиға халқаи саодат.

Лайли ва Мажнун, 35-б.

КАҲЗАН [*ф.* کهزن] Паншаха.

Тожирғаки даст топти раҳзан
Ногаҳдур анинг ёнида каҳзан.

Лайли ва Мажнун, 304-б.

КАҲРАБОКИРДОР [*ф.* کهرباکردار] Сарғиш, сап-сариқ, сариқ рангли тошдек.

Коҳи юз бирла ўлармен, Исавийдам соқиё,
Бода тут хуршиди жоми каҳрабокирдоридин.

Ғаройиб ус-сиғар, 354-б.

КАҲФ [*а.* كهف] **1** Қуръони каримда тилга олинган ғор номи.

2 Қуръони каримнинг «Каҳф» сурасига ишора.

Каҳф ити Қуръони каримнинг ўн саккизинчи «Каҳф» сурасидаги «Асҳоби Каҳф» воқеасига ишора. Қадимда Дақёнус номли золим подшоҳ замонида бир неча йигитлар мусулмон бўлиб, яширинча Тангри таоло ибодатига машғул бўлишган. Бундан Дақёнус воқиф бўлиб, уларни қатл этмоқчи бўлади. Бироқ улар бу ҳолдан хабар топиб, шаҳарларидан чиқиб, қочишади. Йўлда бир чўпон ва унинг ити ҳам уларга эргашади. Улар Аллоҳнинг иродаси билан Раким деган ғорда 309 йил уйқуга кетишади. Бунда ит ҳам уларга доимий (вафодор) ҳамроҳлик қилади; вафодор ит.

Итларингга нисбатимни рост қилсам, Каҳф ити
Одамиларга ўзин қилған кебидур мунтасиб.

Бадоеъ ул-васат, 42-б.

КЕВУРМАК [*т.* كيورمك] Киритмоқ.

Кевурга даҳр аро солиб ғиреви,
Нечукким маст бўлғай нарра деви.

Фарҳод ва Ширин, 53-б.

КЕЗИК [*т.* كيزيك] Дафъа, ишда навбат-момент.

Бас, Ҳудойи таоло Жаброил (а. с.) дин Одами Сафийға бир ёй ва неча ўқ йиборди. Чун Одамға ўқ отмоқни ўгротти. Андин сўнг буюрдиким, Одам бу ўқни қарғалар сари отғил. Бас, Одам (а. с.) отти ва хато қилди. Жаброил табассум қилиб айтди: – Яна бир ўқ отғил. Бу кезикда отган урди.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

КЕЙНИ [*т.* كيينى] к. **Кийни**.

КЕЙНИЧА [*т.* كينيچه] Орқасидан.

Кейнича кўнгулсиздур эришмакка Навоий,
Ул шўх чу ўз мулкиға борди кўнгул олғоч.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

Хожа билибдурким, кўргач ташлағусидур, кейнича бориб, дастурни олмишлар...

Насойим ул-муҳаббат, 19-б.

[*Иброҳим Ажурий Сағир р. т.*]. *Деди: ридонғни менга бер! Анинг ридосин ўз ридосиға чирмаб дошлиқ ўтға ташлади ва анинг кейнича дошқа кириб, олиб чиқди.*

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

КЕКЛИК [*т.* كيكليك] Каклик, тоғ қуши.

Қалин кекликлар кўрдумки, ҳаргиз онча қалин кеклик кўрмайдур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 403-б.

КЕЛГУЧИ [*т.* كيلگوچى] Келгувчи.

Келгучи бу хаста ғам ободиға,
Кетмаги худ келмай анинг ёдиға.

Ҳайрат ул-аброр, 334-б.

КЕЛИ [*т.* كيلى] Буғдой, жўхори каби донларни майдалайдиган қадимий қўлбола ускуна, ўғир.

Бобо оёғин узатиб, дедиким, бор, кўрай нечук борурсен? Ҳирот Бодғисининг келидин санга беribдурлар, ёниб ўз ишингга бор!

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

КЕЛМАМАК [*т.* كيلما مك] Келмаслик.

Бода беранжи хумор эрмиш фано жомида лек,
Ичмак ани келмамиш ҳар булҳавасниng шониға.

Ғаройиб ус-сиғар, 406-б.

Хизматиға қайси юз бирла борайким, келмамиш
Тийраликдин ўзга мен юзи қародин ўзга иш.

Фавойид ул-кибар, 179-б.

КЕЛМАКЛИК [*т.* كيلماكليك] Келмоқлик.

Мажнун кўруб они ошноваш,
Келмаклиги келди кўнглига хуш.

Лайли ва Мажнун, 154-б.

КЕЛТУРГУЧИ [*т.* كيلتورگوچى] Келтиргувчи.

Ёлғон афсоналарда уйқу келтургучи, ёлғончи уйқуда такаллум сургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 94-б.

КЕЛТУРМАМАК [*т.* كيلتورما مك] **1** Келтирмаслик.

2 Гапирмаслик.

Дайр пирининг қулименким, харобот аҳлидин
Неча кўрмиш журм аларнинг юзиға келтурмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

КЕНГЛИК [*т.* كينگ ليك] Эни, кўндаланг ўлчами катта бўлганлик; энлилик, кенглик.

Бу чоҳ оғзи бас тордур, қаъри кенг,
Ҳамул қалъа даври кенгликда тенг.

Садди Искандарий, 268-б.

КЕНТ-БАКЕНТ [*т.* كينت بكينت] Шаҳарма-шаҳар.

Яна улким, бу дастур билаким, шаҳрда таъйин қилинур бўлукот улуғларни Хожа Фахриддин янглиғ борча бу дастур била муқаррар қилилсаким, бўлуклар кент-бакент бу навъ амал қилсалар.

Муншаот, 188-б.

КЕРАК-ЯРОҒЧИ [*т.* كيراك يراغچى] Қурол-аслаҳачи, асбоб-анжомчи.

Мансабда андоққи, қўрчи ва сувчи ва хазоначи ва керак-ярогчи ва чавгончи ва найзачи ва шукурчи ва юртчи ва шилончи ва ахтачи йўсунлуғ кўптур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 22-б.

КЕСМАК [*т.* كيسمك] **1** Сўймоқ, кесмоқ, қирқмоқ.

Сайддек ўқтин қатил ўлди Навоий кўнгликим
Сунди ойлар тийғ ила кесмакка ҳар ёндин илиг.

Ғаройиб ус-сиғар, 266-б.

2 Ажратмоқ, узмоқ.

Ўзлугинг қайдини кесмакка Навоий билким,
Йўқтурур даҳр ирикликларидин яхши эгак.

Ғаройиб ус-сиғар, 268-б.

КЕСГУЛУК [*т.* كيسگولوك] Кесгилик, кесишлик.

Ва эгрилик нафйидаким, агар эгри киши зулфдек симбарлар юзида ер тутарким, боши кесгулук.

Ҳайрат ул-аброр, 200-б.

КЕТАКЎРМАК [*т.* كيتاكورماك] Кетмоқ, кета бошламоқ.

... ва саъй ирода қилурлар, андоққи, билакўр ва кетакўр ва етакўр.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

КЕТГУЧИ [*т.* كيتگوچي] Кетгувчи.

Силсила бу навъ азал то абад,
Келгучию кетгучи беҳадду ад.

Ҳайрат ул-аброр, 249-б.

КЕТМАМАК [*т.* كيتماماك] Кетмаслик.

Магар шоҳ девонига кетмамиш,
Етар махзан ичра магар етмамиш.

Садди Искандарий, 137-б.

[*Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с*]. *Ва ул дебдурки, дарвешеки, анинг кўнглидин элнинг илгидин нима олмоқнинг чучуклиги кетмамиш бўлгай андин фалоҳ келмагай.*

Насойим ул-муҳаббат, 55-б.

Бермак киши хотиридин кетмамак,
Бермагу олмоқни хаёл этмамак.

Ҳайрат ул-аброр, 241-б.

КЕТМАКЛИК [*т.* كيتماكليك] Кетмоқлик.

Чу кетмаклик андин эрур ногузир
Даме хушдил ўлмоқ эрур дилпазир.

Садди Искандарий, 85-б.

КЕТМОҚЛИК [*т.* كيتماقليك] қ. **Кетмаклик**.

Чу кетмоқлик керактур бот, агар кеч,
Ҳамул давлат била бу умр эрур ҳеч.

Фарҳод ва Ширин, 180-б.

КЕЧКА [*т.* كچكه] Пешона билан танғиб ўраладиган кичик рўмол.

Савсаний бўркунг ёпар кечкангни, эй миръоти ҳусн,
Кўзгу янглиғким, учасен қилди оҳангар бинафш.

Фавоийид ул-кибар, 185-б.

КЕЧКАМ [*т.-ф.* كچكم] Саҳро [ёки жой номи].

[*Аҳнаф Ҳамадоний қ. с.*]. *Ногоҳ бирав кечкам тарафидин мени чорлади. Боқтим эрса, кўрдум, аъробидур, тева минган.*

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

КЕЧУРМАМАК [*т.* كيچورماماك] **1** Кечирмаслик; **2** Келтирмаслик.

Ва бошни риёйи саждага индурмамакдур, балки андоқ тоатни хаёлга кечурмамакдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

КИВУРГУЧИ [*т.* كيوورگوچي] Киритгувчи; **2** Келтирмаслик.

Сафар маҳжурларни матлубига еткургучи ва маҳрумларни мурод уйига кивургучи ва хомларни пиширгучи ва таомларни сингургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

КИВУРМАК [*т.* كيوورماك] қ. **Кевурмак**.

Йиғиштурдилар элни таклиф ила,
Кивурмакка хандаққа тахвиф ила.

Садди Искандарий, 461-б.

Они чиқоргоч кивуруб ёнани,
Ўз қилибон, бир яна бегонани.

Ҳайрат ул-аброр, 249-б.

Чун кивуруб ҳар сори рахти нажот,
Банд бўлуб чорсуйи коинот.

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

Исо иши чиққан жонни танга кивурмак дуо била...

Маҳбуб ул-қулуб, 24-б.

КИЙДУРГУЧИ [*т.* كيدورگوچي] Кийдирувчи.

[*Абу Ҳомид Дўстон қ. с.*]. *Дерларки, ул ҳаргиз ўзи тўн киймас эрди. Муридлари кийдирурлар эрди... Кийдургучи ва олгучига ихтиёр эрди, анга йўқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 197-б.

КИЙМАМАК [*т.* كييما ماك] Киймаслик.

Киймамиш ул сарв гулгун тўнки, тонг эрмас бу ранг,
Нахлким, кўз боғида қон бирла топти парвариш.

Ғаройиб ус-сиғар, 214-б.

КИЙНИ [*т.* كيينى] Орқаси, кети.

Чун санаме айлади эл кийнидин,
Гулни ниҳон сунбули мушкинидин.

Ҳайрат ул-аброр, 30-б.

КИНАЖЎ [*ф.* كينه جو] Жангчи, қасоскор.

Булар борча бирёну бирён бу
Ки майдон аро бордурур кинажў.

Садди Искандарий, 439-б.

КИНАСИЗ [*ф.-т.* كينه سيز] Гинасиз.

Эви кўрдики кўрмайдур мисоли,
Нечукким кинасиз эл кўнгли холи.

Фарҳод ва Ширин, 160-б.

КИНОЯТАНГЕЗ [*а.-ф.* كنايت انگيز] Кесатиқли, кинояли, пичингли, қочиримли.

Бу воқеъ бўлгон ишларда агарчи давлатхоҳ мушфиқ кулларга маҳал ул бор эрдиким, бирор таъномез ва киноятангез сўз гоят жонлари куйгандин ва кўнгуллари таҳаммул қилмогондин арз қилгайлар.

Муншоат, 150-б.

КИНОЯТАНГИЗ [*а.-ф.* كنايت انگيز] қ. **Киноятангез.**

КИРКИНМАК [*т.* كيركينماك] Қўзғолмоқ, қупмоқ.

... ва бухсамоқ ва киркинмак ва суқадамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КИРДОРЛИК [*ф.-т.* كردارليق] Хусусият.

Асад кирдорлик. Шерга ўхшаш шижоатли.

Фарридин топти қўзи қўчқорлиқ,
Саврға етти асад кирдорлиқ.

Лисон ут-тайр, 18-б.

КИРМАМАК [*т.* كيرماماك] Кирмаслик.

Аммо буларнитнг солиминики, анга ҳеч зиҳоф кирмамиш бўлгай, ҳеч доирага тартиб била забт қилмайдурлар.

Мезон ул-авзон, 56-б.

КИРМОНИЙ [كرمانـي] Қадимги Кирмон вилояти қандолатпазларни пиширган думалоқ, яъни курут шаклидаги новот назарда тутилган.

[*Хожа Муҳаммад Порсо р. т.*]. *Алар илтифот қилиб, бир бош кирмоний набот илгимга бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 267-б.

КИРОЙ [*а.-ф.* كـراي] Ижара ҳаққи; арзимоқ, лойиқ бўлмоқ, мушарраф бўлмоқ.

Тирик бўлса эди Фарҳоди ғамгин,
Қилур эрди кирой қилмоқ мунга кин.

Фарҳод ва Ширин, 425-б.

КИРОМ [*а.* كرام] Карамли, саховатли; муҳтарам.

Киром ул-котибин Инсоннинг номаи аъмоли (яхшилик ва ёмонликлари) ни ёзиб борувчи фаришталар; мусулмонларнинг икки елкасида ўтирган икки фаришта (ўнг елкадаги савоб ишларини, чап елкадагиси гуноҳ ишларини ёзиб боради).

Киром ул-котибин андин қилиб сабт,
Эл этмондин ямон-яхшини бир-бир.

Бадоеъ ул-бидоя, 663-б.

Ўғул-атоға бозий бермак пешалари, дағалликларин киром ул-котибиндин ёшурмоқ андешалари.

Маҳбуб ул-қулуб, 35-б.

КИСАБУРИ [*ф.* كيسه بری] Ўғри.

Бу кеча бир кисабури нақбзан,
Бўлмиш эди масканига нақбкан.

Ҳайрат ул-аброр, 243-б.

КИСВАТЛИҒ [*а.-т.* كسوت ليغ] Кийимлик, уст-бошлик; либослик.

[*Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий*]. *Атфолга дебдурким, ул соатки, сизга ул сўзни айтадур эрдим, қўрдумки, яшил кисватлиғлар мени сизинг орангиздин сирмадилар ва кўтариб осмонга элттилар ва малакут ажойибни менга кўргуздилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 326-б.

КИСРО [*а.* كسـري] Нуширавон (Анушервон)нинг лақаби; (Анушервондан кейин) Сосонийлар сулоласи подшоҳларининг лақаби.

Қаҳри кисролар бошидин олди тож,
Ваҳми қайсарларга ҳамл этти хирож.

Лисон ут-тайр, 23-б.

КИСРАВИЙ [*а.* كسرەوي] Шоҳ Кисрога мансуб.

Расуле қасру тоқи Кисравийдин,
Не Кисроким, бисоти Хусравийдин.

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

КИС(С)АБУР [*ф.* كيسه بر] Чўнтак ўғриси, ўғри.

Киссабур била муқаммир асасларидин бозор ва қиморхонага мустаъжир.

Маҳбуб ул-қулуб, 36-б.

Кисангда агар дирам йўқ, кўнглунгда кисабур ғами ҳам йўқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 129-б.

КИТОБЛИҚ [*а.-т.* كتاب ليق] **1** Бирор нарса ёза олишлик.

2 Саводхонлик.

[*Саййид Ҳасан Ардашернинг ўғли Саййид Муҳаммад*]. *Табъи хўб ва сурати маҳбуб ва ахлоқи ҳамида ва атвори писандида, ўн тўрт ёшда толиби илмлиғи шогирд китоблиққа етиб эрди.*

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 99-б.

КИТОБУЛЛОҲ [*а.* كتـاب الله] Қуръони карим, Каломуллоҳ, Аллоҳнинг китоби.

[*Шайх Абу Наср...*]. *Бир қари киши анга йўлиқиб, деди: Эй йигит, нега йиғлайсен? Магар «Китобуллоҳ»дин ояте санга етибдурки, анинг била амал қилмағайсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 240-б.

Бу сифат бировга мусалламдурки юзи ҳақ йўлига бўлгой ва «Китобуллоҳ»ни ўнг илкига тутқой ва Расул с. а. в. суннатин сўл илкига ва бу икки ёруғлуқ орасида йўл сулуки қилғай.

Насойим ул-муҳаббат, 255-б.

КИШВАР-БАКИШВАР [*ф.* كشـور بكشـور] Мамлакатма-мамлакат, юрт-ма-юрт, манзил-баманзил.

Жаҳон мулкин кезиб кишвар-бакишвар,
Ҳудуди бохтардин то ба ховар.

Фарҳод ва Ширин, 218-б.

КИШВАРГИР [*ф.* كشـورگير] Мамлакат фатҳ этгувчи, мамлакат олувчи, жаҳонгир.

Тиғи ҳиндий чиқорса кишваргир,
Олибон то Хитой, бал Кашмир.

Сабъаи Сайёр, 141-б.

КИШВАРКУШОЙЛИҚ [*ф.-т.* كشوركشـاي ليـق] Жаҳонгирлик; ўлка, шаҳарларни қарам қилиш.

Иқлимгиреким, ҳумоюн алқоби шарафидин фармонраволиқ хутбасининг минбари пояси Муштарий авжига етти ва ганжбахшеким, рўзафзун жаноби исмидин кишваркушойлиқ сиккасининг миръоти беҳбуд нақшин зоҳир этти.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

КИШВАРОЙИН [*ф.* كشـور آيين] Мамлакат бошқарувчиси, мамлакат подшоҳидек.

Ўзни шоҳи кишваройин соғиниб,
Ҳар не қилса ҳазл ила чин соғиниб.

Лисон ут-тайр, 77-б.

КИШИСИЗ [*т.* كيشي سيز] Ҳеч кими йўқ, ёлғиз, кимсасиз.

Кўнгулсизга мушфиқ, кишисизга ёр,
Уммиди йўқ эл андин умидвор.

Ғаройиб ус-сиғар, 525-б.

КИШИСИЗЛИК [*т.* كيشي سيز ليك] Кимсасизлик.

Дарди ҳажрингда куяр кўнглуму ўз ҳолимга
Кишисизликдин ўзумдурмен ўзимга дилсўз.

Бидоеъ ул-васат, 157-б.

КИШМИШ [*т.* كيشمش] Меваси майдароқ бўлган уругсиз узум, кишмиш.

Ул жамъдин бировнинг хотирига кечмиш бўлгайки, агар Мавлононинг каромати бор, бизинг учун кишмиш келтургайки, залил қилгайбиз. Ул жамоат қўпқондин сўнгра Мавлоно ул кишини тилади ва уйга кириб бир табақда қуруқ узум чиқариб, анга берди. Ва дедики, маъзур тутки бизнинг богда кишмиш йўқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 353-б.

КИШНАМАК [*т.* كيشناماك] Кишнамоқ, кишнов товуш чиқармоқ.

Ҳар ашҳабки, кўкка боқиб кишнабон,
Кўёш ашҳаби тобидек ишнабон.

Садди Искандарий, 297-б.

КОВГАР [*ф.* كاوگر] Таъсирли, қаттиқ.

Ҳар муғаннийки, дардмандонароқ нағма чекар, анинг нағмаси захлиқ юракка ковгарроқ тегар.

Маҳбуб ул-қулуб, 30-б.

КОВ(И)ЁНИЙ [*ф.* كاوياني] **1** Ковага тегишли, Ковага оид. **2** Зийнатланган учбурчак байроқ.

Дирафши ковиёний 1 Кованинг бигизи. **2** Пешдодийлар сулоласининг бешинчи хукмдори Заҳҳоки Морон зулмига қарши чиққан исфаҳонлик машҳур темирчи Кованинг чарм байроғи.

Боши узра тожи Каёний бўлуб,
Дирафши анинг ковиёний бўлуб.

Садди Искандарий, 76-б.

... ва Кова оҳангарни улуқ тарбият қилиб, тайаммун учун анинг йигочқа боғлаб, алам [Изоҳ: «байроқ»] қилғон сахтиёнини мурассаъ қилдиким, дарафши ковиёний они дерлар.

Тарихи мулуки ажам, 202-б.

КОГАЛ [*ф.* كاگل] **1** Зарурат.
2 Ўрин.

Ва анда тилга когал йўқ ва тақриру баённа мадхал йўқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

КОЁК [*ф.* كايا ك] Зараркунанда қонхўр ҳашарот.

Фалон масх агар чин десун, йўқса акс,
Анинг асл зотига не бокдур
Ки, коёкни акс ҳам қилсалар,
Вуқуф аҳли оллинда коёкдур.

Бадоеъ ул-васат, 500-б.

КОЛА I [*ф.* كاله] Мулк, қимматли нарсалар.

[*Хожа Қутбиддин Яҳъё Нишобурий қ. с.*]. *Ва етти қатла ҳаж сузарлабдур. Бир кун ўз кайл ва коласи бошига ёзига боргондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

КОЛА II [*ф.* كاله] Қовоқ, шароб учун қовоқдан тайёрланган идиш, шароб [illegible] қовоқ.

Ишқа бирла май оғзимга кўпдин қуйма, эй соқий,
Ким ул жавҳарга гўёким муносиб кайл эрур кола.

Наводир ун-ниҳоя, 459-б.

КОЛО [*ф.* كالا] қ. **Кола** I.

[*Хожа Қутбиддин Яҳъё Нишобурий қ. с.*]. *Ва етти қатла ҳаж сузарлабдур. Бир кун ўз қай ва колоси бошига ёзига боргондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 409-б.

КОМЛИК [*ф.-т.* كام ليق] Муродлик, мақсадлик, тилаклик.

Дустим қилғай мени бедоди душман кулгуси,
Бўлди душман комликдин яхшироқдур ўлганим.

Наводир ун-ниҳоя, 359-б.

КОМРАВОЛИК [*ф.-т.* كامراوليق] Мақсадга етишлик.

Ҳақар керак эрса бенаволиқ айла,
Эҳсони била комраволиқ айла.

Назм ул-жавоҳир, 134-б.

КОРОЗМОЙ [*ф.* كارازماي] Тажрибали.

Ғасуни хироманди корозмой,
Равон бўлди туфроқ узра чеҳрасой.

Садди Искандарий, 329-б.

КОСИД [*а.* كاسد] Касод, касодга учраган, ривожсиз, харидорсиз, молнинг ўтмай колиши.

Эй Навоий, бу чаман ичра вафо истамаким,
Ул матоъ ўлди бу бозорда беҳад косид.

Наводир уш-шабоб, 96-б.

КОСИДЛИҒ [*а.-т.* كاسد ليغ] Касодлиғ, касодга учраганлик.

Вафо бозорининг косидлиғида ва вафожўйлар хаёлининг фосидлиғида.

Наводир уш-шабоб, 513-б.

КОСОВ [*т.* كاسو] Ўт, оловни тортиш, титкилаш учун ишлатиладиган [illegible] темир ёки ёғоч таёқ.

Тирмалар лутф айлабон тутмас сафо аҳли ерин,
Ерини бирла учи шамъ ўрнини тутмас косов.

Наводир ун-ниҳоя, 443-б.

КОФИРВАШЛИК [*а.-ф.-т.* كافروش ليك] **1** Кофирга ўхшашлик.
[illegible]

Журъакашлик – динлари ва кофирвашлик – ойинлари.

Маҳбуб ул-қулуб, 17–18-б.

КОФИРКЕШ [*а.-ф.* كافركش] **1** Бедин, худони танимайдиган, мункир, ислом динини инкор этувчи; ғайридин.
[illegible] Худодан кўрқмайдиган, раҳмсиз, кўнгли қаттиқ.

Кўзларинг кеши эрур куфр эмас ҳеч ажаб,
Аҳли ислом сени гар десалар кофиркеш.

Фавоийид ул-кибар, 172-б.

КОФИРОЙИН [*а.-ф.* كافرآيين] **1** Кофирга ўхшаш, кофирмонанд.
2 Бераҳмга ўхшаш; қаттол каби.

...кашмирийси сеҳрсозлигда дилрабову дилкаш ва румийси туркгозлиқда кофиройину фарангийваш...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

КОФИЯ [*а.* كافيه] Араб тилининг грамматик қоидасига бағишланган асар номи.

[*Форсигўй шоир Мир Атоуллоҳ*]. *Андин илм таҳсили учун шаҳрга келди. «Кофия» ва «Мутавассит» ўқур эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 118-б.

КОФУ НУН [*а.* (ك□ ن) كاف و نون] Араб алифбосидаги «коф» ва «нун» ҳарфларининг номи бўлиб, улар қўшилса «кун» (كن) сўзи юзага келади. Диний манбаларга кўра, Тангри таоло азалда мавжудотни яратишда шу сўз билан амр этган, яъни Аллоҳ бўл деса бўлади; дунё яралишининг биринчи куни, рўзи азал.

Муҳаммад «кофу нун»га қурратул-айн,
Туфайли «кавн» ўлуб, йўқ-йўқки, кавнайн.

Фарҳод ва Ширин, 17-б.

КОФУРКОРЛИҚ [*ф.-т.* كافوركارليق] Оқлик, оппоқ туслилик.

[*Шоҳ Баҳром*]. *... ва ул кофуркорлиқдин ҳижрони ҳарорати таскин топиб, ўз ғазоли мушкбўсидин хабар топқони.*

Сабъаи сайёр, 334-б.

КОҲ [*ф.* كاه] **1** Каҳрабо.
2 Сомон йўли.
Коҳи аъзам Сомон йўли.

Шуша олтунлар эрур дурри висолингга баҳо,
Коҳи аъзам узра эскирган алифлар ҳайъати.

Наводир ун-ниҳоя, 530-б.

КОҲИЛСАРОЙ [*а.-ф.* كاهل سراي] Суст гапирувчи.

Ки, ҳар неча нутқ ўлса коҳилсарой,
Битигаймен ўттуз йилин ўттуз ой.

Ғаройиб ус-сиғар, 529-б.

КУДУРАТСИЗ [*а.-т.* كدورت سيز] **1** Хираликсиз.
2 Гина-кудуратсиз; дил ғашликсиз; гам-ғуссасиз.
3 Душманликсиз, адоватсиз.

Ародин муртафеъ бўлсун кудурат,
Кудуратсиз сафо бўлғай зарурат.

Фарҳод ва Ширин, 309-б.

КУЙГУЧИ [*т.* كويگوچي] Куйгувчи.

Ўт солса жаҳон элига Мажнун,
Бир куйгучи бўлғуси Филотун.

Лайли ва Мажнун, 311-б.

КУЙДУРГУЧИ [*т.* كويدورگوچي] Куйдургувчи.

Ўтедур номус уйин куйдургучи, еледур иззат хирманин совургучи ва виқор шамъин ўчиргучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 54-б.

Соиқаедур, ақлу дин хирманин куйдургучи ва сарсаредур аларнинг кулин кўкка совургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

КУЙДУРГУЛУК [*т.* كويدورگولوك] Куйдиргилик, куйдиришга лойиқ.

Омий қозики май ичкай – ўлтургулукдур ва дўзах ўтига етмасдин бурун куйдургулукдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

Бу эса ошиқ, эрур ўлтургулук,
Бошдин-аёқ жисмини куйдургулук.

Ҳайрат ул-аброр, 193-б.

КУЙДУРМАМАК [*т.* كويدورماماك] Куйдирмаслик.

Қайси бир мажлиски, май тобию ораз барқидин
Элга ўтлар солиб, ул қотил мени куйдирмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

КУЙМАСЛИК [*т.* كويماسليك] Куймаслик, ёнмаслик.

Ин ишқариқа жисми мин нори ҳавойиқ,
Куймаслиги хаснинг чоқин етканда не имкон.

Фавоийид ул-кибар, 301-б.

КУЙМАҚЛИК [*т.* كويماق ليك] Куймоқлик, ёнмоқлик.

Не ишқ ўтига куймакликка тоби,
Не андин қуртулиб жони хароби.

Фарҳод ва Ширин, 375-б.

КУЛАҲДОРЛИҚ [*ф.-т.* كله دارليق] Подшоҳлик, мустақил ҳукмдорлик.

Сен эт маснад узра кулаҳдорлиқ,
Мен олингда айлай сипаҳдорлиқ.

Садди Искандарий, 349-б.

КУЛ-КЎМАК [*т.* كول كوماك] Кўм-кўк.
Кул-кўмак этмак Кўм-кўк қилиб юбормоқ.

Урди атоси мазорига бош
Ким, кул-кўмак этти бошин ул тош.

Лайли ва Мажнун, 263-б.

КУНАСЛИК [*т.* كنسليك] Офтбрўя, қуёш нури тушиб турадиган жой.

[*Ато б. Сулаймон р. т.*]. *Бир кун бемор эрди. Кунасликда ётиб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

КУНГУРДАМАК [*т.* كونگوردماك] Алжирамоқ.

... кунгурдамак, кинаркамак, кезармак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНДАЛАТМАК [*т.* كندە لاتماك] Оёқни бўғовга солмоқ, жодига солиб қисмоқ, чоптирмоқ, майдалатмоқ.

... кундалатмак, кумурмак, йигирмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНДДИМОҒ [*ф.* كند دماغ] **1** Бирор нарсанинг маълум бир қисмини ерга эриб тушиши; ҳид билмас.

2 Димоғи куйган.

Етишти бурнига офатки, тутти бурнин эл,
Ёруғлуғи била чун шамъ бўлди кунддимоғ.

Наводир уш-шабоб, 218-б.

КУНДУРМАК [*т.* كوندورماك] Тикламоқ, тўғриламоқ.

... кундурмак, сундурмак, суклатмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КУНТУ КАНЗ [*а.* كنت كنز] Мен бир хазина (Қуръони каримдаги оятдан).

Бу сўз сидқига даги бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «кунту канз».

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

КУРАВИЙ [*а.* كروي] Думалоқ, тўгарак.

... сипеҳри куравий заргар кўрасидек меҳр ўтидин ул навъ қизидиким, яқиндурки, фалак тосидин савобит доналари тосдаги қалъий қаторатидек эриб,тома киришгай...

Муншоат, 135-б.

КУРАШ [*т.* كوراش] Кураш, тўй ёки бирор тадбирда курашиш учун икки киши ўртасидаги маълум қоидага асосланган ўзаро беллашув.

[*Паҳлавон Маҳмуд Паккаёр қ. с.*]. *Ҳинд мулки подшоҳининг бир курашчиси бор эрди, Паҳлавонни анинг учун тилаган эрмишки, анинг била курашга солгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРАШМОҚ [*т.* كوراش ماق] Кураш тушмоқ, ўзаро беллашмоқ.

Бу сўзни Паҳлавон била мулоқот қилгондин сўнгра изҳор қилиб, муқаррар андоқ бўлмишки, тонгла халойиқни мажмуъ қилиб курашгайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРАШЧИ [*т.* كوراشچي] Кураш билан шуғулланувчи; кураш тушадиган киши; паҳлавон, полвон.

Паҳлавон билибдурки, ул курашчининг онасидур, ўзи била муқаррар қилибдурки, тонгла ул курашчи илигида йиқилгай.

Насойим ул-муҳаббат, 301-б.

КУРАШЧИЛИК [*т.* كوراشچي ليك] Беллашувчилик, курашчилик.

Ёр қассобнинг ўғлидур. Курашчиликда саромад бўлуб, азим шуҳрат тутубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

КУРУК [*т.* كوروك] Курк товуқ, тухум қилишдан чиқиб, тухум босишга етилган товуқ курки.

Вақти била қилди хурус ун аён,
Тинмади бир лаҳза курук макиён.

Ҳайрат ул-аброр, 276-б.

КУФРХИСОЛ [*а.* كفرخصال] **1** Кофир хислатли, кофир сифат; бедин.

2 Ношукурлик, кўрнамаклик.

Агар ул куфрхисол – элга доғи куфр тарийқи афъол.

Маҳбуб ул-қулуб, 20-б.

КУШ [*ф.* كش] Ўлдирувчи, сўювчи; қотил.

Куши хунхора Қон тўкувчи қотил, қонхўр сўювчи (жаллод).

Золи маккора, балки Фарҳод куши хунхоранинг тиғи забонин тез этиб...

Фарҳод ва Ширин, 396-б.

КУҲАНДИЗЛИҒ [*ф.-т.* كهن دزليغ] Арклик, қалъада яшовчилар; куҳандизлик (Мовароуннаҳрдаги бир шаҳар номи).

[*Шайх Абу Исмоил Абдуллоҳ...*]. *Ва дебдурки, мен тазкира ва тафсир илмида Хожа Яҳё Аммор шогирдимен ва дебдурки, мен тўрт ёшимда эрдимки, Хожа Яҳё Аммор куҳандизлиғларга айттиким, Абдуллоҳни азиз тутунгки, ондин имомлиғ келур.*

Насойим ул-муҳаббат, 231-б.

КЎҲАНПИР [*ф.* كهن پير] Қари, ёши улуғ, қари чол, кекса.

Навоий ўлса, кўҳанпиру куйса,айб этманг,
Ки мундоқ ўт анга бир шўхи навжувон соладур.

Бадоеъ ул-бидоя, 188-б.

Эл оёгига тушардин бошқа чиқмоқ расмини
Май куханпиридин ушбу дайр аро иршод бил.

Бадоеъ ул-бидоя, 324-б.

КЎДАК [*ф.* كودك] Бола, гўдак.

Ҳар неча замона ахлининг пурфанисен,
Ё фарз айтолики, аблаҳу кўдакисен,
Ризқ иста-ю бўлма халқнинг душмани сен,
Истар сени чун ризқ нечукким ани сен.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн),121-б.

КЎЖПУШТ [*ф.* كوژپشت] Букри.

Басо кўжпушту пароканда ҳол,
Бўйида чу бўлғай ипе эски шол.

Садди Искандарий, 385-б.

КЎЗАЛИК [*ф.-т.* كوزه ليك] Қорни кенг, бўғзи ингичка, бир томонидан дастаси бор идиш номи, кўза; кўзалик, идишпик.

... илайларига кўзалик сув қўйдуруб, баъзининг кафш ва дасторларин ва ёғлиқларин ва анинг учида тугунгинаси бўлса,белгулукларин мулозимларга топшуруб...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 95-б.

КЎЗАНАК [*т.* كوزنك] **1** Сўзанак, ниначи.

Андоққи, тунглук ва узук ва тўрлуғ ва босруғ ва чиғ ва қанот ва кўзанак ва увуғ ва боғиш ва бўсаға ва эркина ва ало ҳозал-қиёс.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

2 Юзга тутадиган чиммат; сўзанак.

Эй Навоий, ул маҳи хиргаҳнишин ҳифзи учун
Кўзанак эрмаски, ҳар сори тикилмиш кўзлари.

Наводир ун-ниҳоя, 520-б.

КЎЗЛУҒ [*т.* كوزلوغ] Кўзлик.

Шайх Абу Тоҳирғаким,аларнинг фарзанди эрди, васият қилдиларким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир навхат буюк бўйлуқ, азрақ кўзлуғ Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин киргай...

Насойим ул-муҳаббат, 244-б

КЎЗУКМАК [*т.* كماك كوزو] Кўзикмоқ, кўз тегмоқ.

Қуёшким зарра қўзғаб кирса вайронимга ҳажрингда,
Кўзукма кул совурмоқ, бил они кўнглумга ўт урмоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 257-б.

КЎЙ-КЎЧА [*т.* كوي كوچه] Кўча-кўй, ҳамма жойда, ҳамма ерда.

Абнойи жински дебмен, сизни демаймен, сойир итларни дебменким, кўй-кўчада юрурлар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 40-б.

Ишқдин жаҳон ичра, афғонидин калом ва кўю кўчада бу достонидин паём.

Мажолис ун-нафоис, 187-б.

КЎКУРД [*ф.* كوكرد] Ғугурт.

Хирқаи зуҳд ўртамак кўнглум шиори айладим,
Субҳа торин уздуму кўкурд тори айладим.

Бадоеъ ул-васат, 304-б.

КЎМАКЧИ [*ф.-т.* كوماكچي] Кўмак берувчи, ёрдамчи.

Ким уч чодир кўмакчидек етишкай
Гадо уйига кўзлардин ниҳоний.

Ғаройиб ус-сиғар, 549-б.

КЎНГЛАКСИЗ [*т.* گونكلاك سيز] Кўйлаксиз, кийимсиз.

Танга тошу қўлга тиш захмики солди телбалик,
Фош қилди элга кўнглаксиз бадан, енгсиз илик.

Наводир ун-ниҳоя, 307-б.

КЎНГУЛЛУК, -лик [*т.* كونكول لك//كونگول لوك] **1** Қалбли, кўнгилли, диллли.

Икки бошим бўлмаса, икки кўнгуллук ёрни
Севмагайменким, бало урсун мукаррар бошима.

Наводир уш-шабоб, 411-б.

Темир кўнгуллук Темир кўнгиллилик, тошбағирлик.

Темир кўнгуллук улус қармоғига суҳондур
Қаю харошки, зоҳир бўлур фиғоним аро.

Наводир уш-шабоб, 30-б.

2 Ёдли, хотирли.
3 Фикрли, хаёлли, ихтиёрли; ботинлили.
4 Майлли, хоҳишли.
5 Ёрлик; дўстлик.

Шайх ул-ислом дедики, Абусаид Муаллим ҳам рушан пире эрди, яхши кўнгуллик ва содиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

Шайх ул-ислом дебдурки, Кошонда қавме бор эрдилар, ёруқ кўнгуллук.

Насойим ул-муҳаббат, 191-б.

Бойқаро Мирзо – бовужуди улким, Султон Соҳибқироннинг туғқон оғаси эрди. Йиллар Балх (қуббат ул-исломий)да салтанат қилди. Ва лекин шикаста нафслиқ ва кичик кўнгуллук, тавозуъ ва таъзимлиқ киши эрди ва ҳақшунослиғи аъло мартабада эрди.

Мажолис ун-нафоис, 168-б.

КЎНГУЛСИЗ [*т.* گونگول سيز] **1** Дилсиз, қалбсиз.

Дўстлар, мени кўнгулсиз деб сўрарсиз, шодмен,
Бўлмайинму шодким, дафъ ўлмиш андоқ душманим.

Бадоеъ ул-бидоя, 374-б.

2 Хотирсиз, ёдсиз, хаёлсиз.

Кейнича кўнгулсиздур эришмакка Навоий,
Ул шўх чу ўз мулкига борди кўнгул олгоч.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

3 Фикрсиз, ихтиёрсиз.

Сафарни тамуғдин нишон айлабон,
Тамуғ ранжин андин аён айлабон;
Кўнгулсизга мушфиқ, кишисизга ёр,
Умиди йўқ эл андин уммидвор.

Ғаройиб ус-сиғар, 525-б.

4 Ишқсиз, муҳаббатсиз.

Заъф бўлуб меваси йўқ шох иши,
Сустайиб андоқки, кўнгулсиз киши.

Ҳайрат ул-аброр, 283-б.

5 Майлсиз.

Кўнгулсиз роқим хомасин рақамкаш қилмоқ ва бу рақам саводи била кўнглин хуш қилмоқ.

Ҳайрат ул-аброр, 72-б.

КЎНГУЛСИЗЛИҚ, -лик [*т.* كونگول سيزليك// كونگول سيزليق] **1** Қалбсизлик, кўнгилсизлик.

Кўнглум олди гар кўнгулсизликдин ўлса юз ғамим,
Уйла бедилменким, дей олман ани дилдорға.

Ғаройиб ус-сиғар, 433-б.

2 Муҳаббатсизлик, ишқсизлик.

Новакинг пайконини то чектилар нолон кўнгул,
Айламас афғон кўнгулсизликдин андоғким жарас.

Бадоеъ ул-бидоя, 221-б.

3 Хотирсизлик.

Кўнгулсизлик андуҳидин вах, не ғам,
Киши кўрса ёнида дилдорини.

Бадоеъ ул-васат, 439-б.

4 Фикрсизлик; хоҳишсизлик.

Бўйла кўнгулсизлиқ ила зорлиқ,
Еткурибон нахлға беморлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 283-б.

КЎРГУЧИ [*т.* كورگوچي] Кўргувчи.

Улуғлар саҳмноку ўйла ҳойил
Ки, айлаб кўргучи ҳушини зойил.

Фарҳод ва Ширин, 204-б.

Чун воқиа кўргучи кўз очти,
Кўздин қонлиғ сиришк сочти.

Лайли ва Мажнун, 262-б.

Туз кўргучи – пок назар, ҳунар кўргучи – рост басар.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

КЎРГУЗГУЧИ [*т.* كورگوزگوچي] Кўргизгувчи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузуғин тузгучи ва зироат касратида саъй кўргузгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

КЎРМАКЛИК [*т.* كورماكليك] Кўрмоқлик.

Ани мен айта олмон зишт ё хўб,
Санга кўрмаклиги бор эрса матлуб.

Фарҳод ва Ширин, 311-б.

Элга меҳрингдин қуярмен, менга қаҳринг саҳл эрур,
Дўзах аҳлиға эрур жаннатни кўрмаклик азоб.

Наводир уш-шабоб, 35-б.

Кўра олмаслиғ Кўролмаслик.

Ёрни ағёр била кўра олмаслиғидин кўз қони деб айни рашкдин бу матлаъ хуб адо топибдур.

Мажолис ун-нафоис, 200-б.

КЎРМАМАК [*т.* كورمامك] Кўрмоқ феълининг, ноаниқ ва бўлишсиз шакли; кўрмаслик.

Асл улдурки, санамлар сари кўз солмағасен,
Эй Навоий, тиласанг кўрмамак асло офат.

Бадоеъ ул-васат, 69-б.

Ато онангга раҳмат, эй ўғилким кўрмамиш сендек
Не ул тўққуз ато, бал не бу тўрт асрағучи доя.

Фавойид ул-кибар, 367-б.

Англадинг ўтлуқ юзи кўнглум не янглиғ қилди су,
Мум ароким кўрмамиштур шуълаининг таъсирини.

Наводир ун-ниҳоя, 540-б.

КЎРУКСАМАК [*т.* كوروكسامك] Кўришни, йўлиқишни истамоқ.

... кўруксамак ва бушурғанмак ва бухсамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 13-б.

КЎРУНМАМАК [*т.* كورونما مك] Кўринмоқ феълининг бўлишсизлик шакли; кўринмаслик.

Ғариб зулфу юз эрмасмуким, жаҳон элига
Кўрунмамиш бу икининг мисоли тун билан тонг.

Бадоеъ ул-васат, 259-б.

КЎТАРТМАК [*т.* كوتارتماك] Кўтартирмоқ; ўртадан олдирмоқ.

Шайх дедики, сажжодайики сизинг ўлтурурунгизға ярамас, бизинг дағи ўлтурурумизға ярамас ва ародин кўтартти.

Насойим ул-муҳаббат, 397-б.

КЎФАЛИҚ [*а.-т.* كوفه ليق] Кўфа шаҳридан. Кўфа шаҳрида яшовчи, кўфалиқ.

[*Фузайл б. Иёз қ. т. р.*]. *Анинг не ерлик эрканида ихтилоф бор. Кўфалиқ дебдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

КЎФТА [*ф.* كوفته] Ҳориган, чарчаган.

Ани ул либос била Парвез гумон қилдилар. Дедиким: чун сизга гирифтор бўлдум бағоят кўфтадурмен.

Тарихи мулуки ажам, 247-б.

КЎЧУН [*т.* كوچون] Шошилиш.

Ўлубон халқ ул навоға кўчун,
Жон бериб балки андоқ ўлмак учун.

Сабъаи сайёр, 338-б.

КЎҲ [*ф.* كوه] Тоғ.

Кўҳ то кўҳ Тоғ-тоғ, тоғдан тоққа; тоғларча.

«Қоф»ин манга айла кўҳу андуҳ,
Кўнглумга ғамини кўҳ то кўҳ.

Лайли ва Мажнун, 145-б.

КЎҲБАВОР [*ф.* كوه بوار] Тоғдек, тоғ каби.

Ҳарзарав ўлди кўпалак кўҳбавор,
Ҳулла дурур жисмида нақшу нигор.

Ҳайрат ул-аброр, 214-б.

КЎҲЛ [*а.* كحل] Сурма.

Кўҳл ул-жавоҳир Кўзнинг кўриш қувватини ошириш учун марварид кукуни билан сурманинг аралашмасидан тайёрланган жавоҳир сурма.

Хоки пойингким эрур кўҳл ул-жавоҳир топса кўз,
Ҳаргиз ўзга зоҳир этмас тўтиёға эҳтиёж.

Фавойид ул-кибар, 71-б.

КЎҲНАВАРД [*ф.* كوه نورد] Тоғда юрувчи, тоғ кезувчи.

... агар кўҳнавард ашқабни қулла азиматиға сурулса ва анинг хоро шикоф тувоғидин секриган ўт била барқ ламъасидек мунтазирлар кўзларин ёрутулса, тоғдин қуёш чиққондек бўлғай...

Муншаот, 135-б.

КЎҲПАЙКАР [*ф.* كوه پيكر] Зўр от, чопқир от.

Қиё янглиғ остида кўҳпайкаре,
Вале пуяда, ўйлаким, сарсаре.

Садди Искандарий, 435-б.

Л

ЛАББАЙК [*а.* لبيك] Эй Аллоҳ, Сенинг хизматингга тайёрман, ҳозирман, қабул қиламан (ҳаж зиёратига боришда кўп қўлланиладиган сўз, яъни ҳожилар ҳаж зиёратига етгунча «лаббайк» урадилар).

[*Абуладён қ. с.*]. *Шайх ул-ислом дебдурким ул қачон ҳажга борса эрди, уйидин эҳром боғлаб «лаббайк» урар эрди ва тебрар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 156-б.

ЛАБТАШНАЛИҚ [*ф.-т.* لبتشنه لیق] Чанқоқлик, сувсаганлик.

Рўзада лабташналиқдин қилди заъф ул моҳрў,
Жон берурмен лаълига то бўлгуси жонимда су.

Наводир ун-ниҳоя, 445-б.

ЛАВАНДШЕВАЛИҚ [*ф.-т.* لوند شیوه لیق] Бебошлик, ўзбошимчалик, тартибсизлик, лаванд қилмоқлик; қўрқмаслик, жасурлик, довюраклик.

Ва ҳаддин ўтгандин сўнгра андоққи, шабоб айёмининг иқтизосидур, ўзларин май ичмакка ва лавандншевалиқларга ва ошиқпешалиқларга солибдурлар.

Ҳолоти Сайиид Ҳасан Ардашер, 91-б.

ЛАВВАТА [*а.* لوطه] **1** Бадахлоқлик, хунук қилиқлик.

2 Хунасалик.

Лаввата қилмоқ Хунасалик қилмоқ.

[*Хантила бинни Сафвон*]. *Анинг замонида эранлар лаввата қилиб, баҳойим била жамъ бўлур эрди. Ва хотунлар чарм ва теридин олат ясаб, ўзларига истиъмол қилурлар эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

ЛАВКАШАФ [*а.* لوكشف] Биров кашф этади.

Бўлмас ниқоб очсанг доғи чун ҳалли сирри лавкашаф,
Талибга недур айламак таҳсили ганжи манъараф.

Бадоеъ ул-васат, 222-б.

ЛАВКАШИФ [*а.* لوكشف] қ. **Лавкашаф**.

Соқиё, ул кавсаросо бодадин бир журъа тут,
Ким мени ҳайронга бўлгай кашф сирри лавкашиф.

Бадоеъ ул-бидоя, 267-б.

ЛАВҲ [*а.* لوح] қ. **Лавҳа.**

ЛАВҲА [*а.* لوحه] Тахта, ёзув тахтаси; ёйиқ нарса.

Лавҳаи маҳфуз То ҳисоб-китоб кунига қадар инсонларнинг яхши ва ёмон амаллари ёзиб бориладиган Аллоҳнинг (лавҳи) ёзув тахтаси.

Борчаси ҳақ илмида маълум эди,
Лавҳаи маҳфузда марқум эди.

Хайрат ул-аброр , 107-б.

Азал субҳида малҳузунгни келтур!
Арога лавҳи маҳфузунгни келтур!

Фарҳод ва Ширин, 16-б.

Лавҳаи хотир То даври қиёматгача одамларнинг яхши ва ёмон амаллари ёзилиб, сақланадиган Аллоҳнинг лавҳи.

Буки сафо чашмасидин завқнок,
Айлагасен лавҳаи хотирни пок.

Ҳайрат ул-аброр, 112-б.

Лавҳу қалам Ёзув тахтаси, доска.

Гар қалам тутмадинг қўлунгга не гам,
Азбар эттинг чу сирри лавҳу қалам.

Сабъаи сайёр, 20-б.

Сафҳа лавҳида қаламий қилди рақам
Ким, хаттига офарин деди лавҳу қалам.

Муншаот, 200-б.

Фарши бўлуб арш ила лавҳу қалам,
Қўймоқ учун рахши аларга қадам.

Ҳайрат ул-аброр, 46-б.

ЛАЗЗАТСИЗ [*а.-т.* لذت سیز] Тотлиликсиз, ширин эмас.

Эй Навоий, даҳр аро не келса, бўлгил мунбасит,
Гарчи лаззатсиз бўлур куч бирла қилмоқ инбисот.

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

ЛАИМСИЙРАТ [*а.* لئیم سیرت] **1** Нокас, очкўз.

2 Хасис.

Аммо бу тоифанинг сойири ҳам агарчи тарабойин ва меҳнатзададурлар ва лекин филҳақиқат лаимсийрат ва гадодурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ЛАМЪАШ [*а.* لمعش] Порлоқлик, ёруғлик, шуълалик, нурлик.

Сарви нозим қошида келди Навоий тўби
Ламским, суврати хатти ўқидим ани ламъаш.

Бадоеъ ул-васат, 182-б.

ЛАТИФТАБЪ [*а.* لطیف طبع] Нозик табъли.

[*Ҳаким Санайи Ғазнавий р. т.*]. *Соқий дебдурки, Санойи фозил ва латифтабъ киши.*

Насойим ул-муҳаббат, 458-б.

ЛАТОЙИФОСОР [*а.* لطایف آثار] **1** Латиф сўзли, қимматли, маҳоратли; нозик маъноли сўзлар каби.

... ўз латойифосор нутқи тақрири, алқобимни юқори адо қилдимки, не унвон била сабт қилдиларки, муқаррор қилмоқ ҳожат эрмас.

Муҳакамат ул-луғатайн, 39-б.

2 Ажойиб асарлар, нозик таъб асарлар.

... яъни айтилган абёт барча латойифосор ва сабт бўлган ашъор барча зароифшиорким, эллик, олтмиш ё юз ғазалга яқин йиғилса эрди...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ЛАТОФАТОМИЗ [*а.-ф.* لطافت امیز] **1** Латофатлилик.

2 Хушмуомалалик.

... барча латофатомиз ва нафиъ муқаттоат, барча манфаатангиз...

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ЛАТОФАТШИОР [*а.* لطافت شعار] **1** Нозик сўзли, латиф сўзли.

2 Покиза сўзли; равшан сўзли.

Ва яна доғи латофатшиор нозимлар зарофатдисор роқимлар латойифи ҳар ёндин истимоъ тушарким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ЛАЪБАНДУЗЛИҚ [*а.-ф.-т.* لعب اندوزلیق] **1** Кўнгил очишлик.

2 Найрангбозлик, мазах қилишлик.

Шоҳиди раънодин лаъбандузлиқ тила ва ринди фарзонадин жонгудозлиқ ва дилсўзлиқ иста.

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

ЛАЪЛ [*а.* لعل] **1** Қизил рангли тош.

Лаъли ноб 1) соф қизил рангли қимматбаҳо тош.

Боғбонга чун ғино айлаб насиб эҳсонинг илги,
Хўша-хўшаки зумуррад, гоҳ лаъли ноб осиб раз.

Наводир ун-ниҳоя, 176-б.

2) соф қизил рангли май, лаъл тошидай рангли шароб.

Соқиё кўп кунжидин тут бизга лаъли нобким,
Бу боринда майл бўлмас ганжи Афридун сари.

Наводир ун-ниҳоя, 560-б.

Лаъли обдор Тиниқ, порлоқ лаъл, тоза лаъл; тиниқ, соф май; қизил ёқутдай тоза май.

Боиси ғамдур лаби ҳажрида лаъли обдор,
Май дебон рангин су ичган айламас пайдо фараҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 92-б.

2 Қип-қизил лаб.

Лаъли руҳафзо Руҳлантирувчи қип-қизил лаб, жонлантирувчи лаълдек лаб, тиритирувчи қизил лаб.

Ғунчалар очилса, ўлганлар тирилса не ажаб,
Айлай олмас қулғудин чун лаъли руҳафзони забт.

Ғаройиб ус-сиғар, 232-б.

3 Қизил сиёҳ билан ёзилган хат.

4 Қизил рангли май.

5 *тасаввуфда* Ваҳдат майи.

ЛАЪЛПОРА [*а.-ф.* لعل پاره] Қип-қизил томчи.

Кўксумни чунки қилди лабинг ҳажри яралар,
Ҳар яра қон кеби оқизур лаълпоралар.

Наводир уш-шабоб, 114-б.

ЛАЪЛФОМ [*а.-ф.* لعل فام] **1** Қип-қизил, лаъл каби, қизил ёқут сингари.

Сипеҳр узра эмас гулгун булут, ҳар сариким тушмиш,
Фалак миръотиға акси сиришки лаълфомимдин.

Фавойид ул-кибар, 315-б.

2 Тиниқ қизил.

Бодои лаълфом Тиниқ қизил май.

Алардин бири ул дурахшанда жом,
Ичинда тўла бодаи лаълфом
Ки, ҳар нечаким ичса кам бўлмайин,
Ича олмайин кимса, хам бўлмайин.

Садди Искандарий, 252-б.

Бодадин юзни лаълфом айлаб,
Кўнгул айвонида хиром айлаб.

Сабъаи сайёр, 33-б.

ЛАҲЗАЛИҚ [*а.-т.* لحظه لیق] Бирдамлик, бир нафаслик, бир онлик, бир лаҳзалик.

Сабр кўп қилсанг фавойид кўп дединг, носиҳ, не суд,
Ким кўнгулни ҳажр аро бир лаҳзалиқ йўқ тоқати.

Наводир ун-ниҳоя, 548-б.

ЛАҲЗАТАН [*а.* لحظتاً] Дамбадам, муттасил.

Лаҳзатан филаҳзатан Шу сониядан, шу вақтдан.

Ул соатан фисоатан ишида исиғроқ бўлғай ва лаҳзатан филаҳзатан қилмишида қизиқроқ бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ЛАҲНСОЗ [*а.-ф.* لحن ساز] Куй-оҳанг; жўр-наво; чалғувчи, нағмачи.

Наво ичра минг лаҳнсозинг қани,
Дасотини хотирнавозинг қани?

Садди Искандарий, 58-б.

ЛИЛЛОҲИЛҲАМД [*а.* لله الحمد] Аллоҳга шукр, Худога шукр.

Лиллаҳилҳамдким, яна иқбол
Кавкаби бахтим этти фаррухфол.

Сабъаи сайёр, 387-б.

ЛИ [*а.* الی] ...-гача.

Лимааллоҳ 1) соф, пок.

2) Лимаоллоҳ бўсағаси, лимаоллоҳ мақоми, лимаоллоҳ манзили.

Эй Навоий, мосиваллоҳдин кесилмак кимсани,
Лимааллоҳ манзилиға еткурур аввал қадам.

Фавойид ул-кибар, 269-б.

Ишқ маҳв этти мени, сен чиқ ародин, эй сабо,
Лимааллоҳнинг мақомида не ҳожат Жабраил?

Бадоеъ ул-бидоя, 595-б.

3) Аллоҳнинг ҳузуридаги арш остонасига ёстонмоқ; Аллоҳ билан бирга бўлиш.

Лимааллоҳ остонин ёстониб,
Қоба қовсайн иттиҳодин қозгониб.

Лисон ут-тайр, 19-б.

4) поклик мақоми.

Қилиб майл уммат низомиға ҳам,
Ёниб «Лимааллоҳ» мақомиға ҳам.

Садди Искандарий, 31-б.

ЛИМАН [*а.* لمن] ...-га хос.

Лиман ил-мулк Сўз мулки Ун (Аллоҳ)га хос.

Сўз «Лиман ил-мулк» ўлуб ул дам анга,
Ким ангадур мулк мусаллам анга.

Ҳайрат ул-аброр, 25-б.

Лимуфиз ил-карам Файз бахш этувчи Парвардигори олам.

«Ҳайра саноин лимуфиз ил-карам»,
Ким карамидин эрур эл муҳтарам.

Ҳайрат ул-аброр, 15-б.

ЛИСОН [*а.* لسان] Тил.

Лисон ул-вақт 1) вақт тили; 2) замонасининг алломаси, замона сирларини билувчи.

[*Аб ул-Ҳусайн Ҳусрий р. т.*]. *Шайх Суламий дебдурки, машойих орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улуқ сўзроқ кўрмадим. Лисон ул-вақт эди ва машойих ягонаси.*

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

[*Шайх Абу Али Даққоқ р. т.*]. *Лисон ул-вақт эди ва бу фанда вақтнинг имоми эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 204-б.

ЛИҲЯ [*а.* لحيه] Соқол, эркак кишининг юз, чакка туклари.

Яна таҳлил қилмоқ лиҳяға зам,
Оёғ бирла илик бармоғлари ҳам.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ЛОЖУВАРДИЙНИШОН [*ф.* لاجوردي نشان] Тўқ кўк-ложувард тусли.

Суроҳий келиб ложувардийнишон,
Қилиб они зарҳал била шустмон.

Садди Искандарий, 312-б.

ЛО [*а.* لا] Йўқ, эмас.

Ло илониҳоя Шу топда, охир-оқибат.

Ва мунинг шакар гуфторлигиға ло илониҳоя муждасин еткургай.

Муншаот, 181-б.

ЛОЛАГУНЛУҚ [*ф.-т.* لاله گون لوق] Лолага ўхшаганлик, лоларанглик, қизил ранглик.

Ҳар нечаким юз ўлса ҳижронда заъфарони,
Ғам йўқ берур чу қон ёш ул юзга лолагунлуқ.

Фавойид ул-кибар, 215-б.

ЛОЛАКОР [*ф.* لاله كار] Лоладай қизил, лоларанг, лоладай таъсир қилувчи.

Бир гул юзи фироқида хуноби ашк ила
Юз заъфарони ичра кўзум лолакордур.

Наводир уш-шабоб, 138-б.

ЛОЛЛИҚ [*а.-т.* لال ليق] Лол ва ҳайрон бўлиб қолишлик.

Лутфу хулқидин икки ахзар пўш,
Лоллиқдин бор эрдилар хомўш.

Сабъаи сайёр, 204-б.

ЛОМ-АЛИФ [*а.* (لا) لام الف] Араб алифбосидаги лом ва алиф ҳарфларини, уларнинг «баҳри лом-алиф»да бирикма тарзида келиши; қўл қовуштириш, қайчи.

Лом-алифнинг лоларухларининг лобаси «Фавойид» дин.

Фавойид ул-кибар, 388-б.

ЛОРАЙБ [*а.* لاريب] Илоҳийлик.

Илми лорайб Улуҳият илми.

Анга ҳамдким илми лорайб эрур,
Ҳамул илм ила олимул-ғайб эрур.

Муншаот, 153-б.

ЛОФАТО [*а.* لافتا] Қуръони карим сўзи, ўтмадими?

Ул Тенгрики, жовид бақо келди анга,
Ончаки баҳо жуду ато келди анга,
Бир дўстға нукта «Ҳал ато» келди анга,
Ким, зот аро васфи «Лофато» келди анга.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ЛОФИЯ [*а.* لافيه] Лоф, ёлғон гап; муболаға.

Не сафо лофия урар ҳиндуи оташдони,
Уй ёрутмас кўсов, ўн қатла ёрутсанг они.

Фавойид ул-кибар, 530-б.

ЛОШАЙЪ [*а.* لاشيء] Ҳеч нарса, ҳеч нарсага арзимайди (сариқ чақага ҳам арзимайди).

Нимаки айласа бўлғай анга шай итлоқи,
Кўзунгга олма нединким жаҳон эрур лошай.

Наводир ун-ниҳоя, 529-б.

ЛОЯ [*ф.* لايه] Хитойи ипак тўқимасидан қилинган беқасам тўн.

Сенинг гулгун тўнунгким, нақш эрур зарриштадин ҳар ён,
Биайниҳ уйладурким, зарварақ остидаги лоя.

Фавойид ул-кибар, 366-б.

ЛОҒ I [*т.* لاغ] Жой, манзил.

Хаёлинг этти Навоий бошинда манзилгаҳ,
Нединки бир тепада жорий эрди икки бу лоғ.

Наводир уш-шабоб, 218-б.

ЛОҒ II [*т.* لاغ] Ҳазил, эрмак; найранг.

Ёр аёғин суға солди, кўзум тўлди сиришк,
Эй Навоий, буйла балиғқа керак мундоқ бу лоғ.

Наводир уш-шабоб, 216-б.

ЛОҒ-ДОҒ [*ф.* لاغ داغ] Ловуллаб доғланиш, ловуллаб куйиш.

Демаким, не доғдур кўнглунгдаким, ўтлуғ кўзунг,
Қўйди анда кўргузуб юз лоба бирла лоғ-доғ.

Наводир уш-шабоб, 217-б.

ЛУЪБФИГАН [*а.-ф.* لعب فگن] Ўйин қилувчи, ўйновчи.

Демайин муҳрабози шуъбадафан,
Балки луъбатнамойи луъбфиган.

Сабъаи Сайёр, 45-б.

ЛУҚМАХОҲ [*а.-ф.* لقمه خواه] **1** Еб-ичишни хоҳлаш; инъом-эҳсон хоҳлаш.

2 Таъмагир.

Шаҳ чу тамаъ қилди эрур луқмахоҳ,
Қонеъи дарвеш эрур подшоҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 165-б.

ЛУҚТА [*а.* لقطه] **1** Кишиларнинг йўқолган буюмларини бошқа бир киши топиб олиши; йўқолган буюм.

2 Вақф моли.

[*Бунон б. Муҳаммад Ҳаммол қ. т. с.*]. *Ишим суубатқа етканда, борадурғонда бир парча олтун тушуб ётур эрди. Олай дедим, олмадимки, луқтадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 111-б.

ЛУҒОМ [*а.* لغام] Тоғ номи.

[*Абу Али Ворижий қ. с.*]. *Дедиким, Луғом тоғида эрдим, ириг палос кийиб эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

М

МАВАДДАТХИСОЛ [*а.* مودت خصال] Дўстлик фазилати, хислати, сифати.

Магар Шом мулкида эрди бу ҳол
Ки, ики рафиқи мавaддатхисол.

Садди Искандарий, 154-б.

МАВЖСИЗ [*а.-т.* موج سيز] Тўлқинсиз, тошқинсиз.

Сув вужудидин тенгиз бўлди тенгиз,
Бўлса ул гар мавжлуқ гар мавжсиз.

Лисон ут-тайр, 269-б.

МАВИЗ [*ф.* موز] Майиз.

Анга ичмак бўлуб ноком янглиғ,
Мавизу шираи бодом янглиғ.

Фарҳод ва Ширин, 68-б.

МАВОИД [*а.* مواعيد] **1** Сўз бериш, ваъда, ваъда қилинган нарсалар.

2 Ваъда вақти; аҳд-паймон пайти.

Яна андағи элга фармон қилиб,
Борига мавоид эҳсон қилиб.

Садди Искандарий, 205-б.

МАВОЛИД [*а.* مواليد] **1** Туғилганлар.

2 Фарзандлар.

3 Юзага келган нарсалар.

Маволиди салос Жонсиз табиат, наботот ва ҳайвонот.

Бўлса маволиди салос ул учи,
Бу ети обонинг ишин қилғучи.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МАВОСИҚ [*а.* مواثيق] Аҳд-паймон; қасамёд; ваъда.

[*Шайх Саъдуддин Ҳаммуйий қ. с.*]. *Шайх Садруддин Қунявий анинг суҳбатига етар экандур. Дебдурки, ул дедики, мавосиқ етидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАВТ [*а.* موت] **1** Ўлим; дунёвий лаззатлардан тийилиш.

Мавти абяз 1) оқ ўлим; 2) очлик. **Мавти асвад** 1) қора ўлим; 2) сабр; 3) одамларнинг туҳмат ва бўҳтонларига сабр қилиш. **Мавти ахзар** 1) яшил ўлим; 2) жулдур кийимдан жанда тикмоқ. **Мавти ахмар** 1) қизил ўлим; 2) нафсни енгиш.

[*Ҳотам Асамм қ. с.*]. *Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким бу йўлга кирар, тўрт ўлумни ўзига тутмак керак: мавти абяз – ва ул қорин очлиғидур ва мавти асвад – ва ул халқ изосиға сабр қилмақдур ва мавти*

аҳмар – ва ул нафс мухолафатидур ва мавти ахзар – ва ул хирқаға юрунлар тикмакдур.

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

МАВЪИЗАПАРДОЗ [*а.-ф.* موعظه پرداز] Ваъз айтувчи, ўгит айтувчи; насиҳат қилувчи.

... бу байтларнинг насиҳатсоз воъизлари ва мавъизапардоз носиҳлари монеъ бўлғайлар.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАВЪИЗАТАНГИЗ [*а.-ф.* موعظت انگیز] Насиҳатомиз, ўгитона; панд-насиҳат берувчи.

... анда маърифатомиз бир ғазал топилмағай ва ғазал бўлғайким, анда мавъизатангиз бир байт бўлмағай.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАВЪИЗАТОСО [*а.-ф.* موعظت اسا] Ваъзга ўхшаш, ўгитдек, насиҳатга ўхшаш.

... бирор-иккирор насиҳаторо ва маъизатосо байт иртикоб қилиндиким, аларнинг ламъайи рухсори иффат бурқаъидин кўп ташқари ломиъ бўлмағай...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МАДАДКОРЛИҚ [*а.-ф.-т.* مدد کار لیق] Мададкор бўлишлик.

Не ҳикмат анга еткурур ёрлиқ,
Не ойини дониш мададкорлиқ.

Садди Искандарий, 412-б.

МАДХУЛИН [*а.* مدخولین] Компонент; кириш.

– «Аз калбуҳим» таркибида «аз» – «мин» маъноси биладур, «мин» ҳуруфи жорралиндур ва мадхулин мажрур қилур ва бу таркибда ўз амалин қилса, қофия ғалат бўлур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 22-б.

МАЖБУБ [*а.* مجبوب] Аруз атамаси.

... фаул-мажбуб, фоъ-асалл; фаъ-абтар.

Мезон ул-авзон, 48-б.

МАЖЛИСНИШИН [*а.-ф.* مجلس نشین] Мажлисда ўтирувчи.

Ки, уч кимсадур садри мажлиснишин,
Қилиб шарҳ бир-бир аларнинг ишин.

Садди Искандарий, 573-б.

МАЖНУНВАШЛИҒ [*а.-ф.-т.* مجنون وش لیغ] Мажнунга ўхшашлик; жунун сифатлик.

Гоҳи мажнунвашлиғи бирла бўлурмен мустариб,
Гоҳ беҳол улмоғидин заъф аро беҳолмен.

Наводир ун-ниҳоя, 415-б.

МАЖНУНКИРДОР [*а.-ф.* مجنون کردار] Мажнун табиатли; мажнунвор.

Сабрсиз кўнглининг ишқ ва жунунин ва нотавон ҳолининг дарду шавқи бир-биридин фузунин девонавор дегони ва мажнункирдор адо қилғони.

Мажолис ун-нафоис, 194-б.

МАЖОЛИС [*а.* مجالس] Алишер Навоий «Мажолис ун-нафоис» асарининг қисқартма шакли.

Ўзгасин қилмадим андин мазкур,
Ки, «Мажолис»да эрурлар мастур.

Фавойид ул-кибар, 506-б.

МАЖҲУЛВОР [*а.-ф.* مجهول وار] **1** Номаълумга ўхшаш, танилмаган.
2 Бегона.
3 Беъэтибор.

[*Хожа Аҳмад б...*]. *Чун уйғонди, уч мувофиқ ёр пайдо қилди ва мажҳулвор андоққи, эл танимағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 227-б.

МАЗАЛИҒ [*а.-т.* مزه لیغ] Таъмлик, мазалик.

[*Шайх Райҳон қ. с.*]. *Шайх анинг шигидин риквани олиб, ул судин ҳариса устига қуюбдур, латиф мазалиғ ёғ экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

МАЗАРРАТ [*а.* مضرت] Зарар, зиён; мусибат, офат.

Оз сўз демакнинг манфаатидаву кўп сўзнинг мазарратида.

Ғаройиб ус-сиғар, 549-б.

Ва ул ҳуққа лаолиси мазарратидин қалам тили лол ва бу золнинг жамъи завол дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

МАЗАСИЗ [*а.-т.* مزه سیز] Бемаъни, маъносиз.

Ул ерларда бу навъ ўхшаши йўқ, мазасиз мукобаралар гоҳи воқеъ бўлур.

Мажолис ун-нафоис, 64-б.

МАЗДАК [*ф.* مزدك] **1** Ўт, олов.

... ва дай шоҳи шабихунидин ўт зардуштининг хайли манқал қўрғонида ҳисорий ва баҳман чериги чопқунидин шарора маздакининг сипоҳи тош бирла темур қалъасида мутаворий.

Муншаот, 140-б.

2 Тарихий шахс номи (маздакийлик таълимотининг асосчиси, зардуштлик эволюцияси жараёнидаги босқичлардан бири), у Эрон шоҳи Қубод I (488–531) замонида яшаб ўтган.

... ва Маздаки лаин Қубод замонида пайдо бўлуб, нубувват даъвоси ошкор қилди ва элни бир-бирининг моли ва аёлига шарикликка рухсат берди.

Тарихи мулуки ажам, 240-б.

МАЗМАЗА [*а.* مضمضه] Оғиз чайиш.

Мазмаза қилмоқ Ғарғара қилмоқ; таҳорат қилиш вақтида сув билан оғиз-томоқ йўлларини чайиш.

Чу бўлди мазмаза қилмоқ муқаррар,
Бил истиншоқ ҳам мундоқ муқаррар.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Оғизға мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунға дағи истиншоқ қилғил.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

МАЗОРЕЪ [*а.* مزارع] Экинзор.

Ки, ободу бум ичра воқеъдурур,
Жазоирки анда мазореъдурур.

Садди Искандарий, 487-б.

МАИС [*ф.* میس] Май, ваҳдат майи, майхона.

Бу зуҳд шайхи худписанд иши, ул узр ринди ниёзманд иши. Бу бири умиди жовидга сармоя ва ул бири маиси муаббадга пироя.

Маҳбуб ул-қулуб, 100-б.

МАЙГУНЛУҒ [*ф.-т.* میگون لوغ] Май ранглик, қип-қизил ранглик.

Агар майгунлуғидин ранг айлар эрса машшота,
Кўзумнинг мардумин қўйгул ўюб ул турфаҳол узра.

Фавойид ул-кибар, 372-б.

МАЙДОННАВАРД [*ф.* میدان نورد] Майдон кезувчи; жанг майдони.

Чопиб Барбарий бўлди майдоннавард,
Муборизтилар эрди истаб набард.

Садди Искандарий, 180-б.

МАЙМАНА [*а.* میمنه] **1** Қўшиннинг ўнг қаноти.

2 Киши исми.

Май бўлубон қути ҳаёти анинг,
Халқ ичида Маймана оти анинг.

Ҳайрат ул-аброр, 265-б.

МАЙОЛО [*ф.* مي آلا] Май юққан, май аралаш; май, ваҳдат майи.

Мусалло гаравда майоло бўлуб,
Ридо гўшаси бодаполо бўлуб.

Садди Искандарий, 18-б.

МАЙОЛУД(А) [*ф.* مي آلود//مي آلوده] Май аралаш, май юққан, май теккан.

Майга ашким лаълидин олудалиг гар истамас,
Не учун соқий лаби лаълин майолуд айлади.

Ғаройиб ус-сиғар, 482-б.

Чоклик жон қолур ўти су аро,
Чун майолуда бўлур ул ики лаб.

Фавойид ул-кибар, 36-б.

МАЙРУҚ [*т.* میروق] Эгри-бугри.

Бинафшанинг нега бўлмиш димоғи мунча улуқ,
Ки, ул сенинг хатинга ҳиндуйидурур майруқ.

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

МАЙСИЗ [*ф.-т.* مي سیز] **1** Шаробсиз, бодасиз.

2 Шароб қадаҳисиз, жомсиз, пиёласиз.

Базм эмас боғ ичра майсизким, ҳунарвар илгидин
Бўлди рангин мум ҳар қолаб била ҳайъатпазир.

Ғаройиб ус-сиғар, 167-б.

3 *тасаввуфда* Бирлик майисиз, ваҳдат майисиз.

Ўзунгни асрама бир лаҳза мутрибу майсиз,
Десанг бу ғамкада ичра бўлай сурур била.

Бадоеъ ул-васат, 395-б.

4 Художўйлик.

5 Нашъасиз.

Кеча хонақаҳ ичра сармаст эдим,
Бугун майсиз итти қарорим менинг.

Бадоеъ ул-бидоя, 606-б.

6 Суфийликда бирликсиз, бирикиб кетмаслик.

Айш айладилар неча туну кун
Ким, не куни майсиз эрди, не тун.

Лайли ва Мажнун, 242-б.

МАЙСУР [*а.* میسور] Муяссар бўлган, мумкин бўлган; енгиллашган, ўнғай.

Ва ҳеч кишига фазлу ҳунар аҳлидин майсур, балки кўпрак навъи башарга мақдур эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

МАКРУМАТ [*а.* مکرمت] **1** Ҳурмат, шараф, иззат.

2 Сахийлик; улуғлик.

Макрумати волидайн Ота-онани ҳурмат қилиш.

Бири эрур макрумати волидайн,
Билки мунинг қилмоғидур фарзи айн.

Ҳайрат ул-аброр, 160-б.

МАКТУБОТ [*а.* مکتوبات] Мактублар, ёзишмалар, ёзувлар, хатлар.

Айн ул-қузот мактуботидин бирида дебдурки, оз киши бу тоифадин зоҳирий улум билгай, Хожа Имом Абу Ҳомид Ғаззолий ва қардоши Шайх Аҳмад Ғаззолий бу жумладиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

МАЛАИЛ-АЪЛО [*а.* ملاءالاعلي] Арши аъло, энг юксак арш.

[*Хожа Абдуллоҳ Ансорий қ. с.*]. *Аларнинг мутаҳҳар руҳи чун малаил-аълога азимат қилди ва асҳобнинг ҳаёти қуши ҳамул тойири қудсийдин ирашти, фазаи акбар малаи аълога етишти, чун ул пок муҳиб ўзин пок маҳбуб висолига солди – олам жонсиз бадандек холи қолди.*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 77-б.

МАЛАК [*а.* ملك] **1** Фаришта.

2 Гўзал.

Малак ул-мавт Ўлим фариштаси; ажал фариштаси, Азроил фариштасининг сифатларидан бири.

[*Имом Аъзам қ. т. с.*]. *Дебдурларким, замон халифаси Малак ул-мавтни туш кўрди ва сўрдиким: менинг умрумдин неча қолибдур?*

Насойим ул-муҳаббат, 32-б.

МАЛИКЗОДА [*а.-ф.* ملك زاده] Подшоҳзода, хонзода.

Ва душманлар Сакина тобутидин неча пайғамбарзода ва маликзода била торож ва асир элттилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 155-б.

МАЛИК [*а.* ملك] Подшо, ҳукмрон, султон.

Малик ут-тужжор Савдогарлар султони.

Чун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик шўхвашлар эллик, олтмиш ё юзга яқин бўлсалар эрди, бу фақир савдойий бир тожирдекким, малик ут-тужжор деса бўлгай.

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

МАЛОМАТИЙ [*а.* ملامتـي] Маломатийлик, маломатия тариқатига мансуб (киши).

Саломат аҳлининг малаквашлиққа майли ва ўзидек маломатийларни шайтон хайле дебтур.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

[*Мира Нисобурий р. т.*]. *Пире эрди, бузург суфийлардин ва маломатий эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

МАЛОМАТИЯ [*а.* ملامتيـه] IX асрда Нишопурда пайдо бўлган тариқат. Бу тариқатни қабул қилганлар ўзларининг малакаларини ошириш, кўнгилларини покиза тутиб, сунний мазҳабга қатъий риоя қилишлари шарт бўлган.

Ҳамоноки, сўз маломатия зикрига етти, бирав айттиким, маломатия сўзи бизинг шонимиз эмас, биз бу сўзнинг кими бўлурбиз?

Насойим ул-муҳаббат, 53-б.

[*Абу Мансур Говкулоҳ қ. т. с.*]. *Шайх ул-ислом дебдурки, Маломатия машойихидиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

МАЛОҲАТЛИҒ [*а.-т.* ملاحت ليغ] Ёқимлилик, ширинлилик, малоҳатлилик.

Дам урма рақиб, ул десун, сўзки бор.
Малоҳатлиг элдин ҳикоят малиҳ.

Фавойид ул-кибар, 79-б.

МАНЗАЛА [*а.* منزله] Мақом, мартаба; юксак даража.

Чун арабий тил ва мақол била... ва улувви манзаладин ва бири ниҳояти наҳусат ва динувви мартабадин орадин чиқтилар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 11-б.

МАНЗАР [*а.* منظر] **1** Кузатиб турилган жой, объект; кўриниш, шакл.

Кофири золим сириишти ишвагар
Ёна ул манзардин ўлди жилвагар.

Лисон ут-тайр,111-б.

2 Тарсо қизи кўзда тутилган.

Ул ғарибу ошиқу зору қари,
Йўл уза ётиб кўзи Манзар сари.

Лисон ут-тайр,110-б.

3 Осмон, фалак.

Турфа манзардин чу ҳуснунг бўлди фош,
Ўйлаким, тўртинчи манзардин қуёш.

Лисон ут-тайр,113-б.

Эй етти манзар тарҳига меъмори сунъунгдин бино,
Маснуълар фоний, вале маслуби сонеъдин фано.

Фавойид ул-кибар, 7-б.

МАНЗАРЛИҒ [*а.-т.* منظرليغ] Кўринишлик, назар ташлайдиган жойлик.

Ва жаҳл шоми тийра манзарлиғидаким, ғафлат чоҳини залолат кечасида зоҳир қилиб, бу кечада шақоватдин фасона айтур.

Ҳайрат ул-аброр, 212-б.

МАНЗИЛ-БАМАНЗИЛ [*а.-ф.*-а. منزل بمنزل] Манзилдан-манзилга; юрт-ма-юрт, работма-работ; маррама-марра, йўлма-йўл.

Икки кўз манзилинг, эй моҳи маҳмил,
Кўнгулга азм қил манзил-баманзил.

Наводир ун-ниҳоя, 337-б.

Ики кун турмайин бир ерда маҳмил,
Азимат айлабон манзил-баманзил.

Фарҳод ва Ширин, 134-б.

Кесарлар эрди йўлни гом-баргом,
Юруб манзил-баманзил тутмай ором.

Фарҳод ва Ширин, 223-б.

МАНОМ [*а.* منام] **1** Ётоқхона, ухлаш жойи.

2 *тасаввуфда* Туш кўриш, тушида кўриш, баъзи бир ҳолатлар туш орқали шоён бўлиши.

Ва маном тақлилида эътидол тариқи била кўшиш қилмақ...

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

МАНОФИЙ [*а.* منافي] Хилоф, зид.

Йўқ эрса қуссаким, қон келса софий,
Икисидур таҳоратқа манофий.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

МАНОҲИЙ [*а.* مناهـي] Ман қилинган нарсалар, шариатда ман этилган нарсалар.

Базмиға май келтургали муҳтасиб рози ва майга бодапола риши қози, кишварки, анда маноҳий мундоқ беҳисоб бўлгай, ислом ва шариатга не иззат ва не ҳисоб бўлгай.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

МАНСУБЛУҚ, -лук [*а.-т.* منسوب لوك // منسوب لوق] **1** Тегишлилик, доирлик; тааллуқлилик.

2 Қариндошлик, яқинлик.

Чу топтуқ жанобингга мансублуқ,
Фузун бўлди ҳайратқа маглублуқ.

Садди Искандарий, 304-б.

Бу таъриф қилғон ишқ ва бу баён этган аҳли ишқ маъшуқ вужуди бирла қойимдурлар ва бу адо топқон ҳолотга мансублуклари дойим.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

МАНСУРВОР [*а.-ф.* منثوروار] **1** Паришон ва тартибсиз каби.

2 Ипга тизилган каби.

3 Наср билан ёзилган, равондек.

... ва вафо шажараси соясида мурод самарасидин натижа кўрганлар оёғига чархнинг мутаоқиб зурубидин ҳар ситам тешаси

тегса мансурвор нутқларини ғайри сонеъ кун фаякун шукрига такаллум қилмоғусидур.

Муншаот, 146-б.

МАНФААТАНГИЗ [*а.-ф.* منفعت انگیز] **1** Манфаатли.

2 Даромадли; фойдали.

... барча латофатомиз; ва нафиъ муқаттаот, барча манфаатангиз...

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

МАНФААТЛИҚ [*а.-т.* منفعت لیق] **1** Манфаатлик, фойдалик.

2 Даромадлик.

Аммо ул ҳазратнинг кимё хосиятлиқ илтифотларидин ва иксир манфаатлиқ муроотларидин мулозаматда беихтиёр ва убудиятда девонавор эрдим...

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

МАНҚАЛОЙИН [*а.-ф.* منقل آیین] **1** Ўтдондек, оташдонга ўхшаш; манқалдаги ўтдек.

2 Сихлик кабоб пиширишга мўлжалланган хумдон ёки (кўра) ўчоқдек.

Анинг манқали шийра тазйин келиб,
Мунинг шийраси манқалойин келиб.

Садди Искандарий, 223-б.

МАНҚАНАЪ [*а.* من قنع] Қаноат қилиш.

Қоққил, Навоий, ушбу эшикни лажож ила,
Ким собит ўлди фақрда мазмуни манқанаъ.

Бадоеъ ул-васат, 209-б.

Азза манқанаъ Кимки қаноат қилса азиз бўлади. «Залла ман тамаъа, азза ман қанаъа» ибораси маъносига ишора.

Элни хор айлаган тамаъ билгил,
Доимо азза манқанаъ билгил.

Фавойид ул-кибар, 531-б.

МАНҚАРИБ [*а.* منقریب] Тақдир этиш, тақдир бўлиш.

Ул ошкор этти ва мен ёшурдум. Менким ёшурдум, тождорлиг манқариб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

МАОРИФНИГОР [*а.-ф.* معارف نگار] Машҳур, донг таратган, довруғи кетган, таниқли; буюклик.

... ул ҳазрат ўз пок табълари натижасидин зоҳир бўлғон рисолаки, ўз маорифнигор килки таҳрири эрди...

Муҳокамат ул-луғатайн, 39-б.

... ва соликнинг розиликқа мутаассир бўлғони тавсифида варақ юзига маорифнигор хома урубтур...

Маҳбуб ул-қулуб, 65-б.

[*Шайх Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.*]. *Чун аларнинг ашъори маорифнигори андин машҳурроқдурки, иродға эҳтиёж бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

МАОСИЙ [*а.* معاصي] **1** Гуноҳкор, айбдор, гуноҳга ботган, осий.

2 Дин ва шариат қонун-қоидаларига хилоф йўсинда иш тутиш.

Қодиро, ул заифи осиймен
Ки, бошимдин-оёқ маосиймен.

Сабъаи сайёр, 14-б.

Бировким Ҳақ амрига осий бўлур,
Неким қилса журму маосий бўлур.

Садди Искандарий, 118-б.

МАРДИМАРДОНА [*ф.* مرد مردانه] **1** Қаҳрамон, баҳодир эр, мардларнинг марди.

2 Тўғри сўз, содиқ.

Шайх дедики, Жунайд ва Боязид бу аҳдда бўлсалар эрди ул мардимардонанинг ғошиясин кўтаргойлар эрди ва миннат жонларига қўйгайлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 329-б.

МАРДУМАКВОР [*ф.* مردمك وار] **1** Кўз қорачиғига ўхшаш, кўз қорачиғидек.

2 Қўйдек.

Юзу мардумаквор холим сўзи,
Дегил гул уза тушти булбул кўзи.

Садди Искандарий, 415-б.

МАРДУМШИКОР [*ф.* مردم شکار] Одам овловчи.

Чу аҳволида бўлди заъф ошкор,
Белидин тутуб гурди мардумшикор.

Садди Искандарий, 183-б.

МАРЗУҚ [*а.* مرزوق] Насиб этилган, ризқ-рўз этилган; ризқланган, ризқи берилган, ризқли.

Мундоқ деҳқон Одамнинг фарзанди халафидур, балки марзуқлар анга фарзанд ва ул Одами сафийдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

МАРМАР [*а.* مرمر] Ҳар хил рангда учрайдиган қимматбаҳо тош.

Совурди чун шажар баргини сарсар,
Сунинг сиймобини дай қилди мармар.

Фарҳод ва Ширин, 104-б.

Бир вақт етибки тунд сарсар,
Ёпқай сув ҳарири узра мармар.

Лайли ва Мажнун, 278-б.

МАРМАРИЙ [*а.* مرمري] Мармарга ўхшаган, мармардек.

Қуёш лаъли чекиб тоғ узра авранг,
Фалакни субҳ қилди мармарий ранг.

Фарҳод ва Ширин, 89-б.

МАРМУЗ [*а.* مرموز] Рамзли, рамз қилинган, кинояли.

[*Шайх Саъдуддин Ҳуммуйий қ. с.*]. *Ва мусаннафотида мармуз сўзлар мушкул калимоту арқом ва ашколу давойир кўндурки, ақлу фикр назари анинг кашфу ҳаллидин ожиздур.*

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАРТУБ [*а.* مرطوب] **1** Рутубатли, намли.

2 Табиатда рутубат устун келган киши.

Кўзум ашкини йўқ, лекин қурутмоқ баҳрни мумкин
Ки, хилқат важҳидин табъи мунунг мартуб эмас анга.

Фавойид ул-кибар, 23-б.

МАРҲАМСИЗ [*а.-т.* مرهم سيز] Малҳамсиз, бедаво.

Кўнгул ғамини деб ахбоб, раҳм қилди ҳабиб,
Менинг жароҳатим эрдики, қолди марҳамсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

МАСБУТ [*а.* مثبوت] Исботланган, асосланган.

Ва Исо а. с. нинг мўъжизоти бағоят ғариб ва кўптур. Мусбутроқ кутубдин маълум қилса бўлур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 180-б.

МАСИҲОВАШ [*а.-ф.* مسيحاوش] Исо-Масиҳо нафасидек, Масиҳ «куф-суф» қилгандек.

Масиҳоваш алқисса юз дам тузуб,
Кеча андоқ ўлтурганин турғузуб.

Садди Искандарий, 225-б.

МАСИҲМИСОЛ [*а.* مسيح مثال] Масиҳдай, Масиҳ сингари, Масиҳ нафасли.

Руҳпарварлиқда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва руҳғустарлиқда анинг ҳаётосо алҳонидек довудтимсол.

Муншаот, 225-б.

МАСИҲОМИСОЛ [*а.* مسيحا مثال] Исодек.

Ҳакими Масиҳомисол Арастудек.

Яна қатла доройи дарёнавол
Деди: К-эй, ҳакими Масиҳомисол.

Садди Искандарий, 230-б.

МАСИҲЧА [*а.-т.* مسيحچه] Масиҳ каби, Масиҳ нафасича.

Сабо дебон хабар ул гулдун элни тирғузди,
Масиҳча деса бўлғай анинг рисолати бор.

Наводир ун-ниҳоя, 128-б.

МАСКУКОТ [*а.* مسكوكات] **1** Олтинлар.

2 Олтиндан зарб қилинган ақча, тангалар.

Ва танга ва пул сойир маскукотни нима қотиб беиёр ясар эрдилар. Ва ўғрилиқ ва қароқчилиқ қилур эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

МАСНАДГОҲ [*а.-ф.* مسندگاه] **1** Хобгоҳ, жойгоҳ; подшоҳларнинг ухлаши ва дам олиши учун тайёрланган махсус хобгоҳ.

2 Тахт, авранг.

3 Юксак ўрин.

Яна уйқу нишоти истади шоҳ,
Солдилар оқ уй ичра маснадгоҳ.

Сабъаи сайёр, 335-б.

МАСНО [*а.* مثنا] Иккинчи.

Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,
Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МАСОФИЙ [*а.* مصافي] **1** Саф тортиш жойи; сафлик.

2 Жанг майдонилик; жанглик, жанговорлик.

Не пайкардурки, айлар ножиҳин тез,
Ўзи бирладурур масофий.

Бадоеъ ул-васат, 512-б.

МАСРУЪ [*а.* مصروع] **1** Ҳушсизланиш.

2 Қўёнчиқ (тутқаноқ) дардига йўлиққан киши, асаб касалига мубтало бўлган киши.

Мен бўлуб беҳолу масруъ йўлаким кўргай ҳилол,
Оби ҳайвондек кўруб жонбахш лафзи лийнатин.

Бадоеъ ул-васат, 480-б.

МАСТ-МУҒ [*ф.* مست مغ] Маст-мажусий, майхўр-оташпараст.

Маст-муғ ашжоридин абвоб анга,
Қуҳбаи тарсо қоши-меҳроб анга.

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

МАСТОНАЛИҒ [*ф.-т.* مستانه لیغ] Мастлик; шўхлик.

Айлайин дайри фано аҳли била ҳамхоналиғ
Ким, маломат жомидин ҳосил этай мастоналиғ.

Ғаройиб ус-сиғар, 510-б.

МАСТУРЛУҚ [*а.-т.* مستور لوق] **1** Беркитилганлик, пардаланганлик, яширинганлик, махфийлик.

2 Тўсиқлик, пардалик; иффат пардалик.

3 Тақводорлик, художўйлик, порсолик.

4 Унутилганлик, четда қолганлик.

Кўзи бўлғоч ул шуъладин нурлуқ,
Сув аҳлига рафъ ўлди мастурлуқ.

Садди Искандарий, 510-б.

... ҳар қачон ҳусн султони маҳбублуғ ниқобларидин ва мастурлуғ ҳижобларидин чиқмоқ асбобин тузса...

Маҳбуб ул-қулуб, 66–67-б.

МАСХАРАЛИК [*а.-т.* مسخره لیغ] Масхарабозлик, кулгига қолганлик; ўз айбларини очиш ва масхара бўлишлик билан хокисорлик йўлини маҳкам тутишлик.

Кишиликдин секримоқлар била қочиб, яхшилиғдин масхаралиғлар била маломат эшигин юзларига очиб.

Маҳбуб ул-қулуб, 39-б.

МАСЪАЛАГЎ [*а.-ф.* مسئلهگو] **1** Масъала айтувчи, баҳс қилувчи, мунозара қилувчи.

2 Сўрагувчи, илтимос қилувчи.

Чун масъалагў қолиб муаттал,
Ўз шубҳаларин ўзи қилиб ҳал.

Лайли ва Мажнун, 41-б.

МАТВОРИ [*а.* متواري] Яшириниш, кўздан пана бўлиш.

Каъбада матвори ўлдилар бори,
Ҳар бири бориб уётдин бир сори.

Лисон ут-тайр, 122-б.

МАФОИЛОН [*а.* مفاعلان] Аруз атамаси; луғавий маъноси бўлмаган, вазн кўрсатувчи арабча шартли сўзлардан бири.

... мафоилон – ватвийи музол...

Мезон ул-авзон, 50-б.

МАФРАШ [*а.* مفرش] Ерга тўшаладиган гилам, кигиз, шолча каби нарсалар, палос.

Мафраш айламак Тўшамоқ, ёймоқ.

Ўларда тенгдурур шоҳ айласун гулшан гулин мафраш,
Вагар гулхан кули узра гадо соҳибфирош ўлсун.

Наводир уш-шабоб, 366-б.

МАФТУНЛУҒ [*а.-т.* مفتون لوغ] **1** Фитна қўзғашлик; ғавғо солувчилик, ўзига тортувчилик.

2 Ошиқлик, шайдолик.

... ва номий муаммолар, барчаси от ёшурмоқда сотир; ва киромий луғзлар, барчанинг мафтунлуғи зоҳир...

Бадоеъ ул-бидоя, 23-б.

МАХБУН [*а.* مخبون] Аруз атамаси.

Ва сариъи матвий ва жадиди махбун ва мақбуз ва қарийби мақфуф ва матвий ва хафифи дифис махбун ва мақбуз ва мушокили мақфуфу мақсурки мусаддас ул-ажзодурлар...

Мезон ул-авзон, 54-б.

Рамали мусаддаси махбуни мақсур.

Мезон ул-авзон, 74-б.

МАХЗАН [*а.* مخزن] Хазина.

Махзан ул-асрор Сирлар хазинаси.

Чун рақам қилди «Тухфат ул-аҳрор»,
Сочти оламга махзан ул-асрор.

Сабъаи сайёр, 43-б.

МАХЛУҚЛУҚ [*а.-т.* مخلوق لوق] Яратилганлик.

Шайх Абу Саъид қ. с. дебдурки, сўзики, ул айтибдур, андоқ эмаски, кишига махлуқлуқда тушмиш бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 491-б.

МАХОЗИН [*а.* مخازن] Хазиналар.

... ва бу махозин тилисимотини истеҳком била итмомга еткурмакнинг таҳрири...

Садди Искандарий, 561-б.

МАХОРИЖ [*а.* مخارج] **1** Чиқиш жойи; чиқиш.

2 Нутқ товушларининг чиқиш жойи.

Гунбади рукниға махориж бўлуб,
Шаҳр йўлидин йўли хориж бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

МАХТУТ [*а.* مخطوط] **1** Ёзиш.

2 Ажратиш, фарқлаш.

... ё хомам тили таҳрир қилса эрди, филҳол ани мушкбор қалам бирла кофуркирдор сафҳаға рақам қилиб, оқу қарони андин махтут қилур эрди...

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

МАХФИЙНАМО [*а.-ф.* مخفي نما] Яширинган.

Сутурлоби махфийнамо Яширин нарсаларни кўрсатувчи устурлоб (астрономик ўлчов бирлиги).

Ул ўлди сутурлоби махфийнамо,
Бу бир бўлди миръоти гетинамо.

Садди Искандарий, 396-б.

МАШВАРАСИЗ [*а.-т.* مشوره سيز] Кенгашсиз, бемаслаҳат.

Ройингга ҳар амрики, келди савоб
Машварасиз этма қулурға шитоб.

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

МАШИЯТ [*а.* مشيت] Хоҳиш, истак, ирода, орзу.

Махлас иши барчаға ниятдадур.
Топмоқ ани лек машиятдадур.

Ҳайрат ул-аброр, 108-б.

МАШКУЛ [*а.* مشكول] Боғланиш, тугилиш, танғилиш.

То бўлди сенинг ҳуснунга ошиқ уза ошиқ,
Иш бўлди менинг кўнглума машкул уза мушкул.

Фавойид ул-кибар, 257-б.

МАШОИР [*а.* مشاعر] **1** Йўл-йўрик.

2 Ислом дини расм-русуми, Маккада ҳаж ўтказиш жойи, мусулмонларнинг ибодат қилиш жойи.

Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъияки, хар маҳалу мақомда қилилди...

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

МАШОҲИД [*а.* مشاهد] **1** Жамоат жойи, ҳозир бўлиш вақти.

2 Бирор кимсанинг шаҳид бўлган жойи, қабристон.

3 Шаҳодат бўлиш.

Ёр чун барча замон нозир эрур ҳолингга, бўлгил
Бори ҳолатда машоҳид, бори эл бирла муваддаб.

Наводир ун-ниҳоя, 42-б.

МАШШОТАЛИҚ [*а.-т.* مشاطه ليق] Қиз ва келинларнинг сочларини тараб, оро берувчи, безантирувчи, пардозчи, зийнатгар, тароқчи.

... ва анинг холазодаси кафтори фартут ширкат била машшоталиқ тузгайлар ва бу келин зебу зийнатида сеҳрлар кўргузгайлар...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

Даҳр арусинки, томошо қилиб,
Макр ила машшоталиқ ифшо қилиб.

Ҳайрат ул-аброр, 246-б.

МАШЪАЛАЧИ [*а.-т.* مشعله چي] Чироғчи, машъалачи.

Ушшоқ базми машъали бас оҳ шуъласи,
Ғам шоми қилма машъалачи ҳар сори сўроғ.

Бадоеъ ул-васат, 217-б.

МАШҒУЛЛИҒ [*а.-т.* مشغول ليغ] **1** Эгаллашлик, қўлга киритишлик.

2 Бирор иш билан шуғулланишлик, машғул бўлишлик.

... аммо шоядки туфроғи бошида ҳеч машғуллиғидин таважжуҳда тақсире воқеъ бўлмиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

МАЪДАЛАТШИОР [*а.* معدلات شعار] Адолатли; инсофли.

Шаҳзодаи маъдалатшиор ул,
Етти ато шоҳу шаҳриёр ул.

Лайли ва Мажнун, 300-б.

МАЪДУД [*а.* معدود] **1** Саналган, саноқли.
2 Сафдош.

Кишвари исломки маъдуд эрур,
Халқи анинг ҳар неки мавжуд эрур.

Ҳайрат ул-аброр, 110-б.

МАЪДУЛЛУҚ [*а.-т.* معدول لوق] Боқийлик, давомийлик.

Ва баъзи тилга ул амрдин маъдуллуқ дебдурлар ва кўнгулга мудовамат ва машғуллуқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

МАЪМУРИЙ [*а.* معموري] Обод; байти маъмурий-обод хона, уй.

Яна бирнинг либоси кофурий
Ҳам бу ранг ичра байти маъмурий.

Сабъаи сайёр, 47-б.

МАЪНИСИЗ [*а.-т.* معني سيز] **1** Бемаъни, мазмунсиз; шарҳсиз.
2 Фикрсиз, ғоясиз.
3 *тасаввуфда* Руҳсиз.

Ва баъзи кишининг балиғ маънилиқ алфозини маълум қилмас, балки, маънисиз алфозини сурмакдин ҳам ғарази бемаъни эрканин билмас.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

МАЪНОЛИҚ [*а.-т.* معنالیق] **1** Мазмунлик.
2 Фикрлик, ғоялик.
3 *тасаввуфда* Руҳлик, шавқу завқлик, шавқу завқ ҳолатидалик; ўзидан кетиш ҳолатидалик.

Ул дебдурки, чун муддаи кўрсангиз этакин берк тутунгки, маънолиқлар ва муҳаққиқлар кетибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 204-б.

МАЪНОСИЗ [*а.-т.* معني سيز] қ. **Маънисиз.**

МАЪШУҚШЕВА [*а.-ф.* معشوق شيوه] Маъшуқнамо, маҳбубнамо, ошиқларча.

... ва ошиқпеша беқарорларнинг жалиси меҳнати ва маъшуқшева гулъузорларнинг аниси суҳбати бўлуб...

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

МАЪҚУЛСИНМАК [*а.-т.* معقول سينمك] Маъқул кўрмоқ.

Ул бу сўзни маъқулсиниб, яхши ислик ашъёни икки қош орасига қўюб, нафасин юқори тортар эрди.

Мажолис ун-нафоис, 131-б.

МАҚБУЛЛУҚ [*а.-т.* مقبول لوق] Қабул қилинганлик, мақбуллик.

Бода бу мақбуллуқ зотимда мавжуд айлади,
Ким мени зуҳду риё аҳлига мардуд айлади.

Ғаройиб ус-сиғар, 481-б.

МАҚДАС [*а.* مقدس] Муқаддас.

Байти мақдас Байт ул-муқаддас (Қуддуси Шариф ва ундаги яҳудийларнинг зиёрат жойи).

Агар Зобулистонга солди футур,
Вале Байти мақдасқа берди сурур.

Садди Искандарий, 79-б.

МАҚДУРСИЗ [*а.-т.* مقدورسيز] **1** Қудрат ва имконга мувофиқ келмаслик; ножоиз, эҳтимолдан ташқари.
2 Қудратсиз; имкониятсиз.
3 Тақдирсиз.

Вале бўлди Бориқ иши нурсиз
Ки, кўшиш қилиб эрди мақдурсиз.

Садди Искандарий, 183-б.

МАҚСАД [*а.* مقصد] Ният, истак, тилак.
Мақсади аслий Энг асл ният, мақсад, асл тилак.

То бу васила била топиб қабул
Мақсади аслий сори бўлғай нузул.

Ҳайрат ул-аброр, 163-б.

МАҚУЛОТ [*а.* مقولات] **1** Сўз, сўзлаш, гап.
2 Тур, хил, қисм.

[*Шайх Нажмуддин Розий...*]. *Ва бу рубоий анинг мақулотидиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 302-б.

МАҲБАРА [*а.* محبره] қ. **Меҳбара.**

МАҒБУНЛИҒ [*а.-т.* مغبونليغ] **1** Алданганлик, зарар кўрганлик.
2 Одамгарчиликдан чиққанлик.

Мумсик ажзи асаридин кўпракдур,
Мағбунлиғи ҳам фақирдин кўпракдур,
Гар моли ҳисобу тирдин кўпракдур,
Фақри ғани ҳақирдин кўпракдур.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б.

МАҒЗ [*ф.* مغز] **1** Мағиз, данакли ёки пўчоқли меваларнинг ички қисми.
2 Ўзак.
3 Мия.
4 Ақл.
Мағзу пўст Эт ва тери, бир тан-бир жон.

Бири-бири бирла бўлушуб ўйла дўст,
Ким кишиким кўрса дегай мағзу пўст.

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

МАҒЛУБЛИҒ [*а.-т.* مغلوب ليغ] **1** Енгилганлик, мағлублик.
2 Тасаввуфий ғолиблик, сулук йўлида кўзланган мақсадга етишишлик, яхши натижага эришишлик.

... бу иш баракатидин аларнинг жазбаси анга асар қилиб, бу навъ мағлублиғ ва беҳудлиғ анга даст берур.

Насойим ул-муҳаббат, 272-б.

МАҒЛУЛ [*а.* مغلول] Ғул солинган, бўйнига занжир солинган, бандга олинган (гуноҳкор ҳақида).

Иблис сифат эл сари майл этма Навоий,
То бўлмагасен зарқу риё қайдида маглул.

Наводир ун-ниҳоя, 336-б.

МАҒОРИБА [*а.* مغاربه] **1** Кун ботар, ғарб.
2 Ғарблик, мағрибга мансуб.
3 Мағриб заминда яшовчи.

[*Шайх Абулмакорим...*]. *Ҳам алар дебдурларки, Ҳаким Тирмизий ва жамоате мағорибадин дебдурларки, (авлиёликнинг бошланиши пайғамбарликнинг охиридур).*

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

МАҲБИТ [*а.* مهبط] Бориб тушиладиган жой; жойланиш фурсати.

Лекин учунчиси будурким, кўнгул
Чунки эрур маҳбити анвори кул.

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

МАҲБУБ [*а.* محبوب] Тасаввуфга доир асар номи.

[*Шайх Саъдуддин Ҳуммуйий қ. с.*]. *Зоҳирий ва ботиний улумда ягона эрмиш, кўп мусаннафоти бор. «Маҳбуб» дек ва «Сажанжал ул-арвоҳ» ва булурдин ўзга даги.*

Насойим ул-муҳаббат, 294-б.

МАҲБУЛ [*а.* محبول] Мубтало бўлган, гирифтор бўлган, тузоққа тушган; арқон била боғланган.

Ҳар неки ҳадис этти қўюб барчаси мавзуъ
Нақлеки машойихдин этиб, бориси маҳбул.

Наводир ун-ниҳоя, 336-б.

МАҲВИЙ [*а.* محوي] **1** Йўқотишлик; тозалашлик.
2 Орадан кўтарилишлик.
3 Ҳайратда қолиб ўзидан кетишлик.
4 *тасаввуфда* Фоний бўлишлик.

Солики фоний таважжуҳдин тараддуд айламас,
Етсалар маҳвий шуҳуд бўлган замон Хизру Масиҳ.

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

МАҲЖУБЛУҚ [*а.-т.* محجوب لوق] Беркинганлик, пардаланганлик.

Тенгри таолодин маҳжублуқ андин қаттиқроқдур ва кўнгул кўрлуки Ҳақ с. т.нинг муроди муҳиммида анинг амрларида қаттиқроқ.

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

МАҲЖУРОН [*а.-ф.* محجوران] **1** Айрилган, жудо бўлган, мосуво бўлган.
Сари маҳжурон Айрилган томон.

Ҳазрат Шайх Абулқосим Гургоний р. т. ҳаргиз иблис демас эрди. Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди, Хожаи хожагон ва Сари маҳжурон дер эрди. Шайх Барака чун эшитти, дедики, сари маҳжурон деган яна бир фикра яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

2 Шайтоннинг сифати.

МАҲКАМВОР [*а.-ф.* محكوار] Тугдириш, боғлаш.

Тиқибон пухта қилди маҳкамвор,
Зарфларнинг ароларин ҳамвор.

Сабъаи сайёр, 194-б.

МАҲКУМЛУҒ, - лук [*а.-т.* محكوم لوق// محكوم لوغ] **1** Тобелик, мутелик (мутеълик), фармонбардорлик.

Шоҳ базмидур даги маҳкумлуг, вах, дайр аро
Ҳоким айлар бир қадаҳ бирла гадони майфуруш.

Ғаройиб ус-сиғар, 220-б.

2 Маҳкам бўлиш.

Ғараз нафсдин анга бу шумлуқ,
Йўқ улким, санга қилса маҳкумлуқ.

Садди Искандарий, 317-б.

МАҲМИЛКУШОЙ [*а.-ф.* محمل كشاي] Қўнишлик, тўшашлик, ўтиришлик.

Деди: «Қай сари бўлсангиз раҳнамой,
Бўлоли бу қиш анда маҳмилкушой».

Садди Искандарий, 308-б.

МАҲОБАТЛИҒ [*а.-т.* مهابت ليغ] **1** Ҳайбатлик, шукурлик, виқорлик; савлатлик.
2 Қўрқинчлик; ваҳималик.

[*Бобо Жалил қ. т. с.*]. *Бағоят маҳобатлиг шакли бор эрдиким, кўрган кишига андин ваҳм голиб бўлур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 451-б.

МАҲОМ [*а.* مهام] **1** Аҳамиятли иш, муҳим иш, улуғ иш.
2 Зурурлик.

[*Имом Аъзам қ. т. с.*]. *Аларнинг маноқиби беҳаддур ва маҳомида беадад, мунча била хатм қилилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 32-б.

МАҲОФИЛ [*а.* محافل] **1** Базм жойи, мажлис; анжуман.
2 Жамият, халқ.

Ва дурарбор тилига мажолисда баъзи абётим мазкур ва гавҳарнисор илгига маҳофилда баъзи газалиётим мастур бўлур эрди.

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

МАҲРАМВАШ [*а.-ф.* محرم وش] **1** Энг яқин, қариндошдек; маҳрам.
2 Энг яқин самимий дўст, хамдам.

Буюрдики, маҳрамваш эл еттилар.
Ўлукни ҳамул ерда дафн эттилар.

Садди Искандарий, 88-б.

МАҲРУҚЛУҚ [*а.-т.* محروق لوق] Ёнганлик, куйганлик.

Келди чу бу ҳирқату маҳруқлуқ,
Бўлди аён ошиқу маъшуқлуқ.

Ҳайрат ул-аброр, 189-б.

МАҲФУФ [*а.* محفوف] Иҳота қилинган, тўсилган, ўраб олинган, чирмалган.

Султон Аҳмад мирзо ва Музаффар Ҳусайн мирзо бошлиг салотин ва подшоҳзодалар бир-бирига навбат беришмай, алар[Абдураҳмон Жомий]нинг маҳфуф маҳофасин эгинларига кўтариб, Мусаллога элттилар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

МАҲШУР [*а.* محشور] **1** Бир жойга тўпланган; бир ерга тўпланиш.

2 Диний-тасаввуфий қарашларга кўра фоний дунёда ким-ким билан кўпроқ яқин ва суҳбатда бўлса, қиёмат кунидан сўнг доимо у билан бирга бўлади, яъни бадан машҳури бўлади.

Яна бир буки, ҳар нечаки руҳда ҳижоб йўқдур ва барча олам бирдур, аммо баданеки тамом тириклик айёмида анинг била суҳбат тутмиш бўлғай ва анинг бадан маҳшури бўлғайки, ҳашрдин сўнгра абад ул-абадки, бўлғусидур...

Насойим ул-муҳаббат, 307-б.

МЕВАЗОР [*ф.* میوه زار] Мевали бог; мева берадиган.

Ки то бўлғай жаҳон боғи бу гулшан мевазор ўлсун,
Ҳаримида бу булбулларга бу дилбонг бор ўлсун.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

МЕВАЛИК [*ф.-т.* میوه لیك] Ҳосил.

Ул уйда бир сутун бор эрди, бир мевалик азим дарахт бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 185-б.

МЕВАСИЗ [*ф.-т.* میوه سیز] Беҳосил, бесамар.

Мевасиз йиғоч ҳамону ўтун ҳамон ва ёғинсиз булут ҳамону тутун ҳамон.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

МЕГАЖИН [*м.* میگجین] Ёввойи чўчқанинг модаси, урғочиси, урғочи тўнғиз.

Ва бир шўру шайлиғ овки, тўнғуз овидур, анинг ҳам эркагини «қобон», тишисин «мегажин» ва ушоғин «чўрпа» дерлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

МЕЗОНЛИҒ [*а.-т.* میزان لیغ] **1** Тарозилик, ўлчовлик.

2 Тўғрилик, баробарлик.

Каффажон мезонлиғин айлаб аён,
Заҳрини тарёк этиб ондин чаён.

Лисон ут-тайр, 18-б.

МЕШ [*ф.* میش] Сув ва суюқлик нарсалар солиб қўйиладиган идиш, меш.

Оз вақт ўтмади, ёғин тутти, андоққи дегайларки, мешларнинг оғзин очиқ қўяберибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 491-б.

МЕЪЖАР [*а.* معجر] Рўмол, дурра; хотин-қизлар ўрайдиган кичик рўмол; ёпинчиқ; чачвон, чиммат.

Раз қизи то пардадарлик айлагай талбис учун,
Шиша меъжардур ангаву мавжи онинг Чин эрур.

Бадоеъ ул-бидоя, 126-б.

МЕҲБАРА [*а.* محبره] Сиёҳ қуйиб қўйиладиган идиш, сиёҳдон, давот.

Чарх дабириға ушолиб қалам,
Меҳбаранинг кейнига солиб қалам.

Ҳайрат ул-аброр, 332-б.

МЕҲМОНЛИК [*ф.-т.* مهمان لیك] Меҳмонлик.

[*Абдуллоҳ Набозоний қ. т. с.*]. *Ул Ҳазрат буюрдиким, ул қавм билаки, меҳмонликка боруплар, яъни дарвешлар, йўқ ул қавм билаки, элни меҳмонликка тиларлар, яъни тавонгарлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

Бу сўздин сўнгра ул хожасаро иккаласин уйига олиб борди ва меҳмонлик қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

МЕҲМОННАВОЗ [*ф.* مهمان نواز] Меҳмонни яхши иззат-икром билан кутуб олувчи, меҳмонсевар, меҳмондўст, меҳмондор, меҳмон қилиш.

Бечора улусқа чорасоз ул,
Хон густару, меҳмоннавоз ул.

Лайли ва Мажнун, 58-б.

Бас, авло буким ҳар қачон аҳли роз.
Очиб базл уйин бўлса меҳмоннавоз.

Садди Искандарий, 385-б.

Бўлунг моҳазар бирла меҳмоннавоз
Ки, андин наво топқай аҳли ниёз.

Садди Искандарий, 389-б.

МЕҲНАЛИК [*ф.-т.* مهنه لیق] **1** Хизматчилик, ходимлик.

2 Меҳналик, Меҳнада яшовчи.

Шайх дедиким, бале, ўтган оқшом нисорлар бор эрди ва барча бу Меҳналиқ йигитнинг насиби бўлди, муборак бўлсун анга!

Насойим ул-муҳаббат, 212-б.

МЕҲНАТАФЗО(Й) [*а.-ф.* محنت افزا//محنت افزاي] **1** Мусибат орттирувчи.

Вах не ҳижрондур буким, айлай десам зикри висол,
Дам-бадам оғзимга оҳи меҳнатафзойим келур.

Бадоеъ ул-васат, 129-б.

2 Ғам орттирувчи, дард туғдирувчи.

Висолим шомича йўқ ҳажри субҳи меҳнатафзойи,
Ки равшанроқдурур анинг қуёшидин мунунг ойи.

Фавойид ул-кибар, 392-б.

Тараб шамъи, ажабким нур зоҳир айлагай бу навъ,
Ки мен кўрдум қорангу ҳажр шоми меҳнатафзойин.

Бадоеъ ул-васат, 317-б.

3 Машаққат орттирувчи, қийинчилик туғдирувчи.

Дўстлар, қочинг Навоийдинки, зулми ҳажр аро,
Дарди дил айтурдин элга меҳнатафзомен букун.

Бадоеъ ул-васат, 348-б.

МЕҲНАТПАРВАР [*а.-ф.* محنت پرور] **1** Мусибат чекган.

2 Ранж билан ўсган, азоб-уқубатга дучор бўлган.

Оҳ шояд кўйи сари элтгай деб шодмен,
Гарчи гард ўлди йўлинда жисми меҳнатпарварим.

Бадоеъ ул-васат, 291-б.

Дўстлар бирла тутуб ишрат баҳорин муғтанам,
Бир нафас осуда бўлғай жони меҳнатпарвари.

Наводир уш-шабоб, 461-б.

МЕҲНАТХОНА [*а.-ф.* محنت خانه] **1** Мусибатхона, бахтсизлик уйи.

2 Ғамхона, дард уйи.

3 Азоб-уқубат уйи.

Сўрма ҳажрингда Навоий ёрину сарманзилин,
Ёр анга дардинг, ватан бир кунжи меҳнатхонадур.

Бадоеъ ул-бидоя, 135-б.

МЕҲРАФРЎЗ [*ф.* مهر افروز] **1** Оламни ёритувчи қуёшдек, офтобдай.
2 Оламни обод этувчи абадий ишқ-муҳаббатдек.

Зулфи васлин истасам рухсори меҳрафрўзидин,
Йўқ ажаб, чун йил келиши билгурур наврўзидин.

Бадоеъ ул-бидоя, 589-б.

Рамз аро барқи тиғи оламсўз,
Базм аро шамъи ройи меҳрафрўз.

Сабъаи сайёр, 61-б.

МЕҲРМИСОЛ [*ф.-а.* مهر مثال] Қуёшдай, офтобмисол.

Тослар зарнигору меҳрмисол,
Сиймгун дастадин бошида ҳилол.

Сабъаи сайёр, 246-б.

МЕҲРОБВАШ [*а.-ф.* محراب وش] **1** Меҳробга ўхшаган, масжид ичида имом турадиган тепаси қайрилма жойга ўхшаш.
2 Қайрилмадек.

Оти туйноғидин меҳробваш из қайдаким кўрсам,
Муҳол улғай агар олсам бошим бор неча бош андин.

Наводир уш-шабоб, 357-б.

МЕҲРОЙИН [*ф.* مهر ایین] Қуёш табиати.

Киишлар топти оқибат таъйин,
Чарх суръат валек меҳройин.

Сабъаи сайёр, 367-б.

МЕҲРОМИЗ [*ф.* مهر آمیز] Қуёшга ўхшаган.

Йиғлабон бошларида икки каниз,
Кутариб бошларини меҳромиз.

Сабъаи сайёр, 302-б.

МЕҲРОРАЗ [*ф.-а.* مهر عارض] Қуёш юзли.

Меҳрораз ёри чеҳра очиб жон ўртарининг тазарруи ва ошкоро лутф кўргузуб кўнглини пинҳон ўртарининг тазаллуми.

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

МЕҲРОСО [*ф.* مهر آسا] Қуёшдек, офтобдай.

... ва ул меҳросо жабин ҳирмонида не шамъ шуъласи ёруқ ва не кўз шамъи айни йиғидин очуқ...

Муншаот, 141-б.

МЕҲРПАРВАРД [*ф.* مهر پرورد] **1** Муҳаббатли, ишқли.
2 Лутф-марҳаматли.

Чун кўзум тушти нотавонларга,
Меҳрпарвард меҳрибонларга.

Сабъаи сайёр, 360-б.

МЕҲРПЕША [*ф.* مهر پیشه] Меҳрибон.
Золи меҳрпеша Меҳрпеша кампир.

Мактаб аро золи меҳрпеша,
Кўнглини сўруб анинг ҳамеша.

Лайли ва Мажнун, 102-б.

МЕҲРСИЗ [*ф.-т.* مهرسیز] **1** Муҳаббатсиз, ишқсиз.
2 Қуёшсиз, офтобсиз.
3 Бемеҳр.

Ғам туни меҳрсиз ўлдики, сипеҳр анжумидин
Меҳр рухсорини реш эткали тирноғ этадур.

Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

Кўруб тўртунчи манзарни чу холий
Дебон: К-эй, меҳрсиз гардуни олий.

Фарҳод ва Ширин, 352-б.

МЕҲРХИСОЛ [*ф.-а.* مهرخصال] **1** Меҳрли, муҳаббатли.
2 Қуёш сифат, офтоб монанд; қуёшдай нур сочувчи.

Тун-кун бўлғил маҳравишу меҳрхисол,
Даҳр аҳлиға нурбахшу фарҳунда жамол.

Бадоеъ ул-бидоя, 655-б.

МИА [*а.* مئه] Юз сони (100).

[*Ҳазрати Амир Қосим Анвор*]. *Вафотлари санаи хамса ва салосина ва самона миада воқеъ бўлубдур.*

Мажолис ун-нафоис, 11-б.

... алар ситта ва тасъина ва самона миа тарихидаким, бу мухтасар битиладур...

Мажолис ун-нафоис, 31-б.

МИЁНЧИЛИҚ [*ф.-т.* میانچی لیق] Ўртада турувчилик, воситачилик, далолатчилик.

Ва сабтларға миёнчилиқдин узр қўлмоқдур ва сабаб ва узрсиз мусаббибқа банда бўлмоқдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

МЕЗБОНЛИҚ [*ф.-т.* میزبان لیق] Меҳмон кутувчилик; меҳмондорлик.

Топиб чу бу навъ камронлиқ,
Юз меҳр ила қилди мезбонлиқ.

Лайли ва Мажнун, 128-б.

МИЛ-БАМИЛ [*а.-ф.*-а. میل بمیل] Мил-бамил.

Ёнди ул хайл ҳам қилиб таъжил,
Қатъ ўлур эрди дашт мил-бамил.

Сабъаи сайёр, 91-б.

МИНАЛ-МУФРАД [*а.* من المفرد] Ягоналардан, танҳолардан.

... Шайх Абдулқодир ани Муфрад ул-ҳазрат дер эрмиш ва дебдурки, Муҳаммад б. Қоид мин ал-муфрадин.

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МИННАТСИЗ [*а.-т.* منت سیز] Беминнат.

Машаққати миннатсиз ва суубати кулфатсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

МИНОГУН [*ф.* میناگون] **1** Шиша тусли.
2 Кўк ранг, ҳаво ранг.

Субҳидамким, сипеҳри миногун,
Ерни байзодин этти байзогун.

Сабъаи сайёр, 207-б.

МИНЪАҲД [*а.* منعهد] Мажбуриятли, ваъдали.

... ва махдумзоданинг ҳеч ишига минъаҳд эрмас эрдим... Бар тақдиреким, минъаҳд бўлғон бўлсам, доғи одамезод мараз айёмида фаройиз ва вожиботдин маофдурур то ўзга ишларга не етгай?

Муншаот, 229-б.

МИНҲАЖ [*а.* منهج] **1** Тўғри йўл.

2 Маслак, йўл.

Биравки даҳр мозиқидин айлагай махраж,
Фаною фақр тариқи эрур анга миҳаж.

Фавойид ул-кибар, 70-б.

МИНҲОЖ [*а.* منهج] қ. **Минҳаж.**

МИРВАҲА [*а.* مروحه] Елпиғич.

Тоби муҳаббат чоғи ул ажниҳа,
Ўтлари туғёни учун мирваҳа.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

МИРЗ [*а.* مرز] Кўйлак, кийимлик.

[*Шайх Абдуллоҳ б. ...*]. *Муртаъишнинг бир мирзи бор эрди ва пўстини. Мирзни ийзор қилди ва пўстинни сотти...*

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

МИСБОҲ [*а.* مصباح] **1** Чироғ, машъал.

2 Май косаси.

Руҳ сафолик не ажаб роҳ (راح) дур,
Тийра кўнгул кунжига мисбоҳдур.

Ҳайрат ул-аброр, 62-б.

Ройиҳаи жаннати аъло ҳам ул,
Партави мисбоҳу тажалло ҳам ул.

Ҳайрат ул-аброр, 73-б.

МИСБОҲЛИҚ [*а.-т.* مصباح لیق] **1** Чироғ, фонус; машъал.

2 Май ичишлик, «сабуҳий» (тонг маҳалида ичиладиган май) ичишлик.

Этти сенинг шомингга мисбоҳлиқ,
Қилди сенинг шонингга маддоҳлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

МИСРИЙ [*а.* مصري] Мисрлик.

Эй Навоий, сен не ҳад бирла анга қул бўлғасен
Ким, беганмас айламакка Юсуфи мисрийни қул.

Фавойид ул-кибар, 253-б.

МИСРИЙ УЛ-МАВЛИД [*а.* مصري المولد] Мисрда туғилган, Миср шаҳрида таваллуд топган.

Ҳамавий ул-асл эрмиш ва Мисрий ул-мавлид.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

МИСРЛИҒ [*а.-т.* مصرلیغ] Миср шаҳрида яшовчи.

[*Абубакр Шиблий қ. т. с.*]. *Шайх ул-ислом дедики, ул мисрлигдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 126-б.

МИСРОЪ [*а.* مصراع] **1** Мисралар.

2 Эшикнинг табақаси.

Ажаб кимсасенким, ҳам аввалғи мисроъ,
Сенинг давлатингдин дедим тўрт ёлғон.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

МИТҲАРА [*а.* مطهره] Обтова, обдаста; таҳорат ва бет-қўл ювиш учун ишлатиладиган узун ва ингичка жўмракли, бўғзи тор идиш.

Қиз қардоши митҳарасин сут била тўлдирди, таҳорат вақти митҳарасидин сут қуйилди.

Насойим ул-муҳаббат, 35-б.

МИҚАТ [*а.* میقت] Ваъда юзасидан тайин қилинган вақт.

Хомадек гарчи қурубмен қатл учун шақ қилғали,
Кўксум ул шўх истамайдур тиғким, истар миқат.

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

МИҲОР [*ф.* مهار] **1** Жилов, юган; занжир; тизгин, ип, арқон.

2 Туя бурундуғи.

Маоф эрмас қаён гом урса раҳрав ноқайи жисми,
Нафас торин қазо чун бурнига онинг миҳор этмиш.

Бадоеъ ул-бидоя, 230-б.

МОАДО [*а.* ماعدا] Ғайр, мосуво; ўзга, ундан бошқа.

Токи ул майдин кўнгул жомида бўлғач жилвагар
Чеҳрайи мақсуд, маҳв ўлғай ҳамул дам моадо.

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

МО-АМКАНА [*а.* ما امکن] Имкони борича.

Яна бири: шафқати муфритки, барча риндларни азиз тутқайлар ва мо-амкана риоятларини вожиб кўргайлар...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 94-б.

МОЛАСИЗ [*ф.-т.* ماله سیز] Асбоб-ускунасиз (қишлоқ хўжалик асбоби).

Моласиз ул тухмки, деҳқон сочар,
Сувни тенг ичмас неча яксон сочар.

Ҳайрат ул-аброр, 207-б.

МОЛИДА [*ф.* مالیده] Силлиқ, мулойим.

Молида таниng ипак кийиб жум,
Остингда ипак ерига қоқум.

Лайли ва Мажнун, 256-б.

МОЛИХУЛИЁ [*ю.* مالیخولیا] **1** Ваҳимали хаёллар туфайли бемор руҳининг безовталаниши, восвос бўлиш.

2 Хаёлпараст бўлиш, ёмон-нохуш хаёлларга берилиш.

[*Турондўхт – Эрон шоҳи Хисрав Парвезнинг қизи*]. *Ул бечора даги бир ойгача хаёлига салтанатдин кўп молихулиё йўл берди. Бир ойдин сўнгра оламдин ўтди.*

Тарихи мулуки ажам, 252-б.

МОН [*ф.* مان] Ўхшаш.

Гадолар силкидин кўйи харобат ичра хориждур,
Бировким илкига тушса қуруғ нон бодаға монмас.

Наводир ун-ниҳоя, 196-б.

МОНАНДАЛИҒ [*ф.-т.* مانند لیغ] Ўхшашлик, монандлик.

Не фаришта покликда ҳуснунгга келди шабиҳ,
Не парийга одамилигда санга монандалиг.

Бадоеъ ул-васат, 215-б.

МОНУВИЙСОЗ [*ф.* مانووي ساز] **1** Монийга тегишли – машҳур наққош ва рассом.

2 Монийча қилиб ишлаш.

3 Моний издоши.

Кўнгул қасрига бўлгоч нақшпардоз,
Қилибон коргоҳи Монувийсоз.

Фарҳод ва Ширин, 11-б.

МОСАДАҚ [*а.* ماصدق] Исбот, тасдиқ; тасдиқланган.

Булбулу гул де Навоий бирла дилдориниким,
У ики мафҳумга йўқ бу иккидек мосадақ.

Наводир ун-ниҳоя, 276-б.

МОТАМАНГИЗ [*ф.* ماتم انگيز] Мотам келтирувчи.

Бўлмаса ул икки мотамангиз,
Бошимга ики балойи хунриз.

Лайли ва Мажнун, 121-б.

МОТАМЕ [*ф.* ماتمي] Азадор, мотам тутган кишилар.

... Бир шаҳр халқи шоҳдин гадоғача ул сабабдин мотаме эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 20-б.

МОТАМЗУДОЙ [*ф.* ماتمزداي] Мотам тарақатувчи.

Аёғчи, бер ул жавҳари ғамзудой,
Дема ғамзудо, жоми мотамзудой.

Садди Искандарий, 94-б.

МОТАМИЁНА [*ф.* ماتمیانه] Азадорлардай, мотамликларча.

Чекайин мотамиёна ошуб,
Хаста кўнглумни қилай хорокўб.

Фавойид ул-кибар, 495-б.

МОТАМИЙ [*ф.* ماتمي] қ. **Мотаме**.

МОТАМИ(Й)ВОР [*ф.* ماتمي وار] Мотам тутгандек.

Айлаб ани бўйла мотами зор,
Фарёд кўтарди мотамивор.

Лайли ва Мажнун, 144-б.

МОТАМОЙИН [*ф.* ماتم آيين] Мотамли (мотамда).

Чу ул ёрингиз борди, ғамгинмусиз,
Анинг ҳажрида мотамойинмусиз.

Садди Искандарий, 540-б.

МОТАМСАРОЙ [*ф.* ماتم سراي] Мотамхона.

Бу мотамсарой ичраги навҳагар,
Тешар элга бу лавҳа бирла жигар.

Садди Искандарий, 533-б.

МОТАМСИЗ [*ф.-т.* ماتم سيز] Мотамсиз; қайғусиз.

Хуш улки, ёр фироқию ё кўнгул ғамидин
Тамом умрида бир лаҳза эрди мотамсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

МОТАҚАДДАМ [*а.* ماتقدم] Собиқ.

... ва мотақаддам шуароси малик ул-каломлари дастури била жамъу тартибда саъй қилганимнию...

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

МО [*а.* ما] Сув.

Мо халқи Аллоҳ Аллоҳ томонидан яратилган.

Ва ул машғуллуқ «ма халақа Аллоҳ» фаносидур ва «мо халқи Аллоҳ» холиқининг бақосидур.

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

МОШОАЛЛОҲ [*а.* ماشاءالله] Худога шукур; офарин, аъло, жуда аъло.

[*Айн ул-қузот Ҳамадоний қ. с.*]. *... ва анинг суҳбатида йигирма кунда манга бир нима зоҳир бўлдики, мендин ва талабимдин ўзга ҳеч нима боқий қўймади, илло мошоаллоҳ.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

МОЯТАҲАЛЛАЛ [*а.* مايتحلل] Ҳал бўлган иш, ҳал бўлган, ҳазм бўлган.

Тутқил бадали моятаҳаллал майи соф,
То маст қилай ғам черики бирла масоф.

Бадоеъ ул-бидоя, 653-б.

МОЪНУС [*а.* مأنوس] Гапириш.

Тўтийи моънус Гапиришга ўргатилган тўти.

Пастида тўрт тўтийи моънус,
Байики узра тўрт улуб товус.

Сабъаи сайёр, 181-б.

МОҲ-БАМОҲ [*ф.* ماه بماه] Ойма-ой.

Закотчилар ишидин тавочи моҳ-бамоҳ, балки ҳафта-баҳафта вуқуф топиб арзга еткурсалар.

Муншаот, 191-б.

МУАДДАЛ [*а.* معدل] Муътадиллик, ростлик, барқарорлик; тенг ва баробарлик.

Минтақаси бирла муаддал хатин,
Яъни ўшул икки ҳамойил хатин.

Ҳайрат ул-аброр, 250-б.

МУАЗЗАБ [*а.* معذب] Азоб бериш, азоблаш.

Исо а. с. ни ул иш туҳмати била муаззаб тутар эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 175-б.

МУАЙЯД [*а.* مؤيد] **1** Таъкидланган, мустаҳкамланган, қўлланилган.

2 Масъуд, саодатли.

Бу таснифот барча оёти Қуръоний ва Расул с. а. в. ахбор ва аҳодиси била муқайяд ва муайяддур.

Насойим ул-муҳаббат, 243-б.

МУАЙЯНА [*а.* معينه] **1** Тайинланган, муқаррар.

2 Аниқ, равшан.

[*Абубакр Сусий қ. т. с.*]. *«Кашф ул-маҳжуб» китобининг соҳиби дебдурким, мен муайяна кўрдумки, Озарбайжон тоғлари орасида бир дарвеш бу қавмнинг баъзи абъётин ўқур эрди, ногоҳ йиқилди ва охир бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 138–139-б.

МУАККИЛ [*а.* مؤكل] қ. **Муваккил.**

МУАММАР I [*а.* معمر] Узоқ умр кўрган киши; қари, ёши улуғ.

Ижозатномада биродар унвони била зикр қилибдур, анинг учунки, муаммар бўлғон экандурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 346-б.

МУАММАР II [*а.* معمر] Сокин; турғун.

Мустиқан еттинчи дайр ичра муаммар ҳиндуе,
Рангу сайри кўргузуб ушшоқ шоми фурқатин.

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

МУАРРИХ [*а.* مؤرخ] қ. **Муваррих.**

МУБИН [*а.* مبين] **1** Ошкор қилувчи.

2 Соф, пок.

Қўйдум отининг аёғига жабин,
Дедим: аё носири шаръи мубин.

Ҳайрат ул-аброр, 278-б.

3 Қуръони каримдаги «мубин» ояти маъносига ишора.

Сидрани минбар этиб, нукта десанг эрди Русул,
Жамъи бўлған эди эшиткали оёти мубин.

Бадоеъ ул-васат, 310-б.

МУБОЛАҒАЛИҚ [*а.-т.* مبالغه ليق] Орттириб айтишлик, муболағалик.

Агарчи Тенгрининг бу навъ муболағалиқ амридин алар ўзларин маоф тутубтурлар...

Муншаот, 221-б.

МУБОРИЗШЕВА [*а.*-ф مبارز شيوه] Яккама-якка курашувчи, паҳлавон жангчилар.

Тутуб ҳар кунгири кейнида ором,
Муборизшевае андоққи Баҳром.

Фарҳод ва Ширин, 299-б.

МУБРИМШЕВА [*а.*-ф مبرم شيوه] Қистовчиликка одатланган, нотавонларча.

Васлин истаб кўп инолдим, қовди қўйидин мени,
Бўлса мубримшева, албатта, гадо мардуд эрур.

Бадойиъ ул-бидоя, 125-б.

МУБТАЛОВОР [*а.*-ф مبتلاوار] **1** Мубтало бўлган каби; мубталолик.

2 Ғамгинлик.

Сен тортма нола мубталовор
Ким, нола эрур манга сазовор.

Лайли ва Мажнун, 92-б.

МУВАЖЖАҲНАМОЙ [*а.*-ф موجه نماي] **1** Далил бўлган, асос бўлган.

2 Маъқул бўлган, маъқулона, мақбулона.

Неча бўлса элга хирад раҳнамой,
Ҳар ишта тариқи муважжаҳнамой.

Садди Искандарий, 451-б.

МУВАККИЛ [*а.* موكل] **1** Гумашта; тайинланган, бирор иш топширилган киши.

2 Вакил, намоянда.

Неча кишини муваккил қилдиларки, чун сувға муҳтож бўлса чиққай, олиб элтғайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

3 Зиндон қоровули, зиндонбон, посбон, соқчи.

Чунки зиндон муаккили билди,
Югуруб шоҳға хабар қилди.

Сабъаи сайёр, 197-б.

МУВАЛЛАД [*а.* مولد] Туғишган.

Шоҳрух султон бузуғлиғида фақирнинг волиди жамоати касир била рўзгор ҳаводиси фитнасидин Хуросондин қочиб, Ироққа борурда Тафтғаким Мавлоно[Мавлоно Шарафиддин Али Яздий]нинг муваллидидур, ярим кеча етиб тушдилар.

Мажолис ун-нафоис, 31-б.

МУВАЛЛИД [*а.* مولد] **1** Туғилувчи.

2 Сўнгра пайдо бўлувчи.

Ўткариб тўққуз фалак бошидин оҳим дудини,
Ул муваллидларға они парчам эттинг оқибат.

Наводир ун-ниҳоя, 78-б.

МУВАРРИХ [*а.* مورخ] Тарих ёзувчи, тарихшунос, тарихнавис.

Лаъли ёқути муварриҳдур магар бил хосият
Ким, хаёлидин менга йўқтур насиб илло фараҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 92-б.

МУВАҲҲИД [*а.* موحد] Аллоҳни якка ва ягона деб билиш, ёлғиз Аллоҳга эътиқодли бўлиш.

[*Абул Ҳусайн Қарофий р. т.*]. *Авом била сунний ва хавос била ориф ва ўзлукида муваҳҳид эрди ва нишони худ гум!*

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

МУВОЛОТ [*а.* موالات] **1** Бир-бири билан дўст бўлиш, дўстона муносабатда бўлиш.

2 Бирор ишни узлуксиз равишда кетма-кет бажариш.

Бурун ният, яна билгил муволот,
Бори бош масҳию тартиби одот.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

Биров ул жумладин келди муволот,
Ю(в)моқ, яъни паёпай узвни бот-бот.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

МУВОХАЗА [*а.* مواخذه] **1** Қўлга олиш, мусодара қилиш.

2 Суриштириш, кетига тушиш, итоб.

... ва шайх ҳуффоз ва сойир амаласидин номашруъ амре содир бўлса, икки қатлағача шарьан ҳар мувохазаға муставжиб бўлсалар, анга кўра таъзир ва иҳтисоб қилсунлар.

Вақфия, 269-б.

МУВОХОТ [*а.* مواخات] Дўстлик, ака-укаларча дўстлик.

Шавволнинг еттинчи кечаси келди ва менинг била мувохот аҳди боғлади, разиёллоҳу анҳумо.

Насойим ул-муҳаббат, 417-б.

МУДАРРИЖ [*а.* مدرج] Киритувчи, қайд этувчи.

Жамъи писандида сифот ва мустаҳсан ҳолат эҳсонга тобеъдур ва анинг зимнида мударриж ва воқеъдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

МУДРИК [*а.* مدرك] Идрок қилувчи, тушунувчи.

Ҳавоси хамс ила мақсуд бўлмади мудрик,
Кўнгулни топ ики-уч узв, беш эмас бу бешов.

Фавойид ул-кибар, 343-б.

МУЖАДДАД [*а.* مجدد] Янгитдан яратиш; бошқатдан яратиш.

[*Шайх Нуриддин Абдураҳмон...*]. *Аммо чун Ҳақ с. т. бу тоифанинг баракотин боқий тилар эрди, анинг била мужаддад қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 305–306-б.

МУЖАЛЛАД [*а.* مجلد] **1** Жилдланган, муқоваланган.

2 Жилд, том.

Алар макри таърифида кўп улумда доно ва кўп диққатлиғ ҳукамо китоблар тасниф этибдурлар ва мужалладлар битибдурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 43-б.

МУЖАЛЛИДЛИҒ [*а.-т.* مجلد ليغ] Муқовачилик, муқовасозлик, саҳҳофлик.

[*Мавлоно Муҳаммад Чоҳу р. т.*]. *Мужаллидлиғ санъатиға машғул эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

МУЖАННИН [*а.* مجنن] Жинни қилувчи, ақлдан оздирувчи, мажнун қилувчи.

Ул пари ишқида чун ўлди Навоий, англангиз,
Ким мужанниндур Исо қабриға бутса ҳар чечак.

Наводир ун-ниҳоя, 289-б.

МУЖМАЛОТ [*а.* مجملات] **1** Қисқартирилган.

2 Тафсилотлар, қисқача қилиб айтилган сўзлар.

Искандар ишларининг тафсилини ижмол била дейилмак ва ул ижмолнинг мужмалотин тафсил қилмоқ...

Садди Искандарий, 126-б.

МУЖОВАРАТ [*а.* مجاورت] **1** Яқинлик, ҳамсуҳбатлик.

2 Турғунлик, муқимлик, бир жойда яшашлик,истиқомат қилишлик.

[*Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.*]. *Ул дебдурки, олтмиш йил Макка ва Мадинада мужоварат қилдим ва кўп қатиғликлар кўрдум, ҳаргиз кишидин нима тиламадим.*

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

МУЖОВИРЛИҒ [*а.-т.* مجاورليغ] **1** Яқинлик, қўшнилик.

2 Муқимлик, доим ўз жойида яшовчи.

Улуғ Сирвонийнинг шогирди Хаввоснинг соҳиби, Мисрда бўлур эрди. Маккада мужовирлиғ қилди ва анда дунёдин ўтти.

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

МУЖОДИЛ [*а.* مجادل] **1** Баҳс, тортишувчи, талашувчи.

2 Уруш, жанг.

Сен иста файзи фано дайр гунгу лолидин,
Ки ишқ дарсини билмас мужодилу боҳис.

Бадоеъ ул-васат, 69-б.

МУЖОҲАДАТ [*а.* مجاهدات] **1** Саъй-ҳаракат.

2 *тасаввуфда* Жидду жаҳд, нафсни енгиш йўлида астойдил саъй-ҳаракат қилиш, уруниш.

3 Ислом дини йўлида ранж-машаққат чекиш ва жидду жаҳд қилиш.

Ондин сўнграки, менга қаттиқ риёзатлар ва мужоҳадатлар буюруб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 248-б.

МУЖОҲАДОТ [*а.* مجاهدات] қ. **Мужоҳадат.**

Ва анга мукошафоту мужоҳадот кўп экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 489-б.

МУЖТАМИА [*а.* مجتمعه] Аруз атамаси.

... яна бир мисраъдин ҳам истихрож қилиб ул «Доираи мужтамиа» дейилди.

Мезон ул-авзон, 56-б.

МУЗАВВИР [*а.* مزور] Алдамчи, ҳийлагар, фирибгар; найрангбоз, риёкор.

Музаввир макри бўлди муъжиби қайд,
Нечукким, тулки лаъби боиси сайд.

Бадоеъ ул-бидоя, 685-б.

Чун Ҳариф сода киши эрди ва ҳариф музаввир Обидқа бир исм ўргатдиким, беморларға мужиби шифодур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

МУЗАККИРЛИК [*а.-т.* مزكرليك] **1** Воизлик.

2 *тасаввуфда* Зикр қилувчилик.

[*Абулмузаффар Тирмизий р. т.*]. *Тирмизда музаккирлик қилур эрди ва Хизр а. с. била суҳбат тутар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

МУЗАХРАФ [*а.* مزخرف] **1** Таги бўш маъносиз сўз.

2 Сохта, қалбаки, ёлғон.

Ҳарза музахрафники бунёд этиб,
Аҳли иродатқа ҳам иршод этиб.

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

МУЗАҲҲИБ [*а.* مزهب] Зарҳал қилувчи уста.

Музаҳҳибки хитойиси хатодур ва фарангиси қалам аҳлининг нанги, Аторидға таън урмоқдур сўзининг ранги.

Маҳбуб ул-қулуб, 72–73-б.

МУЗДВОР [*ф.* مزدوار] **1** Хизмат ҳақи олувчидек, бадал олувчидек.

2 Мукофот олувчидек.

Мен ани бийму умид била парастиш қилмасмен муздворлардек, анинг муҳаббати даъвосиға даги парастиш қилмасменким, парастишким, анинг сазоси бўлғай...

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

МУЗИЙҚ [*а.* مضيق] Сиқадиган, сиқувчи.

Қачонгача бўлай ўзлук музийқи ичра батанг,
Хуш улки, жилвагаҳим водийи фано кўрсам.

Бадоеъ ул-васат, 297-б.

МУЗИР [*а.* مضر] Зарарли.

Бот бўлки ҳариф мунтазирдур,
Бу амрда макс бас музирдур.

Лайли ва Мажнун, 193-б.

МУЗЛИМ [*а.* مظلم] Қоронғи, қоронғилик, зулмат.

Не навъ барқни дейким, буроқи янглиғ эрур,
Ким, ул батийдуру музлим, бу бир муниру сареъ.

Фавойид ул-кибар, 203-б.

МУЗМИН [*а.* مزمن] Дарди бедаво, сурункали касал, тузалмайдиган эски касал, эски касалга мубтало бўлган киши, фалаж; шол.

Майға ҳарис, бадмаст ва музмин, мажлисиға гирифтор бўлғоннинг қутулмоғи номумкин.

Маҳбуб ул-қулуб, 74-б.

МУИЗ(З) [*а.* معز] Иззат қилувчи, ҳурмат кўрсатувчи.

Бор эди шаҳи сипеҳр тамкин,
Яъники, муиззи давлату дин.

Лайли ва Мажнун, 39-б.

Эй Навоий, нега маъюс ўлғай улким, шоҳидур
Ҳусрави Ғозий муиззи мулку дин Султон Ҳусайн.

Фавойид ул-кибар, 302-б.

МУКАММИЛ [*а.* مكمل] *тасаввуфда* Етишган, етук ва камолотга эришган, шайх тарбиясида вояга етган, тарбият топган муршид.

... Саъдуддин Кошғарийким, «Нақшбандия» хожалари силсиласининг ул замонда комил ва мукаммил муршид ва халифаси эрди.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

МУКОТАБОТ [*а.* مكاتبات] Ўзаро хат ёзишувлар, ёзишмалар.

[*Амир Қивомуддин Синжоний р. т.*]. *Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с. била муосир эрмиш. Ораларида мукотабот ва муросалот бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

МУКОШАФА [*а.* مكاشفه] **1** Ошкора душманлик қилиш; очиқчасига уруш қилиш.

2 Ғайб сирларининг ошкор бўлиши; авлиё кўнглида ғайб сирларини ошкор бўлиши.

[*Шайх Абу Амр Сарифиний қ. т. р.*]. *Ҳар ҳолға ва мақомға ва мукошафаю мушоҳадағаки еттим, андин бурунроқ мени воқиф қилди...*

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

Шайх Наҳмуддинға айттимки, не бўлғайки, баъзи мукошафотингдин хотир анга келтурсангки, менинг отам ҳолидин муттолеъ бўлуб, манга даги хабар берсанг!

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

[*Умми Муҳаммад волидаи Шайх...*]. *Ва анга мукошафоту мужоҳадот кўп экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 489-б.

МУКОШАФОТ [*а.* مكاشفات] қ. **Мукошафа.**

МУЛАҚҚАБ [*а.* ملقب] Лақабли (лақабланган), лақабдор, лақаб олган.

Ва бу лақаб била мулаққаб бўлғанида ақвол кўптур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 154-б.

Аммо баъд мундоқ арз қилур жаҳл водийсининг марҳалапаймойи Алишер мулаққаб Навоий...

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

МУЛАҚҚИН [*а.* ملقين] **1** Талқин қилувчи.

2 Жанозачи.

Чун мулаққинки, фуқаҳо киборидин эрди, қабри бошиға ўлтурди талқин қилғали... Шайх зажр қилди, сўнгра айттики, мулаққин талқин оғоз қилғанда, қабр соҳиби деди: ҳеч таажжуб қилмассизки, ўлук тирикка талқин қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

МУЛКБАХШ [*а.-ф.* ملك بخش] Мулк бағишловчи, ўлкалар бағишловчи.

Ўзи бирла олди, доғи сурди раҳш,
Анга тегруким хусрави мулкбахш.

Садди Искандарий, 356-б.

МУЛКИСТОН [*а.-ф.* ملكستان] Мамлакат забт этувчи, жаҳонгир, ўзга юртларни босиб олувчи.

Демагил кўйини беному нишонларға малоз,
Ким эрур тождеҳу, мулкистонларға малоз.

Ғаройиб ус-сиғар, 123-б.

Соҳибқиронеким, тийғи суйидин разм бўстонида фатҳ гуллари очилди, мулкистонеким, азми асаридан базми анжуманида иноят саҳобидин зафар дурлари сочилди.

Бадоеъ ул-бидоя. 15-б.

МУЛКИСТОНЛИҚ [*а.-ф.-т.* ملكستان ليق] Мамлакат забт этувчилик, жаҳондорлик.

... ул жаҳондор салтанати асосин барҳам урди ва ел таҳаррукдек сипеҳр ул комгор шамъи ҳаётин ўчурди, мулкистонлиқ тахти бир шаҳоншоҳ мақдами била тафохур қилдиким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

МУЛКОНА [*а.-ф.* ملكانه] Жаҳондорларча, шоҳларча.

Ҳамул сўз рафъиға шоҳи заман,
Мулукона соз айлабон анжуман.

Садди Искандарий, 278-б.

МУЛКРОН [*а.-ф.* ملكران] Эга, соҳиб, молик.

Искандарнинг Доро мамоликига мулкрон бўлуб, кунуз ва хазонидин меҳр ва саҳобдек зарпош ва дурафшонлиқ қилиб...

Садди Искандарий, 203-б.

МУЛКСИЗ [*а.-т.* ملك سيز] **1** Бемол-мулк.

2 Подшоҳликсиз.

Мулк ва мулксиз вилояти бор ва олату касбсиз рўзе ер ва элга едирур ва бу каромот эмасму?

Насойим ул-муҳаббат, 202-б.

МУНЪАДИМ [*а.* منعدم] Йўқ, йўқ бўлган.

Филҳол ҳар атрки, ул дўконда эрди мунъадим бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 402-б.

МУНЪИМЛИҒ [*а.-т.* منعم لیغ] **1** Неъмат соҳиби, бадавлатлик.

2 Неъмат берувчилик, ризқ берувчилик; саховатлилик.

Эй Навоий, халқдин ранжинг кўп эрса ғам ема,
Фақрнинг мунъимлиғи сурби Маридин кам эмас.

Наводир ун-ниҳоя, 202-б.

МУНҚАВИЙ [*а.* منقوي] Маҳкам, собит.

[*Хожа Алоуддин – форсигўй шоир*]. *Улви ҳиммatдин дунё мофийҳоға этак силкиб мақсуд каъбасида мунқавий бўлубдур...*

Мажолис ун-нафоис, 158-б.

МУНҚАЗИЙ [*а.* منقضي] Тамомланган, тугатилган, охирига етказилган.

Ки, ҳар сўзга бўлса маҳал муқтазий,
Керак бўлмаса ул маҳал мунқазий.

Садди Искандарий, 215-б.

Мунқазий ўлмоқ Тамомланмоқ, тугалланмоқ.

Зоти вужудиға бўлуб муқтазий,
Нуқс, камолидин ўлуб мунқазий.

Ҳайрат ул-аброр, 102-б.

МУОД [*а.* معاد] Қайтганлик.

Бу танаъумлар аро хотирима
Тушти андишаи мабдаъю муод.

Фавоийд ул-кибар, 462-б.

МУОЛАЖАПАЗИР [*а.-ф.* معالجه پذیر] **1** Даво қабул қилувчи, даволанувчи.

2 Чора истовчи.

[*Мавлоно Анварий – форсигўй шоирлардан*]. *Ошуфтамизожроқ йигитдур. Г'оҳи савдоси андоқ ғолиб бўлурким, мизожи сиҳат қонунидин мунҳариф бўлур, яна кўп заҳмат била муолажапазир бўлур.*

Мажолис ун-нафоис, 82-б.

МУОЛАЖАТ [*а.* معالجت] **1** Даволаш, беморга дори-дармон қилиш.

2 Илож, чора.

Йўқ эрди муолажатда бехбуд,
Чун етти ажал илож несуд?

Лайли ва Мажнун, 275-б.

МУОМАЛАЛИҒ, -лиқ [*а.-т.* معامله لیغ// معامله لیق] Муомалалик, ширин сўзлилик, муносабат ўрнатишлик; розилик.

[*Хожа Али б. Ҳасан Кирмоний қ. с.*]. *Дорухонаси бор эрди ва иши тартиб ва низом билар эрди ва қалин муридлиғ ва яхши муомалалиғ даъвиси бор эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

[*Хусайн Шайх а. р. ...*]. *Мустаҳсан муомалалиқ киши эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

МУРОИЙ [*а.* مرائي] Мунофиқ, риёкор.

[*Абулхайр Тайнотий қ. т. с.*]. *Ул дебдурки, ҳар ким илмин зоҳир қилса, муроийдур ва ҳолин зоҳир қилса, муддаий.*

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

МУРЗИ(Ъ)А [*а.* مرضعه] Сут берувчи, доя.

[*Ибнул-Фориз Ҳамавий Мисрий қ. с.*]. *Ва баний Саъд қабиласидиндурларки, Ҳалима р. а. Ҳазрат Рисолат с. а. в. нинг мурзиъаси андиндур.*

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

МУРИДЛИҒ, -лиқ // **-лик** [*а.-т.* مریدلیغ// مریدلیق// مریدلیك] **1** Толиблик, муридлик.

2 Эргашувчилик, тақлид қилувчилик; суфий ёки шайхга қўл бериб эргашишлик; тақлид қилишлик.

Ул подшоҳ таън юзидин дегандурки, сен элни муридлиғинг учун тилайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 424–425-б.

[*Абулҳасан Али б. ...*]. *Аммо ҳар киши отиники Лавҳи Маҳфузда кўрмас эрди, муридлиққа қабул қилмас эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

[*Муҳаммад Шайх р. т.*]. *Султонлар анга муридлик ҳайсиятидин иродат келтурубдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

МУРОСАЛОТ [*а.* مراسلات] **1** Бир-бирига хат ёзишлик, ўзаро хат ёзишув.

2 Мактублар, хатлар.

Ва анинг била Шайх Имом Ахмад Ғаззолий қ. с. орасида кўп мукотабот ва муросалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 283-б.

Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с. била муосир эрмиш. Ораларида мукатабот ва муросалот бор.

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

МУРОФАҚАТ [*а.* مرافقت] Дўстлик, бир-бири билан дўст бўлишлик, сирдошлик, суҳбатдошлик.

Шайх Абу Мансур ва Шайх Абулқосим бир-бири била мусоҳиб эрмишлар ва мурофақат тариқининг додин бермишлар...

Насойим ул-муҳаббат, 108-б.

МУРОҲИҚ [*а.* مراهق] Балоғат ёшига яқинлашишлик, балоғатга етишлик; камолотга етишлик.

[*Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...*]. *Ул дебдурки, ҳануз мактабда эрдим ва мурохиқ бўлмайдур эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

МУРТАСИМ [*а.* مرتسم] Нақшланганлик, чизилганлик.

Бу доғи уч қисм иладур мунқасим,
Аввали бу расм иладур муртасим.

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

МУРУР [*а.* مرور] **1** Ўтиш (замон, вақт ҳақида).

2 Ўтадиган жой, гузаргоҳ, йўл.

Бақо дашти нечук қатъ ўлмусун айлаб мурур айём,
Ки ҳар манзил анга бир кундуру, ҳар дам анга бир гом.

Наводир уш-шабоб, 304-б.

МУСАББАЪ [*а.* مسبع] Аруз атамаси; еттилик, етти бурчакли; етти қирра.

Аммо фуруъи: фоилоту;... фаълон – муқтуи мусаббаъ...

Мезон ул-авзон, 49-б.

МУСАВИЙ [*а.* موسوي] **1** Мусога ўхшаш.

2 Яҳудий, Мусо динидаги.

Бўлмаса фиръавнлиғнинг пайрави,
Қолмас ондин жуз сифоти мусавий.

Лисон ут-тайр, 269-б.

МУСАДДАС [*а.* مسدس] **1** Олти каррали.

2 Олти қиррали.

3 Олтилик

4 Шеъриятда асли икки мисрага тўрт мисра қўшиб, олтилик қилиш.

Мусаддас ул-ажзо Аруз атамаси.

... ва мушокили макфуфу мақсурки мусаддас ул-ажзодурлар...

Мезон ул-авзон, 54-б.

МУСАЛЛАС [*а.* مثلث] **1** Уч қават.

2 Уч бурчакли.

Мусаллас ун-наъмо 1) уч қатла эҳсон; 2) Идрис пайғамбарга берилган сифат, Идрис лақаби.

[Идрис а. *с.]. Ва ани халқ мусаллас ун-наъмо дейдиларким, учунчи пайғамбар ва учунчи ҳаким ва учунчи подшоҳ эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103–104-б.

МУСИБАТНОМА [*а.-ф.* مصيبتنامه] Фаридиддин Атторнинг «Мусибатнома» асари кўзда тутилган; унда инсон нафсининг турли хил мусибатларга дучор бўлганлиги баён қилинган. Агар киши кўнглига бирор нарсадан озор етса, у мазкур асардан ўзига таскин топади.

Чун «Мусибатнома» айлаб баён,
Юз мусибат нафсқа айлаб аён.

Лисон ут-тайр, 29-б.

МУСИЧА [*т.* موسيچه] Кумрига ўхшаш (инсонларга яқин яшайдиган) бир қуш, мусича.

Журму гунаҳлардин ўтуб, келтурма юзга қўрқутуб,
Лола агар соғар тутуб, мусича гар қилмиш зино.

Фавоийд ул-кибар, 7-б.

МУСМИР [*а.* مثمر] **1** Самарали, мевали, ҳосил берувчи.

Шажари мусмир Мевали дарахт, мевали боғ.

Бўлди раият галаву сен шубон,
Ул шажари мусмиру сен боғбон.

Ҳайрат ул-аброр, 123-б.

2 Фойдали, самарбахш.

... мужиби фазилату камолдур ё ибодатқаму иштигол кўргузайки, мусмири ҳаловату дофеъи қийлу қолдур.

Насойим ул-муҳаббат, 417–418-б.

МУСОМОТ [*а.* مسامات] Инсон баданидаги тер чиқарадиган майда тешикчалар.

... ва ўт хоро мусомотида ниҳон бўлурда Мажнуннинг ўтдек истироб... ва ҳаводек шитоб била...

Лайли ва Мажнун, 179-б.

МУСОФИРАТ [*а.* مسافرت] **1** Мусофирлик.

Кеча ул гамда бўлди савдойи,
Жазм қилди мусофират ройи.

Сабъаи сайёр, 207-б.

2 Сафар қилиш.

Андин Рум ва Миср ва Ҳалаб, балки ул талафнинг кўпрак мамолиқига мусофират қилиб, олти-етти йил қолиб арабий тилни равон қилиб мутабаррук мазоратга етиб...

Мажолис ун-нафоис, 126-б.

МУСОФИРОНА [*а.-ф.* مسافرانه] Мусофирларча.

Чун тун араби мусофирона,
Ҳар сори тушурди хайлхона.

Лайли ва Мажнун, 172-б.

МУСТАЛАҲОТ [*а.* مصطلحات] **1** Истилоҳлар.

2 Мажозий маънода қўлланиладиган иборалар.

[Шайх Муҳиддин Муҳаммад б. ...]. Ва ҳамоноки, аларнинг таънининг маншаъи ё таассубдур, ё иттилоълари адами, аларнинг мусталаҳотиға ё маоний ё ҳақойиқ румузики таснифларида дарж қилубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 395-б.

МУСТАМИР(Р) [*а.* مستمر] **1** Доимий; устувор; давомли; кетма-кет.

2 Муқаррарлик, кутилган нарса.

Ва дебдурки вақт машойихидин сўрарбизки, бу мустамир вақт бўлгай? Дерларки йўқ, мустамир бўлмагай!

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

МУСТАФАВИЙ [*а.* مصطفوي] **1** Сайланган, танланган, афзал ҳисобланган.

2 Муҳаммад алайҳиссалом сифатларидан бири.

Кўнгли Каломуллоҳ аҳкомидин қавий ва ҳукмида муқтадо аҳодиси мустафавий.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

МУСТАФЪИЛОТУН [*а.* مستفعلاتن] Луғавий маъноси бўлмаган, вазн кўрсатувчи шартли сўз.

«Тарфил» – мустафъилуннинг ватади мажмуъига бир сабаби хафиф изофа қилмоқдур, мустафъилотун бўлур...

Мезон ул-авзон, 50-б.

МУСТАЪСИЛ [*а.* مستأصل] **1** Илдизидан кўпорилган, юлинган; тугаш, битиш.

2 Ташвиш, дард-ҳасрат орқасида ҳолдан тойиш, тамом бўлиш.

Мустаъсил бўлмоқ Адою тамом бўлмоқ.

Эмас ул иш мурувват иқтизоси,
Бўлур ул ғамда мустаъсил атоси.

Фарҳод ва Ширин, 132-б.

МУСТАЪСИМУН-БИЛЛОҲ [*а.* مستعصمٌ بالله] Ҳижоз аҳли Каъбага эътиқод қилгани каби Мустаъсим (Бағдодда 1268 йилда вафот этган аббосий халифа) ҳам унга кўп ихлос қилди.

Мустасим ун-биллоҳ этиб кўп ниёз,
Каъбаға ул навъки аҳли Ҳижоз.

Ҳайрат ул-аброр, 231-б.

МУСТАҚАР(Р) [*а.* مستقر] **1** Жой, манзил, маскан, қароргоҳ.
2 Пойтахт, мамлакат, марказ.

Ҳарким ихлос юзидин исғо қилмаса имонининг тубин ва динининг шохин кесиб, ани судрай-судрай сақар мустақарриға элтурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 335-б.

МУСТАҒАЛЛОТ [*а.* مستغلات] Ғалла экиладиган ерлар; ғалла ҳосили.

[*Мир Ёдгорбек – форсигўй шоир*]. *Фониваш ва бетакаллуф киши эрди, жузъий мустағаллоти ҳосили била қаноат қилиб эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 37-б.

МУСТАҲАБ [*а.* مستحب] **1** Мақбул, маъқул.
2 Ислом динидаги таҳорат олиш билан боғлиқ шаръий амаллар, таҳорат олиш учун авратларни ювиш.

Таҳорат ичра олти мустаҳабдур,
Эшитсин ҳар киши аҳли талабдур.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

МУСТАҲДАС [*а.* مستحدث] **1** Янги пайдо бўлган.
2 Аруз баҳрларидан бири.

Учунчи доиранинг бешинчи баҳри мушокилдур ва бу ҳам мустаҳдас баҳрдур.

Мезон ул-авзон, 84-б.

МУСТИҚАН [*а.* مستيقاً] Гинали, шикоятли; ҳасратли.

Мустиқан еттинчи дайр ичра муаммар ҳиндуе,
Рангу сайри кўргузуб ушшоқ шоми фурқатин.

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

МУСҲАФ [*а.* مصحف] **1** Китоб.
2 Қуръони карим.
Мусҳафи нотиқ Тангри таоло, Аллоҳ.

Жамолинг буки мусҳафдур ҳадисинг Ҳақ каломи ҳам,
Дей олур мусҳафи нотиқ сени ҳамким эрур огаҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 461-б.

МУТААББИД(А) [*а.* متعبد/متعبده] Ибодат қилувчи, риёзат чекувчи, обид.

[*Абу Жаъфар Саммок қ. т. р.*]. *Мунзавий ва мункатеъ ва мутааббид экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 47-б.

[*Жорияи Мажҳула р. т.*]. *Ҳам Зуннун қ. с. дебдурки, манга бир канизакни ўгдилар, мутааббида.*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

МУТААЛЛАҚОТ [*а.* متعلقات] **1** Тааллуқли нарсалар, тегишли нарсалар.
2 Хеш-ақраболар.

Луқмон ҳикоятиким, жаҳон мутааллақотидин ганждек бир бузуғни ихтиёр этти...

Садди Искандарий, 518-б.

МУТАБОИНИЯ [*а.* متباينيه] Тафовутли, бир-биридан жудо бўлишлик.

... бу махфий ганж юзига тортибсен, таъайюноти мухталифа касрати ва осари мутабоиния воситасидин буъду ҳижрон ва ғафлату пиндор ва ғайрат гирфтори бўлубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат,460–461-б.

МУТАВАЗЗО [*а.* متوضا] Таҳоратхона, масжид яқинидаги мустаҳаб қилиш жойи.

Ҳазрат Шайх ани аввал мутаваззо хидматиға амр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

МУТАВАККИЛ [*а.* متوكل] Таваккал қилувчи; Аллоҳга таваккал қилувчи; ўз ҳаракатидан ташқари Аллоҳнинг берганига умидвор бўлишлик.

Фатҳни дерларки, мутаваккилларнинг имомидур, онак залла боғлади.

Насойим ул-муҳаббат, 43-б.

МУТАВАРРИЪ [*а.* متورع] Парҳезкор, покдомон, порсо.

[*Абубакр Тоҳир Абҳарий қ. т. с.*]. *Олим ва мутаварриъ Юсуф б. Ҳусайн била суҳбат тутубдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 130-б.

Аҳмад Ҳарб шогирдларидин, мутаваккил ва зуҳҳоддиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 64-б.

МУТАВАССИТ [*а.* متوسط] **1** Восита бўлган, орага кирган.
2 Ўрта, яхшилик ва ёмонликнинг ораси.

Кимники қилсанг мутавассит хаёл,
Асра анинг ҳурматида эътидол.

Ҳайрат ул-аброр, 161-б.

МУТАВАҲҲИМА [*а.* متوهمه] Ваҳима қилувчи, қўрққан, ваҳимага тушган.

Пас «Ло илаҳа», яъни бу сувари мутаваҳҳима ғайрати манфийдур...

Насойим ул-муҳаббат, 277-б.

МУТАВАҲҲИШ [*а.* متوحش] Қўрқувга тушган, қўрққан.
Мутаваҳҳиш бўлмоқ Қўрқувга тушмоқ, қўрқмоқ.

Ва Ардувон бу сўздин мутаваҳҳиш бўлуб, бу ишнинг тафаҳҳусидадурким, ул кишини топиб, дафъ қилғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 223-б.

... ва ҳумоюн зотиға мутаваҳҳиш бўлди...

Муншаот, 149-б.

МУТАЖАММИЛ [*а.* متجمل] **1** Зийнатли, ораста, зебу зийнатли.
2 Шон-шавкатли.

Фақрнинг нофеъроғи улдурким, сен онинг била мутажаммил бўлғайсен...

Насойим ул-муҳаббат, 68-б.

МУТАЖАССИД [*а.* متجسد] Баданга кирувчи, жасадга кирувчи.

Арабий баъзи расойилда дебдурки, бу тоифадин биз баъзини кўруббизки, аларнинг руҳоният суратлари мутажассид ва мутамассил бўлур...

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

МУТАЖАССИС [*а.* متجسس] Қидирувчи, изловчи, хабар истовчи, хабар олувчи.

... ва Расул с. а. в. ва асҳоби киром р. а. ахбору осориға мутафаҳҳис ва мутажассис бўл!

Насойим ул-муҳаббат, 262-б.

МУТАЛЛЕЪ [*а.* مطلع] Огоҳ бўлиш, хабардор бўлиш, воқиф бўлиш.

Тавбаи ҳақиқий мазмуми афъол қабоҳатиға муталлеъ бўлмоқдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 47-б.

МУТАМАВВАЛ [*а.* متمول] Бой, бадавлат, молдор.

Ҳар кимки насиб анга фазойил эрмас,
Кўнглига ғино махзани ҳосил эрмас,
Ким ганжи фазойил била комил эрмас,
Бўлсун Қорунким мутамаввал эрмас.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий), 119-б.

МУТАМАННИЙ [*а.* متمني] **1** Таманно қилувчи.

2 Орзу қилувчи.

Осонликча эришмоқчи бўлган мутаманний [*орзу қилувчидир*].

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

МУТАНАФФИС [*а.* متنفس] Нафас олувчи; тирик жон инсон.

... ва бу ишта чун ҳеч мутанаффисқа муршиди комил мулозамати ва иродатидин гузир йўқдур...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

МУТАОЛ [*а.* متعال] 1 Юксак, баланд, олий; юксаклик, мукаммаллик.

Мундин ғофил қолибки, ҳаййи мутаол,
Келтургуси тонгла анинг оллиға не ҳол.

Ғаройиб ус-сиғар, 11-б.

Аямай андин эзиди мутаол
Ҳеч ишда камол, хоссаки мол.

Сабъаи Сайёр, 243-б.

2 Аллоҳнинг сифати.

Ҳол тили бирла мақол айлабон,
Ҳамди карими мутаол айлабон.

Ҳайрат ул-аброр, 88-б.

МУТАРОДИФ [*а.* مترادف] Радифдош, қофиядош, маънодош.

Осори мутародиф бўлмоқ Шиорлар маълум бўлмоқ, келажак олдиндан маълум бўлмоқ.

Футуҳ абвоби юзумга очилди ва осори мутародиф бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 392-б.

МУТАСАВВАР [*а.* متصور] **1** Тасаввурланган, зеҳнга келтирилган.

2 Мумкин.

3 Тасвирланган.

Нодон пандида ғалат муқаррардур ва душман насиҳатида фириб мутасаввардур.

Маҳбуб ул-қулуб, 91-б.

Тош қозондин ғайри нафъ ҳеч нима мутасаввар эрмаским, лазиз ва мулавван атъима анда пишарким, хосу ом андин мунтафеъ бўлурлар ва лаълдин халойиққа анвои зарар мутасаввардур.

Ҳолоти Сайиид Ҳасан Ардашер, 100-б.

МУТАСАВВИФА [*а.* متصوفه] Тасаввуф аҳли, суфиилар.

[*Абулфазл Ҳасан Хатмий р. т.*]. *Узун умр топти ва яхши оёту каромот ияси бўлди. Ва мутасаввифа либосида эмас эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 219-б.

МУТАСАЙИИД [*а.* متسيد] Ўзини сайиид (Пайғамбар авлоди) ҳисобланган, ўз шахсини ҳаммадан юқори қўйган.

Мутассайиидни нопок, нодон, фосиқ бобида.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

МУТАФОЪИЛУН [*а.* متفاعل] Луғавий маъноси бўлмаган шартли вазн кўрсаткич сўздир.

Мутафоъилун – фосилаи сугро тақдими била ватади мажмуъға.

Мезон ул-авзон, 47-б.

Ва комил ажзоси ҳам мусаддасда олти қатла «мутафоъилун» дур...

Мезон ул-авзон, 52-б.

МУТАХАЛЛИС [*а.* متخلص] Тахаллусли; Навоий тахаллусли.

Алишер ал мутахаллис бин-Навоий...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

МУТАЪАББИДОТ [*а.* متعبدات] Ибодат қилувчилар, риёзат чекувчилар, обидлар.

[*Райҳонаи Волиқа р. т.*]. *Басранинг мутаъаббидотидин эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

МУТАҚАССИР [*а.* متقصر] Қусурли, нуқсонли, айбдор.

Шариат била маъмур бўлғон умурда ва тариқат била маҳкум бўлғон аҳкомда ўзин мутақассир ва мужрим билиб...

Муншаот, 226-б.

МУТАҒАЙИИР [*а.* متغير] Ўзгарган, ўзгарувчи.

Мутағаййир ул-лавн Ўтли, ғазабли; инсон кайфияти ўзгарган ҳолат, ранг ўзгариши.

Уч кундин сўнгра кўрдукки, масжид эшикидин кирди, мутағаййир ул-лавн.

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

МУТАҲАББИР [*а.* متهور] **1** Қўрқмас, жасур, ботир.

2 Раҳмсиз, ғазабли.

Иккинчи навъ – бу жамоатдин мутаҳаввирроқ ва бу гуруҳдин худписандроқ ва мутакаббирроқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 75-б.

МУТАҲАҚҚИҚ [*а.* متحقق] Ҳақиқат қилувчи, мутлақ ҳақиқат.

Мен дедимки, чун валий вилоятда мутаҳаққиқ бўлгай ва ул маънодаки, анинг руҳонияти яна бир сурат била мусаввар бўлгай, мутамаккин бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

МУТОВААТ [*а.* مطاوعت] Итоат, муте ва тобе бўлишлик, итоаткорлик.

Мавлоно Шамсуддин буюрдиким, мен Мавлононинг мутоваати қуввати ва машраби вусъатин имтиҳон қиладур эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 331–332-б.

МУТОЛААСИЗ [*а.-т.* مطالعه سیز] **1** Тушуниксиз, фаҳм этмаслик.

2 Қироатсиз.

Юзунг наззорасидин кўзки қолди, ёптингким,
Эмас мутолаасиз расм мусҳаф ўлмоқ очуқ.

Фавоийд ул-кибар, 215-б.

МУТОЛАБА [*а.* مطالبه] **1** Талаб қилиш. Худо ҳақини талаб қилиш, текшириш.

2 Тафтиш, текшириш.

Бу сўз била анга мутолааба ва муохаза қилди ул ишга.

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

МУТОРАҲА [*а.* مطارحه] **1** Музокара қилиш, кенгашиш.

2 Режа тузиш.

... бу саодат тарҳларининг мутораҳаси ва хаёл бахрида маоний туҳафи савдоси учун масоҳат қилмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41-б.

МУТОЯБАОМИЗ [*а.-ф.* مطایبه آمیز] **1** Ҳазиломиз, шўхлик.

2 Қочирим сўзлик.

... ва мутоябаомиз эътирозда ул Ҳазрат била фақир орасида таворуд воқеъ бўлгони.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 22-б.

МУТТАФАҚУН [*а.* متفق] **1** Бирлашган, иттифоқлашган.

Мутафақун алайҳ Бирор нарса устида бир овоздан, яъни бир дил-бир тил билан қабул қилинган фикр ва қарор.

Биз ул сўзниким, муттафақун алайҳдур, адо қилоли.

Тарихи мулуки ажам, 218-б.

2 Аруз баҳрларидан бирининг номи.

... ва бу икки баҳрни бир доирада қўюб, отин «Муттафиқа» дебдурлар.

Мезон ул-авзон, 55-б.

МУТТАФИҚА [*а.* متفقه] қ. **Муттафиқун.**

МУФАРРАҲ [*а.* مفرح] **1** Шод, хурсанд.

2 Ширин ва хуш исмли дори.

Нашъа ёқутли муфарраҳдин гар эрмас дам-бадам,
Дуржи лаълингда недин кулгу эрур кулгу уза.

Наводир ун-ниҳоя, 478-б.

МУФАТТИН [*а.* مفتن] Фитна қўзғовчи, шўр-шар солувчи, ғавғо солувчи, фитначи.

Олмаган дин нақди бирла йиқмаган меҳроб йўқ,
Эй мусулмонлар, не кофир кўз, муфаттин қош эрур?!

Бадоеъ ул-бидоя, 175-б.

МУФАТТИШ [*а.* مفتش] Текшириш.

Муфаттиш ҳол Ҳаяжон.

Сурди чун ровий ул дақиқ мақол,
Анга ҳам бўлди шаҳ муфаттиши ҳол.

Сабъаи сайёр, 274-б.

МУФОРИҚ [*а.* مفارق] Айрилиш, жудо бўлиш, ажралиш, бир-биридан айрилиш.

... чун бу баданга туфроқта идрок йўқдур ва руҳ андин муфориқ бўлубдур ва арвоҳ оламида ҳижоб йўқдур...

Насойим ул-муҳаббат, 306–307-б.

МУФРАД [*а.* مفرد] **1** Тоқ, ягона.

2 Мураккаб эмас.

Муфрад ул-ҳазрат Улуғларнинг ягонаси.

[*Муҳаммад Авоний...*]. *Шайх Абулқодир ани муфрад ул-ҳазрат дер эмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МУФРАДАҲ [*а.* مفرده] **1** Тоқ, якка.

2 Алоҳида байтлар.

Жавоҳири муфрадаҳ.

Фавоийд ул-кибар, 529-б.

МУФРАДУН [*а.* مفرد] 1 Якка, танҳо.

2 Алоҳида.

[*Муҳаммад Авоний...*]. *Ҳам «Футуҳот» соҳибидин нақл қилибдурларки, муфрадун жамоатидиндур, қутб доирасидин хориж.*

Насойим ул-муҳаббат, 382-б.

МУФТАТАҲ [*а.* مفتتح] Бошлаш, ибтидо.

Онинг муфтатаҳи бу абётдурким...

Насойим ул-муҳаббат, 467-б.

МУХАЛЛИС [*а.* مخلص] **1** Қутқарувчи, халос этувчи.

2 Ташқарига чиқарувчи.

Чун Юсуф а. с. мухаллиси учун Тенгри таолога илтижо қилмай, махлуқни васила қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 125-б.

МУХАММАР [*а.* مخمر] Туришланган, хамир қилинган, қорилган; ошган хамир; яратилиш, хислат.

Вафо бирла мухаммар хилқатингиз,
Мураккаб меҳр бирла тийнатингиз.

Фарҳод ва Ширин, 409-б.

Ишқ ўтидин анга мухаммар сиришт,
Ишқ ҳуруфидин анга сарнавишт.

Ҳайрат ул-аброр, 198-б.

Мухаммар айламак Қорилмоқ, туришланмоқ.

Кавсар майини шаҳд узра сунъ илги томизиб,
Лаълинг муҳаммар айлади ул обу гил била.

Бадоеъ ул-бидоя, 482-б

МУХАННАСВАШ [*а.-ф.* مخنث وش] **1** Хунасадек.
2 Номарддай.
3 Разил сифат, пасткаш.

Худнамо муханнасвашларнинг дунё зийнати иктисобида ҳийласозликлари...

Ҳайрат ул-аброр, 266-б

МУХОЛИФАТ [*а.* مخالفت] **1** Келишмовчилик, тескарилашиш; қарама-қарши, зидлик.
2 Юзма-юз.

Агар ҳусну жамоли ўрта чоғлиғдур ва мувофақати ришгаси мухолифатқа боғлуқдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 43-б.

МУХОЛИФЛИК [*а.-ф.* مخالف ليك] **1** Муқобиллик, зидлик, қаршилик.
2 Душманлик.

[*Форис б. Исо Бағдодий қ. с.*]. *Ва ҳам ул дебдурким, (ҳақиқий хотир шуки, унга бошқа фикр мухолифлик қилмаса).*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

МУХОЛИФМАЗОҚ [*а.* مخالف مذاق] **1** Мухолиф сифат.
Сипеҳри мухолифмазоқ Тескари айланувчи фалак.
2 Душман сифат.

Сени ҳам сипеҳри мухалифмазоқ,
Ўқуш рев ила солди мендин йироқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

МУХТАЛ [*а.* مختل] Барбод бўлиш, яксон бўлиш, халал топиш.

Чун ишим мухтал ўлди якбора,
Айладим ўз ишимга бир чора.

Сабъаи сайёр, 342-б.

Мухтал айламак Бузмоқ, барбод айламоқ, яксон айламоқ, вайрон айламоқ.

Навоий даҳрнинг кун юзи, тун сочиға майл этма,
Ки охир умр нақдин мухтал айлар ушбу муҳтола.

Бадоеъ ул-бидоя, 500-б.

МУХТАЛАФ [*а.* مختلف] Ихтилоф қилинган.
Мухталафун фиҳ Ихтилофга боис бўлган сўз ёки фикр.

Сўнгра ул сўзларниким мухталафун фиҳдур, зикр қилиб, ҳар нимагаким ўхшаши кўпракдур, қарор бероли.

Тарихи мулуки ажам, 218-б.

МУХТАЛИФА [*а.* مختلفه] **1** Ҳар хил, турлича, турли-туман, хилма-хил.

... Ҳақ субҳонаҳу ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айтадурлар, анвоъи тақдис била.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

... таъайюноти мухталифа касрати ва осори мутабония воситасидин буъуду ҳижрон ва ғафлату пиндор ва ғайрат гирифтори булубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 461-б.

2 Аруз атамаси.

... махбунники, мусамман ул-ажзодурлар бир доирага қўюб, ул доирани «Мухталифа» дебдурлар.

Мезон ул-авзон, 53-б.

МУХТАЛИФВАШ [*а.-ф.* مختلف وش] Ҳар турли каби, хилма-хилдек, турли-туманга ўхшаш.

Тавойиф чунки бўлди мухталифваш,
Бу ердек паст, ул ўтдек тунду саркаш.

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

МУХТАЛИФРОЙ [*а.-ф.* مختلف راي] Хилма-хил фикр, ҳар хил истакларни раъй билдириб турувчи.

Ки, бизниким, сипеҳри мухталифрой,
Бу кишвар сори қилди дашт паймой.

Фарҳод ва Ширин, 136-б.

МУХТАСАРЛИҒ [*а.-т.* مختصر ليغ] **1** Қисқартирилганлик, ихтисор қилинганлик, қисқачалик.
2 Қисқа муддат.
3 Кичиклик, майдалик.

Ройиҳа учун гулоб ва олма қазонининг кичикликка жиҳат айтур ва мухтасарлиғига муносабат.

Бадоеъ ул-васат, 504-б.

МУХТАФИ(Й) [*а.* مختفي] Маҳфий, ниҳон, бекинган, яширин.

Сенки ичим ўртади меҳринг тафи,
Чунки улугроқ сен эрур мухтафи.

Ҳайрат ул-аброр, 291-б.

МУЧА [*т.* موچه] Бўлак, қисм; аъзо.

Гар аёғинг чиқти ашкингнинг суйидин тойилиб,
Эй Навоий, шукр, ул кўй ичрадур анинг мучи.

Фавойид ул-кибар, 406-б.

МУШАББАҲ [*а.* مشبه] Ўхшатилган, менгзалган; ташбиҳ этилган.
Мушаббаҳун биҳ [مشبه به] Ўхшатилган нарса.

Ва ул мушаббаҳ ва мушаббаҳун биҳ аросида бу тафовут ҳам борким ул фаршқа шуруъ ва таркидин фоилиға суд ва зиёники, айтса бўлғай, йўқтур.

Маҳбуб ул-қулуб, 128-б

МУШАВВАШЛИК [*а.-т.* مشوش ليق] **1** Ташвишланганлик, паришонлик.
2 Беҳаловатлик.

... ҳар шўрангиз ғазалдинким, истимоъи маҳвашларға мужиби саркашлик ва ғамкашларға боиси мушаввашлиқ бўлғай...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

МУШАЪБАД [*а.* مشعبد] Маккор, ҳийлагар.

Амн ила замонаи мушаъбад,
Атрофига даҳрнинг чекиб сад.

Лайли ва Мажнун, 247-б.

МУШКИНФОМ [*ф.* مشکین فام] Мушк ранг, хушбўй сиёҳ ранг.

Йўқки, ҳавро ёйиб жаҳон уза дом,
Юз сори ҳалқа мўйи мушкинфом.

Сабъаи сайёр, 22-б.

МУШКПОШ [*ф.* مشک‌پاش] Мушк сепувчи, кора тусли хушбўй модда сочувчи.

Муроди субҳи висолингни тийра қилмоқ эрур,
Ки ҳажр шомин этар мушкпошу анбарбез.

Бадоеъ ул-васат, 146-б.

МУШКСОРО [*ф.* مشک سارا] Соф, тоза мушк, тоза ипор.

Хаёлингда савдо пишурганда айлаб,
Димоғимни ошуфта ул мушксоро.

Наводир ун-ниҳоя, 10-б.

Шоми ҳажрим зулфи мушкингдин ўлсун тийрароқ,
Гар эмас кўнглумга зулфунг мушксородин ғараз.

Наводир ун-ниҳоя, 243-б.

МУШКУЛПИСАНД [*а.-ф.* مشکل پسند] Қийин ишларни ёқтирувчи, қадрловчи; мушкул ишларни ҳал қилувчи; муаммоли масалаларни ҳал қилишга қизиқувчи.

Бу сўзким суруб шоҳи мушкулписанд
Жавобин бағоят топиб дилписанд.

Садди Искандарий, 346-б.

Ёр агар мушкулписанд ўлмиш кўрунг мушкулки, бор,
Менда юз мушкул иш, ул қилмас бирин аммо писанд.

Ғаройиб ус-сиғар, 114-б.

Яна сўрди даройи мушкулписанд:
К-эй, борча мушкулларинг дилписанд.

Садди Искандарий, 473-б.

МУШОАРА [*а.* مشاعره] Шеър айтишиш, икки ёки ундан ортиқ шоирларнинг бир-бирларига жавобан шеър айтишлари.

Андоққи, «муораза» ва «муқобала» ва «мушоара» ва «мушоъара» ва куллий бобдур ва мунда азим фавоид ҳосил.

Муҳокамат ул-луғатайн, 21-б.

МУШОЯЪА [*а.* مشایعه] **1** Йўналтириш.

2 Ҳамкорлик қилиш, эргашувчилик; пайравлик қилиш.

[*Абдулазиз Баҳроний қ. с.*]. *Анга мушояъа қилдим ул даровиш сифатики, ул борур йўлда эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 177-б.

МУШТАБИҲА [*а.* مشتبه] Арузшуносликка доир атама.

... ул доирадин орий бўлмағай ва ани «Доираи муштабиҳа» дебдурлар...

Мезон ул-авзон, 58-б.

МУШТАҲИР [*а.* مشتهر] Овоза бўлиш, маълум бўлиш, машҳур бўлиш.

Алқисса, бу мудҳиш хабар шаҳрга муштаҳир бўлғоч, акобир ва жавониб ва атрофдин етиштилар.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

МУШТОҚВОР [*а.-ф.* مشتاق وار] Муштоқларча, муштоқлар сингари, ғамгинларча.

Қўюб узр, қучтум яна устувор,
Қадам қўйдум ул сори муштоқвор.

Садди Искандарий, 572-б.

МУШФИҚОНА [*а.-ф.* مشفقانه] Шафқатлилардек, меҳрибонлардай, ғамхўрлар каби.

Сифға уза килк этиб равона,
Ёзай неча панди мушфиқона.

Лайли ва Мажнун, 301-б.

МУЪАННЪАН [*а.* معنعن] Анъанага ўхшаш.

Ҳазрат Пайғамбар с. а. в. га Ҳадис дуруст муттасил муъанъан била...

Насойим ул-муҳаббат, 399-б.

МУЪАЗЗИН [*а.* مؤذن] Азон айтувчи, одамларни номозга чақирувчи, муаззин.

Чекти жавго баланд бодапараст,
Бурди муъзин била имом уни паст.

Сабъаи сайёр, 105-б.

МУЪОФ [*а.* معاف] Афв этилган, гуноҳи кечирилган.

Муъоф бўлмоқ Афв этилмоқ.

[*Шоҳ Али Фароҳий қ. т. с.*]. *Ўғли Шоҳ Алини замон подшоҳининг ғазабини юбордики, ҳукумат нишонин ўз отиға олғай ва ул муъоф бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 320-б.

МУЪТАЛИФА [*а.* مؤتلفه] Уйғунлашган, қўшилган, аруз атамаси.

Чун ҳажаз ва ражаз ва рамал баҳри бурунқи доирага кирдиким, «муъталифа» га тасмия топти...

Мезон ул-авзон, 63-б.

... ва ул доирани «Муъталифа» дебдурлар.

Мезон ул-авзон, 53-б.

МУЪТАФИКОТ [*а.* مؤتفکات] **1** Шаҳар, хароб этилган шаҳарлар.

2 Ғамгинлар шаҳри.

Аҳлоқини Ҳақ таоло йигитлар суратида Лут а. с. га меҳмон юбордиким, Муътафикотни бузғайлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 117-б.

МУЪТАҚАД [*а.* معتقد] Эътиқод; ишонч, мулоҳаза.

Ҳаққа бурур шаҳрда гўё адад,
Ҳар кеки мўъминга керак муътақад.

Ҳайрат ул-аброр, 101-б.

МУҚАВВИМ [*а.* مقوم] **1** Баҳо берувчи, нарх қўйувчи.

2 Мустаҳкам, доимий, барқарор турувчи.

... ул нима биладур, вужуди ҳақиқий ангадур ва муқаввим вужуди андин орият важҳи била будур...

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

МУҚАДДАСА [*а.* مقدسه] Муборак; пок, тоза, азиз.

[*Мавлоно Саъдуддин р. т.*]. *Ва қирқ йилға яқин Машҳади муқаддасаи ризавияда сокин эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 435-б.

МУҚАДДИМИН [*а.* مقدمين] Аввал, бурун.

Фақир муқаддимин малик ул-каломлардин ҳеч қайсидин андоқ қасида эшитмайдурмен.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 16-б.

МУҚАММИРВАШ [*а.-ф.* مقمروش] Қиморбоздек, қимор ўйновчи каби.

Анжум истар чарх тосида тугонлар ишқдин,
То кўрубтур ул муқаммирваш қўлида каъбатайн.

Фавойид ул-кибар, 302-б.

МУҚАММИРПЕША [*а.-ф.* مقمرپيشه] Қиморни одат қилган қиморбоз киши, қимор ўйновчи.

Эй сабо, ушшоқ нақди жонларин еткур йиғиб,
Қайда топсанг ул муқаммирпешайи қаллошни.

Бадоеъ ул-бидоя, 552-б.

МУҚАССАМ [*а.* مقسم] Тақсимланган, айрилган, бўлинган.

Авжида бир қасрки меъмори сунъ,
Айлаб ани муқассам паргори сунъ.

Ҳайрат ул-аброр, 92-б.

МУҚОТАЛА [*а.* مقاتله] Жанг, уруш; қотиллик, хунрезлик.

... ва Скандар ҳам ул дарёйи офат муқобаласида сели бало ва қўҳи махофат муқоталасиға барқи разм ва ваго ясаб юзлашгани...

Садди Искандарий, 157–158-б.

МУҚТАДИР-БИЛЛОҲ [*а.* مقتدر بالله] Қодир Аллоҳ ҳақи.

Дерларки, муқтадир-биллоҳ халифанинг вазири Али б. Исо киши йибордиким, Шайх Абу Али Ҳайронни келтургай.

Насойим ул-муҳаббат, 146-б.

МУҚТАЗИЁТ [*а.* مقتضيات] **1** Зарурий нарсалар; лозим бўлган ва талаб қилинган ишлар.

2 Сабаб, боис; тарз.

... ва тўрт қасри Хаварнақ тимсолнингким, тўрт фасл муқтазиёти ранги билан бино қўюлуб эрди...

Фарҳод ва Ширин, 88-б.

МУҚЪАД [*а.* مقعد] Жойида қолмоқ, ҳаракатдан қолмоқ.

Шайх Аҳмад «муқъад» бўлди ва ўрнида қолди, ул вақтқачаким, Тенгри раҳматиға восил бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 407-б.

МУҒАЙЛОН [*ф.* مغيلان] Арабистон чўлларида ўсадиган тиконли бир дарахт номи.

... Ҳақ субҳонаҳу ва таоло барча йироғлиқ муғайлонлари аро саргардонларни яқинлик Каъбаси тавофиға мушарраф қилғай, омин!

Муншаот, 148-б.

МУҒАННИЙЛИК [*а.-т.* مغنى ليك] Мутриблик, ашулачилик, созандалик.

Бир ғурфада бир улуқ киши ўлтуруб эрди ва илайида бир канизак муғаннийлик қиладур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 136-б.

МУҒКИРДОР [*ф.* مغ كردار] **1** Порсо бачча, муғ равишли.

2 Майхона соҳиби.

Жоми муғкирдор Муғ, маъшуқа тутган қадаҳ.

Диним аҳволиға очиғ йиғларамким, муғбача
Нўш этар дайр ичра ҳар дам жоми муғкирдор талх.

Бадоеъ ул-васат, 86-б.

МУҒОЯРАТ [*а.* مغايرت] Қарама-қаршилик, мухолифлик, муқобиллик, келишмовчилик.

... Солиҳ била ноқаси ўртасида не муғоярат бўлғай эрди.

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

МУҲАББАТКАШ [*а.-ф.* محبت كش] Ишқ дардини тортувчи, муҳаббатли, севувчи, ишқ учун ўзини фидо қилувчи.

... ва жон фидо муҳаббаткашларнинг дин қуввати ҳисобида сар андозлиқлари.

Ҳайрат ул-аброр, 266-б.

МУҲАББАТОМИЗ [*а.-ф.* محبت آميز] Ишқ фунунли, муҳаббатли, дардли.

[*Марям Басрия р. т.*]. *Ва муҳаббатомиз сўз эшитса эрмиш, беҳол бўлуб, йиқилур эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 483-б.

МУҲАВВИС [*а.* مهوس] **1** Кишининг табиатига ҳавас, эгалик қилиши, ҳавасманд, ҳаваскор.

Анинг зотиға чун табъи муҳаввис,
Таносубсиз ҳунарлар қилди мунис.

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

2 Кишига шавқ-завқ бахш этадиган; завқли.

Муҳаввисеки, маошини ақл ила туздунг,
Фано йўлида аядинг берурга ақл маош.

Бадоеъ ул-бидоя, 228-б.

МУҲАЙЯН [*а.* مهيأ] Тайёрланган, ҳозирланган.

Ўқунгуз Фарҳоду Мажнун достонин завқ учун
Ким, менинг қиссам киби муҳлик муҳайян ҳам эмас.

Наводир ун-ниҳоя, 202-б.

МУҲАММАД [*а.* محمد] **1** Мақталган.

2 Сўнгги Пайғамбар исми [Муҳаммад (с. а. в.)].

Муҳаммади арабий Муҳаммад Пайғамбар алайҳиссалом сифатларидан бири.

Муни дерлар: «Муҳаммади арабий»,
Ул биринг «Масиҳ» эрур лақаби.

Сабъаи сайёр, 33-б.

МУҲАНДИСВОР [*а.-ф.* مهندسوار] **1** Ҳандаса (геометрия) илмини яхши билувчилар каби.

2 Муҳандислик, бинокор мутахассис.

Муҳандисвор айлар эрди аввал,
Ариғнинг икки ёнин икки жадвал.

Фарҳод ва Ширин, 252-б.

МУҲАҚҚАРИЙ [*а.* محقري] **1** Таҳқирланганлик, ҳақоратланганлик.
2 Озгина, бироз; озгиналик, арзимаслик.

Улча ҳосил қилса эрди, кеча ондин муҳаққарий баҳра олур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 76-б.

МУҲЗАЛ [*а.* مهزل] Масхара бўлиш, ўйинчоқ бўлиш.

Мастки феъли бори муҳмал дурур,
Кўйнинг атфолиға муҳзал дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 257-б.

МУҲИШ [*а.* موحش] Ваҳшатга солувчи; одамлардан узоқлашишлик, ваҳшийлар билан дўст бўлишлик.

Эй хуш улким, тутмиш эрди ваҳш ила саҳрода унс,
Муҳиш аҳволе мангаким, бор ўзумдин ваҳшатим.

Ғаройиб ус-сиғар, 313-б.

МУҲКАМ [*а.* محكم] **1** Мустаҳкам, маҳкам, пухта, қаттиқ.

Гар ул шаҳ базмида бир журъа май топмон ажаб эрмас,
Ки май шўхи кириптур ширадин муҳкам ҳисор ичра.

Наводир уш-шабоб, 399-б.

Гул аҳмар, савсан азрақ бу чаман ичра бўлуб андин
Ки, елдин тарбият кожин аларға еткуруб муҳкам.

Наводир уш-шабоб, 286-б.

Муҳкам бўлмоқ Ёпишмоқ, маҳкам бўлмоқ.

Тўлуптур кўнгул ишқинг ўқидин андоқ,
Ки кўп ўқ даги ўққа муҳкам бўлуптур.

Наводир уш-шабоб, 125-б.

2 Ёпмоқ, бекитмоқ.

Элга расво бўлмоғи бўлдум не суд эмди, агар
Юз туман мисмор ила оғзимни муҳкам айладим.

Наводир уш-шабоб, 299-б.

Муҳкам қилмоқ Бекитмоқ, ёпмоқ; бандламоқ.

Ҳар бино рахнасини тутса бўлур турфа буким,
Мумкин эрмас бу ики рахнани қилмоқ муҳкам.

Наводир уш-шабоб, 305-б.

Қароғ эрмаски, қилмишмен кўзум сайли йўлин муҳкам,
Сиришк эрмаски, ул йўл беркимай қилмиш тарашшуҳ нам.

Наводир уш-шабоб, 310-б.

3 Узилмас; боғлиқ (маҳкам боғлиқ).

Тори умрум ажал илгидин узулса ғам эмас,
Тори зулфунға агар муҳкам эрур пайвандим.

Наводир уш-шабоб, 303-б.

Ҳаво қилғанда зулфунг ҳалқа домидин кўнгул, билдим,
Бу қушнинг ҳам аёғ, ҳам бўйнида муҳкам эмиш илмак.

Наводир уш-шабоб, 238-б.

4 Кучли.

Иштиёқим хирқатиға чорае қил, эй рафиқ,
Ким хароб айлабтурур ҳолимни муҳкам иштиёқ.

Наводир уш-шабоб, 231-б.

МУҲОРАБА [*а.* محاربه] Жанг, уруш.

Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳафиф дебдурки, Абу Заҳҳок дедиким, бир қатла менинг била шайтон орасида муҳораба бўлди...

Насойим ул-муҳаббат, 173-б.

МУҲОФИЗАТ [*а.* محافظت] **1** Муҳофаза этувчилик, сақловчилик.
2 Муолажа қабул қилишлик.

[*Мавлоно Байзоий – форсигўй шоир*]. *«Дор уш-шифо» да муҳофизатин қилғондин сўнгра сиҳат топиб, яна Ҳисорға борди.*

Мажолис ун-нафоис, 161-б.

МУҲР [*ф.* مهر] Муҳр; тамға; шуларнинг изи.
Муҳри бодома Бодом шаклида ясалган муҳр.

Кўзунг хаёли кўнгул махзанин тасарруф этиб,
Магарки ҳифзи учун бости муҳри бодома.

Бадоеъ ул-васат, 368-б.

МУҲРАБОЗ [*ф.* مهره باز] **1** Найрангбоз, кўзбойлоғич.
2 Шахматчи.

Демайин муҳрабози шуъбадафан,
Балки луъбатнамойи луъбфиган.

Сабъаи сайёр, 45-б.

МУҲТАРИҚ [*а.* محترق] Куйган, ёнган.

Субҳи иқболу саодат келди ул фархунда энг,
Тонг бошида муҳтариқ кавкаб киби энг узра менг.

Наводир ун-ниҳоя, 302-б.

Жисмим аро янги тугон ҳар сариму кўрунди ё,
Ҳар бири ишқи авжининг муҳтариқ ахтаримудур?

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

Эй жамолинг шамъиға жон бирла кўнглум муҳтариқ,
Гаҳ мухолиф айланиб бошинға, гоҳи муттафиқ.

Фавойид ул-кибар, 214-б.

МУҲТОЛА [*а.* محتاله] Ҳийлагар, маккор, айёр.

Навоий даҳрнинг кун юзи, тун сочиға майл этма,
Ки охир умр нақдин мухтал айлар ушбу муҳтола.

Бадоеъ ул-бидоя, 500-б.

МУҲТОЛАЛИҚ [*а.-т.* محتاله ليق] Маккорлик, айёрлик, ҳийлагарлик.

Зоҳир этиб ўртада даллолиқ,
Айтма даллолаки, муҳтолалиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 248-б.

МЎЪЖИЗАНАМОЙ [*а.-ф.* معجزه نماي] Муъжиза кўрсатувчи.

Ҳазрат рисолатнинг мўъжизанамой бармоғи таърифидаким қамар шақийда яди байзо кўргузди.

Фавойид ул-кибар, 511-б.

МЎРЧА I [*ф.* مورچه] Чумоли, қумурсқа.

Саводи хами анинг лаъли руҳпарвар аро,
Магарки мўрча нисфи узулди шаккар аро.

Наводир ун-ниҳоя, 26-б.

... мўрча минг шери жиён қила олмаган ишни нечук қила олгай...

Ғаройиб ус-сигар, 15-б.

МЎРЧА II [*ф.-т.* مورچه] Кумурсқаларча, чумолиларча.

Дашти фаноки мўрча йўқ шерларга саф,
Гарчи махуф йўлдурур, эт азму лотахаф.

Бадоеъ ул-васат, 218-б.

МЎРХАТ [*ф.-а.* مورخط] Кумурсқа бел, бели ингичка гўзаллар.

Ажаб кўр ишқ ароким, мўр этарга аждаҳоларни
Фусундин мўрхатлар қайди зулфин аждаҳо қилмиш.

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

МЎ(Ъ)МАН [*а.* مؤمن] Ислом динига эътиқод қилувчи киши, мусулмон.

Мў(ъ)ман биҳи Имонли, эътиқодли, художўй; имон келтирувчи.

Мў(ъ)ман биҳиларининг тафсили.

Сирож ул-муслимин, 276-б.

МЎҒИЛЖАБИН [*м.-а.* مغيلجبين] Чаккон, чапдаст.

... ва шомнинг мушкбўй сипоҳ жардалари субҳнинг мўғилжабин чобуксувори турктозидин эмин...

Вақфия, 236-б.

Н

НАБАРДОЗМОЙ [*ф.* نبرد آزماي] Тажрибали жангчи, марди майдон жангчи.

Камингаҳда беш минг набардозмой,
Ниҳоне қуюб шоҳи фархундарой.

Садди Искандарий, 461-б.

НАВАРДАНДА [*ф.* نوردنده] Айланиб юрувчи, кезувчи, сайр этувчи.

Не гирдобким, чархи гардандадек,
Не игрим, сипеҳри навардандадек.

Садди Искандарий, 428-б.

НАВЖАВОНИЙ [*ф.* نوجواني] Ёшгиналик, кичкиналик, ёш йигитлик, йигитчалик.

Навжавоний келиб Ёш йигитча бўла туриб.

Ва ул бу нав эркандурки, навжавоний келиб, қавволлик қиладур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

НАВИДА [*ф.* نويده] Хушхабар, севинчли хабар.

Агарчи саъб мараз ниҳоятида ўлмак бийми бор, ранжур маризга жон умиди, балки ҳаёти жовидон навида етиши.

Муншаот, 174-б.

НАВИСАНД [*ф.* نويسند] Котиб, хаттот, мирзо, ёзувчи.

[*Амир Қивомуддин Синжоний р. т.*]. *Бидоят ҳолда Хавоф вилоятининг Синжон отлиғ кентида шариқу нависанд эрмиш...*

Насойим ул-муҳаббат, 348-б.

НАВКАРСИЗ [*ф.-т.* نوكرسيز] Аскарсиз, йигитсиз.

... алар бирин-бирин усрук бошиға етиб, мулозимлиқ элни мулозимлариға топшируб, навкарсиз номуродларни муҳофазат қилиб...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 95-б.

НАВМИДЛИҚ [*ф.-т.* نوميد ليق] Умидсизлик.

Ва Тенгри таолодин навмидлиқ куффрдур...

Насойим ул-муҳаббат, 145-б.

НАВОЗАНДАЛИҚ [*ф.-т.* نوازنده ليق] Шафқату марҳаматлар, лутфу марҳаматлар.

Солиб ул камоли навозандалиқ,
Анинг бўйниға рибқаи бандалиқ.

Садди Искандарий, 442-б.

НАВОЗИР [*а.* نوازر] Овоз чиқариш, қитир-қитир қилиб овоз чиқариш.

Не лўлидурки, чун ҳангома тутса,
Қадам бошдин қилиб тортар навозир.

Бадоеъ ул-бидоя, 663-б.

Зуҳра йўлида тўзуб навозир,
Мутриблардек бўлуб миёнгир.

Лайли ва Мажнун, 24-б.

НАВОИЙ [*ф.* نوایي] **1** Куйга, мақом ва оҳангга тегишли.
2 Куйчи; ашулачи.

Тори ишқингни десангким чарх даври узмасун,
Хаста кўнглинг жуз навоий дарду меҳнат тузмасун.

Наводир уш-шабоб, 484-б.

НАВОМУЗ [*ф.* نوآموز] Янги ўргатилган (қуш).

Янги ўрганди кўнгул булбули ул гул юзига,
Тонг эмастур, агар ул қушни навомуз дедим.

Бадоеъ ул-васат, 309-б.

НАВОФИЛ [*а.* نوافل] **1** Бажарилиши мажбурий бўлмаган иш, ихтиёрий иш.
2 Ислом динидаги нафл намозлари.

Навофилда вале ниятни қилмоқ,
Санга жоиздурур туштин бурунроқ.

Сирож ул-муслимин, 286-б.

НАВФАЛ [*а.* نوفل] **1** Бирор ишни мустақил, ўз ихтиёри билан бажарувчи.
2 Тарихий шахс номи (Араб қабилаларидан бирининг бошлиғи).
Навфали меҳр Қуёш навфали.

Чун навфали меҳр юз ёшурди,
Мажнуни фалак ёшин ошурди.

Лайли ва Мажнун, 221-б.

НАВХАТ [*а.* نوحط] **1** Мўйлови энди сабза уриб келаётган ёш;
2 Янги етишган, ўспирин.

Шайх Абу Тоҳирғаким, аларнинг фарзанди эрди, васият қилдиларким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир навхат буюк бўйлуқ, азрақ кўзлуғ Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин киргай...

Насойим ул-муҳаббат, 244-б.

НАВҲААНГЕЗ [*а.-ф.* نوحه انگیز] **1** Йиғи-сиғи қилувчи, мунгли нола тортувчи.
2 Азада мунгли овоз билан шеър ўқувчи.

Чеҳрам тилаб ўлса навҳаангез,
Айларму экин сиришки гулрез?

Лайли ва Мажнун, 138-б.

НАЖАНДЛИҒ [*ф.* نژند لیغ] **1** Ғамгинлик.
2 Хорлик, пастлик.

Ва олимнинг бовужуди фалокат қуёшдек сар баландлиғи ва жоҳилнинг бовужуди ганжу мол туфроғ аро нажандлиғи.

Ҳайрат ул-аброр, 212-б.

НАЖАФ [*а.* نجف] Муҳаммад алайҳиссаломнинг куёвлари ҳазрат Алининг сифати.

Шояд Навоий айлагай ул туҳфалар била
Тортиб назм манқабати шаххатун Нажаф.

Бадоеъ ул-васат, 219-б.

НАЖИБ [*а.* نجیب] **1** Азиз, асл.
2 Оқил, ҳурматга сазовор, мўътабар.

Ҳақ с. т. санга фарзанде бергусидур, нажиб ва солиҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 339-б.

НАЖИС [*а.* نجس] Ҳаром, чиркин, ифлос.

Неча лаванд олида борча нажис,
Бирида не ақлу не идроку ҳис.

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

НАЖИСХОР [*а.-ф.* نجس خوار] Ҳаромхўр, мурдор нарсаларни егувчи, нажосат егувчи.

Гулхану юз зоғи нажисхордек,
Ё заған атрофида мурдордек.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

НАЖМ [*а.* نجم] Юлдуз, сайёра.
Нажму шиҳоб Думли юлдуз, ҳавода ялт этиб ўтадиган юлдуз.

Тийра назарларға бериб нуру тоб,
Ҳар бириси ўйлаки нажму шиҳоб.

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

НАЖОШИЙ [*а.* نجاشی] **1** Имон келтирувчи; ислом дини ва унинг Пайғамбарига имон келтирувчи (яҳудий ва насроний) ларга ишора.
2 Диний манбаларга кўра, яҳудий ва насронийлардан бўлган Абдуллоҳ ибн Салом, Ҳабашистон подшоҳи Нажоший каби айрим тарихий шахслар Қуръони карим (Муҳаммад с.а.в.га) нозил бўлганидан хабар топишгач, ўзларининг китоблари Таврот ва Инжилдаги Тангри таоло ўзининг охирги Пайғамбарини юбориши борасида берган ваъдаси амалга ошганидан шодланиб, Муҳаммад алайҳиссаломга имон келтирган эканлар [5, 13:86, 36].

Файз ар ўтдин етар, Парвез этиб ул ер тутар,
Чун наби сари хаёл ичра Нажоший эврулур.

Фавойид ул-кибар, 112-б.

НАЗЗОРАЛИҒ [*а.-т.* نظاره لیغ] **1** Томошабинлик.
2 Қарашлик, назар ташлашлик, кўз солишлик.

Тан губорин жон юзидин рафъ қил, эй дардким,
Кўзни ул ён гаҳ-гаҳе наззоралиғ кўнглум тилар.

Ғаройиб ус-сиғар, 157-б.

НАЗИҲ [*а.* نزیه] қ. **Низиҳ.**
НАЗМСОЗЛИҒ [*а.-ф.-т.* نظم ساز لیغ] Шеър тузувчилик, назм битувчилик.

... мунда ҳар навъ сухангузорлиғ фасиҳгуфторлиғ ва назмсозлиғ ва фасонапардозлиғ осонроқ бўлғай ва воқеъ осонроқдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

НАЗОР [*ф.* نزار] Хаста, бемор; заиф.

Мен ул қуёшсизки заъфарон риштасидек ўлдум, ажаб эрмастур
Далили ишқ улки, ранги асфар доғи бадан ҳам назор бўлғай.

Фавойид ул-кибар, 427-б.

НАЙСОНИЙ [*ф.* نیسانی] **1** Румий ойларнинг еттинчиси бўлиб, апрель ойига тўғри келади.

2 Найсон ойи ёмғири, баҳорий.

Найсоний булут Ҳамал ёмғири,баҳорги ёғувчи булут.

Саросар ул булут гавҳар ародур
Ки, найсоний булут янгли қародур.

Фарҳод ва Ширин, 29-б.

НАКҲАТСИЗ [*а.-т.* نکهت سیز] **1** Бехушбўй оғиз.

2 Хушбўйлиги йўқ, ҳидсиз.

Жаҳон гулшани вафо гулидин зийнатсиздур ва башарият гули вафо ройиҳасидин накҳатсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 82-б.

НАМНОК [*ф.* نمناك] Намли, хўлланган, рутубатли.

Кўкрагимдур субҳнинг пироҳанидин чокрок,
Кирпиким шабнам тўкулган сабзадин намнокрок.

Бадоеъ ул-бидоя, 292-б.

Оҳким, ғам тийғидин кўксумни қилди чок ишқ,
Дуди оҳимдин кўзумни айлади намнок ишқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 255-б.

НАМОЗ(И)ДИГАР [*ф.* نمازدیگر] **1** Намоздигар, кун ботиш олдидан ўқиладиган намоз (беш вақт намознинг учунчиси).

Шайх Абубакр Тусий Шайх Маликёр Парронға дедиким, кел, то сунинг ул юзига бориб намоздигарни адо қилали!

Насойим ул-муҳаббат, 369-б.

2 Кун ботиш олдидаги пайт.

Бир кун намоздигарға яқин иккаласи дарё яқосида ўлтуруб эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 369-б.

НАМОЙИШСИЗ [*ф.-т.* نمایش سیز] Кўринишсиз.

... ва адоси рангин фиқаротдин намойишсиз ва мазмуни рангин абётдин оройишсиз...

Муншаот, 133-б.

НАМСИЗ [*ф.-т.* نمسیز] **1** Ҳўл эмас, бенам.

2 Ёшсиз, йиғисиз.

Рафиқлар, мени маҳзун нечук бўлай ғамсиз?
Ки, кўнглум эрмас аламсиз, кўзум эмас намсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

НАМУДОРЛИҚ [*ф.-т.* نمودارلیق] **1** Кўринишлик, намоёнлик, зоҳирлик; намуналик, мисоллик.

Тун кун ила муҳра намудорлиқ,
Анжум ила тахта садафкорлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 16-б.

2 Ўхшаш.

3 Фикрлик, мулоҳазалик.

Эрур лек бу ишта душворлиқ,
Ки, бор даҳр эли бир намудорлиқ.

Садди Искандарий, 196-б.

НАНГ [*ф.* ننگ] Ор, уят, номус.

Нангу ном 1) ор-номус; 2) номусу шараф; 3) расволик, хунуклик.

Ҳар кишиким ному бенанг ўлса, кирсун дайр аро,
Хонақаҳ тутсун ғанимат, улки нангу номи бор.

Наводир уш-шабоб, 135-б.

Менмен ўзлук юкидин эмди халос,
Негаким қолмади нангу номим.

Наводир уш-шабоб, 307-б.

Гар тариқи эътидол осон эмастур, хуштурур,
Дайр аро тарк айламак ойини нангу номни.

Наводир уш-шабоб, 440-б.

НАРМРЎЙ [*ф.* نرم رویی] **1** Юмшоқ табиатли.

2 Оҳиста сўзловчи.

Керак ул насиҳат доғи нармрўй,
Ки, то мустамиъ бўлмағай тундхўй.

Садди Искандарий. 157-б.

НАРРА [*ф.* نره] Жониворларнинг эркаги.

Нарра дев Эркак дев.

Кевурга даҳр аро солиб ғиреви,
Нечукким маст бўлғай нарра деви.

Фарҳод ва Ширин, 53-б.

НАСИБА [*а.* نصیبه] **1** Ҳисса, баҳра, улуш.

2 Қисмат, ёзиқ.

Дунё бир кесакдур ва ул кесакдин бизнинг насибамиз бир гард.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

НАСИҲАТОРО [*а.-т.* نصیحت آرا] Ўгитона, насиҳатона.

... бирор-иккирор насиҳаторо ва мавъизатосо байт иртикоб қилиндиким...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

НАСИҲАТСОЗ [*а.-ф.* نصیحت ساز] Насиҳат қилувчи, носиҳ, насиҳатгўй.

... бу байтларнинг насиҳатсоз воизлари ва мавъизапардоз носиҳлари монеъ бўлғайлар.

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

НАСИҲАТШУНАВ [*а.-ф.* نصیحت شنو] Насиҳат эшитувчи, насиҳат тингловчи, насиҳатга амал қилувчи.

... бу рўзафзун давлатнинг насиҳатшунав қулоғиға мувофиқ ва сазовор топтим.

Назм ул-жавоҳир, 135-б.

НАСОРИЙ [*а.* نصاری] **1** Исо дини издоши, христиан динига мансуб, насроний, торсо.

2 Насоро, ғайридин.

[*Жорияи Мажҳула р. т.*]. *Дедим: насорий масканида бўлурсен? Деди: кўз очғач, Тенгри таолодин ўзга икки дунёда киши кўрарсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

НАСР [*а.* نثر] **1** Тарқоқ, сочилган, пароканда.

2 Сочма асар.

Наср ул-лаолий 1) сочма дурлар, пароканда марваридлар; 2) асар номи

... батахсис «Насри ул-лаолий» ким, ул Ҳазратнинг валоят дарёсидин чиққан самин лаълилардур...

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

НАСРИНБАР [*ф.* نسرین بر] **1** Оқ бадан; чиройли бадан.
2 Гўзал, дилбар.

Неча насринбару гулрух эсанг қилғил вафо майли,
Ки гул ҳам бевафолиғ кўрди бу гулшанда, насрин ҳам.

Наводир уш-шабоб, 313-б.

НАСРИНУЗОР [*ф.-а.* نسرین عذار] **1** Оқ очиладиган бир хил гулдек.
2 Гўзал чеҳрали, оқ юзли, насрин юзли.

Чобуке, раъноқади, нўшинлабе, хородиле,
Маҳваше насринузоре, гулрухе, сийминбаре.

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

НАСРОНИЙ [*а.* نصراني] **1** Насроний динига мансуб киши, тарсо.
2 Насоро, ғайридин.

... қизимни санга никоҳ қилурмен, бу шарт билаки, ўз динингдин чиқиб, насроний бўлғайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 377-б.

НАСС [*а.* نص] Далил, ҳукм.
Насси Қуръон Қуръони каримдан далил, Қуръон ҳукми, ояти.

Қаю кимсаким, сўзни ёлғон дегай,
Инонмаслар ар насси Қуръон дегай.

Садди Искандарий, 359-б.

НАССОЖ [*а.* نساج] Тўқувчи.

Игирди ришгаи наътинг Навоий кўз учи бирла,
Агар боқсанг, мутиъ ўлғай анга нассож ила саррож.

Фавойид ул-кибар, 70-б.

НАСУҲ [*а.* نصوح] **1** Чин кўнгилдан қилинган тавба.
2 Илоҳий тавба; диний манбаларга кўра, қадим замонда бир подшоҳнинг ҳарамига қарашли аёллар ҳаммомида аёл қиёфали, хушсурат бир йигит хизмат қилган экан. Унинг исми Насуҳ бўлган. У ўзининг ташқи кўринишидан фойдаланиб, подшоҳ ҳарамига ўрнашиб олган. Бир куни ҳарамдаги аёллардан бирининг узуги йўқолиб қолади. Подшоҳ мулозимлари ҳарам аёлларини бирма-бир тафтиш қила бошлайдилар. Насуҳ энг орқа қаторда бўлади. Мулозимлар ҳарам ҳаммомидаги ҳар бир аёлни текширганда Насуҳнинг жони гўё ҳалқумига келади, жони танасидан чиқаёзади. Навбат Насуҳга етганида мулозимлардан бири узук топилди, деб қолади. Тафтиш тўхтатилади. Насуҳнинг сири ошкор бўлмай сирлигича қолади. Лекин, жони омонда қолган Насуҳ Аллоҳга минг бора шукроналар келтиради. «Бу ҳарамни елкамнинг чуқури кўрсин, то тирик эканман, ҳаргиз бу ишни бошқа такрорламайман», деб онг ичиб, тавба қилади ва ҳарамга бошқа йўламайди. Насуҳ умрининг охирига қадар шу ваъдасига содиқ қолади. Шунинг учун ҳам Қуръони каримда «Ё айюҳаллазина оману тубу илаллоҳи тавбатан Насуҳан» – Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсаларинг худди Насуҳ тавбасидай чин тавба қилинглар» дейилган. [66:8]. Таввуфий манбаларда ҳам аслида ҳақиқий тавба Насуҳ тавбасига нисбатан айтилиб, илоҳийдир дейилади. Зотан Нақшбандия тариқатининг машҳур намояндаларидан бири бўлган Хожа Аҳрор Валий ҳам «Барча дунёвий, уҳровий, маънавий ва суварий азобларга мустаҳиқ бўлган солик – бу балодан «Тавбаи Насуҳ»га эришиш орқали фориғ бўлади», деган фикрни илгари сурган.

Буюрма тавба яна, носиҳоки, муғбачалар
Ҳавоси қилди мени тавба тавбасида Насуҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 106-б.

Дайр пири онча тутти элга жоми файзбахш,
Ким қадаҳ буйла ушатқай тавба бўлса юз Насуҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

«Тубу илаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насуҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

НАС(И)Я [*а.* نسیه] Насия, тўлаш шарти билан бўлган савдо муомаласи.

Навоий, чу эмас нася нақд бирлан тенг,
Беҳшит воизи пургўғаву Ҳирот менга.

Наводир ун-ниҳоя, 31-б.

Кўюнг-ўқ истар Навоий, нася жаннат аҳли зуҳд.
Мунча-ўқ бўлғай тафовут ошиқу жоҳил аро.

Бадоеъ ул-бидоя, 42-б.

НАФАҲОТ [*а.* نفحات] **1** Хушбўй ҳиднинг тарқалиши, роиҳа; ис, ҳид, бўй.
2 Тасаввуфий тазкира номи.

Чун «Нафаҳот айласа, ёзмоқ қабул,
Нафҳаи унс» этса кўнгулга шумул.

Ҳайрат ул-аброр,230-б.

... ва баъзи амлокин анга вақф қилибдур, анга мансубдур. «Нафаҳот» да мундоқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 282-б.

НАФОСАТ [*а.* نفاست] Нозиклик, латифлик, латофатлик, нафислик; гўзаллик.

... ва анинг нафосатин бу илмда билгайлар...

Насойим ул-муҳаббат, 465-б.

НАФС [*а.* نفس] **1** Қалб, кўнгил.
2 Инсон.
3 Мақсад, интилиш.
Нафси лаим Паст истак, тубан нафс.

Субҳоналлоҳ, бу не нафси лаим,
Нафсни қўйгил, не азоби алим.

Ҳайрат ул-аброр, 137-б.

4 Ғурур, мағрурлик.
НАФСФАРМОЙ [*а.-ф.* نفس فرماي] Нафсни тийиш, ейиш-ичишдан маълум муддатда тийилиш, нафсга эрк бермаслик.

Чу рўза бўлди йилда бир ой,
Анинг ижросида бўл нафсфармой.

Сирож ул-муслимин, 286-б.

НАХХ [*ф.* نخ] Ип, тола.
Нахху насеж Матолар. **Рахти нахху насеж** Уй жиҳозлари.
Яна минг тўқуз рахти нахху насеж,
Очилмай, нечукким топиб тобу печ.
Садди Искандарий, 371-б.

НАХШАБ [*ф.* نخشب] **1** Қарши шаҳрининг қадимий номи, Насаф. Моҳи Нахшаб Қарши яқинида Муқанна томонидан ойга ўхшатиб ясалган ва бир мунча масофагача ёруглик бериб турган асбоб (баъзи манбаларда бу Сиём, яъни Сом ойи ёки Кеш ойи деб ҳам юритилган.
2 Гўзал (айн. Нахшаб ойи).
Бўлур шом ул моҳи Нахшаб равона,
Каманди зулфин очиб шаб равона.
Наводир ун-ниҳоя, 476-б.

НАШВ [*а.* نشو] Завқ; ўсиш.
Чун тегуруб бода димоғига нашв,
Сўз мутаоқиб демайин ғайри ҳашв.
Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

НАШР [*а.* نشر] Ёйиш, тарқатиш.
Нашр қилмоқ Тарқатмоқ, ёймоқ.
[*Ҳамдун Қассор қ. т. с.*]. *Нишобурда маломат тариқин ул нашр қилди.*
Насойим ул-муҳаббат, 51-б.

НАЪТИЖ [*а.* ناتيج] Чақириқ, чорлов.
Навоий, набий наътижин жамъ қилғил,
Паришон эса хотири ҳарзагардинг.
Фавойид ул-кибар, 234-б.

НАҚД [*а.* نقد] **1** Сайланган, танланган.
2 Қимматбаҳо нарсалар.
Нақд ул-ганж Кўзга ташланиб турган нозу карашма.
Боши қуйидурур озода савсан оллида,
Чу наргис ўлди чаман махзанида нақд ул-ганж.
Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

НАҚЛИЙ [*а.* نقلي] Анъанавий, нақлий.
[*Айн уз-замон Жамолуддин Гилий қ. с.*]. *Авойилдаки, Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонага кирди ва улуми ақлий ва нақлий латойифидин мажмуае интихоб қилдики...*
Насойим ул-муҳаббат, 296–297-б.

НАҚШГАР [*а.-т.* نقش گر] Нақш қилувчи, нақш (гул) ишловчи.
Дема асо, балки ани хома де,
Нўгин анинг нақшгари нома де.
Ҳайрат ул-аброр, 224-б.

НАҚШЛИҚ [*а.-т.* نقش لیق] **1** Зийнатлик, безаклик.
2 Тарҳлик.
3 Намуналик, тимсоллик, шакллик.
Бу яқиндурким жамол аҳли ёлонглиқдин басе,
Яхшироқдур бўлса коши нақшлиқ эгнида тўн.
Наводир уш-шабоб, 514-б.

НАҚШПАЗИР [*а.-т.* نقش پذیر] **1** Нақшни қабул қилувчи; сингувчи.
2 Тарҳлик.
Ҳар не кўнглумда эрди нақшпазир
Ки, менга эрди мужиби тағйир.
Сабъаи сайёр, 404-б.

НАҲАЖ [*а.* نهج] Тўғри йўл, очиқ йўл.
Сен тушубон йўл наҳажидин йироқ,
Кўпраги сендин юрубон яхшироқ.
Ҳайрат ул-аброр, 122-б.

НАҲЖ [*а.* نهج] қ. **Наҳаж**.
НАҲОРАН [*а.* نهار] Кундуз.
Лайлан ва наҳоран Кеча-кундуз, эртаю кеч.
[*Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...*]. *... ва уч ой муддате бир хилватда лайлан ва наҳоран висол савми била ўлтурдиларки, асло чиқмадилар.*
Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

НАҲС [*а.* نحس] **1** Бахтсизлик; мусибат.
2 Ғусл қилмаган, нопок.
Наҳси асғар Марс (Миррих) сайёраси (бахтсизлик юлдузи).
Чопиб Баҳрамға рахмин чу яксар,
Бўлуб ул наҳси асғар саъди акбар.
Фарҳод ва Ширин, 22-б.

НЕБОК [*ф.* نی باك] Нима ваҳм, қандай қўрқув; қандайин андиша.
Чу ошиқ бордур ўз қатлиға бебок,
Яналар қатлидин кўнглида небок.
Фарҳод ва Ширин, 436-б.

Ишқ аҳли бу навъ ўлсалар пок,
Гар васл муаббад ўлса небок?
Лайли ва Мажнун, 250-б.

НЕКАҲДЛИҒ [*ф.-а.-т.* نیك احد لیغ] Ваъдалилик, сўз беришлилик, аҳдига содиқлик, яхши аҳдлик.
Одилеким, ҳар некаҳдлиғ шажарасиға мурод самарасин берди, то ул шажарни эккан киши бу самарани терди.
Муншаот, 149-б.

НЕКХОҲЛИК [*ф.-т.* نیك خواه لیك] Хайрихоҳлик, яхши тилаклик, яхши ниятлик, яхши хоҳишлик.
Ва бизга бу мавъизат боиси сизнинг некхоҳлигингиздур.
Насойим ул-муҳаббат, 94-б.

НЕСТ [*ф.* نیست] Йўқ, мавжуд эмас.
Нести ҳастнамой *тасаввуфда* Йўқ эди бор каби.
Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастнамойдур ва ҳаво ҳасти нестнамой.
Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

НЕСУД [*ф.* نی سود] Нима фойда.
Йўқ эрди муолажатда беҳбуд,
Чун етти ажал илож несуд?
Лайли ва Мажнун, 275-б.

НЕШЛИК [*ф.-т.* نیش لیك] Заҳарли жонворларнинг чақиш аъзоси, нешлик, найзалик.

... бовужудким, уръён жисмимга заҳролуд нешлик чибин ҳужуми бўлгай, қоварга илик даги тебрата олмагаймен...

Вақфия, 264-б.

НИГОҲДОШТ [*ф.* نگاه داشت] *тасаввуфда* Зикр қилиш, зикр қилиш вақти; ҳар хил фикрлардан халос бўлиш, ташқи моддий оламдан ажралиш учун интилиш бўлиб, «калимаи тойиибани» бир нафасда неча марта айтса, ўша пайтда хаёлни бошқа нарсалардан халос қилиш лозим.

[*Абу Амр Нужайд қ. с.*]. *Ҳол талбиси ва вақт нигоҳдоштида анга хуш тариқи эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 159-б.

НИГУНҚАД [*ф.-а.* نگون قد] Эгилган қад, букилган қад.

Шижоат даштида рахшингга бўлса,
Рикоб ўпмак учун Рустам нигунқад.

Бадоеъ ул-бидоя, 614-б.

НИЗИҲ [*а.* تزیه] Пок, тоза, мусаффо.

Не назохатдурур ул гулшани рухсордаким,
Равзаи хулд анинг шабнамидин бўлди низиҳ.

Фавойид ул-кибар, 355-б.

НИЗОМИЙНИЗОМ [*а.* نظامي نظام] **1** Тузилган; сарбоздек саф тортган. **2** Шоир Низомийдек интизомли.

Сўз дурлари назмида низомийнизом...

Садди Искандарий, 48-б.

НИЗОМ [*а.* نظام] Тартиб, қоида.

Низом ул-мулк Мамлакатни обод қилувчи; юртни тартибга солувчи.

Соҳиби аъзам Низом ул-мулк, чунким бўлди азал,
Ҳажвлар қилди Уторуд чархи кажрафторни.

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

НИКИСО [*ф.* نگیسا] Хусрав Парвезнинг хос машҳур машшоқларидан бири.

Никисойи замонга чун бериб соз,
Замона аҳлин айлаб айшпардоз.

Фарҳод ва Ширин, 12-б.

НИМГЎР [*ф.* نیم گور] **1** Ярми бузилган қабр, ярим гўр. **2** Киши лақаби.

Ва ани Нимгўр анинг учун дерларки... менинг қабрим сойир эл қабридек баланд бўлмаса... Чун дунёдин ўтти, қабрини ясадилар, тонгла кўрдиларки, ярми бузулубдур...

Насойим ул-муҳаббат, 367-б.

НИМЖОН [*ф.* نیم جان] Кучсиз, заиф, нимжон.

Нимжон пашша кўнглум айла гумон
Зўри нафсим нечукки пили дамон.

Сабъаи сайёр, 15-б.

НИСБАТСИЗ [*а.-т.* نسبت سیز] **1** Яқинликсиз; алоқасиз, муносабатсиз. **2** Қиёссиз.

... бу навъ заъф айёмида нисбатсиз қайгулалардин шод...

Ғаройиб ус-сиғар, 21-б.

НИСВАТ [*а.* انسوت] Хотинлар, аёллар.

Нисват ун-обидот Ибодат қилувчи аёллар, обида аёллар.

Шайх Абдураҳмон Суламий тобақоти машойихнинг соҳиби р. т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳаддиҳи китобе жамъ қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

НИСВОН [*а.* نسوان] Хотинлар, аёллар, хотин-қизлар, заифалар, ожизалар.

Зуннун қабул қилмадиким, нисвондин нима қабул қилмоқ мазаллатдур ва нуқсон.

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

НИСО [*а.* نسا] Хотин, аёл.

Нисо ун-орифат Маърифатли аёллар, ориф аёллар.

Шайх Абдураҳмон Суламий табақоти машойихнинг соҳиби р. т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳаддиҳи китобе жамъ қилибдур...

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

НИСФИЧА [*а.-т.* نصفیچه] Ярмича.

Бузғудектур чарх уйин ашким, ҳамоно йўқ эмиш
Нисфича оламни вайрон айлаган тўфонда су.

Фавойид ул-кибар, 345-б.

НИСФ [*а.* نصف] Ўрта, ора.

Нисф ун-наҳор Кун ўрталари, кундузи, туш, қиём вақти, пешин вақти.

[*Мавлоно Зайнуддин Абубакр Тойбодий қ. т. с.*]. *Мавлоно етти юз тўқсон бирда муҳаррам ойининг салхида панжшанба куни нисф ун-наҳорда оламдин ўтубдурлар...*

Насойим ул-муҳаббат, 351-б.

НИФОЗ [*а.* نفاذ] **1** Нуфуз, таъсир; нуфузлилик, таъсирлилик. **2** Ижара этишлик, бажаришлик.

Нифози ҳукм шаҳи комрондин элга бўлур,
Не ҳукм ул етса шаҳи комронгадур нофиз.

Наводир ун-ниҳоя, 114-б.

НИШОБУРИЙ [*ф.* نشابري] Нишопурлик, Нишопурдан.

Нишобурий ул-асл Асл нишопурлик, ҳақиқий нишопурлик; асли, келиб чиқиши Нишопурдан.

[*Абу Амр Зужож қ. т. с.*]. *Ва Иброҳим ҳам дебдурлар. Нишобурий ул-аслдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 157-б.

НИШОБУРЛУҒ [*ф.-т.* نشابر لوغ] Нишопурлик, Нишопур шаҳрида яшовчи.

[*Абу Ҳамза Хуросоний қ. т. с.*]. *Ва дебдурларки, нишобурлуғ эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

НИШОНАЛИҒ [*ф.-т.* نشانه لیغ] Эсдалик, ёдгорлик.

... фақир бу варақда битилган сўзлардин нишоналиғ сўзлар топар ва мундоқ давлатга абнойи замондин оз киши, балки ҳеч киши мушарраф бўлмайдур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 56-б.

НИШОНЛИҒ =лик [*ф.-т.* نشان لیغ//نشان لیق] **1** Белгилик, аломатлик.

2 Тамғали, излик, асарлик.

Беному нишонлиғ Дом-дараксизлик; ном-нишонсизлик, белгисизлик, асарсизлик.

3 Дом-дараклик.

4 Фанолик.

Асар йўқ кўнглида ул шўхнинг ному нишонимдин,
Натижа акс берди бизга беному нишонлиғлар.

Бадоеъ ул-васат, 145-б.

НИШОПУРИЙ [*ф.-а.* نشاپوري] қ. **Нишобурий.**

НИШОТАНГЕЗ [*а.-ф.* نشاط انگیز] Шод қилишлик; хурсандликни қўзғатувчи, шодлик келтирувчи.

Замонда боғики, гулбаргидур нишотангез,
Не барги гулки, туташмиш тиканга шуълаи тез.

Бадоеъ ул-васат, 146-б.

Юзи гул-гул бўлуб нишотангез,
Шохнинг хорхорин айлаб тез.

Сабъаи сайёр, 251-б.

НИШОТАНГИЗ [*а.-ф.* نشاط انگیز] қ. **Нишотангез.**

Нишот аҳли бўлуб ҳар ён навосоз,
Нишотангиз дастон айлаб оғоз.

Фарҳод ва Ширин, 74-б.

НИШОТАФЗО(Й) [*а.-ф.* نشـاط افـزا//نشـاط افـزای] Шодлик, ҳосил қилишлик; хурсандлик пайдо қилишлик.

Дема, афғонимда булбул ноласидек йўқ нишот,
Бу ҳам андуҳзо эмас, гар ул нишотафзо эмас.

Ғаройиб ус-сиғар, 193-б.

Кўрди қасре равоқи гардунсой,
Умр қасри киби нишотафзой.

Сабъаи сайёр, 317-б.

НИҲИ [*а.* نهي] Ман этиш, қайтариш.

Савми эмас доғи машаққат ниҳи,
Муждада бўлса «Ана ажзо биҳи»

Ҳайрат ул-аброр, 115-б.

НИҲИБ [*ф.* نهیب] Ваҳм, қўркув, даҳшат, ҳайбат.

Умр бу ишлар сўнгича кетти тут,
Марг ниҳиби бошингга етти тут.

Ҳайрат ул-аброр, 128-б.

НИҲОНРОЗ [*ф.* نهـانـراز] Махфий гаплар айтиш, яширин (пинҳоний) сир-асрорлар айтиш.

Ани қайтариб кўп ниҳонроз ила,
Анга лойиқ ойини эъзоз ила.

Садди Искандарий , 418-б.

НИҲОЯТ [*а.* نهایت] **1** Охир, чек, чегара; сўнгги.

2 Ғоят, жуда.

3 Охир-оқибатда.

Ниҳоят ул-авлиё Авлиёларнинг охиргиси, валийларнинг ниҳояти.

Чун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмига мушоҳбаҳат топар, тариқатда ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 309-б.

НОВА [*ф.* ناوه] Ўртаси ўйиқ ёғочдан ясалган махсус лой идиш, ғўладон, сувоқчиларнинг лой оладиган асбоби.

[*Шайх Жамол Нуқоний қ. с.*]. *Нова ташийдур эрмишлар. Мурид балчиғ новаға солиб, Шайх кўтариб ерига элтур эрмиш, чун намоз вақти бўлубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 429-б.

НОВАКЗАН [*ф.* ناوك زن] Ўқ урувчи, ўқ отувчи.

... ва хитойиси хунрезлиғда новакзану шершикор...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

НОВЛИҚ [*ф.-т.* ناولیق] **1** Ариқлик.

2 Тарновлик (ёғочдан ишланган тарнов).

3 Тешиклик, ёриқлик.

Новакинг еткач, ики нов очти ашким суйидин,
Гўйи ул новакнинг икки новлиқ пайкони бор.

Бадоеъ ул-васат, 141-б.

НОВ-НОВ [*ф.* ناو ناو] Ариқ-арик; тешик, ёрик.

Ҳар ўқунгнунг захмидин қон оқса, тонг йўқ, нов-нов,
Хосса икки нов ҳам топқай ул ўқ пайконидин.

Фавойид ул-кибар, 316-б.

НОДИРАН [*а.* نـادراً] Яктоликда тенги йўқ, ягоналигича, тенги йўқлигича.

Пир Будоғ Ҳирий шоирларин Шерозға элтганда ул ҳам борди, нодиран бу матлаи яхши воқеъ бўлубтурким...

Мажолис ун-нафоис, 49-б.

НОДОШТ [*ф.* ناداشت] **1** Ҳеч вақоси йўқ, камбағал, қашшоқ.

2 Ҳаёсиз, бешарм.

[*Иброҳим б. Миъсор Жаъбарий қ. с.*]. *Мазҳаби маҳви кулли ва нафй вужуд ва ифлосу нодошт эмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

НОДУРУСТ [*ф.* نادرست] **1** Бемаза, яхши эмас.

2 Носоғлом.

Лафзлари бемаза, таркиби суст,
Носара маънию адо нодуруст.

Ҳайрат ул-аброр, 64-б.

НОЖИҚ [*а.* ناجـح] Улгирадиган, ҳар нарсага тез улгирадиган, муваффақият қозонувчи.

Не пайкардурки, айлар ножиқин тез,
Ўзи бирладурур масофий.

Бадоеъ ул-васат, 512-б.

НОЗОСО [*ф.* ناز آسا] Ноз-карашма каби, ноздек.

Чиқарди шишаи май доғи бир соғар тўла қуйди,
Ичиб, тутти менга, юз навъ нозосо итоб айлаб.

Фавойид ул-кибар, 47-б.

НОЗУКХАЁЛ [*ф.-а.* نازك خيال] Ўткир фикрли, тезфаҳм, зийрак.

Неким бўлса меъмори чобукхаёл,
Яна доғи устоди нозукхаёл.

Садди Искандарий, 460-б.

НОЗ [*ф.* ناز] Таннозлик, карашма, истиғно.

Нозу ниёз Ноз ва эҳтиёж.

Беадад нози била беҳад ниёзим шарҳида,
Дафтаре ёзиб, отин қўймоқ бўлур «Нозу ниёз».

Фавойид ул-кибар, 152-б.

НОЛАНДА [*ф.* نالنده] Нола қилувчи, нола тортувчи; сайроқи.

Эй, кўнгул гулзори васлинг субҳида наланда қуш,
Йўқки, атфоли фироқинг илгидин парканда қуш.

Фавойид ул-кибар, 172-б.

НОМА [*ф.* نامه] Хат, мактуб; битик.

Номаи сунъ 1) Аллоҳнинг амри; 2) тақдир.

Азал субҳики қилди хомаи сунъ
Таҳарруксиз хороши номаи сунъ.

Фарҳод ва Ширин, 55-б.

НОМАБАРҚУШ [*ф.-т.* نامه بر قوش] Каптар, хат ташувчи каптар.

Сўзунг номабарқуш йиғар айлагандек
Наби нуктасин Жабраили амин жамъ.

Бадоеъ ул-васат, 210-б.

НОМАЗБУТ [*ф.-а.* نامضبوط] Аниқ эмас, ноаниқ, мустаҳкам эмас.

Димоғим паришонлиғидин сўзум номарбуту хаёлим ошуфталиғидин ҳалим номазбут.

Ғаройиб ус-сиғар, 20-б.

НОМАРДУМ [*ф.* نامردم] Одам эмас, нокас; пасткаш одам.

Гул била номардум эл андоққи узгай ғунчани,
Еб итинг юз пора бағримни, тамаъ қилдинг юрак.

Наводир ун-ниҳоя, 289-б.

НОМАРДУМЛУҒ [*ф.-т.* نامردم لوغ] **1** Одамгарчилиги йўқлик, андишасизлик, нокаслик.

2 Очкўзлик.

Дунки мажруҳ этти ўз ёрин хушунат бирла бор,
Итки, номардумлуғидин ошносин тишлади.

Наводир ун-ниҳоя, 574-б.

НОМАСТУР [*ф.-а.* نامستور] Тўсилмаган, пардаланмаган; иффатли эмас.

Орияти дасторин бошиға бурунчак қилғайларки, аруси мастурадур ва гардизи номастурдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

НОМУЯ [*ф.* نامويه] Биттадан ортиқ эркак кўрмаган ва уни яхши кўрган.

Ишқдинким жонима юз гул очилмиш, эй ҳаким,
Жаҳл эрур гар номуя руҳиға иснод этгасен.

Наводир ун-ниҳоя, 428-б.

НОМУЛТАФИТ [*ф.-а.* ناملتفت] Илтифотсиз, аҳамиятсиз.

Элга дилбар илтифотидин мени айлаб ғамин,
Элни бўлғандин манга намултафит шод эткасен.

Фавойид ул-кибар, 328-б.

НОМУНОСАБАТ [*ф.-а.* نامناسبت] Номуносиб, номувофиқ, муносиб бўлмаган, нолойиқ.

Яна бир буки анда баъзи иш,
Зоҳиран номуносабат тушмиш.

Сабъаи сайёр, 54-б.

НОМУТТАФИҚ [*ф.-а.* نامتفق] Ноиттифоқ, дўст бўлмаган, ҳамфикр бўлмаган, бирлашмаган.

Буким даҳр аҳлиға номуттафиқсен,
Муҳиқсен, биллаҳу валлаҳ муҳиқсен!

Фарҳод ва Ширин, 399-б.

НООДАМИЙЛИҚ [*ф.-а.-т.* نائدمي ليق] Ноинсонийлик.

То ишқ шиддатида тавшалмас одамизод,
Ноодамийлиқ андин кетмас йироқу дунлуқ.

Фавойид ул-кибар, 215-б.

НОПАРВОЛИҚ [*ф.-т.* ناپروالیق] Эътиборсизлик, бепарволик, нописандлик.

Умр элликка чу етти яна элликдин эмас,
Ёғилиқ Тенгригаву амриға нопарволиқ.

Наводир уш-шабоб, 229-б.

НОПАРМОН [*ф.-т.* ناپرمان] Нафармон, оч бинафша, қизғиш бинафша рангли.

Не бинафшадур не нопармон гули не савсани
Тўниким, ул кийгали лойиқ эмастур ҳар бинафш.

Наводир ун-ниҳоя, 227-б.

НОПОЙДОР [*ф.* ناپايدار] **1** Асоссиз, барқарорсиз, ноустувор; вафосиз.

2 Бақосиз, давомсиз, фоний.

Ва озким пойдор бўлғай кўбдин яхшироқни нопойдор бўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 192-б.

НОРАНЖИЙ [*ҳ.* نارنجي] Норанжга мансуб; сариғ тусли.

Норанжий либос Сариқ тусли либос.

Шўхи норанжий либосе ҳажри кўнглум ўртади,
Шарбати норанж эта алмас манга дафъи аташ.

Ғаройиб ус-сиғар, 217-б.

НОРАСИДА [*ф.* نارسيده] Етишмаган, камолотга етмаган.

... Деди: – савол қилғонингда нима берган кишиму сенга дўстроқдур ё бермаган? Деди: – берган. Деди: – ҳануз норасидасен.

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

НОРБУН [*ф.* نارين] Анор дарахти.

Нахли қаддинг кийди сориғ хулла андин сўнг яшил,
Норбундекки, хазон қилғай кўкармастин бурун.

Наводир ун-ниҳоя, 393-б.

НОРИЗОЛИҒ [*а.-т.* نارضالیغ] Норозилик.

Ҳақ таоло ўз қурби бисотида ўлтуртқай, ҳар не анга етса, ани рози ва хушнуд қилғай, нечукки, қурб бисотида норизолиғ ва нохушнудлуғ бўлмағай.

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

НОСАРА [*ф.* ناسره] **1** Сийқа, сохта, қалбаки.

Лафзлари бемаза, таркиби суст,
Носара маънию адо нодуруст.

Ҳайрат ул-аброр, 64-б.

2 Нолойиқ.

Бўлғон эрмиш борча нақдинг носара,
Нафс ила шайтонға зотинг масхара.

Лисон ут-тайр, 56-б.

НОСИЯ [*а.* ناصیه] **1** Пешона, манглай.

2 Қисмат, тақдир, ёзмиш.

3 Иқбол, саодат, бахт.

Бовужуди бу гариб ҳолот ва турфа мақолот чун анда бўлмоғлиқ рўзгорим носиясида қазо қаламидин таҳрир топмиш ва носиям сафҳасида қадар хомасидин шашпазир бўлмиш...

Муншаот, 148-б.

НОСИҲО [*а.* ناصحا] Эй насиҳатгўй!

Носиҳо, ишқу жунундур ҳунарим, тарки буюрма,
Санга ор ўлса, манга фахрдурур бу ҳунаримдин.

Фавойид ул-кибар, 305-б.

НОТИЖ [*а.* ناتج] қ. **Наътиж.**

НОТИҚИЙ [*а.* ناطقی] Нотиқлик; сўзловчилик.

Улки ҳаду расм қўяр мантиқий,
Токи бу ҳайвони била нотиқий.

Ҳайрат ул-аброр, 100-б.

НОУМИД [*ф.* ناامید] Умидсиз; маъюс.

Ноумид ўлсам, вале навъи уммидим доғи бор,
Барча ушшоқиға раҳм этмак ул ой, илло манга.

Фавойид ул-кибар, 14-б.

НОУМИДЛИҒ [*ф.-т.* ناامیدلیغ] Умидсизлик, маъюслик.

Номуродлиғлар зиндони будур ва ноумидлиғлар байт ул-эҳзони ҳам будур.

Маҳбуб ул-қулуб, 115-б.

НОФАКУШОЙ [*ф.* نافه کشای] Хушбўй ҳид таратувчи, мушк-анбар.

Чаман аройиси зебиға бўлди хуснингдин,
Зулол ойинадору насим нофакушой.

Наводир ун-ниҳоя, 506-б.

НОФАРОҲАМЛИҒ [*ф.-т.* نافراهم لیغ] Носаранжомлик, саранжом эмаслик; бир жойга тўпланмаслик.

Менинг доғи бу ишта йўқ камлиғим,
Масо амрида нофароҳамлиғим.

Садди Искандарий, 330-б.

НОФИЯ [*а.* نافیه] Инкор қилувчи; узоқлаштирувчи, рад қилувчи.

Нофия «ло» сидин айтиб «Ло илоҳ»,
Нафй неким, мумкин эрур мосивоҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

НОХУШЛУҒ [*ф.-т.* ناخوش لوغ] **1** Ёқимсизлик.

2 Диттанглик, таъби хиралик, ношодлик.

Маълум қилғондин сўнгра анинг кейнича бориб, нохушлуғ била ўғлин шайх қошидин дўконга келтурди...

Насойим ул-муҳаббат, 130-б.

НОХУШНУДЛУҒ [*ф.-т.* ناخوشنود لوغ] **1** Ёқимсизлик, ёмонлик.

2 Хафалик, ношодлик.

[*Абулҳусайн б. Ҳинд Форсий қ. с.*]. *Ул дебдурки, ҳар кишини Ҳақ таоло ўз қурби бисотида ўлтуртқай, ҳар не анга етса, ани рози ва хушнуд қилғай, неучунки, қурб бисотида норизолиғ ва нохушнудлуғ бўлмағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

НОШИ(Й) I [*а.* ناشي] Тажрибасиз, билимсиз.

Тонглоғи кавсар учун, дерсен, букун май ичмагил,
Тек тур, эй зоҳид, Навоий сен кеби ношиймудур.

Бадоеъ ул-васат, 129-б.

НОШИ(Й) II [*а.* ناشي] Ёмонлик.

Ки мендин бўлмайин ҳеч амр ноши,
Манга бўлди сенинг қасдинг хороши.

Фарҳод ва Ширин, 303-б.

НОШИНОСЛИҚ [*ф.-т.* ناشناس لیق] Танимаслик (Аллоҳни танимаслик), Худо бехабарлик.

... то иш анга етгайким, неъмат куфрони орога тушгай ва Ҳақ ношинослиқ туғёни можарога сурушгай...

Маҳбуб ул-қулуб, 41–42-б.

НОШУКУРЛУҒ [*ф.-а.-т.* ناشکرلوغ] Ношукрлик.

Тан уйин дард ўқи кўп захм этти, аммо шукрким,
Кирмади ношукрлуғ сайлоби бу вайронима.

Бадоеъ ул-бидоя, 477-б.

НОҚИСРАВИШ [*а.-ф.* ناقص روش] Ёмон хулқли; телбасифат.

Онда эрди шаҳки, боғлаб устувор,
Мудбири ноқисравиш, не хожавор.

Лисон ут-тайр, 72-б.

НОҒУЛУВ [*ф.-а.* ناغلو] Ғалвасиз, қий-чувсиз; тўполонсиз, ҳужумсиз.

Бошимга кўйғ[illegible]ида ҳар дам гулув қилур итлар,
Гар ўлмасам [illegible] бу гулувни ногулув қилур итлар.

Наводир ун-ниҳоя, 134-б.

НУЗУЛ ОЯТ [*а.* نزول آیت] Муқаддас оят.

Шаънида нузу[illegible]ул ояти шаръ,
Адли бўлубон ҳимояти шаръ.

Лайли ва Мажнун, 39-б.

НУЗҲАТ [*а.* نزهت] **1** Кўнгул очиш, ҳузур қилиш, хурсанд бўлиш.
2 Покизалик, бегу[illegible]ноҳлик, айбсизлик.
3 Безаниш.

Эй жанобинг паст этиб гардуни воло поясин,
В-эй, замири[illegible]г синдуруб фирдавси аъло нузҳатин.

Бадоеъ ул-васат, 481-б.

НУКТА [*ф.* نکته] Ўткир, доноликбилан айтилган гап; моҳият.

Нукта(й)и тавҳид Тавҳиднинг маъноси; тавҳид (бирлик)нинг сир-асрори.

Нуктайи тав[illegible]ҳидни билган қила олмас баён,
Ким баён қил[illegible]им деса билгилки қилмайдур билиб.

Ғаройиб ус-сиғар, 67-б.

НУКТАБЕЗ [*ф.* نکته بیز] **1** Маъно сиёҳдони.
2 Нозик маъноли с[illegible]ўзлар сочувчи.

Чу қилдим қал[illegible]ам нўгини нуктабез,
Қила бошлади[illegible] нўгидин ганжрез.

Садди Искандарий, 566-б.

НУКТАГЎШ [*ф.* نکته گوش] Сўз эшитиш (сўз юритиш).

Сен доғи шаҳ[illegible]ин қилурсен нуктагўш,
Соғинурсен ле[illegible]к ноқилни Суруш.

Лисон ут-тайр, 93-б.

НУКТАПОШ [*ф.* نکته پاش] Маъно сочувчи (чиройли маъноли сўзлар сочувчи).

Навоий сеҳр э[illegible]мас, гўё Калимуллоҳ асосидур,
Бу мўъжизлар[illegible]ки, зоҳир бўлди килки нуктапошимда.

Фавойид ул-кибар, 383-б.

НУКТАПОШАНД[illegible]ҚАЛИҚ [*ф.-т.* نکته پاشنده لیق] Маъно сочувчилик, сўз ғавҳарлари сепувчи.

Аён айлаган н[illegible]уктапошандалиқ,
Бу навъ этти когаз хорошандалиқ.

Садди Искандарий, 431-б.

НУКТАСАРОЛИ[illegible] [*ф.-т.* نکته سرالیغ] Чиройли сўзлар айтувчи; гўзал сўзловчи.

Товус хито[illegible]ида Ҳудҳуднинг нуктасаролиғи.

Лисон ут-тайр, 45-б.

НУР [*а.* نور] **1** Нур, ёруғлик, ёғду.
2 Ҳақиқат.

Нуран ало нур Нур[illegible] устига нур.

... балки ул рокибнинг пок зоти остидаги пок оти била «нуран ало нур»дин хабар берди...

Фарҳод ва Ширин, 20-б.

Нурун ало нур қ. **Нуран ало нур**.

Юзунг равшан, энгинг ҳам равшан, эй ҳур,
Аларнинг шонида нурун ало нур.

Фавойид ул-кибар, 116-б.

Сочиб лақаби жаҳон аро нур,
Зоти била нурун ало нур.

Лайли ва Мажнун, 36-б.

НУСУС [*а.* نصوص] Абдураҳмон Жомий «Нақд ун-нусус» асарининг қисқарган шакли.

Навоий англаки, боби вафо ёзилмайдур,
Агар Фусусдурур, гар Нусус йўқса Фикук!

Фавойид ул-кибар, 222-б.

НУСХАТ [*а.* نسخت] Нусха; намуна.

Гар десанг ҳар ён қизил гуллар қилай нусхат анга,
Кўксим очиб, тоза қонлиғ доғи ҳижронимни қил.

Фавойид ул-кибар, 256-б.

Ғунчалар гул ёнида тикмак тахайюл айласанг,
Анга нусхат кўнгул отлиғ зори ҳайронимни қил.

Фавойид ул-кибар, 256-б.

НУХОЛА [*а.* نخاله] **1** Пусти майдаланган буғдой.
2 Арпа ёки бошқа майдаланган нарсаларнинг ғалвирдан ўтмай қолган қолдиғи.

[*Абу Муҳаммад Атойидин р. т.*]. *Икки ҳаббаға нухола сотқун олур эрди ва андин икки нон пиширур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

НУХОЛЕ [*а.* نخاله] **1** Чопилган.
2 Чиқинди.
3 Дайди.
4 Ҳеч нарсага арзимайдиган.

Салтанат кўрким, нухоле меҳрдин арз эттилар,
Жуз фано майхонасининг керпичин ёстанмадим.

Ғаройиб ус-сиғар, 331-б.

НУЪМОУҲ [*а.* نعماه] Раҳмон, Аллоҳнинг сифатларидан бири.

Жала олуаҳу не ҳаййи қадим,
Аммо Нуъмоуҳу не фарди азим.

Сабъаи сайёр, 14-б.

НУҚТА-НУҚТА [*а.* نقطه نقطه] **1** Нуқта-нуқта; доғ-доғ.
2 Хол-хол.

Кўнгулда нуқтаи холинг хаёли туш-тушдин,
Ёғин асарларидур нуқта-нуқта ахгар аро.

Наводир ун-ниҳоя, 26-б.

НУҚТАСИЗ [*а.-т.* نقطه سیز] **1** Нуқтаси йўқ, бенуқта.
2 Холсиз.

Ёзилғон жон анингдекким алифсиз, нуқтасиз бўлмас,
Эрур холу кадинг нақши бу зору хаста жонинда.

Наводир уш-шабоб, 387-б.

Чун дедим: холинг била кўз мардумининг ҳоли бор,
Деди улким: хол дейсен, нуқтасиз ҳам ҳол эрур.

Ғаройиб ус-сиғар, 169-б.

НУҲУСАТШИОР [*а.* نحوست شعار] Бадбахтлик, наҳс одатли, шум қилиқли

Мундоқ наҳснинг чун эрур юзи ямонлиқ сари, бу нуҳусатшиор қутлуқ уйдин ташқари.

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

ОБИДА [*а.* عابده] Ибодат қилувчи (заифа).

Ва Жариҳнинг онаси бор эрди – солиҳаи обида.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 190-б.

ОБО [*а.* آبا] **1** Ота(лар).

2 Фалаккиёт.

Чу обоға бу навъ бердинг сифот,
Алар тахтида атладинг уммаҳот.

Садди Искандарий, 12-б.

ОБОДОНЛИҚ [*ф.-т.* آبادان لیق] Ободонлиқ, маъмурлик.

Тамом кеча ўтп юруб, сабоҳ бир ободонлиққа етиб, они орқасидин тушуруб, қайтибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 80-б.

ОБ [*ф.* آب] Сув.

Обу тоб Тобланиш, яшнаш, етилганлик; порлаб туришлик, ловиллаб туришлик.

Ким: жаҳон баҳри ичра ҳар луълу
Ки, эриб обу тобидин мамлу.

Сабъаи сайёр, 71-б.

Обу тобсиз [*ф.-т.* آب و تاب سیز] Яшнамаслик, тобланмаслик.

Боғ аро рухсору қаддинг жилвасин то кўрдилар,
Бўлди обу тобсиз гулбарги ҳам, шамшоди ҳам.

Наводир уш-шабоб, 298-б.

ОБХЎРА [*ф.* آبخوره] Сув соладиган, сув сақлайдиган.

Обхўра кўза Сув сақланадиган кўза.

[*Муҳаммад Шайх р. т.*]. *Шайхнинг оллида обхўра кўза турғон экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 423-б.

ОВЛАМОҒЛИҒ [*т.* آولاماغلیغ] Ов қилмоқлик, шикор қилмоқлик.

Яна беша атрофида дому дад,
Киши овламоғлиғ учун беадад.

Садди Искандарий, 313-б.

ОВОРАВАШ [*ф.* آواره وش] **1** Сарсон-саргардондек, дайдига ўхшаш.

2 Мубтало сифат.

Дегайсенким, ул зори ovopaваш
Ки, ҳижрон майидин бўлуб журъакаш.

Ғаройиб ус-сиғар, 527-б.

ОД [*а.* عاد] Нуҳ Пайғамбар авлодигига мансуб қабила ёки қавм номи.

Ва бешинчи ўғли Овадурким, Од ва Самуд қавми анинг наслидиндурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

ОДАМИЙСИЗЛИҚ [*а.-т.* آدمي سيزليق] Кишисизлик.

... ва бу одамийсизлиқ қочмоққа мунжар бўлғай, адув эшигига боррға муқараб бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ОДИЙ [*а.* عادي] Од қавмига мансуб.

... ва Самуд қавми Одийлардин бурун Ҳижардаким, Ҳижоз ва Шомнинг орасидадур...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 109-б.

ОДМИЁНА [*т.*-ф. آدميانه] Оддий, одми, одмиёна.

Фақир тааҷҷуб қилдимким, девонани не нима мунга тутуб эркинким, одмиёна ва хушмандона сўзлар андин зоҳир бўладур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 74-б.

ОЁТ [*а.* آيات] Оят сўзининг кўплиги. қ. **Оят**.

Оёти шифо Қуръони каримдан иқтибос; шифо ояти.

Ваъдалар қатлимғаким қилдинг, танимдин кетти заъф,
Гўйий алфозинг эди дардимға оёти шифо.

Наводир уш-шабоб, 29-б.

ОЖИЗКУШ [*а.-ф.* عاجزكش] Заиф қилувчи; хаста қилувчи.

Яна рўзгор ҳаводисидин ул фикрлар барча кўнглумдин борди ва ишқи ожизкуш зулму бедоди ул хаёлларни хотиримдин чиқарди...

Ғаройиб ус-сиғар, 11-б.

ОЗАРИЙ [*а.* آذرى] Озарлик.

Бути озарий Иброҳим Пайғамбар алайҳиссаломнинг отаси – Озар тарошлаган чиройли санам; гўзал маҳбуба.

Уйға ҳануз кирмайин динима тутти юз ҳалал,
Бу ки келур кўр, эй кўнгул, ул бути озариймудур.

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

ОЗОДАЛИҚ [*ф.-т.* آزاده ليق] **1** Эркинлик, халослик.

2 Покизалик;

3 Тарки дунёлик.

Умри жовид истасанг фард ўлки, бўстон Хизридур
Сарвким, даъб айлади озодалиқ бирла маош.

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

ОЗОДАМАРД [*ф.* آزاده مرد] қ. **Озодмард.**

ОЗОДМАРД [*ф.* آزادمـرد] **1** Ҳақиқий, шариф, нажиб, яхши хислатлар соҳиби бўлган йигит.

[*Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий қ. с.*]. *Ва алар дебдурларки, озодмард улдурки, биров ранжин қилғандин ранжида бўлмағой. Ва жавонлар улдурки, ранжида қилурға муставжиб бўлғонни ранжида қилмағой.*

Насойим ул-муҳаббат, 326-б.

2 Жавонмард.

[*Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний р. т.*]. *Шайх ул ислом дебдурки, Али Саҳл ул ишни узрхоҳлик ва шукргузорлиғ юки биймидин қилдики, ҳеч озодамард они торта олмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 75–76-б.

ОЗОДИЙ [*ф.* آزادي] Ростлик; тик ўсишлик.

Сарви озодий – Чиройли ва тик ўсган сарв дарахтига ўхшаш.

Ростликда сарви озодий йигитлик боғидин,
Покликда лаъли раҳшоний эранлик конидин.

Бадоеъ ул-бидоя, 431-б.

ОЗОРСИЗ [*ф.-т.* آزارسـيز] **1** Ранжсиз, азобсиз, хафаликсиз; қайғусиз, аламсиз.

2 Дардсиз, ғамсиз, андуҳсиз.

Тонг эмастур, гар диёру ёрсиз озурдамен,
Ким эмас булбул гулу гулзорсиз озорсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 204-б.

ОЗРОҚЧА [*т.* آزراقچه] Озгина; бир озроқча-бир талай.

Ҳар ойинаким, бу байтдин бошқа эл ичида ғазалидин бир озроқча бор.

Мажолис ун-нафоис, 21-б.

ОЗУРДАЖОН [*ф.* آزرده جان] Озор чекувчи, ранж чекувчи.

Аҳли ишқ озори жонин истабон тишлар лабин,
Мендин ушбу қиссада, озурдажонроқ йўқ киши.

Бадоеъ ул-бидоя, 525-б.

ОЗУРДАТАН [*ф.* آزرده تـن] Ранж чекувчи, озор чекувчи; ранж чеккан вужуд.

Кириб кулбам ичра кулу шуъла кўрсанг,
Бу сўзон кўнгул ул бир озурдатандур.

Наводир ун-ниҳоя, 140-б.

ОЙИНАСОЗ [*ф.* آيينه ساز] Ойина ясовчи.

Скандар агар келди ойинасоз,
Замири анинг бўлди миръоти роз.

Садди Искандарий, 544-б.

ОЙИНАСОЙ [*ф.-т.* آيينه سای] Ойнадай, ойинага ўхшаш.

Лўли ўлмоқ тонг эмас, бор эса шаҳларға ҳавас,
Гар, бу юз кўзгусига илги бўлур ойинасой.

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

ОЙСИЗ [*т.* آي سيز] **1** Моҳсиз, сайёрасиз.

2 Гўзалсиз, маҳбубасиз, дилбарсиз; беёр.

Ул ойсиз ун чекса Навоий,
Ўтгай гардундин афғони.

Фавойид ул-кибар, 430-б.

Не ул ойсиз анга қарор эрди,
Не илигинда ихтиёр эрди.

Сабъаи сайёр, 105-б.

Буким кўнгулнинг ул ойсиз не саъб ҳолати бор,
Ул англағайки биров ҳажридин малолати бор.

Наводир ун-ниҳоя, 127-б.

ОЙЧИЛИК [*т.* آیچی لیق] Ойчилик.

Бир ойчилик Бир ой давомида, бир ойларча.

Боргали шаҳ, ойда бир май ичмадим моҳим била,
Кошки, бир ойчилиқ боргай эдим шоҳим била.

Фавойид ул-кибар, 383-б.

Сўз тергучи гар дурри адн зоҳир этар,
Ҳар дурри анинг санга миҳан зоҳир этар,
Ҳар соат аро ки элга фан зоҳир этар,
Бир ойчилиқ ошуб ва фитан зоҳир этар.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 120-б.

ОЛ [*а.* آل] **1** Авлод, насл оила, аҳл; **2** Сароб.

Оли або Беш кишининг лақаби: Муҳаммад Пайғамбар (с.а.в.), у кишининг куёвлари Ҳазрат Али, қизлари Фотима ва набиралари Имом Ҳасайн ва Имом Ҳусайн.

Бўлмагай эрди муяссар «Хамса», яъни панж ганж,
Қилмаса эрди мадад ҳолимга беш оли або.

Наводир уш-шабоб, 11-б.

ОЛАМ [*а.* عالم] **1** Дунё, жаҳон; коинот.

2 Бутун мавжудот, борлиқ.

Олами кубро 1) энг улуғ олам, у дунё, охират; бутун коинот; 2) шоир Жомий тимсоли; 3) *тасаввуфда* инсон қалби.

Жаҳон йўқ, олами кубро де они,
Жаҳонда мақсади ақсо де они.

Фарҳод ва Ширин, 32-б.

Олами суғро 1) кичик олам; 2) *тасаввуфда* бу дунё.

Ки, ҳарне олами суғрода мавжуд,
Бори бу олами куброда мавжуд.

Фарҳод ва Ширин, 32-б.

Олам ул-ғайб Ғайб сирлари олами; сир билиш, кўрилмаган нарсаларни билиш олами.

Ҳунар кўп бериб олам ул-ғайб анга,
Вале бор эди бир ажаб айб анга.

Садди Искандарий, 199-б.

Анга ҳамдким илмлари тайб эрур,
Ва шул илм ила олам ул-ғайб эрур.

Вақфия, 233-б.

ОЛАМСАРО [*а.-ф.* عالم سرا] Фоний дунё, бу дунё.

Бўлма бўстону саро қайдида олам ичраким,
Йўқ вафо қилсанг назар оламсаро бўстонида.

Ғаройиб ус-сиғар, 436-б.

ОЛАТСИЗ [*а.-т.* آلت سیز] **1** Асбобсиз, асбоб-ускунасиз; **2** Узвсиз.

[*Абу Абдуллоҳ Динаварий қ. с.*]. *Чун ҳомил ва кўтаргуси улдур, бўла олурки, олатсиз ҳам кўтаргай.*

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ОЛДОРОТМОҚ [*т.* آلدار اتماق] Ғаранг қилиб қўймоқ, шоширмоқ, довдиратмоқ.

Киши олдоротиб ҳумуми элни,
Ёз элпоротиб самуми елни.

Лайли ва Мажнун, 54-б.

ОЛДУРМАМОҚ [*т.* آلدورماماق] Олдирмаслик.

Жаҳон раъносига берма кўнгулким,
Анга олдурмамиш кўнглин хирадманд.

Бадоеъ ул-васат, 90-б.

ОЛИЁТ [*а.* عالیات] Жаноб, ҳурматли; юқори мартабали.

Ва ҳазароти олиёт маҳди улё Бикабегимки, сойир абнойи жинсдин фазлу камол ва ақлу ҳамида хисол била мумтоздурлар...

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 78-б.

ОЛИЙНАЖОД [*а.-ф.* عالی نژاد] Олий мартабали.

Менинг келганимдин бу эрди мурод
Ки, гар лутф этиб шоҳи олийнажод.

Садди Искандарий, 137-б.

ОЛИЙНИШИН [*а.-ф.* عالی نشین] Энг юқорида ўтирувчи; ҳаммадан баландда ўтирувчи.

Чу товус ўлуб шоҳи олийнишин,
Бўлуб сирда шохида руҳ ул-амин.

Садди Искандарий, 312-б.

ОЛИЙСАРИР [*а.* عالی سریر] Олий мартабали.

Ки: Искандари ул шоҳи олийсарир,
Эрурмен не ҳукм этса фармонпазир.

Садди Искандарий, 218-б.

ОЛИЙСИФОТ [*а.* عالی صفات] Юқори хусусиятли; юксак даражали.

Чу ҳолим дедим, шоҳи олийсифот,
Жавобимга ҳам қилмади илтифот.

Садди Искандарий, 178-б.

Анга лутф этиб шоҳи олийсифот,
Яна ошкор этти кўп илтифот.

Садди Искандарий, 444-б.

ОЛИЙҲАСАБ [*а.* عالی حسب] Олий мартабали, юксак шараф ва эътиборга сазовор бўлиш.

Бу сифат сафийваши олийҳасаб,
Ким Сафий келди анга Ҳақдин Лаҳаб.

Лисон ут-тайр, 149-б.

ОЛИМЧА [*а.-т.* عالمچه] Доноларча, донишмандек.

Қайси жоҳилга надомат бўлгай ул олимчаким,
Ҳар не билди, қилмади, ҳар неки қилди, билмади.

Ғаройиб ус-сиғар, 482-б.

ОЛИШМОҚ [*т.* آلیشماق] Урушмоқ, курашмоқ, жанг қилмоқ.

Кўзларни олишмоққа чекиб тийғи ситам,
Эл кўзини ҳам ўйғаю ўз кўзини ҳам.

Ғаройиб ус-сиғар, 581-б.

ОЛИЯ [*а.* عالیه] **1** Аёл жинсли.

2 Олий хислат; юксак, улуғ, буюк, баланд, яхши.

3 *тасаввуфда* Олий даража, юксак мартаба.

[Хожа Али Ромитаний қ. с.]. Ва аларга олия мақомот ва зоҳир каромот кўп эркандур.

Насойим ул-муҳаббат, 255-б.

[Мавлоно Жалолуддин Абуязид...]. Ва анинг риояти ва суннат мутобаати жиҳатидин олия маротибга етиб эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 352-б.

[Шайх Абулғайс...]. Олия мақомот ва сония ҳолоту каромот эгасидур.

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

ОЛМАМОҚ [*т.* آلماماق] Олмаслик.

... ва ул қилғоннинг тилга келтурмамоқ ва оғизга олмамоқ ва ул кишига миннат қўймамоқ...

Маҳбуб ул-қулуб, 81-б.

Қонима ҳижрон агар хат олмамиш, не важҳдин
Ашк гулгундин аён қилмиш сариғ рухсор хат.

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

ОЛМАСИЗ [*т.* آلماسيز] Атиргуллилар оиласига мансуб кўп йиллик мевали дарахт; шу дарахтнинг ҳосилисиз.

Зиҳи, ҳилолинг ўлуб ой бошига тиғи бало,
Бир олмасиз икки ёрғон сену қуёш масало.

Фавойид ул-кибар, 11-б.

ОЛМАСЛИҒ [*т.* آلماسليغ] Олмаслик.

Айта олмаслиғ Айта олмаслик, гапира олмаслик.

Баъзеки, айттилар – лат едилар, баъзе айта олмаслиғига муътариф бўлдилар.

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

Ёрни ағёр била кўра олмаслиғидин кўз қони деб айни рашкдин бу матлаъ хўб адо топибдур.

Мажолис ун-нафоис, 200-б.

ОЛМАШТУРМОҚ [*т.* آلماشتور ماق] Алмаштирмоқ, чалиштирмоқ.

Қачон аёғларин олмаштурурлар, ул соат
Қанот урарға бўлурлар туюрдек тайёр.

Бадоеъ ул-бидоя, 664-б.

ОЛМОҒЛИҚ, -лиғ//-лик [*т.* آلماغليق// آلماغليغ] **1** Олмоқлик, баҳраланганлик.

Хаттинг эл кўнглини кўпрак олди, гўё хат эмас
Юз уза қилдинг кўнгул олмоғлиқ афсунин савод.

Наводир уш-шабоб, 90-б.

... ва хаёллари мисбоҳига изоҳ қила олмоқликларининг боиси ул бўла олғайким...

Вақфия, 233-б.

2 Қўлга киритмоқлик, забт этмоқлик.

Сабру қарору ҳушни олмоғлиғинг недур,
Эй жонлар офати, санга жонимдур олғулуқ.

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

Ғарчи ағёрдин олмоғлиғ эмастур сени мумкин,
Ғурмоғумдур боқибон, анчаки имкон, талашурмен.

Бадоеъ ул-васат, 332-б.

ОЛОВ [*т.* آلاو] Аланга, ўт, олов.

Ишқинг ўти шуъласин муфрит тилар мажнун кўнгул,
Ичимким доим тилар девоналар қилмоқ олов.

Наводир ун-ниҳоя, 444-б.

ОЛТУН [*т.* آلتون] Тилла, олтин.

Олтун аёқ Тилладан ишланган идиш, тилла қадаҳ, тилла пиёла.

Аҳли айш олтун аёқ софин ичиб, кийдиг ҳарир
Ким, сафоли фақр дурди басдурур шоле манга.

Наводир уш-шабоб, 14-б.

Олтун тугма Тилладан ишланган туғма, тилла тугма.

Яшил тўн бирла олтун тугмалардин зебу фар анда,
Қадинг норанжи раъно нахлидур бутган самар анда.

Наводир уш-шабоб, 22-б.

ОЛУДАВАШ [*ф.* آلوده وش] **1** Аралашганлик; булғанчиқлик.

2 Бадкирдордек, ифлосдай, фосиқ каби, мунофиқдай.

Покрав нисо таърифидаким инсон онсиз холидур ва олудаваш ижолким нурсизликдин дажжоли бемисолдур.

Наводир уш-шабоб, 507-б.

ОЛҒУЧИ [*т.* آلغوچي] Олгувчи.

Хаста дилларга не жон олғучи юздур улким,
Қолибин қилди тиҳи, кўргач ани аҳли қулуб.

Фавойид ул-кибар, 36-б.

Давлатга еткургучи Тенгри, ҳам олғучи, ҳам бергучи Тенгри.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ОМИЙЛИК [*а.-т.* عامي ليك] Умумийлик.

Фано тариқида комил ва сўзи боғоят муассир эрди, андоқки бовужуди омийлик.

Насойим ул-муҳаббат, 430-б.

ОМИРИЙ [*а.* عامـري] Араб қабилаларидан бирининг номи (Мажнун шу қабилага мансуб бўлган).

Саййиди омирий Омирлик сайиид, Омир қабиласининг сайиди (Пайғамбар авлоди).

Ноқилга дедики: Тез уруб гом,
Қил сайиди омирийга эълом.

Лайли ва Мажнун, 113-б.

ОНАК [*ф.* آنك] **1** У, ўша.

2 Бирор нарсага ишорат қилиш.

Ул заифа икки кўзини ўюб, бир табаққа солиб, анинг қошига йиборибдурки, онак маҳбубингга наззора қил.

Насойим ул-муҳаббат, 25-б.

ОРАЛИҚ, -лиғ [*т.* آرالیق//آرالیغ] Ўрталик, оралиқ.

Соқиё, ҳажру хумор ичра етибмен жонима,
Бир қадаҳ бирла мени қил бу оралиғдин халос.

Наводир уш-шабоб, 199-б.

... Ажаб амри иттифоқий бизнинг ва сизнинг оралиқда воқеъ бўлгон эрмиш.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 15-б.

ОРАМИДА [*ф.* ارمیده] **1** Тинч, ором олган, тинч турган.

Ҳар доли анинг қади хамида,
Дард икки ёнида орамида.

Лайли ва Мажнун, 306-б.

2 Беташвиш, хотиржам.

Яъни Мажнуни дил рамида
Борур эди бўлмай орамида.

Лайли ва Мажнун, 173-б.

Орамида бўлмоқ Тинчланмоқ, ором олмоқ.

ОРАСТ [*ф.* ارست] **1** Ором, тинч, осуда.

2 Барпо бўлган, вужудга келган.

3 Обод бўлган.

Навоий андин эрур гусса туфроғи ораст,
Ки кўнглин олғали олийжанобдур асру.

Наводир уш-шабоб, 378-б.

ОРИФОТ [*а.* عارفات] **1** Донолар, олимлар.

2 *тасаввуфда* Орифлар, тасаввуф аҳллари, суфийлар, соликлар.

[*Фотима Нисобурия р. т.*]. *Хуросон нисосининг қудамосидиндур ва орифот киборидин.*

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

ОРОЙИШСИЗ [*ф.* آرایش سیز] **1** Зийнатсиз, безаксиз, бепардоз.

2 Расмсиз, одатсиз; бетартиб, усулсиз; беўхшов.

... ва адоси рангин фиқаротдин намойишсиз ва мазмуни рангин абётдин оройишсиз...

Муншаот, 133-б.

ОРОМИЖОН [*ф.* آرامی جان] Жонга, танга ором берадиган, ҳузур, роҳат бағишлайдиган.

Менга номехрибон ёр ўзгаларга меҳрибон эрмиш,
Менинг жоним олиб, ағёрга оромижон эрмиш.

Бадоеъ ул-васат, 189-б.

Латофатда юзунг ҳам гул эмиш, ҳам гулситон эрмиш,
Ҳаловатда лабинг ҳам жону ҳам оромижон эрмиш.

Бадоеъ ул-васат, 192-б.

ОРОМСИЗ [*ф.* آرام سیز] Ороми йўқ, беором, нотинч.

Шаҳ андин доғи бор эди комсиз,
Бале хотири эрди оромсиз.

Садди Искандарий, 399-б.

ОРТМАМАК [*т.* آرتماماك] Ортмаслик.

Фавоиид ул-кибар муқаттаотининг сарсуханлари раззоқ алал-итлоқ банда рўзисин муқаддар қилибтур саъй била ортмасида айтур.

Фавоиид ул-кибар, 511-б.

ОРТУҚ-ЎКСУК [*т.* آرتوق اوکسوك] Кўп ёки кам, ортиқча ёки оз.

Баъзи ерларда ёшурун қолғонни муқобала қилдилар эрса, бир ҳарф ортуқ-ўксук эмас эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

ОРТУҚЧИЛИК [*т.* آرتوقچی لیك] Ортиқчалик, устунлик.

Агар жунг десам, қайси жунгда юз дарё топилибдур ва агар дарё десам, қайси дарёнинг ҳар дурри қуёш гавҳарига ортуқчилиқ қилибдур.

Назм ул-жавоҳир, 128-б.

ОСИЛМАМАК [*т.* آسیلماماك] Осилмаслик.

Осилмамиш қулоғингдин юз узра гавҳарлар,
Ки айрилибтур ул ўт шуъласидин ахгарлар.

Бадоеъ ул-васат, 133-б.

ОСОЙИШГОҲ [*ф.* آسایشگاه] Тинчлик уйи; оромгоҳ, фароғат маскани.

Шукру сипос ул қодирғаким, чун адам осойишгоҳидин вужуд оройиши огоҳларига жилва берди, инсонни сойир маҳлуқотдин нутқ шарафи била мумтоз қилди.

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

ОСМОҚ [*т.* آسماق] **1** Осмоқ, тақмоқ, илмоқ.

Не тонг, боғламоқ кофири ишқ ўлуб,
Киши белга зуннору осмоқ салиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 608-б.

2 Кўп, ортиқ, дим кўп; («қўю қўзиси ҳисобдин кўп»).

Осмоқдин анинг қозони тушмай,
Тун-кун ўти ўчғали ёвушмай.

Лайли ва Мажнун, 58-б.

ОСУДАВАШ [*ф.* آسوده وش] **1** Озод бўлгандек, фориғ бўлгандай.

2 Беғамга ўхшаш.

Уммаҳони ҳужрасида эрди хуш,
Даҳри дун ашғолидин осудаваш.

Лисон ут-тайр, 17-б.

ОТАШПОРА [*ф.* آتش پاره] Ўт бўлаги, олов парчаси.

Турғани бирла бир оташпорадур ул шўхким,
Йўқу боримни анинг бошдин аёқи қуйдурур.

Фавоиид ул-кибар, 105-б.

ОТОНМОҚ [*т.* آتانماق] Аталмоқ, ном чиқармоқ.

Ит ўлуми бирла ўлса яхшироқ,
Эр отониб душманига ёлина.

Мажолис ун-нафоис, 165-б.

ОФАТСИЗ [*а.-т.* آفت سیز] Безиён, зарарсиз.

Анбарин хат бирла ул юз бўлди олам офати,
Олам офатсиз эмас хуршид бўлғач мункасиф.

Ғаройиб ус-сиғар, 248-б.

ОФАТШАКЛ [*а.* آفت شکل] Офат кўринишли.

Навоий бода ичмас, лек чун соқий қадаҳ қўйди,
Ул офатшакл эрур мужиб, бу дилкаш ун эрур боис.

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ОХИРАТ [*а.* آخرت] **1** Сўнг, ниҳоя, тамом бўлиш.
2 Нариги дунё, у дунё, охират.
Охират ул-умр Умрнинг охирлари; кексалик пайти.
[*Хантила бинни Сафвон*]. *Охират ул-умр ва вусъат салтанатдин димоғига ғурур юзланди, тенгрилик даъвоси қилди.*
Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б

ОХИРЗАМОН [*а.* آخر زمان] Ҳаётнинг сўнгги дамлари, қиёматга яқин қолган замон.
Қиёмат эрди онсизким, юз очти, эй мусулмонлар,
Бўлунг воқифки, бўлди фитнаи охирзамон пайдо.
Фавойид ул-кибар, 29-б.

ОЧИЛМОҒЛИҚ, -лиғ [*т.* آچیلماغلیق//آچیلماغلیغ] **1** Очилмоқлик, ажралмоқлик, айрилмоқлик.
2 Ечилмоқлик, фош бўлмоқлик.
3 Ҳал бўлмоқлик; ечилмоқлик.
Кўнгул чун сендин уздум шодлиғ эмди муҳол улғай,
Очилмоғлиқ узулган ғунчага не эҳтимол ўлғай.
Фавойид ул-кибар, 393-б.
Назм анга гулшанда очилмоғлиғи,
Наср қаро ерга сочилмоғлиғи.
Ҳайрат ул-аброр, 61-б.

ОЧМОҚЛИҒ [*т.* آچماقلیغ] Очмоқлик.
Вале очмоқлиғи мушкулдур асру,
Гудози жисму ранжи дилдур асру.
Фарҳод ва Ширин, 124-б.

ОЧЧИҚ-ОЧЧИҚ [*т.* آچیق آچیق] Аччиқ-аччиқ; талх-талх.
Ҳол кўрмайдур эди мундин қотиқ,
Навҳа бирла йиғлади оччиқ-оччиқ.
Лисон ут-тайр, 223-б.

ОЧҒУЧИ [*т.* آچغوچي] Очгувчи.
Эрам очғучи ҳам (Аллоҳ) Ул.
Маҳбуб ул-қулуб, 7-б.

ОШИҚ [*а.* عاشق] **1** Севувчи, севиб қолган.
2 Хуштор, мухлис.
3 Ҳақсевар, маърифатга шайдо.
Ошиқу маъшуқ 1) бир-бирини севган, бир-бирига кўнгул қўйган икки ошиқ-маъшуқ; 2) Қуръони каримнинг «Юсуф» сурасидаги «Юсуф ва Зулайҳо» муҳаббатига ишора.
Чун рақам қилди «Ошиқу маъшуқ»,
Бўлди ишқ аҳли ўтидин маҳруқ.
Сабъаи сайёр, 43-б.

ОШИҚПЕША [*а.-ф.* عاشق پیشه] Дўстсевар, ошиқ, муҳаббатли.
... ва ошиқпеша беқарорларнинг жалиси меҳнати ва маъшуқпеша гулъузорларнинг аниси суҳбати бўлуб...
Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ОШУФТАРЎЗГОР [*ф.* آشفته روزگار] Бахтсиз, бадбахт, шўрпешона, манглайи қаро, толеи паст.
[*Мавлоно Муҳаммад Хуросоний а. р.*]. *Авоилда лоуболи ва лаванд ва ошуфтарўзгор ва хаммор киши эрди.*
Насойим ул-муҳаббат, 439-б.
Мавлоно Садр Котиб – ошуфтарўзгор киши эрди...
Мажолис ун-нафоис, 53-б.

ОЯ [*а.* آیه] **1** Нишон, аломат.
2 Далил; ҳужжат.
3 Мўъжиза, каромат.
4 Қуръон жумласига ишора.
Зулфунга товус пари холингга олтун варақ,
Мусҳафингга бўлди зеб ушр била оядин.
Наводир уш-шабоб, 354-б.

ОЯТ [*а.* آیت] **1** Нишон, белги.
2 Мўъжиза.
3 Қуръон жумлалари.
Ояти раҳмат Қуръони каримнинг раҳмат оятига ишора.
Топиб ҳаёти зулоли хатинг қорасинда,
Ёзилди ояти раҳмат юзунг сафосинда.
Наводир уш-шабоб, 404-б.

ОҚ [*т.* اق] **1** Оқ, сафид.
2 Тамиз, тоза, пок.
Оқ сўнгак 1) оқ суяк, оқ устхон (оқ сўнгак ўйини); 2) аслзода.
Андин кечалар атрок зуафоси иши ўргуштак ва атфол варзиши оқ сўнгак.
Маҳбуб ул-қулуб, 12-б.

ОҚАР-ТОМАР [*т.* آقار تامار] Оқар-томар (бирор томчи ёки май қолдиғи).
Оқар қадаҳга, томар ерга боданг, эй соқий,
Хумор аҳлига тегмасму ҳеч оқар-томари.
Наводир уш-шабоб, 430-б.

ОҚИБАТАНДИШ [*а.-ф.* عاقبت اندیش] Охирини ўйловчи, бирор ишни охири нима билан тугашини олдиндан билиб мулоҳаза қилиш, андиша қилиш, узоқни кўрувчи.
Вазир оқибатандиш киши эрди, ултурурда қиз айттиким, подшоҳдин ҳомиламен.
Тарихи мулуки ажам, 224-б.

ОҚЛИҚ, -лиғ [*т.* آقلیق//آقلیغ] Оқ бўлишлик, оқлик.
... ва қайси ҳуруфқа ружуъ қилмоқ саҳифаи рухсорға мужиби оқлиқ дурур ва роқимға сафид авроқлиқ.
Ҳайрат ул-аброр, 223-б.
Аммо анинг сўрхрўлуғиға гулгуна сазовордур ва юз оқлиғига муносиб сапида бордурким...
Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ОҒАШТА [*ф.* آغشته] **1** Аралашган.
2 Қоришган, буланган.

ПАЙМОНШИКАН [*ф.* پیمان شکن] **1** Аҳдини синдирувчи, ваъдасидан қайтувчи; аҳдини бузувчи.

Асар кўр ишқи комилғаки, захми менда зоҳирдур,
Не қамчиким, тушубтур ул бути паймоншикан узра.

Фавоид ул-кибар, 381-б.

2 Ваъдасига вафо қилмовчи, бевафо ёр.

Мени айлабтурур бир қотили паймоншикан ошиқ,
Ки тиғи зулмидин ўлмиш менингдек юз туман ошиқ.

Наводир ун-ниҳоя, 272-б.

3 Ёлғон ваъдали.

Аҳли дин паймоншикандур, қилса бўлмас дўстлуқ,
Бас манга муғ дайрида улким, тутар паймона, дўст.

Ғаройиб ус-сиғар, 90-б.

ПАЙТА [*ф.* پیته] Пилта ип.

Илойимда кесак кўҳи балодур,
Кўзумга пайта ришта аждаҳодур.

Фарҳод ва Ширин, 383-б.

ПАНИР [*ф.* پنیر] Қўй сутидан махсус тайёрланадиган сутли нонхўрак, пишлоқ.

[*Ҳасан б. Ҳаммавияҳ...*]. *Дедимки, айюҳаш-шайх, миқдоре тоза панир бор, майл борму, келтурсак? Ва анинг тоза панирға майли кўп бўлур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 174-б.

ПАРВАРИШТА [*ф.* پرورشته] Вояга етказиш, меҳр бериб парваришлаш.

Ул мевани меҳр парвариштa,
Айлаб бори хом эканда кишта.

Лайли ва Мажнун, 181-б.

ПАРҒОРСИЗ [*ф.-т.* پرگارسیز] **1** Доира чизишга, чизиқлар узунлигини ўлчашга хизмат қиладиган асбоб (циркуль).

2 Асбобсиз, анжомсиз.

3 Йўлсиз, равишсиз.

4 Чорасиз, беилож; тадбирсиз.

Дема тифл, Монийки афзорсиз,
Чекиб юз тумон давр паргорсиз.

Садди Искандарий, 404-б.

ПАРДА [*ф.* پرده] **1** Парда.

2 Хотин-қизлар чачвони, чиммат, ҳижоб.

3 Сақловчи, муҳофазачи.

4 Ғайб сирларини беркитувчи.

Пардаи исмат Поклик пардаси.

Жунун йўлида бу расвоға ёпма пардаи исмат
Ки, эл қолур агар андоғ оғир либос ёпиндим.

Наводир уш-шабоб, 288-б.

Пардаи ихфо Яшириш пардаси, сир тутиш пардаси, махфий парда.

... агарчи баъзи адам макманида пардаи ихфодурлар, аммо баъзи вужуд анжуманида зовияи зуҳур ва бақодадурлар...

Мажолис ун-нафоис, 150-б.

Пардаи иззат Азизлик пардаси.

Келдилар ва пардаи иззат кейнидин анга шаҳодат арза қилурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 92-б.

ПАРДАҒИ [*ф.* پردگی] Пардали; яширин.

Пардаги ўлди эгин ичра карак,
Учти очиб пардаларин шабпарак.

Ҳайрат ул-аброр, 82-б.

ПАРДАДАРЛИК [*ф.-т.* پرده درلیك] **1** Ошкора этувчилик, фош қилувчилик.

2 Намоён қилувчилик; шарманда қилувчилик.

Ришгаи жонни тугуб, зулфидин очқанда гириҳ,
Пардадарликлар этиб, юзига ёпқанда ниқоб.

Фавоид ул-кибар, 34-б.

ПАРДАЛИҚ [*ф.-т.* پرد لیق] **1** Ҳижоблик, тўсиқлик, пардалик.

2 Қават, қат, қатлам.

... савобитнинг тўққуз пардалиқ манзаридин ошурди.

Вақфия, 242-б.

ПАРИВАШСИЗ [*ф.-т.* پری وش سیز] Ёрсиз, маҳбубасиз.

Телба итдекдур Навоий ул паривашсиз не тонг,
Оғзидин гар ўт сочиб аъзоси гардолуд эрур.

Ғаройиб ус-сиғар, 128-б.

ПАРИ(Й)ВОР [*ф.* پری وار] Парига ўхшаш, паридек, малаксифат.

Мени ишқдин ўртаган муғбача
Ки, девонавашдур, парийвор ҳам.

Ғаройиб ус-сиғар, 517-б.

ПАРИЛИҚ [*ф.-т.* پری لیق] Парилик, гўзаллик, маҳбубалик.

Агар Билқис бўлмоқ йўқса ҳаддим,
Парилиқдин худ ўлмас қилса раддим.

Фарҳод ва Ширин, 372-б.

ПАРИУЗОР [*ф.-а.* پریعذار] Паричеҳра, парирўй, парирухсор.

Илоҳи, париузорларға мени девона қилдинг ва шамъи рухсорларға кўнглумни парвона қилдинг...

Муножот, 296-б.

ПАРИХОНА [*ф.* پری خانه] **1** Парилар маскани, парилар яшайдиган жой.

2 Наққошлар уйи, суратхона.

Соз этар эрди базми шоҳона,
Равза ул ҳурдин парихона.

Сабъаи сайёр, 98-б.

ПАРИШОНВАШ [*ф.* پریشان وش] **1** Ёйилгандек, сочилгандек; парокандадай, бетартибдай.

2 Нотинчдай.

Ҳар тариқ аҳли сари юз қўйдум,
Бас, паришонвашу ошуфта ниҳод.

Фавоид ул-кибар, 462-б.

ПАРИШОНТАБЪ [*ф.-а.* پریشان طبع] Паришон табиатли.

Бир паришонтабъ мажнун бор эди,
Ким биров савдосидин кўп зор эди.

Лисон ут-тайр, 271-б

ПАРКАНДА [ф. پرکنده] Паришон, пароканда, ўзидан айрилган; тарқоқ, йўқ бўлган.

Эй, кўнгул гулзори васлинг субҳида ноланда қуш,
Йўққи, атфоли фироқинг илгидин парканда қуш.

Фавоиид ул-кибар, 172-б

ПАРКПАЙВАНД [ф. پرک پیوند] Улаш, бириктириш.

Паркпайванд айламак Маҳкам бириктирмоқ, ёпиштирмоқ, уламоқ.

Ғам тошин жисмимға пайконинг била банд айладинг,
Ул самарни бу йиғочқа паркпайванд айладинг.

Бадоеъ ул-бидоя, 321-б.

ПАРЛО [ф. پرلا] Қуш.

Бир сори сориғ парлову мен тутсоғ йўл,
Не тоғу, не туз, десанг не ободу, не чўл.

Бадоеъ ул-бидоя, 654-б.

ПАРСИЗ [ф.-т. پرسیز] **1** Патсиз, қанотсиз.

2 Ҳимоясиз, наноҳсиз.

Парлар ўрнига балийят ўқларининг захмидур,
Менки парсиз қуш кеби ҳажрингда урёнмен бугун.

Ғаройиб ус-сиғар, 389-б.

ПАРҒОЗА [ф. پرغاره] **1** Чиройли пат-қалам.

2 Қип-қизил.

Ул пари сувратини чекса Навоий не ажаб,
Қалама топса малойик юнгидин парғоза.

Наводир ун-ниҳоя, 466-б.

ПАРҲЕЗКОРЛИҒ [ф.-т. پرهیزکارلیغ] Сақланувчилик; ўз нафсини тиювчилик, порсолик, покдомонлик; тақводорлик.

[*Абулхасан Ҳакимий қ. с.*]. *Дедиким, агар анда бир парҳезкорлиғ ва ҳалол қут талаби топарсен, иқтидо қилса бўлур ва агар топмассен, ани қўйғил!*

Насойим ул-муҳаббат, 178-б.

ПАС [ф. پس] **1** Сўнг, кейин; ундан сўнг.

2 Демак.

3 Орқа.

4 Шу пайт, шу ҳолда.

5 Охир, оқибат.

Ва ул ҳар лаҳза ўз камолин кўрарга бир кўз очқай, пас, шайхнинг ранжи зоеъ отиға қўшиш қилғай ўз ҳаққида.

Насойим ул-муҳаббат, 308-б.

Пас Нурий менинг илгимни тутиб, ул ердин чиқди...

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

[*Имраъатун Хоразмия р. т.*]. *Пас ул кеча биздин айрилди ва кетти.*

Насойим ул-муҳаббат, 496-б.

Ва андин кўпига етишмайдурбиз. Пас, биз жоҳилларбиз, алад-давом.

Насойим ул-муҳаббат, 385-б.

Сойил дедики, пас Аллоҳ сотир ул-уюб бўлмағай.

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ПАСТ-БАЛАНД [ф. پست بلند] Паст-баланд, катта-кичик.

Паст-баланд ҳақойиқ Турли икир-чикир (паст-баланд) ҳақиқатлар.

[*Шайх Иззуддин...*]. *«Авориф» таржимасининг соҳибидур ва «Тоъияи Форизия» нинг шорихи ва паст-баланд ҳақойиқ ва аржуманд маориф бу икки китобда дарж қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 344-б.

ПЕЛТАК [ф. پیل تک] қ. **Пилтак**.

ПЕРОСТА [ф. پیراسته] **1** Форсча ўтган замон феълининг сифатдоши.

2 Ғўзал, чиройли.

3 Зийнатланган, безалган; тартибли.

Перосга этмак Ясантирмоқ, безамоқ; тартибга солмоқ.

Ва йигитлик баҳори латофатидаким, райҳоний хат била ораз гулин гулу райҳонға ўт салғудек перосга этар.

Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

ПЕРОЯЛИҚ [ф.-т. پیرایه لیق] қ. **Пироялиқ**.

ПЕШВОЛИҒ [ф.-т. پیشوالیغ] **1** Пешволик, раҳнамолик.

2 Муршидлик.

Пешволиғ айлагач Ҳудҳуд қабул,
Барчасиға муддао топди ҳусул.

Лисон ут-тайр, 137-б.

ПЕШНИҲОД [ф. پیشنهاد] Ҳозир, биринчи навбатда.

... ва аввалғи табақаким пешдодийлардурур пешниҳод алар ишлари шарҳин қилинди.

Садди Искандарий, 74-б.

ПЕШОНИЙ [ф. پیشانی] **1** Пешона.

Арақи пешоний Пешона тери.

2 Бахт, саодат.

Саҳободек нафъ расонлар бобидаким, арақи пешоний била раёҳин зеболари бошиға гавҳар афшон бўлурлар.

Ҳайрат ул-аброр, 233-б.

ПЕШХОНА [ф. پیشخان] **1** Қабулхона, қабул қилиш уйи, кираверши жойи.

2 Пештоқ.

Гар фалак хиргоҳи бўлса пешхонанг, не осиг,
Умр хайли чунки кундин-кунга келмас илгари.

Бадоеъ ул-васат, 412-б.

ПИЖИР [х. پژیر] Осмон, кўкнинг сифати.

Муғанний, улуғ йир садосини туз,
Пижир кўкка пийпо садосини туз.

Садди Искандарий, 383-б.

ПИЙПО [х. پیپا] Уд мусиқа асбобининг хитойча номи.

Муганний, улуғ йир садосини туз,
Пижир кўкка пийпо садосини туз.

Садди Искандарий, 383-б.

ПИЛАФКАН [*ф.* پیل افکن] **1** Кучли, зўр; филдек зўр.
2 Паҳлавон, баҳодир.

Ишқ водийси ажаб водий эрурким, ҳар мўр
Анда шерафкану ҳар пашша эрур пилафкан.

Наводир уш-шабоб, 319-б.

ПИЛНИҲОДИЙ [*ф.* پیل نهادی] **1** Филга ўхшашлик, зўрлик, қувватлилик, кучлилик, ғолиблик.
2 Баҳодир, паҳлавон.

Бу турфаки, дафъини ярим пашшаға қўйдунг,
Ҳар пилниҳодийки санга қилди такаббур.

Бадоеъ ул-бидоя, 120-б.

ПИЛПЎШ [*ф.* پیل پوش] **1** Фил ёпинчиқли.
2 Катта ёпинчиқ.

Ёгдуруб новак бузуғ кўнглум иморат айладинг,
Гўйиё пилпўш этиб қўйдунг анга ҳар ён сутун.

Наводир уш-шабоб, 320-б.

ПИЛРАНГ [*ф.* پیل رنگ] Фил сингари, филдай.

Пили гавҳаркашдурур ҳар ён саҳоби пилранг,
Бошида чангак ҳилолу ёнида хуршид занг.

Бадоеъ ул-васат, 241-б.

Баҳорий булут пилдек бедаранг,
Қилур жилва ҳарён, бори пилранг.

Садди Искандарий, 402-б.

ПИЛТАК [*ф.* پیل تك] Дудуқ, чучук тилли.

Навоий ул юзу лаб шавқидин ногаҳ наво чекса,
Дам урмас булбулу тўти будур качча ул пилтак.

Наводир уш-шабоб, 235-б.

ПИРЛИҚ [*ф.-т.* پیرلیق] **1** Кексалик.
2 *тасаввуфда* Муршид ва тариқат раҳнамоси; муршидлик, пирлик, шайхлик.

Бўлма бу пир олида тақсирлиқ,
Истар эсанг давлат ила пирлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 328-б.

ПИРСИЗ [*ф.-т.* پیرسیز] Муршидсиз, суфилар раҳнамосисиз.

Пирсиз кезма бу водий ичраким топмас калим,
Тайра шамин равшан амр этмай анга хизмат Шуайб.

Наводир ун-ниҳоя, 53-б.

ПИРОЯЛИҚ [*ф.-т.* پیرایه لیق] Зебу зийнатлик; давлатманд.
Пироялиқ қилмоқ Бой қилмоқ.

Яно қилди тожирни пироялиқ,
Бурундин фузун нақду сармоялиқ.

Садди Искандарий, 322-б.

ПИСАНДИДАХЎЙ [*ф.* پسندیده خوی] Хушхулқ, яхши хулқли, мулойим тоибатли, нозиктаб(ъ).

[*Язид бинни Маҳлойил*]. *Дерларким, Язид бағоят зеборўй ва писандидахўй эрди.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 103-б.

ПИСАР [*ф.* پسر] Кичик, ёш, бола.

[*Мир Ғиёс қ. р.*] *Шайх Ахий Муҳаммад Жомий Мирнинг писар вақтиға етиб, анинг тарбиятиға машғул бўлди...*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ПИСТОН [*ф.* پستان] Бирор нарсанинг қисми; бўлаги, анор доналаридек қўшилиб кетган; нор(и) пистон.

Сарвға жилвагоҳ гулистондур,
Хосса сарвики, нор пистондур.

Сабъаи сайёр, 114-б.

ПИЧОҚЧИЛИҚ [*т.* پیچاقچی لیق] Пичоқчилик, пичоқ ясовчилик.

Ва Шайх Муҳаммад Саккок қ. с. ким, ўз замони машойихининг ягонаси эрмиш, пичоқчилиққа мансубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

ПИШИҚ [*т.* پیشیق] Пухта, пишиқ.

Соғинма барча пишиғ сўзни таъб этар ошом,
Бўлур муқаййиъу ҳозим чу иккиси матбух.

Бадоеъ ул-васат, 84-б.

ПИШҚОРМОҚ [*т.* پیشقارماق] **1** Пишиқламоқ, пишқармоқ, такрорламоқ.
2 Ёдламоқ.

Сўзни кўнглунгда пишқормагунча тилга келтурма, ҳарнаким кўнглунгда бўлса тилга сурма.

Маҳбуб ул-қулуб, 125-б.

ПОБАРЖО [*ф.* پابرجا] Бир жойда мустаҳкам оёқ босиб турувчи, қимирламай турувчи, собит қадам, саботли, чидамли.

Ёр агар ҳампову побаржо эса бу давр аро,
Бошиға ҳар лаҳза эврулмак бўлур паргордек.

Ғаройиб ус-сиғар, 273-б.

ПОБАСТА [*ф.* پا بسته] **1** Оёғи боғли; гирифтор, мубтало.
2 Асирлик, тутқунлик.
Побастан ҳижрон бўлмоқ Айриликка мубтало бўлмоқ.

Соқиё, бодаки ё васли керактур, ё май,
Махлас истар эса побастаи ҳижрон бўлган.

Наводир уш-шабоб, 353-б.

ПОБАСТЛИҚ [*ф.-т.* پا بست لیق] **1** Гирифтор бўлганлик; мубталолик.
2 Асирлилик, тутқунлилик.

Ўнгача ғафлат била побастлиқ,
Жаҳл йигирмигачау мастлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 289-б.

ПОДПО [*ф.* پادپا] Тез юрар, шамолдек елувчи от, учқур от.

Жаҳон боғида йўқ ул подподек,
Бўлуб гул баргин элтурга сабодек.

Фарҳод ва Ширин, 235-б.

Ўпуб ул подполарнинг аёғин,
Тушуб йўлга тутуб икки қулоғин.

Фарҳод ва Ширин, 258-б.

ПОЁНСИЗ [*ф.-т.* پایان سیز] **1** Чегарасиз, интиҳосиз, охирсиз.
2 Тубсиз.

Ишқ дарёсига, эйким, кирдинг,
Билки, бу баҳр эрур поёнсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

ПОЖАНД [*ф.* پاژند] Жанд (Занд) томонидан ёзилган ўтпарастлар дини ҳақидаги китобнинг номи.

Йўқ бўлди каломингдин асфори само барча
Асфори самовийдин бўлғаи кеби йўқ пожанд.

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

ПОЙГОҲ [*ф.* پای گاه] **1** Хонанинг эшикка яқин томони.
2 Жой, мақом, рутба даража.

[*Хожа Алоуддин Аттар қ. с.*]... *ва алар суҳбати юмни тарбияти натижасидин кўп толиблар буъуду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол пешгоҳиға етибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 265-б.

ПОЙТОБАЛИҒ [*ф.-т.* پایتابه لیغ] Махси ёки қўнжли пойафзал кийганда оёққа ўраладиган мато, пайтава.

[*Абу Ҳамза Хуросоний қ. т. с.*]. *Бир пойтобалиғин йиртуб, оёғига чирмади ва ортуғин ташлади.*

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ПОКВАШ [*ф.* پاك وش] **1** Покдек, софдай.
2 Тақводорга ўхшаш.

Ўтқа тушуб пок бўлур кимки ғаш,
Покроқ ўлғай ўт аро покваш.

Ҳайрат ул-аброр, 197-б.

ПОКИЗАРЎЗГОР [*ф.* پاکزه روزگار] Умрини покиза, тақводорлик билан ўтказганлик, поклик билан ўтган вақтлар.

Мавлоно Масиҳий – Покиза рўзгор ва мусулмонваш киши эрди.

Мажолис ун-нафоис, 26-б.

ПОКНАФАС [*ф.-а.* پاك نفس] Тўғри сўз, ростгўй.

... Меҳрижисникким, Парвезнинг хонсолори эрди ва бағоят рой ва тадбирга мансуб эрди ва покнафас ва некандишликка машҳур.

Тарихи мулуки ажам, 250-б.

ПОКРОЙ [*ф.* پاك رای] Яхши ниятли, яхши фикрли, билимдон; тўғри фикр юритадиган; фикр эгаси, доно, маслаҳатдон.

Яна дебдурким шаҳи покрой,
Агар бўлса бу навъ хилватнамой.

Садди Искандарий, 343-б.

Расул айтти: «К-эй, шаҳи покрой,
Адувбанд, йўқ-йўққи, кишваркушой».

Садди Искандарий, 344-б.

Ки, чун покрой ўлди бешитибоҳ,
Ва лекин хато ҳам қилур гоҳ-гоҳ.

Садди Искандарий, 366-б.

ПОКТАБЪ [*ф.-а.* پاك طبع] Пок табиатли, яхши хислатли.

Яна сўрди Искандари поктабъ,
К-эй, ҳикматойину дарроктабъ.

Садди Искандарий, 365-б.

ПОКТИЙНАТ [*ф.-а.* پاك طینت] 1 Соф фитратли; пок хулқли, покиза табиатли пок кўнгилли.

Чун Мир Махдум поктийнат ва соҳибдавлат йигит эрди.

Мажолис ун-нафоис, 12-б.

ПОШАНДА [ф. پاشنده] Сочувчи, сепувчи; сўз тарқатувчи.

Чу фалак боиси ғамдур, хуш бўл,
Сийм пошандаю соғаркаш бўл.

Фавойид ул-кибар, 474-б.

ПУВЛАМОК [*т.* پوولاماك] Пуфламоқ.

Баҳор фарроши нафас-нафас эсган насимлар пувламоки била лола чироғин ёрутқонда...

Лайли ва Мажнун, 76-б.

ПУРГУЛ [*ф.* پرگل] Гулга тўла, гулга бурканган.
Ҳадиқаи пургул Гулга бурканган боғ, гулзор, гуллари кўп гулзор.

Ёраб! Ушбу ҳадиқаи пургул,
Ким анга нутқ айладинг булбул.

Сабъаи сайёр, 34-б.

ПУРЗАВҚ [*ф.-а.* پرذوق] Ўта завқли, ҳаяжонли, хушҳолли, туйғули, сурурли.

[*Мавлоно Рашидуддин...*]. *Бир кеча пурҳолу пурзавқ эрди ва амри маъруф ва наҳйи мункар баёнида сўз айтур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 363-б.

[*Дарвеш Баҳлул а. р.*]. *Пурҳол ва пурзавқ шавқ киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ПУРЗИЙНАТ [*ф.-а.* پرزینت] Жуда зеб-зийнатли.

Топти жаннатда қасри пурзийнат,
Қаср ичинда вале яна жаннат.

Сабъаи сайёр, 94-б.

ПУРСАДО [*ф.-а.* پرصدا] **1** Жуда кўп садоли, кўп овозли.
2 Кўп ғавғоли, сершовқин.

Чунки ҳар суқбадин чиқиб бир лаҳн,
Бўлубон пурсадо етинчи саҳн.

Сабъаи сайёр, 99-б.

ПУРФИТНА [*ф.-а.* پرفتنه] Кўп ғавғоли, кўп фитнали, фитна қўзғовчи, ғавғо солувчи.

Ул кўзу қоши қароға ойни ташбиҳ айламанг,
Ойнинг офатлиғ кўзи пурфитна қоши қайдадур.

Наводир уш-шабоб, 145-б.

ПУРФУТУҲ [*ф.-а.* پرفتوح] Файз-баракали, кушойишли.

Пурфутуҳ руҳ Пок руҳли, тоза руҳ.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ҳар замон юз қандил нур ва ҳар дам мин[illegible] машъал берур, пурфутуҳ руҳига нозил қилсун...

Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад, 120-б.

ПУРХАМЛИҚ [*ф.-т.* پرخم لیق] Ҳалқа-ҳалқалик, бурам-бурамлик; кўп буралганлик.

Керакмас ғарра бўлмоқ шоҳиди давлат бош индурса,
Ки пурхамлиқ эрур онинг салому хайрбоди ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 387-б.

ПУРХАТО [*ф.-а.* پرخطا] Кўп хатоли, жуда иштибоҳли.

Эшиттимки, Ҳоруни дарё ато
Демишким, чу афв айласам пурхато.

Садди Искандарий, 18-б.

ПУРХУМОР [*ф.-а.* پرخمار] Хуморли, жуда хуморли; кўзи сузилган.

Эй гул, тўкасен хумордин қон,
Ул наргиси пурхумор сендек.

Наводир уш-шабоб, 246-б.

ПУРЧОШНИЙ [*ф.* پرچاشنی] Жуда ширин, кўп латофатли; жуда жозибали.

... ва ҳам ҳақиқат аҳлининг ширину файзосор сўзларида андин равонроқ ва пурчошнийроқ ва шўрангезроқ ва шавқомизроқ назм айтса бўлғайки йўқдур!

Насойим ул-муҳаббат, 466-б.

ПУРШИКАСТ [*ф.* پر شکست] Кўп синиш.

Лоту уззоға пуршикаст бўлуб
Ким, бори тийра ерга маст бўлуб.

Сабъаи сайёр, 19-б.

ПУРШЎРХОТИР [*ф.-а.* پرشورخاطر] Кўп ташвиш ва қўрқувлар билан, серғавғоли.

Қўпуб чун кирдилар пуршўрхотир,
Кўнгул уйига андоқким хавотир.

Фарҳод ва Ширин, 175-б.

ПУТРАТМАК [*т.* پوتراتماك] Таратмоқ, анқитмоқ, тарқатмоқ, ёймоқ.

Насим ул мушк исин путратти ҳарён,
Ҳаво раъноларига сотти ҳазён.

Фарҳод ва Ширин, 20-б.

ПУЧЛУҒ [*ф.-т.* پوچ لوغ] Пучлик, бўшлик, холилик, мағзсизлик.

Оғзи била писта ўчашур пучлуғидин,
Билманки ўшул оғзи очуқ қайда бутуптур.

Ғаройиб ус-сиғар, 154-б.

ПУШАЙМОНЛИК [*ф.-т.* پشیمان لیك] Надоматлик; ўтган ишга ачинишлик.

Пушаймонлик суд қилмайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

ПУШТ-БАРПУШТ [*ф.* پشت بر پشت] Авлоддан-авлодга, сулоладан-сулолага (бутун сулола билан дунё тахтига эгалик қилиш).

Каёнийлар ўрнида афоқғир,
Келиб пушт-барпушти соҳиб сарир.

Садди Искандарий, 133-б.

ПУШТАКАШ [*ф.* پشته کش] Буғдойпоя, похол ва шу каби нарсаларни орқалаб ташувчи.

Барзагарға андин ком ҳосил, пуштакашға андин мурод восил.

Маҳбуб ул-қулуб, 37-б.

ПЎСТПЎШ [*ф.* پوست پوش] Тери кийган; девона.

Лабинг шавқида бир девонаи бандий наботи Миср,
Сочинг савдосида бир пўстпўше нофаи Чин ҳам.

Наводир ун-ниҳоя, 368-б.

ПЎЯСАНЖ [*ф.* پویه سنج] Югуришни ўлчовчи.

Югурмоқда чунким бўлуб пўясанж
Назар пайки қолиб, тутуб они ранж.

Вақфия, 243-б.

ПЎЯСИЗ [*ф.-т.* پویه سیز] Юришмаслик, ҳаракатсиз.

Буроқин тушуб пайкига топшуруб,
Қадамсиз юруб, пўясиз гам уруб.

Садди Искандарий, 30-б.

Р

РАББ [*а.* رب] Аллоҳ таоло, Тангри таоло, Парвардигор.

Раббил-оламин (Раббул-оламин) 1) Оламлар раббиси, дунёлар тангриси, яратувчиси.

Анга сипеҳри салтанат авжида мадор насиб қилгай то синуқлар иши андин бутгай ва йиқилганларга андин дастгирлик етгай. Омин, ё Раббил-оламин.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

2) Қуръони каримнинг биринчи «Фотиҳа» (очувчи) сураси маъносига ишора (зеро, бу сурада жуда кўп фазилатлар бор).

Алҳамду лиллаҳи раббил-оламин Барча мақтов, шукрлар оламларнинг тарбиячиси Аллоҳга бўлсин.

... ва агар шамъ ўчса маъмул улдурким, хуршид оламтоб тобанда ва мустадом бўлгай, омин, ё Раббил-оламин!

Муншаот, 224-б.

Ким етишти оллиға Руҳил-амин,
Арз этиб пайғоми Раббил-оламин.

Лисон ут-тайр, 17-б.

РАБТСИЗ [*а.-т.* ربط سيز] **1** Боғланишсиз.

2 Тартиб-интизомсиз; назоратсиз.

Мулк иши забту рабтсиз бўлди,
Салтанат амри забтсиз бўлди.

Сабъаи сайёр, 104-б.

РАБЪ [*а.* ربع] Аруз атамаси.

«Рабъ»-фоъилотунда қатъ ва ҳабн ижтимоидурким, фаул қолгай.

Мезон ул-авзон, 49-б.

РАВЗА [*а.* روضه] Жаннат, биҳишт.

Равзаи хазро Жаннат боғчалари; яшил жаннат (боғ), яшил боғ; кўклам боғ.

Гулшани бор эди жаҳон оро,
Қўюб отини «Равзаи хазро».

Сабъаи сайёр, 235-б.

РАВЗАНА [*ф.* روزانه] **1** Тешилган жой, ковак, ўйик; тешик.

2 Туйнук.

3 Дарича.

4 Токка солинадиган тол ходачалар, бағаз.

Урён баданим захмлари ичра эмас қон, юз пора кўнгулдур.
Бу равзаналардин қиладур ҳар бири, яъни ҳуснунга тамошо.

Ғаройиб ус-сиғар, 499-б.

Файз кўз тутма риёзатда тешилмай юрагинг,
Очмайин равзана, уй ичра қуёш солмади зав.

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

... ва ул нур анинг уйининг равзанаси хурдида эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 331-б.

РАВНАҚСИЗ [*а.-т.* رونق سيز] **1** Жилосиз, ялтирмаслик, порламаслик.

2 Таровотсиз; бекўркам.

Ёшимдин обрўюм борди, билдим
Ки, равнақсиз қилур олтунни сиймоб.

Бадоеъ ул-васат, 37-б.

РАВОҚЛИК [*а.-т.* رواقليك] **1** Айвонлик, пешайвонлик, мадрасаларнинг олд томонига баланд қилиб ишланган кўркам ва маҳобатли қисм.

2 Гумбазлик.

... малакут оламининг муқарнас тоқлиқ ва муқаддас равоқлик мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун ижлос қилди.

Вақфия, 233-б.

РАВШАНЗАМИР [*с.-а.* روشن ضمير] **1** Ёркин фикрли, равшан фикрли; пок кўнгил.

Тугатгач сўзин шоҳи равшанзамир,
Улус чектилар ҳар тарафдин нафир.

Садди Искандарий, 108-б.

2 Абдураҳмон Жомий (назарда тутилган) сифати.

Бу иштин доги пири равшанзамир,
Мени бархабар қилса, ўзни хабир.

Садди Искандарий, 570-б.

РАГЗАН [*ф.* رگ زن] **1** Томирдан қон олувчи табиб каби.

2 Музика чалувчи, чолғу торини чертувчи.

Рагзан ўлуб мутриби ҳажжомваш,
Раглар аро қон йўқидин налакаш.

Ҳайрат ул-аброр, 84-б.

Узи ҳам ул раглар ила ҳамсадо,
Раглару рагзан қилибон шукр адо.

Ҳайрат ул-аброр, 85-б.

РАЖАЗ [*а.* رجز] Аруз баҳрларидан бири.

... ва ражаз ажзоси саккиз қатла «мустафъилун» дур...

Мезон ул-авзон, 52-б.

Ражази мусаддаси музол Аруз вазнидаги ражаз баҳри туркимининг бир вазни.

... ва «ражази мусаддаси музол» воқеъ бўлубдур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

РАЗИЛЛИҒ [*а.-т.* رذيل ليغ] Пастлик, қабиҳлик, нокаслик, тубанлик.

Мундоқ киши хожа эмас, муздурур ва ўз разиллиғидин ҳамиша ранжурдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

РАЗИЁЛЛОҲ [*а.* رضي الله] Аллоҳ рози бўлсин.

Разиёллоҳу анҳу Аллоҳ ундан рози бўлсин.

Амир ул-мўъминин Абу Бакр Сиддиқ разиёллоҳу анҳу таърифида.
Лисон ут-тайр, 21-б.
Амир ул-мўъминин Али разиёллаҳу анҳу ҳазратида.
Лисон ут-тайр, 25-б.

РАЗЛ [*а.* رذل] Паст, тубан хор.
Чу разл ҳавсаласиздур, не тонг, агар ногаҳ
Етишса мукнат анга, аржуманд тутқай ўзин.
Бадоеъ ул-васат, 494-б.
Ул киши разл ўлсун, агар бахтиёр,
Ким мунга йўқ шафқатидин ихтиёр.
Ҳайрат ул-аброр, 178-б.

РАЗМОЗМОЙ [*ф.* رزم ازماي] Жанговор, жанг кўрган.
Сипоҳин тузуб шоҳи размозмой,
Сурон солдию тушти ҳазмозмой.
Садди Искандарий, 335-б.
Гум айлар ёмон кунда бир яхши рой,
Тумон хасмни борча размозмой.
Садди Искандарий, 361-б.

РАЙБ [*а.* ريب] Шак, шубҳа, гумон, иккиланиш.
Суҳбатида ҳар неча бешакку райб,
Жилва қилиб шоҳиди раънойи ғайб.
Ҳайрат ул-аброр, 98-б.
Оразинг узра ики зулфунгни очмоқ не эди,
Ким яқин хуршидига ёптинг саҳоби шакку райб.
Наводир уш-шабоб, 42-б.

РАЙҲОНИЙ I [*а.* ريحاني] Райҳон рангдаги.
Роҳи райҳоний Кўкимтир ва хуш исли май.
Соқиё, тут қадаҳи султоний,
Ичида роҳи анинг райҳоний.
Фавойид ул-кибар, 486-б.

РАЙҲОНИЙ II [*а.* ريحانى] Араб хат турларидан бири.
Ва йигитлик баҳори латофатидаким, райҳоний хат била ораз гулин гулу райҳонга ўт солғудек пероста этар.
Ҳайрат ул-аброр, 279-б.

РАМАЛ [*а.* رمل] Аруз вазнига доир атама.
Рамали мусаддаси маҳзуф Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.
Андоқки, Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг каломи мажидида кўп ерда назм воқеъ бўлубдурки, аруз қавоиди била ростдур... Ул жумладин бири бу оятдурким: «Лан таноллуваал бирра ҳатто тунфиқуна» – дур, «рамали мусаддаси маҳзуф» воқеъ бўлубдур.
Мезон ул-авзон, 45-б.
Рамали мусаммани солим Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.
Рамали мусаммани солим
Келки ишқингдин кўнгулда йўқтурур сабру қарорим
Бошима еткур қадамким, ҳаддин ошти интизорим.
Фошлотун // фошлотун // фошлотун // фошлотун.
Мезон ул-авзон, 72–73-б.

РАМИДАДИЛЛИҚ [*ф.-т.* رميده دل ليق] Кўнгилни кўтаришлик.
Кўп бўйла қилиб рамидадиллиқ,
Ўпти аёғин тилаб биҳиллиқ.
Лайли ва Мажнун, 177-б.

РАНГЛИК [*ф.-т.* رنگ ليك] Туслик, бўёқлик, ранглик, чиройлик.
... хеч ким ул нақшу ранглик қуш кўрмаган эрмиш.
Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

РАНГСИЗ [*ф.-т.* رنگ سيز] **1** Туссиз; бўёқсиз.
2 Тароватсиз.
Рангсиз холинг эрур ул ораси дилжў уза,
Занг ул янглиғки кўргузгай асар кўзгу уза.
Наводир ун-ниҳоя, 478-б.

3 Ўхшашсиз.
Рангсиз холинг жамолинг хонида, эй сиймбар,
Ё адасдур, ё ёпушмиш бир адас чоғлиғ шакар.
Наводир уш-шабоб, 101-б.

4 Қонсиз.
Рангсиз холи юзининг зебидур, ваҳким дегай:
Ҳусни хонига кераклик мунча бўлғай бир адас.
Ғаройиб ус-сиғар, 199-б.

РАНЖКАШ [*ф.* رنج كش] Заҳматкаш, меҳнаткаш; ранж чекиш, машаққат чекиш.
Ранжкаш бўлким, чу тортар чўғ вайрон ичра ранж,
Аждаҳодин бийми йўқ, аммо эрур уммиди ганж.
Бадоеъ ул-бидоя, 686-б.

РАНЖОЗМОЙ [*ф.* رنج آزماي] Ранж машаққат чекиш, қийинчилик кўрган.
Биров бўлса бу навъ ранжозмой,
Анга солим ўлғайму тадбиру рой.
Садди Искандарий, 286-б.

РАНЖ [*а.* رنج] **1** Кўнгилга етган озор, алам.
2 Меҳнат, машаққат.
Ранж ул-акиим Наслдан бебаҳралик, келгуси авлоддан бебаҳралик (бепуштлик касали); бесамар машаққат, беҳуда меҳнат.
Тенгри таоло Ҳуд алайҳис-саломни йиборди. Анинг даъватин Шаддод қабул қилмади. Тенгри таоло ани ва қавмини ранж ул-акиим била ҳалок қилди...
Тарихи мулуки ажам, 201-б.

РАСМИЙ [*а.* رسمي] **1** Қарор қилинганлик, собитлик; удумли, қоидали.
[*Шайх Низомий қ. т. с.*]. *Аларга зоҳирий улуми ва расмий истилоҳотдин баҳраи тамом бор эмиш.*
Насойим ул-муҳаббат, 469-б.
Расмий қалақу изтиробни кўргузгандин сўнгра ўғлининг ҳолин сўрди...
Насойим ул-муҳаббат, 356-б.

2 Вазифали, амалдор, хизматкор, ходим; аскар.

[Абулҳасайн Ҳаддод...] ... ул умрининг охирида расмий суфилардин малул бўлуб эрди...

Насойим ул-муҳаббат, 193-б.

РАСОНАНДАЛИҚ [*ф.-т.* رساننده لیق] Етказувчилик.

Насиҳат расонандалиқ Насиҳатгўйлик фазилатини етказишлик.

Санга Тенгри чун берди донандалиқ,
Ўзунгга насиҳат расонандалиқ.

Садди Искандарий, 538-б.

РАСТАЛИҚ [*ф.-а.* رسته لیق] **1** Халос бўлганлик, қутилганлик.

2 Дўкондорлик.

Расталиқ яхшироққи басталиқ? Шайх ул-ислом дебдурки, еру кўк аҳлида ҳар кимдин раста бўлғайсен, суд қилғайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

РАСУЛ [*а.* رسول] Аллоҳнинг вакили, элчиси; Муҳаммад (с. а. в.)нинг сифати.

Расули алайҳиссалом Пайғамбар алайҳиссалом (унга саломлар бўлсин), Пайғамбар сифати.

Улусни тутти Навоий сўзи анинг бирла,
Магар Расули алайҳиссалом қилди ҳадис.

Ғаройиб ус-сиғар, 92-б.

Навоий, ўйла тирилким, уятдин ўлмагасен
Агар Расули алайҳиссалом бўлса шафеъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 259-б.

Расули аъзам Буюк Пайғамбар; Пайғамбар сифати.

Расули аъзам шаънидаким, қуёшдин оламоройроқдуру нафй қилғон хуффошдин тийраройроқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 541-б.

Расули кордон Ишбилармон элчи (Хусрав Парвезнинг вазири Бузургуммид назарда тутилган).

Расули кордон сўзнинг тамомин,
Чу қилди фаҳм, тез этти хиромин.

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

Ки, айтинг бу расули кордонға
Ки, десун Хусрави хусравнишонға.

Фарҳод ва Ширин, 294-б.

РАСУЛЛУҚ [*а.-т.* رسول لوق] Пайғамбарлик, элчилик.

Чун қавмға Ашмуил бўлди ҳоди,
Жазм ўлди анга расуллуқ исноди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 156-б.

РАТАБНЎШ [*а.-ф.* رطب نوش] Хурмодай мазалик.

Шаҳд икки лаби, вале ратабнўш,
Бадр икки юзи, вале қасабпўш.

Лайли ва Мажнун, 64-б.

РАТЛ [*а.* رطل] **1** Коса, пиёла.

2 *тасаввуфда* Илоҳий муҳаббат жомига ишора.

Ва бу умрда машҳурдурки, ғояти риёзатдин ўн ратлдин ортуқ таом емайдур.

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

РАФЕЪ [*а.* رفیع] **1** Кенг.

2 Баланд, олий.

Рафеъ ул-бино Кенг бино; баланд бино.

Ва абнойи замондин ва афозили давриндин баъзидинким, табъи қасри рафеъ ул-бино... бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

РАФЕЪМАРТАБА [*а.* رفیع مرتبه] Баланд, олий мартаба, олий даража.

... ва шоҳ Шужоъдек олий қадр подшоҳлар ва рафеъмартаба анжумсипоҳлар рангин абёт ва ширин ғазалиёт айттилар...

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

РАФЗ [*а.* رفض] Рад этиш, тарк этиш; инкор этиш.

Борлар дер эмишларки, то мен Шайх Зайнуддин Алийи Кулол суҳбатиға етмадим, рафздин қутулмадим ва то Хожа Аттор мажлисиға уланмадим, Тенгрини танимадим.

Насойим ул-муҳаббат, 266-б.

РАФРАФ [*а.* رفرف] **1** Фарш, тўшак, гилам, палос.

2 Жой, мақом; диний манбаларга кўра, «ломакон» дан кейинги жой (мақом).

Ўтти рафраф мақомидин чун тез,
Тез ҳамроҳи бўлди узрангез.

Сабъаи сайёр, 26-б.

3 Зинапоя.

Гузаргоҳи улдамки раф-раф бўлуб,
Юзидин дамодам мушарраф бўлуб.

Садди Искандарий, 29-б.

РАФЪ [*а.* رفع] Аруз атамаси.

«Рафъ»-мафъулотунинг бурунқи сабабининг исқотидур, улоту қолур, мафъулу анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

РАХНАГАР [*ф.* رخنه گر] **1** Тешувчи, туйнук очувчи.

2 Рахна солувчи, халал берувчи.

Қозийи ришвахўр – ислом ҳисориға рахнагар.

Маҳбуб ул-қулуб, 22-б.

РАШОДТАЛҚИН [*а.* رشاد تلقین] Тўғри йўлни кўрсатиш, тўғри йўлдан боришни тушунтириш.

... ва ҳидоят осоридин навоъе иршодойин ва садоъе рашодталқин изҳор этар...

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

РАШОША [*а.* رشاشه] Бирор нарсанинг томчиси.

Шабнам рашошаси Шабнам томчиси.

Сипеҳри даввор шабнам рашошасиға анжум зиёси беribдурур ва чархи зул-иқтидор туфроқ ажзосини қуёшдин ўткарибдурур.

Назм ул-жавоҳир, 133-б.

РАШҲ [*а.* رشح] Сизиш, томиш.

Рашҳ ул-бол 1) юрак томчиси; 2) асар номи.

... ва ул ғариб қасидадур ва анга «Рашҳ ул-бол» от қўюбтурлар ва матлаи будурким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 9-б.

РАҚАМ-БАРАҚАМ [*а.-ф.-а.* رقم برقم] Бирма-бир; ҳарфма-ҳарф.

... ва ул роқим бобида ҳамки мунинг хатти маънисин рақам-бирақам билди...

Фарҳод ва Ширин, 26-б.

РАҒИФ [*а.* رغيف] Кулча нон, айлана нон.

Чун оқшом бўлди, кўкдин бир табақ инди, анда олти рағиф сиркаву сабзи била.

Насойим ул-муҳаббат, 495-б.

РАҲЛ [*а.* رحل] Махсус Қуръон китоб қўйиб ўқиладиган лавҳ (курси), ўқиш пайтида китоб қўядиган курсича.

Андаки мусҳаф варақин қуйдуруб,
Раҳлни ўт ёқмоқ учун синдуруб.

Ҳайрат ул-аброр, 190-б.

РАҲЛА [*а.* رحله] Емак, озиқ-овқат.

Зоду раҳла Йўл озиғи, сафар озиқ-овқати.

[*Шайх Жамол Нуқсоний қ. с.*]. *Боғдодқа етганда чун зоду раҳласи йўқ эркандур, муздурликқа боришдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 429-б.

РАҲЛАСИЗ [*а.-т.* رحله سيز] Озиқсиз, емак-ичмаксиз, озиқ-овқатсиз.

Зоду раҳласиз Йўл озиғисиз.

[*Шайх Низомуддин...*]. *Чун тонг отди, зоду раҳласиз юз Ҳазрат Шайх Фаридуддин Шаккарганж хидматиға қўйди.*

Насойим ул-муҳаббат, 355-б.

РАҲМАТ [*а.* رحمت] **1** Меҳрибонлик.

2 Гуноҳларни кечирувчи; Қуръони каримдаги бир оят мазмунига ишора, оят номи.

Ул саводи хатмудур ё сабзаи жаннатмудурур?
Ё қуёш узра ёзилған ояти раҳматмудур?

Наводир уш-шабоб, 123-б.

Хат эрмас улки, чикариб суйини меҳригияҳнинг
Қуёш саҳифасида раҳмат ояти битилибдур.

Ғаройиб ус-сиғар, 134-б.

РАҲМЛИҚ, -лиғ [*а.-т.* رحم ليق // رحم ليغ] Раҳмлик, меҳрибонлик.

Ва Иброҳим Абу роҳимдур, яъни раҳмлиқ ота.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

Зиҳи исминг азим, раҳмонлиғу раҳимлиғинг – вожиб ут-таъзим.

Муножот, 293-б.

РАҲМОНЛИҒ, -лиқ [*а.-т.* رحمان ليغ // رحمان ليق] Раҳм қилувчилик; шафқат қилувчилик.

Исминг жамъи сифоти – асмои ҳусно, раҳмонлиғ ва раҳимлиғинга юз минг ҳамду сано.

Муножот, 293-б.

РАҲМСИЗ [*а.-т.* رحم سيز] Бераҳм; ачинмаслик, шафқатсиз.

Бўлмамиш пайдо менингдек зору сендек раҳмсиз,
Тенгри то меҳру муҳаббат раҳми пайдо айламиш.

Наводир ун-ниҳоя, 220-б.

Мотам ўз ҳолимғадурким, ўлтурур ул раҳмсиз,
Тийра идборим палосидин кўрунг бўйнумда киз.

Наводир уш-шабоб, 151-б.

Тош бағирлиқ раҳмсиз хунрези айёр истағил,
Лек дермен, даҳраро ёри вафодор истағил.

Наводир уш-шабоб, 484-б.

Раҳмсиз бўлғай кўнгул куффори хайбар кўнглидек,
Мумкин эрмас бўлмоқ ул шўхи ситамгар кўнглидек.

Бадоеъ ул-васат, 242-б.

РАҲОВАРД [*ф.* راه آورد] Ҳадя, совға; сафар совғаси.

Муборизи тилаб тўккали қонини,
Раҳоварди учун олғали жонини.

Садди Искандарий, 434-б.

РАҲҲИРОМ [*ф.* راه خرام] Юриш, қайтиш.

Раҳҳиром бўлмоқ Қайтмоқ.

Ёниб, чун бўлуб ўрнига раҳҳиром,
Яна бир бўлуб хоки даргаҳҳиром.

Садди Искандарий, 160-б.

РИБО [*а.* ربا] Ҳузур, гашт; ортиқлик; судхўрлик; фойда.

Карам тарғиби айлпр мажлис аҳлига фигон айлаб
Рибо важҳини элдин олмаса, айлар карам воиз.

Ғаройиб ус-сиғар, 235-б.

РИЁЗАТЛИҒ [*а.-т.* رياضت ليغ] **1** Ранж чекканлик, машаққатлик.

2 Нафс хоҳишларидан тортинишлик, риёзатлик.

[*Бобо Хокий қ. с.*]. *Ва бағоят тариқи риёзатлиғ киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 446-б.

РИЁЗАТСИЗ [*а.-т.* رياضت سيز] **1** Ранжсиз, машаққатсиз.

2 Парҳезкорликсиз, покдомонликсиз.

Эй Навоий, кўнглунга етмас риёзатсиз сафо,
Кулба равшан истасанг ҳасрат суйидин рўза оч.

Наводир уш-шабоб, 75-б.

РИЁСИЗ [*а.-т.* ريا سيز] Ўзини ёмонликлардан сақлаган қилиб кўрсатишлик, мунофиқликсиз.

Эрур маҳз тақвою лекин риёсиз
Убудият сарфу айни талаттуф.

Фавойид ул-кибар, 211-б.

РИЖОЛУЛЛОҲ [*а.* رجال الله] Аллоҳнинг мардлари; Аллоҳнинг эркаклари.

... ва онинг шайхи Шайх Абу Исҳоқ Шомий аларнинг орасида ва ул жамоат Рижолуллоҳ эрдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

[*Шайх ул-ислом... Жомий қ. р.*]. *«Футуҳоти Маккий» нинг етмиш учунчи бобида, андин сўнграки, Рижолуллоҳ табақотидин баъзини зикр қилибдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

РИКВА [*а.* ركوه] 1 Чармдан ишланган сув идиши; суфийлар кўтариб юрадиган идиш, качкул, қовға, сув идиш.

[*Иброҳим Утруш р. т.*]. *Ул дебдурки, суфийнинг рикваси овчидур ёстуғи қўли ва хазинаси улдур, яъни Ҳақ субҳонаҳу таоло.*

Насойим ул-муҳаббат, 41-б.

[*Шайх Райҳон қ. с.*]. *Шайх анинг илигидин риквани олиб, ул судин ҳариса устига қуюбдур, латиф мазалиғ ёғ экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

Шайх ул-ислом дебдурки, уч юз мурид Абу Туроб Нахшабий била бодияға кирдилар риквалар била.

Насойим ул-муҳаббат, 80-б.

РИКВАДОР [*а.-ф.* ركوه دار] Узоқ чўл сафарларида кўтариб юрадиган сув идишли ёки качкулли суфилар; качкулли, қовғали.

Абу Туроб қ. с. уч юз риквадор била бодияға кирди.

Насойим ул-муҳаббат, 45-б.

[*Абулҳасан Наҳжор р. т.*]. *Бир вақт ани Маккада кўрубдурлар, эллик риквадор била анинг муридларидин.*

Насойим ул-муҳаббат, 237-б.

РИШГОВ [*ф.* ریشگاو] Аҳмоқ, тентак, бемаъни, нодон, аблаҳ; лақма.

[*Шайх Барака р. т.*]. *Андин сўрдики, эй фарзанд, ҳаргиз ришгов бўлубсен? Ул дедики, ришгов кимдур? Деди улдурки, ҳар сабоҳ уйидин чиқса, айтурки, бу кун бир ганж топсам! Дебдурки, эй ота, то мен бор эканмен, ришгов эканмен.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

РИШТАКАШ [*ф.* رشته کش] Кашта тикувчи, моҳир тикувчи, гул тикувчи чевар.

Ёғлиғи ул ҳуллаи зарриштакаш,
Ким анга жонлар чекибон риштакаш.

Ҳайрат ул-аброр, 269-б.

РИҲЛИ [*а.* رحلي] Туякаш, сорбон.

... Ҳазрат Расул с. а. в. нинг соҳиби риҳли эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 228-б.

РОБАТ [*а.* رابط] Алоқа, боғланиш, муносабат; занжир.

Туфроқ ўлмоқ авло аввалдин, чу гардун оқибат
Тенг қилур туфроғ ила гар чарх уза робат чекай.

Наводир ун-ниҳоя, 579-б.

РОЗА [*ф.* رازه] Уста, бинокор уста.

Фалак тоқиғача боғлаб хавоза,
Зуҳал янглиғ чиқиб устига роза.

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

РОЗИЁНА [*ф.* رازیانه] Арпабодиён.

Шайх коғаз ва давот ва қалам тилади ва битидики: Асал ва розиёна. Ва анга бердики, муни подшоҳ илгига бергайсен. ... Филҳол [*подшоҳ*] *асал ва розиёна тилаб еди ул оғриқ дафъ бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 297-б.

РОЙГОН [*ф.* رایگان] Йўлдан топилган, текин, текинга келган нарса.

... Қуръонким ўқидим, барчадин тавба қилурман, мени ройгон ёрлиға!

Насойим ул-муҳаббат, 165-б.

РОЙИҲАСИЗ [*а.-т.* رایحه سیز] Ҳидсиз, иссиз, бўйсиз.

Саховатсиз киши – ёғинсиз абри баҳор ва ройиҳасиз мушки тотор.

Маҳбуб ул-қулуб, 79–80-б.

РОСТИЙ [*ф.* راستي] Тўғрилик; баробарлик; сидқ, садоқат; адолат.

Бошимға еттию ўлган таним равон топди,
Бу ишни ростий этти каромат ул қомат.

Наводир уш-шабоб, 66-б.

Ростию расти ёки **Ростию русти** 1) Куч – тўғриликда, куч ҳалолликда.

Турфа буким, хаттин анинг рўзгор
«Ростию расти» этиб ошкор.

Ҳайрат ул-аброр, 205-б.

2) Тўғри бўлсанг қутуласан; адолат узугига баланд осмон «Ростлик – ҳалоллик» деган сўзларни нақшлаган. Бу сўзлар Амур Темур узуги ёки муҳрига битилган эди.

Хотами адлингға сипеҳри баланд,
«Ростию русти» билан нақшбанд.

Ҳайрат ул-аброр, 122-б.

РОСТКИШ [*ф.* راست کیش] **1** Ҳақиқатга одатланган; тўғриликка одатланган; покликка одатланган; ҳақиқатлик.

2 Муносиблик, мувофиқлик.

Лек чун ақл росткиш эрмас,
Иш анга бир далил беш эрмас.

Сабъаи сайёр, 9-б.

РОҲАТОМЕЗ [*а.-ф.* راحت آمیز] Роҳатланиш, ҳузурланиш.

Чун кўзлари бўлди роҳатомез,
Кўргузди хаёли суратангез.

Лайли ва Мажнун, 261-б.

РОҲИМ [*а.* راحم] Раҳмли, шафқатли, меҳрибон.

Ва Иброҳим Абу роҳимдур, яъни раҳмлиқ ота.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

РУБОЪ [*а.* رباع] Тўрттадан.

Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,
Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

РУБУБИЯТ [*а.* ربوبیت] Раббонийлик, Худога мансублик.

[*Абулҳусайн Нурий қ. т. с.*]. *Ва ҳам анинг сўзидурким,* [*убудиятнинг софлиги сени мағрур қилмасинки, унда рубубиятни унутиш бордур*].

Насойим ул-муҳаббат, 60-б.

САББОҒЛИҒ [*а.-т.* صباغ لیغ] Бўёқчилик.

[*Шайх Абулҳасан Али б. ...*]. *Отаси бўёкчи эрди. Тилар эрдики ул ҳам саббоғлиғни ўргангай...*

Насойим ул-муҳаббат, 390-б.

САБЗАГУН [*ф.* سبزه گون] Яшил ранг.

Сабзаву гул истамон то вўсмаву гулгунадин
Қошни айлаб сабзагун, оразни гулфом айладинг.

Бадоеъ ул-бидоя, 316-б.

САБЗДАВОЖ [*ф.* سبزدواج] Яшил тўнли, яшил либосли.

Кўнглумни олибдур ул шаҳи сабздавож,
Ким ғамза била олур мамоликдин бож.

Бадоеъ ул-бидоя, 645-б.

САБЗИ [*ф.* سبزي] Сабзи, сабзавот ўсимлиги.

Подшоҳ мулозимларни ҳар сари таъжил била юбордиким, сабзи келтургайлар. Сабзифурушлар дўконларида мутлақо сабзи йўқ эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 363-б.

САБЗИФУРУШ [*ф.* سبزي فروش] Сабзи сотувчи.

Бозордин ўтуб борурда кўрдики, бир сабзифуруш сабзиси қурумасун деб, дам-бадам сабзиларига овуч била сув олиб сепар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

САБЗШИРИН [*ф.* سبز شیرین] **1** Ширин, мазали.

2 Гўзал, чиройли.

Кўп малоҳат бобида Ширидин айтур Кўҳкан,
Сабзширинимча ул бор эрди эркинму малиҳ.

Наводир уш-шабоб, 79-б.

САБРСИЗ [*а.-т.* صبرسیز] Тўзимсиз, тоқатсиз; чидамсиз, бардошсиз.

Ҳажрдин етмак висол ичра не мумкин сабрсиз
Ким, тамугдин ўтти учмоғ сари қатъ этмай сирот.

Бадоеъ ул-васат, 205-б.

Сабрсиз кўнглининг ишқ ва жунунин ва нотавон ҳолининг дарду шавқи бир-биридин фузунин девонавор дегони...

Мажолис ун-нафоис, 194-б.

САБУКСОРЛИҚ [*ф.-т.* سبکسارلیق] **1** Енгилтаклик, калтафаҳмлик; саёқлик.

2 Ноустуворлик, саботсизлик.

3 Саркашлик.

Қуюндек туфроғни ҳавоға совурурлар ва сабуксорлиқ била бошларин кўкка еткурурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

САБУҲИЙ [*а.* صبوحي] Шоир тахаллуси.

Мир Ҳайдар – «Сабуҳий» тахаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 144-б.

САБҚ [*а.* سبق] **1** Таълим.

2 Етуклик, баркамоллик.

Ва Шайх Абулаббос анинг фазлу сабқига эътироф қилган экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 223-б.

САВДОИЁНА [*а.* سودائیانه] Девоналарча, савдойиларча.

Жунун табъида кўргузди нишона,
Сўз айта бошлади савдоиёна.

Фарҳод ва Ширин, 195-б.

САВДОЙИЛИҒ [*а.-т.* سودایي لیغ] **1** Шайдолик.

2 Хаёллик, ҳаваслик.

3 Мажнунлик.

... лоладек савдойилиғдин тоғ ҳавоси қилиб, булутдек ҳавойилиғдин қаё савдоси бошқа тутти.

Муншаот, 134-б.

САВОБНАМОЙ [*а.-ф.* ثواب نمای] Савоб қилувчи, савоб кўрсатувчи.

Ройи савобнамой Савобли фикр бағишловчи.

... ва ройи савобнамой асариким, меҳри оламородек жузвий ҳаракат била куллий ерни ёрутур...

Садди Искандарий, 359-б.

САВОД [*а.* سواد] **1** Қоралик, қора тус.

2 Қоронғи.

3 Қоралама, ёзув.

4 Ўқиш-ёзишни билиш.

5 Шаҳар, ўлка; теварак.

6 Узоқдан кўринган белги, нишон.

Савод ул-важҳ Юзи қоралик; гуноҳкорлик, шармандалик.

Савод ул-важҳ фид-дорайн Икки дунёда юзи қоралик.

Ошиқ иши чун савод ул-важҳи фид-дорайн эрур,
Бу маломат кўйида юз қоралиқ кўнглум тилар.

Бадоеъ ул-бидоя, 153-б.

САВОНИҲ [*а.* سوانح] **1** Воқеалар, ҳодисалар.

2 Аҳмад Ғаззолийнинг форс тилида ёзилган ишқ ҳолатлари баёнидаги рисоласи (латиф ва гўзал наср билан назм омихта яратилган).

Биз «Савониҳ» мутолаасида даги мунча хушҳол бўлмайдур эрдукки, мунда, деб айтурлар эрди.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 56-б.

[*Шайх Аҳмад Ғаззолий р. т.*]. *Ва мўътабар таснифоти ва таълифоти бор. Ва алардин бири «Савонеҳ» китобидурким, Шайх Фахруддин Ироқий «Ламаъот» ни анинг суннати била тортиб берибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

САВТ I [*а.* صوت] Қамчи.

САВТ II [*а.* صوت] **1** Товуш, овоз; шовқин.
2 Оҳанг, куй, мақом.
Савтин-ноқус [*а.* صوت الناقوس] Аруз баҳрларидан бири (катта қўнғироқ овози).

Тўртунчи доиранинг иккинчи баҳриким, мутадорик баҳридур ва ани «ракз ул-хайл» ва «савт ин-ноқус» ҳам дерлар...

Мезон ул-авзон, 87-б.

САГ [*ф.* سگ] Ит, ов ити; йиртқичлик.

Асад ўзни саги шикоре этиб,
Сунбула донасин нисоре этиб.

Сабъаи Сайёр, 24-б.

САДАМАТ [*а.* صدمت] **1** Тўсатдан етган зарба.
2 Зиён, зарар, кулфат.

Шайх ул-ислом дедиким, вужудда лаззат йўқдурки барча садамат ва ушалмақдурки, ҳавас туганур.

Насойим ул-муҳаббат, 166-б.

САДАФСИЗ [*а.-т.* صدف سيز] **1** Садафсиз.
2 Ота-онасиз.

Гавҳари зотингга садафсиз не бийм,
Итти садаф, чиқти чу дурри ятим.

Ҳайрат ул-аброр, 36-б.

САДОЛИҒ [*а.-т.* صدالیغ] Овозлик, унлик, товушлик.

... бир равзанасини бу мавзун наволиқ балобил ва матбуъ садолиғ анодил гул бонгидин рашки нигорхонаи Чин ва ғайрати фирдавси барин қилибдур...

Мажолис ун-нафоис, 8-б.

САДОД [*а.* سداد] Тўғри ва яхши сўзлик; адолатлилик.

[*Мавлоно Калон Зиёратгоҳий қ. с.*]. *Азиз киши эрмиш, зуҳду тақво била маъруф ва салоҳу садод била машҳурдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

САЁМ [*а.* صيام] Рўза.

Бу савм шаки, малак они ёзмағай жуз фисқ, –
Зиҳи малакваш сойим зиҳи хужаста саём.

Бадоеъ ул-бидоя, 635-б.

САЖАДОТ [*а.* سجدات] Саждалар.
Фажр сажадоти Тонг саждалари.

Бу «Хамса» такмилидаким, саловоти хамса адосидек аввал фажр сажадотидин «Сиймоҳум фи вужуҳиҳим мин ассариссужуд» (маъноси: уларнинг аломатлари юзларидаги сажда асаридан) зумрасига кирилди...

Садди Искандарий, 34-б.

САЖДАСОЗ [*а.-ф.* سجده ساز] Сажда қилувчи, таъзим қилувчи.

Бўлди мусаллони солиб саждасоз,
Ҳар қадам айлаб ики ракъат намоз.

Ҳайрат ул-аброр, 118-б.

Қатл айларида даҳр эли бош қўйдиларму эркин?
Ё қиблаи жамолиға эл саждасоз экинму?

Наводир уш-шабоб, 371-б.

САЙДСИЗ [*а.-т.* صيد سيز] Овсиз, шикорсиз.

Сайдсиз бўлмас эрди ороми,
Анда руду суруд эди коми.

Сабъаи сайёр, 78-б.

САЙЁФЛИК [*а.-т.* سياف ليك] **1** Қиличбозлик.
2 Жаллодлик.

[*Қилич ато (а. р.)*]. *Азим қурбатлиғ киши экандур ва сайёфлик санъатиға машғул экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

САЙИИД [*а.* سيد] **1** Мустақил.
2 Ҳукмдор, бошлиқ, етакчи; жаноб.
Саййид ул-орифин Орифларнинг улуғи, саййиди; суфийга шариат ва тариқат илмларини бир-бирига боғлагани учун берилган унвон.

Шайх ул-Ислом дебдурки, буким Боязидни Саййид ул-орифин дебдурлар, Саййид ул-орифин Ҳақ субҳонаҳу таолодур ва одамийлардин Муҳаммад Арабийдур с. а. в. ва бу тойифадин Абу Саид Харроздур.

Насойим ул-муҳаббат, 58-б.

3 Муҳаммад (с. а. в.) авлоди.
Саййид ус-содот Пайғамбар авлоди; авлиёлар ичида Абулҳусайн Қарофий р. т.га берилган нисбат.

Ҳам шайх ул-ислом дедиким, Саййид ус-содот Қарофий дебдурким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шаръ бўлғай, вожибдур ани яширмак.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

Саййид ут-тоифа Авлиёлар ичида фақат Жунайд Бағдодийга берилган нисбат; соликка зоҳирий ва ботиний илмларни бир-бирига боғлагани учун берилган сифат.

... бу калимаи воҳидаки, Саййид ут-тоифи Жунайд қ. с. дин воқеъ бўлди...

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

[*Сарий б. Муғаллас Сақатий қ. р.*]. *Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. нинг устодидур...*

Насойим ул-муҳаббат, 46-б.

САЙИИДИЙ [*а.* سيدي] Саййид авлодига мансублик, Муҳаммад Пайғамбар авлоди; улуғ, йўлбошчи.

... Дебдур ё саййидий, муни ёгсиз емагумдур.

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

САЙИИДИНО [*а.* سيدنا] Саййидимиз (бирор кишини улуғлаш).

Абу Али Котиб ҳар қачон Абу Али Рудборийни ёд қилса эрди «Саййидино» дер эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 143-б.

САЙРАФ [*а.* صيرف] Пул алмаштирувчи, сарроф; қимматбаҳо тошларни баҳоловчи, заршунос.

Ва жавоҳири манзумаким, хирад сайрафиси басорат айнакин кўзига қўюб, ихлос нуқудин оллиға тўкуб...

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

САЙРОФ [*а.* صيراف] Заршунос.

... ва тадвир буталаридин сайроф сийми сув бўлуб, сиймобдек оқиб, арз конига етишгай.

Муншаот, 135-б.

САЙФАЛҒУДЕК [*т.* سيفالغوديك] Сарф қилгудек; сарф қилишга арзигулик.

Эй кўнгул, нақди ҳаётинг қил фано йўлида сарф,
Ҳайф эрур гар бўлса умри Нуҳ учун сайфалғудек.

Ғаройиб ус-сиғар, 270-б.

САЙПАЛҒУДЕК [*т.* سيپالغوديك] қ. **Сайфалғудек**.

САКИНА [*а.* سكينه] **1** Ором олувчи.

2 Бир жойда муқим яшовчи.

3 Тарихий шахс номи.

Ва душманлар Сакина тобутидин неча пайғамбарзода ва маликзода била торож ва асир элттилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 155-б.

САККОКИЯ [*а.* سكاكيه] Пичоқчилик; хонақоҳ номи.

[*Шайх Абулмакорим...*]. *Ва етти юз йигирмада Саккокия хонақоҳида ўн олти йил муддатда юз қирқ арбаъин чиқардилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

САКРАМОҚ [*т.* ساكراماق] Ирғимоқ, сакрамоқ.

Сакраб қўпмоқ Тез сапчиб, ирғиб турмоқ, дик этиб турмоқ.

Азизе сакраб қўпти ва деди: алайкассалом нечуксен?

Насойим ул-муҳаббат, 34-б.

САКРАТ [*а.* سكرات] қ. **Сакре**.

САКРАТ [*а.* سكره] Ўзидан кетишлик, бехудлик, беҳушлик; *тасаввуфда* ҳолга кириш, ботиний ва зоҳирий хасталикларни тарк этиб, фақат Аллоҳга юзланиш.

Дерларки, Шайх Маждуддин бир кун дарвешлар била ўлтуруб эрди. Анга сакре ғолиб бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 293-б.

САЛМ [*а.* سلم] Аруз вазнидаги баҳр.

«Салм» – мафъулоту ватадининг исқотидур – мафъу қолур, фаълун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

«Салм» – фаулунда «фо» исқотидур, улун қолур; фоълун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 51-б.

САЛМО [*а.* سلمى] **1** Арабларда гўзал аёлнинг сифати.

2 Маъшуқа.

Лав лам йакуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо,
Юз қатла банд манзилидин кетмиш эди жон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

САЛОБАТЛИК [*а.-т.* صلابت ليك] **1** Қаттиқлик; мустаҳкамлик.

2 Тез ва шиддатлик; салобатлик, ҳайбатлик.

[*Абу Мансур Сухта р. т.*]. *Содиқ киши эрди ва салобатлик.*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

САЛО [*а.* سلا] Чақириқ, мурожаат; нидо.

Салойи ишқ Ишқ чақириғи, ишқ мурожаати; ишқ нидоси.

Демакка зикринг эрур хонақоҳ ичинда ҳаё ҳуй,
Салойи ишқинг ила аҳли дайр ичра алоло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

Чу жилва айлади ул ҳусн истабон ошиқ,
Салойи ишқин этиб офариниш ичра нидо.

Наводир уш-шабоб, 7-б.

САЛОС [*а.* ثلاث] Уч.

Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,
Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

САЛОҲАНДЕШ [*а.-ф.* صلاح انديش] **1** Яхши фикрли, тўғри иш тутувчи, тўғри ўйловчи.

Ўзни тутқойсиз салоҳандеш ҳам,
Бир-бирингизни дебон дарвеш ҳам.

Лисон ут-тайр, 124-б.

2 Зуҳду тақволик.

Не асар ислому имон кешидин,
Не нишон ақли салоҳандешидин.

Лисон ут-тайр, 126-б.

САЛХ [*а.* صلح] Ойнинг охирги куни, қамарий ойининг охирги куни, янги ойнинг кўрина бошлаш куни.

Шайх Аҳмад олти юз олтмиш тўққузда рабби ул-охир ойининг салхида дунёдин ўтти.

Насойим ул-муҳаббат, 305-б.

[*Мавлоно Зайнуддин...*]. *Мавлоно етти юз тўқсон бирда муҳаррам ойининг салхида панжшанба куни нисф ун-наҳорда оламдин ўтубдурлар...*

Насойим ул-муҳаббат, 351-б.

[*Шайх Баҳоуддин Умар р. т.*]. *Саккиз юз эллик еттида рабби ул-аввал ойининг салхида сешанба куни дунёдин ўтубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 322-б.

САМАДИЯТ [*а.* صمديت] **1** Абадийлик, мангулик, барҳаётлик.

2 Аллоҳ.

[*Ахий Али Деҳистоний р. т.*]. *... то андин сўнгра неча вақтдин сўнг самадият тажаллиси била мутажалле бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

САМАНБЕЗ [*ф.* سمنبيز] Гул ёғдирувчи, оқлик тарқатувчи; хушбўй ҳид тарқатувчи.

Елга рухсору таниng очиб, магар бердинг ҳаёт
Ким, умид аҳлига гулпошу саманбез эсти ел.

Фавоийд ул-кибар, 267-б

САМАРҚАНДЛИҒ [*а.-т.* سمرقند لیغ] Самарқанд шаҳрида яшовчи, Самарқанддан.

Мавлоно Жавҳарий – ҳам самарқандлиғдур, собунхона мушрифи эрди...

Мажолис ун-нафоис, 58-б

САМЕЪ [*а.* سمیع] Эшитувчи, тингловчи.

Самеъ Аллоҳу Намозда «самеъаллоҳу лиман ҳамидаҳ»ни айтмоқ.

Яна бил тасмия андин сўнг омин,
Қил андин сўнг «самеъ Аллоҳу» таъйин.

Сирож ул-муслимин, 284-б

САМУД [*а.* سمود] Қадимий қабила ёки қавм номи.

Ва бешинчи ўғли Овадурким, Од ва Самуд қавми анинг наслидиндур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

САМҒ [*а.* صمغ] Дарахт елими, шилим.

Бежазб сариғ эрур риёлиқ,
Самғ айлай олурму каҳраболиқ.

Лайли ва Мажнун, 297-б.

САНАВБАРВАШ [*а.-ф.* صنوبروش] қ. **Санубарваш**.

САНДАЛОГИН [*ҳ.-а.-ф.* صندل آگن] Сандалли (сандал – иссиқ минтақаларда ўсадиган хушбўй ҳидли дарахт).

Сандалогин уй ясаб, элдин кўрарсен сарзаниш,
Ким бу янглиғ кўрду сандалники, еткургай судоъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 254-б.

САНДАЛОЛУД [*ҳ.-а.-ф.* صندل آلود] Сандал ҳиди аралашган, сандал ҳидли ва сандал рангли.

Насимеки сандал саридин етиб,
Димоғ уйини сандалолуд этиб.

Садди Искандарий, 309-б.

САНДАЛОМЕЗ [*ҳ.-а.-ф.* صندل آمیز] Сандал ҳидли, сандал рангли.

Остонингда бош урмоқдин агар топтим судоъ,
Ашку ул туфроғдин ани сандаломез айладим.

Фавоийд ул-кибар, 293-б.

САНИН [*а.* سنین] Йиллар, кўп йиллар.

Дайр аро мен не сабоҳу не масо,
Масти майимен не санину не шуҳур.

Фавоийд ул-кибар,466-б.

САНУБАРВАШ [*а.-ф.* صنوبروش] Қайин дарахтидек, қарағайга ўхшаш хуш қомат, санавбар сингари келишган.

Бу шавқ достонининг «алиф»лари сарвқадлар бўйидек санубарваш...

Фарҳод ва Ширин, 8-б.

САНЧИЛМАМАК [*т.* سانچیلماماك] Санчилмаслик.

Санчилмамиш гажакким жону кўнгул чекарға,
Ойирди икки қуллоб ул анбарин кулола.

Наводир уш-шабоб, 381-б.

САНЪАТВАР [*а.-ф.* صنعت ور] Ҳунарманд уста, моҳир уста.

Равон ҳукм қилдики, санъатвар эл,
Қилиб чуст киши йўнар ишга бел.

Садди Искандарий, 479-б.

САНЪАТОРО [*а.-ф.* صنعت ارا] Санъаткор.

Анга бор эрди неча ҳампеша,
Санъаторою чобукандеша.

Сабъаи сайёр, 183-б.

САНЪАТПАРДОЗ [*а.-ф.* صنعت پرداز] Санъаткор, уста ҳунарманд.

Ҳунарвар ва санъатпардоз ёлғонлари кўндин-кўпу чинлари оздин-оз.

Маҳбуб ул-қулуб, 35-б.

САОДАТОЙИН [*а.-ф.* سعادت آیین] Саодатли, бахтли, толеи ёр.

Ул саодатойин қофилаким, ул бодия сориким, шоҳроҳи жўйборида сароб ҳайъати чашмаи ҳаёт зулоли...

Вақфия, 262-б.

САОДАТНАЙВАНД [*а.-ф.* سعادت پیوند] Бахтли, саодатманд.

... сироти мустақим кўргузмак учун баъзи масъуд фотиҳалик саодатпайвандлар ва Маҳмуд хотималиқ давлатмандларнинг фархунда фарқларига нубувват тожин қўюб...

Вақфия, 238-б.

САОДАТСИЗ [*а.-т.* سعادت سیز] Бахтсиз, толесиз, иқболсиз.

Олам элида биров саодатсиз ўлур –
Ким, фақр йўлида иститоатсиз ўлур.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

САРВАРСИЗ [*ф.-т.* سرورسیز] Йўлбошчисиз, етакчисиз.

Сўзким, дард чошнисидин ҳарорати бўлмағай, нурсиз шамъ бил ва сарварсиз жамъ гумон қил.

Маҳбуб ул-қулуб, 69-б.

САРГАРОНЛИҚ [*ф.-т.* سرگران لیغ] Гангиганлик, довдираганлик, боши айланганлик; мастлик.

Ҳавас бўлса қариға навжавонлиқ
Хижолат зоҳир айлар саргаронлиқ.

Фарҳод ва Ширин, 112-б.

САРГАШТАСИФАТЛИҒ [*ф.-а.-т.* سرگشته صفت لیغ] **1** Овора сифатлик, сарсон-саргардонлик.

2 Ошифтаҳоллик; паришонхотирлик.

Кўнглум сайди узуб улустин пайванд,
Саргаштасифатлиғ била эрди хурсанд.

Ғаройиб ус-сиғар, 568-б.

САРГУМ [*ф.* سرگم] Ўзини йўқотган, довдираган.

Саргум бўлмоқ Бош йўқотмоқ, довдирамоқ.

Бу хирқа бодаға раҳн ўлди бўлмишам саргум,
Гаровга навбати дасторму экин, оё?

Наводир ун-ниҳоя, 35-б.

САРИМУЙ [*ф.* سرموي] Соч толасича, соч ёки тук учича, қилча.

Эйки, дерсен зулфи чун тўлганди урма тобу печ,
Ҳар саримўюмга боғлиқ бўлса бир тори, нетай.

Фавойид ул-кибар, 416-б.

Баён айлаб анинг фавтин чекиб ҳўй,
Демакда фавт қилмай бир саримўй.

Фарҳод ва Ширин, 359-б.

САРКАНД [*ф.* سركند] Учи узилган, боши узилган, боши узуқ, синдирилган.

Шўхлар синдурдилар нақди ҳаётим шохини,
Ул сифатким, бўлғай атфол илгидин сарканд шох.

Фавойид ул-кибар, 84-б.

САРМ [*а.* سرم] Аруз қоидаларидан бири.

«Сарм» – фаулунда «фо» ва «нун» исқотидур, ул қолур, фаълу анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 51-б.

САРМАСТОНА [*ф.* سرمستانه] Сархушларча, мастларча.

Бошлаб ул мажмаъда асрори шигарф,
Фош қилди бўйла сармастона ҳарф.

Лисон ут-тайр, 43-б.

САРПАРОЗ [*ф.* سرفراز] қ. **Сарфароз**

Салотиннинг ҳам андоқ сарпарози
Эрур гўё азалдин Шоҳи Ғозий.

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

САРСАБЗЛИҚ [*ф.-т.* سرسبز زليق] Кўкарганлик, яшнаганлик.

Ҳамду сано ул сониъеаҳким олам бўстонида салтанат гулбунининг сарсабзлиғин адл жўйборидин қилди...

Муншаот, 148-б.

САРСАРОЙИН [*а.-ф.* صرصر آيين] Совуқ, кучли ва қаттиқ шамолга ўхшаш.

Сарсаройин ҳар қуюн қилғай бадан туфроғининг
Жузв-жузвин бир-бир ушбу гунбади гардон аро.

Наводир уш-шабоб, 10-б.

САРФА [*а.* صرفه] Фойда, манфаат.

Бевафолиғ гар будурким, қилди ул шўх, эй кўнгул,
Сарфа қилмас ошнолиғ Одам авлоди била.

Ғаройиб ус-сиғар, 431-б.

САРФАРОЗ [*ф.* سرفراز] **1** Сара, мумтоз, ифтихор; донгдор.

Салотиннинг ҳам андоқ сарпарози
Эрур гўё азалдин Шоҳи Ғозий.

Фарҳод ва Ширин, 51-б.

2 Юксак.

Эй гулшани мулк сарви нози!
Қай нозки, сарви сарфарози!

Лайли ва Мажнун, 301-б.

САРХАШ [*ф.* سرخش] Сархуш, маст, озгина маст.

Нечук ўлмай ул абраш узра маҳвашни кўргачким,
Ҳамул абраш эрур саркаш, ҳамул маҳваш эрур сархаш.

Бадоеъ ул-бидоя, 242-б.

Тун ҳам кечу йўл дағи йироқ, сен дағи сархаш,
Ўлтурки даме ўлтурали, эй бути маҳваш.

Наводир уш-шабоб, 183-б.

Ул кўзга эмас ҳожати соғар, негаким бор
Қон ичмак ила масту майи ноз ила сархаш.

Фавойид ул-кибар, 177-б.

САРХУН [*ф.* سرخون] Хундор; бедав (туёғи қонли).

Фалоннинг сархун отики гар эрур берк,
Қилур таъвил ақли нуктаомуз.

Бадоеъ ул-васат, 505-б.

САРҚУТ [*т.* سرقوت] Майнинг қуйқаси, шаробнинг сирқиндиси; ҳар нарсанинг қолдиғи, бировлардан қолган сарқит ичкилик ёки егулик.

Тўра бирла бош уруб тут хонга,
Сарқутин бер мени бесомонга.

Фавойид ул-кибар, 484-б.

Ўзни ул сарқут ила маст қилай,
Сўзни хон базмида пайваст қилай.

Фавойид ул-кибар, 485-б.

САТВАТ [*а.* سطوت] **1** Шиддат билан босиш, қаттиқ ҳужум.

2 Қувватлилик.

3 Шукуҳ.

... ва камоли висол майи зуридин кўнгуллари бехуд ва маст, мутаоқиб тажаллиёт сатватидин аъзоларида шикаст.

Маҳбуб ул-қулуб, 70-б.

САФИЙВАШ [*а.-ф.* صفي وش] Одам Сафий алайҳиссаломдек; Одам Сафийуллоҳга ўхшаш.

Бу сифат сафийваши олийҳасаб,
Ким Сафий келди анга Ҳақдин лақаб.

Лисон ут-тайр, 149-б.

САФИНА [*а.* سفينه] **1** Шеърлар тўплами, баёз.

2 *тасаввуфда* Инсон баданига ишора.

... ва бу заройиф сафинаси жунге дурур фавоиди лаолиси анда гуногун.

Ҳайрат ул-аброр, 317-б.

САФАРОЙЛИҚ [*а.-ф.-т.* صف آراي ليق] Одамларни тартиб билан сафга тортувчи, сафга тизишлик, сафга тортишлик.

Қилиб неча дапқур сафороЙлиқ,
Кийимдин қилиб зийнатафзойлиқ,

Садди Искандарий, 431-б.

САФРОВИЙ [*а.* صفراوي] **1** Тиббий касалликнинг бир тури, балғам қусишлик, ярақон ёки зардча касаллиги.

2 *тиббиётда* Тўрт хилтнинг бири; ўт-заҳра.

Агар сенинг ўғлунгга сафровий иситма ташвиш берса, мен дору ул қулларга берсам, ул сиҳҳат топарму?

Насойим ул-муҳаббат, 292-б.

САФҲА-САФҲА [*а.* صفحه صفحه] Саҳифа-саҳифа, варақ-варақ.

... балки ҳар тарих жунгин сафҳа-сафҳа ахтариб дарёзада ажносқа рад илигин урмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41-б.

САХЛАМОҚ [*т.* ساخلا ماق] Сақламоқ, асрамоқ.

Эй Навоий, дерсин ўзни сахла, кўрсанг ёрни,
Неткамен беихтиёр афғони ногоҳим била.

Фавоийд ул-кибар, 383-б.

САХОВАТСИЗ [*а.-т.* سخاوت سيز] Бахил, зиқна.

Саховатсиз киши – ёғинсиз абри баҳор ва ройиҳасиз мушки тотор.

Маҳбуб ул-қулуб, 79–80-б.

САХОСИЗ [*а.-т.* سخا سيز] Бахил, зиқна; саховатсиз.

Сахосиз киши бирла гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

САЪД [*а.* سعد] Бахт, саодат, иқбол.

Саъди акбар Муштарий (Биржис ёки Юпитер) сайёраси, бахт юлдузи; юксакликдаги жой, фалак қозиси.

Чопиб Баҳромға рахшин чу яксар,
Бўлуб ул наҳси асғар саъди акбар.

Фарҳод ва Ширин, 22-б.

САЪД УЛ-МИЛЛАТ [*а.* سعد الملت] Миллатнинг саодати.

... Мавлоно Саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

СА(Ъ)ИД [*а.* سعيد] Бахт, толе.

Са(ъ)иди абадий Абадий бахтли, абадий бахтиёр, абадий толе ёр.

Муғбачалар дайрда қилғон ҳалок
Бўлса саъиди абадий қайда бок.

Ҳайрат ул-аброр, 107-б.

САЪТАРИЙ [*а.* سعتري] Жинсий мойилликни қондиришга мансуб.

Ва баъзи ўзларини бир-бирига суртуб таскин берурлар эрдиким, аларни саътарий ҳам дерлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

САҚИЛГОМ [*а.-ф.* ثقيل گام] **1** Оғир қадам, вазмин қадам босувчи, секин юрувчи.

2 Ранж-машаққат билан юрувчи.

Самандедур коҳилхиром, аммо манзилга еткургучи ва бухтиедур сақилгом, лекин маъманга тушургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

САҚИФА [*а.* سقيفه] Баланд, шарафли; осмон қадар юксак.

Улки зотингда балоҳат чоғламиш,
Санга бу янглиғ сақифа боғламиш.

Лисон ут-тайр, 82-б.

САҚЛАМОҚ [*т.* ساقلاماق] қ. **Сахламоқ.**

САҚЛАҒУЧИ [*т.* ساقلاغوچي] Сақлагувчи.

... бул ҳаваслар ҳарзаси тундбод совурмоқдин сақлағучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 83–84-б.

САҚЛОВ [*т.* ساقلاو] Сув итлари.

Наҳанг атрофида сақловидин шўр,
Нечукким аждаҳо атрофида мўр.

Фарҳод ва Ширин, 205-б.

САҲАРА [*а.* سحره] Сеҳргар, соҳир афсунчи, кўз боғлағич, жодугар.

Биров дедиким, сиз Жиржис а. с. ни соҳир дерсиз, соҳир ҳаргиз ўлукни тиргуза олурму? Саҳара дедиларким, йўқ.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 184-б.

САҲАРҲАНГОМ [*а.-ф.* سحر هنگام] Саҳар вақти, тонг чоғи; азон вақти.

Бўлма бот усрук, ғанимат тут бу янглиғ кечани,
Жомий май тун аввалидин то саҳарҳангом тут.

Наводир уш-шабоб, 56-б.

САҲВСИЗ [*а.-т.* صحوسيز] Ҳушёр бўлишлик, огоҳлик.

Ҳақнинг эрур саҳвсиз иш лозими,
Саҳв эрур лозимаи одами.

Ҳайрат ул-аброр, 129-б.

САҲИҲ [*а.* صحيح] **1** Соғлом.

Саҳиҳ ун-насаб Улуғ, насаби олий зотли.

[*Мир Бузург ва Мир Хўрд...*]. *Бу икки оға-ини саҳиҳ ун-насаб содотдин эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 367-б.

2 Тўғри, чин.

3 Ҳақиқий, ишончли.

4 Тузатилган, хатосиз.

5 Имом ал-Бухорий нисбати.

Билди чу ҳадисингни Саҳиҳ эмди Навоий,
Маскан чу тилар бўлса не Батҳо не Бухоро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

САҲУР [*а.* سحور] Саҳарлик, рўзада саҳар туриб овқат ейиш.

[*Иброҳим Мутаваккил р. т.*]. *Бир кеча анга дедиким, қўп, саҳур қилали! Дедиким, ул суфрани тушур!*

Насойим ул-муҳаббат, 175-б.

СЕБАК [ф. سيبك] Сарғиш олма; олмача.

Себакедур оразин ранги бирав ҳижронидин,
Олмадек бўлмиш қизил ҳар ёни ашким қонидин.

Фавоийд ул-кибар, 311-б.

СЕВАР [*т.* سيور] Суюкли, яхши кўрган, ардокли.

... Ва севар ўғли хаста бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 152-б.

Эмди Ҳусайн Мансурнинг руҳин иллийинда ва Фиръавн руҳи сижжиндадур, мунда ҳикмат недур?

Насойим ул-муҳаббат, 310-б.

СИЖИЛМОҚ [*т.* سجيل ماق] **1** Ўзиб кетмоқ.

2 Фарқланмоқ.

Ва бу фасоҳат била сорт фусаҳосидин тамом сижилибдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 22-б.

СИЖН [*а.* سجن] қ. **Сижжин**.

СИЖОФ [*а.* سجاف] **1** Кийим.

2 Парда.

Ҳулла сандал насими турфа сижоф,
Сар-басар даврасида сандал боф.

Сабъаи сайёр, 306-б.

СИЙМИСУДА [*ф.* سيم سوده] Майда-майда кумуш.

Бизнинг шоҳ хонға лаълугун аёғ берганда айтилибдур ва ҳаводин сиймисуда ёғарда рақам қилибдур.

Наводир уш-шабоб, 508-б.

СИ(Й)РИЛМОҚ [*т.* سيريلماق] Сийрилмоқ, ишқаланмоқ, сидирилмоқ.

[*Абу Сулаймон Хаввос Магрибий р. т.*] *Маркаб секриди ва анинг аёғи юлғун дарахтиға сийрилиб мажруҳ бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

Риёйи хонақаҳға келмасам, эй шайх, тут маъзур
Ки, гом урғон сойи ул ён кейинрак сирилур гомим.

Наводир уш-шабоб, 307-б.

СИЛКИНЧАК [*т.* سيلكينجك] Бўйинга тақадиган зийнат асбоби.

Не ҳуш уммидеким урён нигун қад бирла урсам так,
Париларига жунун туморидур бўйнумда силкинчак.

Наводир уш-шабоб, 237-б.

СИЛСИЛА [*а.* سلسله] **1** Занжир.

2 Қатор, саф.

3 Сулола, шажара.

4 Абдураҳмон Жомий «Силсилат уз-заҳаб» («Олтин занжир») асарининг қисқарган шакли.

Чунки таҳрик топти «Силсила»си,
Телбалик бўлди ақл масъаласи.

Сабъаи сайёр, 43-б.

Силсилат уз-заҳаб «Олтин занжир» сўзи (ибораси) талқини.

Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Қошғарийни дебдурларки, хожалар силсиласидаки, «Силсилат уз-заҳаб» иборат андиндур, толибларға талқину иршод сажжодасидадурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 443-б.

СИМНОНЛИҚ [*ф.-т.* سيمنان لیق] Симнон шаҳридан, Симнонда яшовчи.

Мир Асадуллоҳ – симнонликдур.

Мажолис ун-нафоис, 103-б.

СИМОТ [*а.* سمات] Нақш, аломат, нишон; сифат.

... ва бу латофати сифоти хўблар ва малоҳати симоти маҳбублар била яна икки девон тартиб берса бўлурдек маълум бўладур.

Ғаройиб ус-сиғар, 14-б.

СИМОҚ I [*т.* سيماق] **1** Сиқмоқ.

2 Шилмоқ.

[*Абу Али Ворижий қ. с.*]. *Дедиким, Луғом тоғида эрдим, ириг палос кийиб эрдим. Бўйнумни сиди.*

Насойим ул-муҳаббат, 176-б.

СИМОҚ II [*т.* سيماق] Синиш, вайрон бўлиш.

Авжики битиб фалак симоғин,
Қоплондин олиб камар тувағин.

Муншаот, 134-б.

СИНАЛМОҚ [*т.* سنالماق] Бирор йўсинда текширилмоқ.

Невчунки, ҳар қайсини борлар маълум қилибтур ва синалибдур.

Муншаот, 217-б.

СИНГУРГУЧИ [*т.* سينگورگوچي] Сингдиргувчи, ҳазм этувчи.

... ва хомаларни пиширгучи ва таомларни сингургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 119-б.

СИНДУРМАМАК [*т.* سيندورماماك] Синдирмаслик; узмаслик.

Қайси дамким хотиримға чун ўтуб гулзори васл,
Ғунчадек кўнглумда ҳижрон юз тикон синдурмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СИНУҚТУРМОҚ [*т.* سينوقتورماق] Шикастлантирмоқ, қийнамоқ.

Ким вафо аҳлин синуқтурса, билурмен ончаким,
Кўп зиён қилмаса, боре қилмағай кўп суд ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 376-б.

СИПАМОҚ [*т.* سيپاماق] Сийпамоқ; гап-сўз билан юмшатмоқ, текисламоқ.

Агарчи тилни асрамоқ кўнгулга меҳнатдур, аммо сўзни сипамоқ бошқа офатдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 125-б.

СИПЕҲРБАРИН [*ф.* سپهربرين] Осмон каби баланд, фалак қадар юксак.

Назми рифъат аро сипеҳрбарин,
Нукталар анжуми сипеҳрнишин.

Сабъаи сайёр, 38-б.

СИПЕҲРЖАНОБ [*ф.-а.* سپهرجناب] Фалакдек баланд мартабали.

Ул шаҳзодаи сипеҳржаноб мадхиким...

Садди Искандарий, 543-б.

СИПЕҲРИҚТИДОР [*ф.-а.* سپهراقتدار] Фалакдек қудратли, фалакдай ҳамма ишни бажаришга қодир.

... ва хавоқини сипеҳриқтидор хусусияти таманноси ботинимда зуҳур этмайдурур эрди.

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

СИПЕҲРНИШИН [*ф.* سپهرنشين] Фалакда ўтирувчи, осмонда яшовчи; осмондаги.

Назми рифъат аро сипеҳрбарин,
Нукталар анжуми сипеҳрнишин.

Сабъаи сайёр, 38-б

СИПЕҲРСИТЕЗ [*ф.* سپهر ستیز] **1** Осмонни ёндургудек, фалакни қўпдиргудай.

2 Дунёни ёндургудек.

Шавқ ўти икки ёндин андоғ тез
Ки, бўлуб шуълаи сипеҳрситез.

Сабъаи сайёр, 354-б

СИПОРА [*ф.* سي پاره] Ўттиз пора, Қуръони каримнинг ўттиз пораси.

[*Шайх Муҳамад Яманий қ. т. р.*]. *Ул ҳар кун келар эрди ва бир сипора ўқуб борур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 342-б.

Дастур бу эмишки, Шайх масжидида таровиҳда сипора Қуръонни бир хатм қилур эрмишлар.

Насойим ул-муҳаббат, 433-б.

СИПОҲГАР [*ф.* سپاه گر] **1** Сипоҳгарлик.

2 Амалдорлик.

... ва наззорагар эл таъну ташниъ билаким, «чор донг сипоҳгари говмиш тохтан аст»,- деб фарёд қилғайлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

СИПОҲИЙ [*ф.* سپاهي] Шоир тахаллуси.

Ёмғурчибек – «Сипоҳий» тахаллус қилур.

Мажолис ун-нафоис, 147-б.

СИПОҲЛИҚ [*ф.-т.* سپاه لیق] **1** Аскарлик.

2 Амалдорлик.

Ҳам ушбу тарихда эрдиким, фақир сипоҳлиқдин мутанаффир бўлуб, маносибни тарк қилиб, мулозиматни ўксутуб эрдим.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 20–21-б.

СИРДОН [*а.-ф.* سردان] **1** Сир сақлаш; сир сақловчи.

2 Сукут.

[*Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ қ. с.*]. *Анинг хавотирга ишрофи жиҳатидин Саййиди сирдонга машҳурдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 324–325-б.

СИРИЛМОҚ [*т.* سیریل ماك] **1** Сурилмоқ, тисарилмоқ.

2 Тойилмоқ.

Риёйи хонақаҳға келмасам, эй шайх, тут маъзур,
Ки гом урғон сойи у лён кейинрак сирилур гомим.

Наводир уш-шабоб, 307-б.

СИРИҚМОҚ [*т.* سیریقماق] Изғимоқ, тентимоқ, дайдимоқ.

Бўлмаса эрди хаёли бир парийваш васлиға,
Телбадек вайроналар сари сириқмоқ не эди?

Фавоийд ул-кибар, 423-б.

СИРИҒ [*т.* سیرغ] Зеб, безаш, нақшлаш.

Пардадарлиғ чу эрур зоҳир иши,
Хирқа узра не осиғ мунча сириғ.

Фавоийд ул-кибар, 209-б.

СИРКА [*ф.* سرکه] Бошқача тусга кирган мазали ёғ, узум ёки бошқа меваларнинг ширасидан ҳосил қилинган ичимлик суви; узум сувини ачитиш йўли билан тайёрланадиган ўткир ҳидли, тузсиз суюқлик.

Фуқаро сирка ва дўшоби андин, ағниё нуқлу майи ноби андин.

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

Чун оқшом бўлди, кўкдин бир табоқ инди, анда олти рағиф сиркаву сабзи била.

Насойим ул-муҳаббат, 495-б.

СИРОЖ [*а.* سراج] **1** Чироқ.

2 Ёруғлик, нур.

Сирож ул-муслимин 1) мусулмонлар чироғи; 2) асар номи.

Чу равшан айлар ислом аҳли зотин:
«Сирож ул-муслимин» қўймишимен отин.

Сирож ул-муслимин, 289-б.

СИТАМАНДЕШ [*ф.* ستم اندیش] Жабр-зулм қилувчи, одамларга озор берувчи, жафокор.

Бечора ул мазлумким, бу зулмкешларға гирифтор ва бу ситамандешларға фармонбардор бўлғай...

Маҳбуб ул-қулуб, 79-б.

СИТАМПЕША [*ф.* ستم پیشه] Золим, зулм-ситам қилувчи, эзувчи.

Қилиб ҳукм сенким, ситампешае,
Чопиб бошини қилмай андешае.

Садди Искандарий, 317-б.

СИТТА [*а.* ستة] Олти.

Ситтаи зарурия Зарурий олти [тараф]; юқори, қўйи, ўнг, чап, олд, орқа.

Фаноий маҳз етар «Ситтаи зарурия»
Нединки йўққа зарурат эмас бу навъ олтов.

Фавоийд ул-кибар, 343-б.

СИТТАЗИЙНАТ [*а.* ستة زینت] Олти безак, олти зийнат.

... ҳар навъ шеърдин, масалан, руҳафзо мухаммаслар... ва равоносо мусаддаслар, барча ситтазийнат...

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

СИФАТИЛЛОҲ [*а.* صفت الله] Аллоҳ сифатлари.

Муттасиф бўлсанг сифатиллоҳ ила,
Жазм этарсен хотири огоҳ ила.

Лисон ут-тайр, 269-б.

СИФАТЛИҒ [*а.-т.* صفت لیغ] Хусусиятлик, сифатлик.

Хайли гардун сифатлиғ айладилар,
Хасмиға якжиҳатлиғ айладилар.

Сабъаи сайёр, 75-б.

СИЧМОҚ [*т.* سیچماق] Ёзилмоқ (чичмоқ).

Биайниҳ анингдекки, сичқай чибин,
Оқ узра қораю қора узра оқ.

Фавоийд ул-кибар, 518-б.

СИЯ КИРИШМАК [*т.* سیه کیریشماك] Сия бошламоқ, сиймоқ, қовуқни бўшатмоқ, ёзилмоқ, бавл қилмоқ.

[*Мира Нисобурий р. т.*]. *Бир бийик устига чиқти ва иштонининг боғини ечиб, ел сари сия киришди.*

Насойим ул-муҳаббат, 184-б.

СИЯҲБОЛ [*ф.* سیه بال] **1** Қора қанот, қаноти қора.
2 Бахтсиз.

Дудидин ўлуб малак сияҳбол,
Тулидин ўлуб фалак куҳансол.

Лайли ва Мажнун, 118-б.

СИЯҲГИЛИМ [*ф.* سیه گلیم] Бадбахт, бахти қаро, мақсадига етмаган.

Юзига асли ёмоннинг кўп очма гулшани хулқ,
Сияҳгилемга албатта меҳр айлама фош.

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

СИЯҲПЕЧ [*ф.* سیه پیچ] Қора зулф; жингалак соч.

Солди бошига улуғ фитналар эл қатли учун,
Гарчи шўхона сияҳпечинг кўрунур асру кичик.

Фавойид ул-кибар, 226-б.

СИҚОЯ [*а.* سقایه] Сув бериш; сув қўйиш, сув қўйиш амали.

[*Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. ...*]. *Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Тенгри отин тутмамак керак ва Қуръон ўқумамак керак, магар оҳиста.*

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

СИҚТАМОҚ [*т.* سیقتاماق] Ёлвориб йиғламоқ, йиғи-сиғи қилмоқ, сиқтамоқ.

Ва сиқтамоқким йиғламоқда муболағадур...

Муҳокамат ул-луғатайн, 14-б.

СИҒОР [*а.* صغار] Кичкиналар, ёш болалар, гўдаклар, вояга етмаганлар.

Олам аро мунча сиғору кибор,
Мен бўлса-ю, сен бўлу ҳаркимки бор.

Ҳайрат ул-аброр, 109-б.

СИҲҲАТЛИҚ [*а.-т.* صحت لیق] **1** Саломатлик, тансиҳатлик, соғломлик.
2 Тўғрилик, ростлик.

Истама лаълин, Навоийким, маразда эмганур,
Табъини сиҳҳатлиқ эл шарбат била муътод этиб.

Бадоеъ ул-васат, 47-б.

СКАНДАРНИШОН [*ю.-а.-ф.* سکندرنشان] Султон Ҳусайн Бойқаронинг шоҳлик ва саркардалик салоҳиятига ишора; Искандар каби.

Ало, то Скандардин ўлгай нишон,
Муни тут жаҳонда Скандарнишон.

Садди Искандарий, 70-б.

СКАНДАРНИҲОД [*ю.-а.-ф.* سکندرنهاد] Шоҳ Искандар табиатли, Искандар хислатли, Искандарга ўхшаш.

Атодин Скандарниҳод ўлгай ул,
Анодин Каёнийнажод ўлгай ул.

Садди Искандарий, 192-б.

СКАНДАРСИФАТ [*ю.-а.* سکندرصفت] Шоҳ Искандар сифат; Искандар хислатли, шоҳ Искандар монанд.

Бори шоҳлар сарфарозини бил,
Скандарсифат Шоҳи Ғозийни бил.

Садди Искандарий, 544-б.

СОАТАН [*а.* ساعةً] Шу лаҳзадан, шу соатдан.
Соатан фи соатан Ҳар соат, ҳар замон, дам-бадам, тез-тез.

Ул соатан фи соатан ишида исиғроқ бўлғай ва лаҳзатан филаҳзатан қилмишида қизиқроқ бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

СОВУРГУЧИ [*т.* ساوورگوچی] Сочгувчи, тўзитгувчи, совургувчи.

Соиқаедур, ақлу дин хирманин куйдургучи ва сарсаредур аларнинг кулин кўкка совургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

Ўтедур номус уйин куйдиргучи, еледур иззат хирманин совургучи ва виқор шамъин ўчургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 54-б.

СОВУРМАМАК [*т.* ساوورماماك] Совурмаслик.

Қайси ҳижрон шамиким ҳар лаҳза ҳижрон сарсари,
Бир-бир авроқин фалакнинг ҳар тараф совурмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

СОВУРМОҚ [*т.* ساوورماق] Учирмоқ, ҳавога отмоқ.

Мухолиф нафслар сарсари учурмоқдин асрагучи ва мунофиқ, булҳаваслар ҳарзаси тундбоди совурмоқдин сақлагучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 83–84-б.

СОВУҒЛИҒ [*т.* ساووغ لیغ] Хунуклик, ёмонлик, келишмаганлик, совуқлик.

[*Абуладён қ. с.*]. *Айтиларким, совуғлиғ қилма, ҳаждин эмди келибсен.*

Насойим ул-муҳаббат, 156-б.

СОИҚАТУН [*а.* صاعقةٌ] Яшин, чақмоқ, йилдирим.

... ва араб тили билар «баркун» ва «соиқатун» била адо қилибдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 17-б.

СОИҚАКИРДОР [*а.-ф.* صاعقه کردار] Чақмоқ кўринишли, яшин тарзли.

Хирмани ҳушума куймак ҳам эрур кўнглумнинг
Ҳажр аро соиқакирдор дамидин ориз.

Фавойид ул-кибар, 192-б.

СОЙ [*т.* ساي] Сой, икки тоғ ёки адир оралиғидаги сув йўли.

Бош тушуб ул рудда сой тошича,
Бош кесибон ҳар киши ўз бошича.

Ҳайрат ул-аброр, 186-б.

СОЙИЛЛИҚ [*а.-т.* سایل لیق] **1** Гадолик, тиланчилик.
2 Савол қилувчилик, сўровчилик, истовчилик.
3 *тасаввуфда* Ҳидоят талаб қилишлик.

Фано дайрида сойиллиқни султонликдин ортуқ тут,
Ки ўлмакликда тенгдурлар агар сойил, агар султон.

Фавойид ул-кибар, 306-б.

СОЙИҒ [*а.* صايغ] Заргар; жавҳаршунос; жавҳарфуруш.

... Шайх Ибн Сукайнаҳ ва анинг сойиг муриди ҳикоятини дедиларки, басти замон қобилидиндур ва ғариб ҳикоятлардиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

СОЛ [*т.* سالو] Бир-бирига маҳкамланиб, сувда оқизиладиган ходалар.

Солу гул [*т.-ф.* سالو] Кеманинг тик ёғочи шаклидаги гул.

Ҳусну раънолиқ била дастори узра сончибон,
Ваҳки, шафтолу гулидур ё эрур солу гули.

Бадоеъ ул-васат, 497-б.

СОЛИМЛИҒ [*а.-т.* سالم ليغ] Аруз баҳрларидан бири, солимлик.

Энди ҳар бирининг солимин ва ё зиҳофиким, анга кириб, ани солимлиғидин чиқорибдурки, андин баъзи матбуъ тушубдур...

Мезон ул-авзон, 63-б.

СОЛИҲОТ [*а.* صالحات] Яхшилар, азизлар; яхши амаллар қилувчи.

[*Туҳфа р. т.*]. *Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

СОЛМАМОҚ [*т.* سالماماق] **1** Солмаслик.
2 Ташламаслик; қолдирмаслик, қўймаслик.
3 Суртмаслик, тушириб қўймаслик.

... ул кишига миннат қўймамоқ ва анинг юзига солмамоқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 81-б.

Меҳру вафо айбидин покдур абнойи даҳр,
Пок назардурким ул сари назар солмамиш.

Ғаройиб ус-сиғар, 219-б.

Ҳақ кавнга солмамиш эди пай,
«Коналлоҳу ламякун маах шай».

Лайли ва Мажнун, 30-б.

СОЛХЎРДА [*ф.* سال خورده] Кўп яшаган, эски, қадимий.

Узуб, чирмоғоч солхўрда чинор,
Йиқиб, туртгач сидраосо минор.

Садди Искандарий, 295-б.

СОЛЧА [*т.* سالچه] Чўпдек.

Қон қолмай солча рагларига,
Жилди ёпишиб сўнгакларига.

Лайли ва Мажнун, 184-б.

СОЛҒУЧИ [*т.* سالغوچي] **1** Солгувчи.
2 Ташлагувчи.
3 Тушириб қўйгувчи.

Дониш элига солғучи торожи ақлу хуш,
Ислом элига қилғучи яғмойи дин йигит.

Фавойид ул-кибар, 61-б.

Кўз қани ул ой юзига солғучи!
Ул қуёш анворидин нур олғучи!

Лисон ут-тайр, 105-б.

Ошиқ кўнглига маъшуқ ҳавосин солғучи ҳам ул ва бир жилваси била нақди ҳаётин олғучи ҳам ул.

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

СОМОНЛИҚ [*т.* سامان ليق] **1** Тартиблик.
2 Имкониятлик.
3 Иқтидорли, истеъдодли, қобилиятли.

[*Мавлоно Муҳаммад Бадахший.*]. *Ҳоло табъ аҳли орасида андин сомонлироқ киши йўқтур.*

Мажолис ун-нафоис, 124-б.

СОНИЯ [*а.* ثانيه] Дақиқ, нафис, гўзал, нозик, латиф.

[*Шайх Абулғайс...*]. *Олия мақомот ва сония ҳолоту каромот эгасидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 401-б.

СОСОНИЙНАЖОД [*ф.* ساساني نژاد] Сосоний (Эрон ҳукмдорлик қилган сулолалардан бири) насабли, Сосоний сулоласидин чиққан.

Ардашер Бобак андин бири сосонийнажод салотиндин халойиққа ҳар неча шафқат ва адолат етти.

Тарихи мулуки ажам, 234-б.

СОТИР [*а.* ساتر] Беркитувчи, яширувчи.

Сотир ул-уюб [ساتر العيوب] Айбларни яширувчи, гуноҳларни беркитувчи.

[*Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.*]. *Шайх ул ислом дебдурки, бирав андин сўрдики, ҳеч киши бўлғай, элнинг айбин билғай? Ул шайх деди: бўлғай! Сойил дедики, пас Аллоҳ сотир ул-уюб бўлмағай.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

СОТИҚ-САВДО [*т.* ساتيق سودا] Савдо-сотиқ, тижоратчилик.

[*Шайх Саъд Ҳаддод...*]. *Чун озод бўлди, бозорда сотиқ-савдо қилур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

[*Мавлоно Доий – форсигўй шоирлардан.*]. *... ва гоҳо сотиқ-савдоға ҳам иштиғол кўргузур.*

Мажолис ун-нафоис, 89-б.

СОТИҒ-ОЛИҒ [*т.* ساتيغ آليغ] Олди-сотти.

Олғали дунё арусин, эйки, соттинг нақди жисм,
Умр сотиб марг олмоқ англа бу сотиғ-олиғ.

Наводир ун-ниҳоя, 260-б.

СОТИҒ-САВДО [*т.* ساتيغ سودا] қ. **Сотиқ-савдо.**

СОФЛАНМОҚ [*а.-т.* صافلان ماق] Тозаланмоқ, покланмоқ, софланмоқ.

[*Абу Амр Димишқий қ. т. с.*]. *Ва ҳам ул дебдурки, (арвоҳ Ҳаққа яқинлашиб софланса, олам жисмларига тоат нури билан таъсир қилади).*

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

СОЧ-СОҚОЛЛИК [*т.* ساچ ساقاللیك] Соч-соқоллик.

Қабр шақ бўлуб, бир оқ, соч-соқоллиқ киши чиқти ва элга дедиким, Исо руҳуллоҳ Пайғамбардур, анинг динига кириng ва ғанимат тутунг.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

СОЧИЛМОҚ [*т.* ساچيلماق] **1** Сепилмоқ.
2 Ҳар томонга тарқатиб ташланмоқ.
Сочила киришмоқ Сочила бошламоқ.

... мунинг натойижи гуллари рўзгор аҳлига беҳадду миқдор очила бошлади ва бошларига беихтиёр сочила кириши.

Муҳокамат ул-луғатайн, 25-б.

СОЧИЛМОҒЛИҒ [*т.* ساچيلماغليغ] Сочилмоқлик.

Назм анга гулшанда очилмоғлиғи,
Наср қаро ерга сочилмоғлиғи.

Ҳайрат ул-аброр, 61-б.

СОЧМАМОҚ [*т.* ساچماماق] **1** Сочмаслик; ёймаслик, тарқатмаслик.

2 Ташламаслик.

Сўзга қулоқ солмоқу оғиз очмамоқ, гавҳарни териб, ўз гавҳарин сочмамоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 546-б.

СОЧМАМАҒЛИҒ [*т.* ساچماماغليغ] Сочмаслик.

Жавоҳирни термак анга саъб эса,
Эрур сочмамағлиғ худ осон мунга.

Бадоеъ ул-васат, 493-б.

СОЧМОҒЛИҒ [*т.* ساچماغليغ] Сочмоқлик.

Суханварлиғ асбобини соз этиб,
Дури назм сочмоғлиғ оғоз этиб.

Садди Искандарий, 38-б.

СОЧҚУЧИ [*т.* ساچقوچي] **1** Сочгувчи.

2 Ташлагувчи.

Сиймни сочқучи мингдин бирдур,
Ўзгаларнинг иши келди термак.

Наводир уш-шабоб, 518-б.

3 Оқиргувчи, тўкгувчи.

Нилуфар юзига шабнам сочқучи ҳам ул ва шабнам суйидин нилуфарзор, балки гулистони Эрам очғучи ҳам ул.

Маҳбуб ул-қулуб, 7-б.

СОЯСИЗЛИК [*ф.-т.* سايه سيز ليك] Кўланкасизлик.

Ул нубувват қуёшининг соясизлигининг пояси, балки қуёш бўлмоқ анинг сояси...

Ҳайрат ул-аброр, 37-б.

СОҒИНДУРМОҚ [*т.* ساغيندورماق] Эслатмоқ, эсга солмоқ; эсга олмоқ.

Яна бир дуо била ўзни соғиндурмоқ вожиб кўрунди.

Муншаот, 170-б.

Бу учурдаким, Мавлоно Худойбердини бу иш учун қуллуққа юборилиб эрди, дойим қиладурғон иноят ва саъйни бир қатла соғиндурмоқ вожиб эрди.

Муншаот, 213-б.

Ҳар кимсаки, матлуби кўнгул соғлиғидур,
Тун эҳёси илож қилмоғлиғидур.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

СОҒЛИҒ I [*т.* ساغليغ] Ҳушёрлик; мастнинг зидди.

Соғлиғида қутуз ит ва усруклиғида қочиб андин юз ит.

Маҳбуб ул-қулуб, 38-б.

СОҒЛИҒ II [*т.* ساغليغ] Нумератив сўз, саноқли нарса.

Фалон бойким, қўйи беш мингдин ўтмиш,
Яна ҳам мингдин ортуқ соғлиғ ўчку.

Бадоеъ ул-бидоя, 637-б.

СОҲИБ [*а.* صاحب] **1** Ҳамроҳ.

2 Дўст.

3 Эга, тасарруф этувчи, хўжайин.

Соҳиби аъзам Буюклик эгаси; Аллоҳ.

Соҳиби аъзам Низомулмулк, чунким бўлди азал,
Ҳажвлар қилди Уторуд чархи кажрафторни.

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

Соҳиб ус-сирр Сир-асрорлар эгаси, яширин сирларни билувчи.

[*Амир Сайиид Али б. ...*]. *... аммо одоби тариқат касби соҳиб ус-сирр, байнал оқтоб Тақиюддин Али Дўстий қ. р. қошида қилибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 314-б.

Соҳиб ул-ҳижоб Парда соҳиби, иффат соҳиби; иззат эгаси, шарофат соҳиби.

[*Абубакр Шиблий қ. т. с.*]. *Отаси халифанинг соҳиб ул-ҳижоби эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 127-б.

СОҲИБВИҚОР [*а.* صاحب وقار] Чидамли, оғир.

Аммо ел агар кўкка етсун сабукбордур ва бемиқдор ва тоғ агар туфроққа ботсунки соҳибвиқордур, ҳилмшиор.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

СОҲИБДЕВОН [*а.-ф.* صاحب ديوان] Девон эгаси, шеърлар тўплами соҳиби.

... ва ҳар қайси ўз ҳўрди ҳолиға кўра ширингуфтор ва соҳибдевон ва ашъордурлар.

Мажолис ун-нафоис, 151-б.

СОҲИБДИЛЛИК [*а.-ф.-т.* صاحب دل ليق] **1** Пок кўнгиллик.

2 Орифлик, аҳли маърифат, аҳли тасаввуф.

Кўнгул таърифидаким, кўнгул тилагандек қилилмайдурур ва анинг васфин соҳибдиллиққа мавсуф бўлғон кишидин ўзга киши билмай дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 72-б.

СОҲИБМЕЪРОЖ [*а.* صاحب معراج] Пайғамбарлар ичида фақат Муҳаммад алайҳиссаломга берилган нисбат; зеро, Муҳаммад алайҳиссалом меърожга чиқаётган кечада кўкдан нурли нарвон тушади ва шу нарвон ёрдамида кўкка кўтарилиб, Тангри таолога икки қош оралиғича яқинлашадилар; меърож (нарвон) соҳиби.

Нубувват тахтида ҳумоюн фарқи узра тож, анбиёву расул хайлида соҳибмеърож, аввалину охирин халқи анинг шафоатига муҳтож.

Муножот, 294-б.

СУБУЛ [*а.* سبل] **1** Йўл, хатти-ҳаракат, тариқ.

2 *тасаввуфда* Тариқат йўли.

Ҳодийи субул Йўл бошловчи, сорбон;

Эй Навоий, қадам урмоқ бўлмас,
Раҳнамой ўлмаса ҳодийи субул.

Фавойид ул-кибар, 257-б.

СУБҲ [*а.* صبح] Эрталаб, тонг, тонготар.

Субҳи аласт Дунё пайдо бўлган кунининг биринчи тонги; азалият тонги.

Кетур соқий, ул майки, субҳи аласт
Анинг нашъасидин кўнгул эрди маст.

Ғаройиб ус-сиғар, 513-б.

СУБҲА [*а.* سبحه] Абдураҳмон Жомий «Субҳат ул-аброр» (яхшилар тасбеҳи) достони номининг қисқарган шакли.

«Субҳа» иқдиға берди чун тавзиҳ,
Солди хайли малак аро тасбиҳ.

Сабъаи сайёр, 43-б.

Чун «Субҳа» ни килкинг этти тавзиҳ,
Солдинг малак ичра зикри тасбиҳ.

Лайли ва Мажнун, 37-б.

Субҳан ақиқ Ҳақиқдан ясалган тасбеҳ, ҳақиқли тасбеҳ.

Билмай дединг узулмиш экан субҳайи ақиқ,
Лаълинг гамида қон кеби ашким қаторидур.

Наводир уш-шабоб, 140-б.

СУБҲДАМ [*а.-ф.* صبحدم] Тонг чоғи.

Эсар субҳдам руҳпарвар насим,
Топар жон йиғочқа изоми рамим.

Садди Искандарий, 402-б.

СУБҲОН [*а.* سبحان] **1** Ҳамду сано.

2 Шуҳрат, номдор.

Раҳм ҳам сен, раҳмон ҳам сен, азим ҳам сен, субҳон ҳам сен.

Муножот, 293-б.

СУБҲСИЗ [*а.-т.* صبح سيز] Тонгсиз; бомдодсиз; юз ёруғлигисиз.

Гарчи ҳижрон шами ўткач субҳи васл уммиди бор,
Шоми ҳажримдек кишига субҳсиз шом ўлмасун.

Наводир уш-шабоб, 351-б.

СУВЛУҚ [*т.* سولوق] Сувлик.

Дардлиг кўнгул-шуълалиг чароғ, ёшлиг кўз-сувлуқ булоғ.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

СУВОЛ [*а.* سوال] Савол, сўроқ.

Ранжу заъфим бўлмиш андоқким сўрар келган улус,
Ҳолим айларлар сувол, аммо эшитмаслар жавоб.

Ғаройиб ус-сиғар, 56-б.

СУДРАТМАК [*т.* سودراتماك] Сирпантириб тортмоқ, сургатмоқ, судратмоқ.

Ишқ кўп солди мену дарду балият чоҳиға,
Ваҳки, эмди судратур ҳижрон сиёсатгоҳиға.

Фавойид ул-кибар, 379-б.

СУДСИЗ [*ф.-т.* سودسيز] Наф йўқ, бефойда.

Судсиз эрди чунки ул ошуб,
Ҳам ватан сори бўлдилар раҳқўб.

Сабъаи сайёр, 152-б.

СУЛАҲО [*а.* صلحا] Салоҳиятли киши; софдил, покдомон, порсо, яхши сийратли; азизлар.

[*Абулҳусайн Солбиҳ р. т.*]. *Ва уламою сулаҳодин жамъи касир анинг хонақоҳида мужовир эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

Ва Бағдоднинг Низомиясида ибодатка машғул эрдук ва сулаҳони зиёрат қилур эрдук.

Насойим ул-муҳаббат, 376-б.

... Шайх Ҳаёт Ҳарроний қ. т. а. Сулаҳодин бири дебдурким, Ямандин кемага ўлтурдук.

Насойим ул-муҳаббат, 389-б.

СУЛБИ [*а.* صلبي] Пушти камар, насл; зот.

[*Абулаббос Арзизий қ. с.*]. *Отасиға ул ҳол маълум бўлгач, шукрлар қилиб айттиким, баҳамдиллаҳки, менинг сулбумдин андоқ киши вужудға келди.*

Насойим ул-муҳаббат, 100-б.

СУЛОС [*а.* ثلاث] Учдан.

Сулосу рубоъ Уч-тўртдан.

Бир била топмай бу жаноҳ инқитоъ,
Бир неки, масно ва сулосу рубоъ.

Ҳайрат ул-аброр, 103-б.

СУЛС [*а.* ثلث] Араб хат турларидан бири.

Анбарин қошинг хамида холдек кўз мардуми,
Мушки тардин нуқтаи сулсидурур нун устина.

Фавойид ул-кибар, 451-б.

СУЛТОН [*а.* سلطان] Олий ҳукмдор, подшо.

Султон ул-уламо 1) олимлар султони, уламолар султони; 2) киши лақаби.

... Ҳазрат Рисолат с. а. в. анга Султон ул-уламо лақаб берди.

Насойим ул-муҳаббат, 324-б.

СУЛТОННИШОН [*а.-ф.* سلطان نشان] Подшоҳ аломатли, подшоҳ нишонли.

Салотиндин ул султони султоннишон замонида, балки олий остонида қуллуқға машғулмизким...

Вақфия, 241-б.

СУМАНБАР [*ф.* سمنبر] Ширин назарда тутилган (оқ бадан гўзал).

Суманбар ҳуд эшитур эрди они,
Бўлуб бу нуктадин осуда жони.

Фарҳод ва Ширин, 276-б.

СУМУРМАК [*т.* سومورماك] Ичмоқ, симирмоқ; ўзига сингдирмоқ.

Қуёшдек титрамак дафъин саҳаргаҳ орзу қилсанг,
Қуёшдек жомни титраб сумурмак фарз эрур аввал.

Ғаройиб ус-сиғар, 294-б.

СУРРА [*а.* صره] Тилла ва танга (пул) лик ўнтак.
Бир сурра ёрмоқ Бир ҳамён тилла танга, бир кисса олтин.
[*Мавлоно Жалолуддин Махмуд ...*]. *Ҳирот малики бир сурра ёрмоқ юборибдур, қабул қилмайдур.*
Насойим ул-муҳаббат, 352-б.

СУРУЛМОҚ [*т.* سورول ماق] Ёзилмоқ.
Шаммаи сурулмоқ Қисқача ёзилмоқ, мухтасар баён қилинмоқ.
... ягонаи аср Хожа Ҳофиз Шерозийдекки, буларнинг таърифи юқорироқ чун шаммаи сурулубдур...
Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

СУРУШМАК [*т.* سوروشماك] Ўйнамоқ, чопишмоқ.
Ғаминг доғи жонимға лабинг холи янглиғдур,
Не бўлди сурушсоқ биз муни доғи, сен они.
Бадоеъ ул-васат, 414-б.

СУРХ [*ф.* سرخ] Қизил.
Сурх қалб Қизил қалб.
Ва рангининг ҳурмати бор учун мутойиблари ани «сурх қалб» дерлар.
Мажолис ун-нафоис, 137-б.

СУСТПАЙМОНЛИҚ [*ф.-т.* سوست پیمان لیق] Суст ваъдалик, аҳдини бузувчилик; лоқайдлик.
Боғладим паймонадин пайман, фиғонким, ақлу дин
Бўлди бу паймонаву ул сустпаймонлиқда ҳайф.
Бадоеъ ул-бидоя, 266-б.

СУТУНЛУҚ [*ф.-т.* ستون لوق] Асослик, таянчлик, устунлик.
... ва нажот манзилининг умиди исломнинг беш сутунлуқ зотулумодиға кирмагунча мумкин эрмас...
Вақфия, 261-б.

СУТУНСИЗ [*ф.-т.* ستون سیز] Устунсиз, беустун.
Чекиб кўкнинг сутунсиз боргоҳин,
Муҳайё қилди алам коргоҳин.
Фарҳод ва Ширин, 51-б.

Миху сутунсиз тикибон чодарин,
Давр этиб чодарининг пайкарин.
Ҳайрат ул-аброр, 246-б.

СУТУРЛОБСАНЖ [*ю.-ф.* سطرلاب سنج] Мунажжим, юлдузшунос (астроном), астрономик жадвал (қуёш ва юлдузларнинг юксаклигини ўлчаш учун) тузувчи.
Ҳамул ҳикмат аҳли сутурлобсанж,
Чекиб яхши соат зуҳуриға ранж.
Садди Искандарий, 482-б.

СУФИЛИҒ [*а.-т.* صوفي لیغ] қ. **Сўфилиғ**.
СУФЛИ [*а.* سفلي] Қуйи, тубан, паст.
Ва кўз ва қулоқ ва барча қуво била ул хаёл била кўнгулда мутаважжих бўлғайларки, ҳақиқати жомиъаи инсоний иборат андиндурки, мажмуъ коиноти улви ва суфлидин анинг муфассалидур.
Насойим ул-муҳаббат, 276-б.

СУХАН [*ф.* سخن] Сўз, нутқ, ифода.
[*Мавлоно Лутфий р. т.*]. *Тўқсон ёшидин тажовуз қилғонда, Хазрат Махдуми н. м. н. отиға радифи «Сухан» сажъ қасидае айтиб эрдики, замон хушгўйлари барча хубликка мусаллом туттилар...*
Насойим ул-муҳаббат, 476-б.

СУХАНВАРЛИК [*ф.-т.* سخنورلیك] Сўзга усталик, гўзал сўзлилик, ширинсуханлик.
Ҳамул чошмадин чун су бермак тузуб,
Суханварлик ўлган танин тиргузуб.
Хамсат ул-мутаҳаййирин, 67-б.

СУХАНОРО [*ф.* سخن ارا] Ширинсўз, хушгап.
Деди: «Йўқтур манга ҳаду ёро,
Нукта демак бўлуб суханоро».
Сабъаи сайёр, 233-б.

СУЮҚ [*т.* سیوق] Суюқ овқат ёки бирор суюқ егулик нарса.
[*Жаъфар Ҳаззор р. т.*]. *Ондоғи эл илтимос қилдиларки, анга нимагина едур! Кўп жаҳд қилдимким, озғина суюқ едурдум.*
Насойим ул-муҳаббат, 168-б.

СУҚАДАМАК [*т.* سوقادماك] Қитиғламоқ.
Андоққи, қувармак... ва киркинмак ва суқадамак...
Муҳокамат ул-луғатайн,12–13-б.

СУҚ(У)М [*а.* سقم] Беморлик, хасталик, носоғлик.
Чарх зулмидин не тонг суқум сабуҳий вақтиким
Субҳ ҳам бу гуссадин йиртар яқосин ҳар саҳар.
Наводир ун-ниҳоя, 129-б.

СУҒАРМОҚ [*т.* سوغارماق] **1** Қониқтирмоқ, суғормоқ.
2 Сув ичирмоқ.
Ишқ кунглумни шиёр айлабу кўздин суғариб,
Магар ул гул юзининг ҳасратидин боғ этадур.
Ғаройиб ус-сиғар, 135-б.

СЎЗАНГАР [*ф.* سوزنگر] Игна ясовчи; игна билан ишлайдиган киши.
[*Абу Али Сиржоний қ. с.*]. *Дебдурларки, анга мусофире етишти, бир игна учун ани етмиш қатла бозорға йибордики, мундин яхшироқ керак... Етмиш қатладин сўнгра бир сўзангарни олиб келдиким, нечукким ул тилагай, саранжом қилғай.*
Насойим ул-муҳаббат,146–147-б.

СЎЗЛАГУЧИ [*т.* سوزلاگوچي] Сўзлагувчи; гапирувчи.
Хушнавис котиб сўзга оройиш берур ва сўзлагучига осойиш еткарур.
Маҳбуб ул-қулуб, 26–27-б.

СЎЗЛУК [*т.* سوزلوك] Сўзлик.
Чучук сўзлук Ширин сўзлик.
Ачиқ-чучукка лабингнинг мутеимменким, ул
Агарчи йиғлатур аччиқ, эрур чучук сўзлук.
Фавойид ул-кибар, 225-б.

Оғзиким сўзда Масиҳодек қилур элни тирик,
Бас улуғ сўзлукдурур, ғарчи эрур асру кичик.

Бадоеъ ул-васат, 235-б.

СЎЗСИЗ [*т.* سوزسيز] Сўзлари бўлмаган; ҳеч қандай эътирозсиз.

Тенгри ёмғур бермадиким, сўзсиз эрди талаб,
Манга кулгу келди, ашким ёмғурин ёғдурмадим.

Наводир уш-шабоб, 520-б.

СЎЙДУРМОҚ [*т.* سويدورماق] **1** Сўйдирмоқ, ўлдирмоқ.

Ва дўзахқа етмасдин бурун баъзини куйдурдилар ва баъзини сўйдурдилар ва кулини кукка совурдилар ва аларнинг фитнаси ўтин ўчурдилар.

Маҳбуб ул-қулуб,75–76-б.

2 Кестирмоқ; шилдирмоқ.

... [Баҳром бинни Ҳурмуз]. Бу ҳужжат била Монийнинг терисини сўйдуруб, сомон тиктирои ва атбоин қатл қилди.

Тарихи мулуки ажам, 227-б.

СЎНГАКСИЗ [*т.* سونگاك سيز] Суяксиз, устухонсиз.

Сўнгакка иликдур, эранга билик,
Биликсиз Эран-ул сўнгаксиз илик.

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

СЎРДУРМОҚ [*т.* سوردورماق] Сўратмоқ; аниқламоқ.

... ва рўз афзун давлатқа истикомати сармадий ниҳоятсиз эрконни сўрдурмоқ лозим.

Муншаот, 176-б.

СЎРМАСЛИҒ [*т.* سورماسليغ] Сўрамаслик.

[Ҳусайн Бойқаро шеърияти ҳақида]. Матлубин истаб, тополмаслиғидин ва ҳеч ҳамдам ани бу мусибатда зорлиғин сўрмаслиғидин ўз-ўзи била ғиламандлиғ изҳор қилибдур...

Мажолис ун-нафоис, 201-б.

СЎРҒУЧИ [*т.* سورغوچي] **1** Сўрагувчи; савол берувчи.

2 Даракловчи, излагувчи.

Қоматинг ҳажринда кўнглум сўргучи носиҳ тили
Ништаредурким, ёрар ўқ захмини пайкон учун.

Ғаройиб ус-сиғар, 365-б.

Сўргучиға зоҳир ўлуб изтироб,
Дедики: Эй хуршеди олийжаноб.

Ҳайрат ул-аброр, 108-б.

Аммо ул ҳазратдек сўргучи бўлса, кўнгул ғамидин не ғам ва хотир аламидин не алам.

Муншаот, 202-б.

СЎФИЛИҒ [*а.-т.* صوفي ليغ] Суфийлик, тақводорлик.

[Абу Сулаймон Нилий қ. с.]. ... Андин сўнгра ани Мағрибда ҳоким қилдилар, сўфилиғидин.

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

СЎЮЛМОҚ [*т.* سويولماق] Шилинмоқ, сўйилмоқ, шилиб олинмоқ.

Андоққи, бошдин-аёғи жароҳат бўлди ва бари аъзосининг териси сўюлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

СЎҚМОҚ [*т.* سوقماق] Туширмоқ, солмоқ.

[Абулаббос Ниҳовандий қ. т. с.]. Ниҳовандий дебдурки, аввалки, манга бу иш дарди пайдо бўлди, ўн икки йил бошимни ёқамқа сўқтумки, кўнглумнинг бир гўшасин манга кўргуздилар.

Насойим ул-муҳаббат, 103-б.

Т

ТААЙЮНОТ [*а.* تعيّنات] Борлиқ, мавжудот, дунёда бор нарсалар.

Таайюнот ичида ишқ бир ҳақиқат эрур,
Гар ўлса булбулу парвонадин вагар мендин.

Наводир ун-ниҳоя, 402-б.

... ва ўтган матлаъ шарҳида бу навъ битибдурларки, эй улки, ўз юзинки зоҳир нуридур, таайюнот ва сувар бурқаъи била ёшуруб, ёширун зуҳур бозорига келиб, халқе бу сувар тилисмидинки, бу махфий ганж юзига тортибсен, таайюнот мухталифа касрати ва ...

Насойим ул-муҳаббат, 460–461-б.

ТААЛЛУМСИЗ [*а.-т.* تعلم سيز] Илм ўрганмаслик, билимсиз.

Тенгри афзалидин бири улдурки, таълиму тааллумсиз бировни андоқ қилғайки, агар бизга дин усулида ва тавҳид дақойиқида мушкул бўлса андин сўргайбиз...

Насойим ул-муҳаббат, 201-б.

ТААММУЛСИЗ [*а.-т.* تأمل سيز] **1** Фикрсиз, бемулоҳаза, беандиша; ўйловсиз (ўйламасдан).

Чу сўз топти ниҳоят, тўкти ярмоғ,
Тааммулсиз нечукким тошу туфроғ.

Фарҳод ва Ширин, 82-б.

Вале ҳар киши бўлса аҳли уқул.
Тааммулсиз иш ақли этмас қабул.

Садди Искандарий, 323-б.

2 Шошқалоқлик.

Таамулсиз ўлса бугун бегуноҳ,
Санга ҳолини тонгла билганда, оҳ!

Садди Искандарий, 317-б.

ТААММУҚ [*а.* تعمّق] Бирор нарсанинг ҳақиқатига етишиш; бирор ишда юқори натижага эришиш, чуқур фикр юритиш.

Воқеан ише қилибдурки, назм аҳли анинг тааммуқида ҳайрон ва тааммулида саргардондурлар...

Муҳокамат ул-луғатайн, 31-б.

ТААССУБОЙИН [*а.-ф.* تعصب آئين] **1** Тарафдорлик.

2 Мутассиблик, бирор нарсага кўр-кўрона амал қилишлик; бировга кўр-кўрона эргашувчилик.

Ҳар бир араби таассубойин,
Равшан қилиб онча шуълаи кин.

Лайли ва Мажнун, 165-б.

ТААТТУШ [*а.* تعطّش] Чанқоқлик, ташналик, ташна бўлишлик.

[*Шайх Баҳоуддин Умар р. т.*]. *Авойили ҳолда андоқки, бу тоифага ғоят шавқу тааттуш бўлур мақсудқа ҳеч етмакдин тағойиси қошида изҳори малол қилур эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 321-б.

ТАБЖИЛ [*а.* تبجيل] Ҳурмат-иззат қилиш, улуғлаш, ҳурматлаш; эҳтиром.

[*Мавлоно Маждуддин Ҳожи қ. с.*]. *Султон таъзиму табжил шарти бежо келтурди ва ўз оллидин бирён кабутар Мавлоно хидматига юборди.*

Насойим ул-муҳаббат, 362-б.

ТАБИИЯ [*а.* طبيعيه] Тасаввуфдаги бир мазҳаб ёки маслак номи.

Шайх дегандурки, жамиъ милалу ниҳалда киши мундин расвороқ сўз демайдур. Ва яхши боқса, Табиия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 345-б.

ТАБОЙИН [*ф.* تباين] **1** Фарқ, тафовут.

2 Қарама-қаршилик, келишмовчилик.

Бу густоҳлиққа афв умидидур ва ул густоҳлиқларга ислоҳ умиди, то тўрт табойин мухталиф инсон хилқатидаким, офаринишнинг хазойини маонисидур-мувофиқ бўлғайлар.

Муншаот, 174-б.

ТАБОНЧА [*т.* تبانچه] **1** Милтиқ (тўппонча).

2 Шаппати, шапалоқ.

Пашшаки эл бўйнида бўлди мухил,
Бўлди табонча била ўқ музмаҳил.

Ҳайрат ул-аброр, 234-б.

ТАБОРАК [*а.* تبارك] **1** Тангрининг сифатларидан бири.

2 Қуръон сураларидан бирининг номи.

Васлига етушкунг неча саъб эрса Навоий,
Гар қилса карам Тенгри таборак ва таоло.

Бадоеъ ул-васат, 29-б.

ТАБУ ТАВОН [*ф.* تبوتوان] Куч-қувват, қудрат.

Бермагай эл чекарга табу тавон,
Бу экин олам ичра «тахти равон».

Сабъаи сайёр, 182-б.

ТАБЪСИЗ [*а.-ф.* طبعسيز] **1** Табъсиз, табиатсиз, феъл-атворсиз; **2** Ихтиёрсиз.

Вафосиз, табъсиз ноаҳл анга хуш,
Вафо аҳли била биттабъ ноҳуш. .

Фарҳод ва Ширин, 37-б.

ТАВАККУЛСИЗ [*а.-ф.* توكلسيز] Таваккалсиз, бирор нарсага умид боғламаслик; Тангрига умид боғламаслик.

Гарчи тавакқулсиз эрур азм суст,
Машварасиз қилма тавакқул дуруст.

Ҳайрат ул-аброр, 326-б.

ТАВАҚҚУФСИЗ [*а.-ф.* توقف سيز] **1** Тик турмаслик; танаффуссиз; дам олмасдан.

2 Бетўхтов, тўхтаб қолмасдан, тўхтовсиз.
3 Дарҳол, тез.

Ҳамул кунки қочмоққа майл эттилар,
Таваққуфсиз ўз мулкига кеттилар.

Садди Искандарий, 204-б.

Иноят қилиб шоҳи олий мақом,
Таваққуфсиз илгаррак айлаб хиром.

Садди Искандарий, 327-б.

ТАВБЕХ [*а.* توبيخ] Маломат, танбеҳ, койиш.

[*Абу Муҳриз Шерозий р. т.*]. *Мени буюрдиким, йўл бошида қофила гузаргоҳида асрағайлар, то ҳар киши ўтса, тавбех ва сарзаниш қилғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 170-б.

ТАВВОБ [*а.* توّاب] **1** Тангри таолонинг сифатларидан бири; гуноҳларни кечиргувчи.
2 Тавбаларни қабул қилувчи.

Илоҳи, мен тавба қилдим дегандин не суд, сен тавба бергилки, ҳам Таввабсену ҳам Маъбуд.

Муножот, 298-б.

ТАВҚ [*а.* طوق] **1** Бўйинга боғланадиган боғ; тасма.
2 Баъзи қушларнинг бўйинларидаги ҳалқа шаклидаги чизиқ.
3 Маржон шодаси.
Тавқи саодат Бахт бўйинбоғи, саодат тавқи, толе ҳалқаси.

Қайди зулфини чу ёр айлади занжири иродат,
Тушти ҳар ҳалқасидин бўйнума бир тавқи саодат.

Наводир ун-ниҳоя, 65-б.

ТАДВИР [*а.* تدوير] Айлана айланиши, чарх уриб айланиш.

... яқиндурки, фалак тосидин савобит доналари тосдағи қалъай қатаротидек эриб, тома киришгай ва тадвир бўталаридин сайраф сийми сув бўлуб, сиймобдек оқиб, арз конига етишгай.

Муншаот, 135-б.

ТАДРИС [*а.* تدريس] Дарс бериш, таълим.

[*Ҳужжат ул-ислом Муҳаммад б. ...*]. *Ва Бағдодда Низомия мадрасаси тадрисин анга тафвиз қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 249-б.

ТАЖАЗЗИЙ [*а.* تجزي] Бўлак-бўлак қилиш, майда-майда қилиш, майда бўлакларга бўлиниш.
Тажаззий пазир Бўлинишга қобил бўлак.

Борғону келган анга жузви сағир,
Ким эмас ул жузв тажаззий пазир.

Ҳайрат ул-аброр, 48-б.

ТАЗКИЯ [*а.* تزكيه] **1** Поклаш, пок қилиш; тоза, покиза сақлаш.
2 Мақтов, мадҳ.

[*Мавлоно Низомиддин Хомуш қ. с.*]. *Ва нафс тазкияси ва кўнгул тасфиясига кўп жидд кўргузур эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 275-б.

[*Қози Раис р. т. .*]. *Илм ҳиляси била ва нафс тазкияси била мужайян ва муқаррар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 361-б.

ТАЙ [*а.* طي] Аруз баҳрларидин бири.

«Тай»-мустафъилуннинг тўртунчи ҳарфининг исқотидур, мустаъилун қолур, муфтаъилун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

«Тай»-мафъулотуда мафъилоту бўлур, фоилоту анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ТАЙБАТ [*а.* طيبت] қ. **Тийбат**.
ТАКАФФУЛ [*а.* تكفل] Кафил бўлиш, кафиллигини олиш, мутасадди бўлиш.
Такаффул қилмоқ Кафил бўлмоқ.

Ўз намозин мақбул тахайюл қилғон жамоат намози қабулиятини ҳам такаффул қилғон.

Маҳбуб ул-қулуб, 28-б.

ТАКАЛЛУФСИЗ [*а.-ф.* تكلف سيز] **1** Саъй-ҳаракатсиз.
2 Мулозаматсиз; бетакаллуф.
3 Ҳашаматсиз.

Такаллуфсиз айлаб ер узра мақом,
Аларни доги кўп қилиб эҳтиром.

Садди Искандарий, 301-б.

ТАКУПУ [*ф.* تكوپو] Югурҳо-югур, тезлик билан келиб-кетиш, югуриш-елиш.
Такупу айламак Елиб-югурмоқ, чопмоқ.

Етиб ориққа кўп айлаб такупу,
Ҳаё теридин андоқ оқизиб сув.

Фарҳод ва Ширин, 247-б.

ТАЛАМОҚ [*т.* تالا ماق] Талон-торож қилмоқ, ғорат қилмоқ, шилмоқ.

... Самарқанд яқинида бир бўлук отлиғлар чиқдиларки, аларни талағайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 373-б.

ТАЛАБСИЗ [*а.-ф.* طلب سيز] **1** Хоҳишсиз, сўровсиз; беистак, илтимоссиз, беталаб.
2 Саъй-ҳаракатсиз.

Кишидин талабсиз ғино ҳосил этмас,
Яна жудға бўлмамоқ ҳеч монеъ.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ТАЛАЗЗУЗОТ [*а.* تلذذات] Лаззатланадиган нарсалар.

Агар бу фарш хаёлин тамом кўнгулдин чиқарилса, киши ул маҳол тасаввурдин ҳам тинар ва халос ҳам бўлур ё ўйга фарш бўлмаса танаъумоти ва талаззузотидин не ўксугай.

Маҳбуб ул-қулуб, 127–128-б.

ТАЛАЪЛУЪ [*а.* تلألؤ] Ярқираш, порлаш.

Сафодин ҳавз сийми ноб янглиғ,
Талаълуъдин суйи симоб янглиғ.

Фарҳод ва Ширин, 93-б.

ТАЛИЪ [*а.* طالع] Аломат берувчи, белги берувчи, дарак берувчи, хабар берувчи.

Гар бўлубон ногаҳон талиъ мусоид, бахт ёр,
Топсанг ул ой бирла сўзлашгунча миқдор, эй кўнгул.

Бадоеъ ул-бидоя, 348-б.

ТАЛХИС [*а.* تلخيص] Саралаш, хулосалаш.

Қил фано дарси аро мулаххаски, эмас
Суд кашфида бу маънининг ўқумоқ «талхис».

Наводир уш-шабоб, 199-б.

ТАМАЙЮЗ [*а.* تميز] Фарқ пайдо қилиш; фарқли бўлиш; фарқли.

[*Абу Абдуллоҳ Туруғбадий р. т.*]. *Ва ҳам ул дебдурки, йироқ бўл хидматда тамайюздин, не учунки, жамъики аларни хидматда мумтоз қилурсен...*

Насойим ул-муҳаббат, 185-б.

... ва бу китоб муморасотиға машъуф бўлғон аҳли тамайюзлар кўнглин мастур бўлғон ахёр футуввати шамойимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

ТАМАННОСИЗ [*а.-т.* تمنا سيز] Бетилак, беистак, орзусиз, беумид, илтимоссиз.

[*Мир Ғиёс қ. р.*]. *Бир анбонда тўла ўтмакдур. Мир га ҳавола қилиб, дедики, улаш, закотсиз ва таманносиз.*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

ТАМАРРУД [*а.* تمرد] Саркашлик, бўйин товлашлик, итоатсизлик, мухолифлик.

Ҳамул замон хитоб келдиким, эй Мусо, неча бу қавм бизинг возиҳа оёт ва лойиҳа баййинотимизни кўруб, тамарруд ва исён қилғайлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 144-б.

ТАМАЪСИЗ [*а.-т.* طمع سيز] Бировдан бирор нарса кутмаслик, бетама; илинжсиз.

Эй Навоий, олам аҳлида тамаъсиз йўқ киши,
Ҳар кишида бу сифат йўқтур анга бўлғай шараф.

Бадоеъ ул-васат, 500-б.

ТАМОМЛИҒ [*а.-т.* تمام ليغ] **1** Бутунлай, тўлиқлик; мукаммаллик.

2 Комиллик; ҳаммалик, барчалик.

Шафқат тамомлиғ Ҳаммага меҳрибонлик.

[*Абу Абдуллоҳ Солимий қ. с.*]. *... ҳарким, узр этса қабул қилғай ва шафқат тамомлиғи била барча элга хоҳ солиҳ ва хоҳ толиҳ.*

Насойим ул-муҳаббат, 86-б.

ТАМОМҲОЛ [*а.* تمام حال] Комилроқ.

[*Абул Ҳусай Ҳусрий р. т.*]. *Шайх Суламий дебдурки, машойих орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улуқ сўзроқ кўрмадим.*

Насойим ул-муҳаббат, 163-б.

ТАМУЗ [*ф.* تموز] **1** Жавзо ойининг жазирама вақти, саратон ойи; июл.

Кун туш эдию тамуз фасли,
Жавзо била меҳр тоб васли.

Лайли ва Мажнун, 180-б.

2 Ёз, ёзнинг энг иссиқ палласи.

Тамуз ўтидин эрди оламға жўш,
Сувлар айлабон қайнамоқтин хуруш.

Садди Искандарий, 513-б.

ТАНАДИРНО [*а.* تندرنا] **1** Ашула айтмасдан узоқ чалиш.

2 Қўшиқда бир турли нақорат.

Нақшда ҳар неча талоло деса,
Ё амал ичра танадирно деса.

Ҳайрат ул-аброр, 59-б.

ТАНАЪУМОТ [*а.* تنعمات]Ноз-неъматлар ичида яшаш; неъматланиш, баҳраманд бўлиш; роҳат-фароғатда яшаш.

Сабр ўзни чиқармоқдур ҳузуз нафсонидин ва танаъумот жисмонидин ва нафсни ҳабс қилмоқдур ибодат меҳнатида...

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

Яна ул эрдимким, ул ҳазратнинг давлатидин бовужуди улким, жамии танаъумоти жисмоний ва муродоти нафсонийғаки, дастрасим балки ҳавасим бор эди...

Вақфия, 252-б.

ТАНБУРА [ф. طنبوره] Мусиқа асбобларидан бири, танбур.

Хуш улки, базмда айлар топарда арғуштак,
Шаҳ анда танбура чолиб, Навоий деса қўшуқ.

Бадоеъ ул-васат, 230-б.

ТАНВАШ [*ф.* تن وش] Жуссадек.

Юз рўйи танваш Юзта ҳайкал.

Йиқилғоч бу ҳамул юз рўйи танваш
Ки, бору узра эрдилар камонкаш.

Фарҳод ва Ширин, 167-б.

ТАНГАЛИК [*т.* تنگه ليك] **1** Тангалик, пуллик.

2 Савдо устида олдиндан берилган пуллик.

... ҳар куни ўтмак юз ададким, йигирми ботмон уч тангалик эт билан мураттаб қилғайлар...

Вақфия, 268-б.

ТАНГДАСТ [*ф.* تنگ دست] 1 Фақир, ҳеч вақоси йўқ, қамоқ.

2 Имконияти оз ёки чекланган, қурби етмаган; қўли калталик ёки қисқалик.

Ҳаводис солиб ишларига шикаст,
Маош амрида бўлдилар тангдаст.

Садди Искандарий, 259-б.

ТАНГЛИК [*ф.-т.* تنگ ليك] **1** Танглик, торлик.

2 Мушкуллик; ночорлик, иложсизлик.

Баъзи сафардаким, емакка танглик воқеъ эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

ТАНЗ [*а.* طنز] Масхара бўлиш, масхаралаш, кулги қилиш, истеҳзо, масхара.

Бу сўз сидқига даги бетаъну танз,
Далолат қилур ояти «кунту канз».

Ғаройиб ус-сиғар, 534-б.

ТАНИМОҒЛИҚ [*т.* تانيماغليق] Танимоқлик, билмоқлик, англамоқлик.

Ангаким эрур нуктадону зариф,
Улуғ ишдурур тонимоғлиқ ҳариф.

Садди Искандарий, 139-б.

ТАНИР-БИЛУР [*т.* تانير بيلور] Таниган-билган.

[*Мавлоно Муҳаммад Табодгоний*] *Аксар ани танир-билур эл ўзни соҳиб азо тутгилар.*

Ҳолоти Сайиид Ҳасан Ардашер, 99-б.

ТАНОСУБСИЗ [*а.-т.* تناسب سيز] **1** Номуносиб, муносиб бўлмаган; номувофиқ.

2 Пропорциясиз.

3 Шеъриятда таносиб санъати ҳосил қилиш.

Анинг зотиға чун табъи муҳаввис,
Таносубсиз ҳунарлар қилди мунис.

Фарҳод ва Ширин, 49-б.

ТАНСИҲАТЛИК [*ф.-а.-т.* تنصحت ليك] Тани-жони соғлик, саломатлик.

... Мустафо с. а. в. дебдурким, (тансиҳатлик ва хотиржамлик – икки неъматдурки, кўп одамлар унинг қадрига етмайдурлар).

Насойим ул-муҳаббат, 77-б.

ТАНСУХА [*ф.* تنسوخه] қ. **Тансуқа.**

[*Шайх Абу Саид Абулхайр*]. *Ҳазрат Шайх ул-ислом қ. р. дурким, Ҳирида саккиз ботмон нон бир тансуха эрмиш ва алар ёз гиёҳи бирла кун кечурур эрмишлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 22-б.

ТАНСУҚА [*ф.* تنسوقه] Нодир нарса, қимматбаҳо нарса, инъом.

ТАНУҚЛУҚ [*т.* تانوق لوق] Нишонлик, белгилилик.

Шайх ул-ислом дебдурки, бу Али р. а.ға нуқс эмасдурки, тануқлуқдур, ул мазкур бўлғай уч нимага.

Насойим ул-муҳаббат, 195-б.

ТАНҲОЛИҒ [*ф.-т.* تنهالیغ] **1** Танҳолик, яккалик; алоҳидалик, жудолик.

2 Фақатлик, биргиналик.

Ҳусн аро чун уйла фард ўлдунгки йўқ ҳамто сенга,
Ишқинг ичра хуш келур халқ аҳлидин танҳолиғим.

Наводир ун-ниҳоя, 376-б.

ТАП(П)ОНЧА [*т.* طپانچه] қ. **Табонча**.

ТАРАДДУДСИЗ [*а.-т.* تردد سيز] **1** Бирор масалада иккиланмаслик; тайёргарликсиз, бетараддуд.

2 Саъй-ҳаракасиз.

Эй Навоий, пора-пора бўлса кўнглунг яхшидур,
Ким тараддудсиз олишқайлар ани дилхоҳлар.

Наводир уш-шабоб, 112-б.

ТАРАКА [*а.* تركه] Мерос; вақфлик.

[*Абдураҳмон Жомий*]. *... қисмат кохида илми ўн оламча эрканлардин изтирор ортўқроқ тарака олғон ва уламо умматига к-анбиёйи исроил комида юз йигирма тўрт минг ҳариф аросида ўзини тариқат элининг муқтадо ва имоми ...*

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

ТАРАҚҚУБ [*а.* ترقب] Интизорлик тортмоқ, мунтазир бўлмоқ; эртаю кеч хизматда бўлмоқ.

... ва ҳукумат маҳкамасида додхоҳ сўрдум ва гоҳ подшоҳ наёбатида тараққуб туздум ва наззорагар элга ўзумни комрон кўргуздум.

Маҳбуб ул-қулуб, 10-б.

ТАРДОМАНЛИҚ [*ф.-т.* تردامن ليق] Фосиқлик, ахлоқсизлик, бадахлоқлик, бузуқлик.

Ҳар фисқким, пушаймонлиқ ўтин ёрутқай, ул ўт тардоманлиқ олудалиғин қурутқай.

Маҳбуб ул-қулуб, 100-б.

ТАРЖУМОН [*а.* ترجمان] Таржимон, таржима қилувчи.

Таржумон ул-асрор 1) сирлар таржимони; 2) шайхларга берилган нисбат.

[*Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.*]. *Алар лисон ул-ғайб ва таржумон ул-асрордурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 479-б.

ТАРЗИҚ [*а.* ترزيق] Бир-бирига муносабатсиз равишда бириккан сўзлар ва улар иштирокида шеър битиш (тарзиқ) санъати.

[*Мир Сарбараҳна – форсигўй шоирлардан*]. *Гоят шўх табълиғидин тарзиқ айтмоқ қоидасин Мир пайдо қилди.*

Мажолис ун-нафоис,115-б.

ТАРИМОҚ [*т.* تاريماق] Экмоқ.

Кўксини қилди Навоий чу шиёр,
Тухми меҳрингни бу мазраъда ториб.

Наводир уш-шабоб, 53-б.

ТАРИҚАТОСОР [*а.* طريقت آثار] Тариқатлик, тариқат асарлик.

Мундоқ киши олиме керак исломпаноҳ ва орифе керак муқарраби даргоҳ, хирадманди шариатшиор ва фақрға хурсанд ва тариқатосор.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

ТАРИҒ [*т.* تاريغ] Буғдой; тариқ.

Тариғ киби суюлур талхкомлиқ бирла,
Тариғ-тариғки йиғиштурди алтунин норанж.

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

Бир куни Хожа Музаффар Нуқонда айтур эрдики, бир паймона тариғдин бир дона Шайх Абу Саид Абулхайрдур, боқи барчаси мен.

Насойим ул-муҳаббат, 214-б.

ТАРИҒ-ТАРИҒ [*т.* تاريغ تاريغ] Хирмон-хирмон.

Тариғ киби суюлур талхкомлиқ бирла,
Тариғ-тариғки йиғиштурди олтунин норанж.

Бадоеъ ул-бидоя, 101-б.

ТАРОВАТЛИҒ [*а.-т.* طراوت لبغ] Яшнашлик, сафоланишлик, тароватлик.

Қаноат натижаси мундин комилроқ оз зуҳур қилиб эркин ва хурсандлиғ боғчасининг раёҳини мундин тароватлиғроқ кам очилиб эркин.

Маҳбуб ул-қулуб, 55-б.

ТАРОНА [*ф.* ترانه] **1** Ашула, суруд.

2 Икки байтлик (дубайтий), аруз илмида рубоий вазнининг номи.

Рубоий вазником, ани «дубайтий» ва «тарона» ҳам дерлар.

Мезон ул-авзон, 66-б.

ТАРОНАГУСТАР [*ф.* ترانه گستر] Ашулачи, оҳанг тарқатувчи, чалувчи, хониш қилувчи.

Сархуш таронагустар бўлмишсен, эй Навоий,
Соқий, сен эмди тут май мутриб, сен эмди туз уд.

Бадоеъ ул-васат, 97-б.

ТАРОНҒУ [*т.* ترانغو] Бир турли ёввойи дарахт, тўронғи.

Қоматинг нозуку тўби нозук.
Сарв раъновду таронғу раъно.

Бадоеъ ул-васат, 31-б.

ТАРОҚ [*т.* تراق] Бирор нарсанинг тушиб ёки синиб кетиши каби ҳолатлардан юзага келган товуш.

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,
Барча тароқида аён алфироқ.

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

Тароқо тароқ Икки нарсанинг бир-бирига урилишидан чиққан овоз.

Тоғу фалакларда тароқо тароқ,
Барча тароқида аён алфироқ,

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

ТАРРА [*ф.* ترە] Овқатга қўшиб ейиладиган кўкат, сабзавот; нонхўрак учун айрим ўсимликлар баргидан тайёрланган масаллиқ.

Сабзаси нон узра зумуррад бўлуб,
Тарраси хон ичра забаржад бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 168-б.

ТАРРАФУРУШ [*ф.* ترە فروش] Сабзавотфуруш, кўкатфуруш, сабзавот экинларини сотувчи.

Қози бу ҳолни кўргач борадурғон тарафдин қайтти ва дедики, бир таррафуруш сабзилари гамин еб, қурумасун деб, анга дам-бадам сув сепар бўлса, ҳошо Тенгри карамидинки бандалари сабзазори ҳаётин сувсузлуқдин қуругали раво кўргай?

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

ТАРРОҲЛИҒ [*а.-т.* طراح لبغ] **1** Наққошлик.

2 Бино ва иншоотларни қурувчи мутахассис, меъмор.

Бу етти гулшани жаннатосо ва етти қасри сипеҳрфарсо тарроҳлиғининг жиҳати ва меъморлиғининг кайфияти...

Сабъаи сайёр, 45-б.

ТАРФИЛ [*а.* ترفيل] Шеър баҳрларидан бири.

«Тарфил» – мустафъилуннинг ватади мажмуъиға бир сабаби хафиф изофа қилмоқдур, мустафъилотун бўлур, мустафъилотун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 50-б.

ТАРҚАШМОҚ [*т.* تارقا شماق] Тарқашмоқ, тарқамоқ.

Зулфи эл кўнглин паришон айламакка жамъ ўлуб,
Турфароқ буким, кўнгулларни йиғарға тарқашиб.

Ғаройиб ус-сиғар, 71-б.

ТАСАДДУҚ [*а.* تصدق] **1** Садақа қилиш, Аллоҳ йўлига садақа қилиш, садақа йўли билан бировга бирор нарса бериш, худойи қилиш.

2 Хайрот.

Тасаддуқ қилмоқ Хайрот қилмоқ; садақа қилмоқ.

Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддуқ,
Яна ашёда мундоқ бил таҳаққуқ.

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ТАСКИНПИЖУҲ [*а.-ф.* تسكين پژوه] қ. **Таскинпужух.**

ТАСКИНПУЖУҲ [*а.-ф.* تسكين پژوه] Ором олиш; ором олувчи.

Элин ҳам айириб деди: Сиз гурух,
Бўлунг ушбу манзилда таскинпужух.

Садди Искандарий, 503-б.

ТАСЛИК [*ф.-т.* تسليك] Ёмонлик.

[*Шайх Нуруддин Абдураҳмон Исфаройиний...*]. *Толиблар таслики ва муридлар тарбияти ва аларнинг вақоеъи кашфида азим шони бор эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 305-б.

ТАСМА [*ф.* تسمه] Чармли бўғов, банд, кишан; камарбанд.

Қўлумда банди жунун тасмаси, не фикр эткай
Паривашеки, миниб дев, қўлга олса жилов.

Бадоеъ ул-васат, 361-б.

ТАТБИҚ [*а.* تطبيق] Мувофиқлаш, солиштириш, уйғунлаштириш.

Мену шайтонға татбиғким, эрур
Мендек ул доғи маломат аҳли.

Бадоеъ ул-васат, 492-б.

ТАТМИМ [*а.* تتميم] Охирига етказиш, тугаллаш, тамом қилиш, поёнига етказиш.

... ва Шайх Саъид шайхнинг битконин биайниҳи табаррук ва таяммум жиҳатидин шарҳининг дебочасида келтурубдур ва сониян фойда таъмиму татмими учун арабий иборатқа нақл қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 398-б.

[*Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий қ. с.*]. *Чун инзивоси гояти қувват ва нияти такмилу татмимга етибдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 431-б.

ТАФАРРУД [*а.* تفـرد] Якка қолишлик, танҳолик, яккалик; ўзини ёлғизликда тутишлик; покланиш, яккаланиш.

... ва эътиқод поклиги ва тажарруд ва тафарруд тавриди ва оламда ҳар не келса, хуш бўлмоқ ва хуш ўткармоқ...

Насойим ул-муҳаббат, 472-б.

ТАФЗИЛ [*а.* تفضيل] Афзал тутиш; ортиқроқ берилиш.

Ва икки жаҳон жамоли кошфу ризодур ва олам нохушлиги ҳижобу сахатда ва бу возиҳ баёнидур, фақрнинг гиноға тафзилининг, валлоҳу аълам.

Насойим ул-муҳаббат, 68-б.

ТАФОВАТ [*а.* تفاوت] **1** Айирма, фарқ, ажратиш, тафовут.

2 Ажратиб турувчи оралиқ, ўртасидаги масофа.

Кимгаки биззот саховат дурур,
Фақру гинодин не тафоват дурур.

Ҳайрат ул-аброр, 236-б.

ТАФОВУТ [*а.* تفاوت] қ. **Тафоват**.

ТАХАЛЛУФСИЗ [*а.-т.* تخلـف سـيز] **1** Бехилоф, ихтилофсиз; қаршиликсиз, номувофиқликсиз.

2 Орқада қолмаслик.

Ва ҳар неки, Ибн Нўқта бобида деди, тахаллуфсиз воқеъ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 381-б.

ТАХЛИЪ [*а.* تخلع] **1** Ечиб олиш (кийимни).

2 Шеър баҳрларидан бири.

«Тахлиъ»-мустафиълунда «хабн» ва «қатъ» ижтимоидур, мустафъил қолур, фаъулун анинг ўрнига қўярлар.

Мезон ул-авзон, 49-б.

ТАХТАГИЗ [*ф.-т.* تخته گيز] Тахта кигиз.

Шаҳеким кўкка чиққай тахту жоҳи,
Гадоким, тахтагиз бўлгай паноҳи.

Фарҳод ва Ширин, 61-б.

ТАХТАС-САРИ [*а.* تختالسري] Пойтахт.

Ул авж узраким сочилиб сўз дури,
Сурайё келиб анда тахтас-сари.

Садди Искандарий, 40-б.

ТАХТПЎШ [*ф.* تختپوش] **1** Тахт ёпинчиғи.

2 Тобут ёпинчиғи.

Поя етти зиналиғ тахтингга, етти чарх ўлуб,
Тахтпўшунг зинати тарсиъ ахтар бўлди тут.

Бадоеъ ул-васат, 55-б.

ТАШАББУҲ [*а.* تشبه] Ўхшашлик, ўхшалиш.

Ташаббуҳ айламак Ўхшатмоқ.

Хайлу асҳоби ташаббуҳ айламак,
Тенгрига лекин таважжуҳ айламак.

Лисон ут-тайр, 124-б.

ТАШАРРУЪ [*а.* تشرع] Киришганлик; бошлаш.

[*Хожа Абдураҳмон Гаҳворагар қ. с.*]. *Ва буюк сўзлар айтур эрди ва мавлоно Разиюддин Али хидматлари гоят ташарруъда эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 317-б.

ТАШАҲҲУД [*а.* تشـهد] **1** Намозда ўқиладиган дуолардан бири, намознинг «қаъдаи охир» ида ўқиладиган дуолардан бирининг номи; «Аттаҳиёту лиллоҳи вас-саловоту ват-таййибот. Ассалому алайка айюҳан-набийю ва раҳматуллоҳи ва баракатуҳ. Ассалому алайка ва ало ибодиллоҳис-солиҳин. Ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу»ни айтмоқ.

Киши бу ерга истар бўлса маъни,
Ташаҳҳудгача қилмоқ макс яъни.

Сирож ул-муслимин, 283-б.

Бирин эл қаъдаи аввал тааҳҳуд,
Бири бу қаъдадин сўнгра ташаҳҳуд.

Сирож ул-муслимин, 283-б.

2 Намозда «қаъдаи охир» ҳолати ёки вақти.

[*Адиб Кумандий р. т.*]. *Дебдурларки, йигирма йил кўпрак авқот аёг устига туруб эрди, магар ташаҳҳуд вақтики, ўлтурур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 220-б.

ТАШДИД [*а.* تشديد] **1** Шиддатлантириш, иккилантириш.

2 Ундош товушларни икки қайталаб айтиш (карра, аммо каби).

Зулфунг устида гажак қуллоблар тақлидидур,
Йўқса килки сунъдин ул турранинг ташдидидур.

Фавойид ул-кибар, 127-б.

ТАШИ [*т.* تاشي] Ташқари.

Али Моёний қ. с. ўз кенти Моёндин Абардиққа ташриф келтурдилар ва кентнинг ташида тушуб, мени тиладилар.

Насойим ул-муҳаббат, 317-б.

ТАШЛАМОҚЛИҚ [*т.* تاشلا ماق ليق] қ. **Ташламоғлиқ**.

Ўт ичра ташламоқлиқ ўйлаким барқ
Ки, бўлгай шуъла тўфони аро гарқ.

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ТАШЛАМОҒЛИҚ [*т.* تاشـلا مـاغ ليـق] **1** Ташламоқлик; тушириб юбормоқлик.

2 Қўймоқлик.

Есун итинг жигаримни узуб-узуб, негаким
Кесиб-кесиб қошиға ташламоғлиқ эрмас адаб.

Наводир уш-шабоб, 38-б.

3 Тушириб қўймоқлик.

4 Тушириб қолдирмоқлик.

ТАШНАЛАБЛИҒ [*ф.-т.* تشنه لبليغ] Лаби қуриганлик, чанқоқлик.

Соқиё, ратли гарон бирла мени сероб қил,
Ким қурубтур ташналаблигдин манга бисёр оғиз.

Фавойид ул-кибар, 154-б.

ТАШНАЛИҒ [*ф.-т.* تشنه ليغ] Ташналик, чанқоқлик, сувсаганлик.

Рўзада лаб ташналигдин қилди заъф ул моҳрў,
Жон берурмен лаълига то бўлгуси жонимда су.

Бадоеъ ул-васат, 356-б.

ТАЪВИҚ [*а.* تعويق] Қайтариш, кечиктириш, ман этиш, пайсалга солиш, банд солиш.

Эмдиким, маҳал топиб, бу мазкур бўлгон муддаони арз қилдим – гариб даст бердиким, аларнинг ҳам муборак хотираларига бинойиҳи ушбу навъ ўтар эрмиш, аммо баъзи мавонеъ сабабидин тавқиф ва таъвиққа қолур эрмиш.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 49-б.

ТАЪЗИБ [*а.* تعذيب] Қийнақ; азоб бермоқ, озор бермоқ.

Чун таъзиб шиддатидин ҳордилар, ул мажмуъдин судраб чиқордилар.

Маҳбуб ул-қулуб, 57-б.

ТАЪЛИФОТ [*а.* تأليفات] **1** Икки ёки ундан ортиқ ижод намуналарини бир-бирига боғлаб тартибга келтириш.

2 Ижод намуналари, асарлар; муаллифлик.

[*Шайх Аҳмад Ғаззолий р. т.*]. *Ва мўътабар таснифоти ва таълифоти бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

ТАЯММУМ [*а.* تيمم] **1** Ислом дини шариати қоидаларига кўра мусулмонлар сув бўлмаган жойда тупроқ ёки қум зарралари билан юз-қўл ва бошқа яширин аъзоларига таҳорат олиши мумкин; намознинг таяммум фарзлари.

Таяммум фарзи аввал бўлди ният,
Илик туфроққа урмак икки навбат.

Сирож ул-муслимин, 282-б.

Таяммум ноқисин айлай ишорат,
Эрур ҳар неки нуқс этгай таҳорат.

Сирож ул-муслимин, 282-б.

Заъфда ўлтуруб ва кўпрак заъфда ётиб ва назъ ҳолатида ишорат била муқаррар бўлубтур, сув бўлмағонида таяммум била, аммо маоф бўлмайдур.

Муншаот, 221-б.

2 Кўнгил таҳорати.

Поклик даъби гар эрмастур сулук ичра, не суд,
Баҳру барда гар таҳорат, гар таяммум айларам.

Ғаройиб ус-сиғар, 339-б.

Ҳам «Футуҳот»дадурки, халойиқ илигларин Шайх Абу Мадянга суртуб, табаррук ва таяммум жиҳатидин юзларига суртарлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 384-б.

ТАЯРОН [*а.-ф.* طيران] Учиш, парвоз қилиш.

Ўққи, туз ўлди таярони анинг,
Бўлса ер эгри, не зиёни анинг?

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

ТАҚБИЛ [*а.* تقبيل] **1** Ўпиш, ўпич олиш.

2 Мусулмон киши ҳаж ёки умрага Маккатуллоҳга борганида зиёрат қилиш амалларидан бирини адо этиш, яъни Каъба деворларидан бирига ташқаридан жойлаштирилган Ҳажар ул-асвад (қора тош-жисмсли хусусиятига кўра ҳам у бошқа тошлардан фарқли уларок сувда чўкмайди) ни зиёрат қилганда унга пешона, юз, кўзларини суртиб ўпиши ва тавоф қилиши.

Кўрдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва Фотиҳадин тиловат бунёд қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

ТАҚДИРСИЗ [*а.-т.* تقديرسيز] **1** Кўргиликсиз; **2** Фараз қилмаслик, тахмин қилмаслик.

3 Қимматсиз.

4 Қазосиз, қадарсиз.

Ҳамла кетур размда тақсирсиз,
Билки киши ўлмади тақдирсиз.

Ҳайрат ул-аброр, 327-б.

ТАҚДИС [*а.* تقديس] Муқаддас ҳисоблаш, пок ва муборак ва қутлуғ санаш, азиз ва ҳурматли билиш, поклик билан эслаш.

Эшиттимки, олам ва ҳар не андадур, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айтадурлар, анвоъи тақдис била. Яқин эрдики, ақлим зойил бўлгай.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

ТАҚЛИДИЙ [*а.* تقليدي] **1** Тақлидлик, тақлидчилик.

2 Мажбуриятлик.

3 Масъулиятлик, жавобгарлик.

Бир қатла Ҳазрат Амир ул-мўъминин Алининг имони тақлидий экандур деганга, ул ҳазратнинг руҳидин гариб сиёсат ва шиканжалар кўрди.

Мажолис ун-нафоис, 120-б.

ТАҚЛИЛ [*а.* تقليل] Кам қилиш; озайтириш, камайтириш, озғин бўлиш.

Ва маном тақлилида эътидол тариқи била кўшиш қилмоқ, алал-хусус…

Насойим ул-муҳаббат, 270-б.

ТАҚСИРЛИК [*а.-т.* تقصيرليق] Қусурлик; сусткашлик.

Бўлма бу пир олида тақсирлиқ,
Истар эсанг давлат ила пирлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 328-б.

ТАҚСИРСИЗ [*а.-т.* تقصيرسيز] Сустлик қилмаслик, камчиликсиз, енгиллик қилмаслик; беқусур, бенуқсон, беайб.

Ҳамла кетур размда тақсирсиз,
Билки киши ўлмади тақдирсиз.

Ҳайрат ул-аброр, 327-б.

ТАҒМОЧ [*т.* تغماچ] Тағмоч (элат, халқ).

Ўзбак, мўғул ўлгай анинг оллида мусулмон,
Билман ани қалмоқмудур, йўқ эса тағмоч.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ТАҲ [*ф.* ته] **1** Таг, ост қабат.

2 Териб, тахлаб қўйилган нарса ёки унинг ҳар бир тахлами, тах.

Бир таҳ нон Бир тах нон.

[*Абунаср Саррож р. т.*]. *Ва таровиҳда Қуръонни беш хатм қилди. Ва ходим ҳар кеча бир таҳ нон анинг ҳужрасига элтар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 199-б.

Бир таҳ ўтмак Бир тах нон.

[*Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.*]. *Кундуз икки таҳ ўтмак олиб, уйдин чиқар эрди, йўлда фуқарога яширин берур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ТАҲАЙЮРОТ [*а.* تحيرات] Ҳайратланиш, ҳайрон бўлиш, шошиб қолиш, ҳайронлик.

... ва буҳайрот шарҳидин елга таҳайюрот солиб ва анҳор можаросидин сойилни баҳрдек хушклаблиқдин сероб қилғони.

Садди Искандарий, 485-б.

ТАҲАККУМ [*а.* تحكم] Зўравонлик билан ҳукмронлик қилиш; устун чиқиш.

Таҳаккум қилмоқ Ҳукмронлик қилмоқ.

Эй қазо ҳукмига ожиз, бу сифат маҳкум ўлуб,
Фақр атворида ҳеч иш жуз таҳаккум қилмадинг.

Бадоеъ ул-бидоя, 282-б.

ТАҲАММУЛСИЗ [*а.-т.* تحمل سيز] **1** Бесарб, чидамсиз, бардошсиз, оғир ва қийинчилик дамларда сабр-бардошли бўлмаслик.

2 Мажбуриятсиз.

Таҳаммулсиз бўлуб топти сўзим гул,
Халойиқ қилмасун ваҳмига маҳмул.

Фарҳод ва Ширин, 332-б.

Таҳаммулсиз бўлуб уй сори бориб,
Эшик очилмоғондин сўнг қўнғориб.

Фарҳод ва Ширин, 447-б.

ТАҲАММУЛСИЗЛИҚ [*а.-т.* تحمل سيزلیق] Бесабрлик, чидамсизлик, бардошсизлик, бетоқатлик.

... ва дилфурўз ғазаллар иштиғоли била таҳаммулсизлиққа итмийнон берурлар эрди.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 13-б.

ТАҲАРРУКЛУК [*а.-т.* تحرك لوك] Ҳаракатлик, қимирлашлик, тебранишлик.

... то рўзгор ҳаводиси ул жаҳондор салтанати асосин барҳам урди ва ел таҳарруклук сипеҳр ул комгор шамъи ҳаётин ўчурди...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ТАҲАРРУКСИЗ [*а.-т.* تحرك سيز] Қимирламаслик, тебранмаслик, ҳаракатсиз.

Азал субҳики қилди хомаи сунъ
Таҳарруксиз хароши номаи сунъ.

Фарҳод ва Ширин, 55-б.

ТАҲАҚҚУҚ [*а.* تحقق] Исботга етишмоқ, ҳақиқат бўлмоқ.

Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддуқ,
Яна ашёда мундоқ бил таҳаққуқ.

Сирож ул-муслимин, 285-б.

ТАҲЗИР [*а.* تحذير] Ҳазар қилувчи; қўрқишлик, қочиш, четлашиш.

Маҳлуқ мулозаматидин танфиру ғайри ҳақ мулозаматидин таҳзир.

Ғаройиб ус-сиғар, 545-б.

Таҳзир қилмоқ Ҳазар қилмоқ, қочмоқ.

Душмандин таҳзир қилмоқким, бийми бўлғай, хусусанким, ул душмани қадимий бўлғай.

Ғаройиб ус-сиғар, 547-б.

ТАҲЙИР [*а.* تحير] Ўзгартириш.

Яна тартиб, яъни улча таҳрир,
Қилинди берма лек анга таҳйир.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ТАҲМТАНЕ [*ф.* تهمتنى] **1** Қувватли, кучли, қудратли, шижоатли бир паҳлавон киши.

2 Шижоатли паҳлавон Фирдавсий «Шоҳнома» сидаги қаҳрамон Баҳман ва Рустами Золнинг лақаби.

Чун яна майдон сори кўргузди хез,
Таҳмтане тортиб эди тиғи тез.

Ҳайрат ул-аброр, 86-б.

ТАҲНИЯ(Т) [*а.* تهنيه//تهنيت] Қутлаш, табриклаш; муборакбод этиш.

... гўё бу ун [*ўлмасдан бурун ўлинглар*] *ҳадиси ҳукми ишорат ангадурки, ўлумнинг таҳниясида бўлғай, чун вақт етган эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 433-б.

ТАҲНИЯТОМИЗ [*а.-т.* تهنيت أميز] Муборакбод этишли, табриклашли, қутлашли.

Таҳниятомиз рукъа ҳам битиб эрдим.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 39-б.

ТАҲОВУН [*а.* تهاون] Хор саналиш, ҳақирлик.

[*Шайх Аҳмад Чиштий...*]. *Ҳеч навъ шаръда сустлик раво кўрмас эрдилар, таҳовунга не еткай?*

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

ТАҲОРАТСИЗ [*а.-т.* طهارت سيز] **1** Бетаҳорат, покланмаслик, покликсиз, тозаликсиз.

2 Намоздан олдин таҳорат билан қилинадиган амалга риоя қилмаслик, ювинмаслик, ғусул қилмаслик.

Улки эрмас ишқи поку сажда айлар кўрса ҳусн,
Уйладурким, айлагай фосиқ таҳоратсиз намоз.

Бадоеъ ул-бидоя, 215-б.

Ўзин пок айламай ошиқни, ёр оллинда қўйғай бош,
Эрур ул навъ, зоҳидким таҳоратсиз намоз эткай.

Бадоеъ ул-васат, 426-б.

ТАҲРИМА [*а.* تحريمه] Намознинг бошланишида «Аллоҳу акбар» деб айтиш.

[*Абу Язид Бистомий қ. с.*]. *«Аллоҳу акбар» деб такбири таҳрима боғлағондин сўнгра, ҳар туки тубидин бир қатра қон бош урубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 17-б.

ТАҲТАС-САРО [*а.* تحت‌الثري] Ер ости.

Кимки фавқус сурайё эди манзили,
Тобеъинг бўлмағач кирди таҳтас-саро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

ТАҲТАШ-ШУОЪ [*а.* تحت‌الشعاع] Ҳар ойнинг охирларида пайдо бўладиган, ҳилол; фалак нури, осмон чироғи.

Бурунғидаким ойға қилди видоъ,
Қамар манзили бўлди таҳташ-шуоъ.

Садди Искандарий, 27-б.

ТАҲҚИҚИЙ [*а.* تحقيقي] Ҳақиқатига етувчи; текширувчи.

Аҳли таҳқиқий Тақводорлар, художўйлар, порсолар.

Илми адвору фанни мусиқий,
Мендин ул илм аҳли таҳқиқий.

Сабъаи сайёр, 336-б.

ТАҲҚИҚОТ [*а.* تحقيقات] Бирор нарсанинг ҳақиқатини излаш, текшириб кўриш ва ҳақиқатига етиш; ҳақиқатлар, кузатишлар; кашфу карамотлар.

[*Заҳириддин Абдураҳмон б. ...*]. *Анинг таносифидин бири «Авориф» таржимасидурки, анда кашфу илҳомдин содир бўлғон таҳқиқоти кўпдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 341-б.

[*Шайх Садруддин...*]. *Ва Шайхнинг мақсуди вужуд масъаласи ваҳдатида бир важ билаки, ақлу шаръ мувофиқи бўлғай, анинг таҳқиқоти татаббуъидин айру фаҳм бўлмоқ муяссар эмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 396-б.

ТЕБРАНМАКЛИК [*т.* تيرانماك ليك] Қимирламоқлик, ҳаракатга келмоқлик, чайқалмоқлик.

Қолмамен ғам юки остида ул навъ,
Ки тебранмаклик эрмас эҳтимолим.

Наводир уш-шабоб, 308-б.

Кўпмоғи мумкин эмастур, балки тебранмаклиғи,
Топмаса жонбахш лаълинг нуктасидин жон сабо.

Бадоеъ ул-васат, 33-б.

ТЕБРАТГУЧИ [*т.* تيرتگوچي] Қимирлатғувчи, ҳаракатга келтирувчи.

Дегайсенки, аларнинг дўстларидинмен ва сўзларин эшитсанг, агарчи маъносин билмасанг, бош тебрат, то тонгла дегайсенки, аларнинг бош тебратгучиларидинмен.

Насойим ул-муҳаббат, 206-б.

ТЕВРУК [*т.* تيوروك] **1** Теварак, тўгарак.

2 Улоқ, қуроқ, тешик, йиртиқ.

Кўнглакига пора тугондин ўрун,
Хирқаи идбориға теврук йўрун.

Ҳайрат ул-аброр, 193-б.

Доғи кўп танники хирқам ёпмиш, эй сийминбадан,
Англа ҳар теврук юрун остида бир теврук туган.

Бадоеъ ул-васат, 314-б.

ТЕВУРУК [*т.* تيوروك] қ. **Теврук**.

Шайхнинг уйлаки, ошуққа момуғ остида доғ,
Тевурук руқъалар остида тикилмиш дирами.

Фавойид ул-кибар, 401-б.

ТЕГМАСЛИК [*т.* تيگماس ليك] Тегмаслик.

Шикоят тегмаслик Шикоят етмаслик.

Роз гавҳарин кўнгул махзанида ёшураолмағанға, яна биров фош қилғандин шикоят тегмасликда.

Бадоеъ ул-васат, 501-б.

ТЕЗБОЗОРЛИК [*ф.-т.* تيزبازارليق] Сўз бозори, тез бозорлик, киши қадр-қимматини жойига қўймоқлик.

Сўз ичра анга тезбозорлиқ,
Бу бозор аро турфа атторлиқ.

Садди Искандарий, 46-б.

Ва лек истасам тезбозорлиқ,
Алар зоҳир этмай харидорлиқ.

Садди Искандарий, 558-б.

ТЕЗВАҚТ [*ф.-а.* تيزوقت] **1** Тез фурсат.

2 Ўткир, комил.

[*Абулҳусайн Нурий қ. т. с.*]. ... *ва Жунайд қ. с. акронидиндур ва андин тезвақтроқ дебдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 60-б.

ТЕЗГОМ [*ф.* تيزگام] Илдам, тез юрувчи, чаққон.

Яна минг хачир, барчаси тезгом,
Сипеҳри ҳарундек борига хиром.

Садди Искандарий, 371-б.

ТЕЗФАҲМ [*ф.-а.* تيزفهم] Тез идрокли, фаҳми тез; қобилиятли, фаҳм-фаросатли.

Андоқ маълум бўлурки, турк сортдин тезфаҳмроқ ва баланд идрокроқ ва хилқати софроқ ва покроқ махлуқ бўлубдур...

Муҳокамат ул-лугатайн, 11-б.

ТЕЗҲУШ [*ф.* تيزهوش] Зийрак, ҳушёр, фаҳми ўткир.

Урарға зулм тиғин тезҳуш ул,
Демайким, тезҳуш, Фарҳодкуш ул.

Фарҳод ва Ширин, 397-б.

ТЕЛБА [*т.* تيلبه] **1** Ақлдан озган, девона, жунунваш.

2 Бирор нарсага, кимсага ортиқ даражада берилган; савдойи, шайдойи.

Телба қуш Фарҳод назарда тутилган.

... ва ул ҳийлагар афсун ришгаси домин очиб тазвир ашки донасин сочиб ул телба қушни гирифтор қилғони...

Фарҳод ва Ширин, 313-б.

3 Телбага хос, телбаликни акс эттирувчи; маъносиз.

4 Жиловланмаган, асов, «қутурган».

ТЕМОР [*ф.* تیمار] **1** Дард, ғам, андуҳ, ғусса.

2 Ғамхўрлик; севишлик.

Ранжу темор Дард-машаққат; бирор ишни юзага чиқариш йўлидаги ҳаракат.

Йиғлаб кўруб онча ранжу темор
Ким, заъф қилиб нечукки бемор.

Лайли ва Мажнун, 91-б.

Ул навъ ну ҳуфта ранжу темор,
Бистар уза жисмин этти бемор.

Лайли ва Мажнун, 241-б.

ТЕМУРБАНД [*ф.-т.* تیموربند] Темир билан кишанбанд қилинган; темир кишан.

Ҳам синғон эмиш йиғочға пайванд,
Ҳам чиқмиш аёгидин темурбанд.

Лайли ва Мажнун, 125-б.

ТЕМУРЧИЛИК [*т.* تیمرچي لیك] Темирни боғлаб, ундан турли буюмлар ясайдиган уста, темирчилик.

Ва Шайх Абу Ҳафз Ҳаддод қ. р. темурчилик қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод ўн етти йил Мисрда темурчилик қилиб, анинг муздидин ҳеч нима ўз нафсига тасарруф қилмас эрди ва фуқарога нафиқа қилур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 118-б.

ТЕНГАШМАК [*т.* تینگلا شماك] Тенглашмоқ.

[*Саййид ато а. р.*]. *Иши ул ерга етган экандурки, дебдурки, мен ва Аҳмад тенгаштук, мен бийикрак эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 425-б.

ТЕНГЛИК [*т.* تینگلیك] **1** Тенг, тенглик.

Тенглик анга худ гумон эмастур,
Чун яхшидурур, ёмон эмастур.

Лайли ва Мажнун, 33-б.

Ва Муҳаммад б. Абулҳаворий анинг қардоши, зуҳду тақвода анинг била тенглик қилур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 54-б.

2 Ҳақ-ҳуқуқда бараварлик.

Шайх ул-ислом Шайх Амудин нақл қилибдурким, бир чоқ Маккада тенглик тушти.

Насойим ул-муҳаббат, 192-б.

ТЕНГРИ [*т.* تنگري] Аллоҳ, Ҳақ.

Тенгри таоло Ҳақ таоло; Аллоҳ таоло.

... ва Ҳақ субҳонаҳу ва таоло қошида дағи тавбалар қилиб, аҳдлар боғлаб онтлар ичиб, борчани бузуб, Тенгри таолодин қўрқмадинг.

Муншаот, 216–217-б.

ТЕНГСИЗ [*т.* تینگ سیز] **1** Тенги, мисли йўқ, бемисл, тенг эмас, баробар эмас, кам.

Тўла қуй жами гардунвашқа май, эй соқийи маҳваш
Ки, ғам хайлини ғарқ айлар тенгсиз бу навъ аёғ ўлмиш.

Наводир уш-шабоб, 192-б.

2 Бир-бирига мос эмаслик, номуносиб.

Деса Хусравни ўздин кам эмастур,
Ўзин тенгсиз деса, ул ҳам эмастур.

Фарҳод ва Ширин, 290-б.

ТЕНГТЎШЛУҚ [*т.* تینگ توشلوق] Ёш жиҳатдан тенглик, тенгқурлик, тенгтушлик.

[*Шаҳридод*]. *Чун подшоҳлиқ тахтиға ўлтурди, чун андин улуғроқ ва тенгтўшлуқ эл бор эрдилар.*

Тарихи мулуки ажам, 251-б.

ТЕПРАНМАК [*т.* تپران ماك] Тебранмоқ, ҳаракатга келмоқ.

[*Фузайл б. Иёз қ. т. р.*]. *Шайх ул-ислом қ. с. дедиким, ҳар ким ани бийм юзидин парастиш қилур ўзин парастиш қилур ва ўз нажоти тамаъиға тепранур, йўқ, муҳаббату фармон итоатқа.*

Насойим ул-муҳаббат, 36-б.

ТЕРАНГ [*ф.* تیرنگ] қ. **Тийранг**.

Ғарқа бўлди нотавон жисмим сиришким баҳрида,
Ғарчи су неча теранг бўлса, чўмурмас коҳни.

Бадоеъ ул-васат, 448-б.

ТЕРМА [*т.* تیرمه] Саралаб сайланган, энг сара нарса, энг сара буюм, саралаб-саралаб йиғиб, бирлаштириб ташкил этилган, тузилган.

[*Зайтуна р. т.*]. *Ва анинг қошидин чиқдим, бир ерга еттим, бир хотун киши манга ёпуштики, мунда бир терма тўн эрди, сен элтибсен!*

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

ТЕШАКОР [*т.*-ф. تیشه كار] Бинокор уста; дурадгор.

Туруб хайли санноъдин тешакор,
Йиғач кесгали неча минг пешакор.

Садди Искандарий, 481-б.

ТЕШУКЛУК [*т.* تیشوك لوك] Яралик, захмлик, тешиклик, доғлик, ғам-ғуссалик.

Гар десамким, кўйи туфроғин айлай кўз ҳалқасин
Минг тешуклук пардаи жон бирла ғарбол эткамен.

Фавойид ул-кибар, 320-б.

... ва бу янглиғ қаттиғ кечада тешуклук боғрининг қонға бўялмоғиким, хора ичинда ёқути аҳмардин нишона кўргузур эрди...

Фарҳод ва Ширин, 344-б.

ТИЙБАТ [*а.* طیبت] **1** Хушбўйлик; хуш ислик.

2 Ёқимлилик; покизалик.

Сочинг қорасида юз мушк тийбату тотор,
Қадинг ҳавосида минг сарви Учаву Халлух.

Фавойид ул-кибар, 85-б.

3 Яхшилик, хушгабиатлик.

... ва Абу Усмон Мағрибий анга пазира қилди ва тийбат била анга дедики, Макка не сенинг еринғдур?...

Насойим ул-муҳаббат,161–162-б.

ТИЙРА [*ф.* تیره] **1** Қоронғи, қора.
2 Ғам-андуҳли.
Тийра бухор Қоп-қора булутдек.

Ушбу ҳолатда зангийи хунхор,
Тоғ аро ул сифатки тийра бухор.

Сабъаи сайёр, 229-б.

ТИЙРАНГ [*ф.* تیرنگ] Чуқур.
ТИЙРАЖОНЛИҚ [*ф.-т.* تیره جانلیق] **1** Жаҳолатда қолганлик.
2 Ғам-ғуссалик.

Ки: – Фалон,бу не тийражонлиқдур?
Не бало ажзу нотавонлиқдур?

Бадоеъ ул-бидоя, 19-б.

ТИЙРАНДОЗЛИҚ [*ф.-т.* تیراندازلیق] Ўқ отишлик, камондан ўқ отишлик; ўқ отмоқлик.

Ҳар ким тарк қилса тийрандозлиқни ўгриғондин сўнг бас тарк қилмиш бўлғай менинг суннатимни, ул мендин эмас.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ТИККА [*ф.* تکه] Нумератив сўз; луқма, бир нарсанинг маълум бир қисми, парча; бир мунча, бир қисм.
Уч тикка ҳалво Уч луқма ҳалво.

[*Мавлоно Муҳий қ. т. с.*]. *Кичик ёшида бозордин отаси била ўтуб борурда Бобо Сунгу а. р.ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, илигин тутуб ҳолвапаз дўконига тортиб уч тикка ҳалво оғзига солибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 436-б.

ТИКИКЛИК [*т.* تیکیك لیك] Тикиклик, ямоқлик.

Дедим: қирқ олтин. Деди: Қани? Дедим: тўнумда тикикликдур.

Насойим ул-муҳаббат, 374-б.

ТИЛАГУЧИ [*т.* تیلاگوچی] Тилагувчи.

[*Зуннун Мисрий қ. т. с.*]. *Шайх ул-ислом қ. с. дебдурким, ул ўз тилагучисининг йўлдошидур.*

Насойим ул-муҳаббат, 30-б.

ТИЛЛИК [*т.* تیللیك] Тиллик.
Қаро тиллик Ёмон тиллик.

Ва агар юз қаролиғидин уёт ва қаро тиллик бўлурдин ҳижоб бўлмаса анга муносиб ҳарифлар мастур...

Маҳбуб ул-қулуб, 42-б.

ТИЛИСМОНА [*а.-ф.* طلسمانه] Тилсимона, тилсим билан, тилсимларча.

Айлаб бу тилисмона ожиз,
Соҳир нетгай чу кўрди муъжиз.

Лайли ва Мажнун, 33-б.

ТИНДУРМАМАК [*т.* تیندورماماك] **1** Тиндирмаслик; тинчитмаслик.
2 Тинч қўймаслик, ором бермаслик.

Май тутуб кўнглумни тиндур бир замон, эй муғбача
Ким, замон бедоди ани лаҳзаи тиндурмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

ТИРАЛМОҚ [*т.* تیرالماق] **1** Тиралмоқ, таянмоқ.
2 Бирор нарсага ёки бир-бирига бориб тақалмоқ, тегмоқ, санчилмоқ.

Бағирдинки кўксумга пайкон тиралмиш,
Ғаминг ўқидин нўги пайкон эрур бу.

Наводир уш-шабоб, 371-б.

ТИРИЛМАМАК [*т.* تیریلماماك] Тирилмаслик.

[*Абутолиб Хазраж б. Али р. т.*]. *... ва дарду нокомлиғ била тирилмамиш бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 175–176-б.

ТИРИЛМАКЛИК [*т.* تیریلماك لیك] Тирилишлик; жон ато этишлик.

Лабинг жонбахш, аёгдин бишинга қотил, не айб ўлсам,
Тирилмакликдин ўлмакликка чун афзун эрур боис.

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ТИРНОҒЧА [*т.* تیرناغچه] Озгина, жиндай, тирноқча.

Барги гулдек оразингнинг шавқидин тирноғ ила
Юз тараф кўксумни сўйдум, ҳар бири тирноғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ТИРСАК [*т.* تیرساك] Қўлнинг билак суяги билан суяги қўшиладиган, букилиб бурчак ҳосил қилинадиган жойи, бўғими.

Қаро қайғу мени элтиб қаро зулфунг учун ҳар тун,
Қаро бошни тутуб овуч қаро ерга кириб тирсак.

Наводир ун-ниҳоя, 285-б.

Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,
Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.

Сирож ул-муслимин, 280-б.

ТИТРАМАК [*т.* تیتراماك] **1** Қалтирамоқ.
2 Қимирламоқ, тебранмоқ.
3 Дирилламоқ, зирилламоқ.

Қуёшдек титрамак дафъин саҳаргаҳ орзу қилсанг,
Қуёшдек жомни титраб сумурмак фарз эрур аввал.

Ғаройиб ус-сиғар, 294-б.

ТИТМОҚ [*т.* تیتماق] **1** Тўда ҳолидаги нарсани уёқ-буёққа сочмоқ, ағдармоқ, тўзитмоқ.
2 Кавлаштириб, ағдар-тўнтар қилиб қарамоқ, титкиламоқ.
Титу пит Остин-устин.
Титу пит айламак Остин-устин қилмоқ.

Мен киму ислом ким, сажжода бирла хирқани
Айлади ул бутнинг атфол хаёли титу пит.

Наводир ун-ниҳоя, 71-б.

3 Юлиб, саваб, қоқиб ёки бошқа йўллар билан юмшатмоқ ва чанг, хас-хашакдан тозаламоқ.
4 Пора-пора қилмоқ, дабдала қилмоқ, мажағини чиқармоқ.
ТИФЛОНА [*а.-ф.* طفلانه] Ғўдаклардек; ёш болаларча.

Ушатти шишау жому қадаҳни базм ичра,
Ўюн тариқини тифлона айлади ул шўх.

Наводир ун-ниҳоя, 96-б.

ТИҒАФГАН [*ф.* تیغ افکن] Қилич тортиш; ханжар тортувчи.

Рахш уза ҳар хидеви тиғафган,
Рустаму Қўҳа бирла Рўйинтан.

Сабъаи сайёр, 61-б.

ТИҲА [*а.* تیه] **1** Чўл, биёбон, саҳро.

2 Қурғоқчилик.

Мусо а. с. дуо қилиб... Аммо қудрат кўргузуб, тиҳада бўлғон авлод ва атбоъларин аларнинг адади била мувофиқ биёбондин нажот берди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 145-б.

Баъзи таворихда Ҳорун а. с.нинг воқеасин тиҳа балийясинин учунчи йилида дебдурлар...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 146-б.

ТОБАКАЙ [*ф.* تابکی] Қачонгача, токайгача.

Эй Навоий, гунгу лол истар эсам тонг йўқ, сени
Тобакай озурдаи фарёду афғонинг бўлай.

Наводир ун-ниҳоя, 595-б.

ТОБАКОН [*ф.* تابکان] Темирдан ясалган; темир идиш, темир лаганча.

Эйки бу гавҳарға тиларсен макон,
Билки анинг кони эрур тобакон.

Ҳайрат ул-аброр, 141-б.

ТОБАНДА [*ф.* تابنده] Нурланувчи, ярқировчи, товланувчи; нурли, порлоқ.

Гулшани давронға бериб зебу фар,
Ҳар гулини айлади тобанда ҳур.

Ҳайрат ул-аброр, 238-б.

... ва ул ахтари баланд сояни Ҳақ субҳонаҳу ва таоло Мирзом била хоним учун тобанда асрасун.

Муншаот, 199-б.

... ва агар шамъ ўчса маъмул улдурким, хуршеди оламтоб тобанда ва мустадом бўлғай омин, ё Раббил оламин!

Муншаот, 224-б.

ТОБДОН [*ф.* تابدان] Ташқи томони нақшланган ва рангли шишалар билан ишланган маҳаллий уй токчаси.

Шишадек кўнглумдадур гулзори ҳуснунг ёдидин,
Тобдоннинг аксидек алвон қизил, сариғ, яшил.

Наводир ун-ниҳоя, 331-б.

ТОБИИН [*а.* تابعین] Эргашувчи, изидан борувчи.

[*Муҳаммад Восиъ р. т.*]. *Ўз замонининг беназири эрди ва тобииндин кўпга хизмат қилибдур...*

Насойим ул-муҳаббат, 26-б.

ТОБ [*ф.* تاب] Тоқат, куч-қувват; чидам, бардош; таҳаммул.

Тобу тавон Қудрат, қодирлик.

Не қарору сабру не тобу тавон, не тоқате,
Не кўнгул, не жону не руҳу равон, не пайкаре.

Наводир уш-шабоб, 421-б.

ТО [*а.* ط] Араб алифбосидаги ط (итқи) ҳарфининг яна бир номи.

Тову мимия Шайх ибн Форизнинг фиқҳга оид «Тоия» қасидасига Абдурраҳмон Жомий битган шарҳ, рисола.

«Тову Мимия»ғаки чекти рақам.
Ибни Фориз равони дедики там.

Сабъаи сайёр, 43-б.

ТОВУС [*а.* طاوس] Қирғовуллар оиласига мансуб, ранг-баранг патли қуш.

Товус ул-Фуқаро *тасаввуфда* Юқори даражага эришиб, Аллоҳнинг лутф-марҳаматига сазовор бўлган суфийлар нисбати; лақаби.

[*Абунаср Саррож р. т.*]. *Ани Товус ул-Фуқаро дерлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 199-б.

Товус ул-Ҳарамайн *тасаввуфда* Юқори рутбага эришган суфийлар лақаби.

[*Абубакр Тарғусий қ. с.*]. *Ва ни Товус ул-Ҳарамайн дер эрдилар...*

Насойим ул-муҳаббат, 135-б.

Оти Иқбол ва лақаби Товус ул-Ҳарамайн.

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ТОЖ [*ф.* تاج] **1** Шоҳларнинг ҳукмронлик рамзи.

2 Баъзи қушларнинг бошидаги этдор ўсимта.

3 Бирор нарсанинг юқори устки қисми.

Тожи зуҳур Майдонга чиқиш тожи, кўриниш тожи.

Навъи башар бошиға рабби ғафур,
Қўйди тафовут била тожи зуҳур.

Ҳайрат ул-аброр, 60-б.

ТОЖБАХШ [*ф.* تاجبخش] Тож соҳиби (шоҳ); тож берувчи.

Хирож олмоқ андин эмас дилпазир
Ки, ҳам тожбахш ўлса, ҳам тахтгир.

Садди Искандарий, 139-б.

ТОЖДЕҲ [*ф.* تاج ده] Кучли ва қудратли шоҳ.

Демагил кўйини беному нишонларға малоз,
Ким эрур тождеҳу, мулкситонларға малоз.

Ғаройиб ус-сиғар, 123-б.

ТОЖДОРЛИҒ [*ф.-т.* تاجدارلیغ] Подшоҳлик, тождорлик.

Менким ёшурдум, тождорлиғ манқариб бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

ТОЖОНМОҚ [*т.* تاجانماق] Тўймоқ.

Муғ пири май бериб, тилади жонни муғбача,
Ҳар неки дедилар қилуридин тожонмадим.

Наводир ун-ниҳоя, 362-б.

ТОЗИЙНАЖОД [*ф.* تازی نژاد] Бедов от, араби от, чопқир от.

Яна пилча хинги тозийнажод,
Демай девзоду, дейин девбод.

Садди Искандарий, 296-б.

ТОЙ [*ф.* تای] Нумератив сўз; катта тўп қилиб тахлаб ёки босиб боғланган мол ва шу тарздаги мол ўлчови.

[*Шайх ул-ислом Аҳмад Номақий...*]. *Ва уч юз той кўгоздин ортуқдурки, тавҳиду маърифат илмида ва сирру ҳикмат маърифатида ва тариқат равишида ва ҳақиқат баёнида тасниф қилибдурки, ҳеч олим ва ҳаким анга эътироз қилмайдур ва қила олмайдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 243-б.

ТОЙИЙ [*а.* طایي] Той номли қабилага мансуб, той қабиласи.

... ва Қазоъий ва Ашъарий ва Оздий ва Тойий Сибо наслидиндур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 107-б.

ТО(Й)ИФ [*а.* طایف] Ҳижоздаги бир шаҳар номи.

Тушуб ул тахта сайрининг гузори,
Яман мулкию Тойиф ҳадди сори.

Фарҳод ва Ширин, 211-б.

ТОКЧА [*т.* طاکچه] к. **Токча**.

ТОЛИБ [*а.* طالب] Изловчи; талаб қилувчи, хоҳловчи.

Толиб ул-илмлиқ Илм талаб қилувчи, талаба.

[*Мир Муфлисий қ. с.*]. *Ул толиб ул-илмлиқ қилиб, сойир халойиқдек эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 445-б.

Толиби илмлиқ, □лиғ//□лик Талаба, мадраси ўқувчиси, илм талабгори.

Мавлоно Зойирий – ҳам машҳадлиғдур. Толиби илмлиққа мансубдур.

Мажолис ун-нафоис, 106-б.

Мир Ҳошимий – кўфтагарлик била машҳурдур ва толиби илмлиғи даҳи бор.

Мажолис ун-нафоис, 87-б.

Мир Ҳоҷ – саййид кишидур, толиби илмлик ҳам қилур.

Мажолис ун-нафоис, 83-б.

ТОЛИҚМОҚ [*т.* تالیقماق] **1** Чарчамоқ, ҳоримоқ, толиқмоқ.

2 Зориқмоқ.

Чобукум тез сурар тунд саманд узра чиқиб,
Мен сўнгича ета олмай, югурдин толиқиб.

Фавоийд ул-кибар, 48-б.

ТОМ(М)А [*а.* طامه] Комил, етишган.

Томмат ул-Кубро Шайх Нажмиддин Кубро лақабларидан бири.

[*Шайх Нажмуддин Кубро қ. т. р.*]. *... унга «Томмат ул-Кубро» лақабини бердилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 287-б.

ТОМУР [*т.* تامور] Инсон танасида қон оқадиган найчасимон аъзо, томир.

Шайх дедики, агар Ҳорис Муҳосибийнинг илгида бир томур эрдики, шабҳалик таом илайига қўйсалар эрди, ҳаракатқа келур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 404-б.

ТОМҒУЧИ [*т.* تامغوجي] Томгувчи, оқгувчи.

Бағридин қон тамғучи ушшоқ захмин билмагай,
Тиғидин қон томғучи бераҳм олий жоҳлар.

Бадоеъ ул-васат, 113-б.

Улки қаҳр этса, қиличидин дамо-дам қон томар,
Бағридин қон тамғучилар бирла не жинсияти.

Фавоийд ул-кибар, 437-б.

ТОПИЛМАСЛИҚ [*т.* تاپیلماس لیق] **1** Топилмаслик.

2 Мавжуд эмаслик.

Ўлмакка юзи хўбдурур, ғабғаби ҳам хўб,
Чун оғзи топилмаслиқ аро олмоқ учун боҳ.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ТОПМАМОҚ [*т.* تاپماماق] **1** Топмаслик; қўлга киритмаслик, олмаслик.

2 Кашф этмаслик, очмаслик.

3 Натижа олмаслик.

Вуқуф топмамоқ Билмаслик, хабардор бўлмаслик.

Мушкул иштур уйда бир ғойибни ҳар дам йўқламоқ,
Лек муҳлик йўқлағандин сўнгра истаб топмамоқ.

Наводир ун-ниҳоя, 279-б.

Оғзи рамзиға агар йўл топмадим, эрмас ажаб,
Ғайб сиррига не тонг эл топмамақ осон вуқуф.

Бадоеъ ул-васат, 220-б.

ТОПМАМОҒЛИҒ [*т.* تاپماماغلیغ] **1** Топмаслик.

2 Кашф этмаслик.

3 Хабардор бўлмаслик.

Истамак ранжи кўнгулни зор этар,
Топмамоғлиғ руҳни афгор этар.

Лисон ут-тайр, 214-б.

ТОПОЛМАСЛИҒ [*т.* تاپالماس لیغ] **1** Топа олмаслик.

2 Кашф эта олмаслик.

Матлубин истаб, тополмаслиғидин ва ҳеч ҳамдам ани бу мусибатда зорлиғин сўрмаслиғидин ўз-ўзи била гиламандлиғ изҳор қилибдур.

Мажолис ун-нафоис, 201-б.

ТОПУҚ [*т.* تاپوق] Бўйсуниш, итоат.

Топуқ айламоқ Таъзим қилмоқ.

Захмиға ер кўрсатурмен чиқса ул бадмастким,
Манглай узра бармоғимни элтиб айлармен топуқ.

Наводир уш-шабоб, 233-б.

ТОПШУРМАМАК [*т.* تاپشورماماك] **1** Топширмаслик, бермаслик.

2 Бирор кимсанинг ихтиёрига қолдирмаслик.

Зулф аро асра Навоий кўнглин элдин истама,
Телбани банд ичра зоминга киши топшурмамиш.

Наводир уш-шабоб, 194-б.

ТОПҚУЛУҚ [*т.* تاپقولوق] Топишлик, учратиб қолишлик, учратиб қўлга киритишлик.

... То иш анга еттиким, бир ўйким ўрта ёшлиғ, ранги сориғ, ҳароат ва юк заҳматин кўрмаган бўлғай ва нопок ерда ўтламишни бўлғай ва умрида анга машаққат етмамиш бўлғай, топқулуқ бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 141-б.

ТОПҚУЧА [*т.* تاپقوچه] Топиб олишликча, топиб олгунча.

Топқуча ганжинаи асрорлиқ,
Кўп қилибон солики атворлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 73-б.

ТОРЛИҒ [*т.* تارلیغ] **1** Сиқиқлик, чекли.

2 Қоронғилик; нотўғрилик.

[*Жорияи Мажҳула р. т.*]. *Дедим: сени ҳокима кўрармен, мени бу йўл торлиғидин чиқар ва туз йўлни манга оч!*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ТОРТМОҒЛИҒ [*т.* تارتماغ لیغ] Тортмоқлик.

Илик тортмоғлик Барча (шариатга хилоф) ишлардан қўл тортишлик.

Қулоқ карлигидур моло, яъни масъмуъотдин илик тортмоғлигдур барча номашруъотдин.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

ТОРТҚУЧИ [*т.* تارتقوچي] Тортгувчи.

Бу ҳарфқа дағи туркий алфоз гуҳарин назм силкига тортқучи шуаро тааррузқилмайдурлар...

Мажолис ун-нафоис, 177-б.

ТОСБОЗ [*ф.* طاس باز] **1** Найрангбоз, кичик жом косачалар билан ўйин кўрсатувчи.

2 Ҳийлагар, лўттибоз.

Чарх урубон рев ила найранг соз,
Ўйлаки кўк хирқа била тосбоз.

Ҳайрат ул-аброр, 245-б.

ТОТ [*т.* تات] Исломни қабул қилмаган уйғур ёки хитойлар.

Чаҳдаги тухм арпасини оти еб,
Уйда товуғларни сурук тоти еб.

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

ТОТМАМОҚ [*т.* تاتماماق] **1** Татиб кўрмаслик, тотмаслик.

2 Синамаслик.

[*Абдуллоҳ б. Муҳаммад Манозил қ. т. с.*]. *Ва ҳам ул дебдур: ҳеч нима йўқтур ул кишидаким, касб зулли ва савол зулли ва рад зулли таъмини тотмамиш бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 148-б.

ТОШҚИЛИҒ [*т.* تاشقي لیغ] **1** Узоқдалик, йироқдалик.

2 Кўрғон ташқарисида ҳаёт кечиришлик.

Тошқилиғингнинг бу сифат ҳоли бор,
Бўлса тақарруб анинг ашколи бор.

Ҳайрат ул-аброр, 162-б.

ТОШ I [*т.* تاش] Ташқари; саккиз чақирим узунликдаги масофа.

Ёғди жаврунг ўқи ҳажринг тошидек,
Қилди қон кўнглум ичин ҳам тошидек.

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ТОШ II [*т.* تاش] Устки, устки садаф.

Сочқали моҳим аёғиға сипеҳр,
Кўз ёшимнинг лаълу дуррин тошидек.

Бадоеъ ул-васат, 519-б.

ТОШУРМОҚ [*т.* تاشورماق] Қирғоқдан ошиб атрофга ёйилтирмоқ, қирғоқдан оширмоқ, тошмоқ.

Қуёш акси тушиб дарё ичинда,
Не мумкиндур анинг суйин тошурмоқ.

Наводир уш-шабоб, 512-б.

ТОЪИН [*а.* طاعن] Маломат қилувчи, таъна қилувчи, танбеҳ берувчи.

Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафоҳат ул-унс» да бу навъ дебдурларки, тоъинларнинг улуғроқ таъни аларға «Фусус ул-ҳикам» китобидур.

Насойим ул-муҳаббат, 395-б.

ТОҚАТСИЗ [*а.-т.* طاقتسیز] Бетоқат, кучсиз, қувватсиз, нотавон, бесабр, чидамсиз, бардошсиз.

[*Абубакр Жавзақий қ. т. с.*]. *Ул дебдурки, бир кун бодияда оғзим сувсизликдин қуруб эрди ва тоқатсиз бўлуб эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 139-б.

ТОҚИЛМОҚ [*т.* قیلماق نا] Тақилмоқ (бирор нарсани тананинг бирор жойига ўтказилиши ёки боғлаб қўйилиши).

Навоийдек халосим йўқ эди ул ғамза куфридин,
Хусусан, зулф зуннори доғи бўйнумға тоқилмиш.

Бадоеъ ул-бидоя, 237-б.

ТОҚЛИҚ [*а.-т.* طاقلیق] **1** Гумбазлик; меҳроблик; биноларнинг тепа қисмидаги гумбаз ёки эшик дераза, токчалари устидаги ярим доира шаклида ишланган қисм.

2 Баландлик.

Тоқи муқарнас Осмон.

... малакут оламининг муқарнас тоқлиқ ва муқаддас равоқлик мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун ижлос қилди.

Вақфия, 233-б.

ТОҚТА [*т.* تاقته] Тахта, ясси тахта.

[*Қурбанж р. т.*]. *Бир ҳафтаким ўтти, Хуросон ҳокими ани тутуб, қўрғонига юбордики, бир тоқта кивуруб эшикин қўпордилар, то анда дунёдин ўтти.*

Насойим ул-муҳаббат, 238-б.

ТОҚЧА [*т.* طاقچه] **1** Маҳаллий уйларда идиш-тавоқ ва бошқа анжомлар қўйиш учун деворга ўйиб ишланган махсус жой, токча.

[*Шайх Абулқосим Бишр...*]. *Чун савмаъаға кириб, қошиға ўлтурдуқ. Бир бийик тоқча эрди. Пир отамға айттиким, бу Саидни эгнинга кўтар. Ул тоқда бир нондур.*

Насойим ул-муҳаббат, 207-б.

[Шайх Зайнуддин...]. Ва Шайхнинг хилватиға кириб, зиёрат қилурда ўз ижозатномаларининг саводини кўрубдурларки, бир токчада эрмиш олибдурлар ва ҳам-ул дастур била толиблар ва мурид-ларга тарбиятға машғул бўлубдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 346-б.

2 Уя, ин.

Ободлар анинг зулмидин вайрона, кабутар тоқчалари бойқушға ошиёна.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ТОҒЧА [*т.* تاغچه] Тоғ каби, тоғдек; тоғларча.

Лаълидин бир сўз синуқ кўнглумни айлар тоғча,
Нақди жон берсам, йўқ анинг оллида туфроғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ТУБИЙ [*а.* طوبي] қ. **Тубо**.

Тубийи ризвон Жаннат дарахти.

Борурида нечукки сарви равон,
Лек ёнғонда тубийи ризвон.

Сабъаи сайёр, 28-б.

ТУБИЙОСО [*а.-ф.* طوبيآسا] Жаннат дарахти каби, тубий дарахтидек гўзал.

Жамолингни жаннатмисол айлади,
Бўюнг тубийосо ниҳол айлади.

Садди Искандарий, 283-б.

ТУБО [*а.* طوبي] **1** Диний эътиқодга кўра, жаннат дарахти деб фараз қилинган гўзал дарахт.

2 Гўзал, келишган қомат.

ТУБУИЛАЛЛОҲ [*а.* توب الاالله] Илоҳий тавба.

«Тубуилаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насуҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

ТУЗГУЧИ [*т.* توزگوچي] Тузатгувчи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузуғин тузгучи ва зироат касратида саъй кўргузгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

ТУЗЛАНМАК [*т.* توزلانمك] **1** Тўғри бўлмоқ.

2 Мувофиқлашмоқ, келишмоқ.

Фақр атворида ё чиқмоқ керак офоқдин,
Ё керак тузланмак офақ аҳлининг атворича.

Бадоеъ ул-васат, 379-б.

ТУЗСИЗ [*т.* توزسيز] **1** Мазасиз, тузи йўқ ёки паст.

2 Маъноси йўқ; бемаъни, тутуруксиз.

Зоҳид ўлдум деб, Навоий ишқни тарк этмаким,
Бўлмаса ул шўр тузсиз луқмадур зуҳди фақат.

Ғаройиб ус-сиғар, 232-б.

ТУЗУКСИЗ [*т.* توزوك سيز] Ўгитсиз; нотўғри, ғализ.

Ҳаракотлари тузуксиз сўзларидек ва калимотлари ҳашв ва маҳалсиз нозларидек.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ТУЙҒУН [*т.* تويغون] Қирғий ёки қарчиғайнинг эркаги.

Қора қузғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур демаган муқассир.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ТУКУРМАК [*т.* توكورمك] Тупламоқ, тупурмоқ.

Анжум эрмас чарх зулмин ҳолимда англаб қазо,
Тийра рухсориға минг қатла тукурди бу кеча.

Наводир ун-ниҳоя, 483-б.

ТУЛҒИ [*т.* تولغي] Қуйқа, қолдиқ, қуйқум.

Май тулғининг ҳар пашшаси пиледурур хартумлуқ,
Дафъ этгали дайр аҳлиға гар чекса дарду ғам сипаҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 507-б.

ТУМТАРОҚ [*т.* طمطراق] Хавф-хатар, таҳлика, бирор нарсадан қўрқиш.

Чун бўридин қўйға етса тумтароқ,
Ул шабондин онда бир ит яхшироқ.

Лисон ут-тайр, 187-б.

ТУМУШМОҚ [*т.* تومـوشماق] Тумсаймоқ, тумтаймоқ, шумшаймоқ, бир четда ўксиган қиёфада ўтирмоқ; жунжикмоқ, тумшаймоқ.

Азалда ринд хушҳол ўлди майдин
Вале хилват аро зоҳид тумушти.

Бадоеъ ул-васат, 406-б.

Ишрат этким, чарх оллинда тафовут йўқтурур,
Хоҳ базм ичра симоъ эт, хоҳ кунж ичра тумуш.

Наводир уш-шабоб, 181-б.

ТУНБАК [*ф.* تنبك] Дастасиз кўза шаклидаги сополдан ясалган мусиқа асбоби, кичик ноғора (дўмбира).

Раъдни деб базмида тунбак уни,
Барқ кабоби ўтининг учқуни.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ТУРКВАШ [*т.*-ф. ترك وش] **1** Туркга ўхшаш.

2 Шўҳдай.

[Мавлоно Сойилий – форсигўй шоир.] Туркваш сода йигит кўрунур. Аммо кўрунгандек эмас.

Мажолис ун-нафоис, 155-б.

ТУРКИЙШИОР [*т.*-а. تركي شعار] **1** Туркий нишонли.

2 Шўх феълли.

... ва туркийшиор йигитлар сархайли ёри азиз Суҳайлий дома тавфиқаҳким...

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ТУРКИЯ [*т.* تركيه] **1** Канизак, севгили.

2 Аёл.

[Юсуф б. Ҳусайн Розий қ. с.]. Аммо бир туркияси бор эрмиш, жамилаким, они ўзи била элта олмас эрмиш...

Насойим ул-муҳаббат, 71-б.

ТУРКМОНИЙ [*т.* تركماني] Туркманча.

[*Сайиид Насимий қ. р.*] *Румий ва туркмоний тил била назм айтибдур ва назмида ҳақойиқ ва маориф бағоят кўп мундариждур.*

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

ТУРЛАНМОҚ [*т.* تورلانساق] **1** Бир-бирига мос уйғунлаштириб танланган, хилланган.

2 Ҳар хил тусда кўринмоқ, товланмоқ.

Пардалар бир-бирига айланғон,
Дуру анжумдин инжу турланғон.

Сабъаи сайёр, 67-б.

ТУРМАМАК [*т.* تورماماك] **1** Тик турмаслик.

2 Кутмаслик; сабр қилмаслик.

3 Яшамаслик.

4 Тўхталмаслик.

Эй кўнгил, дайри фано азми муборак азм эрур,
Кўй қадамким, топқон ул йўлни ватанда турмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

[... *Абдураҳмон Жомий қ. р.*] ... *бу умматда аларнинг камоли сувари ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турамамиш бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ТУРРАҲОТ [*а.* ترهات] Беҳуда гаплар, ноҳақ сўзлар, валдираш, асоссиз вайсоқи гаплар; бузуқ гаплар.

Абу Абдуллоҳ Хафиф анинг хидматиға борди қайтурда Рувайм илгин анинг эгнига қўюб дедиким, эй ўғул, бу иш жон фидо қилмоқдур, зинҳор суфиянинг турраҳотиға машғул бўлмағайсен.

Насойим ул-муҳаббат, 70-б.

ТУРФАГЎ [*а.-ф.* طرفه گو] Турфа сўзлар айтувчи, ажойиб, нодир сўзлар айтувчи.

Уй равнақи мулойим ҳамзонудиндур ва рўзгор турфалиғи турфагў бонудин.

Фавойид ул-кибар, 523-б.

ТУРФАСОЗ [*а.-ф.* طرفه ساز] Кишини ажаблантирадиган ажойиб нарсалар; ажойиб бир ихтиро.

Не гул рангу бўйин кўруб турфасоз,
Топар санъати ичра бир ўзга роз.

Садди Искандарий, 424-б.

Ки: бу бир тилисмедурур турфасоз,
Ёсоғон били ҳикмат аҳли бу роз.

Садди Искандарий, 393-б.

ТУРФАҲОЛ [*а.* طرفه حال] Ажойиб ҳолат; ҳайрон қоларли ҳол.

Агар майгунлуғидин ранг айлар эрса машшота,
Кўзумнунг мардумин қўйғул ўюб ул турфаҳол узра.

Фавойид ул-кибар, 372-б.

ТУРШИЗЛИК [*ф.-т.* ترشيزليك] Таршизда яшовчи, Таршиз вилоятидан.

Мавлоно Али-ҳамоноки туршизликдур ва табъи муаммо фанида кўп мулойим тушубтур.

Мажолис ун-нафоис, 127-б.

ТУТМОҚ [*т.* توتماق] **1** Ушламоқ.

2 Бермоқ, тақдим этмоқ.

Тута бермак Бирор кишига бирор нарсани қўл билан ушлаб бермоқ ёки изидан қувиб бориб бермоқ.

Андоқки иродат аҳлининг одатидур, ниёз била бир дирам анга тута бердим, олмади...

Насойим ул-муҳаббат, 446-б.

3 Эгалламоқ.

4 Ҳисобламоқ.

5 Қўлламоқ.

ТУТМАМОҚ [*т.* توتما ماق] **1** Тутмаслик.

Ором тутмамоқ Дам олмаслик.

Чиққач-ўқ тутмамоқ керак ором,
Айламаклик керак сув узра хиром.

Сабъаи сайёр, 323-б.

Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Тенгри отин тутмамак керак...

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

2 Бажо келтирмаслик.

Аза тутмамоқ Аза тутмаслик.

Моҳвашлар шоми зулфи не учун ошуфтадур,
Тутмамиш бўлса вафо аҳлига мотам, эй рафиқ!

Ғаройиб ус-сиғар, 253-б.

3 Ушлаб турмаслик.

Тутмамиш рангин булут кўкники, оламни тутуб,
Акс кўк миръотиға солған сиришким қонидур.

Фавойид ул-кибар, 100-б.

ТУТМОҒЛИҒ [*т.* توتما غليغ] (Ҳажр қийноғида) қолганлик.

Ниҳон тутмоғлиғ Яширин тутмоқлик, яширмоқлик.

Васл давронин унутмоғлиғлари,
Ҳажр ойининг тутмоғлиғлари.

Лисон ут-тайр, 52-б.

Гар ниҳон тутмоғлиғин қилсам хаёл,
Йўқтурур жон элтурумга эҳтимол.

Лисон ут-тайр, 248-б.

ТУТҚУНЛУҚ [*т.* توتقون لوق] **1** Асирлик, бандилик, тутқунлик.

2 Асоратлик.

Банду тутқунлуқ бас эрмас эрдиким, беморлиғ
Бир йўли солди аёқдин ул фақири зорни.

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

ТУТҚУЧИ [*т.* توتقوچي] **1** Тутгувчи.

2 Ҳисоблагувчи, санагувчи.

Бу қадар манзилату қурбу буюк поя била,
Ўзини туткучи туфроғ ила ҳамвор қани?

Наводир уш-шабоб, 499-б.

Хилват аро қилгучи маҳрам ўзин,
Хизр била тутқучи ҳамдам ўзин.

Ҳайрат ул-аброр, 135-б.

Канора тутмоқ Четламоқ, ўзини олиб қочмоқ, холи бўлмоқ.

Ёлғончи – унутқучи ва тааммул ва эҳтиёт йўлидин канора тутқучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

Қулоқ тутқувчилар Тинглагувчилар, қулоқ солувчилар.

Яна «Хамса» балки «Ҳафт Авранг»ларининг кўпрағин муқобала дастури била алар ўқугонда қулоқ тутулубтур ё қулоқ тутқучилар мадади учун алар мажлисида ўқулубтур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 73-б.

ТУФАЙЛ [*а.* طفيل] **1** Чақирилмаган меҳмон, ўзи чақирилмаган бўлса ҳам, чақирилган кишилар қаторида, уларга эргашиб, тўй-маъракаларга борувчи. **2** Сабаб, боис, баҳона, важ-корсон, восита. **3** Араблар қабиласига мансуб Умайя авлодидан бўлган Туфайл исмли шахс – у жуда камбағал, фақир бўлганлиги туфайли бировларникига меҳмондорчиликка ҳам бора олмаган.

Қилса жонон оллида жоним Туфайл ўлмоққа майл,
Кош юз жон ўлсаким, ҳар дам бирин қилсам туфайл.

Наводир ун-ниҳоя, 332-б.

ТУФРОҒЧА [*а.-т.* توفراغچه] Чангларча, ғуборча; тупроқча; тупроғдек (паст).

Лаълидин бир сўз синуқ кўнглумни айлар тоғча,
Нақди жон берсам, йўқ анинг оллида туфроғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

Нечаким келиб рифъатинг тоғча,
Вале келмай олингда туфроғча.

Садди Искандарий, 576-б.

ТУШМАМАК [*т.* توشمامك] **1** Тушмаслик; киши бошига мушкул савдо тушмаслик.

2 Дуч келмаслик, учрамаслик (ғам-ташвиш ҳақида).

3 Мос келмаслик тўғри келмаслик.

4 Кўринмаслик, пайдо бўлмаслик.

Тариқи ишқ аро беэътидол эсам, йўқ айб
Нединки, тушмамиш эрди бу иш манго ҳаргиз.

Бадоеъ ул-васат, 148-б.

Ярим йўлда қолмоқ эрур мушкул иш,
Манга тушган иш кимсага тушмамиш.

Садди Искандарий, 37-б.

ТУШМАКЛИК [*т.* توشمك ليك] **1** Бирор нарса устидан пастга тушишлик.

Мил уза чиқмоқ ангаким воядур,
Чиқмақу тушмаклик учун поядур.

Ҳайрат ул-аброр, 324-б.

1 Тушмоқлик (гул аксининг сувга тушмоқлиги).

2 Пайдо бўлмоқлик, кўринмаслик.

Сафо аҳлига гулрухлар хаёлидин тағайюр йўқ,
Қачон гул акси тушмаклик била гулранг бўлғай су.

Наводир уш-шабоб, 367-б.

4 Дуст ёки ердан айри (айро) тушмоқлик.

5 Дуч келмоқлик, учрамоқлик (айрилиқ, ғам-ташвиш ҳақида).

Бири айру тушмаклик аҳбобдин,
Киши бағри ўртанмак ул тобдин.

Садди Искандарий, 448-б.

ТУШУРГУЧИ [*т.* توشورگوچي] Туширгувчи; еткиргувчи.

Самандедур коҳилхиром, аммо манзилга еткургучи ва бухтиедур сақилгом, лекин маъманга тушургучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ТУҒЁНСИЗ [*т.* طغيان سيز] **1** Ғулғуласиз, исёнсиз.

2 Сув тошқинисиз.

Жаҳонни тутти висолида шодлиғ ашким,
Баҳор сайли кам ўлмиш жаҳонда туғёнсиз.

Наводир ун-ниҳоя, 181-б.

ТЎДА-ТЎДА [*ф.* تـوده تـوده] Бирор ерга уйиб қўйилган нарса; уюм, тўда (изоҳ: «Бу суяклар чўлдаги қуриган ўт каби тўда-тўда бўлиб ётарди»).

Сўксўк кибиким чу бўлди пуда,
Ётқай ёзи узра тўда-тўда.

Лайли ва Мажнун, 52-б.

ТЎЗ [*т.* توز] Ғубор, чанг.

Ёпмангиз Фарҳод ила Мажнунниким, меҳнат тўзи
Сатр учун басдур манга ҳам, ул ики урёнга ҳам.

Ғаройиб ус-сиғар, 338-б.

ТЎК(К)АСИЗ [*т.* توكاسيز] Гўрсиз, қабрсиз, мозорсиз.

Базм аро ёдим била туфроққа гоҳи май тўкунг,
Ким эрур ул ҳам яқинким, тўккасиз туфроғима.

Бадоеъ ул-васат, 368-б.

ТЎКТУРМАК [*т.* توك تورماك] **1** Тўкмоқ.

2 Оқизмоқ, оқизишга мажбур этмоқ.

Рақибингга десам лаънат, ери борким сенга ноҳақ,
Менинг қонимни тўктурмакка ул малъун эрур боис.

Наводир уш-шабоб, 71-б.

ТЎКУЛДАМАК [*т.* توكولداماك] **1** Дукилламоқ.

2 Ўйнамоқ, тез урмоқ, тепмоқ.

Не тушки, ҳажри балосин кўрарда сескансам,
Тўкулдамак била қўшинини уйғотиб юрагим.

Ғаройиб ус-сиғар, 318-б.

ТЎЛА-ТЎЛА [*т.* تولا تولا] Тўла-тўла; лиммо-лим, лим-лим.

Қуюб олиға гуна-гуна таом,
Егач-ўқ туттилар тўла-тўла жом.

Сабъаи сайёр, 81-б.

ТЎЛО-ТЎЛО [*т.* Тўла Тўла] қ. **Тўла-тўла**.

Етишса ишқ аро юз меҳнату бало қадаҳ ич,
Нафас-нафас қуюбон май тўло-тўло қадаҳ ич.

Наводир ун-ниҳоя, 89-б.

ТЎЛҒАНДУРМАК [*т.* تولغاندورماك] **1** Тўлғантирмоқ, тўлқинлантирмоқ. **2** Айлантирмоқ.

Чун қуюнни дашт аро айландуруб,
Сувда игримни доғи тўлгандуруб.

Лисон ут-тайр, 8-б.

ТЎПА [*т.* توپه] Тепа, тепалик, баландлик.

Ки, кўзни бас рафеъ айвонға солдинг,
Бийикрак тўпанинг туфроғин олдинг.

Фарҳод ва Ширин, 43-б.

Тўпамни сарзанин илги тенг этти ер бирла
Ки, ҳар кишики, етиб, қуйида бошингға қоқиб.

Наводир уш-шабоб, 51-б.

ТЎРТАР [*т.* تورتار] Тўрттадан; тўртар минг-тўрт мингтадан.

Ул жумладин икки кишики, қавм улуғлари эрдилар, анга истидъо қилдиларки, ҳар қайсимизнинг бирор қизимиз бор ва ҳар бирининг тўртар минг қўйи бор.

Насойим ул-муҳаббат, 172-б.

ТЎРТУНЧ [*т.* تورتونچ] Тўртинчи.

Уч қўйи, уч юқори қилди шитоб,
Шуълаи тўртунч уй аро солди тоб.

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

ТЎСИЛМОҚ [*т.* توسيلماق] **1** Тўхтатилмоқ. **2** Пардаланмоқ, паналанмоқ.

[*Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзий қ. с.*]. *Айтди: касрат туфайли ваҳдатдин тўсилдим ва ундан узоқлашдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 344-б.

ТЎТАГИ [*ф.* طوطگي] Кўк, сабза, зангор.

Тўтагий ранг Кўк ранг, сабза ранг, тўтиёйи ранг.

Гар тўти ўлурға қилмас оҳанг,
Айлар нега ерни тўтаги ранг.

Лайли ва Мажнун, 76-б.

ТЎШАНМАК [*т.* توشانماك] Тўшалмоқ, оёқ остига ташланмоқ.

Кеча уйқу бировда бўлмаса не тонгки, қуюнгда
Тўшанмиш хорни остидаю хорони ястанмиш.

Фавойид ул-кибар, 182-б.

ТЎШАСИЗ [*ф.-т.* توشه سيز] Озиқ-овқатсиз, йўл озиғисиз, ҳеч вақосиз.

Фано даштиға қўйма тўшасиз юз,
Вале тўшанг керак бўлса тавакқул.

Наводир уш-шабоб, 268-б.

ТЎШМАМАК [*т.* توشمامك] **1** Тўшама солмаслик, босмоқлик, ётқизмаслик.

2 Оёқ остига ҳеч нарса солмаслик, ёзмаслик (тўшак, гилам ҳақида).

Эмди келдук мушаббаҳғаким, фарш тўшамакдур, ул дағи андоқ хишти ушотқон била, зовия қилғон била кўп мушкуллиги осонликка юз қўяр.

Маҳбуб ул-қулуб, 127-б.

ТЎШ-ТЎШ [*т.* توش توش] Ҳар тараф, тоғ-тош.

Тўш-тўшқа чиқиб бори қабила,
Мажнунға топиб йигор васила.

Лайли ва Мажнун, 115-б.

ТЎҚСАМАК [*т.* توقسامك] Занг босмоқ.

Умр ўтуб бир учрабон ҳолимни сўрса, вой ким,
Айта олмасмен жавоб ошуфта кўнглум тўқсабон.

Наводир ун-ниҳоя, 391-б.

ТЎҚУНМАК [*т.* توقونماك] **1** Тўқинмоқ, тўқнашмоқ. **2** Теғмоқ.

Вале невчунким, кичикдур ёшинг,
Тўқунмайдурур тошқа ҳаргиз бошинг.

Садди Искандарий, 144-б.

У

УБАЙДУЛЛАҲИЙ [*а.* عبيدالهي] Хожа Аҳрор Валий номига мансуб, нақшбандия тариқатининг етук намояндаларидан, буюк мутасаввиф [1404–1490].

Қўймасун айвони жаҳонни тиҳи,
Дабдабаи кўси Убайдуллаҳий.

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

УББОД [*а.* عباد] Обидлар, тоат-ибодат қилувчилар; сиғинувчилар.

[*Шаъвона р. т.*]. *Ва зуҳҳод ва уббод ва арбоби қулуб анинг мажолисида ҳозир бўлур эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 484-б.

Уббод аро бўлғон мойил ибодатға етар,
Бўлғон киши мустаид ифодатға етар.

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

УБУВВАТ [*а.* ابوت] Оталик, ота бўлишлик.

Йўлаки қонуни убувват бўлур,
Тифл сори элга муҳаббат бўлур.

Ҳайрат ул-аброр, 291-б.

УВАМОҚ [*т.* اواماق] Уқаламоқ, ишқаламоқ, уваламоқ.

[*Абуладён қ. с.*]. *Аҳмад дебдурки, кеча оёғин увалар эрдим.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

УВАЙС [*а.* اويس] **1** Бўри боласи.

2 Руҳ орқали тарбияланган.

3 Муҳаммад алайҳиссаломнинг хирқа (фақирлик тўни, дарвешлар кийими) ларини кийиш бахтига мушарраф бўлган дастлабки суфилардан бири, Увайс Қараний, Алишер Навоийнинг «Насойим ул-муҳаббат» асарида Увайс Қараний ҳақида бундай ёзган: «Гоҳ-гоҳ Хожаи олам с. а. в. муборак юзин Яман сори қилиб дер эрдиким, «Мен Худонинг нафасини Яман томонидан туймоқдаман». Юқоридаги талмеҳ орқали ана шу ҳақиқатга ишора қилинган.

Йўқ, йўққи, Увайс кўнгли тоби,
Қилғай қора тунни моҳтоби.

Лайли ва Мажнун, 51-б.

УВЛАМОҚ [*т.* اولاماق] қ. **Увамоқ.**

УВУҒ [*т.* اووغ] Эски пахта; латта-путта, эски-туски, увада.

... Андоққи, тунглук ва узук... ва кўзанак ва увуғ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

УДВОН [*а.* عدوان] Хусумат, душманлик, адоват.

Гаҳ хаёл айлабки қоплон бошини,
Ёнчқай отиб макру удвон тошини.

Лисонут-тайр, 74-б.

УЛ ДАҲР [*а.* الدّهر] Йил бўйи рўзадор.

Ўтуз йил эрдиким, жамиъи зоҳир танаъумотидин бебаҳра эрдиким, қойим ул-лайл, уд-даҳр эрдим.

Маҳбуб ул-қулуб, 50-б.

УЖУЗ [*а.* عجوز] **1** Қари, жуда қариб, ишдан чиқиб қолган; қарилик, кексалик.

2 Суфилар бошлиғи.

3 Қари хотин; айёр кампир.

4 Фалак, осмон.

5 Дунё.

Кўзга солдим жон бериб олиб оёғи туфроғин,
Англамон қадрини колонинг чу олмишмен ужуз.

Фавоиид ул-кибар, 144-б.

УЗАНГУ [*т.* اوزانگو] Узанги, металдан ясалган от абзали.

Шоҳлар тожиға лойиқ тугмадур гар берса даст,
Гўйиким кўргузди ул чобук узангу остида.

Наводир ун-ниҳоя, 22-б.

УЗГУЧИ [*т.* اوزگوچي] Кесгувчи, узгувчи.

Зулм риштасин узгучи ва авқоф бузуғин тузгучи ва зироат касратида саъй кўргузгучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 17-б.

УЗЗИ [*а.* عزي] Санамнинг номи.

Маккада дин аҳлиға мукнат бўлуб,
Уззи ила лотқа узлат бўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 35-б.

УЗЗО [*а.* عزي] қ. **Уззи**.

Лоти уззо Исломдан илгари араблар чўқинган бутларнинг номи.

Лоту уззоға пуршикаст бўлуб
Ким бори тийра ерга паст бўлуб.

Сабъаи сайёр, 19-б.

УЗМАКЛИК [*т.* اوزماك لبك] Узмаклик.

Кўнгул узмаклик Баҳридан ўтмоқлик, кечмоқлик, ажралмоқлик.

Васлинга хўй бериб қовма эшикдин мениким,
Кўнгул узмаклик иши саъбдурур ўрганибон.

Наводир уш-шабоб, 329-б.

УЗМОҚ [*т.* اوزماق] Узмоқ; кесмоқ.

Ўз риштаи ҳаётин узмоқ Ўз тириклик ипин узмоқ.

Салотин хизматиға журъат кўргузмак, ўз риштаи ҳаётин узмоқдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 96-б.

УЗРСИЗ [*а.-т.* عذرسيز] Бесабаб; кечиримсиз.

Ва сабтларға миёнчиликдин узр қўлмоқдур ва сабаб ва узрсиз мусаббибқа банда бўлмоқдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

УЗУБАТ [*а.* عذوبت] **1** Ширинлик, ширин бўлган.

2 Дилкаш ва ширин суханлик.

Шаккарга узубатда нутқунг не ажаб кулса,
Ким эрнинга эш бўлмиш ахлоқ аро шаккарханд.

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

УЙҚУЛАМОҚ [*т.* اویقولا ماق] Ухламоқ.

[*Ҳишом б. Абдон р. т.*]. *Бир кун уйқулаб, уйғонғач кўрдиким, қўйи биров зироатига кирибдур. Ани ул зироат иясига берди ва андин беҳиллиқ тилади.*

Насойим ул-муҳаббат, 169-б.

УЙҚУСИЗ [*т.* اویقوسیز] **1** Бедор.

Кўзума ул важҳдин дермен юзунг афсонасин,
Ким севарлар уйқусизлар доимо афсонани.

Бадоеъ ул-бидоя, 541-б.

Йўқ кўнгул султони ҳифзигаким, ул ой йўлида
Уйқусиз кўзлар тонг отқунча тутар ҳар кеча пос.

Бадоеъ ул-васат, 170-б.

2 Огоҳ, ғафлатда қолмаган.

Дема уйқусиз кўзунг ҳажрим туни очилмади,
Не қила олғай ажал уйқуси бирла сергагим.

Наводир ун-ниҳоя, 351-б.

УЙҚУСИЗЛИК [*т.* اویقوسیزلیك] Бедорлик.

[*Жорияи Мажҳула р. т.*]. *Ул дайрга бордим, кўрдум, асру заиф жисмлиғки, уйқусизлик асари анда зоҳир эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

УЛВИЙНАСАБ [*а.* علوي نسب] Олий насаб, зоти улуғ.

[*Мирхонд – форсигўй шоир*]. *... ва улвийнасаб ва касрати ҳасабки барча мужиби ужб аноният дурлар, ул миқдор бетаайюн ва фоний машраб ва хуш ахлоқ кишидурким андин ўтмас.*

Мажолис ун-нафоис, 121-б.

УЛВИЙХИРОМ [*а.-ф.* علوي خرام] Юқори даражада чиройли юриш; юқорида юрувчи, ўзини ерга урмовчи.

Масиҳ дам ура олмас анга уруж туни,
Магар бизинг маҳи улвийхиром қилди ҳадис.

Бадоеъ ул-бидоя, 98-б.

УЛДАМ [*т.* اولدم] Ўша лаҳза, ўша вақт.

Ки, андин бўлмаса хотир ҳаросон,
Бўлур кўргонни олмоқ улдам осон.

Фарҳод ва Ширин, 315-б.

УЛЁН [*т.* او لیان] У томон, ўша томон.

Мени майхонага бординг дебон ёзғурма, эй зоҳид
Ки, усрук шаҳнадек улён қазо илги тутар элтур.

Наводир уш-шабоб, 134-б.

Чу рахшин сурди улён бемадоро
Қиёмат кўрди бўлғон ошкоро.

Фарҳод ва Ширин, 85-б.

УЛ [*т.* اول] У, учинчи шахс бирликни ифодаловчи кишилик ва кўрсатиш олмошлари.

Улу бу У-бу.

Ҳуру жаннатдин муродим давлати дийдор эрур,
Ёрсиз боғу канизи беш эмастур улу бу.

Наводир ун-ниҳоя, 449-б.

УЛУВ(В) [*а.* علو] **1** Олий, юқори, баланд.

2 Юқорилик, баландлик; улуғлик.

Улувви қадр Олий даража, олиймақом.

Улувви қадринг айлаб кўкка оҳанг,
Шукуҳи ҳилмдин зотинг гаронсанг.

Фарҳод ва Ширин, 406-б.

УЛУҒ [*т.* اولوغ] **1** Эгаллаган ўрни, ҳажми ғоят йирик; жуда катта, улкан.

2 Куч-қудратга эга.

3 Қадр-қиймати, аҳамияти юқори даражада.

Улуғ йир Қадимги узоқ чалинадиган туркий куйлардан бирининг номи.

Муғанний, улуғ йир садосини туз
Пижир кўкка пийпо садосини туз!

Садди Искандарий, 383-б.

Эй йиров сен ҳам ишингни кўргуз.
Ётуғон бирла улуғ йирни туз.

Фавойид ул-кибар, 484-б.

Улуғ-кичик Катта-кичик.

Улуғ-кичикдин ҳар тўрлукда гадойи муваҳҳиш, фосид хавотиридек софий кўнгулга мушаввиш.

Маҳбуб ул-қулуб, 40-б.

[*Мавлоно Мирзайн қ. с.*]. *Мулкнинг халойиқи улуғ-кичикдин барча анга мухлис ва муътақид эрдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 442-б.

УММОЛ [*а.* عمال] **1** Амал қилувчи.

2 Ҳоким; вакил.

[*Фаридун – Пешдодийлар сулоласига мансуб подшоҳ*]. *Олам аҳлин адолат била хушҳол қилиб Заҳҳок жавридин топқон заҳмларига адл била марҳам қўйди ва қолғон уммолқаким, оъдийлар эрдилар, дафъ қилди...*

Тарихи мулуки ажам, 201–202-б.

УММОНБАХШ [*а.-ф.* عمان بخش] **1** Денгизга ўхшаш, дарёдай.

2 Арабистондаги бир денгиз номи.

Бу жиҳатдин ҳадисидур жонбахш,
Кафининг баҳри дурри Уммонбахш.

Сабъаи сайёр, 68-б.

УМ(М) [*а.* ام] Она.

Умм ул-китоб 1) китобларнинг онаси; 2) асосий ва муҳим китоблардан бири; Қуръони карим; 3) асл китоб.

Бал ети обо мунга умм ул-китоб,
Сабъи масоний топиб андин хитоб.

Ҳайрат ул-аброр, 104-б.

УМРОН [*а.* عمران] қ. **Имрон**.

Икаласининг ҳарамлари эгачи-сингил эрдилар. Умронга фарзанд кўп бўлди ва Зикриё а. с. га бўлмади.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

УМРФАСОЙ [*а.-ф.* عمرفرسای] **1** Жон азоби, умр эгови.

2 Асоссиз, бебақо, вақтинча.

Султон Абу Саид Кўрагон... ва тиғи умрфарсойи била кўп элга ошуб солди...

Садди Искандарий, 198-б.

УНАТМОҚ [*т.* اونتماق] Кўндирмоқ, унатмоқ; рози бўлмоқ, хўп демоқ.

Муяссар ўлмади жон бермаку лабин ўпмак,
Нединки қолмади жоним ани унатқунча.

Бадоеъ ул-васат, 385-б.

УНДУРРАК [*т.* اوندورراك] Баландроқ.

Эй Навоий, хўблар қаддида йўқтур эътидол,
Нега ўхшар сарвдин ундуррак инсон қомати.

Бадоеъ ул-васат, 444-б.

УННОБГУН [*а.-ф.* عناب گون] Қизил, қизил ранг.

Ул лаби уннобгун кўнглумда эккан тухми меҳр
Кўнглум ичра ёшурун дурдонадек унноб аро.

Бадоеъ ул-бидоя, 41-б.

УНСУРИЁТ [*а.* عنصريات] Моддий олам, борлиқ; унсурлар (ўт, сув, тупроқ, ҳаво).

Ва коинот бозорининг гавгоси ва унсуриёт чорсусининг алолоси бу такаллум ва тараннум биладур...

Маҳбуб ул-қулуб, 69-б.

УНТУЖ [*ф.* اونتوج] Қарз, омонат.

Оллиға бош қўйдум, аммо тиғ ила айирмади,
Бош эмас, буким эрур бўйнумға анинг унтужи.

Наводир ун-ниҳоя, 541-б.

Жавру бедодинг туганмай қолган эрса жонима,
Чархдин ҳам унтуж олсанг, ол демон, қолганча қил.

Бадоеъ ул-васат, 268-б.

УНТУЧ [*ф.* اونتوچ] қ. **Унтуж**.

УНУТҚУЧИ [*т.* اونوتقوچي] Унутгувчи; эсдан чиқариб юборгувчи.

Ёлғончи – унутқучи ва тааммул ва эҳтиёт йўлидин канора тутқучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

УНФ [*а.* عنف] **1** Дағаллик, қўполлик.

2 Жабр, зулм.

Захм элдин ўлуб зоҳиру сендин бори марҳам,
Эл унф аён айлабу сен барча мадоро.

Бадоеъ ул-васат, 11-б.

[*Халил Ота қ. р.*]. *Гоҳи лутф ва гоҳи унф била менга хизмат адосин таълим қилур эрди ва ул жиҳатдин кўп фавоид менга етар эрди...*

Насойим ул-муҳаббат, 260-б.

УРМАМОҚ [*т.* اورماماق] **1** Урмаслик; дўпосламаслик.

Қайси водийким танимни ашк сайли сурмамиш,
Қайси тоғ авжигаким мавжи бошимни урмамиш.

Наводир уш-шабоб, 193-б.

2 Дам урмамоқ Гапирмаслик.

Бу дарёга кирган гавҳари мақсуд тиласа дам асрамоқ керак ва бу ҳарамга йўл топқон маҳрамлиқ тиласа дам урмамоқ керак.

Маҳбуб ул-қулуб, 61-б.

Мақсудки, пир иршодидин айру бу йўлға қадам урмамоқ керак, балки дам.

Маҳбуб ул-қулуб, 118-б.

УРУЛМОҚ [*т.* اورولماق] **1** Урилмоқ.

Қалам урулмоқ Қалам тегизилмоқ, қалам юргизилмоқ.

2 Асар ёзмоқ.

... васфларига қалам урулубдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 35-б.

УРҒУЧИ [*т.* اورغوچي] **1** Ургувчи.

Таёқ урғучи Таёқловчи, калтакловчи; бел ургувчи (бел билан ер кавлавчи).

Токим икки йиғоч ушолди дуруст,
Бўлди икки йиғоч урғучи суст.

Сабъаи сайёр, 262-б.

Бўлур ҳар дойгар гардунга пайваст,
Қолиб бел урғучи балчиқ аро паст.

Фарҳод ва Ширин, 83-б.

2 Бўрттириб гапирувчи.

Ҳунарпарвар – ишни буюрғучидур,
Ҳунарвар, вале лоф урғучидур.

Садди Искандарий, 578-б.

УСБУЪ [*а.* اصبوع] **1** Бармоқ.

2 Марта.

Эллик усбуъ Эллик маротаба.

[*Абу Абдуллоҳ Маъруф...*]. *Маккада мужовир эрди. Ҳар кеча-кундуз илтизом қилиб эрдики, эллик усбуъ тавоф қилғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 411-б.

УСТОД [*ф.* استاد] Устоз, муаллим, ўргатувчи.

Устоди азал 1) Аллоҳ; 2) тақдир, қазо, олдиндан белгилаш.

Қаддида гулгун либос эрмаски, устоди азал
Барги гулдин ҳулла қилмиш сарви раъноси учун.

Бадоеъ ул-васат, 339-б.

УСТУРЛОБ [*ю.* اسطرلاب] Қуёш ва юлдузларнинг юксаклигини ўлчайдиган [Астрономияда узунлик ва кенгликларни аниқлаш учун XVIII асргача қўлланилган бурчак ўлчаш асбоби] асбоб.

Ул қуёштин айру сариғ чеҳрам устурлобдек,
Кўргузур тирноғ ила беҳад рақам, бисёр хат.

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

УТОРИД [*а.* عطارد] **1** Меркурий (форсча Тир) сайёраси.

Онча фарёд этти мутриблар Навоий назмидин,
Ким Уторид шеъридин чарх узра Ноҳид этмагай.

Наводир уш-шабоб, 455-б

Ё Уторуд килкида зарҳал туганди, кўкта чун
Ёзди айни ийднинг аввалги жузвий сувратин.

Бадоеъ ул-васат, 477-б.

2 Бу сайёра мумтоз адабиётда «илми нужум»га асосланиб осмон ёки фалак котиби, ижодкорларнинг ҳомийси деб юритилади.

Чун Уторуд чархига еттим, табиат қилди майл,
Кўргали назминки зоҳир қилди табъи жавдатин.

Бадоеъ ул-васат, 479-б.

Фоидага аҳли чу очиб варақ,
Гарчи Уторид эса айтиб сабақ.

Ҳайрат ул-аброр, 310-б.

Агар толеъида юз иқбол эрур,
Аторид вале анда бадҳол эрур.

Садди Искандарий, 202-б.

УТОРУД *айн.* **Аторид**.

УФТОДА [*ф.* اوفتاده] **1** Йиқилган, ташландиқ; нотавон, заиф; бечора.

2 Мубтало.

3 Хоксор.

Заъфдин махмурлуғ йиқти Навоий жисмини,
Ёр айши базмида ёд айланг ул уфтодадин.

Ғаройиб ус-сиғар, 361-б.

УФТОДАЛИҒ [*ф.-т.* اوفتاده لیغ] Йиқилганлик, ташландиқлик; хокисорлик.

... бу уфтодалиғ айёмида боре ул остонада йиқилғаймен.

Ғаройиб ус-сиғар, 22-б.

УЧУЗ [*т.* اوچوز] Арзон.

Фақр кўйи туфроғиким, улдур иксири ҳаёт,
Жон бериб кўз ёритурча олсанг – олмишсен учуз.

Бадоеъ ул-васат, 160-б.

УЧҚУ [*т.* اوچقو] Учиб кетарлик, учар.

Бўю жисмин деёлмон қучқу янглиғ,
Паридек чустлуқдин учқу янглиғ.

Фарҳод ва Ширин, 238-б.

УШМОҚ [*т.* اوشماق] Хаёлга ботмоқ, хаёлга чўммоқ.

Бу деб: «Анга турфа ҳол тушмиш»
Ул дебки: «Ажаб хаёл ушмиш».

Лайли ва Мажнун, 96-б.

УЮЛУРМАК [*т.* اویولورماق] Ивимоқ, ивиб оқмоқ.

[*Зайтуна р. т.*]. *Илигининг ҳар еригаки, сут тегар эрди, қораси уюлурур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 488-б.

УЮРМАК [*т.* اویورماق] **1** Айлантирмоқ; ағдармоқ.

2 Варақламоқ.

Қалам жардаи хушхироминнинг инонин бу равишдин уюрмак керак.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 97-б.

3 Тарқалмоқ.

Уйга еткунча етар юз қатла жоним оғзима,
Чун уюр ранжу алам руху равонимдин кетар.

Фавойид ул-кибар, 120-б.

УҚДАКУШОЙ [*а.-ф.* عقده کشای] **1** Тугун ечувчи, муаммони ҳал қилувчи.

2 Тадбиркорлик.

Султон Абу Саид Кўрагон... ҳикоятиким, ройи уқдакушойи била кўп мамлакат олди...

Садди Искандарий, 198-б.

УҒАР [*т.* اوغار] Қашқа.

Уғар қилмоқ Қашқа қилмоқ.

Қилди уғар ўтоғасин ул қотили шижоъ,
Хуршид оразига ҳамоно хати шиоъ.

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

Ф

ФАВОҲИШ [*а.* فواحش] Фоҳишалар, хунук қилиқли аёллар.

Биров ул фавоҳишдин бири била зино қилғоч ороларига тоун тушти.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 149-б.

ФАЗИҲАТЛИҚ [*а.-т.* فضيحت ليق] Расволик, ёмонлик, шармандалик, беобрўлик; маломатлик.

Мунча фазиҳатлиқ эмас эрди бас,
Ким ура олмай чоғир ўлмай нафас.

Ҳайрат ул-аброр, 270-б.

ФАЗЛ [*а.* فضل] **1** Ортиклик, устунлик.

2 Қадр-қиммат.

Фазлу карам Марҳаматлик ва карамлик.

... ва мусташор тадбирдин йўққи, кирдигор тақдиридин эрканин билиб, ўзунгизни Тенгри таолонинг фазлу-карами ҳимоятига қочургайсиз.

Муншаот, 150-б.

2 Илм-фан, ҳунар.

ФАЙЙАН-НАЗАР [*а.* في النظر] Нигоҳнинг сояси.

Андишаи файйан-назар Соялик мулоҳазаси.

Ёрутуб айнини мозоғ ал-басар,
Раф ўлуб андишаи файйан-назар.

Лисон ут-тайр, 19-б.

ФАЛАКИЙ [*а.* فلكي] **1** Осмоний, фалакка мансуб; осмоний тақдир.

2 Юксак мартабалилик.

Ёзар фаришта қуёш сафҳасиға васфингни,
Магарким ул фалакий топмас обдон коғаз.

Ғаройиб ус-сиғар, 123-б.

ФАЛАКМИҚДОР [*а.* فلك مقدار] Юксак даражали, осмондек.

Назм мулкин тил чекиб олмиш Навоий ўйлаким
Чекса оламни олур шоҳи фалакмиқдор тийғ.

Бадоеъ ул-бидоя, 266-б.

ФАЛАКРАФТОРЛИҒ [*а.-ф.-т.* فلك رفتارليغ] Фалакдек тез юрадиган, фалакдай тез айланадиган.

Гар қуёш зангин фалакрафторлиғ раҳшингга ос,
Ким тузар ул занг навҳанг нағмасин афғон аро.

Бадоеъ ул-бидоя, 41-б.

ФАЛАКСАЙР [*а.* فلك سير] Фалакни сайр қилувчи. фалакни кезувчи.

Агар етса сарвақтиға комиле,
Қуёшдек фалаксайру равшан диле.

Садди Искандарий,258-б.

ФАЛАКТУМТАРОҚ [*а.-т.* فلك طمطراق] Фалакдай дабдабали.

Деди: мезбони фалактумтароқ,
Ки: Отланса Хоқон ҳам эрмас йироқ.

Садди Искандарий, 358-б.

ФАНОИЙ [*а.* فناي] Фанолик.

Фаноий маҳз етар «Ситтаи зарурия»
Нединки йўққа зарурат эмас бу навъ олтов.

Фавойид ул-кибар, 343-б.

ФАРАҲАФЗО [*а.-ф.* فرح افزا] Кўнгил очувчи, кўнгилни шод этувчи, кўнгилни хуррам этувчи; сурурли.

Бу фақирға Ҳазрат Мавлононинг бу фараҳафзо ва руҳосо таккаллумидин ниҳоятсиз хушҳоллиқ даст бериб, хаёлға келдиким, бу масъалани Ҳазрати Махдумдин илҳо қилғай.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 29-б.

ФАРАҲРЎЛИҚ [*а.-ф.-т.* فرح روليق] Хурсандчилик.

[*Абубакр Қасрий қ. т. с.*]. *... Алар илиг торттилар биз ўттук. Ва мен ботинимда анинг била хусуматдаким, аввалги не фараҳрўлиқ эди ва сўнгги нохуш эҳтисоб не эрди?*

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ФАРДОНИЯТ [*а.* فردانيت] Яккалик, танҳолик, ёлғизлик; ягоналик, беназирлик.

Ваҳдоният сифатида шарику вазирдин мубарро ва фардоният сийратида волиду валаддин муарро.

Муножот, 293-б.

ФАРЗИЯТ [*а.* فرضيت] Аллоҳ йўлида буюрилган фарзлар, бажарилиши фарз бўлган ишлар, фарз баёнлари, вожиб амаллар.

Вале фарзиятида шартлар бор,
Қулоқ тутким, қилай борини изҳор.

Сирож ул-муслимин, 288-б.

ФАРИЗ(А) [*а.* فريضه//فريض] **1** Диний зарурият, Аллоҳ буюрган намоз, рўза каби диний амалларни бажариш.

2 Тугалланган иш.

[*Абу Амр Димишқий қ. т. с.*]. *Ул дебдурки, андоққи, фаризадур анбиёға ояту мўъжизат изҳори, фарздур авлиёға хаворики одоту каромат ихфоси, то халқ фитнаға тушмагайлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 109-б.

Хаттинг малоҳати қошида сабзайи Эрам,
Бил сабзаи Эрам ёнида шуълалиқ фариз.

Наводир уш-шабоб, 156-б.

ФАРОСАТОЙИН [*а.-ф.* فراست آئين] Фаросатли; ақл-идрокли.

Ҳар ойинаким салтанат корхонасидаги маносибдин ҳар мучага лойиқ фаросатойин хушмандларни...

Вақфия, 244-б.

ФАРРУХАНЖОМ [*ф.* فرخ انجام] Бахтиёр.

Қушеким санга бастаи дом эмиш,
Азозилдек фарруханжом эмиш.

Садди Искандарий, 23-б.

ФАРРУХСИРИШТ [*ф.* فرخ سرشت] **1** Аслзодалик, олий насаблик.

2 Муборак хилқатлик.

3 Очиқ юзлилик, ёқимлилик.

Яна деди Букроти фаррухсириштт
Ки: «Эл чун кўрар ҳар недур сарнавишт».

Садди Искандарий, 550-б.

ФАРХОР [*ф.* فرخار] **1** Ҳамма жойи ораста ва чиройли.

2 Бутхона.

3 Қадимда Мовароуннаҳрдаги бир шаҳар номи. У ўз бутхонаси билан дунёга машҳур бўлган.

Ким, ул бути чину моҳи фархор,
Бу богда гар гул ўлса, гар хор.

Лайли ва Мажнун, 160-б.

ФАРХУНДАЖАМОЛ [*ф.-а.* فرخنده جمال] Муборак юзли, қутлуғ чеҳрали.

Тун-кун бўлгил маҳравишу меҳр хисол,
Даҳр аҳлига нурбахшу фархундажамол.

Ғаройиб ус-сиғар, 580-б.

ФАРШОВ [*а.* فرشاو] Бисот, борлиқ; таянч.

[*Шайх Амур . т.*]. *Менинг пири фаршовимдур, яъни суфия одоб ва русумин андин ўрганибмен.*

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

ФАС [*а.* فص] **1** Узук қошига ўтқазиладиган қимматбаҳо тош.

2 Узук.

Лаълинг нигини шарҳидадур гўйиё фусус,
Ҳар жузвида нишонаи вақф айлади бу фас.

Наводир уш-шабоб, 198-б.

ФАСД [*а.* فصد] Қон олувчи; томир уришини кўрувчи, жарроҳ.

Фасд қилмоқ Томирдан қон олмоқ.

[*Абу Яъқуб Зизий қ. с.*]. *Ногоҳ буйин рагларидин қон равон бўлди, фасд қилғондек ва йиқилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 93-б.

ФАХР [*а.* فخر] **1** Мамнунлик ҳисси, мамнуният.

2 Ғурур.

Фахр ул-миллат Миллатнинг фахри, халқнинг улуғи, қувончи.

... ва бебок бу тоифанинг беназиру адил ва тоқи фахр ул-миллату вад-дин Шайх Ироқийдурким, ишқ сифотиға муттасифдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 68-б.

ФАҚИРЛИК [*а.-т.* فقيرليك] **1** Камбағаллик.

2 Дунё ноз-неъматларидан кечганлик.

3 Хокисорлик, камтарлик, фақирлик, мискинлик.

Ирфон ва фақирлик шарофати билан фахрланган Муҳаммад алайҳиссаломга салоту саломлар йўллаймизки, у зот туфайли замон аҳлига иймон шарофати етишди.

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

ФАҚОҲАТ [*а.* قناعت] **1** Фиқҳ илмининг олими, диний ҳуқуқ илмининг билимдони, фиқҳшунос, дин ақидалари билимдони.

2 Илоҳият.

[*Шайх Имодуддин Фақиҳ қ. т. с.*]. *Агарчи фақоҳатқа машҳурдур, аммо соҳиби важду ҳол эрмиш.*

Насойим ул-муҳаббат, 478-б.

ФАҒФУР [*ф.* فغفور] **1** Қадимги Чин (Хитой) подшоҳларидан бирининг лақаби.

2 Хитой идишлари.

Кўрар ондин футур ар бўлса фағфур,
Топар ондин қусур ар бўлса Қайсар.

Бадоеъ ул-бидоя, 611-б.

ФАҲВО [*а.* فحوا//فحوي] Мазмун, маъно; мақсад.

Ниёз рафъидин сўнгра эълом улким, бу учурда ул соридин келганларнинг каломлари фаҳвосидин...

Муншаот, 225-б.

ФАҲМСИЗ [*а.-т.* فهم سيز] Бефаросат, идроксиз, ақлу-ҳушсиз, бефаҳм.

Фаҳмсиз мулозимлар ғафлатида ва алар била маош ўткармак меҳнатида.

Наводир уш-шабоб, 506-б.

ФЕЪЛ [*а.* فعل] Амал (номоз ўқиш амаллари); вожиб амал.

Намоз суннатларидин ўн феълиси баёни.

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ФЕЪЛИЙ [*а.* فعلي] Амаллик, вожиблик: вожиб амаллик.

Яна феълий бировғаким, биликдур,
Қулоққача бийик қилмоқ иликдур.

Сирож ул-муслимин, 284-б.

ФИДОК(А) [*а.* فداكه//فداك] Киши ўз ихтиёри билан бирор мақсад ёки Ҳақ йўлида ўзини фидо қилиши.

Руҳи фидок Сенга фидо!, Сенга жоним фидо!, Сенга (жоним) қурбон бўлсин!, Сенга руҳим фидо!

Айтким, эй бошгин-аёқ руҳи пок,
Жисм санга руҳки, руҳи фидок.

Ҳайрат ул-аброр, 183-б.

Бедилинг хайли русули сенсен аларға дилрабо,
Ё набий руҳий фидока аҳлан ва саҳлан марҳабо.

Наводир ун-ниҳоя, 11-б.

ФИКРАТНАМОЙ [*а.-ф.* فكرت نماي] **1** Фикр юритувчи, ўйлаб иш кўрувчи, мулоҳазали, андишали.

2 Тушунчали.

Неча май била кўнгли ишратфизой,
Ул уч мулк бобида фикратнамой.

Садди Искандарий, 222-б.

Ки, ҳар бир чаманким кўрар дилкушой,
Бўлур боғбонига фикратнамой.

Садди Искандарий, 424-б.

ФИКРИЙ [*а.* فكري] **1** Ўйлашлик, фикрлашлик, тасаввурлик.
2 Тушунчалик.

Яна дақойиқшиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор мудаққиқлар ҳазратида арзим улдурурким, бу паришон абётким, шарҳ қилғондек тартиб топти... ва баъзи фикрий бўлса, баъзи бадиҳа...

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ФИЛЖАВОБ [*а.* في الجواب] Жавобга кўра.

Филжавоби бигайриҳи...

Мажолис ун-нафоис, 199-б.

ФИЛОТУНМАНИШ [*ф.* فلاتون منش] Афлотун даражали; Афлотун табиатли.

Бори ҳикматойину донишпужуҳ,
Филотунманиш, бал Арастушукуҳ.

Садди Искандарий, 298-б.

ФИЛОТУНШУКУҲ [*ф.* فلاتون شكوه] Афлотун шукуҳли.

Яна қатла доройи гардуншукуҳ,
Деди: «К-эй ҳакими Филотуншукуҳ».

Садди Искандарий, 200-б.

ФИЛ-ФАВР [*а.* فيالفور] Тезда, тезлик билан, дарров, дарҳол.

Пас, Яъқуб намоз қилди ва ёмғур талабига дуо қилди, фил-фавр ижобат асари зоҳир бўлди ва ёғин туташтти.

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

ФИЛҒОР [*а.* في الغار] Мушкулот ғори.

Улки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳума филғоридур.

Лисон ут-тайр, 21-б.

ФИЛ-ҲАҚИҚА [*а.* في الحقيقه] Дарҳақиқат, ҳақиқатан.

Фил-ҳақиқа мосиваллоҳдин ул Ҳазрат с. а. в. менинг сари боқиб, табассум қилиб дедиким, чун бизни севарсен, бизинг биласен!

Насойим ул-муҳаббат, 117-б.

ФИРДАВСТАЗЙИН [*ф.* فردوس تزيين] Жаннат сифат боғ, жаннат каби безалган.

Бу Султони Соҳибқироннинг эрамойин суҳбатларида ва фирдавстазйин хилватларида бу навъ ғариб латойиф ва ажиб заройиф... зоҳир бўлур...

Мажолис ун-нафоис, 209-б.

ФИРЕФТАЛИҒ [*ф.-т.* فريفته ليغ] **1** Ошифталик, мафтунлик, берилганлик.
2 Алданганлик.

Такаллуф аҳлининг дунёга шефталиғидаву дунёликка фирефталиғида.

Ғаройиб ус-сиғар, 549-б.

ФИРИБОМЕЗ [*ф.* فريب آميز] Айёрона, макрли, алдамчи.

Тушмагай эрди фирибомез лутфунг билмайин,
Нотавон кўнглумга васлингдин таманно кошки.

Наводир уш-шабоб, 480-б.

ФИТНАОМЕЗ [*а.-ф.* فتنه آميز] Фитнали, ғавғоли.

[*Абубакр Розий Бажалий р. т.*]. *Абубакр Розийдин сўрдиким, самоъда не дерсен? Дедиким, бас фитнаомезу тарабангездур, ўзни фитнадин асрамак керак.*

Насойим ул-муҳаббат, 162-б.

ФИТНАЛИК [*а.-т.* فتنه ليك] Фитналик, ғавғолик, тўполонлик.

Фитна солди олам аҳлига қулоғинг гавҳари,
Халқ таскини учун ул фитналик ахтарни ёп.

Фавойид ул-кибар, 53-б.

ФИҚАРОТ [*а.* فقرات] Парчалар, бандлар, бўлимлар.
Рангин фиқарот Чиройли парчалар, гўзал бандлар.

... ва адоси рангин фиқаротдин намойишсиз ва мазмуни рангин абётдин оройишсиз...

Муншаот, 133-б.

ФИҚРА [*а.* فقره] **1** Карра.
2 Тегишли гапдан қатра; жумла.

Шайх Барака чун эшитти, дедики, Сари маҳжурон дегани яна бир фиқра яхшироқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ФИҒОНЛИҒ [*ф.-т.* فغان ليغ] Нолалик, оҳу зорлик, дод-фарёдлик, афғонлик.

Фиғонлиғ кўнглуму ўтлуғ дамимни саҳл тутмангким,
Олибмен ишқ иқлимини бу таблу алам бирла.

Бадоеъ ул-бидоя, 476-б.

ФОЖИР [*а.* فاجر] Бадкор, бузғунчи; фосиқ, бадахлоқ.

[*Мавлоно Муҳаммад Амин р. т.*]. *Ҳар неча форикў фожир ва ноумид киши алар суҳбатига етса эрди, умидвор чиқар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 437-б.

ФОИДАЛИҒ [*а.-т.* فائده ليغ] **1** Баҳралик, нафлик.
2 Натижалик.

[*Кози Шарафуддин Буҳайро р. т.*]. *Қозини отаси қошига элтиб, дедики, бу ўғулни ўзга фоидалиғ ишга топшурки, анинг мартабаси андин бийикракдурки, баззозлиғқа бош индургай.*

Насойим ул-муҳаббат, 360–361-б.

ФОЙИЗ [*а.* فايض] **1** Файзли, баракатли.
2 Мўл ва фаровон қилувчи.
Фойиз ул-анвор 1) нурлар файзи, нурлар баракоти, 2) нурлар кони.

Ул маърифат кунжининг валоятосор ҳолати зикридин ва фойиз ул-анвор мақолоти фикридин аҳли арбобларга нафълар ва шавқу иродат аҳлига файзлар етишти.

Насойим ул-муҳаббат, 12-б.

ФОРИҚ [*а.* فارق] Ўзидан жудо бўлган; фарқланган.

[*Мавлоно Муҳаммад Амин р. т.*]. *Хар неча форикў фожир ва ноумид киши алар суҳбатига етса эрди, умидвор чиқар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 437-б.

ФОРУҚ [*а.* فاروق] **1** Ҳақ билан ноҳақни ажратувчи, адолатли, ҳаққонийятли, одил.

2 Чорёрлардан бири Умарнинг лақаби.

[*Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний қ. т. р.*]. *Барча форуқнинг мақбулидурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 253-б.

ФОРСИЙ [*ф.* فارسي] **1** Форс тили.

2 Форс тилида айтилган ёки ёзилган; форсча.

3 Форсларга хос, алоқадор.

Форсий ул-асл Асл форсларга хос, ҳақиқий ажамлик, асли, келиб чиқиши Ажамдан.

[*Абу Исҳоқ Иброҳим Шаҳриёр Гозируний қ.* [*т.*]. *Форсий ул- асл-дур ва мавлиду маншаъи Гозирун наварди.*

Насойим ул-муҳаббат, 179-б.

ФОСИДЛИҒ [*а.-т.* فاسد ليغ] **1** Бузуқлик, фисқ ишлар қилишлик, ёмон ишлар билан шуғулланишлик, ахлоқсизлик.

2 Ёмонлик; вайроналик.

Вафо бозорининг косидлиғида ва вафожўйлар хаёлининг фосидлиғида.

Наводир уш-шабоб, 513-б.

ФОТЕҲ [*а.* فاتح] қ. **Фотиҳ.**

ФОТИҲ [*а.* فاتح] **1** Фатҳ этувчи, очувчи, забт этувчи.

2 Ғалаба келтирувчи, бўйсундирувчи, музаффар, ғолиб.

Тили ҳуруфқа эврулмаган, басо, ҳинду
Ки, бўлди нуктаси кўп ғайб ҳазига фотиҳ.

Фавойид ул-кибар, 76-б.

ФОЪИЛОТУН [*а.* فاعلاتُ] Аруз атамаси.

Фоъилотун – ватади мажмуъ кивурмак била икки сабаби хафиф орасига.

Мезон ул-авзон, 47-б.

ФОЪИЛУН [*а.* فاعلُ] Аруз атамаси.

Фоъилун – сабаби хафиф тақдими била ватади мажмуъка.

Мезон ул-авзон, 47-б.

ФУЗУЛЛУҒ [*а.-т.* فضول لوغ] **1** Ортиқчалик, беҳудалик, нокерак ва ортиқча гап-сўзлик.

2 Ҳар нарсага аралашишлик, ўз ҳаддидан ошишлик.

3 Телбалик.

[*Шайх Абу Али Даққоқ р. т.*]. *Шайх деди: сенинг бу фузуллуғ била не ишинг борки, кеча намоз қилғайсен, санга дунё мурдорин ўзунгдин аритмоқ керак.*

Насойим ул-муҳаббат, 205-б.

ФУЛКИЁНА [*а.-ф.* فلكيانه] Кемача, қайиқча.

... ул Ҳазрат сочқон дурралар олдида не кўрунгай ва анинг ҳиммати жанобида бу фулкиёна муҳаққар не бўла олгай.

Назм ул-жавоҳир, 134-б.

ФУРУТАНЛИК [*ф.-т.* فروتن ليك] Хокисорлик, камтарлик.

Ва Аҳмад б. Абулвард дебдурки, чун Тенгри таоло валийга уч иш ортургай, ул даги уч иш ортургай, чун жоҳида ортургай, ул тавозуъ ва фурутанликда ортургай...

Насойим ул-муҳаббат, 90-б.

ФУСУНПАРДОЗЛИҒ [*а.-ф.-т.* فسون پردازليغ] Сеҳргарлик, афсунгарлик, ҳийлагарлик.

... ва адоси таркибида фусунпардозлиғлар ҳосилки, туркча тил била бу навъ девонки, мазкур бўлди...

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ФУСУНСОЗЛИҚ [*а.-ф.-т.* فسون سازليق] Найрангбозлик, афсунчилик.

Рўзи учун мунча фусунсозлиқ,
Мансаб учун мунча дағобозлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 137-б.

Муҳандислар айлаб фусунсозлиқ,
Масоҳат била корпардозлиқ.

Садди Искандарий, 465-б.

ФУСУС I [*ф.* فسوس] **1** Афсус, надомат, пушаймонлик.

2 Масхаралик, истеҳзо.

Навоий, тилинг асрагил зинҳор,
Десангким, емай даҳр ишидин фусус.

Бадоеъ ул-бидоя, 633-б.

ФУСУС II [*а.* فصوص] **1** Узук қошига ўтказилган қимматбаҳо тош.

2 Илми каломга дахлдор китоб номи.

Лаълинг нигини шарҳидадур гўйиё Фусус,
Ҳар жузвида нишонаи вакф айлади бу фас.

Наводир уш-шабоб, 198-б.

3 Муҳиддин Ибн ал-Аъробийнинг тасаввуфга доир «Фусус ал-ҳикам» [ҳикматлар тоши] номли асари. (Пайғамбарлик бурч-уҳдалари борасида мажоз ва имо-ишораларга тўла араб тилида ёзилган китоб).

[*Шайх Садриддин Равосий*]. *Бадахшон шоҳигаким, анга мурид бўлуб эрди, «Фусус» дарс айтур эрди, кўнглумни басе сайд қилди.*

Мажолис ун-нафоис, 35-б.

[*... Ҳофиз Бухорий р. т.*]. *Бир кун аларнинг мажлисида Шайх Муҳиддин Аъробий қ. т. с. зикри ва анинг мусаннафоти ўтар эрди. Бузургвор оталаридин ривоят қилдиларки, алар дер эдиларки, «Фусус» жондур ва «Футуҳот» кўнгул.*

Насойим ул-муҳаббат, 271-б.

ФУТА [*ф.* فوته] **1** Ўрама белбоғ.

2 Ҳаммомда белдан пастга тутиладиган лўнги.

Футалар мушку анбар оғушта,
Тортилиб ип ерида зарришта.

Сабъаи сайёр, 247-б.

ФЎТА [*ф.* فوته] қ. **Фута**.

Х

ХАБАРДОРЛИК [*а.-ф.-т.* خبردارلیق] Хабар олувчилик, билувчилик, хабардорлик.

Вожиб эрур борчасига ёрлиқ,
Яхши-ёмон ишда хабардорлиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 158-б.

Не тўрт аслдин кўнглига ёрлиқ,
Не олти тарафдин хабардорлиқ.

Садди Искандарий, 30-б.

ХАБАРСИЗ [*а.-т.* خبرسیز] Бехабар, дараксиз, огоҳ эмас.

Ул ишқ балосидин хабарсиз,
Кўнгли бу забонадин шарарсиз.

Лайли ва Мажнун, 117-б.

Хабарсиз бўлмоқ Бехабар бўлмоқ.

Оҳу ашкимдин хабарсиз бўлманг, эй олам эли,
Ким, берурлар ул бири сарсар, бу тўфондин хабар.

Наводир ун-ниҳоя, 159-б.

Хабарсиз этмак Хабар бермаслик.

Буким фироқи ўзумдин хабарсиз этти мени,
Ўзи бирорта хабардорму экин оё.

Фавойид ул-кибар, 29-б.

ХАВВОС [*а.* خواص] **1** Хосиятлар, хоссалар.
2 Улуғ зотлар, хос кишилар.
Хаввос ул-ишқ 1 Хослар ишқи (хос кишилар ишқи), Аллоҳ марҳаматига етишган улуғ зотлар ишқи.
2 Ишқи илоҳий.

Хаввос ишқидурким, хаввос ул-ишққа мансубдурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 68-б.

ХАВОНИҚ [*а.* خوانق] Суфиларнинг йиғиладиган жойи, шайх ва дарвишларнинг зикр ўтказадиган жойи; хонақоҳ.

Масожидда тоат била нур йўқ,
Хавониқда нон расми дастур йўқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 531-б.

ХАВОТИН [*т.* خواتین] Туркий сўзнинг (хотун) арабча кўплиги, аёллар, хотинлар.

[*Бибичаи Мунажжима р. т.*]. *Замон подшоҳи илтифот ва таъзим кўп қилур эрди ва подшоҳ ҳарамлари узмо хавотин бағоят ҳурмат тутарлар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 497-б.

ХАДСИЗ [*а.-т.* خد سیز] Юзсиз, ёноқсиз, юзнинг қизариб турган жойи, бетсиз.

Не печу тоби хадсиз доми зулф эркинки, очилғач,
Демай кўнглум қушиким, ўйла юзни мубтало қилмиш.

Наводир ун-ниҳоя, 225-б.

ХАЖАНГ [*ф.* خجنگ] Бало булути.

Парранда хажанги жавзи хурдум,
Сайр амрида ражъат ичра анжум.

Лайли ва Мажнун, 164-б.

ХАЗЛ [*а.* خذل] **1** Бебаҳралик.

Хазлу завқ айларга туттунг дашт, бир сўз қот менга
Ким, тилаб топмас киши гули биёбон мен киби.

Наводир ун-ниҳоя, 564-б.

2 Бахтсизлик, бахти қаролик, толесизлик, бадбахтлик, бечоралик.
ХАЗЛОН [*а.* خذلان] қ. **Хазл**.

Тенгри тавфиқларидиндур ва аларнинг зийракларидиндур ва улуғлар майли кичиклар суҳбатига хазлон аломати ва аларнинг ҳамоқат ва нодонлигларидиндур.

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ХАЗОНОСО [*ф.* خزان‌آسا] **1** Куз фаслидек.
2 Дарахтнинг кузда сарғайиб тўкилган барги каби.

Ҳар ойинаким, ул хуршиди авжи камол олтун жом ичра асфар май била сархуш ва анинг кайфияти ҳароратидин олам аҳлига зарфишонлиғи хазоносо, балки хуршидвашдурким, айши мустадоми мудом бўлсун.

Муншаот, 139-б.

ХАЙБАРСИЗ [*ф.-т.* خیبرسیز] **1** Мустаҳкам эмас, қалъасиз, қўрғонсиз.
2 Хайбар қалъасиз.

Ишингиз жону дин олмоқдур, эй муғ дайри атфоли,
Агар куффори хайбарсиз ва гар турки хитодурсиз.

Бадоеъ ул-васат, 150-б.

ХАЙЁТЛИҚ [*а.-т.* خیاطلیق] Тикувчилик, кийим тикувчилик, ямоқчилик.

... ва ул меъморлиқ хижолатидин узр ҳужрасига юз урмоқ ва бу хайётлиқ узридин хижолат ёқасига бош яшурмоқ...

Ҳайрат ул-аброр, 331-б.

ХАЙЛИ [*ф.* خیلی] Кўп, ортиқ, бисёр, зиёд.

Қавми-қавм ичра кўруб меҳнатлар
Хайли-хайл ичра чекиб шиддатлар.

Фавойид ул-кибар, 503-б.

ХАЙЛОН [*ф.* خیلان] Эл, жамоалар; бола-чақалар.

[*Абу Абдуллоҳ Мухтор б. ...*]. *Ул дебдурки... тўнни андоқ кийки, рууват ва фахр ва хайлони сенинг ниҳодингда куйдургай.*

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

ХАЙР [*а.* خیر] Яхшилик; инъом-эҳсон.
Хайри нос Кишиларнинг яхшиси, одамларнинг энг яхшиси.

Қайда адо айлагасин бу сипос,
Ким сени деб хайри башар, хайри нос.

Ҳайрат ул-аброр, 234-б

Нафъ етурмакни чу қилди қиёс,
Кўрки, қиёс этти сени хайри нос.

Ҳайрат ул-аброр, 239-б.

ХАЙРМАНД [*а.-ф.* خیرمند] Хайрли, инъомли.
То ичиб, арбада бобин очайин,
Хайрманд ариғидек каф сочайин.

Фавоийд ул-кибар, 478-б.

ХАЙРМАОЛ [*а.* خیرمآل] Охири хайрли.
Ҳамд анғаким, каломи хайрмаол
Қилди элга расулидин ирсол.

Арбаъин, 261-б.

ХАЙРОТ [*а.* خیرات] Яхшиликлар, хайр-саховатлар, савоб ишлар.
Кўнглиники, шаръ бўлуб муназзаҳ,
Хайроти била улус мураффаҳ.

Лайли ва Мажнун, 42-б.

ХАЛ [*а.* خل] Узум ёки бошқа мевалар сувини ачитиш йўли билан тайёрланадиган ачитқи суюқлик, сирка.
Қуёш нигинининг остида заҳридин хал этар,
Кишига меҳр била ким эзиб берур шарбат.

Наводир ун-ниҳоя, 64-б.

ХАЛАҚ [*а.* خلق] Йиртиқ, тўзиган; эски, жанда, қўҳна.
[*Абу Сулаймон Нилий қ. с.*]. *Қарофий анга боқиб дедиким, ё Абу Сулаймон, сенинг тўнунгни халақ кўрармен.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ХАЛИЛУЛЛАҲОСО [*а.-ф.* خلیل‌اللهآسا] Пайғамбар Халилуллоҳга ўхшаш.
Халилуллаҳосо очиб хони базл,
Қамар қурсидек синдуруб нони базл.

Садди Искандарий, 384-б.

ХАЛЛУХ [*ф.* خلخ] Ривоятларга кўра, қадим Туркистондаги шаҳарлардан бирининг номи; бу шаҳарнинг одамлари чиройли бўлишган, у ерда тайёрланган тоза, сифатли хушбўй ҳидли мушк (атир)лар дунёнинг бошқа ўлкаларига келтириб турилган. Ана шу сифатлари билан хушбўй ҳидли мушклар «Халлух» номи билан ҳам машҳур бўлган.
Малоҳат ўлса олур жонни лўлию ҳинду,
Гар ўлмаса қочурур моҳи ўқчаву Халлух.

Наводир уш-шабоб, 85-б.

ХАЛОСЛИҒ [*а.-т.* خلاص لیغ] Нажотлик.
[*Сайдий Аҳмад б. ...*]. *Деди: буки, осмондин дўзах ўтидин халослиғ баротим тушгай.*

Насойим ул-муҳаббат, 388-б.

ХАЛЪ [*а.* خلع] қ. **Хулъ**.

ХАМЁЗА [*ф.* خمیازه] Киши оғзининг ихтиёрсиз очилиши, эснок.

Захмим оғзи бутмасидин уйқум учмиш, эй рафиқ,
Ғўйиё бу ўзга уйқу келтирур хамёзадур.

Бадоеъ ул-васат, 140-б.

ХАММОРСИЗ [*а.-т.* خمارسیز] Майсиз, бодасиз, ичкиликсиз.
Аҳли зуҳд ичра Навоий топмади мақсадқа йўл,
Вақтингизни хуш тутунг, эй жамъким, хамморсиз.

Ғаройиб ус-сиғар, 176-б.

ХАМРИЙ [*а.* خمری] Майпарастлик; ичувчи, ичкиликка берилган.
[*Сайид Қуроза – форсигўй шоирлардан*]. *Андоқ маълум бўлурким, Самарқанд хамрийлари бирла ҳам заду хўрд қилиб, голиб бўлмаса, мағлуб даги эрмас.*

Мажолис ун-нафоис, 78-б.

ХАМСАЗИЙНАТ [*а.* خمسه زینت] **1** Зийнатли бешиклар.
2 «Хамса» устида ишловчи ва унга зийнат берувчи.
Яна маснавий била қасойиддин бошқаким, иншооллоҳ, алар доги ҳар қайси бошқа мужаллад бўлғай, ҳар навъ шеърдин, масалан, руҳафзо мухаммаслар, барча хамсазийнат...

Бадоеъ ул-бидоя, 22-б.

ХАМСИЗ [*ф.-т.* خم سیز] **1** Эгиксиз, букик эмас; эгри эмас.
2 Эгилишсиз.
Кўзумдин этмагил, эй сарв ҳеч жониби майл,
Ки яхшироқ кўрунур сарвким, бўлур хамсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

ХАНДОННИШОТ [*ф.-а.* خندان نشاط] Шод-хуррамлик, севинувчи.
Кеча улким чирманур бир гул била не тонг агар,
Ғунчадек ҳар субҳ ўлуб хандоннишот изҳори бор.

Наводир ун-ниҳоя, 121-б.

ХАРНУБ [*ф.* خرنوب] Уруғ ёки донлари ейиладиган дарахтнинг бир тури.
Ва Абу Абдуллоҳнинг қабри Тури Сино тоғи устида, устоди Абдулҳусайн қабри ёнида, харнуб йиғочи остидадур.

Насойим ул-муҳаббат, 67-б.

ХАРРОС [*а.* خراس] Кўза ясовчи, кулол; кўза сотувчи.
Умрин аблаҳ кечуруб ғафлат ила,
Нукта ўрниғаки тортар харрос.

Ғаройиб ус-сиғар, 553-б.

ХАСАК [*ф.* خسك] **1** Чўп, хашак; хасча.
Хори хасак Майда тикан.
2 Қийноқ.
Кўнглум ичра тушти бир хори хасак, яъни кўнгул,
Токи андин чиққали бир нўги пайкон ҳар тараф.

Наводир ун-ниҳоя, 269-б.

ХАСМКУШ [*а.-ф.* خصم کش] Душманни ўлдирувчи.
Хасмкуш келди фалак золи бил, эй шайху, менга
Раз қизи борида ул колмани қилма никоҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

Эйким жаҳон салитасини айладинг никоҳ,
Билгилки, хасмкушдур, агарчи жамиладур.

Наводир ун-ниҳоя, 139-б.

ХАСОРАТ [*а.* خسارت] Зарар, зиён, заҳмат; нуқсон.

Ранжа солғон бу хасорат они,
Айламас озод кафорат они.

Ҳайрат ул-аброр, 209-б.

ХАТИБ [*а.* خطيب] Воиз, нотиқ, ваъзхон; масжид имоми.

Хатиб ул-анбиё Пайғамбарларнинг имоми.

[*Шуъайб* а. *с.*]. *Ани хатиб ул-анбиё дебдурлар.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 131-б.

ХАТОКЎШ [*а.-ф.* خطاكش] Гуноҳ ишлар кетидан юрувчи, хато ишлар қилувчи.

Ул вақтдаким, шаҳзодаи беҳамто Кичик мирзо тоба сароҳу золи музиллии хатокўши, девонаи сияҳрўи сияҳпўшқа йўлуқмайдур эрди...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 39-б.

ХАШАН [*ф.* خشن] Жома ёки тўн тикиш (тўқиш) да ишлатилган ўсимликнинг бир тури ва уни камбағал, каштоқ кишилар кийишган.

Кийдурубон журға хур кисватин,
Ҳарна хашан бўлса, ҳасан хилъатин.

Ҳайрат ул-аброр, 225-б.

ХАШИН [*а.* خشن] **1** Қўпол; дағал.

2 Асов, саркаш.

[*Шайх Алоуддин Хоразмий қ. с.*]. *Ва неча кун ўтар эрдики, таом емас эрди, магар озроқ ва хашин.*

Насойим ул-муҳаббат, 416-б.

ХВАШ [*ф.* خوش] Яхши.

Бўлмас эди гулхани анборкаш,
Бўлмаса мурдор исидин табъи хваш (хуш).

Ҳайрат ул-аброр, 260-б.

ХЕВАҚЛИҚ [*т.* خيوق ليق] Хива шаҳрида яшовчи, Хива шаҳридан.

... аммо Хеваклиқ кишидин таҳқиқ ва тасҳиҳ қилилди...

Насойим ул-муҳаббат, 300-б.

ХИБРАТ [*а.* خبرت] Тажриба; бирор ишда орттирилган малакалар.

Қаю бирдаким ҳушу хибратдурур,
Бу иш олам аҳлиға ибратдурур.

Садди Искандарий, 518-б.

ХИДМАТКОРЛИК [*а.-т.* خدمتكارليك] Хизматкорлик, ходимлик.

Андин сўнг асҳобиға дедиким, анга хидматкорликлар қилдилар ва узрлар қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 177-б.

ХИДМАТКЎШ [*а.-ф.* خدمت كوش] Ишларни бажарувчи, хизмат қилувчи; ходимлар, хизматкорлар.

ХИЗМАТКЎШ [*а.-ф.* خدمت كوش] қ. **Хидматкўш**.

Онча ходим эди мурассаъпўш
Ки, эдилар Ахийға хизматкўш.

Сабъаи сайёр, 173-б.

Пари уй қизлиғида хизматкўш,
Не учунким эрур пари рўпўш.

Сабъаи сайёр, 69-б.

ХИЗРҚАДАМ [*а.* خضر قدم] Йўл кўрсатувчи Хизрдек.

Ёрабки, бу қавмким эрур хизрқадам,
Ўлган кўнгул эҳёси учун исодам.

Маҳбуб ул-қулуб, 120-б.

ХИЛОФАТПАНОҲ [*а.-ф.* خلافت پناه] Халифа ҳомийси.

... ва Шаҳедурким даврон шаҳаншоҳлари рибқаи ҳукмида асир, хилофатпаноҳеким «Инна жоила филарзи халифата» (Мен ерга халифа қилиб тайинлайман) тирозидурур...

Назм ул-жавоҳир, 129-б.

ХИЛОФАТШИОР [*а.* خلافت شعار] Халифа нишонли.

... ва бани одам хайлиға олиймиқдор хулафо ҳукмрон ва хилофатшиор салотин нофизи фармон бўлғайлар.

Вақфия, 244-б.

ХИРАДМАНДПЕША [*ф.* خردمند پيشه] Ақлли, доно, ўйлаб иш кўрувчи, билимдон, донишманд.

Сухро, чун мусулмоншева ва хирадмандпеша киши эрди, мамоликни тузди ва улусни ғаний қилди.

Тарихи мулуки ажам, 239-б.

ХИРАДОЙИН [*ф.* خردآئين] Ақллидек, донодай, донишмандга ўхшаш.

... балки хурдабин душманлар хирадойин ғадрфанлардин ҳар тадбиру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англағай.

Муншаот, 226-б.

ХИРАЛИҒ [*ф.-т.* خيره ليغ] **1** Сўниқлик.

2 Ҳазинлик.

... ва таронаедурким, хиралиғидин қотган кўзни йиғлатур...

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ХИРОМАНДА [*ф.* خرامنده] Гўзал рафторли севгили, ноз билан юрувчи, чиройли юрувчи.

Қади ишва бирла хироманда сарв,
Хироманда сарви хиромон тазарв.

Садди Искандарий, 374-б.

ХИРОШ [*ф.* خراش] Хириллаш, товуш бўғилиши.

Хирош топмоқ Хирилламоқ, қирилмоқ.

Решдур бўғзум бало заҳри ичардин, йўқ ажаб,
Ҳолима йиғларда андин ўткан ун топмоқ хирош.

Фавойид ул-кибар, 184-б.

ХИРҚАЧОК [*а.-т.* خرقه چاك] Суфий ва шайхларнинг махсус йиртиқ ёки ямоқли кийим (хирқа) лари.

... ва фано майхонасининг ринди хирқачоки...

Бадоеъ ул-бидоя, 14-б.

ХИТОЙИЗОД [*ф.* خطايي زاد] Хитойда туғилган, хитойлик.

Луъбати хитойизод Гўзал ўйинчи.

Маҳваши луъбати хитойизод,
Кўруб андин Хитоу Чин бедод.

Сабъаи сайёр, 85-б.

ХОБЛИҒ [*ф.-т.* خواب لیغ] Уйқулик.

Хўрди хоблиғ Ейиш-ичиш ва уйқулик.

Навоий ғам едию ўлди доғи топти висол,
Не топмасун бу сифат хўрду хоблиғ кўнглум.

Наводир уш-шабоб, 302-б.

ХОДИМЛИК [*ф.-т.* خادم لیك] Хизматчилик, мулозимлик.

Ул дарвеш таом тортар вақтда дедики, бу кун биз ходимлик қулурбиз.

Насойим ул-муҳаббат, 405-б.

ХОЖА [*ф.* خواجه] **1** Соҳиб, эга.

2 Катта савдогар.

Хожаи хожагон Шайтоннинг сифати (бу ўринда рамзий маънода Аллоҳнинг даргоҳидан қувилган малоикларнинг мударриси – шайтон назарда тутилган).

[*Шайх Барака р. т.*]. *... Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди, Хожаи Хожагон ва Сари маҳжурон дер эди.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ХОЙҒИНА [*ф.* خایغینه] Тишлонғич, сарқит овқат.

Абулҳорис иродатининг ибтидосида ўз уйида хойғина еб эрди, ёронларидин айру.

Насойим ул-муҳаббат, 39-б.

ХОК [*ф.* خاك] Тупроқ.

Хоки раҳлиқ Хизматкорлик, хокисорлик.

Хоки раҳлиқ айламак Тупроқ бўл.

Топсанг неча шаҳлар узра шаҳлиқ
Фақр аҳлиға айла хоки раҳлиқ!

Лайли ва Мажнун, 301-б.

ХОКБЎС [*ф.* خاکبوس] Тупроқ ўпиш; қуллуқ қилиш, бўйсуниш, ҳурматлаш.

Хокбўс ўлмоқ Зиёратга келмоқ, итоат қилмоқ.

Чун чолиниб навбати қадриға кўс,
Шаҳлар ўлуб навбат ила хокбўс.

Ҳайрат ул-аброр, 99-б.

Чу Хурмус деди сўз, бўлуб хокбўс,
Равон бошлади нукта Фарфунюс.

Садди Искандарий, 538-б.

ХОКИЙНИҲОД [*ф.* خاکی نهاد] Асли тупроқдан бўлган.

Дема қочдим жаврдинким, баски тош ёғдурди ҳажр,
Гард ўлуб барбод бўлди бу тани хокийниҳод.

Наводир уш-шабоб, 90-б.

ХОЛИСАНЛИЛЛОҲ [*а.* خالصاً لله] Ўз манфаатини кўзламаган ҳолда, тама қилмасдан холис Аллоҳ учун; холисона.

Ботининг холисанлиллоҳ бўлғай ва ниятинг ул амалда Ҳақ с. т. нинг ризоси бўлғай ва шаръ риояти.

Насойим ул-муҳаббат, 242-б.

ХОЛЛИҚ [*ф.-т.* خال لیق] Холлик (холлар).

Парвонада холлиқ қаноти,
Ишқ ўтидин ўлди доғ зоти.

Лайли ва Мажнун, 298-б.

ХОМИС [*а.* خامس] Бешинчи.

Не ҳавосида бир не хомис ҳам,
Не жиҳотида бир не содис ҳам.

Сабъаи сайёр, 26-б.

Хомис анга қиблаға солиб қадам,
Бўлмоқ эрур зойири байтил-ҳарам.

Ҳайрат ул-аброр, 116-б.

ХОМЛИҒ [*ф.-т.* خام لیغ] Етилмаганлик, ғўрлик, нодонлик.

Шукр шамъин ёқмадим, васлингда етти доғи ҳажр,
Бизни бу ўтларға куйдуган эрур ул хомлиғ.

Бадоеъ ул-бидоя, 265-б.

ХОМУШЛИК [*ф.-т.* خاموش لیك] **1** Индамаслик, жим туришлик; сукут сақлашлик.

2 Ёпиқлик, юмуқлик.

[*Шайх Зайнуддин...*]. *Чун аларни ўзларига келтурдилар, бир йилға дегунча хомушлик аларға ғолиб бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 347-б.

Андин сўнграки ул ғайбдин келдим, ўз тилимда уқдае топдим ва хомушлик пеша қилдим...

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

ХОНАЗОД(А) [*ф.* خانه زاد//خانه زاده] Хўжайинларнинг уйида туғилиб тарбия топган қул ёки чўри; хонаки ғулом ёки хизматкор.

Қайси пари пайкари ҳури нажод,
Балки анга ҳуру пари хоназод.

Ҳайрат ул-аброр, 201-б.

Ки бор ул хайли саргардони сода
Санга фарзанд, бизга хоназода.

Бадоеъ ул-бидоя, 19-б.

... ва бу васиъ остоннинг мавруси туғмаси, яъни бу хоназоданинг хонаводаси ва бу хонаводанинг хоназодаси эрди.

Бадоеъ ул-бидоя, 17-б.

ХОНАКЎЧ [*ф.-т.* خانه کوچ] Буд-шудларни кўчириш; уй кўч-кўронлари.

Алар чиқтилар мулкдин хонакўч,
Вале қилмади шоҳи фарзона кўч.

Садди Искандарий, 460-б.

ХОНДА [*ф.* خوانده] Бурда.

Уч хонда нон Уч бурда нон.

Баковул тушини мундоқ айдиким, Малик матбахидин уч хонда нон бошим устида кўрдум ва осмондин қушлар бошимға қўнуб, ул нонларни едилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 124–125-б.

ХОРАРЎБ [*ф.* خاره روب] Тош супурувчи, тош тўпловчи.

Мажнунға бу тоғ авжи маскан,
Ул авжда хорарўбу хаскан.

Лайли ва Мажнун, 254-б.

ХОРНАМОЙЛИҚ [*ф.-т.* خارنماي ليق] Тиканга ўхшашлик.

... яна бири фироқ хазонида хорнамойлиқ қилибдурур.

Бадойиъ ул-бидоя, 22-б.

ХОРОДИЛ [*ф.* خارادل] Қаттиқ дил, тошбағир.

Чобуке, раъноқади, нўшинлабе хородиле,
Маҳваш насринузоре, гулрухе, сийминбаре.

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

ХОРСИЗ [*ф.-т.* خارسيز] **1** Тикансиз.

2 Дарду аламсиз.

Топмадуқ гулранг жоме бехумор, эй боғбон,
Ваҳки, бу гулшан аро гул бутмас эрмиш хорсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 205-б.

Юзун кўр, қилмағил мужгону хатту холидин нола,
Ки бўлмас хорсиз гул, дудсиз ўт, доғсиз лола.

Бадоеъ ул-васат, 364-б.

Ким майи васл ичтиким, ҳижрон хуморин чекмади,
Хорсиз гул даҳр боғи ичра не имкон эрур.

Наводир ун-ниҳоя, 172-б.

Бу гулистон аро чун хорсиз гуле бутмас,
Ўзунгга айламағил хорлиқ ситам бирла.

Фавойид ул-кибар, 381-б.

ХОРХОР [*ф.* خارخار] **1** Юракка орзу, севги солиш; тинчсизланиш, кўнгил ҳаяжони.

2 Ғам, қайғу, ғусса.

Андоқ дедиларки: Гулузоре,
Солмиш юрагингга хорхоре.

Лайли ва Мажнун, 156-б.

ХОСИЙ [*а.* خاصي] Хос кишилар (дин пешволари).

Азоби қабр эрур куфр аҳли хосий,
Яна дин аҳлидин баъзи бўлса осий.

Сирож ул-муслимин, 278-б.

ХОССАЛИЛЛАҲ [*а.* خاصه لله] Аллоҳнинг хос бандалари, Аллоҳнинг яқинлари.

Хоссалиллаҳ шарбатимни заҳри қотил бирла эз,
Чу ниш ондин ўттиким, келгай Масиҳим, эй табиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 78-б.

ХОТАМ [*а.* خاتم] **1** Муҳр, тамға.

Хотам ус-салтанатлиқ Подшоҳлик, султонлик (султонлик нишони).

[*Мир Ҳайдар Мажзуб – форсигўй шоирлардан*]. *... ва хаёли жунун вақтида хотам ус-салтанатлиққа росих бўлуб эрди...*

Мажолис ун-нафоис, 35-б.

2 Узукнинг кўзи.

3 Сўнгги, охирги.

Хотам ун-нубувва(т) Охирги Пайғамбар, охирзамон Пайғамбари.

Исо а. с. осмондин ингой, доғи Дажжолни ҳалок қилиб, сойир милал аҳлин хотам ун-нубувва миллатиға далолат қилғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Ул нимаким Исо а. с. элига амр қилди тавҳид эрди. Ва хотам ун-нубувватнинг рисолатиға иқрор қилдиким...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

ХОТИМАЛИҚ [*а.-т.* خاتمه ليق] Ниҳоялик, охирлик.

... ва Маҳмуд хотималиқ давлатмандларнинг фархунда фарқларига нубувват тожинг қўюб...

Вақфия, 238-б.

ХОТИРЖАМ(Ъ)ЛИК [*а.-т.* خاطر جمع ليك] Тинчлик, осойишталик.

... Мустафо с. а. в. дебдурким [*тансиҳатлик ва хотиржамлик – икки неъматдурки, кўп одамлар унинг қадрига етмайдурлар*].

Насойим ул-муҳаббат, 77-б.

ХОТУНЛУҚ [*т.* خاتون لوق] Аёллик, хотинлик.

[*Умми Ҳассон р. т.*]. *Ва баъзи дебдурларки, ани хотунлуққа қўлубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 487-б.

ХОШАКОЙИН [*ф.* خاشك آيين] Хашак монанд, чўпга ўхшаш.

Аммо даврон боғининг хас ва хошакойинлари ва елдек бесабот ва тамкинлари кўзига ҳилм аҳли оғирлиққа мансуб ва гаронжонлиқ била маъюбдурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ХУД I [*ф.* خود] Ўзлик олмоши.

Худ гум Ўзни йўқотиш; ўзидан кечиш.

[*Абулҳусайн Қарофий р. т.*]. *Авом била сунний ва хавос била ориф ва ўзлукида муваҳҳид эрди ва нишони худ гум!*

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ХУД II [*ф.* خود] Узун учли, баҳайбат жез қалпоқ.

Худу тарг Темир қалпоқ.

Эли ҳеч тинмай ясаб созу барг,
Муҳайё қилиб жавшану худу тарг.

Садди Искандарий, 169-б.

ХУДОВАНДЛИҒ, -лик [*ф.-т.* خداوند ليغ // خداوند ليك] Ҳўжайинлик, эгалик, подшоҳлик; худолик, тангрилик.

[*Шайх Абулмакорим...*]. *... ва анинг худовандлиғин ва ўз фақрин ва анинг ғиносин ва ўз тақсирин ва анинг неъматларин ва ўз фаносин ва анинг бақосин билгайлар ва ботин кўзлари мунга бийно бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 308-б.

[*Хожа Музаффар...*]. *Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, бизни бу даргоҳда бандалиқ йўлидин келтурдилар ва они худовандлик йўлидин...*

Насойим ул-муҳаббат, 214-б.

ХУДОВАНДО [*ф.* خداوندا] Эй Худо!

[*Хожа Хайрча р. т.*]. *Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва қул керак бергил, Хайрчаға сен бассен!»*

Насойим ул-муҳаббат, 239-б.

ХУДОЙЛИҒ [*ф.-т.* خداي لیغ] Тангрилик, худолик.

[*Ахий Али Деҳистоний р. т.*]. *... ва ботинида худойлиғ даъвоси бош ура бошлади ва емак тарки қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 312-б.

ХУДОЙПАРАСТ [*ф.* خداي پرست] Аллоҳга тоат-ибодат қилувчи; худопараст; художўй.

Моҳ кофургун қабо пайваст,
Бўлуб ул ҳужрада худойпараст.

Сабъаи сайёр, 341-б.

ХУДОРОЙ [*ф.* خودآراي] **1** Ўзига бино қўйган; ўзини безовчи, ўзини кўркам кўрсатувчи, олифта, сатанг.

2 Мағрур, шуҳратпараст.

Ҳур зоҳидқа, Навоий, икки дунёдаю ул
Бути худрой демай, шўхи худорой манга.

Наводир уш-шабоб, 17-б.

ХУДПИСАНДЛИҒ [*ф.-т.* خودپسند لیغ] Такаббур, кеккайган, мутакаббир, манман, худбин.

Илоҳи, замиримға худписандлиғни ёвутма ва хотиримни эл нафъи айбжўлуғиға тутма.

Муножот, 299-б.

ХУДСИЗ [*ф.-т.* خود سیز] Лашкарбошилар киядиган мис, руҳ ва қалай қотишмасидан ишланган бош кийим, узун учлисиз, баҳайбат жез қалпоқсиз.

... ва Хусравнинг туғи бошсиз ва боши худсиз ўрдусиға сурмоки ва черигин қўргон сори кўчурмоки.

Фарҳод ва Ширин, 297–298-б.

ХУДХУШ [*ф.* خود خوش] Ўзини яхши кўришлик.

Истамон худхуш лекин йўққи хуш олган хумор,
Май тўла тутғилки, айлай маслиғдин тарки хуш.

Наводир ун-ниҳоя, 214-б.

ХУЛЪ [*а.* خلع] Қўпориш; олиб ташлаш.

[*Мавлоно Яъқуб Чархий қ. т. с.*]. *Ва ул азиз оламдин ўтуб эрди ва филҳол ул суратни хулъ қилдилар...*

Насойим ул-муҳаббат, 274-б.

ХУМОРЛИҚ [*а.-т.* خمارلیق] Бода (май) ичишлик, майпарастлик.

Чун табъи жибиллий саломатдин... ва хуморлиқ маҳалласидаким, ғариб мушкулотға ниҳоят йўқтурур.

Бадоеъ ул-бидоя, 13-б.

ХУМ(М)ОРСИЗ [*а.-т.* خمارسیز] **1** Майсиз; бехумор, мастликдан кейинги бош оғриғисиз.

Аҳли зуҳд ичра Навой топмади мақсадқа йўл,
Вақтингизни хуш тутунг, эй жамъким, хумморсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 205-б.

2 Зўр истаксиз, муштоқликсиз.

Умр чаманининг гули хорсиз очилмайдур ва ҳаёт анжуманининг мули хуморсиз топилмайдур.

Муншаот, 224-б.

ХУМС [*а.* خمس] Бешдан бир (исломга кирмаганлардан олинадиган солиқ).

Хумс ул-муборак Исломнинг беш муборак аркони.

Магарки англади хумс ул-муборак асрорин,
Ки сони адад ўлмиш, агарчи юз мардур.

Бадоеъ ул-васат, 510-б.

ХУН [*ф.* خون] Қон.

Хун шуд Қон бўлди.

«Сиришки ман ҳама дурр шуд» ўқума, «дур шуд» ўрнига «хун шуд» ўқуки, «дурр шуд» нинг маъноси йўқтур.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 17-б.

ХУНБАҲО [*ф.* خونبها] Қон баҳоси, ўлдирилган киши учун бадал (товон тўлов).

Кимса бу ажзоға санар чун баҳо,
Ўлтурубон ўзни берур хунбаҳо.

Ҳайрат ул-аброр, 168-б.

ХУРМОМАСАЛЛИК [*ф.-а.-т.* خرما مثل لیك] Хурмо рангидек, хурмо рангига ўхшаш.

Юзи ранги хурмомасаллик касиф,
Маҳосин намудори хурмоға лиф.

Садди Искандарий, 182-б.

ХУРШИДОРАЗ [*ф.-а.* خورشید عارض] **1** Офтоб чеҳрали, қуёш юзли; гўзал, чиройли.

2 Ошиқ.

Тийғи зулми захмидин ҳар шом андоқким шафақ
Қону туфроғ ичрадур хуршидорозлар дариғ.

Ғаройиб ус-сиғар, 242-б.

ХУРШИДОСОР [*ф.-а.* خورشید آثار] **1** Қуёшга ўхшаш, офтобдай.

2 Ошиқ.

Бовужуд бу султон ус-салотиннинг кимиёсар хотири ва хуршидосор замири даги мунга мойилки...

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ХУРШИДСИЗ [*ф.-т.* خورشید سیز] **1** Қуёшсиз, офтобсиз.

2 Ёритувчисиз.

3 Ғоят гўзалсиз.

Фалак бўлмади чунки хуршидсиз,
Булутдин недин ости бўйнига киз.

Садди Искандарий, 446-б.

ХУРШИДСОН [*ф.* خورشید سان] **1** Қуёш сингари; офтоб монанд.
2 Қоронғиликни кетказувчидек.
3 Бенихоя гўзал каби.

Топиб мақсуд шабгарди самовий бу уружидин,
Ёридин зарра бориб, қайтибон хуршидсон анда.

Фавоиид ул-кибар, 32-б.

ХУРШИДТАЪСИР [*ф.-а.* خورشید تأثیر] Қуёш асарли, офтоб нишонли.

... Султони соҳибқироннинг раъйи оламороийию замири хуршидтаъсири гўёким баъзи авқотда олам кишвари фатҳига азмсозу баъзи ҳолатда кишвар аҳли ободонлигига сеҳрпардоз...

Ғаройиб ус-сиғар, 15-б.

ХУРШИДТИМСОЛ [*ф.-а.* خورشید تمثال] Офтоб сурат; қуёш мисол.

... жаҳоноро маснади хуршидтимсол бақойи локалом гирд болишти била ороста ва мустадом бўлсун.

Муншаот, 209–210-б.

ХУРШИДТОБ [*ф.* خورشید تاب] Қуёш сифат.

Искандарнинг ҳукамо иттифоқи била фалак рози пинҳонийси... ва ҳувайдо қилурга сутурлоби хуршидтоб ва миръоти меҳрсифот тасниф қилгони...

Садди Искандарий, 392-б.

ХУСРАВИ ЗАНГ [*ф.* خسرو زنگ] Қоронғилик; занги (ҳабаш) подшоҳи.

Чин хусрави қилди тарки авранг,
Ер юзини тутти хусрави занг.

Лайли ва Мажнун, 165-б.

ХУСРАВИЙ [*ф.* خسروي] Хисравий.
Бисоти Хусравий Хисравийларнинг давлати.

Расуле қасру тоқи Кисравийдин,
Не Кисроким, бисоти Хусравийдин.

Фарҳод ва Ширин, 288-б.

ХУСРАВОЙИН [*ф.* خسروآئین] **1** Шоҳона; подшоҳликка мансуб, подшоҳона.
2 Эрон подшоҳларидан бири Хусрав базми монанд.

Ани маҳд ичра солиб хусравойин,
Ёниб ўрдуларига зору гамгин.

Фарҳод ва Ширин, 245-б.

Тузулди ўйла базми хусравойин
Ки, кўрма ўйла чархи кажравойин.

Фарҳод ва Ширин, 271-б.

ХУШБЎЙЛИК [*ф.-т.* . خوش بوي لیك] Муаттарлик, хушбўйлик.

... ва футувват боғларининг хушбўйликлари била дўстлари кўнглини шод этган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин. .

Насойим ул-муҳаббат, 11-б.

ХУШВАҚТЛИК [*ф.-а.-т.* خوش وقت لیك] Шодмонлик, вақтичоғлик, хурсандлик.

[Шайх Қутбиддин...]. Ва Шайх тўрт кеча-кундуз ул завқу хушвақтликдин ўзида йўқ эрди, то бешинчи куни Ҳақ субҳонаҳу ва таоло живори раҳматига восил бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 370–371-б.

ХУШДИЛЛИК [*ф.-т.* خوش دل لیق] Шодмонлик, қувончлилик, хурсандлик.

Соз айлаб асоси меҳмони,
Хушдиллиқ ила тушуруб они.

Лайли ва Мажнун, 221-б.

ХУШЖИЛВА [*ф.-а.* خوش جلوه] Жилвагар, жилвали.

Неча бум фарзанди манҳусдур,
Ўз олида хушжилва товусдур.

Садди Искандарий, 570-б.

ХУШОЯНДАЛИҒ [*ф.-т.* خوش اینده لیغ] Хуш келувчилик, ёқимлилик, мақбуллик.

... Султони соҳибқирон мажлисида айтурларким, анинг мулойимлиг ва хушояндалиги васфқа сиғмас...

Мезон ул-авзон, 92-б.

ХУШХЎЙЛИҒ [*ф.-т.* خوش خوي لیغ] Хушфеъллик, яхши одатлик; гўзал хислатлик.

Арш парвоз ўлди кирган жаннати ахлоқ аро,
Эй хуш улким, топти ул хушхўйлигнинг учмоғин.

Фавоиид ул-кибар, 337-б.

ХУШҲАРАКОТ [*ф.-а.* خوش حرکات] Яхши рафторлик, чиройли юришлик.

Чун сўзи хуштур, ўзи хушҳаракот,
То абад бўлсун анга умру ҳаёт.

Фавоиид ул-кибар, 480-б.

ХУШҲОЛЛИК [*ф.-а.-т.* خوشحال لیك] Яхши кайфиятлик, хурсандлик.

... хирад пири бадҳоллигим билди ва хушҳоллик юзидин огоз қилдиким...

Вақфия, 251-б.

ХЎ(Й)ЛУҚ [*ф.-т.* خوي لوق // خو لوق] Одатлик, феъллик, қилиқлик, табиатлик.

Қатра хўйлуқ оразинг васфин Навоий қилғали
Лутфи табъ абёт назмин дурри макнун қилдило.

Фавоиид ул-кибар, 27-б.

Эй Навоий, телбалик тарк этгасен кўргач висол,
Ҳур сийратлик, малак хўйлуқ паризодинг била.

Бадоеъ ул-бидоя, 491-б.

ХЎЙФИШОН [*ф.* خوي فشان] Тер тўкувчи, терлаган.

Бошимга кош гоҳи етса рахшин секретиб моҳи,
Су берсам кўзларимга хўйфишон рухсоридин гоҳе.

Наводир ун-ниҳоя, 513-б.

Мастлигдин ҳар кишига чопса маркаб хўйфишон,
Ғайратидин ашк чашми хунфишонимдин кетар.

Фавоиид ул-кибар, 120-б.

Ч

ЧАБ [*т.* چب] Тақлидий сўз.

Табъ кажу борча такаллум намой,
Нағма чабу борча тараннум сарой.

Ҳайрат ул-аброр, 64-б.

ЧАВУК [*т.* چاووك] Ранг, тус.

Гулгун тўн уза қора чавук нақш,
Очилмади лолазор сендек.

Наводир уш-шабоб, 246-б.

ЧАЛИЛМАК [*т.* چاليل ماك] Йиқилмоқ.

[*Хожа Муҳаммад Маъшуқ...*]. *Фориғ бўлки, бу навбатки, мунда урадурлар, бир неча кундин сўнгра санинг даргоҳингда чалилгусидур!*

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ЧАНГЗАН [*ф.* چنگ زن] Чанг чалувчи.

Тунд сендин сипеҳр Баҳроми,
Чангзан Зуҳранинг Дилороми.

Сабъаи сайёр, 7-б.

ЧАНҚОҚ [*т.* چنقاق] Ташна, чанқоқ.

Тамаъ элдин вафо қилған судин ўт истадинг чанқоқ,
Агар топсанг доғи куйгунг савдойи маҳолингдин.

Наводир ун-ниҳоя, 387-б.

ЧАРХКИРДОР [*ф.* چرخ كردار] **1** Гардишдек, чархпалакдек.
2 Фалакдек, осмон кўринишли.

Ки то бўлғай бу қасри чархкирдор,
Бу исм айвоинда бўлғай намудор.

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

Яна бу адад бирла ҳарвор раҳт,
Тангиб танглар, чархкирдор раҳт.

Садди Искандарий, 297-б.

ЧАРХМИҚДОР [*ф.-а.* چرخ مقدار] Фалак даража.

Дедиларки: Шоҳо, жаҳондор бўл,
Қадар қудрату чархмиқдор бўл!

Садди Искандарий, 455-б.

ЧАҚИЛМАМОҚ [*т.* چاقيلما ماق] Ёқилмаслик; чақнамаслик.

Жамолинг ламъасидин гар кул ўлдум, тонг эмастурким,
Бу янглиғ барқи офат кимсага чақилмамиш ҳаргиз.

Фавойид ул-кибар, 148-б.

ЧЕВИЛАНМАК [*т.* چويلانماك] Айланмоқ.

Илоҳи, шўхи чобукларға чевиланда ҳар ён шитоб солурсен ва аларнинг ҳар ён шитобидин менинг ошуфта кўнглумға ҳар дам изтироб солурсен.

Муножот, 297-б.

ЧЕКИН I [*т.* چيكين] Ўсимлик.

Бу чекин кўйи эмди бўлди қиёғ
Ки, кўнгулни қияр қиёғ бикин.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ЧЕКИН II [*т.* چيكين] Ипак.

Чекилур эрди сабзаи хатти,
Кўнглум ичраки дедим ани чекин.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ЧЕККУЧИ [*т.* چيككوچي] Чекгувчи (ситам чекгувчи), тортувчи, кўргувчи.

Неча ситам қилғучи обод ўлуб,
Борча ситам чеккучи барбод ўлуб.

Ҳайрат ул-аброр, 228-б.

Бовужуди бу бири хуш нағма руд,
Чолғучию чеккучи бу бир суруд.

Лисон ут-тайр, 242-б.

ЧЕКМАМАК [*т.* چيكمـا مـاك] **1** Бошдан кечирмаслик, тортмаслик, кўрмаслик.

Фироқ чекмамак Айрилиқ азобини тортмаслик.

Не билсун ул кишиким, чекмамиш фироқ тунин,
Ки не сифат кечадур тийра рўзгор манга.

Фавойид ул-кибар, 16-б.

2 Тортмаслик.

Черик чекмамак Қўшин тортмаслик.

Ва лекин чу ёқин етиб эрди қиш,
Черик шоҳлар қиш куни чекмамиш.

Садди Искандарий, 222-б.

ЧЕКМАКЛИК [*т.* چيكمـاك ليك] **1** Тортмоқлик, чекмоқлик.

Гулбонг чекмаклик Баланд овоз билан нола тортишлик, фарёд чекишлик; хуш овоз билан сайрашлик.

Бу чаманнинг гулларига йўқтур, эй булбул, вафо,
Авло улким, айласанг гулбонг чекмакликни бас.

Ғаройиб ус-сиғар, 199-б.

2 Санчмоқлик.

Тикон чекмаклик Тикан санчмоқлик; озор бермоқлик; зулм кўрмоқлик.

Не суд эмди аёғимдин тикон чекмаклик, эй мушфиқ
Ки, тошлар бирла кўксумга қоқилмиш ҳажр мисморе.

Бадоеъ ул-васат, 402-б.

Зулм қилмоқ ичра йўқ гар сен кеби офоқ аро,
Зулм чекмакликда ҳам оламда қани мен кеби.

Фавойид ул-кибар, 420-б.

3 Осмоқлик.

Кейин боғлаб қадоғлиқ қўлларин руст,
Бориб чекмаклик они дорға чуст.

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ЧЕНГ [*т.* چنگ] Бурун суви, бурундан келган сув.

Туркгоз айлаб кўнгул олдинг ажалдин бурна жон,
Ҳисса айирма анга невчунки эрмас эрди ченг.

Наводир ун-ниҳоя, 302-б.

ЧЕЧАКТУЛУҚ [*т.* چیچکتولـوق] Чечактулуқда яшовчи; Балх ўртасидаги аҳоли яшайдиган жой (Ҳирот номи билан).

Сайиид Ханжар – чечактулуқдур.

Мажолис ун-нафоис, 112-б.

ЧИБОН [*т.* چوپان] Киши бўйнидан чиқадиган катта ҳўппоз, чипқон.

[*Мавлоно Шамсуддин...*]. *Ул деди: агар бўйнунгга чибон чиқмайдур, ойни не учун осмонда кўрмайсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 330-б.

ЧИБҚОН [*т.* چیبقان] қ. **Чибон**.

ЧИВУРМАК [*т.* چیورماك] Айлантирмоқ, оширмоқ, ўгирмоқ.

Ул қуюндурмен фано даштидаким, бўлдум адам,
Ҳар не боримни бошимдин чувуруб, озод этиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 85-б.

ЧИГИЛМАК [*т.* چیگیل ماك] **1** Чигаллашмоқ.

2 Чалкашмоқ.

Фалак дақойиқидин кимса бош чиқармади ҳаргиз,
Ким ушбу риштанинг асру тугунлари чигилибдур.

Ғаройиб ус-сиғар, 134-б.

ЧИЙРАДАСТ [*ф.-т.* چیره دست] Забардаст, ғолиб, музаффар.

Чийрадаст айламак [Қўлини] баланд қилмоқ.

Бирисин зафар айлабон чийрадаст,
Яна бир сори зоҳир ўлса шикаст.

Садди Искандарий, 152-б.

ЧИЛЛАВОР [*ф.* چله وار] Камон арқонидек, камон ипига монанд, чиллага ўхшаш.

Қароғлардин пулак жон риштасидин чиллавор эткил,
Қошинг ёсин Навоий қасдиға гар истасанг қурмоқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 258-б.

ЧИР [*т.* چیر] Яралар, захмлар; дардлар.

... ва ул муножот баҳонаси била кўнглидаги чирин ёзгони...

Лайли ва Мажнун, 140-б.

ЧИРМОҒЛИҒ [*т.* چیرماغ لیغ] Ўроғли, ўраб қўйилганлик.

Яна кун масжидқа келдилар, кафанни кўрдилар, меҳробда чирмоғлиғ.

Насойим ул-муҳаббат, 189-б.

ЧИҚАРМОҒЛИҒ [*т.* چیقارماغ لیغ] Чиқармоқлик.

Уйдин бош чиқармоғлиғ ҳаво оташрезлиғидин мутаассир ва эшикдин аёқ ташқари қўймоғлиғ ер оташангезлиғидин мутааззир...

Муншаот, 136-б.

ЧОБУКЛУҚ [*ф.-т.* چابك لوق] Тезлик, чаққонлик, абжирлик.

... ва туркий абёт майдонида азимат бодпойин пўяга солса, юз йилғи ўлган дақойиқ паривашларининг силсилайи зулфидин чобуклуқ замон шаҳсувори синони нўги била юз зириҳ кўтарур.

Бадоеъ ул-бидоя, 15-б.

ЧОБУН [*т.* چابون] Парда.

Чобун этмак Тўсмоқ, пардаламоқ.

Ногаҳ уку чекмагай дебон ун,
Тумшуғи этиб кўзини чобун.

Лайли ва Мажнун, 247-б.

ЧОКСИЗ [*т.* چاك سیز] Йиртиқсиз; ярасиз, дардсиз, жароҳатсиз.

Умр елдек ўтмакин дебсен магар, эй боғбон
Ки, яқоси чоксиз гул бутмади бу боғ аро.

Фавойид ул-кибар, 30-б.

ЧОЛА-ЧОЛА [*т.* چالا چالا] Чалиб-чалиб, қайта-қайта оҳанг ижро этиш.

Гулгашти чаман хуштур агар соқию мутриб,
Бу келса тута-тутаву ул бир чола-чола.

Наводир уш-шабоб, 382-б.

ЧОЛОКЛИК [*ф.-т.* چـالاك لیك] **1** Келишганлик; нозиклик, хушбичимлик, чаққонлик.

Эгма қаддим хам бўлуб турмоқ учун, эй шўхлар,
Яхшидур чолокликлар бирла секриб ўйнангиз.

Фавойид ул-кибар, 151-б.

2 Тезлик, етуклик, пешлик.

Одамезод ўз аҳволиға мулоҳаза қилса андинким, адам дор уломони хилватхонасидин вужуд шаҳристони меҳнатхонасиға келибтур... ва нафсу ҳав мутобаатида журъат чолоклигин топар ва Ҳақ субҳонаҳудин тили қосир ва баёни отил эрканин билур.

Муншаот, 225-б.

ЧОЛҒУЛУҒ [*т.* چالغولوغ] Чалинадиган, чалиниши керак бўлган, чалишлик.

Бу хоредурки йўлдин олғулуғдур,
Анинг кўси раҳилин чолғулуғдур.

Фарҳод ва Ширин, 302-б.

ЧОЛҒУЧИ [*т.* چالغوچي] Мусиқа асбобидан бирор куй, оҳанг ижро этувчи; ноғора чалувчи.

Бовужуди бу бири хуш нағма руд,
Чолғучию чеккучи бу бир суруд.

Лисон ут-тайр, 242-б.

Ёнида бир табл ҳинди чолғучи,
Ҳиндуйи раққос оёлғу олғучи.

Лисон ут-тайр, 60-б.

Айтқучи ва чолғучи зорлиғ ва ийнамак била олғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

ЧОРАНАМО [*ф.* چارەنما] Чора кўрувчи.

Эй чоранамо, илик йиғиштур
Ким, дардима чора саъб иштур.

Лайли ва Мажнун, 140-б.

ЧОРАПАЙВАНД [*ф.* چاره پیوند] Илож қилувчи, чора топувчи, тадбир тузувчи; даво ахтарувчи.

Хирад гар бўлди эрса чорапайванд,
Натижа чорадин топқай хирадманд.

Фарҳод ва Ширин, 130-б.

ЧОРАСАНЖ [*ф.* چارسنج] Чора топувчи.

Бас муҳлик эди мариз ранжи,
Бўлмади илож чора санжи.

Лайли ва Мажнун, 260-б.

ЧОР-ДАРЧОР [*ф.* چاردرچار] Тўрт устига тўрт; саккиз қиррали.

Келиб чор дарчор паргор анга,
Секиз дойлиғ тўрт девор анга.

Садди Искандарий, 377-б.

ЧОРТОРА [*ф.* چارتاره] Йиртиқ.

Эски чортора тўн Эски йиртиқ чопон.

Маҳаллида берган эски чортора тўн-саховат ва бемаҳал берган зарбофт чорқаб-шақоват.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ЧОРШОХ [*ф.* چارشاخ] Тўрт санчиғи бўлган узун сопли қишлоқ хўжалик асбоби.

[*Шайх Илёс* а. *с.*]. ... *Хожа Носируддин Убайдуллоҳ қ. р. етибдур, кўрубдурки, хирманни деҳқонлар совурадурлар. Отдин тушуб чоршохни деҳқон илгидин олиб, табаррук хосиятидин ул хирманни совурубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 452-б.

ЧОШНИСИЗЛИК [*ф.-т.* چاشنی سیزلیك] Бебаҳралик; бемазалик.

Бемалоҳат хўбким дебо киёр бор ўйлаким,
Маъни ўлғай чошнисизлик анга паргор лафз.

Бадоеъ ул-васат, 207-б.

ЧУБРУТМАК [*т.* چوبروت مك] Ўғирламоқ, талон-тарож қилмоқ; шилмоқ, шилиб олмоқ.

Мен куярмен ҳажр аро, ҳар дам ўтум тез эткали,
Эй танаъум аҳли, васл афсонасин чубрутмангиз.

Фавойид ул-кибар, 144-б.

ЧУПРУТМАК [*т.* چوپروتمك] қ. **Чубрутмак**.

Андоққи, қувормак ва қуруқшамак... гурпаклашмак, чупрутмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12–13-б.

ЧУҚУР-ЧУҚУР [*т.* چوقور چوقور] Ўйиқ-ўйиқ, чуқур-чуқур.

Таним чуқур-чуқур ўлмиш, бори бўлуб тўла қон,
Нединки тишлаб-тишлаб қилибмен ани афгор.

Фавойид ул-кибар, 98-б.

ЧЎВУРТКА [*т.* چورتكا] Тўғри қанотлилар туркумига мансуб ҳашарот, чигиртка.

... *ва чувуртка офатини дафъ қилмоқ ва ҳар сурат била мутамассил бўлмоқ.*

Насойим ул-муҳаббат, 23-б.

ЧЎГУРТКА [*т.* چوگورتكا] қ. **Чўвуртка**.

Ва Айюб а. с. га Тенгри таоло зойеъ бўлғон амволидин ортуғроқ яна каромат қилди. Баъзи дебдурларким... анинг эвига... олтун чугуртка ёғди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 131-б.

ЧЎМА КИРИШМАК [*т.* چوما كیریش مك] Чўка бошламоқ, ғарқ бўла бошламоқ.

Сувғаким кирдим, чўма кириштим.

Насойим ул-муҳаббат, 173-б.

ЧЎНТОЙ [*т.* چونتای] Чўнтак, кисса, ҳамён.

Айласанг даъво баҳо сен доғи ол,
Йўлда харж айларга чўнтойингга сол.

Лисон ут-тайр, 121-б.

ЧЎҚ [*т.* چوق] Тўғри; рост, тузук, дуруст.

Оллингда не сўз де олғамен чўқ,
Гар бўлса жавобим ул даги йўқ.

Лайли ва Мажнун, 217-б.

Ш

ШАБАНДАРРЎЗ [*ф.* شب‌اندر روز] Кеча ичидаги кундек, тун қўйнидаги ёруғликдек; кечани ёритувчи.

Сендегу кийган шабандаррўз ҳулланғдек эмас,
Кечаву кундуз либосин кийсалар ою кунас.

Ғаройиб ус-сиғар, 201-б.

ШАВВОЛ [*а.* شوال] Ҳижрий йил ҳисобининг ўнинчи ойи.

[*Шайх Мушрифуддин...*]. *Шайх олти юз тўқсон бирда шаввол ойи жумъа туни дунёдин ўтубдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 463-б.

ШАВКАТЛИҒ [*а.-т.* شوکت لیغ] **1** Қудратлик, кучлилик.

2 Ҳайбатлик.

Ҳайф бу мунқору чанголинг сенинг,
Фарру шавкатлиғ пару болинг сенинг.

Лисон ут-тайр, 78-б.

ШАВҚОМИЗ [*а.-ф.* شوق آمیز] Зўр истакли, ўткир хоҳишли, иштиёқли, шавқли.

[*Шайх Маҳмуд Чабуштарий қ. т. с.*]. ... *андин равонроқ ва пурчашнийроқ ва шўрангизроқ ва шавқомизроқ назм айтса бўлғайки, йўқдур!*

Насойим ул-муҳаббат, 466-б.

ШАДИД [*а.* شدید] Шиддатли, қаттиқ, оғир.

Шадид ул-қув(в)о Мадҳ этилган оятлардан олинган арабча изофий бирикма, кучлиларнинг кучлиси.

Тааллумға етмай «шадид ул-қувв»,
Кўзи топти «мозоғ», ўзи «мо таға».

Садди Искандарий, 31-б.

ШАЙ [*т.* شي] Тайёр, тахт, шай.

Шай бўлмоқ Тайёр бўлмоқ.

Нимаки айласа бўлғай анга шай итлоқи,
Кўзунгга олма нединким жаҳон эрур лошай.

Наводир ун-ниҳоя, 529-б.

Шай лиллоҳ Аллоҳ учун бирор нарса (беринг); Аллоҳ йўлида бир нима (беринг).

Қавма Лутфини эшиктин, бер закоти ҳусн анго,
Қайда этсун сен ғани боринда Шай лиллоҳни.

Наводир уш-шабоб, 477-б.

ШАЙТОНЛИҒ [*а.-т.* شیطان لیغ] Шайтонлик.

Бурдбору кўҳ виқорларининг малаквашлиғин кўргузмак ва шўх айёр сифатлар шайтонлиғи сўзин демак.

Фавойид ул-кибар, 513-б.

ШАЙТОНСИФАТ [*а.* شیطان صفت] Шайтон хислатли; шайтонга ўхшаш.

Эй Навоий, вўсма бирла кесмадин топқан фириб,
Гар малакдурким, бўлур шайтонсифатлар маҳзали.

Бадоеъ ул-бидоя, 564-б.

ШАЙХ [*а.* شیخ] **1** Суфийлар бошлиғи; эшон.

2 Қари, кекса.

Шайх ул-исломлиғ Исломдаги энг катта диний мансаб, унвонлик.

[*Хожа Рукнуддин...*]. *Хожа Муайяд оламдин ўтгандин сўнгра мазори бошининг шайх ул-исломлиғин аларға таклиф қилдилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 443-б.

Шайхи козиб Ёлғончи шайх, ёлғондакам шайх.

Тухмати зуҳд айлабон, эй шайхи козиб, не учун
Бегунаҳ бизни харобот ичра маъюб айладинг.

Наводир уш-шабоб, 255-б.

Шайхи шайхуллоҳ Аллоҳ шайхларининг шайхи.

[*Мавлоно Фахриддин Луристоний қ. с.*]. ... *Шайхи Шайхуллоҳ деган дарвешки, ул вақт Мисрда толиблар иршодиға машғул эрмиш анинг хидматиға бориб, сулук бунёд қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 319-б.

ШАЙЪ-УЛЛОҲ [*а.* شيءالله] қ. **Шай лиллоҳ**.

Тийра шомим дафъ қилди меҳр зоҳир айлабон,
Яхши борди меҳрибонлиғларда Шайъ-уллоҳ субҳ.

Наводир уш-шабоб, 80-б.

ШАКАРХО [*ф.* شکرخا] Шакар чайновчи; ширин сўзли.

Холинг ҳинду эрурким, бўлмиш
Лабинг устида шакархо густох.

Фавойид ул-кибар, 81-б.

ШАКЛ [*а.* شکل] Аруз атамаси.

«Шакл»-«ҳабн» ва «каф» ижтимоидур, бас фоъилотун фаъилоту бўлғай.

Мезон ул-авзон, 49-б.

ШАКСИЗ [*а.-т.* شك سیز] Шубҳасиз, гумонсиз.

Анингдек солди ишқинг шуъла жоним ичраким, шаксиз,
Малойик барча куйгай, кўкка тушса бир шарар мендин.

Бадоеъ ул-бидоя, 454-б.

ШАМАТ [*а.* شمط] Қора нақш.

Қўйки, мовий ёғлиғингни юздин олмай бир замон,
Не учунким, хуш кўрунур зарварақ узра шамат.

Бадоеъ ул-васат, 204-б.

ШАМРА [*а.* شمره] Укроп уруғи, зиравор сифатида ишлатиладиган хушбўй кўкат, ошкўк.

Ҳусн зуҳурида гириҳ қошида,
Зеб учун ул шамраки, «нун» бошида.

Ҳайрат ул-аброр, 195-б.

ШАМЪЖАБИН [*а.* شمع جبين] (Шамдек нур тарқатувчи чеҳра) оқ юзли, чиройли, гўзал севгили.

Ўртанур ишқида парвона, чекар ун булбул,
Ул гули шамъжабин ишқида менмен жомиъ.

Ғаройиб ус-сиғар, 240-б.

ШАМЪСИЗ [*а.-т.* شمع سيز] 1 Чироқсиз.

Чу бўлмас шамъсиз парвонаву гул бирладур булбул,
Фироқ ўртар кўнгулни чун кўрар васл ичра амсолин.

Бадоеъ ул-бидоя, 435-б.

2 Ёритгичсиз.

Шамъсиз тун бўлса, яъни соя даги бўлмаса,
Гар Навоий бўлса бир дам дилситони ёнида.

Ғаройиб ус-сиғар, 436-б.

ШАНЖАРФ [*ф.* شنجرف] «Шингарф» сўзининг арабча шакли; қизил симоб, тўқ қизил сиёҳ.

Бўлур қон мушки, ишқинг мушкини қон эттиким, бўлмиш
Қаро шанжарф, ҳолим ёзгали қўйсам қалам ҳар ён.

Бадоеъ ул-бидоя, 451-б.

ШАРАҲ [*а.* شره] Очкўзлик; тамаъ; бирор ишга нисбатан ортиқча майл-ҳавас, рағбат.

Мен даги Шақон кентида эрдим ва ул вақт менга сўз айтмак маърифатида кўп шарах эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 306-б.

ШАРБАТИЙ [*а.* شربتي] 1 Бир хил нарса номи.

2 Киши исми.

Шарбатий гар бўлди эрса оқибат,
Зотида лекин карам бордур амин.

Наводир уш-шабоб, 522-б.

ШАРИАТШИОР [*а.* شريعت شعار] Дин ҳомийси, шариат суянчиғи, шариат таянчи.

Мундоқ киши олиме керак исломпаноҳ ва орифе керак муқарраби даргоҳ, хирадманди шариатшиор ва фақрга хурсанд ва тариқатосор.

Маҳбуб ул-қулуб, 21-б.

ШАРИФ [*а.* شريف] 1 Муқаддас, азиз, табаррук.

2 Шарофатли, шарафли.

3 Сара, мақбул.

Шариф ул-кавнайн Икки дунёда муқаддас ва шариф (инсондир).

Одамий шариф ул-кавнайндур ва ит нажис ул-айн аммо ҳақношунос ва бевафо одам ҳақшунос ва вафолиғ итдин кам.

Маҳбуб ул-қулуб, 113-б.

ШАРИФМАҚОЛ [*а.* شريف مقال] Шариф сўзли, сўзи қадрли, яхши нотиқ.

... ва каломида ҳам шарифмақол ва сўнгги табақанинг ҳам адоси латойифида соҳибкамолдурким, оламда завқу ҳол аҳли булар латойифи била масрурдурлар ва булар маорифи била ҳузур қилурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 26-б.

ШАРОБХОНА [*а.-ф.* شرابخانه] Майхона; ҳақиқий ишқ майхонаси.

Яна улким, шаҳр эҳтисоби амрида яхши эҳтимом қилилса андоқким, шаробхона, байт ул-латаф, қиморхона – буларга ўхшар номашруъ умурни куллий манъ қилилса.

Муншаот, 188-б.

ШАРОРАЛИҚ, -лиғ [*а.-т.* شراره لیق // شراره لیغ] 1 Алангали, учқунли.

2 Аламли, дардли.

Бу навъ шароралиқ ўтумнинг
Таскини учун мени ҳазин ҳам.

Бадоеъ ул-бидоя, 622-б.

Бу тийра шомим ила Наҳси анжумин ҳар ён
Фироқ дўзахининг бил шароралиқ тутуни.

Бадоеъ ул-васат, 408-б.

Ишқ таърифидаким, айнининг нурлиғ тоби туфроғни «айн» қилур ва шининг шароралиғ шуъласи кўнгуллар хайлиға шайн солур...

Лайли ва Мажнун, 293-б.

ШАРЪОЙИН [*а.-ф.* شرع آئين] Шариат, ислом дини қонун-қоидалари тартиби, шариат равиши.

Бор умидимки, шоҳи шаръойин
Ким, набий шаръиға берур тазйин.

Арбаъин, 262-б.

ШАРЪСИЗ [*а.-т.* شرع سيز] 1 Шариатсиз, дин йўл-йўриғисиз; йўлсиз, маслаксиз.

2 Расм-русумсиз, қоидасиз, тартибсиз; қонунсиз.

Шаръсиз хошок аро хашхошдекдур, эй ҳаким,
Кўкка чиқсанг жайбинг ичра субҳайи парвин солиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 79-б.

ШАТҲ [*а.* شطح] 1 Беҳаё ва беандишалик билан айтилган сўзлар, шармҳаёсиз сўзлар.

2 *тасаввуфда* Шариатнинг маълум қонун-қоидаларига зид сўзлар айтиш; ҳаракат, тебраниш, тўлиб тошиш, илоҳий ишқ беҳушлиги, суфий сакр ёки жазба ҳолида халқ тушунмайдиган ва қабул қилмайдиган сўзларни айтиши. Абу Наср Саррож фикрига кўра, шатҳ «тилнинг важд, шавқ-завқ, ҳаяжон ҳолида айтганлари... иддаога яқин бир манбадан чиққан калимадир».

Шиблийнинг шатҳи ва Муртаъшининг нуктаси ва менинг ҳикоётим.

Насойим ул-муҳаббат, 158-б.

ШАТҲИЁТ [*а.* شطحيات] 1 Бепарда ва густохона сўзлар айтиш.

2 *тасаввуфда* «Шатҳиёт» (шариатнинг айрим қоидаларига мухолиф сўзларни тилга келтириш) айтиш.

[*Шайх Жамолуддин Лур қ. т. с.*]. *Ва ул дойим шатҳиёт айтур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 343-б.

ШАФАК [ф. شفك] Ярамас, ноқобил, нобакор; ҳунарсиз; нодон.

Эй Навоий, кўк қизиб бўмиш қизил, эрмас шафақ,
Шуъла ўтлардинки, оҳинг айлади фош остиға.

Бадоеъ ул-васат, 384-б.

ШАФАҚВАШ [*а.-ф.* شفق وش] Шафақга ўхшаш, қизил.

Шафақваш этмак Шафақдай қизартирмоқ.

Меҳрини шафақваш этса қоним,
Ер остини айлагай маконим.

Лайли ва Мажнун, 169-б.

ШАФҚАТАНГЕЗ [*а.-ф.* شفقت انگیز] Раҳмдиллик қилувчи, меҳрибонлик қилувчи, шафқатли.

Иноят юзидин шафқатангез сўзларким, битилиб эрди-ўқулди.

Муншаот, 157-б.

ШАФҚАТАНГИЗ [*а.-ф.* شفقت انگیز] қ. **Шафқатангез.**

ШАХ [*ф.* شخ] **1** Тоғ, тоғ жинслари; катта тош, харсанг.

2 Қаттиқ, қотиб қолган, дағал.

Юз очса ақлим эли тўлғануриндинким, бор
Чинор панжаси шал, офтоб панжаси шах.

Наводир ун-ниҳоя, 94-б.

ШАШПАЗИР [*ф.* شش پذیر] **1** Олтилик, олти жиҳатни қабул қилувчи, олти ёқувчи.

2 Олти сайёрага ишора (Зуҳал, Муштарий, Зуҳра, Миррих, Аторуд, Моҳ).

... ва носиям сафҳасида қадар хомасидин шашпазир бўлмиш ҳар тикандин бир гулча осойиш етар ва ҳар тошдин бир дурча оройиш фаҳм бўлур.

Муншаот, 148-б.

ШАЪНАУЛЛОҲ [*а.* شأن الله] Аллоҳга шон-шарафлар.

Кечиб ондин, кўнгул Тенгрига боғла,
Таоло шаънауллоҳу акбар.

Бадоеъ ул-бидоя, 611-б.

ШАҲВОР [*ф.* شهوار] Йирик ва аъло.

Гавҳари шаҳвор Аъло гавҳар.

Бошдин-аёқ гавҳари шаҳвор эди,
Қайси гуҳар «Туҳфат ул-аҳрор» эди.

Ҳайрат ул-аброр, 55-б.

ШАҲВОРСИЗ [*ф.-т.* شهوار سیز] Йирик ва аъло бўлмаган, шоҳонага эмас.

Ҳар киши оламда эрур ёрсиз,
Бир садафедур дури шаҳворсиз.

Ҳайрат ул-аброр, 180-б.

ШАҲДАНГЕЗ [*а.-ф.* شهد انگیز] Асалдек ширин сўз, болдек тотли сўз.

... Бузург Уммид била улуғ чора умидига сўзлашиб, лутфомиз алфозға қаҳр ва шаҳдангез каломға заҳр қотқони...

Фарҳод ва Ширин, 305-б.

ШАҲДАНГИЗ [*а.-ф.* شهد انگیز] қ. **Шаҳдангез.**

ШАҲНА [*а.* شحنه] Соқчи, посбон, кўриқчи; доруға.

Не ажаб, ишқ офатидин чиқса жон тан мулкидин,
Шаҳнайи золимму эмас ё мулки вайронму эмас?!

Бадоеъ ул-бидоя, 224-б.

ШАҲРОШЎБ [*ф.* شهرآشوب] Шаҳарга ғавғо солувчи (шаҳар аҳлига ғавғо солувчи фитнакор ёрнинг сифати); кўнгилга фитна солувчи дилбар.

Гар анингдек шухи шаҳрошўби офат топмасақ,
Бир фақире меҳрибоне ғамгусоре кўзлали.

Ғаройиб ус-сиғар, 462-б.

ШАҲРСИЗ [*ф.-т.* شهرسیز] Юртсиз, мамлакати бўлмаган, бешаҳар.

Йироқроққина бўлса ҳам бок эмас
Ки эл шаҳрсиз асру ғамнок эмас.

Садди Искандарий, 308-б.

ШАҲСИЗ [*ф.-т.* شه سیز] Подшоҳсиз, султонсиз.

Ало, токи шаҳсиз чу бўлғай жаҳон,
Замон аҳлига бўлмағуси амон.

Тарихи мулуки ажам, 257-б.

ШЕВАСИЗ [*ф.-т.* شیوه سیز] **1** Одатсиз, йўсинсиз.

2 Ҳунарсиз.

3 Ишвасиз.

Жоми мийное иликдин қўймаким, бу шевасиз,
Кимса хушҳол ўлмади бу тоқи мину остида.

Наводир ун-ниҳоя, 23-б.

ШЕРХОНА [*ф.* شیرخانه] Шер яшайдиган қафас, шер яшайдиган жой.

Ва сойир жисмини пора-пора қилиб, шерхонага элтиб, сибоъ оллиға солдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 184-б.

ШЕФТААҲВОЛ [*ф.-а.* شیفته احوال] **1** Паришонҳол, девона, беқарор.

2 Ошиқи беқарор; шайдо бўлиш.

Соқиё, майки мени васвасадин,
Айлади шефтааҳвол хирад.

Наводир уш-шабоб, 92-б.

ШЕФТАВОР [*ф.* شیفته وار] **1** Шайдо сифат, мафтунвор; гирифтордек, мубталодай.

2 Ошиқ.

... назмнинг пароканда васвосиға машъуфу шефтавор бўлганин...

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

ШИЖОЪ [*а.* شجاع] қ. **Шужоъ.**

ШИКОРАФГАН [*ф.* شکارافگن] Ов солувчи.

Бисмил этмиш зор кўнглум сайдини қилғоч шикор,
Ул шикорафган ҳазин кўнглум бу янглиғ овламиш.

Наводир ун-ниҳоя, 218-б.

ШИКОРЛИҒ [*ф.-т.* شکار لیغ] Овчилик, овлашлик.

Чин маргзорининг мушкин ғизолининг шер шикорлиғи...

Ҳайрат ул-аброр, 301-б.

ШИРИНАДОЛИҚ [*ф.-а.-т.* شیرین ادا لیق] Ширинсўзлик, ширин каломлик, маъноли сўзлар сўзловчилик.

[*Мавлоно Зиё – форсигўй шоирлардан*]. *Кўнгулга якин, ширинадолиқ мақбулғина кишидур.*

Мажолис ун-нафоис, 80-б.

ШИРИНАШЪОР [*ф.-а.* شیرین اشعار] Фасоҳатли, латиф ва кўнгилга таъсир этувчи шеърлар.

Бу ҳарф ҳамул жумладиндурким, турк тилининг ширинашъор ва шакаргуфторлари душворлиғи жиҳатидин мутлақ таарруз қилмайдурлар.

Мажолис ун-нафоис, 184-б.

ШИРИНВАШ [*ф.* شیرین وش] Шириндай, Ширинга ўхшаш.

Лайлию Ширинвашимнинг ишқ дашту тоғида
Менча бир йўқ гарчи бор Мажнун ила Фарҳоди кўп.

Бадоеъ ул-васат, 53-б.

ШИРИНҲАРАКОТ [*ф.-а.* شیرین حرکات] Латиф ҳаракат қилиш, чиройли юришлик.

Ҳаракат қилса лабинг туз тўкулуб шаҳд оқар,
Тузлуқ эл кўп, бири йўқ сен кеби ширинҳаракот.

Ғаройиб ус-сиғар, 87-б.

ШИШЛАМАК [*т.* شیشلا مك] **1** Сихламоқ, сихга тортмоқ.

Гарчи ишқ ўтида кўнглумни ўқунга шишладинг,
Гарм бўлмаким, ҳануз не сих қўймиш, не кабоб.

Бадоеъ ул-бидоя, 72-б.

2 Санчмоқ, суқмоқ, тиқмоқ.

Бу чаманда ғунча эрмас, англа булбул кўнгликим,
Шишлади ишқ айламакка оташин гулдин кабоб.

Наводир ун-ниҳоя, 48-б.

3 Қадамоқ, тақамоқ.

Ҳар ғаҳки қадаҳ нўшум майли майи ноб айлар,
Мужгон ўқига шишлаб, бағримни кабоб айлар.

Наводир ун-ниҳоя, 157-б.

ШИҲНА [*а.* شحنه] қ. **Шаҳна**.

[*Абу Тоҳир Курд р. т.*]. *Деди: ул бир қўй эти эрдики, шиҳна зулм била биравдин олиб эрди, манга бердики, ўлтур, яримин шиҳна элтти, ярими қолиб эрдики, шайхзода олиб келди.*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ШОДКОМЛИҒ [*ф.* شاد کام لیغ] Шодлик, хурсандлик.

Бақо сарчашмасидин сероблиғ қайда мумкин, чун «кулли ман алайҳа фана» соғари илан бермас ва тириклик шарбатидин шодкомлиғ не мутасаввир...

Муншаот, 224-б.

ШОДОБЛИҚ [*ф.-т.* شاداب لیق] **1** Сероблик, баҳраланганлик; қониқишлик.

2 Шодлик, хурсандлик, хуррамлик, хушҳоллик.

Қил зулоли васл ила булбулни, эй гул, шодким,
Бу чаманда доимо шодоблиқ йўқтур гумон.

Бадоеъ ул-васат, 312-б.

ШОЁН [*ф.* شایان] қ. **Шоян**.

ШОМ [*ф.* شام] Шом, тун, кеча.

Шоми ажал Ажал шоми, ажал туни ажал кечаси.

Дегасен: шоми ажал умрум қуёшин ёшурур,
Гар замоне бўлсам ул зулфи сумансодин йироқ.

Наводир уш-шабоб, 230-б.

ШОМИЛА [*а.* شامله] **1** Ёйилган, ўраб олинган.

2 Тегишли.

... Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. дин воқеъ бўлди, калимадур жомеъаи томма ва башоратдур шомилаи омма, бизга ва авлодимизга ва асҳобу аҳбобимизгаки ҳозир ё ғойибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 269-б.

ШОММА [*а.* شامه] Инсоннинг ҳид билиш аъзоси, ҳидлаш қуввоси, бурун.

Босирау сомиау ломиса,
Зойиқау шомма била хомиса.

Ҳайрат ул-аброр, 94-б.

ШОРИБАЙН [*а.* شاربین] Мўйлаб, мўйлов, мурт.

[*Шайх Аҳмад Нажор...*]. *Бир қатла Шиблий анинг шорибайнин олиб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 221-б.

ШОРИСТОН [*ф.* شارستان] **1** Шаҳристон, катта шаҳар.

2 Мустаҳкам қалъали катта шаҳар; шаҳар қурғонининг ичи, шаҳар ичи.

Шайх Абу Саид дебдурки, бир кун келадур эрдим, Сарахснинг шористони эшигида бир тепа эрди қулдин.

Насойим ул-муҳаббат, 211-б.

ШОЯН [*ф.* شایان] Лойиқ, муносиб, сазовор, ярашадиган, мувофиқ.

Ҳусн оятики келди юзунг қиссасида нас,
Тонг йўқ десамки шояндадур аҳсан ул-қисас.

Наводир ун-ниҳоя, 239-б.

ШОҲВОР [*ф.* شاه وار] қ. **Шаҳвор**.

ШОҲНИШОН [*ф.* شاه نشان] Шоҳ хислатли, шоҳ нишонли, подшоҳ суратли, подшоҳ кўринишли.

Чунки ул кеча шоҳи шоҳнишон,
Ғойибидин бу навъ топти нишон.

Сабъаи сайёр, 365-б.

ШОҲНОМА [*ф.* شاهنامه] Шоҳларга бағишлаб ёзиладиган асар, катта шеърий асар.

Бўлди, чу шоҳ сурди ислоҳ этарга хома,
Ҳар байти-шоҳбайте, ҳар нома-шоҳнома.

Бадоеъ ул-бидоя, 18-б.

ШУБҲАЛИҚ, -лик [*а.-т.* شبهه لیك // شبهه لیق] Шаклик, гумонлик, шубҳалик.

... ё Або Тоҳир, Аҳмаднинг мулкига вақф от қўйдунг ва шубҳалиқ таомиға ҳалол от қўйдунг, муни кимдин ўрганибсен?

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

Ва бир шубҳалик луқма онча тийралик келтурурки, кўп вақт анинг ислоҳиға машғул бўлуб, маълум эмаски, дафъи не навъ сурат боғлар.

Насойим ул-муҳаббат, 16-б.

ШУГУФТА [*ф.* شگفته] Очилган, очилиб яшнаган.

Чун булбулининг гули шугуфта.
Топти бори халқдин нухуфта.

Лайли ва Мажнун, 82-б.

ШУЖОЪ [*а.* شجاع] Шижоатли, жасур, ботир.

Беша шерин гар забун қилсанг шижоатдин эмас,
Нафс итин қилсанг забун, оламда йўқ сендек шужоъ.

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

Қилди уқор ўтоғасин ул қотили шужоъ,
Хуршид оразиға ҳамоно хати шуоъ.

Наводир ун-ниҳоя, 252-б.

ШУКРГУЗОРЛИК [*а.-т.* شكر گذارلیك] Миннатдорлик, шукр қилишлик.

[*Мавлон Лутфий р. т.*]. *Ул Ҳазрат шукргузорлик юзидин маъзират изҳори қилиб дебдиларким...*

Насойим ул-муҳаббат, 477-б.

ШУКУФТА [*ф.* شكفته] қ. **Шугуфта**.

ШУКУҲЛИК, -лик [*ф.-т.* شكوه ليك // شكوه ليق] Улуғвор, шарафли, ҳурматли.

[*Шайх Абу Мансур Гозар қ. с.*]. *Шайх ул-ислом дедики, ул шукуҳлик дарвеш эрди ва машойихдин кўпини кўруб эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 236-б.

Шукуҳлиқ киши эрди ва бузург.

Насойим ул-муҳаббат, 237-б.

ШУНУФТ [*ф.* شنفت] Эшитиш, қулоқ солиш.

Гуфту шунуфт Гап-сўз, суҳбат.

Ва гуфту шунуфтдин ораларида суҳбати гарм бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 187-б.

ШУРАФО [*а.* شرفا] **1** Асл, нажиб.

2 Саййид авлоди, Муҳаммад Пайғамбар авлоди.

[*Шайх Абу Аҳмад...*]. *Ҳасаний шурафодин эрди ва ул вилоят ҳокими эрди ва онинг бир сингли ва ё эгачиси бор эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ШУУРСИЗ [*а.-т.* شعورسيز] Ақлсиз, идроксиз, фаҳмламаслик, бефаҳм.

Кечага тегру музтариб эрдим,
Кеча бўлғач шуурсиз кирдим.

Сабъаи сайёр, 215-б.

ШУЪОИЙ [*а.* شعاعي] Нурлилик, шуълалик, ёруғлик.

Чекибон кун шуоъыйдин синонлар,
Қилайин деб улус бағрини ёра.

Бадоеъ ул-бидоя, 617-б.

ШУЮНАТ [*а.* شيونت] Мартаба, даража, қадр; ҳол.

... ва кўнглудаги ҳукумат шуюнатларин истиғфор оҳи елига учургой димоғидаги маъно даъволарин ва назоҳат қабоҳатларин ажзу тазарруъ сарсариға совургай.

Муншаот, 226-б.

ШУҲРА [*а.* شهره] Машҳур, номдор.

Шуҳра бўлмоқ Машҳур бўлмоқ.

Шуҳраи офоқ Бутун дунёга машҳур бўлмоқ.

Телба кўнглумни дема кўп вола эрмас ишқ аро,
Шуҳрайи офоқ ё расвойи давронму эмас?!

Бадоеъ ул-бидоя, 224-б.

Эгриликка шуҳра бўлмоқ истамассен, айлама
Аҳли исён хизматида қадду беқонунни кўж.

Ғаройиб ус-сиғар, 188-б.

Шуҳрайи шаҳр Шаҳарга машҳур.

Ошиқ эткач шуҳрайи шаҳр этти ул кофир мени,
Шаҳр кездурган кеби кофир мусулмон айлагач.

Наводир уш-шабоб, 75-б.

Шуҳра қилмоқ Машҳур қилмоқ.

Эй Навоий, шукрким, гарчи сени шаҳр ичра ёр
Шуҳра қилди, сен анинг сиррини ифшо қилмадинг.

Бадоеъ ул-васат, 254-б.

ШУҲУД [*а.* شهود] **1** Шоҳид, гувоҳ.

2 Ҳозир бўлиш.

3 Маҳбуб.

Солики фоний таважжуҳдин тараддуд айламас,
Етсалар маҳвий шуҳуд бўлган замон Хизру Масиҳ.

Бадоеъ ул-васат, 81-б.

ШУҲУР [*а.* شهور] Йил ойи.

Дайр аро мен не сабоҳу не масо,
Масти майимен не санину не шуҳур.

Фавойид ул-кибар, 466-б.

ШЎРАКО [*а.* شركا] Шериклар, йўлдошлар, ҳамроҳлар, қўлдошлар; ёрдам берувчилар.

[*Шайх Абуали Сиёҳ қ. с.*]. *Шўрако емак тарғиби қилсалар эрди, уйда нима еб келибмен, дер эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 203-б.

ШЎРБА [*ф.* شوربه] к. **Шўрбо**.

[*Абубакр Шаъроний р. т.*]. *Ва биравга дедиким, бир пора ўтмак келтурди. Ва ани тарид қилди, шўрбадин анга солди ва этни анинг юзига қўйди.*

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ШЎРБО [*ф.* شوربا] Шўрва.

[*Абу Тоҳир Курд р. т.*]. *... ўғлия айттики, бизинг қўйлардин бир қўй олиб кел ва ўлтур ва шўрбое пиширки...*

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ШЎХВАШ [*ф.* شوخ وش] **1** Ўйноқига ўхшаш.

2 Гўзал каби, маъшуқага ўхшаш.

3 Мафтун қилувчи, жозибали.

Чун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик шўхвашлар эллик, олтмиш ё юзга яқин бўлсалар эрди...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ШЎХОНА [ф. شوخانه] Ўйноқи; гўзал; жозибали.

Солди бошига улуғ фитналар эл қатли учун,
Гарчи шўхона сияҳпечинг кўрунур асру кичик.

Фавойид ул-кибар, 226-б.

ШЎХРА [а. شهره] қ. **Шуҳра**.

Э

ЭАШРОТ [а. اعاشرات] Одамлар билан бирга кун кечирувчи, бирга турмушлик қилувчи; ҳамдам.

Ҳар эски ёғочини қўнғорурга фалак пили субҳ хартуми била ажз ноҳир қилиб ва агар қўнғорса болорин тоширга сипеҳр арабаси у юк остига ёнчилиб, эашроти маҳботидин рўзгори буқаламун арқами бир пайса таноб...

Муншаот, 147-б.

ЭГИРУЛМАК [т. ايورولماك] **1** Айланмоқ, ўгирилмоқ.

2 Машғул бўлмоқ, қайғурмоқ.

Ер агар ҳампову пабаржо эса бу давр аро,
Бошимга ҳар лаҳза эврулмак бўлур паргордек.

Ғаройиб ус-сиғар, 273-б.

ЭГАРГУЧИ [т. ايگارگوچي] Айлантирувчи.

Дашт узра эгаргучи ҳаюнлар,
Ошубда ўйлаким қуюнлар.

Лайли ва Мажнун, 163-б.

ЭГАСИЗ [т. ايگا سيز] Бирор кимсага қарашли бўлмаган, беэга.

Яздижирд бинни Баҳром чун мамлакат эгаси бўлди, гўёки мулк эгасиз қолдиким, ул золим ва нодон киши эрди.

Тарихи мулуки ажам, 234-б.

[*Абулбарака – форсигўй шоирлардан*]. *Анинг ҳаводорлари ул мансаб эгасиздур, муносиб киши топиббиз деб...*

Мажолис ун-нафоис, 152-б.

ЭЗИНМАК [т. ايزين ماك] **1** Эзилмоқ, янчилмоқ.

2 Пишмоқ; ийланмоқ.

Олтун эзиниб-эриб куйган «сою» холис бўлур,
Не ажиб сарғарса юз, эткан сою эмгак манга.

Ғаройиб ус-сиғар, 33-б.

ЭЛАНМОҚ [т. ايلا نماق] **1** Ялинмоқ, ёлвормоқ, (Аллоҳга) илтижо қилмоқ.

2 Эътибор бермоқ, аҳамият бермоқ.

Таважжуҳ Ҳақ субҳонаҳу таолоға юзлашмак ва ул ён эланмоқдур.

Маҳбуб ул-қулуб, 62-б.

ЭНАЛМАК [т. اينالماك] қ. **Эланмоқ**.

Васлин истаб кўп эналдим, қовди кўйидин мени,
Бўлса мубрим шева, албатта гадо мардуд эрур.

Ғаройиб ус-сиғар, 128-б.

ЭНГЛИК [т. اينگ لك] Пардоз учун юзга суртиладиган қизил, элик.

ЭЯСИЗ [*т.* ایاسیز] Эгасиз, беэга, бирор кимсага қарашли бўлмаган, эгаси йўқ, сабил.

Бир эясиз ит бўлуб эрди Навоий ёрсиз,
Бўлмасун, ё рабки, ҳаргиз банда султондин жудо.

Ғаройиб ус-сиғар, 54-б.

ЭҲЗОН [*а.* احزان] Ғамли, маҳзун.

Кулбаи эҳзон Ғамхона кулба, вайрона кулба.

Очмай ўтлуқ чеҳра чунким ўртада кўнглум уйин,
Очса не ўтларки тушгай кулбайи эҳзонима.

Наводир ун-ниҳоя, 477-б.

ЭҲРОҚ [*а.* احراق] Куйиш, ёниш, алангаланиш.

... то буларнинг вужуди хирмани ул барқ эҳроқидин билкул зойиъ бўлмағай, йўқким...

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

ЭҲТИЛОМ [*а.* احتلام] Ўспирин ёки кишиларнинг уйқуда «шайтонлаб қолиши» (яъни жинсий аъзодан «оби маний»: уруғлик суви чиқариб юриши), уйқуда эҳтилом бўлиш.

[*Али б. Саҳл Азҳар Исфаҳоний р. т.*]. *Ул дебдурки,* [*асло эҳтилом бўлмадим. Фақат тушимда бир аёлни волийси ва икки гувоҳ ҳузурида никоҳлаб олганимдин кейин эҳтилом бўлдим*].

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ЭҲТИРОҚ [*а.* احتراق] **1** Куйиш, ёниш, ёниб кетиш.

2 Ҳар беш сайёрадан бирининг яшириниши (Аторуд, Зуҳра, Миррих, Муштарий ва Зуҳал), яъни уларнинг қуёш нури, бир бурж остида тўпланишидир.

Тоза ҳар ён доғ эмас жисмимда ул юз ишқидин,
Ким бу кавкабларға бўлмиш ул қуёшдин эҳтироқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 258-б.

Холин ул юз ўртамишким, фитнадур даврон аро
Ким, жаҳон аҳлин жаҳоннинг эҳтироқи қуйдурур.

Фавойид ул-кибар, 105-б.

ЭҲТИСОБСИЗ [*а.-т.* احتساب سیز] **1** Беҳисоб, ҳисобда йўқлик, саноқсиз.

2 Жазосиз, қаттиқ чорасиз.

Сўзи ҳисобсиз – ўзи эҳтисобсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

Ю

ЮГУРМАКЛИК [*т.* یوگورماکلیک] Чопмоқлик, югурмоқлик, югуриш билан шуғулланмоқлик, бирор мақсад ёки ишни амалга оширишга уринмоқлик.

Югурмакликда ҳар гунбади беқарор ул маҳи гулхад,
Гули меҳр олдарар беҳад уёлур гунбади ахзар.

Наводир уш-шабоб, 142-б.

Ҳарза гардисен югурмаклик ишинг,
Пўя тоғу қулла узра варзишинг.

Лисон ут-тайр, 68-б.

ЮЗЛАНМАМАК [*т.* یوزلانماماك] **1** Қарамаслик, юзланмаслик.

2 Бирор томонга қараб юрмаслик.

Чиқиб қатлимга ўзга сари сурди раҳшин ул қотил,
Манга юзланмамиш умрумда вақме ул тавоққумдек.

Бадоеъ ул-васат, 234-б.

ЮКСИЗ [*т.* یوك سیز] **1** Танғилмаганлик, ортилмаганлик.

2 Беюк, оғирликсиз.

Ким, кўрунди илайларида тенгиз,
Фурзада бир кема, вале юксиз.

Сабъаи сайёр, 268-б.

ЮЛҒУН [*т.* یولغون] Гули майда, оқиш, майда баргли бута.

[*Абу Сулаймон...*]. *Маркаб секриди ва анинг аёғи юлғун дарахтиға сийрилиб мажруҳ бўлди.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ЮНУС [یونس] Пайғамбарлардан бирининг номи.

Ва Юнус а. с. тифл эрди, неча кундин сўнгра яна тоғу дашт азимати қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 153-б.

ЮПТУРМОҚ [*т.* یوپتورماق] Ҳўл қилмоқ, намламоқ.

То елак савсани айлабсену гулгун терлик,
Ўзидин савсану гул тер аро юптурлар илик.

Фавойид ул-кибар, 226-б.

ЮП-ЮМАЛОҚ [*т.* یوپ یوملاق] Дум-думалоқ; юп-юмалоқ.

Ва яна ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолиға муболаға учун анинг аввалида, аввал ҳарфиға бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъға зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора... юп-юмалоқ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЮПҚА [*т.* یوپقه] **1** Нозик, юпқа.

2 Сийрак (тутун).

Кишу урмак қайдидин ўт, айшни фавт этмаким,
Киш қаророқ тулку урмак юпқароқ мошоб эрур.

Бадоеъ ул-бидоя, 181-б.

ЮРАКСИЗЛИҚ [*т.* يورك سيزليق] Бирор нарсага ботинолмайдиган ёки юраги дов бермайдиган; қўрқоқлик, кўнгилсизлик.

Ва агар ул киши замон аҳлининг бедиллиғига юраксизлиқ маҳмил, бу кўнгул сен хаёл қилғон кўнгул эмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 92-б.

ЮРТАЧИ [*т.* يورتاچي] қ. **Юрутачи**.

Ход сунғурдин бийик тутти мақом,
Юртачи товус уза қилди хиром.

Лисон ут-тайр, 31-б.

ЮРУТАЧИ [*т.* يوروتاچي] **1** Калхат.

2 Ўлаксахўр, ўлган жониворларни ейдиган, ўлимтик билан озуқланадиган.

3 Текинхўр.

Олийҳиммат шоҳбозедур баландпарвоз ва беҳиммат сичқон сайёде юрутачи тоз. Шунқор маскани шоҳнинг билаги, юрутачи мақоми ўлуксанинг сассиғ бадани ва сўнгаги.

Маҳбуб ул-қулуб, 80-б.

ЮСУФВАШ [*а.-ф.* يوسف وش] Юсуфдек (Юсуф пайғамбардек гўзал).

Шоҳиди бошидин-аёқ дилкаш,
Ҳусн бозори ичра юсуфваш.

Сабъаи сайёр, 31-б.

ЮСУФОЙИН [*а.-ф.* يوسف آئين] Юсуф алайҳиссаломга ўхшаш, Юсуф Пайғамбар хислатли.

Жон берурда лаълидин Исосифат жононае,
Кўнгул олурда юзидин Юсуфойин дилбаре.

Ғаройиб ус-сиғар, 509-б.

ЮҲ [*а.* يوح] Қуёш, офтоб.

Руҳи қудсий эрди алфози зуҳур этгунча фажр,
Ваҳй, юҳо эрди анфоси тулуъ этгунча юҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

ЮҲО [*а.* يوحا] **1** Диний манбаларга кўра, барча жониворларни бир ҳамлада еб, ютиб юборадиган бир махлуқ.

2 Еб тўймас, очофат.

Руҳи қудсий эрди алфози зуҳур этгунча фажр,
Ваҳй, юҳо эрди анфоси тулуъ этгунча юҳ.

Наводир ун-ниҳоя, 91-б.

Я

ЯБУСАТ [*а.* يبوست] Шиддат.

Ройиҳа ябусати Ёқимли ҳиднинг шиддати.

... ва ҳажр қаро шоми мушкидин рўзгори тийра бўлуб ул ройиҳа ябусатидин димоғи заъфи қувватин...

Фарҳод ва Ширин, 368-б.

ЯВМ [*а.* يوم القيام] **1** Кундуз.

2 Вақт.

Явм ул-қиём Қиёмат куни.

Ила явм ул-қиём То қиёмат кунигача; то қиёмат кунига қадар.

[*Хожа Убайдуллоҳ қ. с.*]. *Умид улдурким, аларнинг шариф вужудлари баракатидин бу шариф силсиланинг илтиём ва интизоми ила явм ул-қиём имтидод топқай.*

Насойим ул-муҳаббат, 279-б.

Онга ҳардам юз дуруду минг салом,
Олам аҳлидин ила ёвм ул-қиём.

Лисон ут-тайр, 16-б

ЯВОҚИТ [*а.* ياقيت] **1** Қимматбаҳо тош, ёқут (қизил, оқ, сариғ, кўк рангларда бўлади).

2 Қимматли, бебаҳо нарса ҳақида; чуқур маъноли сўз ва иборалар.

... адам ниҳонхонасидин ажаб ганже вужуд жилвагоҳига жилваи зуҳур кўргузди, латойифи лаолийи самини била мамлу ва зароифи явоқити оташини била машҳун ва иноятн баҳористонидин ғариб равза очилди...

Назм ул-жавоҳир, 128-б.

ЯД [*а.* يد] Қўл.

Яди туло [يد طولي] Қўли узун; маҳорат; ҳар нарсага қодир.

Чун сендин ўлди қуёш панжаси аросида олтун,
Сочарға доғи сен эттинг анга карам яди туло.

Наводир уш-шабоб, 8-б.

ЯКДИЛЛИК [*ф.-т.* يكدل ليغ] **1** Ҳамфикрлик, мақсади бирлик, иноқлик, аҳиллик.

2 Тўғри сўзлик, бериёлик, тўғрилик, поклик, беғаразлик, самимийлик.

Ва ошиқлиғида якдиллиғига далили беиштибоҳ ва якрўй, якжиҳатлиғига гувоҳ ва шавқи ғоятсиз эрканига гувоҳи содиқ ва муҳаббати ниҳоятсиз эрканига далили мувофиқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 62-б.

ЯКЖИҲАТЛИҒ [*ф.-а.-т.* يكجهت ليغ] Баҳамжиҳатлик, келишишлик, биргалик.

Якжиҳатлиғ айламак Биргалашмоқ, ён босмоқ.

Хайли гурдун сифатлиғ айладилар,
Хасмиға якжиҳатлиғ айладилар.

Сабъаи сайёр, 75-б.

ЯККАЛАМАЛИҚ [*ф.-а.-т.* يكقلمه ليق] **1** Донгдорлик, овозадорлик.
2 Бутунлайлик; бирдан-бирлик.

Ва балоғат бобида якқаламалиқ садосин сипеҳ муншисидин ошурубтурлар.

Назм ул-жавоҳир, 125–126-б.

ЯЛДО [*ф.* يلدا] **1** Декабр ойининг 22-санасига тўғри келадиган қишнинг энг қоронғи ва энг узун кечаси.
2 Жуда қора ва қоронғи.

Шоми ҳижронимға, эй гардун, саҳар пайдо эмас,
Чекма заҳмат қатлимаким, ҳожати ялдо эмас.

Фавойид ул-кибар, 159-б.

ЯМ-ЯШИЛ [*т.* يام ياشيل] Кўм-кўк, сабза ранг, ям-яшил.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳамули ҳолиға муболаға учун анинг аввалида, аввал ҳарфиға бир «п» ё «мим» изофа қилиб ул шайъға зонд қилурлар:... «мим» мисоли: кўм-кўк, ям-яшил, бўм-бўз.

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЯНБУЪ [*а.* ينبوع] Чашма, булоқ.
Янбуъ ул-ҳаёт Ҳаёт чашмаси, ҳаёт булоғи.

Ва Идрис а. с. нинг мавтин киши кўрмайдур. Ҳам шаръ аҳли қошида, ҳам тарих аҳли олида ақида будурким, ул тирикдур... Ва ани янбуъ ул-ҳаёт дебдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 104-б.

ЯНГЛА [*т.* يانگلا] Янгитдан; қайтадан.

Бизнинг учун ўзунгнинг бир шеъринг ўқугил! Хожа Ҳофиз бу шеърни янгла айтқон экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 479-б.

ЯП-ЯССИ [*т.* ياپ ياسي] Юза, ёпиқ, яппоқ, яп-ясси.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолиға муболаға учун анинг аввалида, аввал ҳарфиға бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъға зонд қилурлар «п» мисоли: ... яп-ясси, оп-очуғ, чуп-чуқур...

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ЯРАСИЗ [*т.* يرسيز] **1** Жароҳатсиз.
2 Андуҳсиз.

Не кўнглум қолди, не бағрим ярасиз,
Фалак тошики, ҳар ёнимға отти.

Фавойид ул-кибар, 421-б.

ЯРИМУЧУҚ [*т.* يارىم اوچوق] қ. **Яримчук**.
ЯРИМЧУҚ [*т.* يارىم چوق] **1** Ярим-ёрти, арзимас даражада.
2 Яримжон, нимжон, кучсиз, заиф (агар Аллоҳ хоҳласа бир нимжон пашша ниши билан кишини ожиз қолдиришига ишора).

Яримчуқ паша ниши била ожиз қилурсен,
Нечаким пил янглиғ қавийдур хасми бебок.

Наводир уш-шабоб, 234-б.

ЯРОҚСИЗ [*т.* يراق سيز] **1** Ҳозирликсиз, тайёргарликсиз.
2 Керакли асбоб-анжомсиз, керак-яроғсиз.
3 Қурол-аслаҳасиз.

Эйки дерсен, ҳажр даштиға яроқсиз кирмағил,
Бори дегилким, эмас бу дашт аро кирмоқ яроқ.

Наводир уш-шабоб, 226-б.

ЯСАГУЧИ [*т.* ياساگوچي] **1** Уста.
2 Игна ясовчи, сузангар.

[*Абу Али Сиржоний қ. с.*]. *... агар ясагучини келтурмасанг, етти юз қатла сени йиборгум эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 147-б.

ЯСАМОҒЛИҚ [*т.* ياساماغليق] **1** Қурмоқлик, бино қилмоқлик, яратмоқлик; тузмоқлик; мосламоқлик; қилмоқлиқ.
2 Ясамоқлик, вужудга келтирмоқлик.
3 Безамоқлиқ, зийнатламоқлик.

Сувда ҳубоб дамингдин хароб,
Мумкин эрурму ясамоғлиқ ҳубоб?

Ҳайрат ул-аброр, 325-б.

ЯСАНЧОҚ [*т.* ياسانچاق] Ўзига оро берувчи, ясан-тусан қилувчи, безанувчи.

Ясанчоқ – мардона бўлмас, кўпалак-парвона бўлмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 121-б.

ЯСИХ [*а.* يسيخ] Олтин, тилла.
Ясих ус-сукут Сукунат олтиндур.

... ва бурҳон истамакка алил бўлса, улар кунсдин равшанроқ муъжиза бобида яди байзо кўргўзлар ва ясих ус-сукут эъжози зуҳурида ояте бўлғайлар.

Вақфия, 238-б.

ЯФРОҒЧА [*т.* يغراغچه] Япроқларча, баргларча.

Жисмим ўлди гулбун ул гулсиз ва лекин тоза доғ
Анда гулча касрати гулбун аро яфроғча.

Ғаройиб ус-сиғар, 439-б.

ЯХНА [*ф.* يخنه] **1** Тайёрлаб, совутиб қўйилган яхна гўшт.
2 Эҳтиёт учун йиғиб қўйилган мол, озиқ-овқат.

[*Шайх Абу Зуръа*]. *... ул исланғон яхна эт келтурди. Абу Абдуллоҳ андин емади ва сафарга азимат қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 222-б.

[*Бобо Сунгу қ. с.*]. *Бобо илайида бир суфрада яхна эт эркандур. Қўйнинг яхна тўшин олиб, Темурбек сари отибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 427-б.

ЯХШИЛИК [*т.* يخشي ليك] Хайрлик, эгулик.

[*Абулҳусайн б. ...*]. *Ҳам ул дебдурки... ва халқ била яхшилик қилмоқ ва бурдборлиғ.*

Насойим ул-муҳаббат, 155-б.

ЯШИРМАК [*т.* يشيرمك] Сир тутмоқ.

[*Абулхусайн Қарофий р. т.*]. ... *Қарофий дебдурким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шаръ бўлғай, вожибдур ани яширмак.*

Насойим ул-муҳаббат, 161-б.

ЯШҚАМАК [*т.* يشقاماك] Ёшламоқ; ҳулламоқ.

Андоқки, қувормак ва қуруқшамак... ва синграмак ва яшқамак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12-б.

ЯҚИНИЯ [*а.* يقينيه] **1** Жуда аниқ, ҳақиқатга тўғри келадиган.

2 Хато қилмайдиган, тўғри йўлдан озмайдиган.

3 Тасаввуф тариқатларидан бирининг номи.

[*Ибнул-Фориз...*]. *Сайру сулукдин сўнгра улуми дунёйи ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу куммали авлиёю акобир ва машойих муҳаққиқлари раввоҳаллоҳу таоло арвоҳаҳум ажмаъин азвоқидин жамъ қилибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

ЯҲУДИЙ [*я.* يهودي] Жуҳуд миллатига мансуб; сомий тиллар гуруҳига мансуб, бани Исроил қавмидан тарқаган жуҳуд (яҳуд) халқи.

[*Иброҳим Ажурий...*]. *Жаририй ва Абу Аҳмад Мағозилий дедиларким, яҳудий анинг қошиға келди ва дедиким, агар манга бир нима кўрсатсангким, андин Ислом дини шарифин ўз миллатимға билсам, мусулмон бўлайин.*

Насойим ул-муҳаббат, 42-б.

Ў

ЎБДОН [*т.* ابدان] Етук.

Сейидам Ироқий деган йигит Музаффар барлоснинг ўбдон навкари, балким эшик оқоси эрди...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 74-б.

ЎГРАМАК [*т.* اوگراماك] Ўрганмоқ.

Ҳар ким тарк қилса тийрандозлиқни ўграгондин сўнг бас тарк қилмиш бўлғай менинг суннатимни, ул мендин эмас.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ЎГРАТМАК [*т.* اوگراتماك] Ўргатмоқ.

Аммо хабарда андоқ келтурурким, чун Ҳазрати Одам Сафий (салавоту лиллоҳи алайҳи) дунёга келгандин сўнг Худойи таоло анинг гуноҳин бағишлади. Эрса Жаброил (алайҳиссалом) га амр бўлдиким, Одамға деҳқончиликни ўгротгил.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

ЎЗБАКИЙ [*т.* اوزبكي] Ўзбекча.

Ўзбакий гулнори тўндин куйдум, аммо ўлтурур,
Лемуйий терлик анинг остидаким, жонон кияр.

Наводир уш-шабоб, 132-б.

ЎЗГАЛИК [*т.* اوزگاليك] **1** Ўзгалик, бошқалик, ғайрлик.

2 Ётлик, бегоналик.

Ёр буди ичра нобуд ўлғаменким, ўртада
Ўзгаликдин демаким, ўзлукдин осор ўлмағай.

Ғаройиб ус-сиғар, 468-б.

Ўзни ўзлук қайдидин айлаб халос,
Топиб ўздин ўзгаликка ихтисос.

Лисон ут-тайр, 19-б.

ЎЙЛА [*т.* اويلا] Пешин, туш вақти; пешин намози вақти.

Кўнгул комини қўй, гар худ менинг девона кўнглумни
Топарсен ўйла юз парканду сол ҳар итга бир парканд.

Ғаройиб ус-сиғар, 111-б.

ЎЙНОҒУЧИ [*т.* اويناغوچي] Ўйнагувчи.

– Икки шатранж ўйноғучи устод,
Арсаи шатранжга айлаб кушод.

Лисон ут-тайр, 230-б.

ЎЙУНЧИЛИҚ [*т.* اويونچي لیق] Ўйинчилик.

Ҳам эшикларда ўйунчилиқ этиб,
Ҳам уйи сори ўтунчилиқ этиб.

Лисон ут-тайр, 74-б.

ЎКМАК [*т.* اوكماك] Танбеҳ бермоқ; мақтамоқ.

Мени ҳижронда ўкар халқ ва лекин онсиз
Зор кўнглумга эрур бода ғамангез яна.

Бадоеъ ул-васат, 388-б.

Зуҳд ила эйки Навоийни ўкарсен, кўрдук
Иши усруклук эмиш ҳамдами паймона эмиш.

Фавойид ул-кибар, 186-б.

ЎКСА [*т.* اوكسا] Ўлимтик, ўлакса.

Чунки кезибдур мунажжим ўкса меҳрин ордур,
Ўтруда ул ахтари фарҳунда фолимни десам.

Бадоеъ ул-васат, 293-б.

ЎКСУН [*т.* اوكسون] Само.

Атласу ўксун Само безаги.

Фано шоли чубўлғон риштасин тутқил ғаниматким,
Эрур ўт риштаи зар бирла буткан атласу ўксун.

Наводир уш-шабоб, 332-б.

ЎКСУТГУЧИ [*т.* اوكسوتگوچي] **1** Камайтирувчи, камситувчи, озайтирувчи.

2 Тушириб қолдирувчи.

3 Ўкситувчи.

Деди ҳазрати муфҳиз коинот,
Анга ким эди ҳузнин ўксутгучи.

Фавойид ул-кибар, 526-б.

ЎЛДУҒИ [*т.* اولدوغي] Бўлиш (феълнинг ҳаракат номи шакли).

Дилписанд ўлдуғи Улуғ бўлиш.

Назм адоси бағоят аржуманд ва бениҳоят шариф ва дилписанд ўлдуғи учун оёти каломда нозил бор...

Маҳбуб ул-қулуб, 24-б.

ЎЛМАМОҚ [*т.* اولماماق] Бўлмаслик.

Не асар қилғай кўруб қонлиғ таним узра туган,
Сенки ҳаргиз май томиб, гулгун тўнунг доғ ўлмамиш.

Фавойид ул-кибар, 183-б.

ЎЛМАСЛИК [*т.* اولماس ليك] Ўлмаслик.

Ғамдин ўлмасликка боисдур муҳал андишаким,
Васл умиди бирла ўзни шод қилмоқдур ишим.

Наводир уш-шабоб, 296-б.

ЎЛМОҒЛИҒ [*т.* اولماغ ليغ] Бўлмоқлик.

Агар ғолиб ўлмоғлиғин чоғласа,
Низоъиға ул лаҳза бел боғласа.

Садди Искандарий, 157-б.

ЎЛТУРГУЧИ [*т.* اولتورگوچي] Ўлдиргувчи.

Заҳр бериб бемор ўлтургучи табиб, буларнинг ҳолига мушобеҳдур ва қариб.

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

ЎЛТУРҒУЧИ [*т.* اولتورغوچي] Ўтиргувчи; ботгувчи.

К-эй, фузул айвонида ўлтургучи,
Лофи ваҳдатдин «Анал-ҳақ» урғучи.

Лисон ут-тайр, 235-б.

ЎЛТУРМАКЛИК [*т.* اولتورماك ليك] Ўлдирмоқлик.

Ки, ўлтурмаклик они бежиҳатдур,
Жунунға банду зиндон маслаҳатдур.

Фарҳод ва Ширин, 333-б.

ЎНТУНЧ [*т.* اونتونچ] Қаттиқ илтимос, ўтинч.

Бу ният била борур эрдим, биров йўлуқдики, анинг қошида бирор нима важҳ ўнтунчум бор эрди. Туттум ул ўнтунчдин олтмиш олтин илгимга кирди.

Насойим ул-муҳаббат, 415-б.

ЎРГАНМАК [*т.* اورگانماك] Ўрганмоқ, билим олмоқ, ўзлаштирмоқ.

Илм ўрганмак дин тавқияти учундур, йўққи дини жамъияти учун.

Маҳбуб ул-қулуб, 89-б.

ЎРЛАНМАК [*т.* اورلا نماك] Пайдо бўлмоқ.

Ва маркабининг чуруган сўнгакларига боқти. Кўрдиким, бир-бирига муттасил бўлуб, устига ит ўрланди ва анинг устига тери тортилди, доғи руҳ баданига кириб тирилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 172-б.

ЎРТАНГУЧИ [*т.* اورتانگوچي] Ёнувчи, куйувчи, алангаланувчи.

Йўқ, йўққи, бу дуд оҳи эрди,
Ўртангучи жисми коҳи эрди.

Лайли ва Мажнун, 88-б.

ЎРУК [*т.* اوروك] Ўрик.

Шайх ўрук сари боқди ва дедики, Аҳмад бизинг учун вақф ўруги келтурубсен!

Насойим ул-муҳаббат, 246-б.

ЎТАР-БОРУР [*т.* اوتار بارور] Ўтиб-қайтиш, бориш-келиш, қатнов.

Ҳоло Марвда бир лангари бор, ўтар-борур элга хизмат қилур.

Мажолис ун-нафоис, 83-б.

Мадраса ва хонақоҳ орасидаким, тош солибдурлар – қачон бузулурдек бўлса, йилдин-йилга мараммат қилсунким, мусулмонларга ўтар-борур душвор бўлмағай.

Вақфия, 269-б.

ЎТКУЧИ [*т.* اوتكوچي] **1** Ўткинчи.

2 Вақтинчалик.

Қўйма бу манзилу масканга кўнгулким зинҳор,
Англа йўл ўткучидек ўзнию меҳмон янглиғ.

Бадоеъ ул-васат, 218-б.

Ки, дунёда бўлғил нечукким, ғариб
Ва ёхуд анингдекки, йўл ўткучи.

Фавойид ул-кибар, 526-б.

ЎТЛАМАМАК [*т.* اوتلاماماك] Ўтламаслик.

... бир ўйким ўрта ёшлиғ, ранги сориғ, зироат ва юк заҳматин кўрмаган бўлғай ва нопок ерда ўтламамиш бўлғай ва умрида анга машаққат етмамиш бўлғай, топқулуқ бўлдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 141-б.

ЎТЛАТМАК [*т.* اوتلا تماك] Ўтлатмоқ.

[*Ҳишом б. Абдон р. т.*]. *Анинг бир қўйи бор эрдики, ғизоси анинг сути эрди. Ул қўйни кўтариб, ёзиға элтиб ўтлатур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 169-б.

ЎТМАМАК [*т.* اوتماماك] Ўтмаслик.

Ки, ҳар амрики ул бўлғай қозодин,
Ул ишдин ўтмамак авло ризодин.

Фарҳод ва Ширин, 440-б.

ЎТСИЗ [*т.* اوت سيز] Оловсиз, алангасиз.

Шамъки йўқ анда зиё тўшаси,
Ўтсиз эрур ўйлаки, муз шўшаси.

Ҳайрат ул-аброр, 180-б.

ЎТУРМАК [*т.* اوتورماك] Ўткармоқ.

Ўтурмай вақтидин бир лаҳза суйин,
Тамаъ айлаб бу сувдин обрўйин.

Фарҳод ва Ширин, 472-б.

ЎЧУҚ [*т.* اوچوق] **1** Ўчиқ, ўчган, ўчирилган.
2 Хира, паст.

Тақдир қути бозуси оллида сабаб риштаси чурукда ва қазо машъали партави қошида восита учқуни ўчуқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 51–52-б.

ЎШАНЧА [*т.* اوشانچه] **1** Айтиб ўтилган даражада; шунча.
2 Ўхшаш, баробар, тенг.

[*Шайх Абу Мадян...*]. *Деди: буки, Ҳажар ул-асвадни халойиқ табаррук жиҳатидин ўпарлар... мен даҳи ўшанча асар ўз нафсимда топармен ва менда ҳам ул ҳукм бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 384–385-б.

ЎҚИҒУЧИ [*т.* اوقيغوچي] Ўқигувчи.

Жабала бир оҳ била фарёд қилдиким, ўқиғучи охир бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 137-б.

ЎҚУМАМАК [*т.* اوقوماماك] Ўқимаслик.

Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Тенгри отин тутмамак керак ва Қуръон ўқумамак керак, магар оҳиста.

Насойим ул-муҳаббат, 332-б.

ЎҚУҒУЧИ [*т.* اوقوغوچي] қ. **Ўқиғучи**.

Умид улким, андоқким, алар ўқуғучилардин истидъо қилибдурларким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 50-б.

Девон демайки, баҳри Уммондур... сўзнок абётини ўқуғучининг нафаси эл кўнглин ўртамакка самуми офат...

Муҳокамат ул-луғатайн, 37–38-б.

ЎҒРИЛИҒ [*т.* اوغري ليغ] Ўғирлиқ.

Не Каъба шавқида, сен дайр ичинда ёр ила бўл,
Басоки, ўғрилиғ этгай тавоф вақтида ҳаж.

Фавойид ул-кибар, 70-б.

ЎҒУЛСИЗ [*т.* اوغولسيز] Бефарзанд.

Ўғулсизларни ҳам айлаб наволиқ,
Атосизларға ҳам айлаб атолиқ.

Фарҳод ва Ширин, 63-б.

ЎҒУРЛИҒ [*т.* اوغورليغ] Ўғирлаб қўлга киритилган, ўғирлик.

Не Каъба шавқида, сен дайр ичинда ёр ила бўл,
Баски, ўғурлиғ этгай тавоф вақтида ҳаж.

Фавойид ул-кибар, 70-б.

Қойид деди, бу ёлғон онт ўғурлиғидин азимроқдур.

Насойим ул-муҳаббат, 170-б.

Қ

ҚАБАШ [*т.* قباش] Палос, ерга тўшаладиган нарса.

Ёшил дебо ва гуногун жавоҳир, сабза ва раёҳин ўрнига қабашким, бу нималар йўқтур.

Тарихи мулуки ажам, 248-б.

ҚАБЗ [*а.* قبض] Аруз баҳраларидан бири.

«Қабз» – фаулунда фаулу бўлур, «лом» замми бирла.

Мезон ул-авзон, 51-б.

ҚАБОЛЖОТ [*а.* قبالجات] **1** Расмий ҳужжатга асосан бирор ишни ўз зиммасига олиш, васиқа; қарздорлик ҳужжатлари.

2 Шариат идораси томонидан бериладиган рухсатнома ёки эр-хотинлик ҳақидаги никоҳ хати.

[*Мир Ихтиёриддин – форсигўй шоирлардан*]. *Мавлоно Низомиддин қазо маснадида мутамаккин эрканда, маҳкамаси ва дор ул-қазосида сижиллот ва қаболжот ва шаръиёт анга эврулур эрди.*

Мажолис ун-нафоис, 123-б.

ҚАБОПЎШ [*т.*-ф. قبابوش] **1** Эркакларнинг узун ва кенг уст кийими; узун ва кенг уст кийимли.

2 Соликнинг сифати ёки унинг ана шундай сифат билан танилиши.

[*Хожа Муҳаммад Маъшуқ Тусий қ. т. с.*]. *Ва бу Муҳаммад Маъшуқ қабопўши турк эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ҚАБОҚ [*т.* قباق] **1** Қовоқ.

2 Ёй билан нишонга олиб машқ қилиш учун узун ходанинг учига ўрнатилган нишона қовоғи, қабоқ ўйини.

Ким, саҳаргаҳ чун қабоқ майдонига отланса шоҳ,
Оллида қилғай ясовуллуққа зоҳир жўръатин.

Бадоеъ ул-васат, 478-б.

ҚАБТАН [*т.* قبتن] **1** Пахталик тўн.

2 Зирҳ остидан кийиладиган пахталик катта тўн.

Ва ул қабтан била юрур эрди, андоқки баъзи машойих хирқа била ва баъзи гилийм била ва баъзи тайласон била.

Насойим ул-муҳаббат, 63-б.

ҚАБУЛОЙИН [*а.-ф.* قبول آئین] Мувофиқли; илтифот билан қарашга ўхшаш.

Ҳар кимки, сўзи чин бўлмағай, ростлар кўнглида ул сўз қабулойин бўлмағай.

Маҳбуб ул-қулуб, 98-б.

ҚАВВОЛЛИК [*а.-т.* قوال ليك] **1** Сўзловчилик, гапирувчилик.

2 Суфийлар даврасида нотиқлик ёки ҳофизлик қилувчилик.

Ва ул бу нав эркандурки, навжавоний келиб, қавволлик қиладур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 141-б.

ҚАВИЙ [*а.* قوي] Кучли, қувватли.

Қавий ул-матин Қудратлилик, ҳар нарсага қодирлик; мустаҳкам ва кучлилик.

Улки, жуз қувват даъвиси изҳор қилмас, гўёки, Ҳақнинг қавий ул-матин эрканин билмас.

Маҳбуб ул-қулуб, 95-б.

Қавий ҳайкал Катта жуссали; зўр жуссали.

Вале анда бор эрди тимсол кўп,
Қавий ҳайкалу турфа ашкол кўп.

Садди Искандарий, 511-б.

ҚАВМИ [*а.* قومي] Уруг-аймоқлар, қабилалар тўдаси, тўдалар, гуруҳлар.

Қавми қавм ичра кўруб меҳнатлар,
Хайли хайл ичра чекиб шиддатлар.

Фавойид ул-кибар, 503-б.

ҚАД [*а.* قد] Ушбу ўринда қад сўзи рақамни ифодалаган (араб ёзувидаги «қад» сўзининг ҳарфлари миқдори абжад ҳисобида 104 бўлади).

– Муносиб ададдур, невчунким, «қад» адади била муносибдур.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 19-б.

ҚАДАМГОҲ [*а.-ф.* قد مگاه] Қадамжо.

Ул муқаддас қадамгоҳ саҳнасидан жой олди.

Насойим ул-муҳаббат, 350-б.

ҚАДАМСИЗ [*а.-т.* قدم سيز] **1** Одимсиз; қадам қўймаслик; қадам тегмаган ҳолда (вазнсизлик ҳолатида).

2 Оёқсиз.

Буроқин тушуб пайкига топшуруб,
Қадамсиз юруб, пўясиз гом уруб.

Садди Искандарий, 30-б.

ҚАДАҲСИЗ [*а.-т.* قدح سيز] **1** Косасиз, пиёласиз.

2 Майсиз.

Қадаҳсиз, соқиё, ҳайронмен асру,
Эвур соғарки саргардонмен асру.

Фарҳод ва Ширин, 107-б.

ҚАДАҲХОР [*а.-ф.* قدح خوار] **1** Соқий, май қуювчи.

2 *тасаввуфда* Май ичувчи қадаҳ кўтарувчи.

Эй Навоий, чун бу фасл ичра қадаҳ марғуб эрур,
Тортай ўзни мажлиси шоҳи қадаҳхорим сари.

Фавойид ул-кибар, 417-б.

ҚАДРСИЗ [*а.-т.* قدر سيز] Беқадр, аҳамиятсиз.

Чу шоҳинг сенинг эрди соҳибкамол,
Яна олида қадрсиз мулку мол.

Садди Искандарий, 578-б.

ҚАДСИЗ [*а.-т.* قد سيز] **1** Бўйи-бастсиз, қоматсиз.

2 Гавдасиз.

Гулжабинлик сарвқад моҳим керак, йўқ сарву гул,
Ул юзу қадсиз менга не ул керакликдур, не бу.

Бадоеъ ул-васат, 355-б.

ҚАД-ҚОМАТ [*а.* قـد قامـت] Намоз ўқилаётганда азон айтувчи ёки имомнинг «қад-қомат ис-солаҳ» иборасини айтиши, яъни намоз ўқиётувчига қоматни ростлаб, «қиём» ҳолатига келишига яна бир ишора.

[*Абулҳусайн Сирвоний...*]. *Умрининг охирида муқайяд бўлди, аммо ҳар қачон муаззин қад-қомат тортса эрди, оёқ устига қўпар эрди, намоз қилгондин сўнгра яна муқайяд эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 189–190-б.

ҚАЗАФ [*а.* قذف] **1** Ҳақорат қилиш, туҳмат.

2 Қайт қилиш, қусиш.

[*Абубакр Сусий қ. т. с.*]. *Чун фориғ бўлдилар самоъдин, мутрибқа қазаф воқеъ бўлди ва Шайхнинг сажжодаси устида қай қилиб йиқилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 137-б.

ҚАЗВИНЛИҚ [*ф.-т.* قزوين ليق] Қазвин шаҳрида яшовчи, Қазвин шаҳридан.

Соҳиби «Гузида» ким, Қазвинлиқдур...

Тарихи мулуки ажам, 231-б.

ҚАЙ [*а.* قي] Қусиш, қусуқ.

Қай қилмоқ Қайт қилмоқ.

[*Абубакр ...*]. ... *Шайхнинг сажжодаси устида қай қилиб йиқилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 137–138-б.

ҚАЙДАЛИҒ [*т.* قي دالیغ] Қаерлик?, қайси жойдан?, қайси ердан?

Хожа ҳамул дастур била қўпорлар ва аларни ўлтурдурлар ва илликларини ештирурлар ва сўрарларки, қайдалиғсиз? Дерларки кўҳистонлиғ.

Насойим ул-муҳаббат, 19-б.

ҚАЙЛУЛА [*а.* قيلوله] **1** Пешин.

2 Ярим уйқу, пешиндан сўнгги уйқу, пешин уйқуси.

Батахсис қайлула вақти борадурменки, онда қайлула қилғоймен.

Насойим ул-муҳаббат, 206-б.

ҚАЙНАТМОҚ [*т.* قاينامق] Қайнатмоқ.

[*Абубакр Шаъроний р. т.*]. *Кўпти ва сафол қозонин ости ва бир пора қоқ эти бор эрди, қозонга солди ва туз солиб, қозонни қайнатди.*

Насойим ул-муҳаббат, 167-б.

ҚАЙТМАМАК [*т.* قاينماك] Қайтмаслик.

[*Саъдун Мажнун қ. с.*]. *Деди: Эй Ато, то урмағайлар қайтмаки, то урмағайлар, қайтмамак керак.*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ҚАЙЮМИЯТ [*а.* قيوميت] **1** Доимийлик, барқарорлик; абадият.

2 Тангри таоло сифатларидан бири.

Бу маийятни фаҳм қилаолмағай ва қайюмият маийяти тўртунчи қисмдур.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚАЙЮМЛУҒ [*а.-т.* قيـوم لـوغ] Асослик, маҳкамлик, устуворлик; ўзгармаслик, абадийлик (Аллоҳнинг сифати).

Балки онинг қайюмлуғи биладур. Ва ҳар ниманинг қайюми заруратки, ул на биладур, вужуди ҳақиқий ангадур...

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚАЛАҚ [*а.* قلق] **1** Беқарорлик, нотинчлик, беоромлик, беҳаловатлик.

Ҳақиқий ишқ беқарори ва анинг тажаллиёти садаматининг беихтиёри, қалақ ва изтиробда анга яраша керак бўлғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 86-б.

Чун бу абётни ўқудум, гўёки ўтунга су урдилар ва изтиробу қалақим шиддатин дафъ қилдилар.

Насойим ул-муҳаббат, 418-б.

2 Қўрқув ва титраш; изтироб.

Расмий қалақу изтиробни кўргузгандин сўнга ўғлининг ҳолин сўрди...

Насойим ул-муҳаббат, 356-б.

[*Хожа Маҳмуд Мўйдўз р. т.*]. ... *ва азим қалақу изтироб анга юзланди ва сулук ихтиёр қилди.*

Насойим ул-муҳаббат, 359-б.

ҚАЛИЛ [*а.* قليل] Кам, озгина.

Қалил ул-иститоат Кучсизлик, нотавонлик.

[... *Абдураҳмон Жомий қ. р.*]. *Бу бебизоат ва қалил ул-иститоатнинг яқини мунга содиқ ва таҳқиқи мунга мувофиқдурки, бу умматда аларнинг камоли сувари ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турмамиш бўлғай.*

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҚАЛОДА [*ф.* قلاده] **1** Бўйинбоғ, гарданбанд.

2 *исломиятда* Лаънат тасмаси, тавқи лаънат (ҳалқаси); диний манбаларга кўра, Тангри таоло инсонга жон ато этаётганда барча фаришталарни сажда қилишга даъват этади. Фақат шайтон ғурурга кетиб сажда қилмайди. У Парвардигор амрига бўйсўнмай инсон балчиқдан яратилган, мен эса, нурдан деб кибрга кетади ва шу он бўйнига тавқи лаънат солинади.

Бўйнига итдек қалода солибон,
Кунглига итлик ирода солибон.

Лисон ут-тайр, 10-б.

ҚАЛҚИТМОҚ [*т.* قالقيت ماق] **1** Қалқитмоқ.

2 Тебратмоқ.

Баҳри ашк ичра Навоий собит эрди тоғдек,
Ким эсиб бир ел танининг тахтасин қалқитмади.

Наводир ун-ниҳоя, 543-б.

ҚАМАРСАЙЁҲ [*а.-ф.* قمرسياح] Саёҳатчи ой.

Қамарсайёҳ сариъ ус-сайри қуёш била қирон қилғондек Хоқон Искандарга рисолат учун муқорин бўлгони...

Садди Искандарий, 341-б.

ҚАМОРИЙ [*ф.* قماري] Шарқда махсус мажмар (мижмар) деб аталган манқалга қора рангли дарахт чўплари – удни ташлаб ёқимли ҳид таратиш одати қадимдан мавжуд. Ҳиндистоннинг Кумор деган шаҳрида эса энг сара уд бўлар экан.

Уди қаморий (қуморий) Уднинг энг яхши тури.

Солиб мажмарға тун уди қаморий,
Ўти хуршед ўлуб, анжум шарорий.

Фарҳод ва Ширин, 42-б.

ҚАПТОН [*т.* قپتن] қ. **Қабтан.**

Икки ёнимни шикоф айлаптурур бу рашкким,
Икки ёнидин шикофин боғламай қаптон кияр.

Наводир уш-шабоб, 132-б.

ҚАРДОШЛИҒ [*т.* قرداش لیغ] **1** Дўстлик, биродарлик, яқинлик.

2 Қариндошлик.

[*Али б. Бундор б. ...*]. *Ва ҳам ул дебдурки, халқнинг мухолафатидин йироқ бўл ва ҳар кимки Тенгри анинг бандалиғиға розидур, сен ҳам анинг қардошлиғиға рози бўл.*

Насойим ул-муҳаббат, 83-б.

ҚАРИБ [*а.* قریب] Яқин.

Қариб ус-син Тенгдош, тенгқур, ёшда баробарлик.

[*Абу Алий Жузжоний қ. т. с.*]. *Муҳаммад б. Алий Тирмизий била ва Муҳаммад Фазли Балхий била суҳбат тутубдур ва аларға қариб ус-синдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 89-б.

ҚАРИМЧИ [*т.* قریمچی] Олтин сотувчи қора қул.

Зулфиға, эй мушк, истарсен қаримчи бандалиғ,
Йўқ ҳадинг кечкил бу савдодин ўзунгни сотма кўп.

Ғаройиб ус-сиғар, 76-б.

ҚАРИЯ [*а.* قریه] қ. **Қаря**.

Ва Иброҳим а. с. нинг умри ихтилофида юз тўқсон беш йил дебдурлар. Ва Шом навоҳийсида Жабрун қариясида Тенгри таоло раҳматиға борди ва ани Сора ёнида дафн қилдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 119-б.

ҚАРЛУҒОЧ [*т.* قرلوغاچ] Қалдирғоч.

Ҳақгўй қушнинг тамкин била зикр айтури қошида қарлуғочнинг бемалол янғшимоғи малолат келтирур...

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

ҚАРОБА [*а.* قرابه] **1** Сувдон, сув идиш.

2 Шиша, май шишаси, жом, қадаҳ.

[*Мирчаи сафолфуруш қ. с.*]. *Биров анга дедиким, бу қаробаларки ясарсен, билурсен, мунда не нима солурлар?*

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ҚАРОЛИҚ [*т.* قرا لیق] **1** Қоралик, қора бўлишлик.

2 Қора (либос) кийишлик, мотам либосини кийишлик.

Мажнун ғамидин бори азолиқ,
Лайли ўлуми учун қаролиқ.

Лайли ва Мажнун, 306-б.

ҚАРОРСИЗ [*а.-т.* قرارسیز] **1** Беқарор.

Кўнгли сабру қарорсиз бўлди,
Нуктада ихтиёрсиз бўлди.

Сабъаи сайёр, 248-б.

2 Беилож.

Кейнича ихтиёрсиз чопти,
Ўқ отарға қарорсиз чопти.

Сабъаи сайёр, 294-б.

3 Нотинч.

Чунки сабру қарорсиз бўлдум,
Оқибат ихтиёрсиз бўлдум.

Сабъаи сайёр, 349-б.

4 Беором, фароғатсиз, бесабот.

5 Бетоқат.

Юзунгни кўрдум эса сув била балиғдек ўлур,
Қарорсиз таниму изтироблиғ кўнглум.

Бадоеъ ул-бидоя, 379-б.

ҚАРОҚЧИЛИҚ [*т.* قراقچي لیق] Қароқчилик, йўлтўсарлик.

... ва баъзи Мадян ва Айка асҳобидин бир қавм дебдурлар... Ва ўғрилиқ ва қароқчилиқ қилур эрдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

ҚАРЯ [*а.* قریه] Қишлоқ.

[*Абулвалид Аҳмад б. ...*]. *Озодон қарясидиндурки, Ҳиротға муттасилдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 228-б.

ҚАСР [*а.* قصر] Аруз баҳраларидан бири.

«Қаср» – охир жузвининг, яъни сабаби хафиф охирининг исқотидур...

Мезон ул-авзон, 48-б.

ҚАССОБЛИҚ, -лиғ [*а.-т.* قصاب لیق // قصاب لیغ] Қассоблик; қассоб касби.

Ва Шайх Абулаббос Омилий қ. с. ким, ўз замонининг қутби ва ғавси эрмиш ва султони тариқат Шайх Абусаид Абулхайрнинг хирқа пири эрмиш, қассоблиқ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 15-б.

[*Шайх Абулаббос...*]. *Шайх деди: кўрмасмусен, бу каромат эмас, недурки, бир қассоб ўғли отасидан қассоблиғ ўрганди.*

Насойим ул-муҳаббат, 201-б.

ҚАССОМЛИҒ [*а.-т.* قسام لیغ] **1** Бўлувчилик, тақсимловчилик, улуш берувчилик.

2 Ризқ бўлувчилик, тақсимловчилик Аллоҳдан.

Тенгри раззоқлиғин билган рўзи учун ғам емагай ва қассомлиғин билган киши ризқ озу кўпида сўз демагай.

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

ҚАТИҚСИЗ [*т.* قاتیق سیز] **1** Сутдан тайёрланган маҳсулот, беқатиқ,

2 Қаттиқ эмас, мушкул эмас (ушбу сўз иштирокидаги байт ирсолу масал санъати асосида тартиб берилган).

Тинч кўнгул бирла қатиқсиз умоч
Беҳки биров миннати бирла кулоч.

Ҳайрат ул-аброр, 170-б.

ҚАТИҒЛИК [*т.* قاتيغ ليك] Қаттиқлик, қийинчилик, оғирлик, мушкуллик [*Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.*]. *Ул дебдурки, олтмиш йил Макка ва Мадинада мужоварат қилдим ва кўп қатиғликлар кўрдум, ҳаргиз кишидин нима тиламадим.*

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ҚАТЛОЙИН [*а.-ф.* قتل آئين] Қатлга ўхшаш.

Яғмову қатлойин Талон-тарождай.

Ҳар тарафким, гом уруб юз порсо йўлин уруб,
Ҳар қаёнким, кўз солиб яғмову қатлойин солиб.

Бадоеъ ул-бидоя, 79-б.

ҚАТРАСИЗ [*а.-т.* قطره سيز] **1** Томчисиз.

2 Озгинасиз, бефойда.

Кимга адаб кулгуга очмас оғиз,
Лек ҳаё абри эмас қатрасиз.

Ҳайрат ул-аброр, 156-б.

ҚАТТОЛВАШ [*а.-ф.* قتال وش] Жаллод сифат, қотилга ўхшаш; қаттолдек маъшуқа, ёр, севгили.

Қатл учун ол айлади тўн, йўқса ул қаттолваш
Ғарқа бўлмиш қонга баским бўлди қон тўкмак фани.

Наводир ун-ниҳоя, 546-б.

ҚАТЪ [*а.* قطع] Аруз вазнидаги баҳрлардан бири.

«Қатъ» – фоъилотунда сўнгги сабаб исқотидур...

Мезон ул-авзон, 49-б.

ҚАФО [*а.* قفا] **1** Орқа, орқа томон; кейин.

Оразинг хуршидидин тушмиш қадингнинг сояси,
Ёки ерга судралиб мушкин сочинг қолмиш қафо.

Наводир ун-ниҳоя, 13-б.

2 Жабр, зулм, ситам.

Шайх ул-ислом дебдурки, фалоҳ йўқтур ул муриддаким, пир зуллин кўрмамиш бўлғай ва қафосин емамиш бўлғай...

Насойим ул-муҳаббат, 175–176-б.

ҚАЮҚ [*т.* قيوق] **1** Қайиқ.

2 Қайиқча шаклидаги қадаҳ.

Заврақи майдин мени маст этти пири дайрким,
Чарх жунгидур тағору бодаси узра қаюқ.

Наводир уш-шабоб, 233-б.

ҚАҲАТЛИҚ [*а.-т.* قحط ليق] **1** Бирор нарса камчил, етишмайдиган, топилмайдиган бўлиб қолган ҳолат.

2 Қирғоқчилик, очарчилик.

Юсуф а. с. айттиким, семиз йилар, тоза ҳўшалар тўқлуқ ва зироатлиғ йилға далилдур ва оруғ йилар била қуруқ ҳўшалар қаҳатлиққа дол.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 125-б.

ҚАҲТ [*а.* قحط] **1** Очарчилик, қаҳатчилик.

Бир қатла Деҳлида хушксол жиҳатидин қаҳт воқеъ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 372-б.

2 Қурғоқчилик, сув таҳчиллиги.

[*Саъдун Мажнун қ. с.*]. *Ва сўрдиким бу не ғавғодур? Дедим, қаҳт ва қуроғлик жиҳатидин халойиқ истисқоға чиқибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

Қаҳти ҳусн Ҳусн қаҳатчилиги, чиройлилар ноёблиги.

Қўйки, ул юз хонига наззора айлай тўйгуча
Ким, кўзум бўлмиш бу қаҳти ҳусн айёмида оч.

Наводир уш-шабоб, 74-б.

Одам қаҳти Ноодамийлик.

... ва то анга одам қаҳтида фарсудалиғдур, сенга вужуд таҳтида осудалиқ бўлғай.

Муншаот, 225-б.

ҚИБОБ [*а.* قباب] **1** Кубба, гумбаз; чодир, ўтов, хайма.

2 Қабултхона, боргоҳ.

Ва Тенгри таоло ани (Илёс [*а. с.*) *иззат қибобида элдин мастур асрабдур.*

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 153-б.

3 Олиймақом.

... ва руҳоний ашкол, яъни малойика суфраси ва хавос инсу жин пардасики, қибоби иззат мастурларидурлар...

Насойим ул-муҳаббат, 325-б.

ҚИВОМ [*а.* قوام] **1** Устун; асос, асл.

2 Низом, тартиб.

... олам зарротидин ҳеч заррага вужуд ва қивом ўзи била эмас.

Насойим ул-муҳаббат, 250-б.

ҚИЁМАТ-ҚОЙИМ [*а.* قيامت قايم] Қиёмат куни, маҳшар, рўзи жазо, рўзи қиёмат.

Кўрдумки, қиёмат-қойим бўлубдур ва дўзах зоҳир, элни тутуб, ўтга соладурлар ва бу ерда бир тепадур, биров ўлтурубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 290-б.

ҚИЁҒ [*т.* قياغ] Ингичка узун-узун кескир баргли кўп йиллик ўт.

Бу чекин кўйи эмди бўлди қиёғ
Ки, кўнгулни қияр қиёғ бикин.

Бадоеъ ул-васат, 491-б.

ҚИЗИЛЛИҚ [*т.* قيزيل ليق] Қизиллик.

Юз қизиллиқ йўқтурур, эй аҳли зуҳд,
Токи мункирсиз майи гулгунасиз.

Бадоеъ ул-васат, 518-б.

ҚИЗЛИҒ [*т.* قيزليغ] Қизлик.

Пари уй қизлиғида хизматкўш,
Не учунким эрур пари рўпуш.

Сабъаи сайёр, 69-б.

ҚИЗҒОНЧСИЗ [*т.* قيز غانچ سيز] Қизғанмаслик.

[*Маҳфуз б. Маҳмуд р. т.*]. *Ул дебдурки,* [*таваккул – банданинг ўз ризқини қизғончсиз ва таъмасиз емоғидур*].

Насойим ул-муҳаббат, 94-б.

ҚИЙМАТИЙ [*а.* قيمتي] Қимматли.

Бир қадаҳ май берсалар, вах, гояти ифлосдин,
Неча лаъли қийматий топқон гадодек олдорай.

Бадоеъ ул-бидоя, 528-б.

ҚИЛАКЎР [*т.* قيلاكور] Бирор ишни бажара бопламоқ, қилакўрмоқ.

... баъзи лафзнинг охирига илҳоқ қилурлар, андин муболаға ва саъй ирода қилурлар андоқки, билакўр ва қилакўр ва кетакўр ва етакўр.

Муҳокамат ул-луғатайн, 22–23-б.

ҚИЛГУЧИ [*т.* قيلگوچي] қ. **Қилғучи**.

Ишда ошуқмоқ ёш ўғлон ишидур, сабр била иш қилгучи тажрибалиғ улуғ ёшлиғ киши ишидур.

Маҳбуб ул-қулуб, 104-б.

ҚИЛИНМОҚ [*т.* قيلينماق] Қилинмоқ, килмоқ.

Қарики эрур, кўнглига синмоқ ҳасрат,
Жонига йигитликни қилинмоқ ҳасрат.

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

ҚИЛИҚЧА [*т.* قيليقچه] Кишининг хулқ-атвори, қилиқларча, одатларча.

Ёмон ёмонлиғини қилмаса, яхшилиғча бор ва бир яхшилиғ қилса ўн яхши қилиқча.

Фавойид ул-кибар, 514-б.

ҚИЛИҒЛИҚ [*т.* قيليغ ليق] Қилиқлик.

Ямон қилиғлиқ Ёмон феъл-атворлик; ёмон одатлик.

Ямон қилиғлиқ бадхўй ва бот аччиғлиқ туршрўй бир балоға гирифтордур...

Маҳбуб ул-қулуб, 101-б.

ҚИЛЛИК [*т.* قيللك] Соч толаси, қиллик.

Оғзи қиллик шиша базм ичра ушатқач муҳтасиб,
Қози ани кўрдию қайтиб маҳосин тишлади.

Фавойид ул-кибар, 412-б.

ҚИЛМАМОҚ [*т.* قيلماماق] Қилмаслик.

Кам қилмамиш эрди бу навони
Ким, ҳайдин келди ит фиғони.

Лайли ва Мажнун, 99-б.

Истаманг Фарҳоду Мажнун таврини мендинки, халқ
Қилмамиш аҳли хирад расмин талаб девонадин.

Фавойид ул-кибар, 332-б.

Азм қилмамоқ Сафар қилмаслик.

Дедилар: «Азм қилмамоқ авли
Ки,эрур шаҳға заъф муставли».

Сабъаи сайёр, 366-б.

Хўй қилмамоқ Одатланмаслик.

Ким берибон қилмамоқ олмоққа хўй,
Нафъ расон бўлмоқу йўқ нафъ жўй.

Ҳайрат ул-аброр, 241-б.

ҚИЛМАЛИ [*т.* قيلمالي] Қилмайлик.

Афғон қилмали Дод-фарёд қилмайлик, нола чекмайлик, ун тортмайлик.

Деб эдук ишқ андуҳидин ҳар дам афғон қилмали,
Ваҳки, бу даъвода бизни шармсор этти фироқ.

Ғаройиб ус-сиғар, 257-б.

ҚИЛМОҚЛИҚ [*т.* قيلماقليق] Қилмоқлик.

... ва шуҳрат вуқуъидин ўзгалар орасидин хориж қилмоқлиқ мутааззир...

Бадоеъ ул-бидоя, 24-б.

ҚИЛМОҚЧИ [*т.* قيلماقچي] Қилмоқчи.

Гар Навоий гунаҳи иқинг эрур,
Афв қилмоқчи ҳам эрмас бу гуноҳ.

Фавойид ул-кибар, 358-б.

ҚИЛҒУЧИ [*т.* قيلغوچي] **1** Бажо келтиргувчи, ижро этгувчи.

2 Бирор ҳолатга келтиргувчи.

3 Белгиловчи, тайинловчи.

Дониш элига солғучи торожи ақлу хуш,
Ислом элига қилғучи яғмойи дин йигит.

Фавойид ул-кибар, 61-б.

... иборати нишотлиғ замирларни мотамзода қилғучи ва ҳароратли муздек совуғон кўнгулларни оташкада қилғучи...

Муҳокамат ул-луғатайн, 38-б.

ҚИМОРХОНА [*а.-ф.* قمارخانه] Қимор ўйналадиган жой.

Яна улким, шаҳр эҳтисоби амрида яхши эҳтимом қилилса андоқким, шаробхона, байт ул-латаф, қиморхона – буларға ўхшар номашруъ умурни куллий манъ қилилса.

Муншаот, 188-б.

ҚИПРАНМАК [*т.* قيپرانماك] Қимирламоқ, қўзғалмоқ.

Ва бодбонлар торттиларким, мулкларига азимат қилғайлар. Кема еридин қипранмади, бовужуде улки, азим ел дағи борур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 385-б.

ҚИП-ҚИЗИЛ [*т.* قيپ قيزيل] **1** Жуда қизил.

2 Бутунлай, мутлақо.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолиға муболаға учун анинг аввалида, аввал ҳарфиға бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъға зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора, қип-қизил, сап-сариғ...

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ҚИРГУН [*а.-ф.* قیرگون] Зим-зиёлик, қоп-қоронғи, қора тусли, қора зулмат.

Мен гунбази қиргунда маҳбус,
Ул қир этибон эшикни мадрус.

Лайли ва Мажнун, 49-б.

ҚИССАГУЗОР [*а.-ф.* قصه گذار] Ҳикоя қилувчи, достон айтувчи.

Бу паришон ажзонинг варақнигори ва бу ошуфта авроқнинг қиссагузори, меҳнат паймонасининг журъакаши...

Бадоеъ ул-бидоя, 12-б.

ҚИССАГЎ [*а.-ф.* قصه گو] Ҳикоячи, достончи, айтувчи, бахши.

Сўзга бергунча қиссагў анжом
Ғойибидин нишон топиб Баҳром.

Сабъаи сайёр, 365-б.

ҚИССАПАРДОЗ [*а.-ф.* قصه پرداز] Қиссани чиройли қилиб айтувчи, қиссага пардоз берувчи.

Ҳар тун айлар истимоъ эл қиссасин, ваҳким, келур
Менки ўз ҳолим десам, ул қиссапардоз уйқуси.

Бадоеъ ул-бидоя, 535-б.

ҚИТЪА-ҚИТЪА [*а.* قطعه قطعه] Ернинг сувлик билан қуршалган олтита алоҳида қисмларидан бири; қитъа-қитъа; парча-парча.

Мажмуин уйла кишвари англаки, сатҳини,
Ҳикмат суйидин айламишам қитъа-қитъа боғ.

Фавойид ул-кибар, 520-б.

ҚИҚЗАНМАК [*т.* قیغزان مك] Қизғанмоқ.

Андоққи, қувормак ва қуруқшамак... қиқзанмак, сингурмак, кундалатмак...

Муҳокамат ул-луғатайн, 12–13-б.

ҚОБСАМОҚ [*т.* قابسا ماق] қ. **Қопсамоқ**.

Неча кундин сўнг ўлгай имкони,
Қобсамоқ бу ики черик они.

Сабъаи сайёр, 290-б.

ҚОБУҚ [*т.* قابوق] Қовуқ, пўст, тери.

Лабларингниким учуқ тутмиш ҳамул ҳайъат била,
Оғзинг андоқ ғунчадурким, тушмамиш андин қобуқ.

Бадоеъ ул-васат, 231-б.

ҚОВҒОНМОҚ [*т.* قاوغانماق] Жамғармоқ, тўпламоқ, оз-оздан йиғмоқ.

... молин азиз асраб, ўзини хор этган ва ўз молин тамғодин ўғурлаб ўзига мазамат етгай, ё вориссипор учун йиғинғай, ё ҳодиса кўзғар учун қовғонғай.

Маҳбуб ул-қулуб, 34-б.

ҚОДИРО [*а.* قادري] Қудрат эгаси.

Қодиро, ул заифни осиймен
Ки, бошимдин-аёқ маосиймен.

Сабъаи сайёр, 14-б.

ҚОЗ [*т.* قاز] Сувда сузувчи йирик қуш, ғоз.

Қора қузғунни оқ туйғун деса, қозни яхши олур демаган муқассир. Ёруқ кунни тийра тун деса, суҳо кўрунадур демаган мудбир.

Маҳбуб ул-қулуб, 15-б.

ҚОЗИЯ [*а.* قاضیه] Қозихона, шариат қозисининг маҳкамаси, идораси.

[*Қози Раис р. т.*]. *Қози чун бу қозияни сўрди ва маккорадин бу жавобни эшитти...*

Насойим ул-муҳаббат, 361-б.

ҚОЛАЛЛОҲ [*а.* قال‌الله] Аллоҳ айтди, деди.

Воиз керакки, «қолаллоҳ» сўз айтса...

Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.

ҚОЛА [*а.* قال] Айтди.

Қола расулуллоҳ Аллоҳнинг элчиси деди, Пайғамбар айтди.

Воиз керакки, «қолаллоҳ» сўз айтса ва «қола Расулуллоҳ» мухолафатидин қайтса, Худо ва Расул йўлига қадам урса.

Маҳбуб ул-қулуб, 32-б.

Қола яқулу Деди, дедилар.

[*Шайх Барака р. т.*]. *Бир ерда дебдурки, Барака фотиҳа ва бир неча сурадин ўзга Қуръондин билмас ва ани ҳам қоида шарти била ўқий олмас. Ва «қола яқулу» ўқимайдур ва билмас.*

Насойим ул-муҳаббат, 284-б.

ҚОЛМАМОҚ [*т.* قالماماق] **1** Қолмаслик.
2 Маҳрум бўлишлик, ажралишлик, йўқотишлик.
3 Яшайвермаслик.

Ичкали лаъли майидин ҳушу ақлим қолмамиш,
Бода маст эрди ажаб беэътидол этмиш мени.

Фавойид ул-кибар, 418-б.

Бўлуб йўқ даҳр ичидин бори онинг,
Жаҳонда қолмамоқ осори онинг.

Фарҳод ва Ширин, 326-б.

ҚОНСИЗ [*т.* قان سیز] **1** Хунсиз.
2 *тасаввуф*да Майсиз.

Навоий ўлса деманг, хўбларки, кимдин эди,
Сиз эттингиз юрагин чоку бағрини қонсиз.

Наводир ун-ниҳоя, 182-б.

ҚОПСАМОҚ [*т.* قاپساماق] Ўрамоқ, ўраб олмоқ, қамаб олмоқ.

Ҳажр аро оғриқ кўнгул қолмиш икки зулфунг аро,
Дарддекким қопсамиш ҳар соридин бир дол ани.

Наводир ун-ниҳоя, 580-б.

ҚОП-ҚОРА [*т.* قاپ قارا] Тим қора; қоп-қора.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолиға муболаға учун анинг аввалида, аввал ҳарфиға бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъға зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора, қип-қизил...

Муҳокамат ул-луғатайн, 23-б.

ҚОРИВОР [*а.-ф.* قاري وار] Қуръон тиловат қилгувчи қори каби.

Чун Навоийға ики лаъли майидин тутса қўш,
Қоривор жон истасаким, жон бериб топти муни.

Наводир уш-шабоб, 435-б.

ҚОРИҚМОҚ [*т.* قاريڤماق] Кўз қамашмоқ, кўз тинмоқ.

Рамад йўққи, чун қор уза кўз солиб,
Қориқмоқ кўзининг зиёсин олиб.

Садди Искандарий, 378-б.

ҚОРУНИЙ [*а.* قارونـي] Қорунга мансуб, жуда кўп бойликка эга бўлган тарихий шахс; бу ўринда Низомий «Хамса» си Қорун хазинасининг бешинчи тасига қиёс қилинган.

Хамса йўқ, панж ганжи Қоруний,
Ёйибон элга Ганжа мадфуни.

Сабъаи сайёр, 38-б.

ҚОТИЛОСО [*а.-ф.* قاتل آسا] Қотил кўринишли; қотилга ўхшаш.

Бу янглиғ қотилосо келса кўзга
Йўқ иш оҳ урмоқу ўлмоқдин ўзга.

Фарҳод ва Ширин, 239-б.

ҚОТҒУЧИ [*т.* قاتغوچي] 1 Қоттувчи.
2 Пишиқтиргувчи, чиниқтиргувчи.

Ўрду бозори ўзин ясоғлиққа қотғучи, ўнгай ҳам улуш олмай оғир сотғучи.

Маҳбуб ул-қулуб, 20-б.

ҚОФИЛАСОЛОР [*а.-ф.* قافله سالار] Карвонбоши, сардор; карвон.

Не бўлди қофиласолор ўзлукум юкидин
Халос қилсаки, бу йўлда асру товшолдим.

Наводир уш-шабоб, 309-б.

ҚОФИЛАСОЛОРЛИК [*а.-ф.-т.* قافله سالارليك] Карвонбошилик, сардорлик, йўлбошчилик.

... азимат қилса, агар қофиласолорлик чатри соясида ўзлук кайдидин қутулиб...

Вақфия, 262-б.

ҚОЧМОҚЛИҒ [*т.* قاچماق لیغ] Қочмоқлик.

Қочмоқлиғим эрди тонимасдин,
Балки тонирингга арзимасдин.

Лайли ва Мажнун, 218-б.

ҚОЯ [*т.* قایه] Тик тоғ, қоя.

Бир кун овға таклиф қилиб, ўзи била элтганда, тоғ ови эрмиш, сайд кейнича чопганда, сайд қоядин учар, подшоҳ доғи оти жиловин сақлай олмас, икки оёғи камар қарорғида қолиб...

Насойим ул-муҳаббат, 301-б.

ҚОҚШОЛ [*т.* قاقشال] Тараша.

Қоқшол ўтун Тараша ўтинга ўхшаш.

Жисм аро бир парлари қолмай бутун,
Пора-пора, ўйлаким қоқшол ўтун.

Лисон ут-тайр, 261-б.

ҚУББА [*а.* قبه] 1 Гумбаз.
2 Фалак.

Қуббаи зот ул-буруж Саккизинчи осмон қибласи; бир неча буржли саккизинчи фалак қибласи.

Икки водий чун яно қилди уруж,
Зоҳир ўлди қуббаи зот ул-буруж.

Лисон ут-тайр, 18-б.

ҚУВВАТЛИ [*а.-т.* قوتلی] Кучли, қувватли.

Шайх ул-ислом дебдурки, мен ҳеч киши кўрмаймен Аҳмад Чиштийдин тамомроқ ва қувватлироқ, маломат тариқида.

Насойим ул-муҳаббат, 234-б.

ҚУВВАТНОК [*а.-ф.* قوت ناك] Қувватли, кучли, қудратли.

Ҳазрати Махдум р. анинг васфида «Ҳақ гўяндаи бебок ва ғолиби қувватнок» битибдурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 110-б.

ҚУДСИЙСИФОТ [*а.* قدسي صفات] Пок ва муборак, пок қалбли.

Бировким анга нафас қудсийсифот,
Нафас бирла ўлганга бергай ҳаёт.

Садди Искандарий, 51-б.

Ва лекин ҳам ул хайли қудсийсифот
Ки, бўлмасун ул хайлсиз коинот.

Садди Искандарий, 292-б.

ҚУЁШСИЗ [*т.* قویاش سیز] 1 Офтобсиз, кунсиз.
2 Гўзалсиз, машуқасиз.

Мен ул қуёшсизки заъфарон ришасидек ўлдум, ажаб эрмастур
Далили ишқ улки, ранги асфар доғи бадан ҳам назор бўлғай.

Фавоийд ул-кибар, 427-б.

ҚУЁШЮЗЛУК [*т.* قویاش یوزلوك] Офтоб юзлик, қуёш юзлик.

... ва бу фаслда фалакваш оқ уйким, қуёшдек шуъладин, балки шуъладек бодадин равшан бўлғай ва анжуман бир қуёшюзлук баҳори нозпарвард гулъузоридин гулшан.

Садди Искандарий, 223-б.

ҚУЙМАТ [*т.* قویمت] 1 Инъом-эҳсон.
2 Саховатлик, сахийлик.

Қуймати оз – ҳурмати оз.

Маҳбуб ул-қулуб, 103-б.

ҚУЛМОҚ [*т.* قولماق] Хотинликка қўлини сўрамоқ.

Яъқуб а. с. нинг суҳбати Лубнонга мулойим тушти. Ва Яъқуб а. с. анинг Лаййо отлиғ қизин қулмоқ истидъоси қилди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 121-б.

ҚУЛОВУЗСИЗ [*т.* قلاووزسیز] 1 Йўлбошчисиз, бераҳнамо.
2 Жосуссиз.
3 *тасаввуфда* Пирсиз.

... ва илтимос асҳоби жовидонийдин улким, гоҳи ниёз ашки била бу шории йўқ биёбондинким, қиловузсиз кирибмен, офот гарду губорига сув ургайлар.

Муншаот, 145-б.

ҚУЛОЧ-ҚУЛОЧ [*т.* قلاچ قلاچ] Бир неча қулоч, қулоч-қулоч.

Гириҳ-гириҳ чу тугарсен етар аёғингга соч,
Гириҳларин чу очарсен тушар қулоч-қулоч.

Наводир ун-ниҳоя, 88-б.

ҚУЛОҚЛАШМАҚ [*т.* قولاقلاشمق] **1** Суҳбатлашмоқ.
2 Ҳасратлашмоқ; дардлашмоқ.

Ҳажр дардидин қулоқлашмақка маҳрам соядур,
Такъя солмоқ шоми фурқат заъфдин деворга.

Фавойид ул-кибар, 364-б.

ҚУЛУБ [*а.* قلوب] **1** Қалблар, юраклар.
2 Лашкарнинг ўртаси, маркази.

Йўққи, ёлғуз шаддидин тушти қулуб ичра кушод,
Ҳар гирифти доғи арвоҳ ичра солди юз футуҳ.

Наводир уш-шабоб, 81-б.

ҚУЛҲУВАЛЛОҲУ АҲАД [*а.* قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ] Қуръони карим бир юз ўн иккинчи «Ихлос» сурасининг бошланиши: «Айт (эй Муҳаммад с. а. в.), У [Аллоҳ] ягона ва ёлғиз».

Эй Навоий, десанг ихлос ила бу сирни тилай
Қулҳуваллоҳу аҳад, сўнградур Аллоҳу самад.

Фавойид ул-кибар, 91-б.

ҚУРАЙШ [*а.* قريش] Муҳаммад алайҳиссаламга мансуб бўлган араб қабилаларидан бири.

Мухталиф аҳвол ўлуб аҳли қурайш,
Баъзи ўлуб ғамзада, баъзида айш.

Ҳайрат ул-аброр, 36-б.

ҚУРБАТЛИҒ [*а.-т.* قربت ليغ] **1** Қувватлик.
2 Қобилиятлик; етишганлик; яқинлашганлик.

[*Қилич Ато а. р.*]. *Азим қурбатлиғ киши экандур ва сайёфлик санъатига машғул экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

ҚУРБОНСИЗ [*а.-т.* قربان سيز] **1** Яқинликсиз, қаробатсиз.
2 Ўқдонсиз.

Қоши бу чок кўнгулдин айру
Филмасал ёйе эрур қурбонсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 214-б.

ҚУРБ [*а.* قرب] Яқинлик, яқин бўлиш.
Қурб ул-абдон Баданлар яқинлиги.

[*Амир Алийи Абу қ. т. р.*]. *Айн ул-қузот баъзи мактуботида анинг баёнидаким, ғайб ва ҳузур ҳеч навъ била яксон бўлмас, балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-абдон тақозоси ҳам қилур.*

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

Қурб ул-қулуб Қалблар яқинлиги.

... балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-абдон тақозоси ҳам қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 215-б.

ҚУРОҒЛИК [*т.* قوراغ ليك] Қурғоқчилик.

[*Саъдун Мажнун қ. с.*]. *Ва сўрдиким, бу не ғавғодур? Дедим, қаҳт ва қуроғлик жиҳатидин холойиқ истисқоға чиқибдурлар.*

Насойим ул-муҳаббат, 75-б.

ҚУРС [*а.* قرص] **1** Тўгарак нарса, доира шаклидаги нарса.

2 Кулча нон.
Қурси лиму Лимон суви ва шакар қўшиб ишланган кулча.

Қон ютуб кўнглум тилар ҳар лаҳза ишқинг доғини,
Қурси лиму истагандек аҳли ишрат ичса мул.

Ғаройиб ус-сиғар, 306-б.

Қурси хуршид Қуёш гардиши; қуёш тўгараги.

Ҳар шарбат аёғи жоми Жамшид,
Ҳар садқа фатири қурси хуршид.

Лайли ва Мажнун, 42-б.

ҚУРУН [*а.* قرون] Аср, давр; вақт; 30 йил ёки 80–100 йилни ўз ичига олувчи фурсат.

[*Мавлоно Шамсуддин Маъдободий қ. с.*]. *Ўз замонида балки бунча қурунларда алардек солик муртоз киши ёд бермас.*

Насойим ул-муҳаббат, 445-б.

ҚУРУҒЛИК [*т.* قوروغ ليق] Қуруқлик.

[*Абулхайр Тайнотий қ. т. с.*]. *Бир қатла биравни кўрдиким, сув юзида борадур.*

Насойим ул-муҳаббат, 149-б.

ҚУРЪОН [*а.* قرآن] **1** Ўқиш, қироат қилиш.
2 Аллоҳ томонидан Муҳаммад (с. а. в.)га ваҳий орқали нозил қилинган илоҳий китоб, мусҳаф.
3 Тиловат.
Қурьон бихон Қуръон ўқи!

Бир кеча аларни воқеада кўргандурким, анинг сори боқиб айтиб-турларким, «Қуръон бихон».

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 75-б.

ҚУРҒОҒЛИК [*т.* قورغاغ ليق] қ. **Қуроғлик**.

Дерларки, бир қатла Гилонда қургоғлиқ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ҚУСМОҚ [*т.* قوس ماق] Қусмоқ, қайт қилмоқ.

Йўқ эрса қуссаким, қон келса софий,
Икисидур таҳоратқа манофий.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

ҚУТБ [*а.* قطب] **1** Ернинг фаразий айланиш ўқининг икки учи.
2 Ўрта, марказ.
3 Ҳар бир жамоа ва гуруҳнинг моддий ёки маънавий бошлиғи, пешвоси.
4 Авлиё.
Қутб ул-муҳаққиқин 1) ҳақиқатгўйлар раҳнамоси; тадқиқ қилувчилар сардори; 2) *тасаввуфда* орифларнинг пешвоси, ориф.

[*Абдурраҳмон Жомий қ. р.*]. *Алар зоҳир юзидин ўзларин қутб ул-муҳаққиқин ва ғавс ус-соликин Мавлоно саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҚУЧУШҚУЧИ [*т.* قوچوشقوچي] Қучоқлашишлик.

Шоҳ бирла, қучушқучи бирла,
Хўблар ҳам илик учи бирла.

Сабъаи сайёр, 392-б.

ҚУЮНЛУҒ [т. قويـون لـوغ] Қаттиқ шамоллик, тўпалон шамоллик, гирдоблик, қуюнлик.

Фурқати даштида ҳам саргашта, ҳам оворамен,
Ким қуюнлуғдур ишим, ғули биёбонлиғ доғи.

Бадоеъ ул-васат, 434-б.

ҚЎЗИЛИҚ [т. قوزي ليق] Қўйнинг боласи, қўзи.

Қўзилиқ қўй дедию тонди охир,
Ки ондин яхшироқ ўғлоғлиғ ўчқу.

Бадоеъ ул-бидоя, 638-б.

ҚЎБҚА [т. قوبقه/قوبقا] Хум, хумдон; сув сақланадиган идиш.

Йўл устида қўбқаким сув сочиб,
Сочар вақти сув йўқки, инжу сочиб.

Садди Искандарий, 29-б.

Қўбқа суйи оби зиндагоний,
Ул сув била тоза Ҳут жони.

Лайли ва Мажнун, 26-б.

ҚЎЙМАМОҚ [т. قويما ماق] **1** Қўймаслик.

Агар рангин май ичсам, эй қазо наққоши, ёзғурма,
Иҳота қилмағон иш қўймамиш, чун даври паргоринг.

Наводир уш-шабоб, 262-б.

2 Бирор ишни бажариши учун имкон бермаслик.

Қолмамиштур сажда қилғунча макон,
Ким юз онда қўймамиш ул нотавон.

Лисон ут-тайр, 181-б.

3 Эгилмаслик, сажда қилмаслик.

Дарду ғам турмиш ясовулдек кўнгул чоки аро
Қўймамоққа келса ҳушу сабр хайли ичкари.

Бадоеъ ул-бидоя, 518-б.

ҚЎЙ-ҚЎЗИ [т. قوي قوزي] Қўй-қўзи.

Анда доғи бир қўй-қўзи учаси бор эди.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 23-б.

ҚЎЙҒУЧИ [т. قويغوچي] **1** Қўйгувчи.

2 Солғувчи.

Қўйғучи боғирға ҳузн доғи қарилиқ,
Солғучи ғаму бало сўроғи қарилиқ.

Назм ул-жавоҳир, 157-б.

ҚЎЛМОШ [т. قولماش] Беҳуда сўзловчи, беҳуда гапирувчи.

Дема, эй носиҳки, қилмайсен сўзум бирла амал,
Хотиримда қайда қолмиш онча қўлмошинг сенинг?

Бадоеъ ул-бидоя, 296-б.

ҚЎНГ [т. قونگ] Қарға.

Ҳиммат аҳли била ҳар тийраға тегмас парвоз,
Насри тойир била не навъ ҳаво қилғай қўнг.

Наводир ун-ниҳоя, 301-б.

ҚЎНГРАНМОҚ [т. قونگرانماق] Дўрилламоқ, ғунғилламоқ.

Кейнича бир қул қўнграниб, гошия эгнида, югурур эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 81-б.

ҚЎПОРМОҒЛИҚ, -лиғ [т. قوپارماغليق//قوپارماغليغ] Тиклашлик, тикламоқлик, турғизишлик.

Гар ватан Лутфий кўзида тутмадинг, йўқтур ажаб,
Уй қупормоғлиқ эрур душвор Жайҳун устина.

Фавойид ул-кибар, 452-б.

ҚЎРҚУНЧЛУҒ [т. قورقونچ لوغ] Қўрқинчлик, қўрқувлик; хавфлилик.

[*Жорияи Мажҳула р. т.*]. *Деди: эй жавонмард, тақвони озугунг қил ва зуҳдни йўлунг ва вараъни боргиринг ва қўрқунчлуғлар тариқида сулук қил...*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ҚЎЧҚОР [т. قوچقار] Бичилмаган эркак қўй.

Ёй гўша тутуб қоши хамидин,
Қўчқор ўлуб ўчку мақдамидин.

Лайли ва Мажнун, 26-б.

ҚЎЧҚОРЛИҚ [т. قوچقارليك] **1** Қўчқорлик.

2 Зўрлик, куч-қудратлик (изоҳ: ... шукуҳидан ҳамал [қўзи] ўзида куч-қудрат топди.

Фарридин топти қўзи қўчқорлиқ,
Саврға етти асад кирдорлиқ.

Лисон ут-тайр, 18-б.

ҚЎШНИЛИҒ [т. قوشـني ليـغ] **1** Ҳовли-жойлари яқин бўлган кишилар, қўшни бўлишлик.

2 Ёнма-ён туришлик.

Келиб эрди қўшнилиғидин батанг,
Ки бор эрди ғавғо анга бедаранг.

Садди Искандарий, 287-б.

ҚЎШУЛДУРҒУЧИ [т. قوشولدورغوچي] **1** Қўшилтиргувчи.

2 Аралаштиргувчи, эликтиргувчи.

Муридни мақсудға еткургучи Ҳақдур воситаи пир ва соликни матлубқа қўшулдургучи ҳам Ҳақдур ва василаи ҳам пир.

Маҳбуб ул-қулуб, 117-б.

Ғ

ҒАВС [*а.* غوث] **1** Кўмак, ёрдам.
2 Мададкор.
Ғавс ус-соликин Суфийлар мададкори.

[*Абдурраҳмон Жомий р. т.*]. *Алар зоҳир юзидин ўзларин қутб ул-муҳаққиқин ва ғавс ус-соликин Мавлоно саъд ул-миллати вад-дин Қошғарий қ. р.* [*а. муриди кўргузурлар эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 480-б.

ҒАДРФАН [*а.* غدرفن] **1** Хиёнаткор, бераҳм, золим.
2 Найрангбоз, ҳийлагар.

... балки хурдабин душманлар хирадойин ғадрфанлардин ҳар тадбиру таҳқиқ ва ҳар тазвиру тадқиқ ила англагай.

Муншаот, 226-б.

ҒАЙРАТЛИҒ [*а.-т.* غيرت ليغ] **1** Ғайратлик, тиришқоқлик, ҳамиятлик, серғайратлик, журъатлик, жасоратлик.
2 Рашклик.

[*Хожа Пир Аҳмад Наққош қ. с.*]. *Муртоз ва ғайратлиғ киши эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 444-б.

ҒАЙРЗУДО [*а.-ф.* غيرزدا] **1** Ўзғаликни аритгувчи.
2 Бегоналикни кетказгувчи.

Демайки мен ўзи маъшуқ ўлуб, ўзи ошиқ,
Ки тиғ ғайрат ўлуб анга нақши ғайрзудо.

Наводир уш-шабоб, 7-б.

ҒАЙРИБЕКАСЛИК [*а.-ф.-т.* غير بيكس ليك] Ёлғизликдан ўзга; кимсасизликдан бошқа (ундан бошқа, Аллоҳдан бошқа).

Эл жафосининг малоли қилса ҳар дам қасди жон,
Кўнглунгизни ғайрибекаслик била овутмангиз.

Наводир ун-ниҳоя, 185-б.

ҒАЙРИЯТ [*а.* غيريت] **1** Бошқа.
2 Бегона.

Пас «Ло илоҳа», яъни су сувари мутаваҳҳима ғайрияти манфийдур ва рожиъ ҳам ул бир аслғадур.

Насойим ул-муҳаббат, 277-б.

ҒАЙРУҲУ [*а.* غيره] қ. **Ғайруҳумо**.

[*Абубакр Фарроъ қ. т. с.*]. *... ва Абубакр Шиблий ва Абу Тоҳир Абҳарий ва Муртаъиш ва ғайруҳу била суҳбат тутубдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 134-б.

ҒАЙРУҲУМО [*а.* غيرهما] Бошқалар; улардан бошқа.

Абу Бакр Каттоний ва Хайр Нассож ва ғайруҳумо андин ҳадис ривоят қилурлар.

Насойим ул-муҳаббат, 56-б.

ҒАЛАБАЛИҚ [*а.-т.* غلبه ليق] **1** Зафарлик, ғалабалик, устунлик.
2 Тўла, кўпчилик.

Ул вақт Басра масжиди ғалабаликдин андоқ эрдиким, эл саждa бир-бирининг учасида қилурлар эрди.

Насойим ул-муҳаббат, 114-б.

ҒАЛАТСИЗ [*а.-т.* غلط سيز] Хатосиз, англишсиз, беғалат.

Бу китобни ғариб навъ битибдур, анга ўхшарким, илтизом килмиш бўлғайким, ғалатсиз мисраъ битмагай...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 24-б.

ҒАЛТОНЛИҒ [*ф.-т.* غلطان ليغ] Юмаланувчилик; юмалоқлик, думалоқлик (кўз ёши).

Тишинг шавқида ғалтонлиғ аро юз ғушада қолғай,
Агар инжу ўзин солса, дури ашким каторинда.

Фавойид ул-кибар, 22-б.

ҒАМИН [*а.-ф.* غمين] Ғамли, қайғули.

Эшитгач ани ғамину дилшод,
Юз завқу нишот ила тутуб ёд.

Лайли ва Мажнун, 149-б.

ҒАМСИЗ [*а.-т.* غم سيز] **1** Ташвишсиз, бекулфат, аламсиз, қайғусиз, ҳасратсиз.

Оғирлиқ вазнидиндур селдин ғамсиз Ҳирий тоғи,
Енгиллик фартидин барбод эрур қомғоқ яфроғи.

Маҳбуб ул-қулуб, 84-б.

Рафиқлар, мени маҳзун нечук бўлай ғамсиз?
Ки, кўнглум эрмас аламсиз, кўзум эмас намсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

Мен ўлмадим эса ғамсиз даме, ғам эрмастур
Ки, ғам ҳужум этар, ўлган замондаме хуррам.

Бадоеъ ул-васат, 290-б.

2 Муҳаббатсиз, ишқсиз; бедард.

Синуқ кўнгулда чу йўқ шодлиғ, соғинурмен
Ки, йўқтурур бори оламда бир кўнгул ғамсиз.

Ғаройиб ус-сиғар, 173-б.

Дема ҳажримдин Навоий ғамсиз эрмас бир замон,
Истасангким ғамдин айрилғай анинг бирла қовуш.

Наводир уш-шабоб, 181-б.

3 Бу дунё неъматларидан воз кечишлик, дунё бойликларига бефарқ бўлишлик.

Гар фароғат мулки истарсен май ич ким, бўлмади
Ғамсиз ўлмоқликда шаҳ ринди қадаҳ паймойча.

Наводир ун-ниҳоя, 493-б.

ҒАМСИРИШТЛИК [*а.-ф.-т.* غم سرشت ليك] Қайғулик, ғамга ботганлик, ғамгин табиатлик.

Ким бўлса бу мотамкададек олам аро,
Сайр айласа ғамсириштлик одам аро.

Ғаройиб ус-сиғар, 564-б

ҒАМФАРСУДА [*а.-ф.* غم فرسوده] Қайғуда эзилганлик, ғамда янчилганлик.

Бу ғамфарсуда таним туфроғин совурурға оҳ ели бас эрди...

Муншаот, 223-б

ҒАМХОРЛИҒ [*а.-ф.-т.* غمخوار لیغ] Ғамхўрлик, меҳрибонлик; ғам егувчилик.

[*Аҳнаф Ҳамадоний қ. с.*]. *Деди: бу тевага ғамхорлиғ қила олғайсен? Дедим: қила олғаймен.*

Насойим ул-муҳаббат, 58-б

ҒАНЧИ [*ф.* غنچی] Ипни ғажиб узмасин учун ит арқонига боғланадиган ёғоч.

Илоҳи, агар дастгир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит ғанчиси ҳамон ва агар пардапўш сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак арғамчиси ҳамон.

Муножот, 296-б.

ҒАНЧИЛИК [*ф.-т.* غنچی لیق] Тасмалик, арқонлик, ипни ғажиб узмаслиги учун ит орқонига боғланадиган ёғочлик.

Ғанчилиқ ит Бойликлик ит.

Қасдима ул новак айлаб тезу мен судраб асо,
Кўйида ҳар ён ешилган ўйлаким ғанчилиқ ит.

Наводир ун-ниҳоя, 71-б.

ҒАРАВ [*ф.* غرو] Най; пояси қаттиқ ва бўғим-бўғим, ичи кавак, қамишга ўхшаш тропик ўсимлик; бамбук.

Гар Навоий килкидек эл килки шакаррез эмас,
Айб қилманг бирдек ўлмиш найшакар бирла ғарав.

Наводир ун-ниҳоя, 443-б.

ҒАРИБИЙ I [*а.* غریبي] Кимсасиз, бир мусофир киши.

Эй Навоий, гар берур ҳусни закотин йўқ киши,
Хастае зоре ғарибий бенаво андоққи мен.

Фавойид ул-кибар, 321-б.

ҒАРИБИЙ II [*а.* غریبي] Шоир тахаллуси.

Муҳаммад Али – Ғарибий тахаллус қилур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 66-б.

ҒАРИҚЛИҚ [*а.-т.* غریق لیق] Ботганлик, чўмганлик, ғарқ бўлганлик.

Ки, тушса жоним ажал сайлиға, эрур хўшроқ
Ғариқлиқки, халос ўлмоқ ошно бирла.

Фавойид ул-кибар, 517-б.

ҒАРОБАТЖЎЙ [*а.-ф.* غرابت جوي] Ажойибгина, нодиргина; қизиқлик, ажойиблик.

[*Мавлоно Жоний – форсигўй шоирлардан*]. *Хили жунун зотида борким, салоҳат касбиға монеъдур, йўқ эрса, ғаробатжўй табъғинаси бор.*

Мажолис ун-нафоис, 86–87-б.

ҒАРОБАТЛИҚ [*а.-т.* غرابت لیق] Қизиқарлик, ажойиблик, ғаройиблик, нодирлик.

Аввалғи мақолат – алар била бу фақир орасида ўтган иттифоқий умуру ғаробатлиқ сўзларким, андин аларнинг бу фақирға хусусият ва илтифотлари маълум бўлур.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 8–9-б.

Ул ҳазрат била бу фақир орасида ўтган иттифоқий умур ва ғаробатлиқ сўзларким, андин аларнинг бу фақирға илтифот ва хусусиятлари зоҳир бўлур.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 14-б.

ҒАФЛАТКИРДОР [*а.-ф.* غفلت کردار] Ғафлатга ботган, ғофил, ғафлатда қолган, бехабар, бепарвога ўхшаган.

Учинчи навъ – булардин даги ғафлаткирдорроқ ва лаънатқа сазоворроқ ҳам ўтубтурларким, ғариб даъви йўлин тутубтурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

ҒИЗОЛ [*а.* غزال] **1** Оҳу, кийик.

Тоғ аро ёшунди чу зарин ғизол,
Мушки хўтан сачти насими шамол.

Ҳайрат ул-аброр, 303-б.

Мушкин ғизол Мушкин кийик, мушк иси берувчи оҳу; Тибет кийиги, оҳуси.

Хайли хаттинг чаркаси юз даври узра гўшиё,
Ким ики мушкин ғизолинг сайд этарға бўлди ов.

Наводир ун-ниҳоя, 444-б.

Орази гулзори Хўтандин мисол.
Кўзи бу гулзор аро мушкин ғизол.

Ҳайрат ул-аброр, 301-б.

2 Қуёш, офтоб.
3 Маҳбуба.

Чарх уза заррин ғизол ўлди шафақдин жилвагар,
Ё менинг мушкин ғизолимнинг ҳарири оли бор.

Наводир ун-ниҳоя, 122-б.

ҒИЛЛ [*а.* غل] **1** Кина, кек.
2 Паришонхотирлик, ҳоли ёмонлик.

... ва кўнглунғни асраки, ҳеч мусулмоннинг ҳиқди ва ғилли анда бўлмағай, ҳавонғни асраки, ҳеч ношойисқа мойил бўлмағай.

Насойим ул-муҳаббат, 54-б.

ҒИНА [*а.* غنه] **1** Бойлик.
2 Эҳтиётсизлик.

Эйки Наоий улфате равзада йўқтурур дединг,
Асру таажжуб айлама ҳар ғинае Ҳиримудур.

Наводир ун-ниҳоя, 138-б.

ҒИНО [*а.* غنا] қ. **Ғина.**
ҒИРБОЛ [*ф.* غربال] Ғалвир, дон эланадиган катта элак.

Гар десамким кўйи туфроғин элай, кўз ҳалқасин,
Минг тўшуклук пардаи жон бирла ғирбол этгамен.

Наводир ун-ниҳоя, 404-б.

Чунки бу навъ айлади эл ҳолини,
Дойир этар ҳар сори ғирболини.

Ҳайрат ул-аброр, 251-б.

Тор ини сичқонға солиб эрди ғам,
Қуйруқиға боғлади ғирбол ҳам.

Ҳайратул-аброр, 243-б.

ҒОЛИЯ [*а.* غالیہ] **1** Қош ва сочға суртиш учун махсус мушк, анбардан тайёрланган хушбўй қора модда.

2 Қора.

Ҳуснлари ишвау ноз айлабон,
Атрларин голия соз айлабон.

Ҳайрат ул-аброр, 280-б.

ҒОСИЛ [*а.* غاسل] Ғассол, ювгувчи, ўлик ювадиган, мурдашўй.

Улки киши ўлмагидин шод эрур,
Гўркану ғосилу жаллод эрур.

Ҳайрат ул-аброр, 240-б.

ҒУРБАТГУЗИН [*а.-ф.* غربت گزین] Ғурбатхона ихтиёр этиш.

Ки, ҳар кимки бор эрди ёру карин
Бўлубтур адам сори ғурбатғузин.

Садди Искандарий, 467-б.

ҒУРРОН [*ф.* غران] Ҳайқирувчи, бақирувчи, бўкирувчи; ҳайқирган.

Шери ғуррон Ҳайқирувчи шер, ўкирувчи шер.

Солғай ошуб шери ғурронға,
Нойиб этғай ўзин Сулаймонға.

Сабъаи сайёр, 41-б.

ҒУССАБАР [*а.-ф.* غصہ بر] Ғамли, қайғули.

Баҳри ғуссабар Ғам денгизи.

Бу ғулшанда, эй деҳқон, нега озимун этдим,
Вафо наҳли экканга баҳри ғуссабар йўқтур.

Наводир ун-ниҳоя, 155-б.

ҒУССАЛИҒ [*а.-т.* غصہ لیغ] Ғамлик, қайғулик, дардлик.

Васли уммиди била ушшоқни қилғанда шод,
Ғуссалиғ кўнглумни ҳажри бирла таҳдид этмагай.

Наводир ун-ниҳоя, 589-б.

ҒУССАПАРВАР [*а.-ф.* غصہ پرور] Ғам билан ўсган, ғамгин.

Ваъда қилдингким, келай катлингға, вах лутф айлаким,
Асру кўр четки бу жони ғуссапарвар интизор.

Фавойид ул-кибар, 115-б.

Х

ҲАБН [*а.* حبن] Аруз атамаси.

«Ҳабн» – аввал жузвнинг сабаби хафифининг сокин ҳарфининг исқотидур, бас фоъилотундин фаъилотун қолғай.

Мезон ул-авзон, 48–49-б.

ҲАБО [*а.* ھبا] **1** Чанг, тўзон.

2 Беҳуда.

Ҳабоан мансуро 1) сочилган чанг, тўзиган чанг; 2) бутунлай паришон.

Юз бу оламча мавжуд этай десанг, «кун фаякун» иборати анга кофий ва минг ончани маъдум этай десанг «ҳабоан мансуро» ишорати анга вофий.

Муножот, 293-б.

ҲАВАСЛИК [*а.-т.* ھوس لیك] Орзулик; майллик, шавқлик, иштиёқлик; хомхаёллик.

Лаъли шавқидинки ғам тоғин қозорсен, эй кўнгул,
Не бало Ширин ҳаваслик нотавон Фарҳодсен.

Ғаройиб ус-сиғар, 376-б.

ҲАВОПАЙМО [*а.-ф.* ھواپیما] Парвоз қилувчи, учувчи.

[*Бир шери аламсен, сен оламда ҳавопаймо,*
Ишқ оятин ўқурсен фикринг зару сим аммо].

Насойим ул-муҳаббат, 194-б.

ҲАВОРИЮН [*а.* حواریون] **1** Дўстлар, ёронлар (ўн икки нафардан иборат бўлган Исо пайғамбарнинг суҳбатдошлари, Исонинг асҳоблари).

Аммо ҳавориюн иймон келтуруб, динини қабул қилдилар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

2 Ўн икки нафар бўлган Пайғамбарнинг шогирдлари, Исо Пайғамбар асҳоблари.

Бани Исроил ҳавориюнға дедиларким, агар Исо а. с. дуо қилсаким, Тенгри таоло осмондин моида йиборсаким, таомға муҳтож халойиқ андин баҳра топсалар...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

ҲАВР [*а.* ھور] Қизишиш, ғазаб.

Ҳавр этмак Ҳайдамоқ, қувмоқ.

Илоҳи, ани яхшилар орасидин ҳавр этма ва ёмонлар хайлиға қотма.

Маҳбуб ул-қулуб, 130-б.

ҲАВСАЛАСИЗ [*а.-т.* حوصلہ سیز] Бетоқат, чидамсиз, беҳафсала.

Чу разл ҳафсаласиздур, не тонг, агар ноғаҳ
Етишса мукнат анга, аржуманд тутқай ўзин.

Бадоеъ ул-васат, 494-б.

ҲАДД [*а.* حد] **1** Даража, мартаба.
2 Чек-чегара.
3 Ҳақ-ҳуқуқ.
4 Томон.
Ҳадд ун-назар Марҳаматининг чегараси йўқ; фикр-хаёлининг чек-чегараси йўқ.

[*Абулҳусайн Қарофий р. т.*]. *Бас ҳадд ун-назар ва ҳозир ул-вақт.*

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ҲАДОСАТ [*а.* حداثت] Ёшлик, навқиронлик.
Синни ҳадосат Ёшлик чоғи.

[*Абу Абдуллоҳ Мукрий қ. с.*]. *Ва ҳануз ҳадосат синда эрди.*

Насойим ул-муҳуббат, 187-б.

ҲАДСИЗ [*а.-т.* حد سيز] **1** Чек-чегарасиз, ҳаддин ортиқ.

Ҳар ганжида сайрафийи идрок,
Ҳадсиз топибон жавоҳири пок.

Лайли ва Мажнун, 32-б.

Не печу тоби ҳадсиз доми зулф эркинким, очилғач,
Демай кўнглум қушиким, уйла юзни мубтало қилмиш.

Бадоеъ ул-васат, 191-б.

2 Беҳисоб; сон-саноқсиз.

Анга ҳам жазоир ададсиздурур,
Ғароиб булар ичра ҳадсиздурур.

Садди Искандарий, 488-б.

Улуқ жашн қилғил қилиб эҳтимом,
Тузат ҳадсиз анда мулавван таом.

Садди Искандарий, 524-б.

3 Ҳақ-ҳуқуқсиз.

Бу янглиғ қилиб қатъ ҳадсиз тенгиз,
Яна тоғ ила дашт андозасиз.

Садди Искандарий, 419-б.

4 Даражасиз, миқдорсиз; беихтиёр.

Не андозасиз ғам, не ҳадсиз сурур,
Керак ишида ойини хайр ил-умур.

Садди Искандарий, 550-б.

ҲАЁСИЗ [*а.-т.* حيا سيز] Уятсиз, хижолатсиз, шармсиз, беор, беномус, беодоб.

Навоийға, – десам, – қил, эй йигит, раҳм,
Кулуб дер, не ҳаёсиз қаридур бу.

Бадоеъ ул-васат, 363-б.

Муғанний вафосиз, кунгир ҳаёсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 31-б.

Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 82-б.

Такрори ҳаёсиз муддаийни уят сарҳаддиға бошқарур ва теъдоди инсофсиз адувни ямонликдин ўткарур.

Маҳбуб ул-қулуб, 58-б.

ҲАЁТОЙИН [*а.-ф.* حيات آئين] Ҳаётга ўхшаш, тириклик каби.

Қаҳру лутфунг бори жонбахшидурур,
Буйла ким кўрди ҳаётойин лафз.

Фавойид ул-кибар, 198-б.

ҲАЁТОСО [*а.-ф.* حيات آسا] Ҳаёт каби, тирикликдек; ҳаётбахш.

Руҳпарварликда анинг жонафзо баёнидек масиҳмисол ва рухгустарликда анинг ҳаётосо алҳонидек довудтимсол.

Муншаот, 225-б.

ҲАЖАЗ [*а.* حجز] Шеър ўлчови номи.

Аммо буҳур асомиси: тавил, мадид, басит, вофир, комил ҳажаз, ражаз, рамал...

Мезон ул-авзон, 51-б.

ҲАЖАРИЯТ [*а.* حجريت] Тошлик.

[*Шайх Абу Мадян...*]. *Шайхдин сўрдиларки, бу жиҳатдин ўз нафсингда ҳеч асар топарсен? Деди: буки Ҳажар ул-асвадни халойиқ табаррук жиҳатидин ўпарлар, ул ўзида не миқдор асар топарки, ани ҳажариятдин чиқарғай, улки ани авлиё ўпарлар, мен даги ўшанча асар ўз нафсимда, топармен ва менда ҳамул ҳукм бор.*

Насойим ул-муҳаббат, 384–385-б.

ҲАЖАР [*а.* حجر] Тош.
Ҳажар ул-асвад Қора тош, мусулмонлар тавоф қиладиган Каъба уйидаги муқаддас қора тош.

... Шайх Мусони тавофда кўрдим, анинг кейнича борур эрдим. Кўрдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва Фотиҳадин тиловат бунёд қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

[*Абу Абдуллоҳ Барқий р. т.*]. *Ўн уч кун ҳеч нима емади ва ичмади то хабар келдиким, Қаромита Ҳарамға келубдур ва халқни қатл қилибдурлар ва Ҳажар ал-асвадни ушатубдурлар, андин сўнг нима еди ва ичди.*

Насойим ул-муҳаббат, 119-б.

ҲАЖЖОМЛИК [*а.-т.* حجام ليك] **1** Томирдан қон олувчи табиб.
2 Сартарошлик.

[*Шайх Ёсин Мағрибий Ҳажжом ул-Асвад қ. с.*]. *Ул валоят арбобидин ва каромат асҳобидин эрди. Аммо, бу ҳолни ҳажжомлик суратида яшурур эрди.*

Насойим ул-муҳаббат, 404-б.

ҲАЖЖОТ [*а.* حجات] Ҳажлар, ислом динида беш фарздан бири [Маккага бориб Қаъбатулло(ҳ)ни зиёрат қилиш] ҳаж зиёратлари.

... Шайх уш-шуюх Шиҳобуддин Суҳравардий қ. с. дедики, ҳажжотдин бирида отам била эрдим.

Насойим ул-муҳаббат, 400-б.

ҲАЗОРАСПИЙ [*ф.* هزاراسپي] Ҳазораспиик, афғон қабилаларидан бири [Афғонистоннинг шимолий тоғ ҳудудидаги қабилалардан бирининг номи].

[*Мир Ислом Ғаззолий*]. *Мир Балхда Ҳазораспийлар чоғида бор экандур.*

Мажолис ун-нафоис, 19-б.

ҲАЗОҚАТ [*а.* حذاقت] Зийраклик, моҳирлик, донолик, маҳоратлик, билимдонлик; табиблик.

Табибга ўз фанида ҳазоқат керак ва беморлар ҳолига шафқат ва марҳамат керак.

Маҳбуб ул-қулуб, 23-б.

ҲАЙ I [*т.* هی] Чақириқ, чорловни ифодаловчи ундов сўз.

Ҳай тулугум, ҳай тулум Қадимги туркийча лапарлардаги ибора; «Ҳай тулугум, ҳай тулум» деб куйлаш.

Турк суруди била салиб қўлум,
Қилсам адо ҳай тулугум, ҳай тулум.

Ҳайрат ул-аброр, 63-б.

ҲАЙ II [*ф.* هي] **1** Офарин, бай-бай.

2 Калимаи нидо: хабардор бўл!

Ҳай урмоқ Калимаи нидо айтмоқ, «Огоҳ бўл!» демоқ.

[*Хожа Абдурраҳмон...*]. *Бу замонки, мен Хожага буюк сўз айтқон жиҳатидин густохона ҳай урдум, оғзин қулоғимга кетуруб дедики, мунча йил бурунроқ фалон таъриҳдаки сен таҳсилга машғул эрдинг...*

Насойим ул-муҳаббат, 318-б.

ҲАЙБАТЛИҚ, -лиғ [*а.-т.* هیبت لیغ // هیبت لیق] **1** Қўрқинчлик, хавфлик.

2 Улуғворлик, олий даражалик, маҳобатлик, виқорлик, савлатлик.

Бир пир йўлуқти, яхши юзлуг, ҳайбатлиқ ва виқорлиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 380-б.

Бир ҳайбатлиғ йигит эрди, деди: Ё Юсуф, менга масъала мушкул бўлубдур ва зикр қилди.

Насойим ул-муҳаббат, 253-б.

ҲАЙРАТАФЗО [*а.-ф.* حیرت افزا] Таажжубланти рувчи, ҳайратга солувчи.

Ҳусниға ҳар лаҳза ҳайронроқмен охир яхшидур,
Ўлмасам ногаҳ ишқи ҳайратафзойим била.

Ғаройиб ус-сиғар, 418-б.

ҲАЙРАТОЙИН [*а.-ф.* حیرت آئین] Ҳайронлик.

Ҳайратойин бўлмоқ Жуда ҳайратда қолмоқ.

Шаҳ англаб, бўлуб ҳайратойин анга,
Деди айлаб эҳсону таҳсин анга.

Садди Искандарий, 272-б.

ҲАЙРОНСИЗ [*а.-т.* حیران سیز] Таажжубланмаслик, ҳайрон қолмаслик.

Сую ўт ичра сиз, эй кўзу кўнгул,
То ул ой оразига ҳайронсиз.

Наводир уш-шабоб, 158-б.

ҲАЙ(Я) [*а.* حیه // حي] Жонли.

Худо ҳаййи барҳақ Аллоҳнинг сифати; Тангри таоло.

... ва ҳаййи барҳақ вужудидин ўзга жамиъ ашёга заҳри ҳалок жомин ичардин чора йўқ...

Муншаот, 201-б.

Ҳайя наззора Жон ҳовучлаш (кишиларнинг ҳаёти беомон совуқдан хавф остида қолиб, жонларини ҳовучлашиши).

Кишиким қилиб ҳайя наззораси,
Гумон айлабон пайса ип пораси.

Садди Искандарий, 227-б.

Ҳаййи вадут Илоҳ қудрати.

Берса элга шоҳлиғ ҳаййи вадуд,
Сен де бориким санга ондин не суд.

Лисон ут-тайр, 83-б.

Ҳаййи ваҳҳоб Саховатли; Аллоҳнинг сифати.

Маҳрум қулунгни маҳрам этса,
Васлинг ҳарамиға ҳаййи ваҳҳоб.

Бадоеъ ул-васат, 472-б.

Ҳаййи ло ямут Аллоҳнинг сифати, Аллоҳ таоло.

Барча қушлар ичра ҳаййи ло ямут,
Манга қисм этмиш улус илкида қут.

Лисон ут-тайр, 66-б.

Ҳаййи нотиқ Тирик нотиқ, жонли нотиқ.

Ўзга қавллар билаким Каюмарс дебдурлар. Маъниси ҳаййи нотиқдур, яъни тириғиким сўз айтқай.

Тарихи мулуки ажам, 197-б.

Ҳаййи қадим Аллоҳнинг сифати (у азалдан бор, ягоналикда буюк раҳмондир).

Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим,
Аммо нуъмоуҳу не фарди азим.

Сабъаи сайёр, 14-б.

Қидмат ичра барчадин бўлдунг муқаддмроқ, валек
Улки сендиндур муқаддмроқ, эрур ҳаййи қадим.

Бадоеъ ул-васат, 279-б.

ҲАЙҲОТ-ҲАЙҲОТ [*т.* هیهات هیهات] Ҳайрон қолганда, афсусланганда ишлатиладиган ундов сўз, хитоб, ҳайҳот-ҳайҳот.

Ҳайҳот-ҳайҳот, уят, юз минг уят.

Маҳбуб ул-қулуб, 44-б.

ҲАКИМОНА [*а.-ф.* حکیمانه] Олимона; ҳакимларча; оқилона, донишмандларча.

Алар доғи шоҳона тазйин била,
Булар ҳам ҳакимона ойин била.

Садди Искандарий, 356-б.

Хожа Ҳазратлари дегандурларки, эй фарзанд, ҳакимона иш қилдинг ва аларга бу лақаб ондин қолғондур ва Ҳаким атоға ҳикмат тили гўё бўлубдур.

Насойим ул-муҳаббат, 420-б.

ҲАЛ АТО [*а.* هل أتی] Қуръони карим сўзи, ўтдими (бермадими?).

Бир дўстга нукта «Ҳал ато» келди анга
Ким, зот аро васфи «Лофато» келди анга.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

ҲАЛВОГАР [*а.-ф.* حلواگر] Ҳолва пиширувчи, қандолатчи.

... Чун ул киши дирамни ҳалвогарга берди, ҳалвогар бир пора ҳалво бир пора коғазга чирмаб анинг илгига берди.

Насойим ул-муҳаббат, 355-б.

ҲАЛВОПАЗ [*а.-ф.* حلواپز] Ҳалво пиширувчи, ҳалво тайёрловчи.

[*Мавлоно Муҳйи қ. т. с.*]. *Кичик ёшида бозордин отаси била ўтуб борурда Бобо Сунгу а. р. ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, илигин тутуб, ҳалвопаз дўконига тортиб, уч тика ҳалво оғзига солибдур.*

Насойим ул-муҳаббат, 436-б.

ҲАЛОЛА [*а.* هلاله] Янги кўринган ой.

Навоий айлаб эди гарчи раз қизини талоқ,
Ҳалола бўлса ҳам ул қизни олгуси бу куёв.

Бадоеъ ул-васат, 362-б.

ҲАЛОЛЛИК [*а.-т.* حلال لیك] Виждон билан иш тутишлик; софлик.

Ҳалоллик тиламак Ҳалоллик тиламоқлик, тўғриликка рухсат сўрамоқ.

Шиблий Бағдоддин Мисрга борур эрди, ҳалоллик тилагаликим, шуғли чоғида бировнинг ерига от қўйғон экандур.

Насойим ул-муҳаббат, 93-б.

ҲАМАВИЙ [*ф.* هموي] Ҳамавийлик, Ҳамавийдан.

Ҳамавий ул-асл Асл ҳамавийлик, асли, келиб чиқиши Ҳамавийдан.

Ҳамавий ул-асл эрмиш ва Мисриюл-мавлид.

Насойим ул-муҳаббат, 391-б.

ҲАМАДОНЛИК [*ф.-т.* همدان لیق] Ҳамадонлик, (Ҳамадон – Эрондаги бир шаҳар номи).

Лақаби Абу Муҳаммаддур, ҳамадонлиқ.

Насойим ул-муҳаббат, 62-б.

ҲАМДАМЛИҒ [*ф.-т.* همدم لیغ] Ҳамдам-ҳамнафаслик.

Кўруб умр тарихи мубҳамлиғин,
Ғанимат бил асҳоб ҳамдамлиғин.

Садди Искандарий, 468-б.

ҲАМДАМСИЗ [*ф.-т.* همدم سیز] Дўстсиз, улфатсиз; ҳамнафассиз.

Демангки, ҳажрда май ҳамдам ўлса ғам кам ўлур,
Ки ҳамдурур дам эмас бода ёру ҳамдамсиз.

Бадоеъ ул-бидоя, 201-б.

ҲАМДАРДЛИҒ [*ф.-т.* همدرد لیغ] Таскин бермоқлик, дардига шерик бўлмоқлик.

Фурқат айёмида ҳар бирнинг бошига келганин,
Юз туман ҳамдардлиғлар бирла ҳар дам сўзлашиб.

Фавойид ул-кибар, 46-б.

ҲАМДАСТОН [*ф.* همدستان] Осудалик; қўшилишлик, шерик бўлишлик.

Буйла мушку шакарга ҳамдастон,
Не топиб мулки Чин, не Ҳиндустон.

Сабъаи сайёр, 37-б.

Булбулосо чекиб уч минг дастон,
Бўлубон қақнус анга ҳамдастон.

Сабъаи сайёр, 100-б.

ҲАМДАСТОНА [*ф.* همدستانه] Биргалашиб, биргаликда.

Боданўш ўлди чу ҳамдастона,
Арз қилсам неча сўз мастона.

Фавойид ул-кибар, 472-б.

ҲАМЁН [*ф.-т.* همیان] Халтача.

Ногоҳ масжид сақфидин бир ҳамён ёрмоқ алар оллиға тушди.

Насойим ул-муҳаббат, 368-б.

ҲАМИД-ГЎЛ [*а.-ф.* حمید گول] XV асрда яшаган исфоройинлик форсигўй шоир, Мавлоно Абдулваҳҳобнинг ўғли, XV–XVI асрларда яшаган Ҳисорлик форсигўй шоир Мавлоно Биҳиштийнинг иниси. Табиатида бир оз саркашлик ва девоналик бўлганлиги учун Ҳамид-Гўл тахаллусини олган.

Мавлона Биҳиштий – Ҳамид-гўлнинг инисидур.

Мажолис ун-нафоис, 110-б.

ҲАМИШАБАҲОР [*ф.* همیشه بهار] Гулнинг номи.

Эрур ҳамиша хазон баргидек бошимда шарар,
Сенга не ғамки, бошинг узрадур ҳамишабаҳор.

Фавойид ул-кибар, 98-б.

ҲАММАҲМИЛ [*ф.-а.* هم محمل] Улфат, дўст.

Жаннатосо қаср ичинда манзили,
Ҳурваш маҳбуб онинг ҳаммаҳмили.

Лисон ут-тайр, 178-б.

ҲАМОЙИЛСИФАТ [*а.* حمایل صفت] Қўлни бировнинг бўйни ва қўлтиғидан ўтказиб қучоқламоқ; тездан бағрига тортмоқ.

Ҳамойилсифат тортибон қўйниға,
Илигин ҳамойил қилиб бўйниға.

Садди Искандарий, 417-б.

ҲАМПАР [*ф.* همپر] Бирга учувчи, биргаликда парвоз қилувчи.

Ҳар қўшқина жуфти бирла пуржўш,
Ҳампар, бўлур учса, қўнса ҳамдўш.

Лайли ва Мажнун, 78-б.

ҲАМРАНГЛИК [*ф.-т.* همرنگ لیك] Рангдошлик, бир хил рангда бўлишлик.

Ул маҳи гулгун қабо бирла тилаб ҳамранглик,
Ғўта еб гулранг ашким баҳри ичра олмен.

Наводир уш-шабоб, 346-б.

Неча кунки ўтди, фироқ суъубатидин бетоқат бўлуб, аларни эриша бориб, аларға етти ва ишқ иқтизоси билаки, маъшуққа ҳамранглик тақозоси қилур.

Насойим ул-муҳаббат, 463-б.

ҲАМРОҲСИЗ [*ф.-т.* همراه سیز] Йўлдошсиз, сирдошсиз.

Деди: Не тўлғанасен? Мен эллик ҳаж қилибмен, бош яланг, оёқ яланг ва зоду ҳамроҳсиз.

Насойим ул-муҳаббат, 224-б.

ҲАМСУҲБАТЛИҚ [*ф.-а.-т.* هم صحبت لیق] **1** Суҳбатдошлик.

2 Дўстлик, яқинлик.

3 Ўтиришлик, улфатчилик.

Ҳар важҳ ила нотавонға ҳамсуҳбатлиқ,
Кўп яхшики, комронға ҳамсуҳбатлиқ,
Киши хатари ямонға ҳамсуҳбатлиқ,
Дарё сафари ҳамонға ҳамсуҳбатлиқ.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

ҲАМУЛДАМ [*ф.-т.-ф.* همـول دم] Худди ўша пайтда, худди ўша вақтда, ўша дамда.

Саркаб ҳамулдам шаҳр эшигида отдин сарнигун йиқилди ва бўйни синди.

Насойим ул-муҳаббат, 198-б.

ҲАНАС [*а.* حنث] Онт, қасам; қасамдан қайтиш.

Акобирдин бири дебдурки, мен Шайх Муфарриждин сўрдумки, ҳар бирининг сўзининг сидқи яна бирининг ҳанаси мужибидур, нечук ҳеч қайси ҳонис бўлмаиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

ҲАНГ I [*ф.* هنگ] Босиқлиқ, ҳушёрлик; билимли.

Шайх Шариф Балхда дебдурки, бизнинг Абу Мансурға Ҳирийда бир ўғул бўлди. Андоқ ҳанг. Ва ҳанг лафзидурки, жамеъ яхшиликлар анда даржудур...

Насойим ул-муҳаббат, 229-б.

ҲАНГ II [*ф.* هنگ] Аскар, қўшин, лашкар.

Қирққандин ики-уч кун ўтубон бўлмиш эди,
Уйлаким ҳанги пай эткайлар ики дилкаш ёй.

Бадоеъ ул-васат, 407-б.

ҲАНГОМАБАР [*ф.* هنگامه بر] Баён қилинган.

Эшиттимки, бир тойири номабар,
Битик зимнида шарҳи ҳангомабар.

Садди Искандарий, 472-б.

ҲАНГОМСИЗ [*ф.-т.* هنگام سيز] Бевақт, бефурсат, бемавруд.

Неча тожвардур, кесарлар бошин,
Чу ҳангомсиз нағма тортар хурўс.

Бадоеъ ул-бидоя, 633-б.

ҲАРАЖ [*а.* حرج] **1** Қийинчилик, қаттиқлик, мушкуллик.
2 Гирифторлик, мубталолик.
3 Густохлик.

Риёзат айламасун рўзгоринг ошуфта,
Адойи фарзу сунан қил, ўзунга қўйма ҳараж.

Фавоийд ул-кибар, 70-б.

ҲАРАКАТЛИК [*а.-т.* حركت ليك] Қимирлашлик, тебранишлик.

Чун бу мавзун ҳаракатлик дилкашлару бу матбуъ сифатлик шўхвашлар эллик, олтмиш ё юзга бўлсалар эрди...

Ғаройиб ус-сиғар, 17-б.

ҲАРАМИЙ [*а.* حرمي] Хос жойлик.

Ҳе ҳарфининг ҳарамийларининг ҳусноройлиғи «Наводир» дин.

Наводир уш-шабоб, 77-б.

ҲАРЗАРАВ [*ф.* هرزه رو] Беҳуда юриш; бефойдалик.

Ҳарзарав ўлди кўпалак қуҳбавор,
Ҳулла дурур жисмида нақшу нигор.

Ҳайрат ул-аброр, 214-б.

ҲАРЗАРОЙ [*ф.* هـرزه راي] Бемаъни, эзма; ҳар хил гапларни сўзлаб алжировчи.

Деди: «К-эй жунуншеваи ҳарзарой,
Недур буки, ҳар йил аро ўн бир ой».

Садди Искандарий, 405-б.

ҲАРИСА [*а.* هريسه] Диний тадбир ёки байрамларда кўпчиликка буғдой, гўшт ва ёғдан тайёрланадиган овқат, ҳалим.

[*Шайх Райҳон қ. с.*]. *Ул киши дебдур: Ё Шайх, ёғ керак! Шайх дебдурки, муни кўрунг, ҳарисани ёғсиз еялмас, мендин ёғ тилар.*

Насойим ул-муҳаббат, 415–416-б.

ҲАРИСАПАЗ [*а.-ф.* هريسه پز] Ҳалим пиширувчи.

Ул киши дебдур: Ё Шайх, дарвоза боғлиқдур ва очмен ва ҳеч егулик йўқдур. Тилармен, манга ҳариса берсанг! Шайх дебдурки... магар мен ҳарисапазмен?

Насойим ул-муҳаббат, 415-б.

ҲАРРОЗ [*а.* حراز] Қўриқловчи, сақловчи.

... балки андин ҳам афзунроқ, аҳволингдин хабар тутулғусидур ва ҳарроз вақтда сарвақтингға етилғусидур.

Ғаройиб ус-сиғар, 16-б.

ҲАРФ-БА(Р)ҲАРФ [*а.-ф.*-а. حرف بحرف // حرف بر حرف] 1 Ҳарфма-ҳарф, ҳар бир ҳарфни алоҳида текширмоқ; нуқтама-нуқта, бирма-бир.

Умр этмай илм касбиға сарф,
Боқмай варақ узра ҳарф-барҳарф.

Лайли ва Мажнун, 41-б.

Азалдин бир атоға дол ҳар ҳарф,
Атоёнинг далили ҳарф-барҳарф.

Фарҳод ва Ширин, 56-б.

Тили зикри каломи раббоний,
Ҳарф-барҳарф забт этиб они.

Сабъаи сайёр, 42-б.

2 Сўзма-сўз; гапма-гап.

Сўз бошлари ичра ҳарф-барҳарф,
Бу қондин ўлуб ёзарда шингарф.

Лайли ва Мажнун, 306-б.

... ва дард муаллими мактабида ишқ кутубин лафз-балафз, балки муҳаббат авроқин ҳарф-баҳарф ўқумоқ...

Фарҳод ва Ширин, 66-б.

ҲАСАДГОР [*а.-ф.* حسد گار] Ҳасадчи, кўролмовчи.

Вагар толеъ бўлуб куллий мададгор
Ки, бўлмай ахтари бахтим ҳасадгор.

Фарҳод ва Ширин, 474-б.

ҲАСАНИЙ [*а.* حسني] **1** Чиройли ҳусн соҳиби.
2 Хос кишилар исми; саййид авлоди, Муҳаммад Пайғамбар авлоди.

ҲИКМАТПАЗИР [*а.-ф.* حکمت پذیر] Ҳикмат ва билимларга қизиқувчи.

Яқинким, билур шоҳи ҳикматпазир,
Табиатқа ўз шонидин йўқ гузир.

Садди Искандарий, 474-б.

ҲИЛЛА [*а.* حله] Жой номи, ўрмон.

[*Абулаббос Арзизий қ. с.*]. *Булар таҳқиқ қилғандин сўнгра андак маълум қилдиларким, ул йигит Ҳилланинг раисининг ўғли экандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 100-б.

ҲИМАМ [*а.* همم] **1** Ирода, зўр иштиёқ, қасд; жиду жаҳд; ният, бирор ишга қаттиқ уриниш, ғайрат билан киришиш.

2 Саховат, жавонмардлик.

[*Зуннун Мисрий қ. т. с.*]. *Шайх ул-ислом дедиким, ул сўнгги сафар қадам била эмас эрдики, они қадам била бормаслар ва ҳимам била борурлар ва анинг жинозасига кўлака солғон қушлардек.*

Насойим ул-муҳаббат, 31-б.

ҲИНДИЙНАЖОД [*ҳ.-ф.* هندي نژاد] Ҳинд авлоди, ҳинд наслидан.

Гўзорандаи донойи ҳиндийнажод,
Бу тарихни мундоқ айлар савод.

Садди Искандарий, 293-б.

Канизеким ул бўлса ҳиндийнажод,
Не ҳиндийнажод, айт кашмирзод.

Садди Искандарий, 413-б.

ҲИНДУСТОНИ(Й) [*ҳ.-ф.* هندوستاني] Ҳиндистонлик.

Бу афсар бирла шаҳ демаслар они
Ки, бор асли ямон Ҳиндустони.

Фарҳод ва Ширин, 462-б.

Қабул айламасга доғи қайда ҳад
Ки, ҳиндустонийда бўлмас хирад.

Садди Искандарий, 299-б.

ҲИНЖАТ [*а.* حینجت] Вақтлар, пайтлар, замонлар.

Ул замон ҳар сари юзланса ҳумоюн мавкабинг,
Солиб офақ ичра рустохез шайну ҳинжатин.

Бадоеъ ул-васат, 483-б.

ҲИНЖОР [*ф.* هنجار] Йўсин, йўл, тариқ, қоида, тартиб, равиш.

Ариғ ҳинжарин андоқ айлабон соз,
Муҳандис пеша айлар эрди падоз.

Фарҳод ва Ширин, 253-б.

Дебон қўпти жаҳондин силкибон қўл,
Адам даштиға ҳинжор айлабон йўл.

Фарҳод ва Ширин, 402-б.

ҲИРИ(Й) [*ф.* هري] Жой номи, Ҳирот сўзининг бошқа шакли.

Навоий, ўзга шаҳу ўзга кишвар этма ҳавас,
Ки топмағунг шаҳи Ғозий била Ҳирий янглиғ.

Наводир ун-ниҳоя, 262-б.

Хиёбонда Навоий сабрини гар хўблар олди,
Ўзидин воқиф ўлсун, негаким шаҳри Ҳиридур бу.

Фавойид ул-кибар, 352-б.

ҲИРИЙЛИҚ, -лик [*ф.-т.* هري ليق // هري ليك] Ҳиротлик, Ҳирот шаҳридан, Ҳиротда яшовчи.

Мавлоно Жунуний – ҳирийлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 24-б.

Мавлоно Ишқий – ҳирийлик эрди ва қасидани пухта айтур эрди.

Мажолис ун-нафоис, 50-б.

Аммо табъида хили чошниси бор. ҳирийлиқдур.

Мажолис ун-нафоис, 108-б.

ҲИСОБСИЗ [*а.-т.* حساب سيز] Беҳисоб, ҳисоби йўқ.

Сўзи ҳисобсиз – ўзи иҳтисобсиз.

Маҳбуб ул-қулуб, 99-б.

ҲОЖАТМАНДЛИК [*а.-т.* حاجتمند لیك] Муҳтожлик, эҳтиёжлилик.

[*Шайх Абулфазл...*]. *Яна айтти: бандаликнинг ҳақиқати икки нарса: бири Аллоҳга ҳожатмандлик қилишдурким, бу бандаликнинг асосидур...*

Насойим ул-муҳаббат, 200-б.

ҲОЗО [*а.* هذا] Бу, шу кўрсатиш олмошлари.

Ало ҳоз ал-қиёс Шунга қиёсан, шунга мувофиқ.

Бир мутааййин нимаким, «оқ уйдур», анга «хиргоҳ» от қўюптурлар. Аммо анинг ажзосининг кўпини турк тили била айтурлар. Андоққи, тунглуқ ва узук... бўсага ва эркина ва ало ҳоз ал-қиёс.

Муҳокамат ул-луғатайн, 20-б.

Ҳоз ал-қиёс [هذاالقياس] Қиёсан.

Ҳозо Рабби Мана шу Парвардигорим.

Бир кеча бу фикрда эрди, ҳар кавкаб тулуъ қилса «ҳозо рабби» ишорати била хушҳол бўлуб, ғуруб қилғоч, навмид бўлур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

ҲОЗИР [*а.* حاضر] **1** Бирор иш, вазифа учун тайёр, шай.

2 Шу он, шу лаҳза, айни пайт.

3 Чақириқ, мурожаат.

Ҳозир ул-вақт Вақт ҳозири.

[*Абулҳусайн Қарофий р. т.*]. *Шайх ул-ислом дебдурки, Қарофий ўз вақтида дунёнинг ягонаси ва беназири эрди. Бас ҳадд ун-назар ва ҳозир ул-вақт.*

Насойим ул-муҳаббат, 160-б.

ҲОКИМСУРАТ [*а.* حاكم صورت] Ҳокимсуврат, ҳоким кўринишли.

Ҳокимсурату дарвешсийрат, балки Дарвеш исми ҳукумат қисм, яъни ахавий маоби давлат иёбқа мавоизосо калом ва насойиҳи молокалом демак.

Садди Искандарий, 559-б.

ҲОЛА [ф. هاله] Ой атрофидаги ғуборли айлана.

Ул қуёш ҳажрида отсам кечалар новаки оҳ,
Ҳоладин чарх тутар дафъига қалқон ўтру.

Фавойид ул-кибар, 455-б.

ҲОМИД [*а.* حامد] Шукр қилувчи, мақтовчи, сано айтувчи.

Ҳамд ангаким вожиби биззот эрур,
Ҳомид анинг зотиға заррот эрур.

Ҳайрат ул-аброр, 15-б.

ҲОНИС [*а.* خانث] Қасамдан қайтган, онтни бузган.

Ҳонис бўлмамоқ Қасамни бузмаслик.

Ва ҳеч қайсининг онти ҳонис бўлмамиш бўлғай.

Насойим ул-муҳаббат, 414-б.

ҲОТАМЛИҚ [*а.-т.* حاتم لیق] **1** Саховатлик, сахийлик.

2 Ибн Абдуллоҳ бин Саъднинг лақаби.

3 *тасаввуфда* Йўл юришлик.

. . Базмда даъволари Ҳотамлиқ, размда талошлар Рустамлиқ.

Маҳбуб ул-қулуб, 18-б.

ҲОТИФИЙ [*а.* هاتفي] Овоз берувчилик, товуш чиқарувчилик, ғойибдан овоз берувчилик.

[*Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.*]. *Ҳар қачон биравдин нима тиламак хаёл қилдим, ҳотифий нидо қилдиким, уялмассенким, ул юзники, бизинг оллимизда сажда қилур, ғайр илайида хор қилғайсен?*

Насойим ул-муҳаббат, 151-б.

ҲОФИЗАЛИҚ [*а.-т.* حافظه لیق] Эсда сақлаш қобилияти.

Қавий ҳофизалик Кучли ҳофизалик.

Кичик Мирзо – хуб табълиқ, тез идроклиқ, шўх зеҳнлик, қавий ҳофизалиқ йигит эрди.

Мажолис ун-нафоис, 169-б.

ҲОФИЙ [*а.* حافي] Оёқ яланг, камбағал.

Гар худ ул уй соҳиби ҳофий эрур,
Истари аввал майи софий эрур.

Ҳайрат ул-аброр, 227-б.

ҲОШАЛИЛЛОҲ [*а.* حاشه لله] Аллоҳ ҳамма нарсани кўриб турибди! Аллоҳ сақласин! Эй Аллоҳ, сендан паноҳ тилайман!

2 Асло, сира.

Ҳошалиллоҳким, Навоий айлагай тарки вафо,
Бевафо кофирлар олса жонни ҳам, имонни ҳам.

Наводир ун-ниҳоя, 362-б.

ҲУБОБОСО [*а.* حباب آسا] Пуфакчага ўхшаш, сув юзида пайдо бўладиган пуфакчаларга ўхшаш.

Ҳавойи ишқдурким, бузғай уйларни ҳубобосо,
Бузулғачким ҳаво чиқса кўзум баҳри ҳубобидин.

Наводир ун-ниҳоя, 388-б.

ҲУДУС [*а.* حدوث] Содир бўладиган, пайдо бўладиган, вужудга келадиган; бир нарсанинг янгитдан пайдо бўлиши.

Агарчи дард ҳудусидур улча мумкин эрур,
Валек бўлмади бир дардима даво ҳодис.

Наводир уш-шабоб, 70-б.

Ва мундоқ кишининг ҳукми улдурки, ҳеч ҳодисае ҳаводисдин анга воқеъ бўлмағайки, аввал анинг ҳудусидин анга хабар қилмағайлар.

Насойим ул-муҳаббат, 490-б.

ҲУЖЖОБ [*а.* حجاب] Парда тутувчи, пардодор, дарвозабон, эшик посбони.

[*Жорияи Мажхула р. т.*]. *Деди: эй жавонмард, тақвони озуғунг қил ва зуҳдни йўлунг ва вараъни боргиринг ва қўрқунчлуғлар тариқида сулук қил, то ет кайсен бир эшиккаки, не ҳужжоб кўргайсен анда, не баввоб.*

Насойим ул-муҳаббат, 494-б.

ҲУЖЛА [*а.* حجله] **1** Чодир, ўтов.

2 Ўшанга, чимилдиқ.

Латофат ҳужласи Латофат уйи.

Бу ҳужла эрур ҳарими иффат,
Эсмай анга жуз насими иффат.

Лайли ва Мажнун, 113-б.

... ва маоний ақмишаси нафойисин бу латофат ҳужласи аройиси учун ғайб тужжоридин ҳаёт нақдин бериб савдо қилмоқ...

Фарҳод ва Ширин, 41–42-б.

ҲУЖЛАНИШИН [*а.-ф.* حجله نشین] **1** Парда ичида ўтирувчи.

2 Келин-куёв учун тайёрланган ораста уй, келинчак уйи.

Аслида ул ғазолаи мушкин,
Чин фазосида эрди ҳужланишин.

Сабъаи сайёр, 101-б.

ҲУЗУЗ [*а.* حظوظ] Баҳралар, насибалар, улушлар; ҳуррамликлар, хурсандликлар, лаззатлар, роҳатлар.

Сабр ўзни чиқармоқдур ҳузуз нафсонидин ва танаъумот жисмонидин ва нафсни ҳабс қилмоқдур ибодат меҳнатида ва қадамни собит қўймоқдур риёзат суубатида.

Маҳбуб ул-қулуб, 56-б.

ҲУЛИЙ [*а.* حلي] Зийнат, зеб, безак, оройиш.

Баҳор мошитаси саъйи бирла кийдурдунг
Чаман аруси юзу қаддига ҳулийю ҳулал.

Наводир уш-шабоб, 266-б.

ҲУЛЛАЛИҚ, -лик//-лиғ [*а.-т.* حله لیق // حله لیغ // حله لیك] Безакли, нозик ва нафис кийимлик, ипакли нафис матолик, либослик.

Иситма ранжидин, эй гул, бўлубсен ғунча андоқким,
Ҳариру ҳуллалиқ жисминг тушубтур печу тоб ичра.

Бадоеъ ул-васат, 376-б.

... шафақгун ҳуллалик хуршид била соғари ёқутфом ичинда лаъл ранг май ичгони...

Сабъаи сайёр, 236-б.

Керак либоси малоҳатда маҳваш эл дилкаш,
Гар эгни ҳуллалиғ ўлсун, вагар тани бўзлук.

Фавойид ул-кибар, 225-б

ҲУНАРЛИҚ [*ф.-т.* هنر لیق] Маҳоратлик, моҳирлик; фазилатлик; ҳаммага маъқул иш тутишлик.

Кўп ҳунарлиқ кимса шаҳларға этар дамсозлиқ,
Куш тилин билган Сулаймонға этар ҳамрозлиқ.

Ҳолоти Сайиид Ҳасан Ардашер, 89-б.

ҲУНАРСИЗ [*ф.-т.* هنرسيز] Беҳунар, ишсиз; касб-корсиз.

Ким бўлса ҳунарсиз иши-уқ ранжи эрур,
Бу важҳ илаким, ҳунари ганжи эрур.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

ҲУНИЛАМАК [*т.* هونيلا ماك] Ўқ визиллаб кетмоқ.

Ўқ ҳунилаб ўт ёлиндек ҳар тарафким қўйса юз,
Юз кўнгулни куйдуруб, юз жонни вайрон қилғуси.

Ғаройиб ус-сиғар, 467-б.

ҲУРМАК [*т.* هورماك] **1** Дам урмоқ, дам солмоқ, пуфламоқ.

2 Дуо ўқиб, «куф-суф» қилмоқ, куф-суфламоқ.

Тумон дедиким, балчиғдин қуш ясаб, дамини анга ҳуруб, руҳ танига киюрур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 178-б.

Мавлоно бу суга дуойи ўқуб, ҳўруб юборсаларки, ул ичса, шояд муборак нафаслари баракатидин анга шифое еткай.

Насойим ул-муҳаббат, 360-б.

ҲУРИСИЙМО [*а.* حورسيما] Малак сиймо, фариштта сифат, ҳур юзли, гўзал.

Сенга не ғам мен киби мажнуни шайдодин йироқ,
Иш менгадур сен париваш ҳурисиймодин йироқ.

Наводир ун-ниҳоя, 275-б.

ҲУРКУТМАК [*т.* هوركوتماك] Чўчитмоқ, қўрқитмоқ, узоқлаштирмоқ, қочирмоқ, ҳуркитмоқ.

Даҳр бўстонида қилмоқ сайр айлаб ҳоюҳуй
Ҳарза кезмакдур ҳаётинг қушларини ҳуркутуб.

Бадоеъ ул-бидоя, 78-б.

ҲУСАЙНИЙ [*а.* حسيني] Ҳусайн (626–680) – Али ибн Абу Толибнинг Фотимадан туғилган кичик ўғли. Муҳаммад алайҳиссаломнинг набираси учинчи шиа мазҳаби имоми) га мансуб мазҳаб, шиа мазҳаби.

Мен Ҳусайний мазҳаб ар ҳамроҳ эмасмен, йўқ ажаб
Чун Навоий ҳар дам оҳанги Ҳижоз айлар, нетай?

Наводир уш-шабоб, 445-б.

ҲУСНИХАТ [*а.* حسن خط] Чиройли ёзув.

Ҳуснихатдин сабзипўш ўлмоққа норози эдим,
Кўр не ҳол ўлғайки, ул кисватни эмди шол этар.

Наводир ун-ниҳоя, 166-б.

ҲУШСИЗЛИК [*ф.-т.* هوش سيزليك] Беҳушлик, ҳуши ўзида эмаслик, ақлсизлик.

Жунуну ҳушсизлик, даги уйқу
Ки, бўлғай такяда ноқисдурур бу.

Сирож ул-муслимин, 281-б.

АРАБИЙ (АЙРИМ ФОРСИЙ) БИРИКМА ВА ИБОРАЛАРНИНГ ИЗОҲИ ҲАМДА ТАЛҚИНИ

Аббада л-лоҳу таоло зилол шафатиҳи ало нафориқи л-муҳиббин ила явмиддин عَبَّدَاللهُ تَعَالَى زِلَالَ شَفَتِهِ عَلَى نَفَارِقِ ٱلْمُحِبِّين إِلَى يَوْمِ ٱلدِّين Аллоҳ таоло шафқат соясини дўстлар айрилиғи устида то қиёмат абадий қилсин.

Ҳаттоким, ҳазрати салтанат шиор, хилофатдисор Султон Бадиузzамон Мирзо (Аббада л-лоҳу таоло зилол шафатиҳи ало нафориқи л-муҳиббин ила явмиддин) Мозандарон мулкидин киши йибориб, алар (Жомий) азоси учун баъзиға либослар илтифот қилиб эрдилар...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 79-б.

Або ан жад أَبَا أَنْجَد Отанинг хирқа ва сажжодаси.

[*Хожа Халил р. т.*]. *... «або ан жад» анга тегибдур ва ато авлоди орасида нақиб эркандур.*

Насойим ул-муҳаббат, 421-б.

Адаб ул-маръи хайруи мин заҳабиҳи أَدَبُ ٱلْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ Кишининг одоби унинг олтинидан яхшидир.

Адаб ул-маръи хайрун мин заҳабиҳи
Олтин-кумуш этма касб давлат кунидин,
Ким тортар адаб улусни меҳнат тунидин,
Гар йўқтур адаб, не суд олтун унидин,
Элнинг адаби хушроқ эрур олтунидин.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Ад-дайну шайн уд-дини ٱلدَّيْنُ شَيْنُ ٱلدِّين Қарз – бу дин узра доғдур (қарз адоси – бу дин нишонасидур).

Ад-дайну шайн уд-дини
Аҳли дин ул дурурки қилғай адо,
Бот агар зиммасинда дайн ўлғай.
Дайн адоси чу дин аломатидур,
Беадолиқ динга шайн ўлғай.

Арбаъин, 265-б.

Аддиб иййака танфаъуҳум أَدِّبْ إِيَّاكَ تَنْفَعْهُمْ Фарзандларингни тарбия қил – уларга фойда келтирасан.

Аддиб иййака танфаъуҳум
Топтинг чу аёл яхшилиқ еткургил,
Ўргат адабу яхши қилиқ еткургил,
Ҳар неча адаб бўлса қатиғ еткургил,
Хайлингга адаб қилиб асиғ еткургил.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Ад-дунё малъунатун ва малъунун ма фийҳа илла зикраллоҳи таоло اَلدُّنْيَا مَلْعُنَةٌ وَ مَلْعُنٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللهِ تَعَالَى Дунё малъундир, Тангри ёдидан ўзга дунёдаги барча бефойда ишлар ҳам малъундир.

Ад-дунё малъунатун ва малъунун ма фийҳа илла зикраллоҳи таоло.
Дунёву ҳар не андадур мавжуд
Бўлди Ҳақ лаънати гирифтори.
Ғайри Ҳақ зикриким, эрур зокир
Тенгрининг раҳмати сазовори.

Арбаъин, 263-б.

Адлун соатен йў возию амала сақлайна عَدْلُ سَاعَةٍ يُوَاصِيْ عَمَلَ ثَقْلَيْنَ Бир соатлик одиллик икки дунё ҳаракатларига баробар.

Султониким ... анинг шаънида нозил ва адолат шиорике, «адлун соатен йў возию амала сақлайна» муждаидурур.

Ваққия, 241-б.

Адоъ уд-дайни мин ад-дини أَدَاءُ الدَّيْنِ مِنَ الدِّيْنِ Бурчни адо этиш диндандир.

Адоъ уд-дайни мин ад-дини
Хўб эрмас дайн муддаоси элга,
Ким, қаттиғ эрур бурч балоси элга,
Қайтармоқ эрур анинг давоси элга,
Ким, диндин эрур бурч адоси элга.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Адуввун оқилун хайрун мин садиқин жоҳилин عَدُوٌّ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ صَدِيْقٍ جَاهِلٍ Аҳмоқ дўстдан ақлли душман яхши.

Адуввун оқилун хайрун мин садиқин жоҳилин
Ҳар кимки, хирад йўли сори мойил эса,
Бу дўст анга ҳар нечаким қойил эса,
Бир дўстдин ортуқдур агар жоҳил эса,
Андоқ душманки, зийраку оқил эса.

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Азҳару мин аш-шамс از هر من الشمس Қуёшдан порлоқ.

Паҳлавон Муҳаммад Гўштигирким, кўб фазойил била оростадурким... Чун камолоти «азҳару мин аш-шамс» дур.

Мажолис ун-нафоис, 114-б.

Азҳума филғор أَذْهَمَا فِي الْغَارِ Мушкулот ғори.

Соний иснайн азҳума филғор Мушкулот ғоридаги иккинчи одам.

Улки султони Расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳума филғоридур.

Лисон ут-тайр, 21-б.

Айб ул-каломи тавийлуҳу عَيْبُ الْكَلَامِ طُوْلُهُ Узундан-узоқ гап – нуқсонли гапдир.

Айб ул-каломи тавийлуҳу
Бермас татвил чун сухандон сўзга
Қил мухтасар улча бўлғай имкон сўзга,
Кўп айб топар кимса фаровон сўзга,
Чун чекти узоққа, етти нуқсон сўзга.

Назм ул-жавоҳир, 164-б

Айюҳа-с-соқий лано даъ мо кадар ҳаз мо сафо أَيُّهَالسَّاقِي لَنَا دَعْهَا كَنَزْ حَظٌّ مَا صَفَا Эй соқий сафосини ол, ифлосини ташла! Эй соқий, йўқлик косасидан сафо аҳлига қани?

Тийракликдур даҳр иши, софий фано жомию бас,
Айюҳа-с-соқий лано даъ мо кадар ҳаз мо сафо.

Наводир уш-шабоб, 29-б.

Ал абду ва мофаадиҳи кана лилмавлоҳу اَلْعَبْدُ وَ مَفَادُهُ كَانَ لِلْمَوْلَاهُ Қул ва унга тегишли ҳамма нарса хожасиникидир.

... ва анинг мазмуни жавобида «Ал абду ва мофаадиҳи кана лилмавлоҳу» савтиға мутараннум бўлди.

Муншаот, 158-б.

Алайка бил-ҳифзи дун ал-жамъи минал-кутуби عَلَيْكَ بِالْحِفْظِ دُوْنَ الْجَمْعِ مِنَ الْكُتُبِ Китобларни йиққандан кўра, ундаги нарсаларни хотирангда сақлаганинг яхшироқ бўлади.

Алайка бил-ҳифзи дун ал-жамъи минал-кутуби
Дониш тилаю ҳар сори гар кетгайсен,
Ҳифз айламасанг варақ йиғиб нетгайсен,
Саъй айлаки, ҳифзи ганжиға етгайсен,
Йўқ улки, кутуб саъй ила жамъ этгайсен.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Ал-айш اَلْعَيْشُ Шодмонлик, хуррамлик.

Мушкуллик илаки иш адоси келди,
Сўнгра анга «ал-айш» нидоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонлиғу айши ибтидоси келди.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Алайҳит-таҳиятиҳи ва л-сано عَلَيْهِ التَّحِيَّةُ وَ الثَّنَاءُ Унга Тангрининг мақтови бўлсин!

Бу фақир имом Али Мусо ар-Ризо (Алайҳит-таҳиятиҳи ва л-сано) зиёратидин ҳамул йилким алар нақл қилдилар, шаҳрға келдим.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 68-б.

Алайҳит-таҳияту вас-саламу عَلَيْهِ التَّحِيَّةُ وَ السَّلَامُ Унга Аллоҳнинг мақтови ва саломи бўлсин!

[*Мир Ғиёс қ. р.*]. *Мир чун Машҳадқа етти, бир кеча Имом Али алайҳит-таҳият вас-саламу равзасида иҳё қилур эрдиким ...*

Насойим ул-муҳаббат, 410-б.

Ала қадр ил-муттақини ва ало қадр ил-мутаваккалина عَلَى قَدْرِ الْمُتَّقِيْنَ وَ عَلَى قَدْرِ الْمُتَوَكِّلِيْنَ Тақводордан ҳам кўра Аллоҳга таваккал қилувчиларнинг қадри кўпроқдир.

Ала қадр ил-муттақина ва ало қадр ил-мутаваккалина
Не бўлғусидур аҳли тажоҳул қадри,
Ё зумраи аъвону такосул қадри,
Йўқ дайрда арбоби тағофул қадри,
Беҳад бўлур асҳоби таваккул қадри.

Назм ул-жавоҳир, 165–166-б.

Ал-балоу муаккалун бин-нутқи اَلْبَلاءُ مُوَكَّلٌ بِالنُّطْقِ Ҳамма бало – тилдидир.

Ал-балоу муаккалун бин-нутқи
Деди кўп сўзлаган хато кўп этар,
Улки дерлар ани валиюллоҳ.
Ҳар балоким етар-эрур сўздин,
Буйла ҳукм айлади набиюллоҳ.

Арбаъин, 269-б.

Ал-ваъдату дайнун اَلْوَعْدَةُ دَيْنٌ Ваъда – бу қарздир.

Ал-ваъдату дайнун
Кимки ҳар кимга ваъдае қилди,
Шарт эрур ваъдага вафо қилмоқ.
Ваъдаким қилдинг уйладурким дайн,
Фарздур қарзни адо қилмоқ.

Арбаъин, 264-б.

Ал-жаннату таҳта ақдому уммаҳати اَلْجَنَّةُ تَحْتَ اَقْدَامِ اُمَّهَاتِ Жаннат оналар оёғи остидадир.

Ал-жаннату таҳта ақдому уммаҳати
Оналарнинг оёғи остидадур
Равзаи жаннату жинон боғи.
Равза боғи висолин истар эсанг,
Бўл Онанинг оёғи туфроғи!

Арбаъин, 269-б.

Ал-илму индаллоҳ اَلْعِلْمُ عِنْدَاللهِ Илмда Аллоҳ мартабали, ҳар нарсани билувчи Аллоҳнинг ўзидир.

[Кўк Шайх а. р.]. Ул куёв беандомлигидин нохуш сўз кўп айтиб, Шайхни малул қилибдур. Шайхнинг ғазаби юзидин тилига ўтубдурки, «кўр бўл, шариат юкини чек!» Ул киши ҳамулдам нобино бўлибдур, ал-илму индаллоҳ.

Насойим ул-муҳаббат, 422-б.

Ал-илму ла яҳиллу манъуҳу اَلْعِلْمُ لا يَهِلُّوا مَنْعُهُ Илмда бахиллик йўқ.

Ал-илму ла яҳиллу манъуҳ
Эй хирадманд олимеки, санга
Илмдин рўзий айлади сонеъ.
Киши ўрганса қилмағил маҳрум,
Еки нафъ олса бўлмағил монеъ.

Арбаъин, 268-б.

Ал-иймону ан туъмину биллаҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва расулиҳи ва бил-явмил-охири ва бил қадари хайриҳи ва шарриҳи اَلْاِيْمَانُ عَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُولِهِ وَ بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبِا لْقَدَرِ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ Иймон дегани бу – Аллоҳга, унинг малоиклари китоблари, пайғамбарлари, қиёмат куниги иймон келтириш ҳамда тақдирнинг яхши ёки ёмонлиги Аллоҳдан эканлигига ишонишликдир.

Иймон шарҳидаким, «ал-иймону ан туъмину биллаҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва расулиҳи ва бил-явмил-охири ва бил қадари хайриҳи ва шарриҳи» демакдин мақсуд бу калимот эмас ва агар аҳли зоҳир муни иймон деса, аҳли маъни демас...

Ҳайрат ул-аброр, 100-б.

Ал-инсону убайд ал-эҳсон اَلْاِنْسَانُ عَبِيْدُالْاِحْسَانِ Одам яхшиликларнинг кули.

Яна бир амри азим эҳсондурким, анинг баёнида кўп сўз аёндур. Ал-инсону убайд ал-эҳсон анга дол...

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

Алишер ал-мутахаллис бин Навоий ғаффара зунубаҳу ва саттара айюбаҳу عَلِيشِيرُالْمُتَخَلِّصُ بِنْ نَوَائِي غُفِرَ ذَنْبُهُ وَ سُتِّرَ اَيُوبَهُ Навоий тахаллусли Алишернинг гуноҳларини (Тангри) кечирсин ва айбларини беркитсин.

... ва назм гулистонининг андалиби нагмасаройи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий ғаффара зунубаҳу ва саттара айюбаҳу мундоқ арз қилурким...

Муҳоқамат ул-луғатайн, 8-б.

Ал-калимат ут-таййибату садақатун اَلْكَلِمَةُالطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ Яхши сўз – садақадир.

Ал-калимат ут-таййибату садақатун
Яхши сўз бирла ҳожат аҳлин сўр,
Бермасанг яхши туъмадин нафақа.
Не учунким расул қавли билан
Яхши сўз бордур уйлаким садақа.

Арбаъин, 268-б.

Аллам аласмоа куллаҳа عَلَّمَالْاَسْمَاءَ كُلَّهَا Тангри таоло одамни мукаррам тутиб, унга ҳамма исмларни ўргатди.

Субҳоналлоҳ не қудрати комиладурким, инсонни... каримаси мазмуни бирла «аллам аласмоа куллаҳа!».

Муҳоқамат ул-луғатайн, 7-б.

Аллама одамаал асмао куллаҳа عَلَّمَ ءادَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا Ва У зот Одамга барча нарсаларнинг исмларини ўргатди... [2:31].

Чун инсон кисватин одамга кийдурдилар Ҳақ субҳонаҳу ва таоло асмои ҳуснани анга ўргаттиким ва аллама Одамаал асмоа куллаҳа...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

Ал-мажолису бил-амонати اَلْمَجَالِسُ بِي الْاَمَانَتِ Мажлисларда эшитганинг – омонат.

Ал-мажолису бил-амонати
Қайси мажлисдаким эшитсанг сўз,
Билгил ул сўз санга амонатдур.
Гар ани ўзга ерда нақл этсанг,
Ул амонатга бу хиёнатдур.

Арбаъин, 264-б.

Алминнату лиллаҳ اَلْمِنَّةُلله Аллоҳдан миннатдормиз.

Дайр ичра яна кирдим бир журъа учун, вах,
Ул бут манга миннат қўяр алминнату лиллах.

Фавойид ул-кибар, 356-б.

Алминнату-ллоҳи таборак ва таоло اَلْمِنَّةُالله تَبَارَكَ وَ تَعَالَى Муборак яратувчи, Аллоҳ таолодан миннатдормиз.

Алминнату-ллоҳи таборак ва таоло
Ким биза етишти бу сифат мансаби воло.

Вакфия, 240-б.

Ал-муслиму ман салим ал-муслимуна мин ядиҳи ва лисониҳи اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ يَدِهِ وَ لِسَانِهِ Кўли ва тилидан мусулмонларга озор етмайдиган кишигина ҳақиқий мусулмондир.

Ал-муслиму ман салим ал-муслимуна мин ядиҳи ва лисониҳи
Ким мусулмонлиг айласа даъво
Чин эмас гар фидо қилур жонлар.
Ул мусулмондурурки, солимдур.
Тилию илгидин мусулмонлар.

Арбаъин, 262–263-б.

Ал-мусташору муътаминун اَلْمُسْتَشَارُ مُعْتَمَنٌ Маслаҳатчи – ишончга сазовордир.

Ал-мусташору муътаминун
Ҳар кишиким бировни маҳрам этиб,
Машваратда амини роз этти,
Гар яшурди билиб салоҳ сўзин,
Ўзини қалбу ҳийласоз этти.

Арбаъин, 265-б.

Ал-мутахаллиқу биахлоқиллоҳи اَلْمُتَخَلِّقُ بِأَخْلَاقِ اللهِ Тангри таолонинг ахлоқларини қабул қилгувчилар.

Мосиволлоҳ лавси орийдин қутилди ва «ал-мутахаллиқу биахлоқиллоҳи» сифати била мутаассиф бўлди.

Маҳбуб ул-қулуб, 64-б.

Ало қадри маротибиҳим عَلَى قَدْرِ مَرَاتِبِهِمْ Даража, мартабаларига кўра.

... ва бадоеъ тазйин воқеъ бўлубтур: «ало қадри маротибиҳим».

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Ало ҳаддиҳи عَلَى حَدِّهِ Даража, миқдорига кўра.

Шайх Абдурраҳмон Суламий табақоти машойихнинг соҳиби р. т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳаддиҳи китобе жамъ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 482-б.

Ал-умрат айн اَلْعُمْرَةُ عَيْنٌ Ҳаёт булоғи, тириклик чашмаси.

Деди оғзимдур сенинг умрунг, висолин истагил,
Умр агар будур висолин топқамен ал умрат айн.

Наводир ун-ниҳоя, 435-б.

Ал-уҳдату алар-ровий اَلْعُهْدَةُ عَلَى الرَّاوِيْ Сўзнинг тўғри ёки нотўғрилиги айтган кишилар гарданига.

[*Суфий Пири Сесадсола-форсигўй шоирлардан*]. *Суфийнинг мизожанинг тезлик ва нозиклиги бу ғоятғача дерларким... сафиҳона алфоз била фаҳш айтур эрмиш ва таёғламоқға даги ҳам қилур эрмиш (Ал-уҳдату алар-ровий).*

Мажолис ун-нафоис, 133-б.

Аляъсу эҳдар-роҳатайн اليأس اهدالراحتين Умидсизлик – икки роҳатнинг бири.

Соқиё, кўп ваъда қилдинг роҳ ила роҳат етур,
Йўқса қил маъюским, аляъсу эҳдар-роҳатайн.

Наводир ун-ниҳоя, 435-б.

Ал-қанаъату канзун ло юфно اَلْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى Ҳар неча нафъ топса, қаноат қилмас.

Қонеъ васфидаким «алқанаъату канзун ло юфно» мазмуни била амал қилур...

Ғаройиб ус-сиғар, 556-б.

Ал-қанаъату молун ло яфна اَلْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَفْنَى Қаноат – туганмас бойликдир.

Ал-қанаъату молун ло яфна
Ҳирсдин кечгил ул ғамедурким,
Ҳадду ғоят эмас анга пайдо.
Тут қаноатки, ул эрур моле
Ки, ниҳоят эмас анга пайдо.

Арбаъин, 265-б.

Ал-ғинал-яъсу мимма фи айдин-наси اَلْغِنَى الْيَأْسُ مِمَّا فِي أَيْدِ النَّاسِ Ҳақиқий бойлик – бу одамлар қўлидаги нарсалардан умидвор бўлмаслик, тамаъ қилмасликдир.

Ал-ғинал-яъсу мимма фи айдиннаси
Бойлиг истар эсанг эл илигидин
Ҳар на кўрсанг боридин ўл навмид,
Бул ғино баски, халқдин кечибон
Тутсанг уммид ҳақдин-ўқ жовид.

Арбаъин, 267-б.

Ал-ҳазму суъ уз-занни اَلْحَزْمُ سُوْءُ الظَّنِّ Ишонмаслик – эҳтиётқорликдир.

Аз-ҳазму суъ уз-занни
Ҳазм боис дурур ангаки, мудом
Иши эл сори бадгумон ўлғай.
Доимо эҳтиёт этар ангаким,
Қайдлардин ҳама амон ўлғай.

Арбаъин, 268-б.

Алҳамду лиллаҳи имтоза-л-инсона ало соирил- махлуқоти бишарафи-н-нутқ ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳаловати баёниҳи суккар-иш-шукри ва шаҳди-ш-шуҳуди ва-л-имтинони اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ إِمْتَازَ الْإِنْسَانَ عَلٰى سَائِرِ الْمَخْلُوْقَاتِ بِشَرَفِ النُّطْقِ وَاللِّسَانِ وَ أَظْهَرَ مِنْ عُذُوْبَةِ لِسَانِهِ وَ هَلَاوَةِ بَيَانِهِ سُكْرَ الشُّكْرِ وَ شُهْدَ الشُّهُوْدِ وَالْإِمْتِنَانِ Инсонни нутқ ва тил била шарафлаб, тилининг ширинлиги, фикр баён этишининг гўзаллиги, шукр айтишининг шакари (Тангри таолонинг ваҳдатлигига) гувоҳлик беришининг бош ва миннатдорчилиги туфайли уни (одамни) яратган, барча бошқа жонзотлардан улуғ ва мумтоз қилган Тангри таолога ҳамду санолар бўлсин!

Алҳамду лиллаҳи имтоза-л-инсона ало соирил-махлуқоти бишарафи-н-нутқ ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳаловати баёниҳи суккар-иш-шукри ва шаҳди-ш-шуҳуди ва-л-имтинони

Рубоий:
Эй сўз била қилгон офариниш оғоз,
Инсонни арода айлагон маҳрами роз.

Муҳокамат ул-луғатайн, 7-б.

Алҳамду лиллаҳи ала аттавфиқ اَلْحَمْدُ للهِ عَلَى التَّوْفِيقِ Муваффақият (имконият учун) Аллоҳга мақтовлар бўлсин.

Бу фақири ҳақир бу сўнгги жамоат зумрасида хиёбон бошида кўрган замонида мухтасар битилган рисола сабақиға мумтоз бўлдум (алҳамду лиллаҳи ала аттавфиқ).

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 14-б.

Алҳамду лиллаҳил-лазий анзала аъла абдиҳил китаби اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ Тангри таолога ҳамдлар бўлсинки, ўз бандасига китоб нозил қилди.

Не нома эрдиким, аршосо даргоҳдин нозил бўлди анинг шонида «Алҳамду лиллаҳил-лазий анзала аъла абдиҳил китаби» дин ўзга нима хотирга келмас...

Муншаот, 178-б.

Алҳамду лиллаҳил-лазий аҳзаба ғина алхазон اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَانَ Аллоҳга ҳамдлар бўлсинки, осмондан (фалак фарсо боргоҳдин) бир варақ (нузул қилди) туширди.

... ва не сафҳа эрдиким, фалак фарсо боргоҳдин нузул қилдиким, анинг шонида «Алҳамду лиллаҳил-лазий аҳзаба ғина алхазон» дин ўзга калима тилга эврулмас.

Муншаот, 178-б.

Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ваффақани мин ифтитоҳиҳи ило ихтитомиҳи; ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва асҳоби киромиҳи اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي وَفَّقَنِي مِنْ إِفْتِتَاحِهِ إِلَى إِخْتِمَابِهِ، وَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ كِرَامِهِ Мени бошлаб тугатишимга муваффақ қилган Аллоҳга мақтовлар бўлсин, Муҳаммадга унинг эҳтиромли яқинлари сирдошларига Аллоҳ раҳмати бўлсин!

... ва дилсўҳтавор фақр кўргазмак била ниҳоятсиз фараҳ топмоқ, «Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ваффақани мин ифтитоҳиҳи ило ихтитомиҳи; ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи ва асҳоби киромиҳи».

Фарҳод ва Ширин, 468-б.

Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ва ҳабали алал кибари Исмоила ва Исҳоқа اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ Менга кексалик пайтимда Исмоил ва Исҳоқни ҳадя этган Зот – Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин [14:39].

То улки Иброҳим а. с. Маккага келиб мақом тутти ва юз яшаганда, Ҳақ таоло Сорадин Иброҳимга Исҳоқ а. с. ни каромат қилдиким, ул оятки «Алҳамду лиллаҳил-лази(й) ва ҳабали алал кибари Исмоила ва Исҳоқа» андин хабар берур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 118-б.

Алҳамду лиллаҳи раббил оламин вас-салавот-ус-саллам ало Расулиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ажмаин اَلْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَوَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ أَجْمَعِينَ Бутун оламларнинг Парвардигорига ҳамду санолар ҳамда Аллоҳнинг Расули Муҳаммад ва унинг оила аъзоларига дуои саломлар бўлсин!

Алҳамду лиллаҳи раббил оламин вас-салавот-ус-саллам ало Расулиҳи Муҳаммадин ва олиҳи ажмаин.

Рисолаи тийр андохтан, 303-б.

Алҳамду лиллаҳи таоло اَلْحَمْدُ لِلهِ تَعَالَى Барча мақтов, шукрлар Аллоҳ таолога бўлсин.

Алҳамду лиллаҳи таолоки, бу рубъи маскунда шоҳнинг чаҳор болиш салтанати солди...

Назм ул-жавоҳир, 136-б.

Ал-ҳукму лиллоҳ الحكم لله Аллоҳ таолонинг ҳукми, фармони билан.

Сўзлари бу эрдиким, «Ал-ҳукму лиллоҳ» эгасига биздин кераклик экандур – элтти, умид улдурким, раҳмат қилгай».

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 100-б.

Анбата Аллоҳ наботан ҳасаио أَنْبَتَ اللهُ نَبَاتًا حَسَنًا Тангри барча наботот (ўсимликлар дунёси)ларни гўзал қилиб яратди.

Лаб узра хатти наботи ҳусну нахли қадди,
Гулбуне анбата Аллоҳ наботан ҳасано.

Наводир ун-ниҳоя, 14-б.

Анзално мин ал-мўъсироти моан сажжожан ли-нухрижа биҳи ҳаббон ва наботан ва жаннатин алфофан أَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَ نَبَاتًا وَ جَنَّاتٍ أَلْفَافًا Ва уруғни, ўсимликни ва шохлари бир-бирига ўралиб кетган ўрмонзорларни кўкартириш учун ёмғирли булутлардан туганмас сувларни туширдик [78:14–16].

Аллоҳ, Аллоҳ ул равзаи руҳафзода не назорат ва ул гулшани дилосода не назоҳатдурким, анинг боғбони ва «анзално мин ал-мўъсироти моан сажжожан линухрижа биҳи ҳаббон ва наботан ва жаннатин алфофан» каримаси била такаллум қилур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса اَلنَّظَرُ إِلَى الْمَرْأَةِ الْأَجْنَبِيَّةِ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ Бегона аёлларга ташланган ҳар бир назар – шайтон ўқидир.

Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса
Солма кўз кимса бўлса номаҳрам,
Гарчи нафсинг топар назорада суд,
Ки назарким ҳамроҳ-шайтоннинг
Новакидур ва лек захролуд.

Арбаъин, 269-б.

Анна мадинат ал-олам ва ала бобиҳа اَنَا مَدِينَةُ العِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا Мен олам марказиман ва унинг эшиги менинг устимда.

... ул Расул бобинда бўла олурким «анна мадинат ал-олам ва ала бобиҳа» анинг ҳадиси мўъжиз низомидин ривояте бўла олур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Аннамо амараҳу изо ирода шайъан ан йақуллаҳу кун файакун إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ Бирор нарсани ҳоҳлаганда, унинг иши (Аллоҳнинг) «бўл!» демаклигидур. Ва (у нарса) бўлур. [36:82].

Чун Ҳақ субҳоно ва таолонинг ҳикмати болиға ва қудрат шайъаси «аннамо амараҳу изо ирода шайъан ан йақуллаҳу кун файакун»

Давлат чоғи ўзни қўлдош санга-
Ким, қилди қатиғлигда вафо фош санга,
Ул бўлди ҳақиқат ичра қардош санга.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Аш-шафқату ало халқиллоҳи اَلشَّفَقَةُ عَلَى خَلْقِ اللهِ Шафқат Аллоҳнинг яратганигадир.

... ва агар холиқ дўстлиги учун бўлса, «аш-шафқату ало халқиллоҳи» давлати восил.

Маҳбуб ул-қулуб, 59-б.

Аш-шақийю мин шақиййун фибатни уммийҳу اَلشَّقِيُّ مِنْ شَقِيٍّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ Ёмон она қорнида ҳам ёмондир.

... ва анбиё мўъжизотин иродат бирла шаъбадаға индурса, «аш шақийю мин шақиййун фибатни уммийҳу» далили бирла дунёда шақовати мухаллад ва уқбода азоби муаббад бўлғай...

Вақфия, 239-б.

Аъжазту ан акуна мисли ҳазал ғуроби أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ Мана шу қарғачалик бўла олмадимми? [5:31].

Қобил даги бу таълимни олғоч, Ҳобилни гўр қазиб, дафн қилдиким, Бори таоло Қобил тилидинким, «аъжазту ан акуна мисли ҳазал ғуроби» каримасин адо қилур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 101-б.

Ақийбу кулли явмин лайлатун عَقِيبُ كُلِّ يَوْمٍ لَيْلَةٌ Ҳар бир тундан сўнг, албатта, кун келади.

Ақийбу кули явмин лайлатун
Кофур қошида мушк соро эрмиш,
Гул жанбида сунбул ошкоро эрмиш,
Ҳар юз била бир зулфи сумансо эрмиш,
Ҳар кун сўнгида бир кеча пайдо эрмиш.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Аҳлан ва саҳлан марҳабо أَهْلاً وَ سَهْلاً مَرْحَباً Меҳмонга айтиладиган «хуш келибсиз», ўрнидаги ибора.

Бедилинг хайли русули сенсен аларға дилрабо,
Ё Набий руҳий фидока аҳлан ва саҳлан марҳабо.

Наводир ун-ниҳоя, 11-б.

Аҳсин илал-мусиъи тасаддуҳу احسن الى المسوتصده Ёмонга яхшилик қилиш билан уни қайтарган бўласан.

Аҳсин илал-мусиъи тасуддуҳу
Гар хасм жафосидин сарандоз ўлғунг,
Доим таабу аламға анбоз ўлғунг,
Сен лутф этиб агар навосоз ўлғунг,
Бу важҳ била анга сарафроз ўлғунг.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Бало ул-инсони мин ал-лисони بَلاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ Инсонга бало тилдин келур.

Бало ул-инсони мин ал-лисони
Сўзидин кишиким ғаму бало ҳосилдур,

Ҳар нуктада тили деса бало дохилдур,
Бесирфа деган кишига тили қотилдур,
Ақиссаки, кимсанинг балоси тилидур.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Баракат ул-маоли фи адоъ из-закоти بَرَكَةُ الْمَالِ فِي أَدَاءِ الزَّكَوٰةِ Мол дунё баракаси закотни адо этишда.

Баракат ул-маоли фи адоъ из-закоти
Гар молни асбоби нажот айлагасен,
Дарвешга садқасини бот айлагасен,
Молингдин агар сарфи закот айлагасен,
Кўпрак бўлурига илтифот айлагасен.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Баракат ул-умри фи ҳусн ил-амали بَرَكَةُ الْعُمْرِ فِي حُسْنِ الْعَمَلِ Уларнинг баракаси чиройли амаллардандир.

Баракат ул-умри фи ҳусн ил-амали
Ҳақ йўлида ҳар кимга ибодат бўлғай,
Яхши амал асбоби саодат бўлғай,
Гар яхши амал кишига одат бўлғай,
Умри бу амал бирла зиёдат бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Баррик ло тубтилҳу бил-манни بَرِّكْ لَا تُبْطِلْهُ بِالْمَنِّ Эзгулик қил, аммо уни миннат қилиш билан йўқ қилма.

Баррик ло тубтилҳу бил-манни
Жуз жуду сахо уйини манзил қилма,
Имсокни сахо юзига ҳойил қилма,
Қил яхшилиқу демакни дохил қилма,
Миннат била яхшилиғни ботил қилма.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Батн ул-маръи адувваҳу بَطْنُ الْمَرْءِ عَدُوُّهُ Кишининг қорни – душманидир.

Батн ул-маръи адувваҳу
Ҳар кимгаки кўп таом емак фандур,
Билгилки, нажосатқа тани маскандур,
Қорнинг била дўст бўлмасанг аҳсандур,
Невчунки эр ўғлиға қорин душмандур.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Башшир нафсака биз-зафари баъд ас-сабри بَشِّرْ نَفْسَكَ بِالظَّفَرِ بَعْدَ الصَّبْرِ Ўзингга сабрдан кейин зафар келишини билдириб қўй.

Башшир нафсака биз-зафари баъд ас-сабри
Нафс уйига сабр ила иморат англа,
Бесабрлиғин анинг шарорат англа,
Иш сабр сори анга ишорат англа,
Сабрни зафар сори башорат англа.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Башошат ул-маръи атийматун-сониййатун بَشَاشَةُ الْمَرْءِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ Кишининг мулойимлиги (эҳсондан сўнг) иккинчи совғадир.

Башошат ул-маръи атийматун-сониййатун
Эҳсонки бировга сийрату сон келди,

Ашколи сипеҳр олдида осон келди,
Эҳсон ҳар неча зеби инсон келди,
Эҳсонда тараб икинчи эҳсон келди.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Баъд ад-дунё бил охирати тарбаху بَعْدَالدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ تَرْبَاهُ Бу дунёни охират учун сотиб юбор, фойда кўрасан.

Баъд ад-дунё бил охирати тарбаху
Дунё била неча зебу оро қилмоқ,
Ул зеб ила дўзах ўти барпо қилмоқ,
Мумкин эмас эрса тарки дунё қилмоқ,
Уқбо била хушдур ани савдо қилмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми илал масжидил-ақсо بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِالْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِالْأَقْصَى Покдир ул зотки ўз бандасини (Муҳаммад с.а.в. назарда) тутилган бир кечада Ҳаром масжидидан Ақсо масжидига олиб борди.

Меърож кечаси таърифидаким, каримаи: «субҳоналлази асро» анга мусаддақи дурур ва «биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми илал масжидил- ақсо» анинг субутига икки гувоҳи содиқ.

Ҳайрат ул-аброр, 44-б.

Бика мин зил жалоли вал-икром بِكَ مِنْ ذَالْجَلَالِ وَالْإِكْرَام Эй жалолат ва икром соҳиби (Расулуллоҳ!).

Ё Расулаллоҳ, алфа-алфа салом,
Бика мин зил жалоли вал-икром.

Сабъаи сайёр, 18-б.

Бирр ул-волидайни салафун بِرُّالْوَالِدَيْنِ سَلَفٌ Ота-онага меҳрибонлик – меросдир.

Бирр ул-волидайни салафун
Иста ато йўлида жон фидо қилмоқ
Қуллуқ анога ҳам улча имкон қилмоқ,
Зуҳри абад истасанг фаровон қилмоқ,
Бил они ато-анога эҳсон қилмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳийм بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Меҳрибон ва раҳмли Аллоҳ номи билан бошлайман.

Кўрки, эрур аввали ҳар суранинг
«Бисмиллоҳир-раҳмонир раҳийм».

Бадоеъ ул-бидоя, 21-б.

Бишукри тадумун-ниам بِالشُّكْرِ تَدُومُ نِعَمْ Беҳисоб неъматингга шукр.

Мунча ниам бердию қилди рақам,
Муники: «Бишшукри тадумун-ниам».

Ҳайрат ул-аброр, 298-б.

Биҳамдиллоҳ вал-минна//Биҳамдиллаҳ вал-миннатика بِحَمْدِاللهِ وَالْمِنَّتِكَ Аллоҳга ва унинг неъматларига ҳамд.

Биҳамдиллоҳ вал-миннаки, менинг бу ҳаётим гулбунининг гуллари ул Ҳазратнинг хизмати баҳорида очилди...

Вақфия, 260-б.

Биҳамдиллаҳ вал миннатика то сипеҳри даввор ҳаводиси саргардонлигидин рўзгори нопойдор навойиби бесомонлигидин Мозондарон чангалига қадам қўюлубтурким...

Муншаот, 146-б.

Букрат ус-сабти вал-хамиси баракатун بُكْرَةُالسَّبْتِ وَالْخَمِيسِ بَرَكَةٌ Шанба ва пайшанба тонглари баракадир.

Букрат ус-сабти вал-хамиси баракатун
Кўп келди замонанинг мукаррар субҳи,
Баракат дуридин топмади зевар субҳи,
Кўргузмади они чархнинг ҳар субҳи,
Жуз шанбау панжшанба анвар субҳи.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Буқоъ ул-маръи мин хашйат-иллоҳи қуррату айнин بُقَاعُ الْمَرْءِ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ قُرَّةُ عَيْنِ Кишининг Аллоҳдан қўрқиб йиғлаши кўзини равшан қилади.

Буқоъ ул-маръи мин хашйат-иллоҳи қуррату айнин
Ҳар кимки хушуъ уйини маскан қилғай,
Олам сижинин Ҳақ анга маъман қилғай,
Ҳақ ваҳмидин улки йиғламоқ фан қилғай,
Ул ашк анинг кўзини равшан қилғай.

Назм ул-жавоҳир, 139-б.

Ва алқайно ало курсиййиҳи жасадан وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً Ва унинг тахти устига бир жонсиз жасадни ташладик [38:34].

... Азроилга амр бўлдиким, руҳин қабз қилиб, жасадин Сулаймон а. с. нинг тахти устида ташладиларким, «ва алқайно ало курсиййиҳи жасадан» мақсуд мундин бўлғай.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 166-б.

Ва аммо с-соила фало танҳура وَ أَمَّاالسَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ Аммо тиланчиларни ранжитма.

... анжумсипоҳике, шиккаи ахтарин «ва аммо с-соила фало танҳура» равнақи била савобитнинг тўққуз пардалиқ манзаридин ошурди.

Вақфия, 241–242-б.

Ва асока ман тағофала анка وَ عَصَاكَ مَنْ تَغَافَلَ أَنَّكَ Сенга нисбатан ғофиллик қилинган бўлса, бу сен учун катта ёрдам.

Ва асока ман тағофала анка
Нафсинг нечаким ишта тажоҳул қилди,
Давронда ташаддуддек тасалсул қилди,
Бор ўлди санга улки, таҳаммул қилди,
Кўргузди мувосову тағофул қилди.

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вазру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи وَزْرُ صَدَقَةِ الْمَنَّانِ أَكْثَرُ مِنْ أَجْرِهِ Миннат билан қилинган садақанинг гуноҳи савобидан кўпроқ бўлади.

Вазру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи
Ким садқа берур агарчи Афридундур,
Гар миннат этар бу феъл ила матъундур,
Миннат била улки садқа айлар дундур-
Ким, журми анинг савобидин афзундур.

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Вазъ ул-эҳсони фи ғайри мавзиъиҳи зулмун وَضْعُ الْإِحْسَانِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ ўз ўрнида қилинмаган яхшилик – зулм билан баробардир.

Вазъ ул-эҳсони фи ғайри мавзиъиҳи зулмун
Яхшилиқ эрур ямонга маҳкам бедод,
Воқиф бўлу зоҳир этма ҳар дам бедод,
Эҳсон эрур андинки, керак кам бедод,
Ўз ерида қилмоғондуру ҳам бедод.

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Ва изал биҳару сужжират وَ إِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ Ва вақтики, денгизлар аланга олиб ёнса.

... ва гоҳи кўлак ташвиридин амвож таоқиби сув хуруши уни била «ва изал биҳару сужжират» адосига мутакаллим.

Муншаот, 145-б.

Ва иза-с-самау кайфа руфиъат وَ إِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ Осмоннинг қандай кўтариб қўйилганлигига...

Сарбаландлиғи сабза тилидин «ва иза-с-самау кайфа руфиъат аъдосига жорий...

Муншаот, 134-б.

Ва из қола Мусо лифатоҳу ло абраҳу ҳатто аблуға мажмаал баҳрайни ав амзия ҳуқубан وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا Мусо алайҳиссалом (ўзининг хизматкори) йигитига: «То икки денгиз қўшиладиган ерга етмагунча ёки узоқ замонлар кезмагунча юришдан тўхтамайман, деган пайтини эслангиз [18:60].

[Ювшаъ бинни Нун а. с.]. Ва кўпрак муфассирлар муттафиқдурлар мунгаким, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ул оятда дебдурким: «ва из қола Мусо лифатоҳу ло абраҳу ҳатто аблуға мажмаал баҳрайни ав амзия ҳуқубан» иборат Ювшаъдиндур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 148-б.

Ва из қола юсуфу лиабиҳи ё абати инни раайту аҳада ашара кавкабан ваш-шамса вал-қамара раайтуҳум ли сожидина وَ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ Эй ота, мен тушимда ўн бир юлдузни, яна қуёш ва ойни кўрибман. Ҳаммалари менга сажда қилаётган эмиш [12:14].

[Юсуф а. с.]. Бу тушни Яъқуб а. с. га айттиким: «ва из қола Юсуфу лиабиҳи ё абати инни раайту аҳада ашара кавкакабан ваш-шамса вал-қамара раайтуҳум ли сожидина» андин хабар берур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 123-б.

Ва илал жибалу кайфа нусибат وَ إِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ Тоғларнинг қандай тикланганлигига... [88:18].

... ва побаржолиғи садо тақриридин «ва илал жибалу кайфа нусибат» баёнига зокир.

Муншаот, 134–135-б.

Ва илми муаскари бадеъ ул-ливо وَ عِلْمِ مُؤَسْكَرِي بَدِيعُ اللِّوَا Моҳир кўмондон.

Ва абнойи замондин ва афозили даврондин баъзидинким, табъи қасри рафеъ ул-бино «ва илми муаскари бадеъ ул-ливо» бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

Ва иҳкуму яфъалуллоҳу маяшаъ мо юриду وَ يَحْكُمُ يَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَاءُ مَا يُرِيدُ Тангри таоло хоҳлаган ва истаган нарсасини ҳукм қилади.

Бу учурда юқоридин бу фақир хизматиға рақаме тортилди... ва хитоби сидқдин ўзга билинмади «ва иҳкуму яфъаллуллоҳу маяшаъ мо юриду».

Муншаот, 154-б.

Вайлум дил-ҳасаду ман ҳасадаҳу وَيْلٌ لِمَنْ حَسَدٍ مَنْ حَسَدَهُ Ҳасадчиларнинг ҳолига вой.

Вайлум дил-ҳасаду ман ҳасадаҳу
Ҳар кимки, ҳасад хислатидур, вой анга,
Иқбол ила фарқ ўлса фалаксой анга,
Ҳеч офатдин бўлмас парвой анга,
Ҳам ўз ҳасади офатидин вой анга.

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вайлун лиман ватар ал-аҳзону وَيْلٌ لِمَنْ وَتَرَ الْأَحْزَانَ Яхшиларни тарк этган кишининг ҳолига вой бўлади.

Вайлун лиман ватар ал-аҳзону
Даҳр уйида улки ранжпарвард ўлғай,
Кўп яхшики бедардға ҳамдард ўлғай,
Жон гулшанида чу яхши эл вард ўлғай,
Вой ангаки, яхшилардин ул фард ўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вайлун лиман соъа хулқаҳу ва қабаҳа халқаҳу وَيْلٌ لِمَنْ سَاءَ خُلُقَهُ وَ قَبَّحَ خَلْقَهُ Хулқи ёмон ва халқига «хурадиган» кишининг ҳолига вой!

Вайлун лиман соъа хулқаҳу ва қабаҳа халқаҳу
Хушхўйлиқ улаки, сарнавишт ўлди анга,
Дўзах сўзи лутфидин биҳишт ўлди анга,
Вой ул кишигаким, хулқи зишт ўлди анга,
Бу хулқи била ямон сиришт ўлди анга.

Назм ул-жавоҳир, 175–176-б.

Валав кунтум фи бурувжим мушайядатин وَ لَوْ كُنْتُ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ Ҳатто мустаҳкам қалъалар ичида бўлсангиз ҳам... ўлим сизларни топиб олади [4:78].

[Асҳоб ур-Раъс]. ... Раъс қочиб, бир мис ва рўйидин ясаған кўргонға кирди, аммо фойда бермади. «валав кунтум фи бурувжим мушайядатин» мазмуни била Азроил руҳин қабз қилди ва жаҳаннам сори йиборди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111-б.

Валав якуну қабиҳан, фа-минҳу, тубту илайк و لو يكون قبيحا، فمنه، تبت اليك Агар ёзганларим ёмон бўлса, ундан тийилдим, тавба қилдим (агар қаламимнинг йўналиши хунук бўлса, ундан тийилдим, тавба қилдим).

Агар худ ўлса малиҳ ажри раҳматингдур анинг,
Валав якуну қабиҳан, фа-минҳу, тубту илайк.

Ғаройиб ус-сиғар, 559-б.

Валадат физ-замон ас-султон ул-одил وِلَادَتُ فِي الزَّمَانِ السُّلْطَانُ الْعَادِلُ Одил султон замонида туғилиш.

Буким одил подшоҳ таърифдин бийикроқ эрур «валадат физ-замон ас-султон ул-одил» андин хабар берур.

Маҳбуб ул-қулуб, 12-б.

Валадука раббука وَلَدُكَ رَبُّكَ Отанг Парвардигоринг дир.

Ва машойих раҳимуллоҳ сўзи буким, валадука раббука...

Муншаот, 183-б.

Валақад заййина-с-самаа д-дунё бимасобиҳ وَ لَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ Дунё осмонини чироқлар билан безадик.

Муртафеъ шохлар шамъ шуъласидек барглар шакли шарҳида бўстон музаккирлари «валақад заййина-с-самаа д-дунё бимасобиҳ» каримаси билан мутакаллим...

Муншаот, 138-б.

Валлайлу вар-раҳмон وَاللَّيْلُ وَالرَّحْمَنِ Қуръони каримдаги «валлайли» сўзи билан бошланувчи суранинг биринчи ояти мазмунига ишора [Валлайли иза яғша (Зулмат ила ҳамма нарсани беркитган тун билан қасам)].

Шоми зулфи қайдию меҳри узорин кўргали
Айламишмен сураи валлайлу вар-раҳмонни ҳифз.

Бадоеъ ул-васат, 206-б.

Валлайли иза яғша وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى Кечанинг дунёни қопловчи тим қоронғулиги билан қасам ичаман, тун билан унинг зулматида қасамёд қиламан [92:1].

Аммо баъд бу саҳифаки, «вашшамси ва зуҳаҳо» кофурий сафҳасидин ёруқроқ келди «валлайли иза яғша» мушки била нукта тироз қилғучи...

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

Ул шоми висолнингким, «валлайли изо яғша» ояти бўла олғай анинг шонида саводи ёзилмоғи...

Лайли ва Мажнун, 20-б.

Валлоъ ут-тифли марзуқун وَلَّاءُ الطِّفْلِ مَرْزُقٌ Фарзандни Аллоҳ ризқи билан беради.

Валлоъ ут-тифли марзуқун
Ҳар кимгаки, тифл ўлса эрур кўзи очуқ,
Шугли била хотири ғамандузи очуқ,
Бўлмоқ не ажаб базми дилафрўзи очуқ,
Ким тифли бор эрса ё анга рўзи очуқ.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Валлоҳу таоло аълам وَاللهُ تَعَالَى أَعْلَم Аллоҳ таоло билади, Худо билади.

[Шайх Шиҳобуддин...]. Валодати беш юз ўттуз тўққузда Ражаб ойида эрмиш, вафотлари олти юз ўттуз иккида эрмиш, валлоҳу таоло аълам.

Насойим ул-муҳаббат, 338-б.

Вал-ғуфрон وَالْغُفْرَان (Аллоҳ) гуноҳларни кечирувчи.

Ва Ҳаким Сулаймон алайҳурраҳмата вал-ғуфрон сўзидурким, ота қодири қайюм, она розиқи марсум...

Муншаот, 184-б.

Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъини вас-салоту вассалам ат-таййибин ат-тоҳирина ва саллама таслиман касийран وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى تَوْفِيقِي هٰذَا الْأَرْبَعِينِي وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ لَهَا تَسْلِيمًا كَثِيرًا Шу «Арбаъин» манзумасини ёзиб тугаллашга муваффақ этгани учун Тангри таолога шукр ҳамда (Муҳаммад с.а.в.) унинг ҳамма пок авлодига ҳам Тангрининг марҳамат ва раҳмати ҳамда саломи бўлсин!

Ки, Навоийга ул дуо етгай
Булбули руҳига наво етгай.

Вал-ҳамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъини вас-салоту вассалам ат-таййибин ат-тоҳирина ва саллама таслиман касийран.

Арбаъин, 270-б.

Ва мо тадри нафсун мозо таксибу ғадан وَ مَا تَدْرِي نَفْسٌ مَا ذَا تَكْسِبُ غَداً Кишн нафси эрта нима бўлишини билмайди.

Ҳар ойинаким анбиёйи мурсал аввал орзу саволин қилғонда «ва мо тадри нафсун мозо таксибу ғадан» жавоби била ноумид бўлурлар.

Муншаот, 153-б.

Варафаъноҳу маконан алиййан وَ رَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا Ва биз уни юксак мартабага кўтардик [19:57].

Ва Идрис а. с.нинг мавтин киши кўрмайдур. Ҳам шаръ аҳли қошида, ҳам тарих аҳли олида ақида будурким, ул тирикдур ва биҳиштдадурким, каломи олиҳи ондин хабар берурким, «варафаъноҳу маконан алиййан».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 104-б.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳит таййибийн ва асҳобуҳ ут-тоҳирийн ва мин тобиҳум ажмаийн ило явмиддин وَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ أَصْحَابِهِ الطَّاهِرِينَ وَ مِنْ تَابِعِيهِمْ أَجْمَعِينَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ «(Муҳаммад алайҳиссалом) унга, унинг яхши қариндошларига, пок саҳобаларига ва унга эргашганларнинг ҳаммасига Аллоҳнинг саловатлари бўлсин!».

Этма маҳрум анинг итоатидин
Қилма навмед анинг шафоатидин.

«Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳит таййибийн ва асҳобуҳ ут-тоҳирийн ва мин тобиҳум ажмаийн ило явмиддин».

Вақфия, 236-б.

Ва саллалоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳибиҳи ва саллам و صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ أَصْحَابِهِ وَ سَلَّمْ Унга, унинг яхши қариндошларига, саҳобаларига Аллоҳнинг дуруд ва саловотлари бўлсин!

Чун нуктасида қилди аъён гавҳари ноб,
Даъвогари гавҳарлари бўлди сиймоб.
Ва саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва саллам.

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи-т-таййибина ва асҳобиҳи-т-тоҳирина ва саллама таслиман касиран касира وَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ أَصْحَابِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا У (Муҳаммад [а. с.), унга ёқимли хислатли оиласига ва покиза саҳобаларига Аллоҳнинг саловати ва кўпдан-кўп саломлари бўлсин!

Чун ул ўзининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунта набиян фафҳам».

Ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи-т-таййибина ва асҳобиҳи-тоҳирина ва саллама таслиман касиран, касира.

Муҳокамат ул-лугатайн, 8-б.

Ва саллаллоҳу ало шамси жамолиҳи ва зилли камолиҳи وَ صَلَّى اللهُ عَلَى شَمْسِ جَمَالِهِ وَ ظِلِّ كَمَالِهِ Ва Тангри таолонинг раҳмати уни жамолининг қуёши ва камолининг соясича бўлсин!

... агарчи ул қуёшқа соя йўқ эрди ва ул кечага манзил қуёш устида-ўқ эрди. «ва саллаллоҳу ало шамси жамолиҳи ва зилли камолиҳи».

Фарҳод ва Ширин, 17-б.

Вассалому вал-икром وَالسَّلَامُ وَالْإِكْرَام Вассалому вал-икром, раҳмат!

Тутмангиз бу диёр ичинда мақом,
Қайтингиз, вассалому вал-икром».

Сабъаи сайёр, 150-б.

Вассобиқун ассобиқун والسبق السبق Ҳаммадан илгари келлардан ҳам илгари бор эди.

Ул эди олам элига раҳнамун,
Келди чун вассобиқун ассобиқун.

Лисон ут-тайр, 21-б.

Ва уҳйил мавта биизниллоҳи وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللهِ Ва Тангри таоло изни билан ўликларни тиритираман [3:49].

... дуо била ўлукни тиргуздик, «ва уҳйил мавта биизниллоҳи».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Вашшамсу валлайл وَالشَّمْسُ وَاللَّيْلُ Қуёш билан ва уни (қуёшни) зоҳир қилиб кўрсатган наҳор (кундузи) билан қасам.

Эй хуш улким, офият кунжи манга эрди мақом,
Сураи вашшамсу валлайл эрди вирдим субҳу шом.

Фавойид ул-кибар, 289-б.

Ва янсурака Аллоҳу насран азизан وَ يَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا Ва Аллоҳнинг азизларга ёрдами сураси.

... қазо килкидин анинг шуққаи ливосига ёқилғон аъдо афганиким: «ва янсурака Аллоҳу насран азизан» ояти дурур...

Назм ул-жавоҳир, 130-б.

Ва янҳо ан алфуҳашо вал-мункар ва буғо وَ يَنْهَى عَنِ الْفَحْشَا وَالْمُنْكَرِ وَ الْبَغْيِ Ва фаҳш, ифлослик ва адолатсизликни рад этади.

... анинг миръоти ломеъ мухолифгузоре «ва янҳо ан алфуҳашо вал-мункар ва буғо» ашиъадурур...

Назм ул-жавоҳир, 130-б.

Ва қийл ёрзи аблағи маъҳуди وَ قِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ Айтилдики, эй ер-сувингни ютгил.

... анинг дарёйи ҳаёт табъидин рашҳаи бўла олғай, балоғатдисореким: «ва қийл ёрзи аблағи маъҳуди» анинг ҳуққаи пур гавҳарига такаллум вақти диққати калом била татаббуъ қила олғай.

Назм ул-жавоҳир, 130-б.

Ва қолотил-яҳуду узайру-ибнуллоҳи وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ Яҳудийлар: «Узайр – Аллоҳнинг ўғли», – дедилар [9:30].

Баъзи бу гариб ҳолатдин Узайр а. с.ни ибнуллоҳ дедилар. «ва қолотил-яҳуду узайру-ибнуллоҳи».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173-б.

Ва қулно ё Зулқарнайн و قلنا يا ذوالقرنين Биз: «Эй Зулқарнайн, ё уларни азобга дучор қилурсан ёки уларга яхши муомалада бўлурсан», – дедик [18:8].

... Зулқарнайннинг нубувватиға бир далил будурким, Тангри таоло ўз каломида «ва қулно ё Зулқарнайн» деб анбиё дастури била хитоб қилиб, баъзи яъжуж дафъи учун сад боғлабдур...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 111–112-б.

Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалис ис-суъи وَحْدَةُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السُّوءِ Ёмон билан ҳамсуҳбат бўлгандан ёлғизлик яхши.

Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалис ис-суъи
Бекаслиғу дард кўйида гард ўлмоқ,
Хушроққи, ямон била ҳамовард ўлмоқ,
Ёлғиз бўл, топма ранжпарвард ўлмоқ,
Хушроқ чу ямон рафиқдин фард ўлмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ло илоҳа иллаллоҳ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ У (Аллоҳ) ягонадир ва унинг шериги йўқдир. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқдир.

Охир Худованди бемислу монандким, анга йўқтур шабиҳ ва шарик ва волид ва фарзанд, яктоедур беҳамто, беиштибоҳу икроҳ (ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ло илоҳа иллаллоҳ) ғайрати илоҳий ва ғазаби номутаноҳий била аларға ҳам не расволиғлар насиб этти...

Маҳбуб ул-қулуб, 76-б.

Ва ҳува йўҳйиллази лоямуту абада ва шаъниҳи тақаддаса ва таала وَ هُوَ يُحْيِي الَّذِي لَا يَمُوتُ عَبَدَ وَ شَأْنِهِ تَقَدَّسَ وَ تَعَالَى У (Аллоҳ) асло ўлмайди, доимо тирик, унинг шаъни муқаддас ва олийдир.

Таоллаҳу зиҳи ҳар покдин пок,
Ки, не шаҳ, не гадодин бор анга бок,
Гадони шоҳ этардин йўқ ҳаросон,
Анга шоҳни гадо қилмоқ ҳам осон.
Ва ҳува йўҳйиллази лоямуту абада ва шаъниҳи тақаддаса ва таала.

Муншаот, 149-б.

Ва ҳур атника мисол сул-луълу ал-макнуна وَ حُورٌ أَطْنِكَ مِثَالُ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ Ва кўз қораси яширин дурдек.

... то Ҳазрати амир сўзлари равзалари тамошосига қадам қўяр эрдим ва ҳар равзада «ва ҳур атника мисол сул-луълу ал-макнуна» висолларидин баҳра топар эрдим...

Назм ул-жавоҳир, 127-б.

Вилоят ул-аҳмақи сариъ уз-заволи وِلَايَتُ الْأَحْمَقِ سَرِيعُ الزَّوَالِ Аҳмоқ юрт бошқарса заволнинг келиши тезлашади.

Вилоят ул-аҳмақи сариъ уз-заволи
Ҳар кимга хирад тариқининг нисбати бор,

Давлатқа агар етса анинг муддати бор,
Аҳмаққа чу етса салтанат шанъати бор,
Султонлиғининг заволиға суръати бор.

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Водин ғайри зи заръин وادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ Экин ўсмайдиган бир водий [14:37].

Иброҳим а. с. Ҳожар била Исмоил а. с. ни элтиб, бир биёбондаким, Ҳақ таоло ўз каломида «водин ғайри зи заръин» дебдурки, Макка еридур, қўйди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 116-б.

Волока ман лам юъодука والاكَ مَنْ لَمْ يُعادِكَ Сени менсимаган киши – сенга ёрдам беради.

Волока ман лам юъодука
Давр аҳлиға лутфи жонфизо кўргузгил,
Эл қилса ямон, яхши жазо кўргузгил,
Йўқ, ёринга сидқ сафо кўргузгил,
Ким қилмаса хасмлиқ, вафо кўргузгил.

Назм ул-жавоҳир, 176-б.

Вулитду фи замони ас-султонул-одил анушировн وُلِدْتُ فِي زَمانُ السُّلْطانُ الْعادِل انِيشِروان Мен одил Анушировн (Нўширавон) подшоҳ замонида дунёга келдим.

Ва ул ҳазрат бу ишка эътибор қўюб, ўз каломи мўъжиз низомини мундоқ сўрубдурким, вулитду фи замони ас-султонул-одил Анушировн.

Тарихи мулуки ажам, 242-б.

Давлати ожили муфизи ба саодати авоил барважҳи акмал муяссар бод ва муҳассал, вассалом دولت آجل مفيظ به سعادت اوائل بر وجه اكمل ميسر باد و محصل، والسلام Истиқбол саодатига элтгувчи тез келган давлат мукаммал равишда муяссар (умидлар) ҳосил бўлғай. Вассалом (Тамом).

Давлати ожили муфизи ба саодати авоил барважҳи акмал муяссар бод ва муҳассал, вассалом.

Бу руқъалари келган вақтда аларнинг муборак мижозларига ориза воқеъ бўлуб, неча кун беҳузур бўлуб, яна сиҳатлари хабари келди.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 42-б.

Давлат ул-мулуки фил-адли دَوْلَةُ الْمُلُوكِ فِي الْعَدْلِ Шоҳларнинг давлати адолат узрадир.

Давлат ул-мулуки фил-адли
Шаҳ уббаҳати ҳашматидур адли била,
Иқбол доғи шавкат эрур адли била,
Олам эли амниятидур адли била,
Султонларнинг давлатидур адли била.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Давлат ун-наводи офат ил-рижоли دَوْلَةُ النَّوادِ افَةُ الرِّجالِ Нокасларнинг давлати – кишиларнинг офати.

Давлат ун-наводи офат ил-рижоли
Муқбиллар ишида кўп латофат билгил,

Идборда ул эл аро масофат билгил,
Нокаслар ишин айни касофат билгил,
Давлатларини эранга офат билгил.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Давом ус-сурури бируят ил-ихвони دَوامُ السُّرُورُ يِرُوْيَةِ الْإِخْوانِ Дўстларни кўриш, хурсандчиликка хотима бермайди.

Давом ус-сурури бируят ил-ихвони
Қардошлар очилмасунким оралари,
Фаррух бўлсун кавкаби сайёралари,
Васл ила йироқлиқларининг чоралари –
Ким, келди фараҳ мужиби наззоралари.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Даво ул-қалб ир-ризоу бил-қазои دَواءُ الْقَلْبِالرِّضاءُ بِالْقَضاءُ Қалбнинг шифоси – қазога рози бўлиш.

Даво ул-қалб ир-ризоу бил-қазои
Ҳар кимга ливойи чарх фарсуд керак,
Кўнглида сипеҳр дарди мавжуд керак,
Ҳар кимгаки, кўнгли дарди нобуд керак,
Ҳар неки қазодин ўлса, хушнуд керак.

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Дайн ул-маръи ҳузнуҳу دَيْنُ الْمَرْءِ حُزْنُهُ Кишининг бурчи – маҳзун бўлиш.

Дайн ул-маръи ҳузнуҳу
Ҳар кимсаким, бурч ранжининг дарҳамидур,
Ғамнинг ёрию дарднинг ҳамдамидур,
Кўрмаклик вомҳоҳни мотамидур,
Алқисса, бурч одамининг ғамидур.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Далилу асл ил-маръи фаълуҳу دَلِيلُ أَصْلِ الْمَرْءِ فَعْلُهُ Кишининг асл эканлигини феъли намоён қилади.

Далилу асл ил-маръи фаълуҳу
Кимни тиласанг билай, мақолин англа,
Аслин десанг англайин, фиолин англа,
Кирдорига боқиб, асл ҳолин англа,
Аслиға далил анинг хисолин англа.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Далилу ақл ил-маръи қавлуҳу دَلِيلُ عَقْلِ الْمَرْءِ قَوْلُهُ Кишининг сўзи – ақлига далолатдир.

Далилу ақл ил-маръи қавлуҳу
Одамки, демак била киромийдуру бас,
Сўз дурри ишининг интизомидуру бас,
Сиҳҳат ончаки, аҳли ақл комидуру бас,
Ақлиға далил анинг каломидуру бас.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Далил ул-фақри ғаризун индал-лоҳи دليلُالْفقر غريظ عندالله Фақирларнинг энг хори Аллоҳ ҳузурида азиздир.

Далил ул-фақри ғаризун индал-лоҳи
Ҳаргиз бўлмас жоҳу дирам зори азиз,

Жон нақди бериб сийм харидори азиз,
Халқ оллидадур фақр талабгори азиз,
Ҳақ оллида фақрнинг эрур хори азиз.

Назм ул-жавоҳир, 150–151-б.

Даъ зикраҳунна миммо лаҳунна вафоу, риҳуссабо ваваъди савоу دعْ ذِكْرَهُنَّ مِمَّا لَهُنَّ وَفَاؤ/ رِيحُ الصَّبَا وَوَعْدِي سِوَاؤ Аёлларнинг вафоси ҳақида зикр қилишни қўй (уларнинг вафоси) тонги шабада ва (ёлғон) аҳду паймоннинг ўзидир (шеър).

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 189-б.

Динор уш-шажиҳи ҳажарун دِينَارُ الشُّجِيهِ حَجَرٌ Бахилнинг тилласи фойдасиз тошдан ўзга нарса эмас.

Динор уш-шажиҳи ҳажарун
Жамъ этмак азалда топти тақсим бахил,
Ким этмади сийм элга таслим бахил,
Чун харж қилур чоғда кўрар бийм бахил,
Тош ҳукмидадурки, жамъ этар сийм бахил.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Диҳи тамуру мур ас-саҳоб دِهِ تَمُورُ مُورَ الصَّحَابُ Улар ҳам булутлар юргандек юрарлар.

... содиқ ва ниҳоятсиз туюриғаким, ердин учқонда фалак юзин ёпар «диҳи тамуру мур ас-саҳоб» мутобиқ.

Муншаот, 147-б.

Дори ман жафока таҳжилан лаҳу دارِ مَنْ جَفَاكَ تَهْجِلاً لَهُ Кимса сенга жафо қилса ҳам, ундан уялиб муроса қил.

Дори ман жафока таҳжилан лаҳу
Ҳар кимки, сени раво кўрар шиддатиға,
Сен кўпрак иштиғол эт анинг хизматиға,
Гар тутмас ул ҳариф ўз хислатиға,
Сен лек мадори қил анинг хижлатиға.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Дор ус-салтана دار السلطنه Пойтахт, подшоҳ яшайдиган жой.

Батахсис Ҳирот дор ус-салтанасининг амнободи тавсифидаким...

Ҳайрат ул-аброр, 305-б.

Доъун-нафси ва наъл-ҳирсу داعُونُ نَفْسِ وَ نَعْلُ الْحِرْسُ Кишининг офатини ҳирсининг инжиқлигидан деб бил.

Доъун-нафси ва наъл-ҳирсу
Ҳирс офатини нафс ҳавоси билгил,
Кўймоқ ани нафс муддаоси билгил,
Нафсингга алам ҳирс балоси билгил,
Кечмак мундин анинг давоси билгил.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Доъун нафси ил-ҳирсу داعُونُ نَفْسِ الْحِرْسُ Кишига алам – ҳирс (таъма, оч-кўзлик)дан етади.

Доъун-нафси ил-ҳирсу
Гар айтур эсанг, бўлай жувонмард охир,

Қил ҳирсни фақр йўлида гард охир,
Ҳирс ўтидин бўлма дардпарвард охир,
Ким нафсга ҳирсдин етар дард охир.

Назм ул-жавоҳир, 148-б.

Дум ала казам ил-ғайзи таҳмуду авоқибака دُمْ عَلَى كَظْمِ الْغَيْظِ تَهْمُدْ عَوَاقِبَكَ Жаҳлга йўл берма – оқибатлари мақталади.

Дум ала казам ил-ғайзи таҳмуду авоқибака
Таврунгда гунаҳ кечурмокин мавжуд эт,
Суд қилибон бу навъ беҳад суд эт,
Эл гуссасини сингурмокин мақсуд эт,
Бу шева била оқибатинг маҳмуд эт.

Назм ул-жавоҳир, 149-б.

Дум ала-т-таҳорати ювсаъу **алайка-р-ризқу** دُمْ الا طَهَارَةِ يُوَسِّعْ عَلَيْكَ الرِّزْقُ Доим таҳоратли юргин, таҳорат тозалик ризқу рўзингни оширади.

Дум ала-т-таҳорати ювсаъу алайка-р-ризқу
Гар ҳамиша таҳоратинг бўлса,
Оригай фоқа чирки ул сувдин.
Тоҳир ўл истасанг фузун рўзий,
Хосир улким йитурди бул сувдин.

Арбаъин, 264-б.

Ё арзи ҳузиҳи يَا عَرْضِ هُوزِهِ Эй ер тут (ют) буни.

Мусо а. с. ерга айттики, «ё арзи ҳузиҳи». Ер Қорунни ошуғигача ўзига тортти. Ҳорун дедиким, эй Мусо, яна сеҳр оғоз қилдинг. Мусо а. с. айтти: «ё арзи ҳузиҳи».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 143-б.

Ё муфаттиҳил абвоб يامفتح الابواب Эй эшикларни фатҳ қилувчи.

Ҳумор ғолибу майхона эшиги боғлиғ,
Тараҳҳум айла менга, ё муфаттиҳил абвоб.

Наводир ун-ниҳоя, 49-б.

Ё Одаму ускун анта ва завжука ал-жанната يَا ءَادَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ Эй Одам, сен эса жуфтинг (Ҳавво) билан жаннатни маскан тутиб... [7:19].

Одам ва Ҳаво биҳиштда сокин бўлсун деб амр бўлдиким, «ё Одаму, ускун анта ва завжука ал-жанната».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 100-б.

Ё Яҳё ҳузил китоба биқувватен ва отайноҳул-ҳукма сабийян يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وءَاتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (Биз унга): «Эй Яҳё, Китобни (яъни Тавротни) маҳкам ушлагин, (дедик) ва унга ғўдаклик чоғидаёқ ҳикмат-маърифат ато этдик [19:12].

Ва чун Яҳё а. с. мутаваллид бўлди, оз вақтдин сўнгра Тенгри таоло муборак кўнглин ваҳй нузулидин мунаввар қилдиким. «ё Яҳё ҳузил китоба биқувватен ва отайноҳул-ҳукма сабийян».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Ё қудрату айни жиъ ва-р-ҳам бидумуъи يَا قُرَّةَ عَيْنِي جِيعِ وَارْحَمْ بِدُمُوعِي Эй кўзимнинг оқу қораси, раҳмли ва шафқатли бўл.

Ё қудрату айни жиъ ва-р-ҳам бидумуъи,
Ким қилди бу селоб кўзум уйини вайрон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Ё Ҳомонубни ли сарҳан يٰهَامٰنُ ابْنِ لِي صَرْحًا Эй Ҳомон, мен учун бир (баланд) қаср қургин [40:36–37].

Ўткон балийёт асносида Фиръавн сарҳи мумаррадни Ҳомонга буюрдиким, осмонга чиқиб Мусо а. с. нинг Тенгриси била урушай, деб кўп муддат устодлари жамъ қилиб, ул сарҳни ясадиким, «ё Ҳомонубни ли сарҳан» анга долдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 138-б.

Жавдат ул каломи фил-ихтисори جَوْدَةُ الْكَلَامِ فِي الْاِخْتِصَارِ Сўзнинг яхшиси – қисқасидир.

Жавдат ул-каломи фил-ихтисори
Ҳар кимсаки сўз демак шиорида дурур,
Маъни гули нутқининг баҳорида дурур,
Сўзким десун улки ихтиёрида дурур,
Сўз яхшилиги чу ихтисорида дурур.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати جَوْلَةُ الْبَاطِلِ سَاعَةً وَ جَوْلَةُ الْحَقِّ إِلَى السَّاعَةِ Ботилнинг умри бир соат, ҳақиқатники эса қиёмат соатигачадир.

Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати
Ботилки чақилса барқи тобони анинг,
Кўзини юмуб очқунча имкони анинг,
Ҳаққим йўқ нафъ ичинда поёни анинг,
Бўлғуси қиёматқача жавлони анинг.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жавазал-иснайни шоъ جوز الإثنين شاة Ботирликнинг икки нишонаси.

Эй Навоий, Тенгри асрорига тил маҳрам эмас,
Чок кўнглунг ичра тутким «жавазал-иснайни шоъ».

Бадоеъ ул-бидоя, 255-б.

Жалла жалолаҳу умма наволлаҳу ва ла илоҳа ғайруҳу جَلَّ جَلَالُهُ عَمَّ نَوَالُهُ وَ لَا إِلٰهَ غَيْرُهُ Буюклиги яна ҳам юксалиб, неъматлар умумий бўлсин. Ундан ўзга илоҳ йўқ.

Кибриё ва жабарут асоси холиқи Жаббордур. Бу сифатқа ул сазо ва бу сифат анга сазовордур (Жалла жалолаҳу умма наволлаҳу ва ла илоҳа ғайруҳу).

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

Жалла ман ло ямуту جَلَّ مَنْ لَا يَمُوتُ Ўлмайдиган нарса – улуғдир.

Жалла ман ло ямуту
Гардунки халойиққа вафоси йўқ анинг,
Жавр ичра кичик-улуққа поси йўқ анинг,
Ҳар кимки кичик бўлса бақоси йўқ анинг,
Сен они улуқ билки, фаноси йўқ анинг.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим جل آله نه حي قديم У (Аллоҳ) азалдан бор, ягоналикда буюк раҳмондир.

Жалла олуаҳу не ҳаййи қадим,
Аммо нуъмоуҳу не фарди азим.

Сабъаи сайёр, 14-б.

Жалла субҳонаҳу ва азим уш-шонаҳу جَلَّ سُبْحَانُهُ وَ عَظِيمٌ الشَّأْنُ Улуғдир унинг неъматлари ва буюкдир шон шавкати.

Анга ҳамдким илми лорайб эрур,
Ҳамул илм ила олим ул-ғайб эрур.
Жалла субҳонаҳу ва азим уш-шонаҳу.

Муншаот, 153-б.

Жалли субҳаңаҳу ва азуму шаънуҳу ва илайҳи ғайриҳу جَلَّ سُبْحَانُهُ وَ عَظُمَ شَأْنُهُ وَ إِلَيْهِ غَيْرُهُ Унинг неъматлари улуғдир, шону шавкати буюкдир ва ундан бошқа илоҳ йўқдир.

«Жалли субҳаңаҳу ва азуму шаънуҳу ва илайҳи ғайриҳу» фунун дақойиқи, балки дақойиқ фунунининг мутаввил маоний аёнлиқ ва мухтасар баёнлиқ муҳаддислари...

Вақфия, 234-б.

Жалис ул-маръи мислуҳу جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ Кишининг ҳамсуҳбати унинг ўзи каби бўлади.

Жалис ул-маръи мислуҳу
Йўқ олам ичинда фардлиқ меҳнатидек,
Ким кимсага қилса ёрлиқ нисбатидек,
Бўлғуси хисоли ёрининг хислатидек,
Бордур кишининг чу феъли ҳамсуҳбатидек.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жалис ус-суъи шайтонун جَلِيسُ السُّوءِ شَيْطَانٌ Ёмон дўст – шайтондир.

Жалис ус-суъи шайтонун
Яхшиликдин топса нишон ҳамсуҳбат,
Берур санга осойиши жон ҳамсуҳбат,
Чун бўлди малак нафърасон ҳамсуҳбат,
Шайтон сангаким дурур ёмон ҳамсуҳбат.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жалис ул-хайри ғаниматун جَلِيسُ الْخَيْرِ غَنِيمَةٌ Яхши ҳамсуҳбат – ғаниматдир.

Жалис ул-хайри ғаниматун
Ёреки тегар бировга озори анинг,
Ақл олдида тенгдурур йўқу бори анинг,
Ёреки эрур ҳамида атвори анинг,
Кўрмакка ғанимат ўлди рухсори анинг.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жамол ул-маръи фил-ҳилми جَمَالُ الْمَرْءِ فِي الْحِلْمِ Кишининг ҳусни – мулойимлигидадир.

Жамол ул-маръи фил-ҳилми
Ҳар кимдаки даҳр ичинда донолиқ эрур,
Ҳилм ила иш анга мажлисороллиқ эрур,
Ойини таҳаммулда тавонлиқ эрур,
Юк чекмак уйла кишига зеболиқ эрур.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жанноти аднин фадхулулуҳо холидин جَنَّاتُ عَدْنٍ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ (Тақводор зотлар учун) барча дарвозалари очиқ мангу жаннатлар бордир. Унга мангу қолгувчи ҳолларингизда киринг [38, 39:50, 70].

Ва яна: «жанноти аднин фадхулулуҳо холидин» ким, вазни: «мустафъилун, мустафъилун, мустафъилон» дур ва «ражази мусаддаси музол» воқеъ бўлубдур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Жаҳд ул-муқилли касирун جَهْدُ ٱلْمُقِلِّ كَثِيرٌ Фақир учун оз бало ҳам кўпдир

Жаҳд уд-муқилли касирун
Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўпдур,
Йўқ бок агар ҳаққа ризоси кўпдур,
Борлиқда агар даҳр жафоси кўпдур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўпдур.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Жоласал-фуқарои таздад шукран جَالَسَ ٱلْفُقَرَاءَ تَـزْدَدْ شُـكْرًا Камбағаллар билан суҳбатда бўлиш, шукрни кўпайтиради.

Жолас ал-фуқарои таздад шукран
Жаҳл аҳли била кимгаки улфат бўлгай,
Ул улфати ичра юз минг офат бўлгай.
Фақр аҳли била ангаки суҳбат бўлгай,
Шак йўққи, зиёда шуки неъмат бўлгай.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жуд бил-касири ва қониъ бил-қалили جُـودْ بِالْكَثِيـرِ وَ قَانِـعْ بِالْقَلِيـلِ Беришда кўп бер, олаётганда оз билан қаноатлан.

Жуд бил-касири ва қониъ бил-қалили
Жудеки хирад буюрса тобеъ бўлгил,
Нафс айласа бухл марига монеъ бўлгил,
Озу кўп аро бир сўзумга сомеъ бўлгил,
Кўп бергилу озга лек қонеъ бўлгил.

Назм ул-жавоҳир, 144-б.

Жуд бимо тажиду садақ ал-амри جُـودْ بِمَـا تَجِدُوا صَدَقَةَ ٱلْأَمْرِ Нимаики топсанг, садақа қил.

Жуд бимо тажиду садақ ал-амри
Майдони саҳо ичра жалодат кўргуз,
Топқонни берур амрига одат кўргуз,
Бухл айласа, нафсингга адоват кўргуз,
Ҳар нимаки топилса саховат кўргуз.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Завақат ус-салотини мухрифат уш-шафатайни ذَوَقَةُ ٱلسَّـلَاطِينِ مُهْرِفَةُ ٱلشَّـفَتَيْنِ Шоҳларнинг таоми лабни куйдиради.

Завақат ус-салотини мухрифат уш-шафатайни
Шаҳ хони гамин қўйки, тарабни ўртар,
Иссиғ оши турку арабни ўртар,
Топмоғлиғ ани аҳли адабни ўртат,
Тотмоғлиғ ани худ икки лабни ўртар.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Завоё ад-дунё машҳунатун би-р-разоё ذَوَايَاءُ ٱلدُّنْيَـاءُ مَشْـحُونَةٌ بِالرِّضَايَا Дунё бурчаклари мотамларга тўладир.

Завоё ад-дунё машҳунатун би-р-разоё
Гардунки, анинг жавфида мамлу гамдур,

Ҳар бир гамида юз ибтило мудгамдур,
Дунёдаки, эл навъаси зеру бамдур,
Ҳар зовияси тўла мотамдур.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Залла ман боъ ад-дина бид-дунё ذَلَّ مَـنْ بَاعَ ٱلدِّيـنَ بِالدُّنْيَـاءِ Кимки динни дунёга алиштирган бўлса, йўлдан озибди.

Залла ман боъ ад-дина бид-дунё
Дунё сориким майл ўқин отти, ахий,
Анинг ваҳлига белича ботти, ахий,
Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,
Дунёга бировки дунёни сотти, ахий.

Назм ул-жавоҳир, 160–16-б.

Залла ман ракана илал-ашрари ذَلَّ مِـنْ رَكَـنَ إِلَىٱلْأَشْـرَارِ Ёмонга қайишган киши – залолатдадир.

Залла ман ракана илал-ашрари
Майл айла ҳамиша меҳрибонлар сори,
Яхшилару турфа кордонлар сори,
Дол ўлди ямон кишига қонлар сори,
Озди кишиким, борди ямонлар сори.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Залла саъйу ман ражаъа ғайр ул-лоҳи ذَلَّ سَعْيُ مَنْ رَجَـاءَ غَيْرَ ٱللهِ Аллоҳдан ўзга кишига умид боғлаган киши гумроҳдир.

Залла саъйу ман ражаъа ғайр ул-лоҳи
Ҳақдин кишиким йўқ орзухоҳлиғи
Билгилки, гадоликдур анинг шоҳлиғи,
Жуз ҳақдин анингки бўлса огоҳлиҳи,
Уммиди эрур ғояти гумроҳлиғи.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Заломат ул-мазлуми ло тузиъу ظَلَامَةُ ٱلْمَظْلُـومِ لَا تُزِيعُـوا Мазлумнинг ранжукубати зоеъ кетмайди.

Заломат ул-мазлуми ло тузиъу
Золимки, тилар айласа олам зоеъ,
Мазлумни бедоди этар кам зоеъ,
Мазлумни гарчи айлагай гам зоеъ,
Ул ранжки чекти бўлмагай ҳам зоеъ.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Залоқат ул-лисони зот ул-моли زَلَاقَـةُ ٱللِّسَـانِ ذَاتُ ٱلْمَـالِ Тилнинг равонлиги бойлик эгасидир.

Залоқату л-лисони зот ул-моли
Сокит бўлур офоқ аро ҳол ияси,
Ойини фанода турфа аҳвол ияси,
Мол ўлса яқин билки эмас мол ияси,
Невчунки анинг лек эрур мол ияси.

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Замман ал-лоҳу ризқа кулла-аҳадин ضَمَّـا ٱللهُ رِزْقَ كُلِّ أَحَدٍ Аллоҳ ҳар бир нарсанинг ризқига кафилдир.

Замман ал-лоху ризқа кулла аҳадин
Ҳар кимки, яқин анга муҳаққақ бўлди,
Оллида маош ишида равнақ бўлди,
Қилмоқ тамаъ элга саҳви мутлақ бўлди,
Эл қисматининг кафили чун ҳақ бўлди.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъ ضَمَاءُ ٱلْمَالِ أَشَدُّ مِنْ ضَمَاءِ ٱلْمَاءِ Мол дунёга ташналик – сувга ташналикдан кучлироқдир.

Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъ
Дунё сори ҳирс ҳар ямондин ортуқ,
Тарк этмак ани кавну макондин ортуқ ,
Сувсизга сув шавқи бўлса жондин ортуқ
Бил, сифлага мол шавқи жондин ортуқ.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Занобун воҳидун касирун ва алфу тоъатин қалили ذَنَابٌ وَاحِدٌ كَثِيرٌ وَ أَلْفُ طَاعَةٍ قَلِيلٍ Гуноҳнинг биттаси ҳам кўп, ибодатнинг мингтаси ҳам камдир.

Занобун воҳидун касирун ва алфу тоъатин қалили
Гар эмас эсанг зуҳдга дамсоз ҳануз,
Фисқ ичра қилур эсанг таку тоз ҳануз,
Кўп англа бир ўлса журм носоз ҳануз,
Гар минг ўлса тоат эрур оз ҳануз.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зарб ал-ҳабиби авжаъу ضَرْبُ ٱلْحَبِيبِ أَوْجَاءُ Дўст ачитиб гапиради.

Зарб ал-ҳабиби авжаъу
Ким дўст дурур ноэу наим англа ани,
Душман эса нийрони жаҳим англа ани,
Тан хок эса хасмдин, салим англа ани,
Зарбеки ҳабиб урар, алим англа ани.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зарб ул-лисони ашадду мин таън ис-синони ضَرْبُ ٱللِّسَانِ أَشَدُّ مِنْ طَعْنِ ٱلسِّنَانِ Тил зарбаси – тиш оғриғидан кучлироқ.

Зарб ул-лисони ашадду мин таън ис-синони
Чун синса кўнгул захми забон оғриғидин,
Ким эрмас анинг оғриғи жон оғриғидин,
Ҳар неки санга етар лисон оғриғидин,
Билгилки, қатиқдурур синон оғриғидин.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зарр ут-тоғи фи туғёниҳи زَرُّ ٱلطَّاغِ فِي طُغْيَانِهِ Исён қилувчини ўз исёни ҳалок этади.

Зарр ут-тоғи фи туғёниҳи
Фармон хатин айлагил рақам жон ичра,
Туғён рақамини ташла найрон ичра,
Тоғеки, ўзин солмади фармон ичра,
Кўй нофармон халқин туғён ичра.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Заҳабно водиял-мақсад, важадно моҳувал-мақсуд ذَهَبْنَا وَادِيَ ٱلْمَقْصَدِ، وَجَدْنَا مَا هُوَ ٱلْمَقْصُودُ Мақсад водийсига кетдик (етдик), мақсад қандай эканлигини у ерда топдик.

Навоий, Каъба зикрини қўйки, биз дайри фано истаб
Заҳабно водиял-мақсад, важадно моҳувал-мақсуд.

Бадоеъ ул-бидоя, 115-б.

Зиёрат уз-зуъафоъи миннат тавозуъи زِيَارَةُ ٱلزُّعَفَاءِ مِنَّةُ ٱلرَّوَاضِعِ Заифларнинг ҳолидан хабар олиш – камтарликдандир.

Зиёрат уз-зуъафоъи миннат тавозуъи
Заъф аҳлига алтоф таваққуъ билгил,
Лутфунг била ул элга тараффуъ билгил,
Бу нуқтани нас йўқ, тасомуъ билгил,
Ул қавм зиёратин тавозуъ билгил.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли ضِيَاءُ ٱلْقَلْبِ مِنْ أَكْلِ ٱلْحَلَالِ Қалб нури – ҳалол таомдан пайдо бўлади.

Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли
То ишқ балосига фақир ўлди кўнгул,
Ҳар кўзи ҳаримига асир ўлди кўнгул,
Ҳурмат аро тийра масир ўлди кўнгул,
Маъкули ҳалолдин мунир ўлди кўнгул.

Назм ул-жавоҳир, 160-б.

Зиёрат-ул ҳабиб ил-ҳарроъ ул муҳаббати زِيَارَةُ ٱلْحَبِيبِ ٱلْجِرَاءُ ٱلْمَحَبَّةِ Дўстларни зиёрат қилиш муҳаббатни оширади.

Зиёрат ул-ҳабиб ил-ҳарроъ ул-муҳаббати
Ҳар кимки ҳабибинг ўлса эврул бошига,
Маҳв ўл юзига, жонни фидо қил қошига,
Тош урса равонингни туфайл эт бошига,
Таждиди муҳаббат англа бормоқ қошига.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зийнат уботини хайрун мин зийнат из-зоҳири زِيْنَةُ ٱلْبَاطِنِ خَيْرٌ مِنْ زِيْنَةِ ٱلظَّاهِرِ Ботиний ҳусн зоҳирий ҳусндан яхшироқдир.

Зийнат уботини хайрун мин зийнат из-зоҳири
Эйким, қиласен жилвау ишрат чоғи зеб,
Мустаҳсан эмас эр кишининг қилмоғи зеб,
Гар бўлса ишинг кўпраги ё озроғи зеб,
Зоҳирдин эрур сутуда ботиндоғи зеб.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Зикр-ул авлиёъи тунзил ур-раҳмата ذِكْرُ ٱلأَوْلِيَاءِ تُنْزِلُ ٱلرَّحْمَةَ Авлиёларни эслаш – илоҳий раҳмат ёғдиради.

Зикр ул-авлиёъи тунзил ур-раҳмата
Халқ ичра Ҳақ авлиёсини бил раҳмат,
Ул хайлдин ўлди элга мойил раҳмат,
Зикр айлаб аларни ҳосил раҳмат,
Ким зикрлари айлади нозил раҳмат.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зикр ул-мавти-жалоъ ул-қулуби ذِكْرُ ٱلْمَوْتِ جَلَاءُ ٱلْقُلُوبِ Ўлимни эслаш – қалб жилосидир.

Зикр ул-мавти-жалоъ ул-қулуби
Ҳар кимки, ўлум сўзин демак фан айлар,
Ўз ҳолига бу сўз била шеван айлар,
Таврини сулук ичинда аҳсан айлар,
Ким руҳни ўлмак сўзи равшан айлар.

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Зикр уш-шабоби ҳасратун ذِكْرُ ٱلشَّبَابِ حَسْرَةٌ Ёшликни эслаш – ҳасратдир.

Зикр уш-шабоби ҳасратун
Қарики эрур, кўнглига синмоқ ҳасрат,
Жонига йигитликни қилинмоқ ҳасрат,
Ҳар ишда йигитларга ёлинмоқ ҳасрат,
Сўз ичра йигитликни соғинмоқ ҳасрат.

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Зилл ул-аъвижи аъважу ذِلُّ ٱلْأَعْوَجِ أَعْوَجُ Букри кишининг сояси ҳам эгридир.

Зилл ул-аъвижи аъважу
Ким эгри эса, тузлук эмас пояси ҳам,
Бор ўзидек эгри суду сармояси ҳам,
Тузлук эрмас шифосию вояси ҳам,
Ким эгри кишининг эгридур сояси ҳам.

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Зилл ул-карими васиъун ذِلُّ ٱلْكَرِيمِ وَسِيعٌ Сахийликнинг сояси кенг бўлади.

Зилл ул-карими васиъун
Мукрим ишини кўрки, бадеъ ўлди басе,
Боғида хариф анга рабеъ ўлди басе,
Чун гули мурод анга рафеъ ўлди басе,
Ул нахлга ҳам соя васеъ ўлди басе.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зиллу умр из-золими қасирун ذِلُّ عُمْرِ ٱلظَّالِمِ قَصِيرٌ Золим умрининг сояси қисқа бўлади.

Зиллу умр из-золими қасирун
Золимки, шиор этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини,
Қайдин топқай ҳаёт сармоясини,
Ҳақ айлади қисқа умрин соясини.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зин ур-ижоли мавози йафҳум زِيْنُ ٱلرِّجَالِ مَوَاضِي يَفْهَمْ Кишиларнинг вазни – тарозиларидир.

Зин ур-ижоли мавози йафҳум
Маҳрам тиласанг сидқ ила гуфторига боқ,
Пир истар эсанг сулуку атворига боқ,
Ғавр айла кишига доғи кирдорига боқ,
Не қилсанг анинг шонида миқдорига боқ.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зир ул маръи ала қадри киромиҳи زِرُّ ٱلْمَرْءِ عَلَى قَدْرِ كِرَامِهِ Кишини зиёрат қилиш унинг саховатига қараб бўлади.

Зир ул-маръи ала қадри киромиҳи
Ёрингни тонир ишта маҳорат айла,
Диққат била ҳолига басорат айла,
Мукрим эса изҳори башорат айла,
Жудига кўра они зиёрат айла.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Зоқа садруҳу ман зоқа ядуху ذَاقَ صَدْرُهُ مَنْ ذَاقَ يَدُهُ Қўли очиқ бўлмаган кишининг юраги тор бўлади.

Зоқа садруҳу ман зоқа ядуху
Улким қўлида дурри лаоли бўлғай,
Ғамнинг анга қайда эҳтимоли бўлғай,
Муфлис бўлмоқ тараб заволи бўлғай,
Ғамгиндурур улки, илги холи бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Зоқат ид-дунё алал-мутаноқизина ذَاقَةُ ٱلدُّنْيَا عَلَى ٱلْمُتَنَاقِضِينَ Дунё – қалби торлар учунгина тордир.

Зоқат ид-дунё алал-мутаноқизина
Хайлеки мавaддат ошкор айладилар,
Авқот хазонини баҳор айладилар,
Жамъики мухосамат шиор айладилар,
Кенг даҳр ўзига тангу тор айладилар.

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Зулл ул-маръи фит тамаъи ذُلُّ ٱلْمَرْءِ فِي ٱلطَّمَعِ Кишининг тўғри йўлдан озиши – тамаъдандир.

Зулл ул-маръи фит тамаъи
Ҳар кимки, тамаъдурур гирифторлиги,
Не суд анга аҳли сахо ёрлиги,
Иззат бермас нақду дирам борлиги,
Ким бўлди тамаъдин кишининг хорлиги.

Назм ул-жавоҳир, 150-б.

Зулм уз-золими яудуҳу илал-ҳалоки ظُلْمُ ٱلظَّالِمِ يَعُودُهُ إِلَى ٱلْهَلَاكِ Золимнинг зулми уни ҳалокатга йўллайди.

Зулм уз-золими яудуҳу илал-ҳалоки
Золимки, эрур зулму жафо ҳосил анга,
Зулм этгали-ўқ хотир ўлур мойил анга,
Бўлмоқ хуш эмас қилғонидин хушдил анга,
Ўз зулмидин-ўқ ўлғусидур қойил анга.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зулм ул маръи язруъуҳу ظُلْمُ ٱلْمَرْءِ يَتْرُوعُهُ Киши зулм қилса, ўзи хор бўлади.

Зулм ул-маръи язруъуҳу
Даврон кишига зулм фузун айламагай,
То они таабға раҳнамун айламагай,
Эл зулм ила халқни забун айламагай,
Ким зулм-ўқ они сарнигун айламагай.

Назм ул-жавоҳир, 163-б.

Зулмул мулуки авло мин далолир раъияти ظلم الملوك اولى من دلال الرعة Халқнинг(ножўя) қилиғидан подшоҳнинг зулми яхшироқ.

Зулмул мулуки авло мин далолир раъияти
Ким бўлса раъият иши тақво анга,
Қилмоқни буюрди Ҳақ таоло анга,
Нозики раъият этса бежо анга,
Шоҳ зулми алар нозидин авло анга.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 85-б.

Зур ғаббан таздад ҳуббан زُرْ غَبًّا تَزْدَدْ حُبًّا Гоҳ-гоҳ кўришганда муҳаббат ошар.

Зур ғаббан таздад ҳуббан
Бир-бирин дўстлар агар ғаҳ-ғаҳ,
Кўрсалар, дўстлуқ ўлур ғолиб.
Шавқдин ихтилот ўлур матлуб,
Васл учун орзу ўлур толиб.

Арбаъин, 267-б.

Зуҳд ул-омий музиллатун زُهْدُ الْعَامِي مُزِلَّةٌ Авом кишининг зоҳидлиги – гумроҳликдир.

Зуҳд ул-омий музиллатун
Ким бор эса ҳаққа даргоҳ хоклиги,
Илм ортуқким, икки жаҳон шоҳлиги,
Олам фисқида бордур огоҳлиги,
Оми киши бўлди зуҳди гумроҳлиги.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Иброҳим салавотур-раҳмон алайҳ улул-азм إِبْرَاهِيم صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ عَلَيْهِ أُولُوالْعَظْمِ Иброҳим Пайғамбарга Аллоҳнинг улуғ раҳмати бўлсин.

Иброҳим салавотур-раҳмон алайҳ улул-азм битибдурлар. Отаси эрдиким, ани Торах ҳам битибдурлар.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 112-б.

Из қолатил-малоикату ё марёму инналлаҳа юбаш-шируки бикалиматен минҳу исмиҳул масиҳу исабну маряма ва жийҳан фид-дунё вал охирати ва минал-муқаррабийна ва юкаллимуниоса фил маҳди ва каҳлан إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا...

Эсланг (Эй Муҳаммад), фаришталар: Ё Марям, албатта, Аллоҳ сенга ўзининг сўзини хушхабар қилиб берадики, унинг исми ал-масиҳ Исо бинни Марям бўлиб, дунёю охиратда обрўли ва (Тангрининг) яқинларидан бўлур ҳамда одамларга гўдаклик пайтида ҳам вояга етган чоғидек гапирур ва солиҳ бандалардан бўлур... [3:45–46].

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 176-б.

Изҳор ул-ғанйи минаш-шукри إِظْهَارُ الْغَنِيِّ مِنَ الشُّكْرِ Бойликнинг изҳори – шукрдир.

Изҳор ул-ғанйи минаш-шукри
Шукр айлади шиддатда ризо изҳори,
Ҳар меҳнат аро дафъи бало изҳори,

Мол истасанг эт шукру сано изҳори,
Ким шукр демак қилур ғино изҳори.

Назм ул-жавоҳир, 137-б.

Иймон ул-маръи йуърафу биаймониҳи إِيمَانُ الْمَرْءِ يُوزَنُ بِأَيْمَانِهِ Кишининг иймони аҳдига вафо қилишидан билинади.

Иймон ул-маръи йуърафу биаймониҳи
Иймони анингки куфрига сотир эрур,
Чин нукта демакка ул киши қодир эрур,
Ҳар кимсаки иймон ишида моҳир эрур,
Иймонини билки, отидин зоҳир эрур.

Назм ул-жавоҳир, 136-б.

Иллаллоҳ (ила) ло илоҳ إِلَّاالله إِلَي لَا إِلٰه Бир Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ.

Англагил арконини беиштибоҳ,
Аввали «иллаллоҳ» ила «ло илоҳ».

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

Инда маликин муқтадирин عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ Аллоҳ ҳузурида мартабали.

Булардур ишқда васлдин кон топқон ва «инда маликин муқтадирин» мақомида ором топқон.

Маҳбуб ул-қулуб, 70-б.

Ин иҳтариқа жисми мин нори ҳавойиҳ إِنْ اِحْتَرَقَ جِسْمٍ مِنْ نَارِي هَوَايِهِ Ишқ шуъласидан (оловидан) ўз аслингни ҳар қанча яширма, бари бир куясан.

Ин иҳтариқа жисми мин нори ҳавойиҳ,
Куймаслиги хасниng чоқин етганда не имкон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Иллаллазийна омануу ва амилус солиҳати фалаҳум ажрун ғойру мамнун إِلَّاالَّذِينَ اٰمَنُوا وَ عَمِلُوالصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ Магарам иймон келтирганлар ва яхши амаллар қилганларга миннатсиз ва узлуксиз ажрлар бордир [95:6].

Ҳар ким таслим юзин қабул туфрогига қўюб, уларнинг амри наҳйига иймон келтуруб, тоатларига амал қилса, «иллаллазийна омануу ва амилус солиҳати фалаҳум ажрун ғойру мамнун» ҳидоё ва ниамидин бархурдор бўлгай...

Вақфия, 238-б.

Инна аразно ал амоната ало-с-самовоти валарзи вал жабола фаабайна ан йахмалинаҳо إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا Бу омонатни кўклар (фалак)га, ерга ва тоққа кўндаланг қўйган эдик, улар уни кўтаришдан бош тортдилар [33:72].

«Инна аразно ал-амоната ало-с-самовоти валарзи вал жабола фаабайна ан йахмалинаҳо» даъвийга шоҳид, аммо нечукки ваҳҳоблиги тақозоси бу навъ мавҳибат ва жамолият қилди.

Вақфия, 237-б.

Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа إِنَّ اللهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّلْقَ Тангри таоло хушфеъл ва очиқ юзли бандаларини севади.

Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа
Ҳақ сени севгай эл била бўлсанг,
Тилу кўнглунгни қилиб якрўй,

Нукта сурсанг шукуфтау хандон,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.

Арбаъин, 266-б.

Инна Аллоҳу ало кулли шайъин муҳит إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ Ҳақиқатда Аллоҳ ҳар бир ишга қодирдир.

Ва айзан бо вужуди «инна Аллоҳу ало кулли шайъин муҳит» ки ҳеч зарраи зарротдин ва ҳеч шаййи ашёдин эмаским, Ҳаққи субҳона бир лаҳза, балки бир турфат ул-айни уларнинг сирри алойинасидин воқиф бўлмагай.

Ваҳфия, 240-б.

Инналлоҳу жамилун юҳибб ул-жамол إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ Ҳақиқатда Аллоҳ гўзалдир ва гўзалликни севади.

Ва ул маъшуқ ҳуснидин иборатдурким «инналлоҳу жамилун юҳибб ул-жамол» андин хабар берурким ишқ бу эътибору жалоли била...

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

Инналлоҳу йаъмуру бил-адли вал эҳсону إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ Аллоҳ уларга адолат ва эҳсонни буюргандир.

... сипеҳрқадреким, хутбаи минбарин «инналлоҳу йаъмуру бил адли вал эҳсону» ривожи бирла муштарийнинг олти поялиг минбариға еткурди.

Ваҳфия, 241-б.

Шаҳе [Ҳусайн Байқаро] дурким, даврон шаҳаншоҳлари рибқаи ҳукмида асир... анинг тахти фалак мисоли китобасиға мувофиқ раиятнавозеким, «инналлоҳу яъмуру бил-адли вал эҳсону» ламъадур...

Назм ул-жавоҳир, 129–130-б.

Инна мин аш-шеъри ли ҳикматун ва инна мин ал-баёнис-сеҳран إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ لَحِكْمَةً وَ إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا Ҳақиқатан ҳам, шеърда ҳикмат баёнида сеҳр бор.

... назмда балоғат ва насрда фасоҳат таърифида «инна мин аш-шеъри ли ҳикматун ва инна мин ал-баёнис-сеҳран» буюрубдурур ва сеҳр демайким, мўъжиза кўргузубдур.

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Инна минка анта минни إِنَّ مِنْكَ أَنْتَ مِنِّي Мен сендадурман, сен мендадурсан.

Анинг сариким, ўзи улу ул ўзидур,
Борча «инна минка анта минни» сўзидур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Инна фатаҳно إِنَّا فَتَحْنَا Дурустликда бир ҳукм қилдик сенинг учун эй Муҳаммад алайҳиссалом... Биз сизга очиқ-равшан фатҳ-ғалаба ато этдик [48:1].

Тиғинга қозиб қазо «инна фатаҳно» сурасин,
Туғунга ёзиб қадар «насрун миналлоҳ» оятин.

Бадоеъ ул-васат, 481-б.

Инна фатаҳно лака (фатҳан) мубийнан إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا Биз сенга аниқ-равшан қилиб очдик (ва Тангри таолонинг сенга (Муҳаммад с.а.в. назарда тутилган) кучли ёрдам бериши учун [48:1].

... сафшиканеким: «инна фатаҳно лака (фатҳан) мубайянан» дебочадурур қазо килкидин анинг шуққаи ливосиға ёқилгон...

Назм ул-жавоҳир, 130-б.

Инн аш-шеъра лаҳикматун ва инн ал-баёна ласиҳркун إِنَّ الشِّعْرَ لَحِكْمَةٌ وَ إِنَّ الْبَيَانَ لَسِحْرٌ كُنْ Шеърда ҳикмат кўп, уни баён этиш эса, янада жозибалидир.

Ва дуруди номаъдуд ул анбиё ҳалқасининг хотамиғаким, инн аш-шеъра лаҳикматун ва инн ал-баёна ласиҳркун нуктаси била шуаро поясин ҳукамо мартабасиға чектию баён рутбасин сеҳр манзиласиға торти.

Ғаройиб ус-сиғар, 9-б.

Иннаҳу илло ҳува ваҳюл-юҳо إِنَّهُ إِلَّا هُوَ وَحْيٌ يُوحَى Унга очилаётган вақт келяпти.

Рисолат лисонининг гуфториким: «иннаҳу илло ҳува ваҳюл-юҳо» анинг баёнидадурким...

Назм ул-жавоҳир, 126-б.

Иннаҳу мин Сулаймона ва иннаҳу бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳийм алло таълу алайя ваътуни муслимина إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ Албатта, у Сулаймондир ва у (мактубда шундай битилгандир): Меҳрибон ва раҳмдил Тангри таоло номи билан бошлайман. Сизлар менга кибр-ҳаво қилмай, ҳузуримга бўйсунган ҳолингизда келингиз! [27:30–31].

Ва мунинг асносида онча таъриф қилдиким, Сулаймон а. с. ға анинг мулоқоти майли бўлуб, мактуб битдиким, ислом давлатиға мушарраф бўлсунки, «иннаҳу мин Сулаймона ва иннаҳу бисмиллоҳир-раҳмонир-раҳийми алло таълу алайя ваътуни муслимина» андин мухбирдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 164-б.

Инни аналлоҳ إِنِّي أَنَا اللهُ Мен Худоман ёки менинг ўзим Худоман.

Ёраб, бу на ҳол эркин? «инни аналлоҳ» нидоси келиб, Мусо а. с. нинг давлатманд бошиға рисолат тожи қўюлди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 136-б.

Исбири ё уммоҳ фақад васалти илаллоҳи ва нилти ризоуҳу ва лайсал она байнаки ва байнал жаннати илло хатватан авхатватайни اصْبِرِي يَا أُمَّاهُ فَقَدْ وَصَلْتِ إِلَى اللهِ وَ نِلْتِ رِضَاهُ وَ لَيْسَ لَكِ وَ بَيْنَكِ وَ بَيْنَ الْجَنَّةِ إِلَّا خَطْوَةٌ أَوْ خَطْوَتَيْنِ Сабр қилинг, эй онажон, сиз Аллоҳга яқинлашиб, унинг ризолигини топдингиз. Сиз билан жаннат орасида икки қадамгина қолди.

... Фиръавн қизининг бир машшотаси бор эрди. Бир кун анинг сочин тараради тароғи илиқдин тушти. «Бисмиллоҳ» деб ердин олди. Қиз отасиға айтти. Отаси ул заифани темур қозуғлар била чормих қилиб, ўтлуқ қизиқ тошни бош ва юзига қўйдурди. Ул мазлума диндин ёнмади. Ва уч ойлиқ тифлни қизиқ танурға солди. Ва ул тифл онасиға фасеҳ тил била дедиким, «исбири ё уммоҳ фақад васалти илаллоҳи ва нилти ризоуҳу ва лайсал она байнаки ва байнал-жаннати илло хатватан авхатватайни».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 148-б.

Истироҳат ун нафси фил йаъси إِسْتِرَاحَةُ النَّفْسِ فِي الْيَأْسِ Руҳнинг роҳати маъюсликдадар.

Истироҳат ун-нафси фил-йаъси
Ҳақдин дурур элга аҳли таъйид ўлмоқ,
Навмид ўлуб толиби тажрид ўлмоқ,
Чун яъс дурур осудаи жовид ўлмоқ,
Роҳат етурур нафсқа навмид ўлмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ихвану ҳаза аз-замани бавасис ул-уйуби إِخْوَانُ هَذَا الزَّمَانِ بَوَاسِيسُ الْعُيُوبِ Бу замоннинг одамлари айб қидирувчилардир.

Ихвану ҳаза аз-замани бавасис ул-уйуби
Даҳр элики келди аҳли номус бори,
Қардошлар эрур макр ила маҳбус бори,
Олингда неча қилса заминбўс бори,
Лекин бордур айбинга жосус бори.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ихталафаалзобу байнаҳўм إِخْتَلَفَاءُ الذِّئَابِ بَيْنَهُمْ Сўнг (яҳудий ва насроний) фирқалар (Исо хусусида) ўзаро ихтилоф қилдилар [19:37].

Юнус Жуҳуд азим риёзатлар била элни муътақид қилиб Исо а. с. қошидин келадурмен ва баъзи Тенгри Исонинг ўғлидур дебдурлар, баъзи Исо Тенгрининг ўғлидур дебдурлар ва баъзи шарикдур, деб изол қилди... Ва «ихтилафаалзобу байнаҳўм» аларнинг шаънидадур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 182–183-б.

Ихфоъ уш-шада оиддун мин ал-муруввати إِخْفَاءُ الشَّدَائِدِ مِنَ الْمُرُوَّةِ Мурувват қийинчиликларни тўсади.

Ихфоъ уш-шада оиддун мин ал-муруввати
Олам тарки кишига ҳимматдин эрур,
Ким, кўп шиддат ул сори рағбатдин эрур,
Нафсингга қаю аламки шиддатдин эрур,
Махфий тутмоқ ани мурувватдин эрур.

Назм ул-жавоҳир, 138-б.

Ишрабу ё айюҳал-атшон إِشْرَبُ يَا أَيُّهَا الْعَطْشَانُ Ичингиз, эй ташналар!

Ташналаб ўлма, Навоий, чун азал соқийсидин
«Ишрабу ё айюҳал-атшон» келур ҳар дам нидо.

Бадоеъ ул-бидоя, 29-б.

Иш қаниъан такун маликан اُعْشْ قَانِعًا تَكُنْ مَلِكًا Қаноат билан яшасанг, шоҳликка ҳам эришасан.

Иш қаниъан такун маликан
Қилсанг тамаъ элдин ҳадафи хузлон бўл,
Саргаштау хору бесару сомон бўл,
Тарки тамаъ айла, ҳокими даврон бўл,
Яъники, қаноат айлаву султон бўл.

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Иқтилсо ал-муъзият إِقْتِلْسُ الْمُوْزِيَةُ Азоб келтирадиган (нарсалардан) қутулдинг.

Шаҳ ўлтурмас авлодур ул элни бот –
Ки, дебдур набий «иқтилсо ал-муъзият».

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

Йа айюҳа-л-лазина оману иза нудийа ли-с-салавоти мин йавми-л-жумъати фасъу ила зикри-л-лоҳи ва зару албайъ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَ ذَرُوا الْبَيْعَ Эй иймон келтирганлар, жумъа намози учун азон айтилса бас, интилганлар, (Тангрининг) зикрига боринглар, савдо-сотиқни тарк этган ҳолда.

Қишда баъзи совуқ ва балчиғ узри била ва ёзда баъзи гард ва иссиғ баҳонаси била «йа айюҳа-л-лазина оману иза нудийа ли-с-салавоти мин йавми-л-жумъати фасъу ила зикри-л-лоҳи ва зару албайъ» амридин ғофил ва анинг савобидин отил эрдилар...

Вақфия, 259–260-б.

Йансурука Аллоҳу насран азизан يَنْصُرُكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا Тангри сенга азиз ғалаба беради.

... кишиваристонеки, фатҳ жавоҳир қиличини ва «йансурука Аллоҳу насран азизан» зўрхонасида варзеш тобокон қўлдин ўзга қўл чека билмас...

Вақфия, 241-б.

Каззобуна ло уммати كَذَّبُونَ لَا أُمَّتِي Ёлғончилар уммат эмаслар.

Сидқ ила урғонда сало уммати
Ояти «каззобуна ло уммати».

Ҳайрат ул-аброр, 208-б.

Кал-аҳодис ин-набийи мурсал كَالْأَحَادِيثِ النَّبِيِّ مُرْسَلٌ Юборилган Пайғамбар ҳадислари каби.

... ва ҳар рисола «кал-аҳодис ин-набийи мурсал» олийшон ва рафъе макондурким, алардин ҳар лафз қийматда дурри саминдин обдорроқ ва ҳирқатда лаъли оташиндин барқкирдорроқ.

Муҳокамат ул-луғатайн, 28-б.

Каломуллоҳи даваъ ул-қулуби كَلَامُ اللَّهِ دَوَاءُ الْقُلُوبِ Аллоҳнинг каломи – қалбларнинг шифосидир.

Каломуллоҳи даваъ ул-қулуби
Олам эли ичра гар гадо, гар шоҳ эрур,
Не дардки, ул кўнгли аро ҳамроҳ эрур,
Қуръонни тиловат этсун ар огоҳ эрур,
Эл кўнглига чун даво Каломуллоҳ эрур.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Ка мишкотин фи-з-зужожа كَمِشْكَاةٍ فِي الزُّجَاجَةِ Шиша ичидаги чироқ каби.

... ва ул шуълаосо барглар акси шишаи ҳалабийда ойнаи Чиний каби зулол ичра тушгандин чаман қушлари «ка мишкотин фи-з-зужожа» савтига мутаранним.

Муншаот, 138-б.

Камол ул-жуд ил-эътизору минҳу كَمَالُ الْجُودِ الْعِتْزَارُ مِنْهُ Яхшилик – узрлик бўлиш билан комил бўлади.

Камол ул-жуд ил-эътизору минҳу
Йўқ феъл кишига яхшироқ эҳсондин,

Офоқ элига жуди бепоёндин.
Гар мужтаниб ўлса давр аро нуқсондин,
Жудига камоли узр билгил ондин.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Камол ул-илми фил-ҳилми كَمالُ الْعِلْمِ فِي هِلْمِ Илмнинг камоли – мулойимликдандир.

Камол ул-илми фил-ҳилми
Олимки, писандадур хисоли билгил,
Ҳилмин тан аро руҳ мисоли билгил,
Комилда керак ҳилм хаёли билгил,
Ким ҳилмдадур илм камоли билгил.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Каррамаллоҳу важҳаҳу كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ Аллоҳ унинг юзини ёруғ қилсин.

Ва Амир ул-мўъминин Али каррамаллоҳу важҳаҳунинг ашъори кўпдур, балки девони бор.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Касрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба كَثْرَةُ الضِّحْكِ يُمِيتُ الْقَلْبَ Кулгининг кўпи – қалб ўлимидир.

Касрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба.
Асру кўп кулмаким, ўлар эрмиш,
Зинда дил кўнгли кулгу касратидин.
Муни ҳар кимки билди кўнглибила,
Кулмагай ўлса кўнгли ҳасратидин.

Арбаъин, 269-б.

Кафа билмавти ваъизан كَفى بِالْمَوْتِ وَعِظاً Ўлим, бу – айни панду насиҳатдир.

Кафа билмавти ваъизан
Воизинг бас ато-ано ўлуми,
Ким аларча эрур санга носиҳ.
Воизе ул ким айтуру қилмас,
Эрур ул воизинг мунга рожиҳ.

Арбаъин, 266-б.

Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса билкулли ма ясмаъу كَفى بِالْمَرْءِ إِثْماً أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ ما يَسْمَعُ Эшитган гапларни ўзгаларга айтиш – инсонни гуноҳга ботиши учун кифоядир.

Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса бикулли ма ясмаъу
Бу ёзуқ бас кишигаким, элдин
Ҳар на сўзким эшитти фош этти.

Арбаъин, 266-б.

Кафа биш-шайби доъун كَفى بِالشَّيْبِ داعون Қариликнинг ўзи сенга етарли касалликдир.

Кафа биш-шайби доъун
Ёш улғайса тоқи муқарнасдур дард,
Балким мамлу сипеҳри атласдур дард,
Қари кишига балки кам эмасдур дард,
Юз сиҳҳати бўлса, қарилиқ басдур дард.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Кафака мин уйюб ид-дунё ан ло ябқо كَفَيكَ مِنْ أُيوبَ الدُّنيا انْ لا يَبْقا Дунёнинг айблари унда қолмаслик учун сенга етарли бўлади.

Кафака мин уйюб ид-дунё ан ло ябқо
Бу даҳр ажузеки, вафоси йўқ анинг,
Бир фоҳишадекдурки, ҳаёси йўқ анинг,
Дема муниким, айбу хатоси йўқ анинг,
Айби бас эрур буким, бақоси йўқ анинг.

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Кифака ҳамман илмука бил-мавти كَفَيكَ هَمّاً عِلْمُوكَ بِي الْمَوْتِي Ўлимни ёдга олиш ғами сенга етарлидир.

Кафака ҳамман илмука бил-мавти
Эй улки, эмас махзани олам санга бас,
Базл этгали бир хизона ҳардам санга бас,
Ёдингга ўлум кирмаги мотам санга бас,
Ўлмакни яқин айламагинг ғам санга бас.

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Кафа лнл-ҳасуди мин ҳасудиҳи كَفَى لِلْ حَسودِهِ مِنْ حُسُودِهِ Ҳасадгўйга унинг ҳасади (ҳалок бўлиш учун) кифоядир.

Кафа лил-ҳасуди мин ҳасудиҳи
Ҳар кимки ҳасуд эрур сазодур ҳасади,
Ҳақдин бўлғон ямон қазодур ҳасади,
Ўз жонига етгунча балодур ҳасади,
Балким, анга дарди бедаводур ҳасади.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Кизб ал-мунажжимун كِذْبُ الْمُنَجِّمِينَ Мунажжимлар (юлдузшунос), ёлғон гапирадилар.

Бовужуде улки, ўн сўзидин иттифоқе бири ҳам рост келмас, мунунг қабоҳатин ё билмас ва ё билиб кўзига илмас. «кизб ал-мунажжимун» мазмуни била анинг сўзи ёлғондур...

Маҳбуб ул-қулуб, 33-б.

Кона каан лам якун كانَ كَأَنْ لَمْ يَكُن Гўёки бўлмагандик.

Ул чу эсиб таза вагар худ куҳун,
Бир дам аро «кона каан лам якун».

Ҳайрат ул-аброр, 24-б.

Конат шафаҳак айну ҳаёт ано атшон كانَتْ شَفاهَكَ عَيْنُ حَيواةٍ أنا عَطْشانٌ Эй ташналар, ҳаёт булоғидан тўйиб-тўйиб ичинглар, бу ҳам бир ғанимат.

Ўлғум сусабон ҳажр биёбонида, раҳм эт,
Конат шафаҳак айну ҳаёт ано атшон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Кониян минкон كانِيأمن كان Кон бойлиги кондан.

... ва аларға Суқрот гавҳари тоғ конида ломеъ бўлуб тилисм мушкулин «кониян минкон» равшан қилмоғи...

Фарҳод ва Ширин, 170-б.

Кофирун саҳийюн аржа илал-жаннати мин муслимин шаҳихин كافِرٌ سَخِيٌ ارجى الى الْجَنَّةِ مِنْ مُسْلِمٍ شَحيح Сахий кофир жаннатга киришга хасис мусулмондан кўра кўпроқ умидворроқ.

Кофир ки хирад олли(эли) хору дундур,
Ки зоти аро дурри сахо махзундур,
Бухл аҳлидин ар олам аро Қорундур,
Жаннатқа онинг умиди кўп афзундур.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқмдий матн), 99-б.

Кузбураҳ усфураҳ كزبوره عصفوره Кашнич, чумчуқ.

[Абу Абдуллоҳ муштаҳир Бобуний қ. с.]. Улар ҳазл ва истеҳзо юзидин дебдурларки, агар тиласангки, донишманд бўлгайсен, бу кеча уюнгнинг сақфидин бир ип била аёгингдин боғлаб, тонг отқунча дегилки, «кузбураҳ усфураҳ» [кашнич, чумчуқ] ки, илм абвоби сенга очилур.

Насойим ул-муҳаббат, 222–223-б.

Кулли ман алайҳа фана//Куллу ман алайҳо фон كل مَنْ عَلَيْهَا فَانٌ Ҳар бир киши бизга ўтгувчидир (бизга қайтади).

Муборак хотирга равшандурким «кулли ман алайҳа фана» каримаси манзуми била ҳар кимгиким бақо жомидин нашъа етишти фано хуморини тортардин гузири йўқтур...

Муншаот, 201-б.

Бақо сарчашмасидин сероблиғ қайда мумкин, чун «кулли ман алайҳа фана» соғари илан бермас...

Муншаот, 224-б.

Хушо, дайр ичра майхона, тўла илгимда паймона,
Мену аҳли фано оғзида куллу ман алайҳо фон.

Фавойид ул-кибар, 306-б.

Кулли нафсун зайиқат ул-мавти كل نَفْسٌ ذَائِقَةُالْمَوْتِ Ҳар бир нафс ўлим шарбатини тотгувчидир.

... ва тириклик шарбатидин шодкомлиғ не мутасаввир, чун «кулли нафсун зойиқат ул-мавти» қадаҳидин гузар эрмас.

Муншаот, 224-б.

Кулли шайъин мин аз-зарифи зариф كل شَيْءٍ مِنَالظَّرِيفُ ظَرِيفٌ Ҳар бир суҳбатдош юз хил ҳазилнома сўз айтар, ҳамма нарса бир-биридан гўзал эди.

Ҳусн аҳлининг ҳар узвининг васфидаким, кулли шайъин мин аз-зарифи зарифдин хабар берур.

Фавойид ул-кибар, 518-б.

Юз зарофатда ҳар хужаста ҳариф,
Кули шайъин мин аз-зарифи зариф.

Сабъаи сайёр, 247-б.

Кулли шайъин ҳоликин илла важҳаҳу كل شَيْءٍ حالِكٌ إلّا وَجْهَهُ Ҳар бир нарсанинг ҳалокати сабаб биландир. Тангри таолодан бошқа ҳамма нарса ҳалок бўлгувчидир.

... ҳар кимгаким бақо жомидин нашъа етишти фано хуморини тортардин гузири йўқтур ва «кулли шайъин ҳоликин илла важҳаҳу» ояти мазмуни била боқийи мутлақ ва ҳаййи барҳақ вужудидин ўзга жамеъ ашёга заҳри ҳалок жомин ичардин чора йўқ...

Муншаот, 201-б.

Кунта набиян фафҳам كُنْتَ نَبِيًّا فَفهم Пайғамбар бўлдинг, бас, англаб ол.

Чун ул ўзининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунта набиян фафҳам».

Муҳоқамат ул-луғатайн, 8-б.

Кунту набийян ва одаму байналмои ваттин كُنْتُ نَبِيًّا وَ آدَمُ بَيْنَالْمَاءِ وَالطِّينِ Одам Ато сув билан тупрок таркибиди ётган даврдаёқ мен (Муҳаммад) бор эдим.

Улки, «кунту набийян ва Одаму байналмои ваттин» мазмуни анбиёга муқаддамдур.

Муножот, 294-б.

Кун фид-дуня к-аннака ғарибун ав обиру сабил(ин) كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ Дунёда ғарибдек ва мусофирдек бўл.

Ҳазрат набавий ҳадиси таржимасидаким, кун фид-дуня к-анна-ка ғарибун ав обиру сабил.
Ки, дунёда бўлгил нечукким, ғариб
Ва ёхуд анингдекки, йўл ўткучи.

Фавойид ул-кибар, 526-б.

... ва бу фано мақоми бақо доруссаломи йўлида бир манзилдурки, «кун фид-дуня к-аннака ғарибун ав обиру сабилин» андин хабар берур.

Муншаот, 201-б.

Куфрон ун-неъмати мазилуҳо كُفْرَانُ النِّعْمَتِ مَزِلَّةٌ Неъматга куфр қилиш – уни йўқ қилади.

Куфрон ун-неъмати мазилуҳо
Ҳар шукрки, гар шаҳу, гар сойил этар,
Ўз неъматин ортмоқ сори мойил этар,
Неъмат шукрига ким тилини қойил этар,
Ортар куфрони, лек ани зойил этар.

Назм ул-жавоҳир, 170-б.

Ла вафоа лил маръати لا وفاَ للمرة Аёлларда вафо йўқ.

Хотун киши даъби жуз хато бўлмас эмиш,
Ақл аҳли аларға ошно бўлмас эмиш,
Мазҳабларида вафо раво бўлмас эмиш,
Ул қавмга алқисса вафо бўлмас эмиш.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 118-б.

Ла каромата лил казиби لاكرامة للكاذب Ёлғончи учун ҳурмат йўқ.

Сидқ аҳлиға шева жуз саломат бўлмас,
Ҳар ишдаки майл этса ғаромат бўлмас,
Ёлғончиғаким ғайри надомат бўлмас,
Эл олдида таъзими каромат бўлмас.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн),117-б.

Ла юлдағ ул-мўъмину мин жуҳрин воҳидин марратайни لا يُلْدَغُ الْمُؤمِنُ مِنْ جُحْرٍ واحِدٍ مَرَّتَيْنِ Мумин киши бир тешикдан икки марта чиқолмайди.

Ла юлдағ ул-мўъмину мин жуҳрин воҳидин марратайни
Эйки, бир неш етти музйидин
Кўнглунга неча узайса, ётла.

Чунки мўъминни тишламас ҳаргиз,
Бир тўшукдин йилон ики қатла.

Арбаъин, 264-б.

Ла ғанийя лиман ла фазла лаҳу لا غنى لمن فضله له Фазилати бўлмаган киши бой эмас.

Ҳар кимки насиб анга фазойил эрмас,
Кўнглига ғино махзани ҳосил эрмас,
Ким ганжи фазойил била комил эрмас,
Бўлсун Қорунким мутамаввал эрмас.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн),119-б.

Лав кушифал-ғитоа мо издадат яқинан لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا إِزْدَدْتُ يَقِينًا Ёпинчиқни кўтармаганда ҳақиқий илм ошмаган бўларди.

... ва мазкур бўлғон тайюридин баъзи «лав кушифал-ғитоа мо издадат яқинан» адоси била тараннум ниҳоятига етар...

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

Лав лам йакуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо لَوْ لَمْ يَكُنِ الرَّايِحَةُ الْمَنْزِلَ سَلْمَا Агар маъшуқанинг манзилидан шамол эсмаганда эди.

Лав лам йакуни-р-ройиҳати-л-манзили салмо,
Юз қатла банд манзилидин кетмиш эди жон.

Фавойид ул-қибар, 301-б.

Лав танзур фи ҳусниҳи-л-он камо кон لَوْ تَنْظُرْ فِي حُسْنِهِ الْآنَ كَمَا كَانَ Агар сен уни ҳуснига боқсанг худди аввалгидин ҳеч ўзгармаган эди.

Ул кони малоҳатда демон бор эди бир он,
Лав танзур фи ҳусниҳи-л-он камо кон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Лавҳи мактаб لوح مكتب Мактаб доскаси; таълим тахтаси.

Ишқким ёзди ҳуруфи дард кўксум лавҳида,
Ошкор этти бало атфоли лавҳи мактабин.

Наводир уш-шабоб, 326-б.

Лавҳи маҳфуз لوح محفوظ Азалдан то охиратга қадар кишиларнинг яхши ва ёмон амаллари ёзилиб сақланадиган Аллоҳнинг лавҳи (доскаси); пешонада ёзилган нарса, лавҳ.

Азал субҳида малҳузунгни келтур!
Арога лавҳи маҳфузунгни келтур!

Фарҳод ва Ширин, 16-б.

Лаййин ул-каломи қайду қулуби لَيِّنُ الْكَلَامِ قَيْدُ قُلُوبِ Юмшоқ сўз қалбларни гирифтор қилади.

Лаййин ул-каломи қайду қулуби
Ҳар кимки, чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки ағёрдурур, ёр айлар,
Сўз қаттиғи эл кўнглига озор айлар,
Юмшоғи кўнгулларни гирифтор айлар.

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лаййин қавлака таҳбуб لَيِّنْ قَوْلَكَ تَحْبُوب Сўзингни юмшоқ қил – севимли бўлиб қоласан.

Лаййин қавлака таҳбуб
Хўб эл била суҳбат тутубон хўб ўлғил,

Яхшини талаб қилғилу матлуб ўлғил,
Ширин сўз ила халққа марғуб ўлғил,
Юмшоқ де ҳадисингнию маҳбуб ўлғил.

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лайлат ул-қадри хайрун мин алфи шаҳр لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ Қадр кечаси минг ойдан яхшироқдир. Чунки Қуръони карим нозил бўлган бу кечадаги ибодатнинг фазли минг ойлик ибодатдан афзалдир [97:3].

Ва аҳли Тафсир дебдурларким, каломуллоҳда «лайлат ул- қадри хайрун мин алфи шаҳр» дин мақсуд ул минг ойдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 189-б.

Лайс ал-ғанию ан касрат ил арзи иннамал-ғанию нафси لَيْسَ الْغَنِيُّ عَنْ كَثْرَةِ الْعَرْضِ إِنَّمَا الْغَنِيُّ نَفْسٌ Бойлик – молу дунёнинг кўплиги билан эмас, балки нафснинг тўқлиги билан ўлчанади.

Лайс ал-ғанию ан касрат ил арзи иннамал-ғанию нафси
Бой эмас улки, мол касратидин
Кўрмагай фоқау талаб ранжин.
Они билким, худой бермиш анга
Нафси аммора таркини ганжин.

Арбаъин, 268-б.

Лайс аш-шайбу минал-умри لَيْسَ الشَّيْبُ مِنَ الْعُمْرِ Қарилик йилларини умр йилларим деб ҳисоблама.

Лайс аш-шайбу минал-умри
Қарига бажуз даҳр азоби эрмас,
Боғида йигитлик обу тоби эрмас,
Одамга ҳаёт жуз шабобий эрмас,
Яъни, қарилиқ умр ҳисоби эрмас.

Назм ул-жавоҳир, 171-б.

Лайс аш-шуҳрату мин ар-руъунати لَيْسَ الشُّهْرَةُ مِنْ رَعُوْنَاتِ Кибр билан шуҳрат топиб бўлмайди.

Лайс аш-шуҳрату мин ар-руъунати
Доноға такаллуф тўни киймак қиндур,
Ҳар чини сори оразида бир чиндур,
Шуҳрат тўни киймагинг руунатдиндур,
Кий хирқаи фақру хотирингни тиндур.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаҳу инд ал ғазаби لَيْسَ الشَّدِيدُ بِسُرْعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ Курашда ғолиб чиққан паҳлавон эмас, балки ғазаби келганда, ўзини босиб олган одам паҳлавондир.

Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаҳу индал ғазаби.
Эмас ул паҳлавонки ўз қадрин
Бош уза элтибон нигун қилғай.
Паҳлавон они билки етса ғазаб
Нафси амморани забун қилғай.

Арбаъин, 268-б.

Лайса камислиҳи шайъун ва ҳувас-самиъ ул-басир لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ Бирон нарса у (Аллоҳ) зотга ўхшаш эмасдур. У эшитувчи ва кўриб тургувчидир [42:11].

Чун бу хиёл далолат бемислликкa қилур, улким «лайса камислиҳи шайъун ва ҳувас-самиъ ул-басир» анинг шаънидадур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 123-б.

Лайса ли-султон ил-олими заволун لَيْسَ لِسُلْطَانِ الْعَالِمِ زَوَالٌ Илмли шоҳга завол йўқдир.

Лайса ли-султон ил-олими заволун
Ҳар кимдаким, илм қийлу қоли бўлмас,
Илм аҳлига сўз дерга мажоли бўлмас,
Олим мулкининг интиқоли бўлмас,
Шаҳ олим агар бўлса, заволи бўлмас.

Назм ул-жавоҳир, 171–172-б.

Лайсака мислиҳ لَيْسَكَ مِثْلِهِ Ҳеч нарса унга ўхшаш эмас [42:11].

Чу эрмас анга ҳеч ашё мушобиҳ,
Анинг шаъниндадур: «лайсака мислиҳ».

Сирож ул-муслимин, 278-б.

Лакал-ҳамд, ё акрамал-акрамин لَكَ الْحَمْدُ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ Эй қули очиқ ва сахий кишиларни ҳақиру камтар қилган саховатпеша зот.

Лакал-ҳамд, ё акрамал-акрамин,
Карам аҳлин этган гадойи камин.

Садди Искандарий, 15-б.

Лам язал ва ло-язол لَمْ يَزَلْ وَ لَا يَزَالُ Тангри ундан рози бўлсин ва Тангри уни буюк қилсин!

Ҳар неким, бебақодур, анга кўнгул боғламоқ хатодур. Улки, андин ўзга борига маърази заволдур. Ул бири бол «лам язал ва ло-язол» дур, анинг ишқин берк тут.

Маҳбуб ул-қулуб, 86-б.

Лам якун золика-л-улувви сивок لَمْ يَكُنْ ذٰلِكَ الْعُلُوِّ سِوَاكَ Бу севикли мартаба ҳам бўлмаган бўлур эди.

Мадҳи зотингда ҳақ дебон лавлок
Лам якун золика-л-улувви сивок.

Вақфия, 235-б.

Лам ялид ва лам юлад لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ У (Аллоҳ) туғмаган ва туғилмаган (яъни унинг фарзанди ҳам, ота-онаси ҳам йўқ. Чунки туғиш, туғилиш бандаларга хос, Худога нисбатан эса бу сифатлар тўғри келмайди) [112:3].

... бепайвандлигингга «лам ялид ва лам юлад» далили мувофиқ.

Муножот, 293-б.

Лаҳмака лаҳми لحمك لحم Гўштим гўштингга.

Лаҳмака лаҳми ҳам онинг шонида,
Дамака дами ҳам истеҳсонида.

Лисон ут-тайр, 26-б.

Лаҳу халладаллоҳу султонаҳу لَهُ خَلَّدَ اللهُ سُلْطَانَهُ Бутун дунёга инъомини (эҳсонини) давомли қилсин. Айт унинг (Ҳусайн Бойқаро фарзанди Музаффар Ҳусайн ибн Султон Ҳусайн Мирзо назарда тутилган) ҳукмронлигини абадий қилсин.

Алал оламина дома эҳсонаҳу,
Лаҳу халладаллоҳу султонаҳу.

Садди Искандарий, 546-б.

Ликулли адоватин муслиҳатун илло адоват ил-ҳусуди لِكُلِّ عَدَاوَةٍ مُصْلِحَةٌ إِلَّا عَدَاوَةَ الْحَسُودِ Ҳасад душманлигидан бошқа ҳамма душманликнинг иложи бор.

Ликулли адоватин муслиҳатун илло адоват ил-ҳусуди
Ислоҳ бўлур жуҳуд душманлиғига,
Топмас чу гумон суд душманлиғига,
Муслиҳ тилагил рабуд душманлиғига,
Лек этма талаб ҳасуд душманлиғига.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ли маъаллоҳи вақтун لِي مَعَ اللهِ وَقْتٌ Менда Тангри таоло билан бирга бўлмоқ учун вақт бор.

Буроқи иноят анинг маркаби улви хироми ва Жибрили ҳидоят анинг пайки барқгоми, лайлат ул-меърож анинг шабистони ва «ли маъаллоҳи вақтун» анинг мақоми.

Муножот, 294-б.

Ло алат-таъйин لَا غَلَ التَّعْيِينِ Кийимсиз, қип-яланғоч.

[Бобо Ҳасан Турк қ. т. с.]. Бобога жазб ғолиб бўлибдур, яланғоч такядин чиқиб, ло алат-таъйин масту беҳуд кезиб юрур эрмиш.

Насойим ул-муҳаббат, 450-б.

Ло дина лиман ло иймоната лаҳу لَا دِينَ لِمَنْ لَا إِيمَانَتَ لَهُ Иймони йўқнинг дини ҳам йўқдир.

Ло дина лиман иймоната лаҳу
Ким олам аро уёти йўқтур анинг,
Дин нуктасида фатонати йўқтур анинг,
Диндор улким, хиёнати йўқтур анинг,
Йўқ дин ангаким, амонати йўқтур анинг.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ло дина лиман ло мурувата лаҳу لَا دِينَ لِمَنْ لَا مُرُوَّةَ لَهُ Мурувватсиз кимсада дин ҳам йўқ.

Ло дина лиман ло мурувата лаҳу
Ҳар кимсаки, дин ичинда қувват йўқ анга,
Жазм айлаки, ойини футувват йўқ анга,
Дин аҳли била расми ухувват йўқ анга,
Ул кимсада йўқ динки, мурувват йўқ анга.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ло илаҳа илла анта субҳонака инни кунту миназ-золимин لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ Ҳеч илоҳ йўқ, магар ўзинг бордирсан, эй пок Парвардигор, дарҳақиқат, мен (ўз жонимга) жабр қилувчилардан бўлиб қолдим [21:87].

Ва Юнус а. с. қирқ кун болиғ ичинда эрди ва бу тасбеҳни вирд қилиб эрдиким, «ло илаҳа илла анта субҳонака инни кунту мин аз-золимин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 170-б.

Ло илаҳа иллоҳу //Ло илаҳа иллаллаҳ لا إلـه إلّا هُـوَ // لا إلـه الله Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ.

Дер Навоийки ғайр эмас мавжуд,
Турфа сўз «ло илаҳа иллоҳу».

Бадоеъ ул-бидоя, 467-б.

Сужуд этар қуёш оллинда уйлаким ҳинду
Юзунг қошинда қуёш ло илаҳа иллоҳу.

Бадоеъ ул-бидоя, 473-б.

Юзу кўзунгда муайян камоли сунъи илоҳ,
Не юздурур бу не кўз, ло илаҳа иллаллоҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 474-б.

Ло нуҳси саноан алайка لا نُحْـصِ ثَنَاءً عَلَيْـكَ Сенинг мақтовингни айтиб тугата олмаймиз.

Ҳамдингда такаллум аҳли тили косир, сипосингда мутакаллимлар ажздин мутаҳаййир. Бу бобда «ло нуҳси саноан алайка» мазкур бўлур, ҳар неча балоғат лофин урган дам урмаса, маъзур бўлур.

Муножот, 294-б.

Ло роҳата лил-ҳасуди لا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ Ҳасадгўйга роҳат йўқ.

Ло роҳата лил-ҳасуди
Олам элида биров саодатсиз ўлур,
Ким, фақр йўлида иститоатсиз ўлур,
Иззат топмаским қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло тазар кофирина дайёра لا تَـذَرْ كَافِـرِكَ دَيَّـارَ Кофирларни бутхонага таклиф қилма!

Дема гарчи топар эсанг ёро,
«Ло тазар кофирина дайёро».

Сабъаи сайёр, 383-б.

Ло туҳсий لَا تُحْصِي Сон-саноқсиз, беадад (Аллоҳга беадад шукр айтиш).

Санойи зотинг ичра топиб ажз аҳли идрок,
Гаҳи ло туҳсий айтиб замоне мо арафнок.

Наводир ун-ниҳоя, 283-б.

Ло фақра лил-оқили لَا فَقْرَ لِلْعَاقِلِ Оқил кишига фақирлик йўқдир.

Ло фақра лил-оқили
Ҳар кимсаки ақл кўнглидин зойилдур,
Қорун эса, оқил қошида сойилдур,
Юз ганж кишига ақлдин ҳосилдур,
Йўқтур анга фақру фоқаким оқилдур.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло халаса илла бил ихлоси لَا خَلَصَ إِلَّا بِالْإِخْلَاصِ Халос ихлосдандир.

Ва «Ихлосия» мадрасаси ўтрусида бу хонақоҳғаким, иморати ҳар навъ риё ва ғашдин холи эрди ва хотирга кўп тараддудин халос берди: «Халосия» от қўйдум «ло халаса илла бил ихлоси».

Вақфия, 260-б.

Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳиҳи ма юҳиббу ли нафсиҳи لَا يُؤْمِنُ أَحَدَكُمْ حَتَّـى يَحِبَّ لَا أَحِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ Сизлардан ҳеч бирингиз ўзига раво кўрган нарсани биродарига раво кўрмагунча, чин мўмин бўлолмайди.

Ло юъмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳиҳи ма юҳиббу ли нафсиҳи
Мўъмин эрмастур, улки иймондин
Рўзгорида юз сафо кўргай,
Токи қардошига раво кўрмас –
Ҳар неким ўзига раво кўргай.

Арбаъин, 262-б.

Ло яшбаъ ул-мўъмину дуна жориҳи لَا يَشْبَاعُ الْمُؤْمِنُ دُونَ جَارِهِ Мўмин киши қўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйғазмайди.

Ло яшбаъ ул-мўъмину дуна жориҳи
Кимки мўъмин дурур қачон чидагай,
Ким ўзи тўқу қўшни бўлгай оч.
Анга доғи керак етурса насиб,
Хонида гар қулочу хоҳи умоч.

Арбаъин, 269-б.

Ло қазафа лил-фоҳиш قَضَـفَ لِلْفَاحِـشِ Фаҳш ишлар қилувчи, ахлоқсиз кишига танбеҳ кор қилмайди.

Ло қазафа лил-фоҳиши
Ҳар ким сўзи фаҳш-ақл анга ром ўлмас,
Бу навъ неку киши саранжом ўлмас,
Дашномдин ўзга ақлға ком ўлмас,
Бу турфаким, дашном анга дашном ўлмас.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло ғамма лил-қониъи لَا غَمَّ لِلْقَانِعِ Қаноатли кимсада ғам бўлмайди.

Ло ғамма лил-қониъи
Қонеъға махзани саодат кам йўқ,
Жуз зумраи эъзозу шараф ҳамдам йўқ,
Хурсандлиқ ойини киби олам йўқ,
Ҳар кимсадаким бўлса қаноат, ғам йўқ.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Ло ҳавла ва ло қуввата илла биллоҳ لاحولاقوتـالاباالله Куч билан қувват эса Тангри таолодан ўзга ҳеч кимда йўқ.

Даъват вужуду даъвин қуввату ҳавл,
Ло ҳавла вало қуввата илла биллоҳ.

Мажолис ун-нафоис, 13-б.

Ло ҳурмата лил-фосиқи لَا حُرْمَـةَ لِلْفَاسِـقِ Фосиқ кишининг ҳурмати бўлмайди.

Ло ҳурмата лил-фосиқи
Фисқ аҳлиға бўлмас киши қилмоқ ҳурмат,
Ким эрмас анинг ҳолиға равнақ ҳурмат,
Фосиққа насиб этмади чун ҳақ ҳурмат,
Хушроқтур ани тутмаса мутлақ ҳурмат.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Луъина абд уд-динари ва луъина абд ул-дирҳами لُعِنَ عَبْدُ الدِّيْنَارِ وَ لُعِنَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ Динор-дирҳамга қул бўлганларга лаънат бўлсин.

Луъина абд уд-динари ва луъина абд ул-дирҳами
Раҳмат озодагаки ул олмос,
Даҳр динору дирҳамин ғамга.
Лек лаънат ангаки қул бўлғай.
Хоҳ динору хоҳ дирҳамга.

Арбаъин, 264-б.

Мадда зиллу ҳул-олий مَدَّ ظِلَّهُ الْعَالِي Умрини узайтирсин (соясини узайтирсин).

... яъни ҳазрат шайхул-исломи мавлоно Нуриддин Абдураҳмон Жомий мадда зиллу ҳул-олий мадҳида хома найининг шаккарборлиғи ва кўнгул садафининг гавҳарнисорлиғи.

Сабъаи сайёр, 41-б.

Мадда зиллу ҳул-олий ало мафориқи фарқат-толи-бин مَدَّ ظِلَّهُ الْعَالِي عَلَى مَفَارِقِ فَرْقَدِ الطَّالِبِيْنَ Аллоҳ у улуғ мартабали, муҳтарам зоти бобаракотнинг умрларини узун ва абадий қилғай.

... яъни ҳазрати махдумий мавлоно Нуриддин Абдураҳмон Жомий мадда зиллу ҳул-олий ало мафориқи фарқат-толибин жанобида арзи ниёз қилмоқ ва изҳори роз айламак.

Садди Искандарий, 48-б.

Мажлис ул-илми разват ул-жаннати مَجْلِسُ الْعِلْمِ رَوْضَةٌ الْجَنَّةِ Илм мажлиси – жаннат боғига ўхшайди.

Мажлис ул-илми разват ул-жаннати
Ким олим эса, нуқтада барҳақ де они,
Гар базм тузар, биҳишти мутлақ де они,
Ҳар кимсаки, йўқ илм анга аҳмақ де они,
Мажлисдаки илм бўлса учмоқ де они.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Мажлис ул-кироми ҳусун ул-каломи مَجْلِسُ الْكِرَامِ حُسْنُ الْكَلَامِ Жўмардлик мажлиси – сўз истеҳкомидир.

Мажлис ул-кироми ҳусун ул-каломи
Яхши эл ила эрур мадори ҳикмат,
Ҳар сўзлари дури шоҳвори ҳикмат,
Қил базмларида ихтиёри ҳикмат,
Мажлислари чун эрур ҳисори ҳикмат.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Маликун алломун жалла ва ало مَلِكٌ عَلَّامٌ جَلَّ وَ عَلَى Қудратли ва улуғ мулк эгаси (Тангри сифати).

... ва сўзи сидқ ва иши таслим – ўқдурким, маликун алломун жалла ва алонинг каломи мўъжиз низоми ул тил била нозил...

Муҳокамат ул-луғатайн, 9-б.

Ман акрома олиман фақад акрамани مَنْ إِكْرَامُ عَالِمًا فَقَدْ أَكْرَمَنِي Кимки олимни ҳурмат қилса, мени (яъни, Аллоҳни) ҳурмат қилган бўлади.

Мундоқ деди илм аҳлини айларга ғани,
«Ман акрома олиман фақад акрамани».

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Ва Расул саллаллоҳу алайҳи васаллам аҳодисида даги ҳам бу тариқ тушубдур. Ул жумладин бири будурким, «ман акрома олиман фақад акрамани» ким, вазни: «мафъулу мафоилун мафоийлу фаул» дур.

Мезон ул-авзон, 45-б.

Ман аллат ҳимматуҳу тола ҳамумуҳу مَنْ عَلَتْ هِمَّتُهُ نَالَ هَمُّهُ Ҳиммат даражаси баланднинг қайғу торлари узун бўлади.

Ман аллат ҳимматуҳу тола ҳамумуҳу
Ҳар кимки анинг ҳиммати дунроқ бўлди,
Билки, ғамининг нахли нигунроқ бўлди,
Ким, ҳиммати рифъати фузунроқ бўлди,
Қайғуларнинг тори узунроқ бўлди.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу مَنْ كَانَ لِلّٰهِ كَانَ اللّٰهُ لَهُ – Ҳар киши Тангрига бўлса, Тангри ул кишига бўлур (ким Тангрига бўлса, Тангри ул кишига бўлур).

Ҳадиси қудсийдурким «ман кона лиллаҳи кона-л-лаҳу лаҳу»...

Муншаот, 182-б.

Ва «ман кона лиллаҳи кона-л-лоҳу лаҳу» мазмунича маҳбуби ҳақиқий била мусоҳабат лофин ургайсиз, ҳар неки ўтти азал қисматидин эрканин билиб, ортуқси ғусса тутмагайсиз.

Муншаот, 150-б.

Ман касара каломуҳу касара маломуҳу مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ مَلَامُهُ Кимки кўп сўзлабди – ўзига маломатни орттирибди.

Ман касара каломуҳу касара маломуҳу
Ким оз деди нукта айшу ком ўлди анга,
Сўз қоидасида интизом ўлди анга.
Ҳаддин ўтди ҳар кимки калом ўлди анга,
Ул навъ каломдин малом ўлди анга.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Ман лам ярҳаминнаса ла ярҳамҳуллоҳу مَنْ لَمْ يَرْحَمِ النَّاسَ لَا يَرْحَمُهُ اللّٰهُ Одамларга раҳмли бўлмаган кишига Аллоҳнинг ҳам раҳми келмайди.

Ман лам ярҳаминнаса ла ярҳамҳуллоҳу
Тенгридин раҳм агар тамаъ қилсанг,
Аввал ўлмоқ кераксен элга раҳим.
Ҳар кишиким улусқа раҳм этмас,
Анга раҳм айламас раҳими карим.

Арбаъин, 263-б.

Ман лам яшкуруннаса лам яшкуриллаҳа مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ Кимки инсонларга шукр айтмаса Аллоҳга ҳам шукр қилмайди.

Ман лам яшкуриннаса лам яшкуриллаҳа
Улки холиқға шукр дер, аввал
Шокир ўлмоқ керак халойиқдин.
Кимки, махлуқ шукрини демагай,
Демагай даги шукр холиқдин.

Арбаъин, 263-б.

Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абғаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаҳу مَنْ أَعْطَى لِلّٰهِ وَ مَنَعَ لِلّٰهِ وَ أَحَبَّ لِلّٰهِ وَ أَبْغَضَ لِلّٰهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ Кимки ҳайр-эҳсон қилишда, ноўрин жойларга сарф қилмасликда, яхши одамларни дўст ва ёмон одамларни душман тутишда фақат Аллоҳнинг ризолигини ният қилган бўлса, демак, у ўз иймонини бутун сақлайди.

Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абғаза лиллаҳи фақад-исътакмала ийманаҳу
Кимгаким ҳуббу бугзу манъу ато
Ҳақ учун бўлди жазм бил они,
Ким эрур Тенгри лутфидин комил
Аҳли иймон қошида иймони.

Арбаъин, 262-б.

Ман салимал-муслимун مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُون Кимки соглом бўлса, мусулмон бўлади.

Муслим эрур «ман салимал-муслимун»,
Юз, илигу тил бу иш ичра забун.

Ҳайрат ул-аброр, 111-б.

Ман хадима худима مَنْ خَدَمَ خُدِمَ Ким бировга хизмат қилса, унга ҳам кимдир хизмат қилади.

Чун Мир Махдум поктийнат ва соҳибдавлат йигит эрди, ул хизматларни андоқ қилдиким: «ман хадима худима» мазмуни била ҳазрат Мир Қосим анга Мир Махдум от қўйдилар ва доим ҳазрати Мир Қосим ани азиз ва мукаррам тутар эрдилар.

Мажолис ун-нафоис, 12-б.

Ман(ъ) араф من عرف (Биров билади) кимки ўз васфини билса у ўз хўжаси (Аллоҳ) ни ҳам билади; кимки ўзини таниса, у ўз хожасини ҳам танийди (унинг зоти олам васфлари билан зийнатлидур).

Мунда зоҳир бўлди сирри ман араф,
Ким кўрубтур гавҳар ўлмоғлиғ садаф.

Лисон ут-тайр, 268-б.

Бўлмас ниқоб очсанг доғи чун ҳалли сирри лавкашаф,
Толибга недур айламак таҳсили ганжи маънараф.

Бадоеъ ул-васат, 222-б.

Олам авсофига зоти муттасаф,
Ким сўзики ман арафки лав кашаф.

Лисон ут-тайр, 26-б.

Манқабат ул-маръи тахта лисониҳи مَنْقَبَتُ الْمَرْءِ تَحْتَ لِسَانِهِ Кишининг ҳунари тили остида бўлади.

Манқабат ул-маръи тахта лисониҳи
Ҳар кимсаки, оллиға ёзилди ҳунари,
Сўз пардаси устида ёпилди ҳунари,
Чу нуктада деди элга ёйилди ҳунари,
Невчунким тил остида келди ҳунари.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Ман қараи бобан ложжу ва лажжу مَنْ قَرَاءَ بَابًا لَاجُّوا وَ لَجُّوا Ким бир деб ўқиса, ким қаттиқ ҳаракат қилса, киради.

Умидки, «ман қараи бобан ложжу ва лажжу» ҳукми била юзларига мақсуд эшиги очилғай ва бошларига мурод гавҳари сочилғай...

Вақфия, 238-б.

Машраб ул-азби муздаҳимун مَشْرَبُ الْعَذْبِ مُزْدَحِمٌ Тиниқ булоқ атрофида ҳамма одамлар тўпланишади.

Машраб ул-азби муздаҳимун
Ҳар кимгаки, ачиғ бўлди сўз илкоси,
Бор суҳбатидин халқнинг истиғноси,
Ҳар кимки, чучук нукта эрур иншоси,
Қошидадур, албатта улус гавғоси.

Назм ул-жавоҳир, 172-б.

Маъшо золика фазулуллоҳ юътиҳа ман яшаъ ماشَاء ذالِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤتِيهِ مَنْ يَشَا Бу Тангри таолонинг фазилатидур, уни хоҳлаган кишисига беради.

Бу саодат кишига ўзлугидин етмак «маъшо золика фазулуллоҳ юътиҳа ман яшаъ».

Маҳбуб ул-қулуб, 48-б.

Мин ал-ҳамри ва ҳолотиҳи, ахрақа қалби би ҳароротиҳи مِنَ الْخَمْرِ وَ حالاتِهِ أَحْرَقَ قَلْبِي بِي حَرارَتِهِ Шароб ва унинг кайфидан юрагим ҳарорат билан куйди.

Оҳ мин ал-хамри ва ҳолотиҳи,
Ахрақа қалби би ҳароротиҳи.

Муншаот, 136-б.

Мин жайри дами-л-айни лано ҳосилу ийқон مِن جَيْرِ دَمِ الْعَيْنِ لَنا حاصِلُ إِيْقانْ Кўз ёшининг оқишидан яқинлик ҳосил бўлади (кўп йиғласа Худога яқин бўлади).

Эй қонки, кўзумдин оқасен раҳмки, ўлгум,
Мин жайри дами-л-айни лано ҳосилу ийқон.

Фавойид ул-кибар, 301-б.

Мин кулли вужуҳин суфи важҳика ҳайрон مِنْ كُلِّي وُجُوهٍ صُوفِي وَجْهِيكَ حَيْران Бу барча важ(ҳ)лардан суфининг чеҳрасида ҳайронлик.

Ҳар важҳ ила гар ўлса Навоий не ажабким,
Мин кулли вужуҳин суфи важҳика ҳайрон.

Фавойид ул-кибар, 302-б.

Мин ҳуснил ислом ил-маръи таркуҳу ма ла юийбуҳи مِنْ حُسْنِ الْإِسْلامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لا يَنْبَغِيهِ Ўзига ярашмаган нарсаларни тарк этиш – ислом мусулмончилигининг ҳуснидир.

Мин ҳуснил ислом ил-маръи таркуҳу ма ла юийбуҳи
Кимки ислом кўзгусида тилар
Ҳар замон ўзга бир сафо мавжуд.
Кечсун ул навъ барча ишдинким,
Тенгри рози эмас, улус-хушнуд.

Арбаъин, 267-б.

Мои маин ماء معين Оқар сув, оби равон.
Боғлар ул навъки хулди барин,
Сувлари ул таврки мои маин.
Ҳайрат ул-аброр, 297-б.

Мо надама ман саката مَا نَدَمَ مَنْ سَكَتَ Сукут сақлаган одам кейин надомат қилмайди.

Мо надама ман саката
Ҳар кимсаки, нуқтаси фаровон бўлмас,
Тил ранжига қолмоғлиғи имкон бўлмас,
Кўп сўзлагучига ғайри нуқсон бўлмас,
Ҳар кимки хамуш бўлди, пушаймон бўлмас.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Мо халақа илло مَا خَلَقَ إِلَّا Ахир улар ўзларича Тангри таоло осмон ва ерни, ҳамда улар орасидаги бор нарсани фақат ҳақ (қонун) ва белгиланган муддат билан яратганини тафаккур қилиб кўрмайдиларми? Дарҳақиқат бу одамлардан кўпчилик қайта тирилиб, Парвардигорига рўбарў бўлишни инкор қилгувчилардир.

Ва Сулаймон а. с. тилъуъдин ғурубқача «мо ҳалақа илло» қозиясин суруб, ҳукмин қилур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 162-б.

Мо халақа Аллоҳ مَا خَلَقَ اللهُ Аллоҳ томонидан яратилган.

Ва ул машғуллуқ «ма халақа Аллоҳ» фаносидур ва ул машғуллуқ «мо халқи Аллоҳ» бақосидур...

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

Мо халқи Аллоҳ مَا خَلْقُ اللهُ Аллоҳнинг яратгани.

Кўнгул била Ҳақ ёридин холий бўлмоқдур ва анинг ғайри хайлидин холий бўлмоқдур... ва «мо халқи Аллоҳ» холиқининг бақосидур.

Маҳбуб ул-қулуб, 60-б.

Мусоҳибат ул-ашрори рукуб ул-баҳри مُصَاحِبَةُ اَلْاَشْرَارِ رُكُوبُ اَلْبَحْرِ Ёмон билан ҳамсуҳбат бўлиш – денгиз сафари каби хатарлидир.

Мусоҳибат ул-ашрори рукуб ул-баҳри
Ҳар важҳ ила нотавонға ҳамсуҳбатлиқ
Кўп яхшики, комронға ҳамсуҳбатлиқ,
Киши хатари ямонға ҳамсуҳбатлиқ,
Дарё сафари ҳамонға ҳамсуҳбатлиқ.

Назм ул-жавоҳир, 173-б.

Муқтазойи ожил مقتضای اجل Ўлим тақозоси.

Чун рўзгор ҳарунлиғидин ва лайлу наҳор буқаламунлиғидин Паҳлавон Бусаид ҳаёт вадиатин муқтазойи ожилға топшурубдур.

Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад, 105-б.

Навваралоҳу марқадаҳу нуран ваффақаналлоҳу نَوَّرَاللهُ مَرْقَدَهُ نُورًا وَفَّقَنَاللهُ Аллоҳ унинг ётган жойини мунаввар қилсин.

Ва оташгоҳ ҳарорати гармравларидин бири Хусрави номий ва майкада дардмандлиғи номийларидин бири Жомий (навваралоҳу марқадаҳу нуран ваффақаналлоҳу!).

Маҳбуб ул-қулуб, 66-б.

Наввир қабрака бис-салоти физ-зилами نَوِّرْ قَبْرَكَ بِي اَلصَّلَوٰةِ فِي ظِلَمِ Тунги намозлар била қабрингни мунаввар эт.

Наввир қабрака бис-салоти физ-зилами
Уйқу неча ишрату сурурунг бирла,

Кўзунг қаро айламак ғурурунг бирла,
Тийра кеча тоат эт ҳузурунг бирла,
Қабринг уйини ёрут бу нурунг бирла.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа نَوْمُ اَلصُّبَيْحَتِ يَمْنَاوُاَلرِّزْقَ Тонги уйқу ризқни қисқартиради (камайтиради).

Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа
Субҳ уйқусин улки айлар тарк
Ризқу рўзин ўзига тўш кўргай,
Улки ғафлатда этти навми сабуҳ,
Бу шарафни магарки туш кўргай.

Арбаъин, 265-б.

Назрат ул-важҳи фис-сидқи نَظْرَتُ اَلْوَجْهِ فِي صِدْقِ Юз софлиги – тўғри сўзликдандир.

Назрат ул-важҳи фис-сидқи
Ҳар кимгаки эгриликда овоза дурур,
Туз жодда ичра йўлидин оза дурур,
Тузлукта тараб беҳаду андоза дурур,
Ким ростдурур, юзи анинг тоза дурур.

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Найл ул-манйи фил-ино نَيْلُ اَلْمُنَى فِي اَلْنَا Мақсадга кийинчилик орқали эришилади.

Найл ул-манйи фил-ино
Ғамдин дурур ўзни шод топмоқ билгил,
Бетўшалиқ ичра зод топмоқ билгил ,
Меҳнат ародур кушод топмоқ билгил,
Ранж ичрадурур мурод топмоқ билгил.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Наузу биллоҳи мин шурури анфусино ва мин саййиоти аъмалино نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنفُسِنَا وَ مِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا Аллоҳдан паноҳ тилаймиз нафсларимизнинг ва амалларимизнинг ёмонлигидан (Аллоҳ унинг ётган жойини нурға чўмдириб, қабрини муқаддас айласин).

То уч кундин сўнгра ақабаҳ вужуҳ била адам йўлиға азимат қилдилар. «наузи биллоҳи мин шурури анфусино ва мин саййиоти аъмолино.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 180-б.

Наузу биллоҳи мин ғазабиллоҳи ва наузу биллоҳи мин шурури анфусино ва мин саййиоти аъмолино نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ غَزَبِ اللهِ وَ نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنفُسِنَا وَ مِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا Тангри таолодан унинг ғазабидан паноҳ тилаймиз ва яна паноҳ тилаймиз нафсларимизнинг ва амалларимизнинг ёмонлигидан.

Қаҳҳорлиғ ва мунтақимлиқ баҳри мутолотим бўлди эрса, бир лаҳзада Фиръавн била андоқ азим сипоҳдин осор қолмади. «наузу биллоҳи мин ғазабиллоҳи ва наузу биллоҳи мин шурури анфусино ва мин саййиоти аъмолино».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 139-б.

Наъйита ила нафсика хина шабоби раъсика لعيتَ الـي نَفسِكَ هِـنَ شَـبابِ رَعيـكَ Сочингта тушган оқ сенга ўлимдан хабар беради.

Наъйита ила нафсика хина шабоби раъсика
Неча ўчакишиб бу нафси худ кома санга,
Нома қаро бўлгай уйлаким хома санга,
Чун бошинг оқормоқ бўлди ҳангома санга,
Оқ била ўлмакдин эрур нома санга.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нести ҳастнамой نيستي هستنماي Йўқ эди бор каби.

Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастнамойдур ва ҳаво ҳасти нестнамой.

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби نِسْيانُ اَلْمَوْتِ صَداعُ اَلْقَلْبِ Ўлимни унутиш – қалбинг занглаганидан далолатдир.

Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби
Ҳар кимки, мақоми умр авранги эмиш,
Ғафлат майининг ҳамиша дилтанги эмиш,
Ёд этмак ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш,
Ўлмакни унутмоғинг кўнгул занги эмиш.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нор ул фирқати аҳарру мин нори жаҳаннама نارُ اَلْفِرْقَةِ أَحَرُ مِنْ نارِ جَهَنَّمَ Айрилиқ ўти дўзах ўтидин кучлироқдир.

Нор ул-фирқати аҳарру мин нори жаҳаннама
Ҳижрон аро бир рафиқи маҳрам ўтидин,
Ким куйса томуғни ўртагай ғам ўтидин,
Фурқатки кўнгулни куйдурур ҳам ўтидин,
Билгил ани тезлик жаҳаннам ўтидин.

Назм ул-жавоҳир, 174–175-б.

Нум оминан такун фи маҳд ил-фароши نُمْ امِينٌ تَكُنْ فِي مَهْدِ اَلْفَراشِ Иймон келтириб ухла, уйқунг яхши бўлади.

Нум оминан такун фи маҳд ил-фароши
Неча юммай кўзунгни ҳар зевар аро,
Ғафлат била кирмак неча баҳру бар аро,
Эмин уюбон бу олами пур шарар аро,
Қил хобгаҳингни яхшироқ бистар аро.

Назм ул-жавоҳир, 174-б.

Нур ул-мўъмини мин қиём ил-лайли نورُ اَلْمؤمِنِ مِنْ قِيامِ اَللَّيْلِ Тунни бедор ўтказиш мўмин кишига нур ато этади.

Нур ул-мўъмини мин қиём ил-лайли
Ҳар кимсаки, матлуби кўнгул соғлиғидур,
Тун эҳёси илож қилмоғлиғидур,
Эл шамъи замирики вафо боғлиғидур,
Равшанлиғи тийра туннинг уйғоғлиғидур.

Назм ул-жавоҳир, 173–174-б.

Нуру шайбика ло тазлимуҳу бил-мавсийяти نورُ شَيْبِكَ لا تَظْلِمْهُ بِسُ اَلْمَوْصِيَّاتِ Бадфеъллик ила кексалик нурини сўндирма!

Нуру шайбика ло тазлимуҳу бил-мавсийяти
Келди қарилиқ нури хато айламагил,
Жуз узр йўлига илтижо айламагил ,
Нурини анинг зулмат аро айламагил,
Исён била яъники қаро айламагил.

Назм ул-жавоҳир, 175-б.

Нур ул-ҳақ вад-дин каҳф ул-ислом ва муслимийна шайхуно نورُ اَلْحَقِّ وَ اَلدِّينُ كَهْفُ اَلْإِسْلامُ وَ اَلْمُسْلِمِينَ شَيْخُنا Ҳақ ва диннинг нури, ислом ва мусулмонларнинг сиғинадиган жойи, шайхимиз (Абдураҳмон Жомий назарда тутилган).

... яъни Нур ул-ҳақ вад-дин, каҳф ул-ислом ва муслимийна шайхуно...

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Олий ҳазрати валоят манқибати кошифи асрори раббоний ва олими румуз ва асрори самадоний юл-уламо варасаҳ ул-анбиё عالیحضرت ولایت منقبت کاشف أسرار ربّانی و عالِم رُموز و أسرار صمدانیُ اَلْعُلَما وَرَسَمُ اَلْأَنْبِيا Валийликнинг олий ҳазрати, Тангри таоло сирларини кашф этувчиси, яширин ишоралар ва алоҳида сирлар олими, пайғамбарлар давомчиси сифатидаги аллома [Абдураҳмон Жомий назарда тутилган].

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Омин, ё Рабб ил-оламин آمين يا رَبَّ اَلْعالَمِينَ Омин, эй оламларнинг Тарбиячиси (яратувчиси) – Тангри таоло.

... ва аъдосини маҳзур ва аҳиббосини мансур қилғил. Омин, ё Рабб ил-оламин!.

Насойим ул-муҳаббат, 498-б.

Офат ус-самоҳати ал-манну آفَتُ اَلسَّماحَتِ اَلْمَنُ Миннат – сахийлик офатидир.

Офат ус-самоҳати ал-манну
Ҳар кишига риояте қилсанг,
Миннат ўткармагил гумонингга.
Негаким ул кишига офат эрур,
Юкла миннат ва лек жонингга.

Арбаъин, 265-б.

Оқибат уз-золими ваҳиматун عاقِبَةُ اَلظّالِمِ واهِيَةٌ Шафқатсизликнинг оқибати даҳшатлидир.

Оқибат уз-золими ваҳиматун
Одил кўзига бу каъба, ул дайр ўлмас,
Золимда жафо қилурда эл ғайр ўлмас,
Одилга бажуз хайр сори сайр ўлмас,
Золим кишининг оқибати хайр ўлмас.

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Раббано анзил алайна моидатан минас-самаи такуни лано иъйдан ли аввалина ва охирина ва оятан минка варзуқно ва анта хайр ур-розиқин رَبَّنا أَنْزِلْ عَلَيْنا مائِدَةً مِنَ السَّماءِ تَكُونُ لَنا عِيداً لِأَوَّلِنا وَءاخِرِنا وَءايَةً مِنكَ وَارْزُقْنا وَأَنْتَ خَيْرُ الرّازِقِينَ Эй худойим, Парвадигор, бизга осмондан бир дастурхон нозил қилғилки, у аввалу охиримиз учун байрам ва сенинг оят-мўъжизанг

бўлиб қолади. Бизни (шу неъматдан) баҳраманд қилгил. Ўзинг энг яхши ризқ берувчисан [7:88–89].

Бани Исроил ҳаворионга дедиларким, агар Исо а. с. дуо қилсаким, Тенгри таоло осмондин моида йиборсаким, таомга муҳтож халойиқ андин баҳра топсалар... Исо а. с. тазарруъ қилиб дедиким, «раббано анзил алайна моидатан минас-самаи такуни лано иъйдан ли аввалина ва охирина ва оятан минка варзуқно ва анта хайр ур-розиқин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 179-б.

Раббано фатҳ байнано ва байна қавмино билҳаққи ва анта хайр ул-фотиҳин رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَ أَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ Қавмимиз ўртасида ҳақ ҳукм қилгайсан. Ўзинг ҳукм қилгувчиларнинг яхшироғидирсан [7:88–89].

Шуъайб а. с. муножот қилиб, «раббано фатҳ байнано ва байна қавмино билҳаққи ва анта хайр ул-фотиҳин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 132-б.

Рабби анзилни мунзалан муборакан ва анта хайр ул-мунзилин رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلاً مُبَارَكاً وَ أَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ Эй Парвардигорим шу тушган жойимни қутлуғ қилгин.

... ва китобнинг хутбасин бу оят била ибтидо қилибдурки: «рабби анзилни мунзалан муборакан ва анта хайр ул-мунзилин».

Мажолис ун-нафоис, 122-б.

Раббибни ли индака байтан фил жаннати ва нажжини мин фиръавна ва амалиҳи ва нажжини минал қавмиззолимин رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ وَ نَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ وَ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ Парвардигорим, ўзинг мен учун ҳузурингда-жаннатда бир уй бино қилгин, менга Фиръавн ва унинг қилмишидан нажот бергин ва менга бу золим қавмдан нажот бергин [66:11].

Осия даги Фиръавн мусоҳобати кудуратда батанг бўлди, Ҳақ таолога муножот қилдиким, «раббибни ли индака байтан фил жаннати ва нажжини мин Фиръана ва амалиҳи ва нажжини минал қавмиззолимин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 137-б.

Рабби лотазарни алал арзи минал кафирина дайёро رَبِّ لا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّاراً Парвадигорим, ер юзида кофирлардан бирон ҳовли-жой эгасини қолдирмагин [71:26].

Ҳаддин ўткондин сўнг, Нуҳ дуо қилди: «рабби лотазарни алал арзи минал кафирина дайёро» дуоси мустажоб бўлди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 105-б.

Рабби инни ло амлику илло нафси ва ахи, фафруқ байнано ба байнал қавмил фосиқин رَبِّ إِنِّي لا أَمْلِكُ إِلا نَفْسِي وَ أَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ Парвадигорим, мен фақат ўзингга ва биродарим (Ҳорун) га эгаман, холос. Бас, ўзинг биз билан бу итоатсиз қавмнинг орасини ажратгин [5:25].

Мусо а. с. қавмидин ранжа бўлуб, сажда қилиб айттиким, «рабби инни ло амлику илло нафси ва ахи, фафруқ байнано ва байнал қавмил фосиқин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 144-б.

Рабб иғфирли ва ҳабали мулкан ло янбағи ли аҳадин мин баъди رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكاً لا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي Деди: Парвардигорим, ўзинг мени мағфират қилгин ва менга ўзимдан кейин биронтаси учун муяссар бўлмайдиган бир мулку давлат ҳадя этгувчисан [38:35].

[Сулаймон бинни Довуд а. с.]. Ул дуо қилдиким, «рабб иғфирли ва ҳабали мулкан ло янбағи ли аҳадин мин баъди». Ҳар ойина дуоси мустажоб бўлуб, бовужуди нубувват, баъзи дебдурларким бо вужуди улким, рубъи маскун салтанатини Тенгри таоло анга насиб қилди...

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 161-б.

Равваҳаллоҳу руҳаҳу رَوَّحَ اللهُ رُوحَهُ Аллоҳ унинг руҳини шод қилсин.

... яъни Амир Хусрав Деҳлавий равваҳаллоҳу руҳаҳунинг ғазалиётиниким, тўрт девонга машҳурдур...

Мезон ул-авзон, 44-б.

Равваҳаллоҳу таоло арвоҳаҳум ажмаъин رَوَّحَ اللهُ تَعَالَى أَرْوَاحَهُمْ أَجْمَعِينَ Ҳаммаларининг руҳларини Аллоҳ шод қилсин.

Сайру сулукдин сўнгра улуми дунёйи ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу куммали авлиёю акобир ва машойих муҳаққиқлари «равваҳаллоҳу таоло арвоҳаҳум ажмаъин» азвоқидин жамъ қилибдур.

Насойим ул-муҳаббат, 393-б.

Разиёллоҳу алайҳа-л анҳу رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ عَنْهُ Аллоҳ у кишидан рози бўлсин, мўминлар амири (иккинчи халифа Умар *р. а.* сифати).

... Ҳурмуз бани Шайбон қабиласининг малики эрмишким, Бағдодда салтанат қилибдур ва жоҳилият замонида амир ул-мўъминин Умар (разиёллоҳу алайҳа-л анҳу) илгида ислом шарафига мушарраф бўлубтур.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 10-б.

Разиёллоҳу анҳу ва карамаллоҳу важҳа رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَ كَرَّمَ اللهُ وَ وَجْهَهُ Тангри ундан рози бўлсин ва Тангри таоло юзини ёрлақасин.

Султони Расул бирла қадам барқадам ул,
Фарзанду рафиқу куёву ибн-амм ул.
«Разиёллоҳу анҳу ва карамаллоҳу важҳа».

Назм ул-жавоҳир, 124-б.

Разиёллоҳу анҳу ва каримуллоҳу ва важҳу رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَ كَرَّمَ اللهُ وَ وَجْهَهُ Аллоҳ ундан рози бўлсин ва Аллоҳ уни буюк қилсин!

... ва каромат авжи мунир ахтари Амир ул-мўъмин Али (разиёллоҳу анҳу ва каримуллоҳу ва важҳу) дурким, назм девонлари мавжуддур ва анда асрор ва нукат номаъдуд.

Маҳбуб ул-қулуб, 25-б.

Расул алайҳис-салавоту ва саллам رسول عليه الصلوات و سلم Унга (Пайғамбарга) салавот ва саломлар бўлсин!

... ва Расул алайҳис-салавоту ва салламнинг аҳодиси саодат анжоми ул лафз била ворид бўлубдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 9-б.

Расул ул мавт ил-вал одату رَسُولُ ٱلْمَوْتِ وَٱلْعَادَةُ Ўлимнинг хабарини туғилиш беради.

Расул ул-мавт ил-вал одату
Танга ҳаёт жомидур комрасон,
Бўл танга нишот комидин жомрасон,
Жонга ҳам ўлумдин бурун оромрасон-
Ким, туғмоқ эрур ўлумга пайғом расон.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Рафоҳият ул-айши фил-амни رَفَاهِيَةُ ٱلْعَيْشِ فِيٱلْأَمْنِ Яшашнинг гўзаллиги – осойишталикнинг мавжудлигидадир.

Рафоҳият ул-айши фил-амни
Даврон аро кимса ранж паймудалиғи,
Бушмас гар эмас фароғ камбудалиғи,
Ноамнлиқ ўлди халқ фарсудалиғи,
Амн ичра бўлур маош осудалиғи.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Раъунот ин-нафси таъабуҳо رَعُونَاةُ ٱلنَّفْسِ طَعَابُهَا Нафсга безак берма – уни чарчатасан.

Раъунот ин-нафси таъабуҳо
Ишдур санга ҳақ сори қадамфарсолиқ,
Қилма тилабон лаҳв жаҳонпаймолиқ,
Кўп нафсга бермагил жамолоролиқ-
Ким, ранжга солур кўп раънолиқ.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Раҳматан лил оламин ва хотамун набиййин رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَ خَاتَمُ ٱلنَّبِيِّينَ Бутун олам ва охирги Пайғамбар.

... «раҳматан лил оламин ва хотамун Набиййин» мантуқи била аларга муаххар ва хотамдур, ҳабиби ҳазрати Илоҳ Муҳаммад расулуллоҳ саллаллоҳи алайҳи васалламдур.

Муножот, 294-б.

Ризо урробби фир-ризаил валиди ва сахатун арроби фи сахатул-валиди رِضَاءُ رَبِّي فِي ٱلرِّضَاءِ ٱلْوَلِيدِي وَ سَخَطُ ٱلرَّبِّي فِي سَخَطِ ٱلْوَلِيدِي Тангри таоло ризоси ота ризосига вобастадур, тангри ғазаби ҳам ота ғазабига вобаста.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам буюрубтурким, «ризо урробби фир-ризаил валиди ва сахат ун-арроби фи сахат ул-валиди»...

Муншаот, 183-б.

Ризқука юатлубқа фастарих رِزْقُكَ يُوَطْلُبُكَ فَٱسْتَرِحْ Хотиржам бўл – ризқингни ўзи сени топиб олади.

Ризқука юатлубқа фастарих
Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рўзини тилар таркини бил осойиш,
Рўзи тилар эрмиш сени қил осойиш.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Рифқ ул-маръи далилу ақлиҳи رِفْقُ ٱلْمَرْءِ دَلِيلُ عَقْلِهِ Кишининг меҳрибонлиги ақлига далолатдир.

Рифқ ул-маръи далилу ақлиҳи
Ким ақл йўлида тутса маъво охир,
Тонг йўқ эл ичинда бўлса доно охир,
Рифқ айламаги ҳар ишта авло охир,
Ким, ақл далилидур мадоро охир.

Назм ул-жавоҳир, 153-б.

Робиуҳум калбуҳум رَابِيعُهُمْ كَلْبُهُمْ Уларнинг тарбияниси ит (Бунда Қуръонининг «Асҳоб ул-Каҳф» сурасидаги Қитмир номли итнинг садоқати назарда тутилган).

Каҳфи бақо ичра алар бўлса гум,
Мен ҳам ўлай робиуҳум калбуҳум.

Хайрат ул-аброр, 56-б.

Роъа абока юроъука-биука رَاعِ أَبَاكَ يُرَاعُوكَ بِيعُوكَ Отангга риоят қил – болангдан қайтади.

Роъа абока юроъука-биука
Фарзанд ато қуллуғин чу одат қилғай,
Ул одат ила касби саодат қилғай.
Ҳар кимки, атоға кўп риоят қилғай,
Ўғлидин анга бу иш сироят қилғай.

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Роъ ал-ҳаққа инди ғалабот ин-нафси رَاعِ ٱلْحَقَّ عِنْدَ غَلَبَاتِ ٱلنَّفْسِ Нафсинг ғалаба қилса, Ҳақ йўлини тут.

Роъ ал-ҳаққа инди ғалабот ин-нафси
Ўрмоқта амал заръи фано досини тут,
Иблис бу йўлда ақл васвосини тут,
Ҳақ йўлида нафсингга ўлум косини тут,
Нафсинг ғалаботи вақти ҳақ иосини тут.

Назм ул-жавоҳир, 152–153-б.

Рутбут ал-илми алар-рутбати رُتْبَةُ ٱلْعِلْمِ عَلَى ٱلرُّتْبَةِ Илмнинг даражаси – сифатидадир.

Рутбут ал-илми алар-рутбати
Ҳақ берди чу элга илм сармоясини,
Ҳуршед уза солди уламо соясини,
Олғанлар анинг рутбасидин воясини,
Билдик боридин бийик анинг поясини.

Назм ул-жавоҳир, 152-б.

Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни رُؤْيَةُ ٱلْحَبِيبِ جَلَاءُ ٱلْعَيْنِ Севимли кишини кўриш – кўзни равшан қилади.

Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни
Ҳар кимки, муҳаббат уйини маскан этар,
Кўнглига ҳабиб кўйини гулшан этар,
Кўз касби зиё дўст юзидин фан этар,
Маҳбуб юзин кўрмаги кўз равшан этар.

Назм ул-жавоҳир, 151-б.

Руҳуллоҳу таоло валаҳу ҳусни(л) маоб رُوحُ اللهِ تَعالى وَ اللهُ حُسْنِ اَلْمَعَاب Тангри таолонинг гўзал ҳусни бор.

Эй Навоий, ангаким бор эса бу роҳ насиб,
Руҳуллоҳу таоло валаҳу ҳусни маоб.

Бадоеъ ул-васат, 36-б.

Саббаҳа исми раббикал-аъло سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى Тангри таолонинг исмини такрорлаб, тасбеҳ (Аллоҳ покдур) айтиш.

Кўнгулнинг адам тунидин қутулиб... «саббаҳа исми раббикал-аъло» амри била қайюми ҳақиқий тасбиҳига машғул эрканин билиб...

Ҳайрат ул-аброр, 75-б.

Сабрука юврас уз-зафару صَبْرُكَ يُورِثُ الظَّفَرَ Сабр ғалаба келтиради.

Сабрука юврас уз-зафару
Сабр арчи кишига ранж афзун айлар,
Охир киши фолини ҳумоюн айлар,
Сабринг нечаким кўнгулни маҳзун айлар,
Ҳам сабр сени зафарга мақрун айлар.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Савоб ул-охирати хайрун мин наъиймид-дунё ثَوَابُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ مِنَ نَعِيمِ الدُّنْيَا Охират савоби дунё роҳатидан яхшидир.

Савоб ул-охирати хайрун мин наъиймид-дунё
Дунёки ўтар юрт мисоли бўлгай,
Анда не иқомат эҳтимоли бўлгай,
Уқбо хабарики лоязоли бўлгай,
Хушроқ бу наимдинки холи бўлгай.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сакрат ул-аҳёъи суъ ул-хулқи سَكَرَاتُ الْأَحْيَاءِ سُوءُ الْخُلُقِ Қалбан уйғоқ кишининг маст бўлиши – хулқларнинг ёмондир.

Сакрат ул-аҳёъи суъ ул-хулқи
Нохуш қилсанг кишига маълум қилиг,
Билким, ани зоеъ айлар шум қилиг,
Дун бўлса эрур кишига масмум қилиг,
Душвордурур кишига мазмум қилиг.

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Салават ул-лайли баҳоъун бин-наҳори صَلَوَاتُ اللَّيْلِ بَهَاءٌ بِالنَّهَارِ Тунда ўқилган намоз кундузга ҳусн бўлади.

Салават ул-лайли баҳоъун бин-наҳори
Кўп қилма намоз амрида бепарволиқ,
Ракъат била қил оҳ хадангин ёлиқ,
Қилсанг кеча саждага жабинфарсолиқ,
Кундузунга ул намоз эрур зеболиқ.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Салавотуллоҳ алайҳ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ Салават айтсин (унга) Аллоҳнинг саловоти бўлсин.

Одам салавотуллоҳ алайҳ хилқати Одамнинг кунияти Булбашардур ва лақаби Сафиюллоҳдур.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 99-б.

Салавотуллоҳи алайҳи صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ Унга, яъни Нуҳга Тангри таолонинг салавоти бўлсин. Қуръони каримда келтирилишича, Нуҳ замонида қирқ кеча ва қирқ кундуз сел ёғади ва бутун дунёни сув босиб кетади. Шунда Нуҳ ўз яқинлари, тарафдорлари ва ҳар навъ ҳайвондан бир жуфтдан кемага солиб олади. Ер юзидагилар сувга ғарқ бўлади. Нуҳ алайҳиссаломнинг даъватларига қулоқ солмай ўша бутларга сиғинганликлари учун ҳам тўфон балосига гирифтор қилиниб ҳалок бўлганлар [71:23], ёлғиз Нуҳ кемаси бир тоғ чўққисида омон қолади. Нуҳнинг уч ўғли – Ёфас, Сом ва Ҳомлардан кейинчалик туркий, форсий ва ҳиндийзабон халқлар тарқалди (Бу ерда Навоий шунга ишора қилади).

Аммо туркий ва форсий ва ҳиндий асл тилларнинг маншаидурки, Нуҳ Пайғамбар салавотуллоҳи алайҳининг уч ўғликим, Ёфас ва Сом ва Ҳомдур етишур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 10-б.

Салавотуллоҳи алайҳи ва лақад каррамно бани одама صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ Унга Тангри таолони салавотлари бўлсин ва одам (авлоди) болаларини мукаррам қилдик.

... ва жавоҳир шукри била мулаххас ва мунаввар қилурларким, одамни «салавотуллоҳи алайҳи ва лақад каррамно бани одама» икроми била мукаррам қилиб...

Вақфия, 233-б.

Салавотуллоҳи васалламаҳу алайҳ صَلَوَاتُ اللهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ Салавот айтсин унга Худо салом юборсин.

... чун ҳазрат пайғамбари охир аз-замон «салавотуллоҳи васалламаҳу алайҳ» анинг фархунда замонида мутаваллид бўлди.

Тарихи мулуки ажам, 242-б.

Салавотул-лаҳу алайҳи-р-раҳмон صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ الرَّحْمَنِ У раҳмдилга Тангри таолонинг салавотлари бўлсин.

Андоғки, Мусо салавотул-лаҳу алайҳи-р-раҳмон илкидаги қуёш ўтрусида фиръавн тийралиги зуҳурға келди.

Вақфия, 237-б.

Салавот ур-раҳмон алайҳ صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ عَلَيْهِ Унга Аллоҳнинг салаватлари бўлсин.

Иброҳим Халил салавот ур-раҳмон алайҳининг атоси бовужуди улким, Озари буттарош эрди ...

Муншаот, 184-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ва атбоиҳи ва саллама ва баъду صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَ أَتْبَاعِهِ وَ سَلَّمَ وَ بَعْدُ Аллоҳ уни (яъни Муҳаммад пайғамбарни), оиласини ва саҳобаларини ва унинг издошларини дуо қилсин ва олқишласин ва сўнгра...

Мундоқ деди илм аҳлини айларга ғани,
«Ман акрома олиман фақад акрамани»
Саллалоҳу алайҳи ва ало олиҳи асҳобиҳи ва атбоиҳи ва саллама ва баъду

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи васаллам صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ Уни (яъни Пайғамбарни) ва оиласини Аллоҳ раҳмат қилсин.

Ул нимаки Исо а. с. элига амр қилди тавҳид эди. Ва хотам ун-нубувватнинг рисолатига иқрор қилдиким, қолаллоҳу таоло: ... «ва мубашширан бирасулин яъти мин баъдисмуҳу Аҳмаду». Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи васаллам.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи асҳобиҳи صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ Унга (яъни Пайғамбарга), оиласига ва саҳобаларига мақтовлар бўлсин!

Ҳақдин иши оламга рисолат келди,
Шони бу рисолатда адолат келди.
Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи.

Муншаот, 133-б.

Саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи васаллам صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَا عَالِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ Унга (яъни Муҳаммад а. с.га), оиласига ва саҳобаларига Парвардигорнинг раҳмати бўлсин!

Ва хотим улким, бовужуди бу ики шақ ондин сўнгра пайғамбар бўлмағайким, бу сифат Ҳазрати Муҳаммад арабий «саллаллоҳу алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи васаллам»га мусалламдур, бас.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 186-б.

Саллаллоҳу алайҳи васаллам, вал илму индаллоҳу صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللهِ Уни (яъни Пайғамбарни) Аллоҳ раҳмат қилсин, ҳар нарсани билгувчи Аллоҳнинг ўзидир.

... Маҳди зуҳур қилгондин сўнгра Исо а. с. осмондин инғай, даҳи Дажжолни ҳалок қилиб, сойир милал аҳлин хотам ун-нубувва миллатига далолат қилғай. Саллаллоҳу алайҳи васаллам, вал илму индаллоҳу.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Саломуллоҳи аломон ҳалла фиҳи иҳроми سَلَامُ اللهِ عَلَى مَنْ حَلَّ فِيهِ احرام Эҳром қилган (боғлаган) зотга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин.

Минг Қуръон хатмидин сўнгра Ҳазрат Шайх руҳониятидин ишорат анга бўлубдурки, Машҳад зиёрати «саломуллоҳи аломон ҳалла фиҳи иҳроми» боғлади...

Насойим ул-муҳаббат, 350-б.

Салойи ом سلاي عام Умумий чақириқ.

Жоми расволиқ ила ҳар дам ўлуб,
Олам аҳлига салойи омим.

Наводир уш-шабоб, 307-б.

Саломат ул-инсони фи ҳифз ул-лисони سَلَامَةُ الْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ Инсон тилига эҳтиёт бўлса саломат бўлади.

Саломат ул-инсони ҳифз ул-лисони
Ким истаса мазҳари каромат бўлмоқ,
Ҳар навъ ишда истиқомат бўлмоқ,
Сўздур анга мужиби ғаромат бўлмоқ,
Тил забтидадур анга саломат бўлмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Салоса миатин синийна ваздоду тисъан ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْ دَادُوا تِسْعاً («Асҳоби каҳф» – Ғор эгалари уч юз йил турдилар ва яна тўққиз йилни инда ҳам қилдилар [18:27].

Ҳар тақдир била ғорга кириб, ҳақ таоло уйқуни аларга мустаҳлий қилиб, алар уч юз тўқуз йил уюмишлар. «салоса миатин синийна ваздоду тисъан».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181–182-б.

Салосун муҳкотун бухлун ва ҳаван ва ужбун ثَلَاثٌ مُهْكَاتٌ بُخْلٌ وَ هَوًا وَ عُجْبٌ Уч нарса ҳалокатга олиб келади: бахиллик, худбинлик ва такаббурлик.

Салосун муҳкотун бухлун ва ҳаван ва ужбун

Уч феъл эрур кишига қотил охир,
Қотиллиқ аро заҳри ҳалоҳил охир,
Бухл англа бирин, бирин ҳаво бил охир,
Қил ужбни ҳам аларга дохил охир.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Салоҳ уд-дини фил-вараъи ва фасодҳу фит-тамаъи صَلَاحُ الدِّينِ فِي الْوَرَعِ وَ فَسَادُهُ فِي الطَّمَعِ Диннинг саломатлиги – Аллоҳдан қўрқишда; фасоди эса – макирликдир.

Салоҳ уд-дини фил-вароъи ва фасодҳу фит-тамаъи
Динким, анга афъоли табаъдин бўлди,
Қалқон анга «азза ман қанаъ» дин бўлди,
Андоққи салоҳ анга вараъдин бўлди,
Билгилки, фасод анга тамаъдин бўлди.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Салоҳ ул бадани фис-сукути صَلَاحُ الْبَدَنِ فِي السُّكُوتِ Тан сиҳатлиги сукутдан.

Салоҳ ул-бадани фис-сукути

Даҳр ичра сукут жомидин мадҳуш ўл,
Лаб бирла сўзунг юзига бурқаъпўш ўл,
Демонки, сўз айтурга балоғат қўш ўл,
Нафсингга салоҳ истар эсанг хомуш ўл.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Салоҳ ул-инсони фи ҳифз ил-лисони صَلَاحُ الْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ Инсон саломатлиги – тилга эҳтиёт бўлишликда.

Салоҳ ул-инсони фи ҳифз ил-лисони
Оз нукта дегил, тилар эсанг жонга салоҳ,
Ташвишли ғалат биймидин иймонга салоҳ,
Инсон ани билки, ком эрур онга салоҳ,
Тил ҳифзидадур зумраи нисонга салоҳ.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Самувви рифъат سَمُوِّ رِفْعَت Юксак мартаба.

... самувви рифъатдин «фазлу олими алал обиди к-афзалу ало аднокум» фасонаси била такаллум кўргузди.

Вақфия, 235-б.

Самм ул-маъа фит тавозуъи سَمُّ الْمَاءِ فِي التَّوَاضُعِ Тавозеъли киши – улуғ кишидир.

Самм ул-маъа фит-тавозуъи
Кўп етти шикаст сарбаланд ўлмоқ аро,
Ул навъки қадар мустаманд ўлмоқ аро,
Касб айла бийикликни нажанд ўлмоқ аро,
Ким рифъат эрур ниёзманд ўлмоқ аро.

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Самт ул жоҳили сутруҳу سَمْتُ الْجَاهِلِ سُتْرُهُ Нодоннинг сукути – айбларига пардадир.

Самт ул-жоҳили сутруҳу
Жоҳилки гараздур ашҳабу жарда анга,
Сўз рахши батйдур тараб айларда анга,
Эрмас чун нутқ нуктапарварда анга,
Хомушлуғи ҳолигадур парда анга.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Саноъ ур-ражули ала муътийҳи мустазийдун ثَنَاءُ الرَّجُلِ عَلَى مُعْطِيهِ مُسْتَزِيدٌ Кишининг берувчига раҳмати унинг неъматларига барака беради.

Саноъ ур-ражули ала муътийҳи мустазийдун
Куффрон била ҳар кимки ўзи дун қилғай,
Камлик сори неъматини вожун қилғай,
Чун шукрга ўз тилини макрун қилғай,
Ўз неъматин ул шукр ила афзун қилғай.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Саяъқулуна салосатун робиуҳум калбуҳум ва яқулуна хамсатун содисуҳум калбуҳум ражман билғайби ва яқулуна сабъатун ва соминуҳум калбуҳум سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ Ҳали улар (яъни пайғамбар (а. с.) га замондош бўлган яҳудий ва насороларнинг айримлари ўша Асҳоби каҳфни): «Учтадир, тўртинчилари итларидир», – деб ғайбга тош отурлар, аниқ билмаган нарсалари ҳақида гап сотурлар [18:22].

Ва аларнинг (Асҳоби каҳф) ададида тараддуд бор, начукким «Каломи мажид» хабар берурким, «саяъқулуну салосатун робиуҳум калбуҳум ва яқулуна хамсатун содисуҳум калбуҳум ражман билғайби ва яқулуна сабъатун ва соминуҳум калбуҳум».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 181-б.

Сидқ ул-маръи нажотуҳу صِدْقُ الْمَرْءِ نَجَاتُهُ Кишининг тўғри сўзлилик фазилати унинг нажоткоридир.

Сидқ ул-маръи нажотуҳу
Сидқ ичра қачонки чиқса оти эрнинг,
Фош ўлса садоқатда сифоти эрнинг,
Хушроққи тавил ўлса ҳаёти эрнинг-
Ким, сидқдин-ўқ дурур нажоти эрнинг.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Сийрат ул-маръи табни ан сариратҳи سِيرَتُ الْمَرْءِ طَبْنِي عَنْ سَرِيرَتِهِ Кишининг руҳий оламини унинг сийрати очиб беради.

Сийрат ул-маръи табни ан сариратҳи
Десанг топай эл замиридин боре хабар,

Сирридин эрур таври намудори хабар,
Таврин кўру равшвн айла ҳар сори хабар,
Ким кўнглидагидин берур атвори хабар.

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Силл раҳмака таксуру ҳашамака سِلَّ رَحْمَكَ تَكْثُرُوا حَشَمَكَ Меҳрибон бўл – ҳурматли бўласан.

Силл раҳмака таксуру ҳашамака
Ҳар неча қаробатдин алам кўплугидур,
Суҳбатлари андуҳу ситам кўплугидур,
Вуслатлари гарчи элга ғам кўплугидур,
Қил вуслат аларғаким ҳашам кўплугидур.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Силоҳ уз-зуъафоъи шикойатун سِلَاحُ الضُّعَفَاءِ شِكَايَةٌ Нотавонларнинг қуроли шикоят орқали бўлади.

Силоҳ уз-зуъафоъи шикойатун
Ким дардидин этса меҳрибонларға гила,
Осойиш эрур ғамзада жонларға гила,
Эрмастур яхши паҳлавонларға гила –
Ким, бўлди силоҳ нотавонларға гила.

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Сирож ул-муслимин سِرَاجُ الْمُسْلِمِينَ Мусулмонлар чироғи (асар номи).

Чу равшан айлар ислом аҳли зотин.
«Сирож ул-муслимин» қўймишмен отин.

Сирож ул-муслимин, 289-б.

Сирри фаъту буъсиротин мислеҳ سِرُّ فَعْتَةُ بُعْثِرَاةٍ مِثْلِهِ Қиёмат бошланганидан хабар берувчи Исрофил фаришта чаладиган сур (сурнай) авозидан гўё қабрлар остин-устун бўлиб, ичидаги одамлар турганидек (байтда талмеҳ санъати қўлланилган).

Бу хабардин бўлуб нишоний деҳ,
Сирии фаъту буъсиротин мислеҳ.

Сабъаи сайёр, 21-б.

Сиҳҳат ул-бадани фис-савми صِحَّةُ الْبَدَنِ فِي الصَّوْمِ Баданнинг сиҳати – рўза тутишдан.

Сиҳҳат ул-бадани фис-савми
Доим тут ўзунга рўзанинг меҳнатини –
Ким, руҳқа еткурур сафо давлатини,
Сиҳҳат тиласанг қилғил анинг риятини –
Ким, рўзада қўйдилар бадан сиҳҳатини.

Назм ул-жавоҳир, 158-б.

Содат ул-уммат ил-фуқаҳоъу سَادَاتُ الْأُمَّةِ الْفُقَهَاءُ Фиқҳ уламолари – халқ сарваридирлар.

Содат ул-уммат ил-фуқаҳоъу
Қолғон киши касби илмдин заҳмат аро,
Фиқҳ ўргансун саъй ила ул меҳнат аро,
Илм ичра шараф фиқҳда бил нисбат аро,
Ким сарвар эрур фақиҳ бу уммат аро.

Назм ул-жавоҳир, 155-б.

Соний иснайн азҳума филғор ثاني إثْنَين أذْهُما في الغار Мушкулот ғоридаги иккинчи одам.

Улки султони расулнинг ёридур,
Соний иснайн азҳума филғоридур.

Лисон ут-тайр, 21-б.

Сояи иршод бар сари бандаву озод муаббад ва мухаллад бод вассалом سايهٔ ارشاد بر سر بنده و آزاد مؤبد و مخلد باد، والسلام Раҳбарлик соялари қул ва озодлар бошида абадий ва доимий бўлгай!.

Ҳамсат ул-мутаҳаййирин, 42-б.

Соҳиб ул-ахёри яъману ул-ашрора صاحِبُ الأخْيارِ يَعْمَنُو الأشْرارَ Яхши кишилар билан ҳамсуҳбат бўлиш – ёмонликдан асрайди.

Соҳиб ул-ахёри яъману ул-ашрора
Асли мақсуд соридур йўл суҳбат,
Фархунда кишики топқай ўшул суҳбат,
Яхши кишилар бирла тутар бўл суҳбат,
То бергай амон шариридин ул суҳбат.

Назм ул-жавоҳир, 159-б.

Субот ул-мулки фил-адли ثُبَاتُ المُلْكِ فِي العَدْلِ Ҳукмронлик адолат билан мустаҳкам бўлади.

Субот ул-мулки фил-адли
Адл айлаки, ул халқ ҳаёти бўлмиш,
Хуш ул кишиким, адл сифоти бўлмиш,
Ҳам мулк била адл жиҳоти бўлмиш,
Ҳам адл била мулк саботи бўлмиш.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Субот ун-нафси би ғизоъи ва субот ур-руҳи билғиноъи ثُبَاتُ النَّفْسِ بِالغِذَاءِ وَ ثُبَاتُ الرُّوحِي بِالغِنَاءِ Тан овқат билан, руҳ эса куй билан тирикдир.

Субот ун-нафси бил ғизоъи ва субот ур-руҳи билғиноъи
Кўз топти жамол дилрабо бирла сабот,
Кўнгул доғи васли жонфизо бирла сабот.

Назм ул-жавоҳир, 143-б.

Субҳонака ло илма лано سُبْحَانَكَ لا عِلْمَ لَنَا Тангри таолога мақтовларки, бизда илм йўқ.

Илмига милк сурмоди бир ҳарф яно,
Жуз нукта субҳонака ло илма лано.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Субҳонака ло аъламин лино илло мо алламатина иннака анта-л-алим ул ҳакими سبحانك لا أعْلام لَنا إلا ما عَلامتنا انَّكَ أنْتَ العَلِيمُ الحَكِيم Улуғ зот биз учун бошқа илм йўқ, сен ҳақиқий илм ва ҳикмат эгасидурсен.

... ва муқаддас равоқлик мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун ижлос қилди. «субҳонака ло аъламин лино илло мо алламатина иннака анта-л-алим ул ҳакими».

Вақфия, 233-б.

Субҳоналлоҳи холиқи зул-мажду ало سُبْحَانَ اللهِ خَالِقِي ذُو المَجْدِ أعْلى Парвардигор ҳамма нуқсонлардан (холи) покдир, улуғлик, шон-шавкатлик унга хосдир.

Субҳоналлоҳи холиқи зул-мажду ало,
Ким, андин эрур тўла хало бирла мало.

Бадоеъ ул-бидоя, 643-б.

Сукут ул-лисони саломат ул-инсони سُكوتُ اللِّسانِ سَلامَةُ الإنْسانِ Тилнинг сукути – инсон саломатлиги.

Сукут ул-лисони саломат ул-инсони
Тил илдомидин бўлур ғаромат ҳосил,
Юз навъ надомату маломат ҳосил,
Оз сўзлаганидин истикомат ҳосил,
Сокитлигидин вале саломат ҳосил.

Назм ул-жавоҳир, 156-б.

Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи سُلْمَةُ الدِّينِ مَوْتُ العُلَماءِ Уламолар ўлими динга зарардир.

Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи
Илм ўлди шараф дин аро ҳар ойинга
Бормоқ бўлур ўргангали ани Чинга,
Динда уламо мужиб эрур тазйинга,
Ўлмоқлик аларга рахна солди динга.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сулмат ул-ҳирси ло йасуддуҳо иллот-туроби سَلْمَةُ الحِرْصِ لا يَسُدُّوها إلا التُّرابِ Ҳирс етказган зарарни фақат тупроқ тўлдиради.

Сулмат ул-ҳирси ло йасуддуҳо иллот-туроби
Ҳирс ўлса қаноат ўтиға ёқ ани,
Яъниким адам ришасиға тоқ ани,
Не рахнаки ҳирс айлагай боқ ани,
Маҳкам қилғай магарки туфроқ ани.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сулс ул-иймоии ҳайоъун ва сулсуҳу вафоун ва сулсуҳу сахоъун ثُلُثُ الإيمانِ حَيَاء وَ ثُلُثُهُ وَفاءٌ وَ ثُلُثُهُ سَخاءٌ Уч нарса иймондандир: ҳаё, вафо ва сахийлик.

Сулс ул-иймони ҳайоъун ва сулсуҳу вафоун ва сулсуҳу сахоъун
Уч қисм ила иймонға бино фаҳм айла,
Аввалгисини анинг ҳаё фаҳм айла,
Иккинчисини даги вафо фаҳм айла,
Учунчини билмасанг, сахо фаҳм айла.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сун иҳсонака било-иътизори سُنْ إحْسانَكَ بِلا اعْتِذارِي Эҳсон қилсанг, уни хокисорлик билан яна такрор эт.

Сун иҳсонака било-иътизори
Эҳсонки қилурсен ифтихор айлаб ани,
Оламда улуқ иш эътибор айлаб ани,
Ҳеч айлама элга гирудор айлаб ани,
Қилғил ики онча эътизор айлаб ани.

Назм ул-жавоҳир, 142-б.

Сурурука бид-дунё ғурурука سُرُورُكَ بِالدُّنْيا غُرُورُكَ Дунё билан фахрланиш – кибрдир.

Сурурука бид-дунё гурурука
Ганж узра аёнгга мурур ўлди гурур,
Гулгашт эта гулшанда ҳузур ўлди гурур,
Дунё соридин санга сурур ўлди гурур,
Бу борча гурур ўлди, гурур ўлди гурур.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Сухан «дурр» асту тааллуқ ба гўши шаҳ дорад سخن دُرّ است و تعلق بہ گوش شاہ دارد Сўз дур [инжу], шоҳ қулоғига тааллуқи бор.

Бир яхши замондин сўнгра борғон киши жавоб келтурди ва ул [Абдураҳмон Жомий] Ҳазрат бу мисрани битиб эрдиларким.
«Сухан «дурр» асту тааллуқ ба гўши шаҳ дорад.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 18-б.

Суъ уз-занни минал-ҳазми سُوءُ الظَّنِّ مِنَ الْحَزْمِ Бадгумонлик – кибрдандир.

Суъ уз-занни минал-ҳазми
Ҳуштурур бу жаҳонда бенишонлиқ кишига,
Фақр аҳли йўлида нотавонлиқ кишига,
Ҳожат эмас асру хурдадонлиқ кишига,
Кўп ҳазмдин ўлди бадгумонлиқ кишига.

Назм ул-жавоҳир, 154-б.

Суъ ул-хулқи ло халоса фиҳо سُوءُ الْخُلْقِ لا خَلاصَ فِيهَا Ёмон хулқдан халос бўлиш қийин.

Суъ ул-хулқи ло халоса фиҳо
Кўнглунгни арит борча ямон хислатдин –
Ким, яхши қилиғ далил эрур раҳматдин,
Бадхўйлиқ ул ваҳшат эрур шиддатдин –
Ким: элга халослиқ йўқ ул ваҳшатдин.

Назм ул-жавоҳир, 154–155-б.

Таваккал алаллоҳи йакфика تَوَكَّلْ عَلَى اللهِ يَكْفِيكَ Аллоҳга таваккал қил – шунинг ўзи кифоя.

Таваккал алаллоҳи йакфика
Ҳар ишдаки ҳаққа мултамас бўлғусидур
Иш саъб эса Тенгри чорарас бўлғусидур,
Ҳар йўлгаки кўнглунгга ҳавас бўлғусидур,
Тенгрига таваккул санга бас бўлғусидур.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Тавозуъ ул-маръи юкримуҳу تَوَاضُعُ الْمَرْءِ يُكْرِمُهُ Кишининг камтарлиги унга ҳурмат келтиради.

Тавозуъ ул-маръи юкримуҳу
Таъзимда улки эҳтимоми бўлғай,
Ул мужиби иззу эҳтироми бўлғай,
Ҳар кимки, тавозуъ амри коми бўлғай,
Ул феъл ила халқ аро киромий булғай.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Тадорака фи охир ил-умри мо фотака фи аввалиҳи تدارك في آخِرُ الْعُمْرِ مَا فَاتَكَ فِي أَوَّلِهِ Умринг аввалида ўтган ишлар хатосини умринг охирида тўғрила.

Тадорака фи охир ил-умри мо фотака фи аввалиҳи
Қуллуқ ишида қисмати авқот айла,
Чун умрга эътимод йўқ бот айла,
Умр аввалида ҳисоби мофот айла,
Умр охирида қазойи мофот айла.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Такосул ул-маръи фис-салоти мин даъф ил-иймони تكاسُلُ الْمَرْءِ فِي الصَّلوةِ مِنْ دَغَلِ الإِيمَانِ Кишининг намозда эринчоқлик қилиши – иймоннинг заифлигидандир.

Такосул ул-маръи фис-салоти мин даъф ил-иймони
Ҳар кимки эрур тамом тавакқул анда,
Бўлғуси намоз бетааммул анда,
Ҳар кимки аён этар тағофул анда,
Иймон заъфидур такосул анда.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби طَلَبُ الأَدَبِ أَوْلَى مِنْ طَلَبِ الذَّهَبِ Одоб талабида бўлиш – дунё талаб этишдан авлодир.

Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби
Ҳақ йўлида нафсингга таабдур яхши,
Неким санга амри этти, талабдур яхши,
Дема тараб айларда занабдур яхши –
Ким, андин эл истарга адабдур яхши.

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука, ё вадуд ва маъбуди вожиб ул-вужуд تَعَالَى شَأْنُكَ وَ أَمَّا إِحْسَانُكَ وَ لا إِلَهَ غَيْرُكَ يَا وَدُودُ وَ مَعْبُودِي وَاجِبُ الْوُجُودِ Шонинг олий, эҳсонинг умумий, ўзингдан ўзга Илоҳ йўқдир. Эй Дўст ва қатъий мавжуд Зот.

Зотинг-қайюми барҳақ, вужудунг боқийи мутлақ. Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду номавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд. Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ё вадуд ва Маъбуди вожиб ул-вужуд.

Муножот, 293-б.

Тараҳума ал-аёдийа ало ат-таъоми баракатун تَرَحُّمُ الأَيَادِي عَلَى الطَّعَامِ بَرَكَةٌ Қўлларнинг таом билан меҳрибонлик қилиши барака келтиради.

Тараҳума ал-аёдийа ало ат-таъоми баракатун
Меҳмоннинг меҳрин асрағил жон ичра,
Неъмат қалин айла хони эҳсон ичра,
Ҳар неча адад ўксук эса нон ичра,
Баракат етурур қалин илик хон ичра.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Тасофиру тасиҳҳу تَصافِرُ تَسِيحُهُ Сафар қилинг, саломат бўласиз.

«Тасофиру тасиҳҳу» амр ва муждаси била Ҳазрати Имом равзасиға дегинча рухсат била келилди, хаёлда остонбўслуғ орзуси бағоят ва кўнгулда сариғ юзни олтун бўсағаға суртмак муддаоси бениҳоят эрди.

Муншаот, 164-б.

Татрук битарк из-зунуби تَتْرُكْ بِتَرْكِ الذُّنُوبِ Гуноҳларни тарк этишга ғайрат қил.

Татрук битарк из-зунуби
Кўнглунгга хирад йўлин падидор айла,
Бу нақдқа жонингни харидор айла,
Ҳар ишда хирадни ўзунгга ёр айла,
Журмунг таркидин хирад изҳор айла.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таффала бил-хайри танулҳу تَفَعَّلْ بِالْخَيْرِ تَنَلْهُ Яхшилик башоратини бер – уни ҳадя этгандай бўласан.

Таффала бил-хайри танулҳу
Бас кимсаки меҳнат ичра солди ғам ани
Ким, яхши тафаъул айлади хуррам ани,
Фолеки ёмондурур айлагил мубҳам ани,
Ўз фолини яхшиким топарсен ҳам ани.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таъхир ул-асръати мин ал-иқболу تَأْخِيرُ الْأَسْرَعَةِ مِنَ الْإِقْبَالِ Балонинг кечикиши – иқболдир.

Таъхир ул-асръати мин ал-иқболу
Не ишки ёмонлиғ ўлди таъсири анинг,
Йўқ дарду надамдин ўзга тавфири анинг,
Муқбил агар истар ўлса тадбири анинг,
Иқболдурур кишиға таъхири анинг.

Назм ул-жавоҳир, 140-б.

Тағафал анил-макруҳи тавфирун تَغَفَّلْ عَنِ الْمَكْرُوهِ تَوْفِرُونَ Макруҳ ишни рад этишда ғофиллик қилсанг, у кўпайиб бораверади.

Тағафал анил-макруҳи тавфирун
Гар даҳр элидин етишса макруҳ санга,
Албатта керак бўлмаса андуҳ санга,
Ул ишда тағофул ўлса анбуҳ санга,
Ортар тавқир кўҳ то кўҳ санга.

Назм ул-жавоҳир, 141-б.

Таҳаду таҳабба تَحَدْ تُحَبُّ Бир-бирингизға ҳадялар бериб, дўстлашинглар.

Таҳаду таҳабба
Дўстлашинглар ҳадиялар беришиб,
Баҳра топқон хирад атиясидин.
Худ жаҳонда атияе борму,
Яхшироқ дўстлиқ ҳадиясидин.

Арбаъин, 267-б.

Тир маъ ал-ашколи تِيرْ مَاءَ الْأَشْكَلِ Кабутар-кабутар билан учади, ғоз-ғоз билан.

Тир маъ ал-ашколи
Ножинс ила лутфу инбисот оз айла,
Ҳам пешани ҳамнишину ҳамроз айла,
Ҳаммашраб ила нишот оғоз айла,
Ҳамжинс била ҳамиша парвоз айла.

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоба вақту ман васақа бил-лоҳи طَابَ وَقْتُ مَنْ وَثَقَ بِاللهِ Аллоҳга ишонганнинг вақти чоғ бўлади.

Тоба вақту ман васақа бил-лоҳи
Улким, туну кун кўнгли муроди ҳақдур,
Ҳар ғуссада ороми фуоди ҳақдур,
Юз ҳар сориким, кетурса ҳоди ҳафдур,
Хуш вақти анингки, эътимоди ҳақдур.

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тола умру ман қасара ражаъуҳу طَالَ عُمْرُ مَنْ قَصَرَ رَجَاءَهُ Қаноатли кишининг умри узун бўлади.

Тола умру ман қасара ражаъуҳу
Дунё сори бормаву бўл ондин навмид,
Бўлғил йўқса азиз жондин навмид,
Ҳар кимсаки ул бўлди жаҳондин навмид,
Ул бўлмади умри жовидондин навмид.

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тола умру ман қасара таъабаҳу طَالَ عُمْرُ مَنْ كَثَرَ طَعَابَهُ Ғам азоби қисқарганнинг умри узун бўлади.

Тола умру ман қасара таъабаҳу
Хуш вақти фано базми сори борғоннинг,
Йўлдин ўзлук қайдини қайтарғоннинг,
Қисқорди ҳаёти ғам ичин ёрғоннинг,
Умри узун ўлди ранжи қисқорғоннинг.

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоъат ул-адувви ҳалакун طَاعَةُ الْعَدُوِّ هَلَاكٌ Душманга итоат – ўлимдир.

Тоъат ул-адувви ҳалакун
Тут ҳақ тарафи касби саноат қилмоқ,
Ҳақдин неки юзланса, қаноат қилмоқ,
Жон топмоқ эрур дўстға тоат қилмоқ,
Душманға ўлумдурур итоат қилмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоъат ул-лоҳи ғаниматун طَاعَةُ اللهِ غَنِيمَةٌ Аллоҳга тоат – ғаниматдир.

Тоъат ул-лоҳи ғаниматун
Шайтон йўлидин айла ҳазимат зинҳор,
Қилғил раҳмон сори азимат зинҳор,
Тоат била бер ўзунгга қиймат зинҳор,
Ҳақ тоатини англа ғанимат зинҳор.

Назм ул-жавоҳир, 162-б.

Тоқияи фарқи тожи такаллуфро ва пораи карбоси нашфи рутубати дасти аз жаҳон шустаро фиристода шуд تقيـة فـرق تـاج تكلـفـرا و پـارة كربـاس نشف رطوبت دست از جهـان شستـرا فرسـتاده شـد Такаллуф тожини тарк этган бош учун дуппи ва жаҳондан қўл ювган қўлнинг ҳўлини ўзига олувчи парча бўз юборилади.

Ва руқъа ҳошиясида қасида силаси бир бўрк била сарафроз қилиб, бир рўймол мужиби абрўй қилиб эрдилар. Мундоқ битиб эрдилар-

ким: «тоқияи фарқи тожи такаллуфро ва пораи карбоси нашфи рутубати дасти аз жаҳон шустаро фиристода шуд».

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 36-б.

Тубо лиман ло аҳла лаҳу طوبى لِمَنْ لا اهل له Аҳли оиласи йўқ кишига қандай ҳам яхши.

Меҳнат аро ҳар кимки таҳаммул йўқ анга,
Тазвижқа мутлақо тахаййўл йўқ анга,
Хушвақт ул эмаски юз туман ғул йўқ анга,
Хушвақт ани билгилки тааҳҳул йўқ анга.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 84-б.

Тубо лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб ун-наси طوبى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ Ўз айбини билиб, бошқалар айбини қидирмайдиган инсон – хўб яхши кишидир.

Тубо лиман шағалаҳу айбуҳу ан уюб-ун-наси
Эй хушо улки, айб кўрмамак ила
Юз ҳунарвар маротибин топқай.
Яъни ўз айби пардаси кўзига
Ўзга эл айби чеҳрасин ёпфай.

Арбаъин, 267-б.

Тубо лиман рўзиқа бил-офийяти طوبى لِمَنْ رُزِقَ بِالْعَافِيَةِ Офият ила ризқлантирилган киши қандай яхши.

Тубо лиман рўзиқа бил-офийяти
Дардига анингки ҳақ даво қилди насиб,
Мақсудини айламак раво қилди насиб,
Ул кимсага ойини худо қилди насиб,
Ким офият ишин анго қилди насиб.

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Тубу илаллоҳ تُوبُوا إِلَى اللهِ Чин тавба, илоҳий тавба: «Ё айюҳалла-зина оману тубу илоллоҳи тавбатан Насуҳан» – Эй имон келтирганлар, агар тавба қилсаларинг худди Насуҳ табасидай чин тавба қилинглар [66:8].

«Тубу илаллоҳ» ила топса футуҳ,
Бўлса бу тавбаки, топибдур Насуҳ.

Ҳайрат ул-аброр, 264-б.

Тул ул-умри минат-тоъати мин халиъ ил-анбиёи طُولُ الْعُمْرِ مِنَ الطَّاعَةِ مِنْ خَلِيعِ الْأَنْبِيَاءِ Умр бўйи ибодат – набийлар шиоридир.

Тул ул-умри минат-тоъати мин халиъ ил-анбиёи
Тоат сори қил тилингни жорий охир –
Ким, андин эрур эл эътибори охир,
Тоатда узун умр шумори охир,
Топқонга бил анбиё шиори охир.

Назм ул-жавоҳир, 161-б.

Туҳфат ул-фақир ул-ҳақир تحفة الفقير الحقير Каминаи камтарининг туҳфаси.

Аммо туҳфат ул-фақир ул-ҳақир расми била «Хамса»нинг аввалги дафтари «Ҳайрат ул-аброр»да аларнинг васфидаки, васфга сиғмас...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 58-б.

Уламоу умматий к-анбиё бани исроила عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَا بَنِي إِسْرَائِيلَ Олимлар бани Исроил пайғамбарлари каби умматлидир.

... ва мужалло қилурларким, улувви даражотдин «уламоу умматий к-анбиё бани Исроила» таронаси била тараннум тузди...

Вақфия, 234–235-б.

Улувв ил-ҳиммати минал-иймони عُلُوُّ الْهِمَّةِ مِنَ الْإِيمَانِ Олий ҳимматлик – иймондандир.

Улувв ил-ҳаммати минал-иймони
Гар бўлса асоси қасри давлат олий,
Иймонга бўлур равони ҳашмат олий,
Ҳиммат топар иймон била рутбат олий,
Иймондин эрур гар ўлса ҳиммат олий.

Назм ул-жавоҳир, 164-б.

Унзур лимоқола лотанзур лиманқола اُنْظُرْ إِلَى مَا قَالَ لَا تَنْظُرْ لِمَنْ قَالَ «Сўзчи ҳолин боқма, боқ сўз ҳолини».

Амирул муъминин Али каррамаллоҳу важҳаҳу сўзига таржимаким – унзур лимақола лотанзур лиманқола.

Бадоеъ ул-васат, 488-б.

Уср ул-амри муқаддамат ул-юсри أُسْرُ الْأَمْرِ مُقَدِّمَةُ الْيُسْرَى Ишнинг қийини – осонига эшик бўлади.

Уср ул-амри муқаддамат ул-юсри
Мушкуллик илаки иш адоси келди,
Сўнгра анга «ал-айш» нидоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонлиғу айши ибтидоси келди.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Утлуб ул-илма ва лав бачинни اُطْلُبُ الْعِلْمَ وَ لَوْ بِجِينِي Илм керак бўлса, ҳатто Чинга бор (Хитой-Чинда бўлса ҳам илм талаб қилгин; илму ҳунарни Хитойдан бўлса ҳам бориб ўрганинглар).

... ва ҳар хонақоҳи суффаси устидаги «утлуб ул илма ва лав бачинни» амри билан саъй қадамин талаб бадиясиға қуюб, умид ажзосин фақр жузвдонига солиб...

Вақфия, 234-б.

Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужуҳи اُطْلُبُ الْخَيْرَ عِنْدَ حِسَانِ الْوُجُوهِ Яхшиликни чеҳралари очиқ одамлардан кутинглар.

Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужуҳи
Эйки, бир ишда ҳожатинг бўлса,
Яхши юзлукдин иста бахшойиш.
Токи бахшойишидин аввалроқ
Кўрмагидин етушгай осойиш.

Арбаъин, 267-б.

Уқубат уз-золими суръат ул-мавти عُقُوبَةُ الظَّالِمِ سُرْعَةُ الْمَوْتِ Золимнинг уқубати – ўлимнинг тезкорлигидир.

Уқубат уз-золими суръат ул-мавти
Ким ила бўлса тийра авқотлиғи,
Бор лозими умр тулининг ётлиғи,

Бот бўлгай ажал бисотига мотлиғи,
Золимга уқубатдур ўлум ботлиғи.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Фа авлаика ун нориҳум фиҳо холидувна فَأُولَٰئِكَ أَنَّارُهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Улар дўзах ўтига лойиқ ва унда абадий ёнадилар.

... Расул ҳаворицин саҳарга тушурса ва анбиё мўъжизотин иродат бирла шаъбадага индурса... ва уқбода азоби муаббад бўлгай «фа авлаика ун нориҳум фиҳо холидувна».

Вақфия, 239-б.

Фаатоу би суратин мин мислиҳи فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ Сурадаги оят ҳам шу маънодаги.

Андоғки, калимдаи «фаатоу би суратин мин мислиҳи» андин хабар берур...

Вақфия, 238-б.

... ва сўзи таърифа ўз расулидин халойиққа пайғомидурким, ваҳй котиблари лавҳан ваҳйосор ўз қалами мўъжиз нигори билан: «фаатту биссуратин мин мислиҳи» салоси урубдурлар.

Назм ул-жавоҳир, 125-б.

Фазлу олими алал обиди к-афзалу ало аднокум فَضْلُ عَالِمٍ عَلَى الْعَابِدِ كَأَفْضَلُ عَلَىٰ أَدْنَاكُمْ Олимларнинг фазилатлари обидларга нисбатан ва қуйидагиларга нисбатан ҳам афзалдир.

... ва самувви рифъатидин «фазлу олими алал обиди к-афзалу ало аднокум» фасонаси била такаллум кўргузди.

Вақфия, 235-б.

Фалажука ала хасмика фил-иҳтимоли فَلَجْكَ خَصْمِكَ فِيالِاحْتِمَالِ Душманинг устидан ғалаба қозонишинг осон нарса.

Фалажука ала хасмика фил-иҳтимоли
Ҳар ком санга етса тааммулдин бил,
Нокомлиқ урса, юз тағофулдин бил,
Мақсудга етманг тавакқулдин бил,
Хасмингга зафар ҳилму таҳаммулдин бил.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фаламмо афалат қола ё қавми инни бариун мимма тушрикун فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُ У ҳам ботиб кетгач: «Эй қавмим, мен сизларнинг ширкингиздан покман» [6:78].

То қуёшқа навбат етти, андин доғи маъюс бўлуб, «фаламмо афалот қола ё қавми инни бариун мимма тушрикун» каримаси била мутаранним бўлуб, муборак замира анвори ҳидоят била боруди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

Фанодат-ҳул-малоикату ва ҳува қойимун юсалли фил миҳроби فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ Сўнг меҳробда намоз ўқиб турган вақтида унга фаришталар нидо қилдилар [3:39].

Бу орзу кўнглига ўтти, Жаброил а. с. анга Яҳё а. с. вужудига башорат берди. «фанодат-ҳул-малоикату ва ҳува қойимун юсалли фил миҳроби».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Фаръ уш-шайъи юҳбиру ан аслиҳи فَرْعُ الشَّيْءِ يُخْبِرُوا اَنْ اَصْلِهِ Нарсанинг бир кичик парчаси ҳам унинг асллигидан далолат бериши мумкин.

Фаръ уш-шайъи юҳбиру ан аслиҳи
Йўқ лаззати сабрдек мукаддар ниманинг,
Ўз хурдигадур завқи муқаррар ниманинг,
Беаслга йўқ фаҳми муяссар ниманинг,
Фаръи берур аслдин хабар ҳар ниманинг.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Фасбир лиҳукми раббика ва ло такун касоҳибил ҳути فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ Парвардигорингиз ҳукмига сабр қилинг ва наҳанг балиқ соҳиби (Юнус пайғамбар) каби бесабр бўлманг!» [68:48].

Тенгри таоло хотим ал-анбиё салавотуллоҳи алайҳи ва ало олиҳига сабр қилмоққа амр қилиб, Юнус а. с. қилғонидин наҳй қилурким, «фасбир лиҳукми раббика ва ло такун касоҳибил ҳути».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 170-б.

Фатақаббалаҳо раббуҳо биқабулин ҳасанин فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ Бас, Парвардигори уни (Марямни) хуш қабул айлаб, чиройли парвариш этди [3:37].

Зикриё а. с. га ваҳй келдиким, бу фаҳирани ўғулга қабул қилдуқ «фатақаббалаҳо раббуҳо биқабулин ҳасанин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Фахр ул-миллати вад-дин فخر الملت والدين Дин ва миллатнинг фахри.

Яна ҳазрати шайх ул-машойих Фахр ул-миллати вад-дин Ироқийнинг «Ламаот»идурким, Ҳазрати Маҳдум ул китобни бу фақирга сабақ айтурда айтур эрдиларким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 73-б.

Фақул салавотил-лиллаҳи алайҳа ва ала асҳобиҳи билисонил ажз варризо, хусусан алас-Сиддиқ вал Форуқ ва Зун-нурайн вал-Муртазо فَقُلْ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهَا وَ عَلَىٰ أَصْحَابِهِ بِلِسَانِ الْعَجْزِ وَالرِّضَاءِ خُصُوصاً عَلِيِّ الصِّدِّيقِ وَالْفَارُوقِ وَ ذِي النُّورَيْنِ وَالْمُرْتَضَى Мамнун тил ва ёлворишлик била дегилким Аллоҳнинг дуоси унга ва саҳобаларига бўлғай, хусусан, Сидиқ (Абу Бакр) ва Фаруққа (Умар) ва Зун-нурайн (Усмон) ва ал-Муртазо (Али) га ҳам бўлғай.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Фаҳо ул-маръи бифазлиғи авло мин фахриҳи биаслиҳи فَهَاءُ الْمَرْءِ بِفَضْلِهِ أَوْلَا مِنْ فَخْرِهِ بِأَصْلِهِ Кишининг фазилати билан фахрланиши – асл экanлиги билан фахрланишидан аълодир.

Фаҳо ул-маръи бифазлиғи авло мин фахриҳи биаслиҳи
Ҳар кимки, халойиқ ичра доно кўрунур,
Ойини хирад аро тавоно кўрунур,
Фахр асл била ажаб таманно кўрунур,
Фахр айласа фазл бирла авло кўрунур.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фаҳўм лояъруфу ҳозал-маоний فَهُمْ لَا يَعْرُوفُ هَذَالْمَعَانِي Улар бу маънолarни билмайдилар.

Бу меҳнатлар била истар они халқ
Фаҳўм лояъруфу ҳозал-маоний.

Бадоеъ ул-бидоя, 612-б.

Фи амонуллаҳ فِي أَمَانِ اللهِ Аллоҳнинг фароғатида.

Навоий, кўп дема ғам хайлидин майхона маъмандур,
Азимат қилсанг ул дорул-амонға фи амонуллаҳ.

Бадоеъ ул-бидоя, 509-б.

Фикак ул-маръи фис-сидқи فِكَاكُ الْمَرْءِ فِي الصِّدْقِ Кишининг эркин ва озод бўлиши – тўғри сўзлиги шарофатидандир.

Фикак ул-маръи фис-сидқи
Олам элиға ҳаёт эрур тузлукдин,
Етмак ғаразиға бот эрур тузлукдин,
Норостқа кўп уёт эрур тузлукдин,
Лек эр кишига нажот эрур тузлукдин.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Фи кулли қалбин шуғлун فِي كُلِّي قَلْبٍ شُغْلٌ Ҳар бир қалбнинг ўз ташвиши бор.

Фил кулли қалбин шуғлун
Анинг қаро қошу кўзга машғуллиғи,
Мунунг доғи пок сўзга машғуллиғи,
Бирнинг тўқумоғда бўзга машғуллиғи,
Ҳар қайси кўнгулнинг ўзга машғуллиғи.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Филайту кулли ало иллоҳ فِي لَيْتُ كُلَّ عَلَى إِلَّا Тангри таолога таваккал қилсин.

Таваккул аҳли барча асбоб воситасидин кўз юмубдурлар ва «филайту кулли ало иллоҳ» дарёсиға чўмубдурлар ва рўзий еткургучи ҳақни билибдурлар.

Маҳбуб ул-қулуб, 52-б.

Фи мақъади сидқин инда малики муқтадир فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ Қудратли малик ҳузурида сидқ ўрни.

Алар бу маҳалли ҳаводисдин «фи мақъади сидқин инда малики муқтадир» ға роғиброқдурлар.

Муншаот, 201-б.

Фитнат ул-маръи ядуллу ала аслиҳи فِتْنَةُ الْمَرْءِ يَدُلُّ عَلَى أَصْلِهِ Кимки ақлли бўлса – у асл кишидир.

Фитнат ул-маръи ядуллу ала аслиҳи
Нодонлиғ эрур элда малолатға далил,
Доно улус оллида хижолатға далил,
Беасл иши бўлмади адолатқа далил,
Донолиғ эрур элда асолатға далил.

Назм ул-жавоҳир, 167–168-б.

Фоза ман зафара бид-дини فَازَ مَنْ ظَفَرَ بِالدِّينِ Дин орқали қозонилган ғалаба – ҳақиқий ғалабадир.

Фоза ман зафара бид-дини
Бор аҳли жаҳонға шоҳу сарвар бўлғон,
Дин маъракасида гурду сафдар бўлғон,
Фируз эмас бошида афсар бўлғон,
Фируздурур динга музаффар бўлғон.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Фоза ман салама мин шарри нафсиҳи فَإِذَا مَنْ سَلِمَ مِنْ شَرِّ نَفْسِهِ Кимки нафс ёмонлигидан омон қолган бўлса, ғалаба қилибди.

Фоза ман салама мин шарри нафсиҳи
Нодонға эрур ҳамиша олим фируз,
Одил кишига бўлмади золим фируз,
Бордур дер эсанг халқ ароким фируз –
Ким, нафс шарридин ўлди солим фируз.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Хавф Аллоҳу таъмана ғайруҳу خَوْفُ اللهِ طَعْمَنَ غَيْرُهُ Аллоҳдан қўрқсанг бас, ундан бошқасидан омон бўласан.

Хавф Аллоҳу таъмана ғайруҳу
Ҳақдин эмин бўлубки жон топқайсен,
Ғайридин хавфи бегарон топқайсен,
Андинки ражойи жовидон топқайсен,
Хавф айлаки, ғайридин амон топқайсен.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хайр ул-аном алайҳиссалавоту вассаллам خَيْرُ الْأَنَامِ عَلَيْهِ الصَّلَوَاتُ وَ سَلَّمَ Одамларнинг яхшиси, унга салом ва дуолар бўлсин (Бу ибора Муҳаммад алайҳиссалом номига қўшиб айтилади).

Ҳазрати малики алломнинг каломи мўъжиз низоми Жаброили ҳужаста фаржом воситаси била, хайр ул-аном алайҳиссалавоту вассалламға нозил бўлди.

Мажолис ун-нафоис, 7-б.

Хайр ул-асҳоби ман йадуллука алал-хайри خَيْرُ الْأَصْحَابِ مَنْ يَدُلُّكَ عَلَى الْخَيْرِ Дўстларнинг яхшиликка бошлагани – яхшироқдир.

Хайр ул-асҳоби ман йадуллука алал-хайри
Асҳоб аросида ани бил шарлик,
Ким шар сори айлагай далиловарлиқ,
Яхши ул эрурки, айлабон боварлиқ,
Қилғай санга яхшилик сори ёварлиқ.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Хайр ул-моли мо анфақа фи сабил ил-лоҳи خَيْرُ الْمَالِ مَا أَنْفَقَ فِي سَبِيلِ اللهِ Молнинг Аллоҳ йўлида сарф бўлгани – яхшироғидир.

Хайр ул-моли мо анфақа фи сабил ил-лоҳи
Молингки эрур, кому ҳаво йўлида харж,
Жоми маю лаҳни жонфизо йўлида харж,
Бордур ямон айламак риё йўлида харж,
Яхшиси эрур, бўлса худо йўлида харж.

Назм ул-жавоҳир, 147-б.

Хайр ун-наси ман янфаъули н-наси خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ لِلنَّاسِ Инсонларнинг яхшиси – инсонларга фойдаси тегадиганидир.

Хайр ун-наси ман янфаъули н-наси
Халқ аро яхшироқ, дединг, кимдур?
Эшитиб, айла шубҳа рафъ андин,
Яхшироқ бил ани улус ароким,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.

Арбаъин, 266-б.

Ҳар соат аро ки элга фан зоҳир этар,
Бир ойчилиқ ошуб ва фитан зоҳир этар.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн),120-б.

Яъман ул-хойифу изо васала ила мо хофаҳу يَعْتَادُ الْخَائِفُ إِذَا وَصَلَ إِلَى مَا خَافَهُ Кимдан хавфсираб юрган бўлсанг, ўшанга учраганингдан сўнг тинч бўлиб қоласан.

Яъман ул-хойифу изо васала ила мо хофаҳу
Хоифғаки хавф юз зиёндин эрди,
Бал ҳам анга хонумондин эрди,
Эмин бўлур ар хафа анга жондин эрди,
Чун етти ангаки хавфи ондин эрди.

Назм ул-жавоҳир, 180-б.

Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси يَأْسُ الْقَلْبِ رَاحَةُ النَّفْسِ Қалб маъюслиги жон роҳатидир.

Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси
Истар эсанг осудлиқ иш ражрид эт,
Фақр ичра ўзунгни мойили тафрид эт,
Кўнглунгни замон баҳрасидин навмид эт,
Нафсингга бу ишни роҳиби жовид эт.

Назм ул-жавоҳир, 181-б.

Яътика мо қадара лака يَعْتِيكَ مَا قَدَرَ لَكَ Сенга тақдир этилган нарсагина берилади.

Яътика мо қадара лака
Қисматда насиб хайр ё шарр бўлмиш,
Саъй этмайин ул санга муяссар бўлмиш,
Топмас тағайюр улча муқаддар бўлмиш,
Етгай санга ҳар неки, муқаррар бўлмиш.

Назм ул-жавоҳир, 179-б.

Қабул ул-ҳаққи мин ад-дини قبولالحق من الدين Ҳақни қабул қилмоқлик диндандир.

Дин заъфини англа бугз ила кинга далил,
Ислом аро нописанд ойинга далил,
Дин қуввати сўз дерда эрур чинга далил,
Чин сўзни қабул этмак эрур динга далил.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн),121-б.

Қавл ул-маръи юхбиру аммо фи қалбиҳи قَوْلُ الْمَرْءِ يُخْبِرُ أَمَّا فِي قَلْبِهِ Кишининг гапи қалбидагини фош этиб қўяди.

Қавл ул-маръи юхбиру аммо фи қалбиҳи
Сўз зоҳир этар замир иши кўпрагидин,
Тил мухбир эрур кўнгул ниҳон эмгагидин,
Фаҳм айла киши ҳолини сўз демагидин,
Ким берди хабар ҳадиси кўнглидагидин.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Қавоиду истилоҳот قواعداصطلاحات Атамалар қоидаси.

... ва фан гариб зебу зийнат топибдур ва турфа қавоиду истилоҳот пайдо бўлубтур. Аммо истилоҳотни тартиб била адо қилмайдурлар.

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 57-б.

Қад арафа раббаҳу قَدْ عَرَفَ رَبَّهُ У ўзлигидан ҳар бир мўйигача хабардор бўлиб, «Ўзини билган Худони ҳам билади» деган гап фойда берди.

Нафсга чун ориф ўлуб мў-бамў,
Фойиз ўлуб «қад арафа раббаҳу».

Ҳайрат ул-аброр, 96-б.

Қаддаса аллоҳу асрораҳум قَدَّسَ اللهُ أَسْرَارَهُمْ Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин.

Ва авлиёйи кибор ва машойихи олий миқдор қаддаса Аллоҳу асрораҳум кўпрак ҳақойиқ ва маорифки: сурубтурлар ва маоний зеболарни тақрир либосига киюрубдурлар.

Муҳокамат ул-луғатайн, 9–10-б.

Қаддасаллоҳу руҳ ал-азиз قَدَّسَ اللهُ رُوحَ الْعَزِيزِ Унинг азиз руҳини Аллоҳ муқаддас айласин.

... ва муршиди аҳли шариат ва тариқат, кошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний (қаддасоллоҳу руҳ ал-азиз) ки...

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

Қаддир фил-амали танажжа мин аз-залали قَدِّرِ فِي الْعَمَلِ تَنَجُّ مِنَ الزَّلَلِ Амал-ибодат қилишни қадрла – шодлик, хушнудлик топасан.

Қаддир фил-амали танажжа мин аз-залали
Улким, иши бевақту маҳал бўлмагуси,
Ҳар иштаки, саъий этса ҳалал бўлмагуси,
Қонун била кимгаким, амал бўлмагуси,
Ул қилмоғи жуз ранжу залал бўлмагуси.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қадр ул-маръи мою ҳиммаҳу قَدْرُ الْمَرْءِ مَا وَهَبَتْهُ Кишининг қадри, биров уни қадрласа билинади.

Қадр ул-маръи мою ҳиммаҳу
Эл поясин англай десанг асрорини бил,
Кўнглидаги муддаосин изҳорини бил,
Қалбига кўра таши намудорини бил,
Матлубига боқу кимса миқдорини бил.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қад раҳималлоҳу ман инсафа قَدْ رَحِمَ اللهُ مَنْ إِنْصَافَ Инсоф қилганга Аллоҳ раҳм қилади (ушбу ибора Сулаймон Пайғамбарнинг машҳур адолатли вазири Осаф узугига нақшланган).

Вазир вазирдин муштоқдур ва бу феъл анинг зотиға аҳақ ва аляқдур. Бу ишни писондида қилғон Осаф эрмишким, нигини нақши «қад раҳималлоҳу ман инсафа» эрмиш.

Маҳбуб ул-қулуб, 16-б.

Қарин ул-маръи далилу диниҳи قَرِينُ الْمَرْءِ دَلِيلُ دِينِهِ Кишининг дўсти – унинг динига далилдур.

Қарин ул-маръи далилу диниҳи
Ҳақ кимгаки рўзий этти дин давлатини,
Шак йўққи, қилур икки жаҳон ишратини,
Ҳамсуҳбат ила топар чу дин қувватини,
Динига далил топар англа ҳам сиҳҳатини.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қасват ул-қалби минаш-шабаъи قَسْوَةُ الْقَلْبِ مِنَ الشَّبَعِ Тошюрак бўлиш – тўқлик оқибатидир.

Қасват ул-қалби минаш-шабаъи
Кўп тўъма ер эл аросидин ихрож ўл,
Савм аҳли аро бош қўю соҳиб тож ўл,
Ким қалби дақиқ эрур, анга муҳтож ўл,
Тўқлуқ чу кўнгулни қатиқ айлар, оч ўл.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қола Аллоҳ, қола Расулуллоҳ قَالَ اللهُ , قَالَ رَسُولُ اللهِ Аллоҳ айтганини пайғамбар ҳам таъкидлади.

Олим керакким, мутаққий бўлса ва огоҳ ва айтурга қола Аллоҳ, қола Расулуллоҳ.

Маҳбуб ул-қулуб, 23-б.

Қола ифритун минал жинни ана отика биҳи қабла ан тақума мин мақомика ва инни алайҳи лақавиюн амин قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا ءَاتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ Шунда жинлардан бир паҳлавон айтди: «Мен уни сен ўрнингдан туришингдан илгари сенга келтурурман. Албатта, мен бунга қодир ва ишончлидурман» [27:39].

Ва мазолим девонида ўлтуруб, дедиким, бўлғайки Билқиснининг тахтин Сабо шаҳридин бот келтургай. «Қола ифритун минал жинни ана отика биҳи қабла ан тақума мин мақомика ва инни алайҳи лақавийюн амин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 165-б.

Қола кам лабиста? Қола «явман ав баъзи явмен». Қола «баллабиста миата омин фанзур ила таомика ва шаробика лам ятасаннаҳ. ванзур ила ҳиморика валинажалака قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِاْئَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ «Қанча муддат (ўлик ҳолда) турдинг? «Бир кун ё ярим кун»,-деди у. Аллоҳ деди: «Йўқ, юз йил турдинг? Таом ва ичимлигингга қара-бузилган эмас. Энди эшагингни (чириб, суяклари ажраб кетганини) кўргин» [2:259].

Бу муддатдин сўнгра Тенгри таоло Узайр а. с. ни тирғузди. Бир малак андин сўрдиким, «кам лабиста?». Жавоб бердиким, «явман ав баъзи явмен». Ул малак деди: «баллабиста миата омин фанзур ило таомика ва шаробика лам ятасаннаҳ. Ванзур ило ҳиморика валинажалака».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 172-б.

Қола ҳозо фироқу байни قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي Бу ўртамизда айрилиқ бўлур.

Чун кўп эрди азоб шайни анга,
«Қола ҳозо фироқу байни» анга.

Сабъаи сайёр, 309-б.

Қолаллоҳу таоло: анни ахлуқу лакўм минат-тийни каҳийат ут-тайри фаанфуху фиҳи фаякуну тайран биизниллоҳи ва убир ул-акмаҳа вал-абраса قَالَ اللهُ تعالى: أَنِّي أَخْلُقُ لَكُم مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ Мен сизларга лойдан қуш тимсолини ясаб, унга пуфласам, у Аллоҳнинг изни-иродаси билан ҳақиқий қуш бўлади. Ва яна кўр, пес касалларини тузата оламан [3:49].

Ва [Исо [а. с.] сойир муъжизотидин бири хуффошдурким, болчиғдин ул ҳайъот била ясаб, нафасин анга сурди. Ва ул нафасдин руҳ топиб учти ва эмдигача бор. Ва бири акмаҳ ва бири абрас ложидурким, Қолаллоҳу таоло: «анни ахлуқу лакўм минат-тийни каҳийат ут-тайри фаанфуху фиҳи фаякуну тайран биизниллоҳи ва убир ул-акмаҳа вал-абраса».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Қолаллоҳу таоло: ва лақад фатанно Сулаймона ва алқайно ало курсиййиҳи жасадан сумма аноба قَالَ اللهُ تعالى: وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ أَنَابَ Аллоҳ деди: ... «Дарҳақиқат, биз Сулаймонни имтиҳон қилдик [38:34].

Сулаймон а. с. фитнаси «қолаллоҳу таоло: ва лақад фатанно Сулаймона ва алқайно ало курсиййиҳи жасадан сумма аноба».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 165–166-б.

Қолаллоҳу таоло: ва инна Юнуса ламинал мурсалин قَالَ اللهُ تعالى: وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ Аллоҳ деди: «Юнус ҳам шубҳасиз, пайғамбарлардандир» [37:139].

Юнус бинни Мато а. с. отаси оти била машҳурдур. Ота Довуд бинни Яъқуб а. с. наслидиндур, мурсал пайғамбардурким, «қолаллоҳу таоло: ва инна Юнуса ламинал мурсалин».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 169-б.

Қолаллоҳу таоло: ва из қола Исабну Маряма ё бани Исроила инни Расулуллоҳи илайкум мусаддиқан лимо байна ядайя минат-тавроти ва мубашширан бирасулин яъти мин баъдисмуҳу аҳмаду قَالَ اللهُ تعالى. وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ سَلَّم) Эслант, Исо Бинни Марям: «Эй Бани Исроил, албатта, мен Аллоҳнинг сизларга (юборган) Пайғамбаридурман. (Мен) ўзимдан олдинги Тавротни тасдиқлагувчи ва ўзимдан кейин келадиган Аҳмад исмли бир Пайғамбар ҳақида хушхабар бергувчи бўлган ҳолда юборилдим...» [61:6].

Исо а. с. элига амр қилди тавҳид эрди. Ва хотам ун-нубувватнинг рисолатига иқрор қилдиким, «Қолаллоҳу таоло: «ва из қола Исабну Маряма ё бани Исроила инни Расулуллоҳи илайкум мусаддиқан лимо байна ядайя минат-тавроти ва мубашширан бирасулин яъти мин баъдисмуҳу Аҳмаду».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 177-б.

Қолаллоҳу таоло: инни вазаътуҳа унсо валлоҳу аъламу бимо вазаъат ва лайсаз-закари кал унсо ва инни саммайтуҳо Марямa ва инни уъийзуҳо бика вазуррийятаҳо минаш-шайтонир-ражим قَالَ اللهُ تَعَالَى. إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى وَاللهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالأُنْثَى وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ «... Парвардигорим, мен қиз туғдим». Ҳолбуки, Аллоҳ унинг нима туққанини билгувчироғдир ва ҳар қандай ўғил ва қиз каби [бу қизнинг ўрнини босгувчи] эмасдир ва мен унга Марям деб исм қўйдим. Мен бу қизга, унинг зурриётига даргоҳингдан қувилган шайтоннинг ёмонлигидан паноҳ беришингни сендан илтижо қиламан [3:36].

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 173–174-б.

Қотил ул-ҳариси ҳирсуҳу قاتل الحريص حرصه Очкўзликнинг қотили унинг очкўзлигидир.

Ҳар кимсаки, ҳирс ранжи дохилдур анга,
Ул дағдағa ичра умр мушкулдур анга,
Ўз феълидин-ўқ ҳаёт зойилдур анга,
Ким бўлса ҳарис, ҳирси қотилдур анга.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн), 97-б.

Қувват ул-қалби мин сиҳҳат ил-иймони قُوَّتُ الْقَلْبِ مِنْ صِحَّتِ الْإِيْمَانِ Қалбнинг қуввати – иймон саломатлигидандир.

Қувват ул-қалби мин сиҳҳат ил-иймони
Иймон топқон кишига ҳақ раҳматидин,
Ғам йўқ шайтон васвасау заҳматидин,
Иймонга мадор ўлди кўнгул қувватиди,
Кўнгул аро қувват ўлди дин сиҳҳатидин.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Қуддиса аллоҳу асрориҳум//қуддиса аллоҳ сирриҳу // قَدَّسَ اللهُ أَسْرَارَهُم// قَدَّسَ اللهُ سِرَّهُ Тангри таоло уларнинг сирларини муқаддас қилсин.

Ва авлиё (қуддиса Аллоҳу асрориҳум) ахлоқ ва сифоти таърифида...

Маҳбуб ул-қулуб, 128-б.

... ва авлиёуллоҳ (қуддиса Аллоҳу асрориҳум) нинг расоил ва кутубидинким...

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 12-б.

Ҳикоят: Кошифи асрори илоҳий Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий (қуддиса Аллоҳ сирриҳу) ибодат фарогати учун қаноат шиор қилди.

Маҳбуб ул-қулуб, 55-б.

Қуддиса аллоҳу сирраҳу ва наввара аллоҳу марқадаҳу قَدَّسَ اللهُ سِرَّهُ وَنَوَّرَ اللهُ مَرْقَدَهُ Аллоҳ сиррини муқаддас сақласин ва гўрини ёруғ қилсин.

... яъни Нур ул-ҳақ вад-дин, каҳф ул-ислом ва муслимийна шайхуно ва Мавлоно Абдураҳмон ул-Жомий (қуддиса Аллоҳу сирраҳу ва наввара Аллоҳу марқадаҳу).

Хамсат ул-мутаҳаййирин, 7-б.

Қуддиса аллоҳу таоло арвоҳаҳум قَدَّسَ اللهُ تَعَالَى أَرْوَاحَهُمْ Аллоҳ таоло уларнинг руҳларини муқаддас қилсин.

... ва мушкулкушойлиғи учун бир нимаким, ногузирдур комил раҳнасойи пирдурким, анинг иршоди бўлмайин бу йўлға азм қилмоқни

акобири авлиё (қуддиса Аллоҳу таоло арвоҳаҳум) жоиз тутмайдур...

Маҳбуб ул-қулуб, 117-б.

Қурб ул-ашрори мудирратун قُرْبُ الأَشْرَارِ مُدِيرَةٌ Ёмонларнинг яқинида юриш ҳам зарарлидир.

Қурб ул-ашрори мудирратун
Бордур ямон элга ҳамнишинлиғда зарар,
Хуррамлиқ аро ранжу ҳазинлиғда зарар,
Касб этма шарр аҳлидин қаринлиғда зарар,
Ким келди ямонларға яқинлиғда зарар.

Назм ул-жавоҳир, 169-б.

Ғадрука ман даллака алал-усоъати غَدْرُكَ مَنْ دَلَّكَ عَلَىالْأُسَاعَةِ Сени ёмонликка бошлаган киши душманингдир.

Ғадрука ман даллака ала-усоъати
Ғаддорки қисмингни малолат қилди,
Ғам кишваридин санга рисолат қилди,
Ўз жонини қадрингға ҳаволат қилди,
Ким сени ямонликқа далолат қилди.

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғазабука анил-ҳаққи муқбиҳатун غَضَبُكَ عَنِالْحَقِّ مُقْبِحَةٌ Тўғри нарсадан жаҳлинг чиқиши – қабиҳликдандир.

Ғазабука анил-ҳаққи муқбиҳатун
Доим тилаган айшу тараб нохуштур,
Нўш айламаган ранжу тааб нохуштур,
Ёлғонға киши қилса ғазаб нохуштур,
Чиндин ғазаб этмагинг ажаб нохуштур.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Ғамрат ул-мавти аҳвану мин мажолисати ман ло яҳвоҳу қалбука غَمْرَةُ الْمَوْتِ أَهْوَنُ مِنْ مَجَالِسَةِ مَنْ لَا يَهْوَاهُ قَلْبُكَ Ўлим ғами – қалбинг севмаган киши билан ҳамсуҳбат қилишдан енгилроқдир.

Ғамрат ул-мавти аҳвану мин мажолисати ман ло яҳвоҳу қалбука
Ғар кўрса ўлум ғамин ниҳоний кўнглунг,
Ул ранжда қолса жовидоний кўнглунг,
Ул кимсача эрмас ўлса фоний кўнглунг,
Ким суҳбат аро истамас они кўнглунг.

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғанима ман салама غَنِيمَ مَنْ سَلَمَ Соғлиқ ғанимatдир.

Ғанима ман салама
Гардунки эрур тизгани жоҳилдек,
Ҳар кун анга узундурур бир йилдек,
Тонгдин оқшомға қон тўкар қотилдек,
Солимлиғин андин эл ғанимат билдик.

Назм ул-жавоҳир, 165-б.

Ғанимат ул-мўъмини важдон ул-ҳикмати غَنِيمَةُ الْمُؤْمِنِ وَجْدَانُ الْحِكْمَةِ Ҳикматни ҳис қила олиш – мўмин учун совғадир.

Ғанимат ул-муъмини важдон ул-ҳикмати
Муъмин бори элдин ўзини кам билса керак,
Ҳақдин не анга келса, карам билса керак,
Беҳикматлиғини дарду ғам билса керак,
Ҳикмат топарини муғтанам билса керак.

Назм ул-жавоҳир, 167-б.

Ғаффара зунубаҳу саттара айюбаҳу غَفَرَ ذَنْبَهُ سَتَّرَ أَيُّوبَهُ Тангри таоло гуноҳларини кечирсин ва айбларини бекитсин (гуноҳлар маъфират қилинсин, гуноҳлар кечирилсин).

... яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий ғаффара зунубаҳу ва саттара айюбаҳу мундоқ арз қилурким сўз дурредурким, анинг дарёси кўнгулдур ва кўнгул мазҳаредурким, жомии маоний жузв ва куллдур.

Муҳокамат ул-луғатайн, 8-б.

Ғашшака манис-ҳатика бил-ботили غَشَّكَ مَنِ اصْطَحَبَكَ بِالْبَاطِلِ Ким сени ботил ишга йўллаган бўлса, сени алдабди.

Ғашшака манис-ҳатика бил-ботили
Шукр айлаки, ҳақ аҳли яқин қилди сени,
Гар сабру таҳаммулға қарин қилди сени,
Узр этти санга доғи ҳазин қилди сени,
Ботил била улки ҳашмгин қилди сени.

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғоба хаттуҳу ман ғоба нафсаҳу غَابَ خَطُّهُ مَنْ غَابَ نَفْسَهُ Йўлини йўқотган, ўзини ҳам йўқотибди.

Ғоба хаттуҳу ман ғоба нафсаҳу
Эй ҳажр, мени сен айла жондин ғойиб,
Лекин қилма ул остондин ғойиб,
Ҳар кимсаки, бўлди бир макондин ғойиб,
Ҳам бўлди анинг бахраси ондин ғойиб.

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғоят ул-имкон ва маърифат уз-замон вал макон غَايَةُ الْإِمْكَانِ وَ مَعْرِفَةُ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ **1** Имкон чегараси бу – вақт ва маконни билишдир.

2 Диний-тасаввуфий рисола номи.

Ва Шайх Маҳмуд Ушнувий раҳимаҳуллоҳки, «Ғоят ул-имкон ва маърифат уз-замон вал макон» рисоласининг мусаннифидур, анинг гунбадида мадфундур.

Насойим ул-муҳаббат, 241-б.

Ғуломун оқилун хайрун мин шайхин жоҳилин غُلَامٌ عَاقِلٌ خَيْرٌ مِنْ شَيْخٍ جَاهِلٍ Оқил ғўдак – нодон кексадан яхшироқдир.

Ғуломун оқилун хайрун мин шайхин жоҳилин
Гар кимсада зоҳир ўлса тамкини хирад,
Андин билгилки топти тазйини хирад,
Андоқ қариким йўқ анда ойини хирад,
Ул ёш ортуқки, топти талқини хирад.

Назм ул-жавоҳир, 166-б.

Ғурфатуллоҳи бифасҳ ал-ғароим عُرْفَةُ اللهِ بِفَسْخِ الْغَرَائِمِ Бу жумланинг маъносини англаб етмадик.

... ва авлиёи акмал «ғурфатуллоҳи бифасҳ ал-ғароим» нуктаси била такаллум қилурлар.

Муншаот, 153-б.

Ҳаё ул маръи сатруҳу حَيَاءُ الْمَرْءِ سَتْرُهُ Кишининг ҳаёси – унинг иффат пардасидир.

Ҳаё ул-маръи сатруҳу
Авжи шараф узра офтоб ўлди ҳаё,
Бўстони саодатға сахоб ўлди ҳаё,
Мазмум хасоилға ҳижлб ўлди ҳаё,
Эл айнига гўёки ниқоб ўлди ҳаё.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳазрати шайх ул машойих олим ил-муршиди тавоиф ил-умам шайх зайн ул-миллати вад-дин ал-ҳавофий حضرت شَيْخُ الْمَشَايِخِ عَالِمُ الْمُرْشِدِ تَوَافِ الْأَمَمِ شَيْخِ زَيْنُ الْمِلَّةِ وَالدِّينِ الْخَوَافِي Ал-Ҳавофий-Шайх Зайнуддин Абубакр ал-Ҳавофий. Зоҳирий ва ботиний билимларни мукаммал билган шайхлардан (Вафоти–838/1434–1435).

... кошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний... ки, ҳазрати шайх ул-машойих олим ил-муршиди тавоиф ил-умам шайх зайн ул-миллати вад-дин ал-Ҳавофий (раҳимаҳумуллоҳу таоло) нинг ихтиёрий хулофосидин эрдилар.

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер, 98-б.

Ҳаййи лоямут حَيٌّ لَا يَمُوتُ Мангу ҳаётлик. Тангри таолонинг сифатларидан бири.

Ул кўзу лаб ўлтуруб тиргузсалар не айбким,
Бирни қотил, бирни жонбахш этти ҳаййи лоямут.

Наводир ун-ниҳоя, 76-б.

Ҳайҳат мин насиҳат ил-адувви هيهات من نصيحة العدوّ Душманнинг насиҳатидан узоқ бўл.

Эл панд берурда айлагил қайғу йироқ,
Гар бўлса гадо тут ўзни андин қуйироқ,
Гар дўст берур панд эмастур бу йироқ,
Душман панди ишедурур асру йироқ.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн),113-б.

Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу هَلَكَ الْحَرِيصُ وَ هُوَ لَا يَعْلَمُ Ҳирс бандаси ҳалокат сари кетаётганлигини билмайди.

Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу
Ҳирс аҳлига ғайри неш сончилмас ҳеч,
Багридин анинг бу неш айрилмас ҳеч,
Бу маҳлака ичра фикрини филмас ҳеч,
Ҳирс ани ҳалок этти, ул билмас ҳеч.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳалли жазо ал-эҳсон илал ал-эҳсон حَلَّ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَى الْإِحْسَانِ Яхшиликка яхшиликдан бошқа мукофот йўқ.

Яна бир амри азим эҳсонидурким, анинг баёнида кўп сўз аёндур... ва ҳалли жазо ал-эҳсон илал ал-эҳсон анга гувоҳи ҳол.

Маҳбуб ул-қулуб, 77-б.

Ҳалок ул-маръи фил усби هَلاكُ ٱلْمَرْءِ فِيَ ٱلْسُبِ Кишининг худбинлиги уни ҳалок қилади.

Ҳалок ул-маръи фил-усби
Касб айла нишот меҳнатойинлик аро –
Ким, ишрат умиди келди ғамгинлик аро,
Кўрма арода ўзингни мискинлик аро –
Ким, бўлди, киши ҳалоки худбинлик аро.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳал оти алал инсона ҳийнун мин ад-даҳри лам якун шайъан мазкуран هَلْ أَتَىٰ عَلَى ٱلْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ ٱلدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا Инсон бошидан бирор-бир он ўтганлиги, эслашга лойиқ бирор нарса содир бўлмаган бўлсин [76:1].

... ул Тенгрининг шонидадурким: «ҳал оти алал-инсона ҳийнун мин ад-даҳри лам якун шайъан мазкуран» анинг каломи фарҳунда фаржомидин оятдурур.

Назм ул-жавоҳир, 123-б.

Ҳамм ас-саъиду охиратаҳу ва ҳамм аш-шақийю дунёҳу هَمُّ ٱلسَّعِيدِ آخِرَتُهُ وَهَمُّ ٱلشَّقِيِّ دُنْيَاهُ Бахтли одам охират ғамини, бахтсиз одам бу дунё ғамини ўйлайди.

Ҳамм ас-саъиду охиратаҳу ва ҳамм аш-шақийю дунёҳу
Уқбо ғами ул ер ани доно бил,
Егонни жаҳоннинг ғамини доно бил,
Ким бўлса саид анинг ғамин уқбо бил,
Бўлганга шақий ғамин бозаи дунё бил.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳамузот ит-таъоми хайрун мин хамузот ил-каломи هَمُوزاةُ ٱلطَّعَامِ خَيْرٌ مِنْ هَمُوزاةِ ٱلْكَلَامِ Аччиқ сўздан аччиқ овқат яхши.

Ҳамузот ит-таъоми хайрун мин хамузот ил-каломи
Гар заҳр била кишига ком ўлса ачиғ,
Юз ончаки сўз била мудом ўлса ачиғ,
Ҳар неча мазоқ аро таом ўлса ачиғ,
Хушроқдурур андинки, калом ўлса ачиғ.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳарамайни шарифайн зодаҳумаллоҳу таъзиман ва такриман حرمين شرفين زاده همالله تعظيماً و تكريماً Тангри таоло ҳарамайн ва шарифайн (Макка ва Мадина) ни улуғ ва буюклигини зиёда қилиб яратди.

[Хожа Аҳмад б. Мавлуд б. Чиштий қ. с.]. Улуғ ёшларида ҳарамайни шарифайн зодаҳумаллоҳу таъзиман ва такриман зиёратига мутаважжиҳ бўлди.

Насойим ул-муҳаббат, 227-б.

Ҳаррам ал-вафоу лиман аслалаҳу حَرَّمَ ٱلْوَفَاءُ لِمَنْ أَصَلَّلَهُ Ёмонга вафо – ҳаромдир.

Ҳаррам ал-вафоу лиман аслалаҳу
Беасл халойиққа сафо келди ҳаром,

Ҳар ишки эрур ғайри жафо келди ҳаром,
Ҳам жавр асл аро келди ҳаром,
Ҳам асли йўқ эл ичра вафо келди ҳаром.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Ҳасадат неъмату ман кафараҳо حَسَادَتُ نِعْمَتُ مَنْ كَفَرَهَا Кимки неъматга куфр келтирса (қадрини билмаса)-фосид ҳукмидадир.

Ҳасадат неъмату ман кафараҳо
Доно киши шукри неъмат айтур жондин,
Ким, неъмати ортуқроқ ўлур яздондин,
Доим бу сифат амр келур ёд ондин,
Ким, неъматини фосид этар куфрондин.

Назм ул-жавоҳир, 168-б.

Ҳасти нестнамой هستي نيستنماي Бор эди йўқ каби.

Бас, туфроғ муҳарриклигда нести ҳастанамойдур ва ҳаво ҳасти нестнамой.

Насойим ул-муҳаббат, 251-б.

Ҳашим ус-сариди мин ғайри аклиҳи هشيم الثريد من غير اكله Синдирмоқдан емоқни фарқи бор.

Эй ким, бермак таом туттунг ўзга,
Меҳмон узрида қўй иликни кўзга,
Боқ илик на ичра бу ажойиб сўзга,
Синдурмоғин ўзга бил емакни ўзга.

Назм ул-жавоҳир (илмий-танқидий матн),115-б.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло حَقّ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالى Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло.

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло барча толиби ниёзмандларга бу тариқ орзумандларга ул гулистондин туҳфае ва ул раёҳиндин шаммае насиб қилсун.

Маҳбуб ул-қулуб, 51-б.

Ҳаққи жалли субҳона حَقِّ جَلَّ سُبْحَانَ У субҳонаҳу ва таолонинг ҳақи.

... муборак белларига рисолат камарин боғлаб, бу халойиқ орасида сарафроз ва мўъжизапардоз қилдиким, «ҳаққи жалли субҳона» адо амрин...

Вақфия, 238-б.

Ҳилм ул-маръи авнуҳу حِلْمُ ٱلْمَرْءِ عَوْنُهُ Кишининг юмшоқ феълли бўлиши унинг мададкоридир.

Ҳилм ул-маръи авнуҳу
Ҳар кимки иши таҳаммул изҳори эрур,
Албатта муқорин анга кирдори эрур,
Йўққим мадад ичра улу бу ёри эрур,
Ким ҳилми таҳаммули мададгори эрур.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳиддат ул-маръи туҳликуҳу حِدَّةُ ٱلْمَرْءِ تُهْلِكُهُ Кишининг қизиққонлиги уни ҳалокатга бошлайди.

Ҳиддат ул-маръи туҳликуҳу
Таъб ичра эрур таҳаммуломизлиги,
Андин ортуққи ваҳшатангизлиги,

Жон қасди этар кимса ғазабрезлиги,
Алқисса, кишини ўлтурур тезлиги.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу هِمَّةُ ٱلْمَرْءِ قِيمَتُهُ Кишининг ҳиммати унинг қийматини белгилайди.

Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу
Ҳиммат элининг гарчи хулқ кисвати бор,
Чарх атласидин вале бийик рифъати бор,
Беқиймат эрур улки бийик ҳиммати бор,
Гарчи неча кам ҳиммати бор қиймати бор.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳирфат ул-маръи канзуҳу حِرْفَةُ ٱلْمَرْءِ كَنْزُهُ Ҳунар – кишининг бойлигидир.

Ҳирфат ул-маръи канзуҳу
Косиб кунжи кафи зар олғинчи эрур,
Икки қўли мезони дирамсанжи эрур,
Ким бўлса ҳунарсиз иши-ўқ ранжи эрур,
Бу важҳ илаким, ҳунари ганжи эрур.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

Ҳозо мин индиллоҳи ярзуқу ман яшоъу биғайри ҳисоб هٰذَا مِنْ عِنْدِ ٱللّٰهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ Албатта, Тангри таоло ўзи хоҳлаган кишиларига беҳисоб ризқ берур [3:37].

Ва ул жумладин бири буким, қишда ёз меваси ва акс ҳам кўрар эрди. Сўргондаким, «анно лаки ҳозо фи ғайри вақтиҳи» (ҳар қачон Закариё Марямнинг олдига ҳужрага кирганида унинг ҳузурида бир ризқ-насиба кўрди. У: «Эй Марям, бу нарсалар сенга қаёқдан келди?-деб сўраганида Марям жавоб қилди: «Булар Аллоҳ ҳузуридандир...»), жавоб топтиким «ҳаза мин индиллоҳи ярзуқу ман яшоъу биғайри ҳисоб».

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 174-б.

Ҳозо робби هٰذَا رَبِّي Мана шу Парвадигорим [6:76].

... Бир кеча бу фикрда эрди, ҳар кавкаб тулуъ қилса, «ҳозо робби» ишорати била хушҳол бўлуб, гуруб қилғоч, навмид бўлур эрди.

Тарихи анбиё ва ҳукамо, 114-б.

Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу هِمَّتُ ٱلْمَرْءِ هِمَّتُهُ Кишининг улуғлиги унинг ҳимматидан билинади.

Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу
Ҳар кимсаки иқбол анинг ёваридур,
Ҳар ёнки юз урса, ҳиммати раҳбаридур,
Ҳиммат дури фахр тожининг гавҳаридур,
Чун ҳиммат одам ўғлининг сарваридур.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳота мо индака таърифу биҳи حَاتَ مَا عِنْدَكَ تَعْرِفُ بِهِ Боринғни кўрсат, кимлигингни айтиб бераман.

Ҳота мо индака таърифу биҳи
Ҳам лофу газоф дафтарин куйдургил,

Ҳам хомани инсоф хатиға сургил,
Ҳар неки санга биликдур келтургил,
Ҳолингни ҳам андин эл аро билдургил.

Назм ул-жавоҳир, 178-б.

Ҳулй ир-ижол ил-адабу حُلِيُّ ٱلرِّجَالِ ٱلْأَدَبُ Кишиларнинг безаги – одобдир.

Ҳулй ир-ижол ил-адабу
Зевар кишига не тожу не афсар бил,
Ул зевар адаб бирла ҳаё дархар бил,
Ҳар кимки адабсиздур, ишин абтар бил,
Алқисса эранларга адаб зевар бил.

Назм ул-жавоҳир, 145-б.

Ҳумум ул-маръи биқадри ҳимматиҳи هُمُومُ ٱلْمَرْءِ بِحَسَبِ هِمَّتِهِ Кишининг иши натижаси унинг ғайратига қараб бўлади.

Ҳумум ул-маръи биқадри ҳимматиҳи
Ҳиммат эли кўзда қурутуб намларини,
Неча қилур ошом фалак самларини,
Ҳар кимки урар ҳиммат ила дамларини,
Ҳимматларининг хуридадур ғамларини.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳурубука мин нафсики анфаъу мин ҳарубика минал-асади خُرُبُكَ مِنْ نَفْسِكَ أَنْفَعُ مِنْ خَرُبِكَ مِنْ ٱلْعَضَدِ Нафсингдан қочишинг, шердан қочишингдан кўра кўпроқ фойда беради.

Ҳурубука мин нафсики анфаъу мин ҳарубика минал-асади
Ким кинавар ўлса, иста ондин қочмоқ,
Невчунки, зарурдур ямондин қочмоқ,
Эр ўғлига нафси кинарондин қочмоқ,
Нафъдурким, шери жаёндин қочмоқ.

Назм ул-жавоҳир, 177-б.

Ҳусн ул-хулқи ғаниматун حُسْنُ ٱلْخُلُقِ غَنِيمَةٌ Хулқ чиройлилиги – ғанимат-дир.

Ҳусн ул-хулқи ғаниматун
Бадхўйки, ўз қилғани раҳматдур анга,
Ором халойиқ сори туҳматдур анга,
Ким хўйи ямон бўлса, машаққатдур анга,
Ким хўйи анинг яхши ғаниматдур анга.

Назм ул-жавоҳир, 146-б.

БИР ҒАЗАЛ ШАРҲИ

«Эсиб раҳмат насими...»

Мумтоз шеъриятимизга хос маъшуқ васли кўйи, айниқса, «илоҳий ишқ» сирини чуқур англаш – инсоннинг ботиний шеърий тафаккур тарзи учун ниҳоятда жоиз хусусиятдир. Зеро, «илоҳий ишқ» таври инсоннинг кўнгил мулки қадар кенг ва терандир. Навоий ғазалиёти замиридаги бундай ботиний хусусиятларнинг маълум бир қисми Расулуллоҳ васф этилган ояти карималар таъсирида вужудга келган, дейишимиз мумкин. Бу тарз кўпроқ Ҳазратнинг наът-ғазаллари замирида мужассамдир.

Энди ана шундай наът-ғазаллар сирасига кирувчи «Ғаройиб ус-сиғар»нинг 7-ғазалини тўлиқ келтирамиз:

Зиҳи жавлонгаҳинг афлок уза майдони «ав адно»,
Буроқингга тўқуз гунбад бу тўққуз гунбади хазро.
Қилиб чун хай гулоби майл наълайнинг, бўлуб ондин
Малак раъноларининг жабҳасига бўлуб чарх сандалсо.
Эсиб раҳмат насими чун дамодам сунбулунг сори,
Бўлуб руҳонийлар жайби лаболаб анбари соро.
Фалак қолиб Буроқингдин, эмас васфи фалаксуръат,
Қамар ёруб жамолингдин, эмас наътинг қамарсиймо.
Юзунгдин анжум, анжумдин қуёш нур иктисоб айлаб
Анингдекким, қуёшдин ою ойдин қийргун ғабро.
Фалак водийлари қатъиға азминг чун суруб маркаб,
Хирад пайкига ҳам аввал қадамда ранж ўлуб пайдо.
Рафиқинг тойир андоқким Сулаймон оллида ҳудҳуд,
Буроқинг сойир анжум шоҳи устинда сипеҳросо.
Қилиб бу сайр аро маъшуқ васли кўйида манзил,
Тилаб саргашта ушшоқиға ҳам раҳмат уйин маъво.
Навоий хуш кўрар оламни отинг зикридин, йўқса,
Анга дўзах аро ўтдекдурур дунёву мофиҳо.

Бу наът-ғазал тўққиз байтдан таркиб топган бўлиб, унинг ўзига хос хусусияти ўқувчига шарқ шеъриятига хос илоҳий ишқнинг не чогли руҳий мақомда эканлигини янада чуқурроқ англатишдан

иборатдир. Айтиш жоизки, бу наът-ғазал сўнгги мурсалнинг кавну макон, яъни коинот ичра маъшуқ (Тангри таоло назарда тутилган – М.А.) кўйи манзили сари интилиш таври бу борадаги тасаввуримизни кенгайтиришда муҳим адабий омил бўлиб хизмат қилади.

Энди байтлар шарҳига ўтайлик.

Зиҳи жавлонгаҳинг афлок уза майдони «ав адно»,
Буроқингга тўқуз гунбад бу тўққуз гунбади хазро.

Аввало, ушбу матлаъдаги энг характерли сўзга эътиборни қаратайлик. Бу – мусҳафнинг «Нажм» – («Юлдуз») сурасидаги «ав адно» иқтибосидир. Бу иқтибос Алишер Навоий асарларида «ёки яқинроқ» маъносида қўлланилиб, «фа кона қобақавсайни ав адно» га ишорадир. Умуман, мумтоз адабиётда бу мусҳафий иқтибос «Бас, (Муҳаммад с.а.в. га) икки камон ёки ундан-да, яъни икки қош оралиғидек яқинроқ бўлди» маъносида келади. Айни шу маънода матлаънинг қисқача мазмуни қуйидагича: эй мурсал, сен учун фалаклар узра сайр қилиш худди «ав адно» сингаридир. Зеро, Буроқинг, яъни шу номли учқур отинг гўё бир кечада самонинг «фалакулафлок» манзилига, яъни сўнгги тўққизинчи қаватига кўтарилди. Шу кечада сен Тангрига гўё икки қош оралиғича яқинлашдинг... Бунда меърож кечаси таърифланади. Яъни, бу унинг Маккадан то Масжиди Ақсогача, сўнгра у ердан осмонлар узра кўтарилиб, Оллоҳ буюрган жойгача самовий сайр қилишига рамздир.

Қилиб чун хай гулоби майл наълайнинг, бўлуб ондин
Малак раъноларининг жабҳасига бўлуб чарх сандалсо.

Шоҳ байтдаги бадиий ҳақиқат наълайн («бир жуфт ковуш») сўзи маъносида мужассам. Зеро, у шоҳ байт маъносининг очқичидир. Аммо, бу ўринда наълайн отнинг туёқ изларига ишора тарзида қўлланилган: ўша кеча, яъни ўша меърож туни Буроқинг билан ердан кўкка кўтарилаётганингда, отингнинг туёғига ердаги бир сангпора мен ҳам бораман, деб илашган эди. Отинг ҳавога кўтарилгандан сўнг, сен сангпорага қол деб амр килдинг ва у ҳавода «санги муаллақ» ҳолида қолди. Бунда шундай ташбиҳ бор: ана шу муаллақ қолган тошга Буроқингнинг туёқ изи ва баданидан чиққан хушбўй терлар нишонаси қолди. Кечада у шундай жилваланиб турардики, бу худди аршдаги ҳурюзли малоикларнинг манглайига тортилган сандал дарахти сингари сабзранг фалакнинг нишонларига, аниқроғи, тақдири азал қолдирган асорат белгиларига меигзаш эди. Нақадар ғаройиб ташбиҳ! Бу ташбеҳ шунга ишора этади: эй инсон, кўр, бил, бу сенга ибратдир. Зотан, оламлардаги барча нар-

са ва ҳодисалар Тангрига хизматкордек ҳаракатда. Уларга бундан ортиғи берилмади. Ортиқроғи эса инсонга берилди. Чунки, Худо ўз-ўзидан билиш санъатини фақат инсонгагина инъом этди. Инсон ўз-ўзига тўсиқ бўлмаса, бас!

Эсиб раҳмат насими чун дамодам сунбулунг сори,
Бўлуб руҳонийлар жайби лаболаб анбари соро.

Ғазалнинг умумий мазмунига кўра, бу байтда қўлланилган қуйидаги сўзлар ушбу маъноларда келган: раҳмат – гуноҳларни авф этувчи шабада; руҳоний – фаришта; жайб – кўнгил, дил. Бунда шундай бадиий тафаккур илгари сурилади: эй сўнгги мурсал, бу кеча сенинг хушбўй сочларинг сари ажиб бир шабада, яъни Парвардигори олам томонидан гуноҳларни авф этувчи майин шамол кетма-кет эсди. Бу шамол шу кеча каби тим қора сочларинг бўйини кенг оламга ёйди. Бу хушбўйликдан, то ҳатто малоиклар қалби-да лиммо-лим тўлди.

Фалак қолиб Буроқингдин, эмас васфи фалаксуръат,
Қамар ёруб жамолингдин, эмас наътинг қамарсиймо.

Байтнинг мухтасар маъноси: Меърож кечасида Буроқинг, яъни отинг тез ҳаракатланиши гўё фалакни ҳам ортда қолдирди. Лекин бу билан бу ҳолни фалаксуръат деб ҳам бўлмайди. Негаки, сенинг сифатинг учун бу васф камлик қилади. Шу кечада жамолинг партави олдида ой ҳам хижолатда эди. Аммо бу камарсиймо дегани эмас. Чунки жамолинг тажаллийси азалиятга дахлдордир. Зеро, сенинг нурингни улуғ Тангри башариятни яратмасдан бурун яратиб қўйган эди. Аслида, инсонни яратишидан мурод ҳам сен эдинг. Улуг мутафаккир бу манзарани бошқа бир асарида шундай образли тарзда баён этади: «У Одам Атодан ҳам илгари мавжуд бўлиб, ҳам набий, ҳам сирлар огоҳи эди. У олти кунда яратилган оламдан бурун ҳам нур ҳолида бор эди. Бу шундай нурки, у юз иззат ва шараф эгасидир. У – маъшуқ, яратувчи – ишқивоз эди. Оллоҳ Булбашарни яратгунига қадар, бу нур узоқ йиллар, Ҳақ назаридан баҳраманд эди. Булбашар вужуди яратилганда унинг юзи шу юлдуз нуридан камол топди».

Юзунгдин анжум, анжумдин қуёш нур иктисоб айлаб
Анингдекким, қуёшдин ою ойдин қийргун ғабро.

Бу байтда шундай маъно бор: эй Расулуллоҳ, ер юзида қуёшни ой, ойни қоп-қоронғулик тўсган бўлса, бунинг зидди ўлароқ, бу кеча юзинг, яъни жамолинг шундай партавландики, гўё жамолинг

тажаллисидан юлдуз, юлдуздан қуёш нури ҳосил қилингандай эди.

Фалак водийлари қатъиға азминг чун суруб маркаб,
Хирад пайкига ҳам аввал қадамда ранж ўлуб пайдо.

Байтнинг мухтасар мазмуни: фалак водийларини кезиш учун от суришни мақсад қилганингда, ақл элчисига ҳам, биринчи қадам-даёқ машаққат зоҳир бўлди.

Рафиқинг тойир андоқким Сулаймон оллида ҳудҳуд,
Буроқинг сойир анжум шоҳи устинда сипеҳросо.

Бу байтнинг биринчи мисрасида Қуръони каримнинг «Намл» («Чумоли») сурасининг қушлар тилидаги ғайб хабарлари маъносига ишора қилинади. Аниқроғи, инс ва жиндан туғилган Сабо мамлакатининг қизи Билқис, яъни Сулаймоннинг бўлғуси ёри ўртасида «номабарлик» (хат ташувчилик) қилган Ҳудҳуд номли қушнинг азму шижоати ва донолигига рамз қилинган. Айни шу маънода байт мазмуни қуйидагича: эй мурсал, дўстинг, яъни Буроқингнинг жасорати олдида бир пайтлар Сулаймонга хат ташувчилик қилган Ҳудҳуд қушининг жасорати ҳеч бўлиб қолди. Зеро, тавсанинг, яъни учқур отинг бу кеча сайёралардан ҳам юксакда сайр қилди.

Қилиб бу сайр аро маъшуқ васли қўйида манзил,
Тилаб саргашта ушшоқиға ҳам раҳмат уйин маъво.

Байт мазмуни: бу сайрдан асосий мақсад, биринчидан, маъшуқ, яъни Парвардигор васлига етишиш йўлида бир манзил тутиб, у билан юзма-юз келиш бўлса, иккинчидан, саргашта, яъни ёр (Худо) қўйида паришон бўлган ошиқларига ҳам гуноҳларни мағфират этувчи уйни мақом тутишларини ундан (Парвардигордан) тилаш ҳам эди.

Навоий хуш кўрар оламни отинг зикридин, йўқса,
Анга дўзах аро ўтдекдурур дунёву мофиҳо.

Мақтаъда шундай фикр баён этилади: қачонки, номинг мазкур бўлганда, Навоий бу оламни яхши кўриб кетади. Йўқса, дунё ва ундаги мавжудотлар унинг учун дўзах ичидаги оловдайдир.

Ҳазрат Алишер Навоийнинг биз юқорида шарҳлашга уринган ғазалида шарқона шеъриятга хос маъшуқ васли қўйида мақом тутиш сўнгги мурсалдан не чоғли машаққатли ажзу ниёз, аниқроғи, ботиний заҳмат талаб қилгани кўзда тутилади. Кўринадики, мазкур ғазал мисралари замирида ана шундай зоҳирий ва ботиний маънолар олами ястаниб ётибди. Шу боис Ҳазрат ғазалиётини ўрганаётган ҳар бир ўқувчи бу хусусиятларни теран англаб олиши жоиздир.

Илмий нашр

Манзар Абдулхайр

НАВОИЙ АСАРЛАРИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

«Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»га кирмай қолган сўз ва иборалар

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси»
Давлат илмий нашриёти
Тошкент–2018

Муҳаррир *Жаҳонгир Қўнишев*
Бадиий муҳаррир *Асқар Ёқубжонов*
Саҳифаловчи *Жаҳонгир Бадалов*

Нашриёт лицензияси AI № 160, 14.08.2009 й.
Босишга рухсат этилди 26.02.2018. Бичими 84 × 108 $^{1}/_{32}$.
Офсет қоғозига босилди. «Times New Roman» гарнитураси.
Шартли босма табоғи 29,4. Нашр ҳисоб-табоғи 45.
Адади 1000 нусха. Буюртма № 7.

«Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти
100011, Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30-уй.

«Yoshlar matbuoti» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
100113, Тошкент шаҳри, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60-уй.

ISBN 978-9943-07-586-3